

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
С. ТОРАЙҒЫРОВ АТЫНДАҒЫ
ПАВЛОДАР МЕМЛЕКЕТТІК УНИВЕРСИТЕТІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ПАВЛОДАРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ С. ТОРАЙҒЫРОВА

ЖАС ҒАЛЫМДАР, МАГИСТРАНТТАР,
СТУДЕНТТЕР МЕН МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ
«XVII СӘТБАЕВ ОҚУЛАРЫ» АТТЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ, МАГИСТРАНТОВ,
СТУДЕНТОВ И ШКОЛЬНИКОВ
«XVII САТПАЕВСКИЕ ЧТЕНИЯ»

ТОМ 8

ПАВЛОДАР
2017

ӘОЖ 378 (063)
КБЖ 74.58
Ж 33

Редакция алқасының бас редакторы:

Өрсариев А.А., с.ғ.д., С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университетінің ректоры

Жауапты редактор:

Ержанов Н.Т., б.ғ.д., профессор, С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университетінің Ғылыми жұмыс және инновациялар жөніндегі проректоры

Редакция алқасының мүшелері:

Абишев К.К., Ахметов Қ.Қ., Бегімтаев Ә.И., Бексейітов Т.К., Испулов Н.А., Кислов А.П., Күдерин М.К., Эрнзаров Т.Я., Свидерский А.К., Каюмова М.С., Хан А.А., Шаймерден А.А.

Жауапты хатшылар:

Ажаев Г.С., Айгужина Д.З., Акильжанов Р.Р., Альмишева Т.У., Андреева О.А., Антикеева С.К., Байдрахманова М.Г., Бектуров К.Б., Бергузинов А.Н., Богомоллов А.В., Дубинец Н.А., Еликпаев С.Т., Ельмуратов Г.Ж., Ельмуратова Б.Ж., Жаксыбаев Д.О., Жаябаева Р.Г., Камшибаев Ж.Ж., Карипжанова Г.Т., Леньков Ю.А., Молдакимова А.С., Мусабекова Н.М., Мусаханова С.Т., Рахметова А.М., Самекин А.С., Сарсембаева Г.А., Титков А.А., Ткачук А.А., Төлеужанова А.Т., Туганова Б.С., Туртубаева М.О.

Ж 33 «Жас ғалымдар, магистранттар, студенттер мен мектеп оқушыларының «XVII Сәтбаев оқулары» атты Халықаралық ғылыми конференциясының материалдары. – Павлодар: С. Торайғыров атындағы ПМУ, 2017.

ISBN 978-601-238-707-0
Т. 8 «Студенттер». – 2017. – 437 б.
ISBN 978-601-238-699-8

Жинақ көпшілік оқырманға арналады.
Мақала мазмұнына автор жауапты.

ӘОЖ 378 (063)
КБЖ 74.58

ISBN 978-601-238-707-0 (Т. 8)
ISBN 978-601-238-699-8 (общ.)

© С. Торайғыров атындағы ПМУ, 2017

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университетінің ректоры, с.ғ.д. А. Орсариевтің алғы сөзі

Қымбатты қонақтар мен конференцияға қатысушылар!

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті жыл сайын игі дәстүрден жаңылмай, «XVII Сәтбаев оқулары» халықаралық ғылыми конференциясы аясында жас ғалымдар, магистранттар, студенттер мен мектеп оқушыларының басын қосып келеді.

2001 жылдан бері өткізіліп келе жатқан «Сәтбаев оқуларының» мұраты: қазақтың бағына біткен біртуар ғалым Қаныш Сәтбаевтың еңбегін жастарға таныту, аманат ету.

Қ.И. Сәтбаев – туған халқының нұрлы болашағы үшін білімнің күдіреті арқылы күресе білген бірегей тұлға. Қазақ ғылымының қарашаңырағы Ұлттық академиясында қыруар ғылыми зерттеулер жүргізді. Ол кісі соғыстан кейінгі қиын-қыстау кезеңде қазақ Академиясын өзі бас болып құрып, ғылымның бастауында тұрды.

Қазақстан ғылымы үшін Қаныш Имантайұлы Сәтбаевтың есімі қастерлі де қымбат. Жасынан зеректік танытқан Қаныш аға өзінің бар ғұмырын ғылымға арнау туралы шешім қабылдағанда ол тек биік мақсаттарды көздеген еді. Қазақстанда геология мектебін қалыптастырып, жер асты қазба байлықтарын ел игілігіне жаратуы, осы салада көптеген ізбасар шәкірттерді тәрбиелеп шығуы өз алдына бір төбе. Жалғыз геология ғана емес, басқа ғылым салалары бойынша да талай азаматтардың ізденіс жолына түсіп, ғалым болуына өзінің ағалық және әкелік қамқорлығын көрсетті. Оның бүкіл өмір жолы, еліне сіңірген еңбегі, жасаған қызметі кейінгі жастарға үлгі-өнеге болды.

Жастарды ғылымға баулып, білімін шыңдау – біздің парыз. Оқу ордамызда он жетінші мәрте өткізіліп отырған халықаралық ғылыми конференция Қаныш Сәтбаевтай асыл ағамыздың із басарларына даңғыл салып, ғылымдағы игі дәстүрлерді жаңғырта түседі деген сенімдеміз. Өңіріміздегі білімнің қарашаңырағы – С.Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті қашанда дарынды да білгір, зияткер де қабілетті жастарды қолдауға асық.

Уважаемые участники конференции!

Поздравляю вас с открытием международной научной конференции молодых ученых, магистрантов, студентов и школьников «XVII Сатпаевские чтения»!

Примечательно, что традиционно конференция проходит в стенах нашего вуза в канун дня науки.

Имя Каныша Имантаевича Сатпаева, великого казахского ученого, из года в год дает особый импульс для становления и развития наших молодых ученых, студентов, школьников. Это очень важно для нашего университета, ведь именно здесь сосредоточена региональная научная и творческая мысль нашего региона.

Ученый всегда ставил на главенствующее место, помимо, несомненно, науки, – нравственность, образование, культуру. Это те столпы, на которых основывается сейчас стратегия деятельности нашего государства. И наш университет самым фактом проведения подобных научных конференций показывает, что дело Сатпаева живет: все мы – организаторы, участники – вносим посильный вклад во многие аспекты, обозначенные в научной деятельности нашего земляка.

Самым упорным и целеустремленным из вас завтра предстоит стать продолжателями великого дела великого академика Каныша Сатпаева – дела, направленного на благо всего человечества.

Для многих этот день запомнится первой победой, а для кого-то – станет первой попыткой, «пробой пера», в будущей череде научных побед и открытий. Но одно то, что вы находитесь сейчас в этом торжественном зале, уже говорит о вас как о победителях!

Я твердо убежден в том, что в будущем вы пойдете по пути науки и просвещения.

Это тяжелый, но благородный путь, на котором я от всего сердца желаю вам удачи и настойчивости!

**С. Торайғыров атындағы ПМУ
ректоры, с.ғ.д. А. Өрсариев**

**1 Секция. Адам потенциалының жағдайы мен дамуы
1 Секция. Состояние и развитие человеческого потенциала**

**1.1 Интеллектуалды және мәдени-рухани даму
1.1 Интеллектуальное и культурно-духовное развитие**

**1.1.1 Қазіргі кезеңдегі білім беру үрдісінің барысы
1.1.1 Современный образовательный процесс**

**АГРЕССИЯСЫНЫҢ СИПАТЫ МЕН КӨРІНУ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

АБУЛГОЖИНОВА Н. К.

студент, Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті, Семей қ.

ЕДІГЕНОВА А. Ж.

п.ғ.к., Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті, Семей қ.

Агрессивтілік мәселесі бүгінгі психологияның маңызды мәселелерінің бірі. Адамның тұлға болып қалыптасуы қай уақытта болмасын көкейкесті мәселе. Оның үйлесімді дамуының қажетті шарты адамгершілік сана-сезімі және мінез-құлқының жиынтығын көрінетін рухани-адамгершілік тәрбиесі болып табылады. Қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты - өзіндік ерекшеліктері бар, гуманистік құндылықтарды игерген, ізгілікті, ақыл-ойы дамыған тұлғаны қалыптастыру болып табылады. Сондықтан, қоғамдағы әлеуметтік-психологиялық өзгерістер, белсенді тұлғаны қалыптастыру мақсаты, іс-әрекет пен мінез-құлықтың нақты субъектісіне қатысты агрессия мәселесі маңызды әлеуметтік қажеттілік ретінде күн тәртібінен алынбайды. Агрессивті мінез-құлық адам өмірінде көп орын алады, жас ерекшеліктеріне қарамастан барлық адам баласында көп кездесетін құбылыстардың бірі.

Агрессивті мінез-құлық – адам әрекетінің ерекше формасы, мұндай мінез-құлық субъектінің нұқсан келтіру мақсатымен өзінен басқа адамға немесе адамдар тобына өз артықшылығын білдіріп, қыр көрсетуі немесе күш қолдануға тырысумен сипатталады. Агрессивті мінез-құлық қарқындылығы мен пайда болуы дәрежесі бойынша: жеккөрушілік, жактырмаушылықтан – тіл тигізуге (вербальдық агрессия) және дөрекі түрде күш қолдануға (физикалық агрессия) дейін түрленеді. Әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан келгенде:

жекелеген адамдардың агрессивті мінез-құлықтары жиынтығының, бұқаралық сипаттағы құбылыс ұғымының шеңберіндегі тұлғааралық агрессияның – топтық агрессияға айналуының мәні бар. Шетелдік психологияда агрессивтілік мінез-құлықтың пайда болуының, себеп-салдарларының сан алуан түсіндірмелері кездеседі. Агрессивті мінез-құлықтың нақты көріністерін түсіну үшін жеке тұлғалық және ұжымдық әрекеттің жалпы құрылымындағы оның орнын айқындап алған жөн. Мысалы, агрессивтік акт субъектінің қорғаныстық жауабына ұқсамауына, аффектің салдары еместігіне немесе агрессивті мінез-құлық өзіндік мақсат-мүдде мен мәнге ие болып, ерекше жеке тұлғалық және ұжымдық іс-әрекетке (ауытқыған, теріс мінез-құлық) көшуіне, т.б. баса назар аудару қажеттігі.

Агрессия – физикалық немесе психологиялық зиян немесе нұқсан келтіруге, басқа адамды немесе адамдар тобын жоюға бағытталған мінез-құлық, әрекет. Агрессия көп жағдайда субъектінің фрустрацияға (нақты немесе ойдан шығарылған кедергі) жауап әрекеті ретінде көрініп, ашу-ыза, өшпенділік, жек көру және т.б. эмоциялық ахуал сипатына көшеді. Бұл тәрізді реактивті агрессияның әр ыңғайдағы көрінісінен (экспрессивті агрессия, импульсивті агрессия, аффективті агрессия) біреуге мақсатты-саналы түрде зиян келтірілуімен сипатталатын өшпенділік агрессиясын және әрекет ету мақсаты бейтараптылықты, ал агрессия оған қол жеткізу құралы ретінде пайдаланатын инструментальды агрессияны айыра білу қажет. Субъектінің агрессивті мінез-құлқы – жеке тұлға агрессивтілігінің салыстырмалы түрдегі табанды ерекшелігі ретінде қарастырылады. Агрессивтілік деңгейі әлеуметтендіру процесіндегі оқып-үйретумен қатар, әлеуметтік жауапкершілік нормалары және агрессия актілері үшін жаза қолдану тәрізді аса маңызды мәдени-әлеуметтік нормаларға бағдар тұту ретінде де айқындалады. Бұл жерде жағдаяттық өзгермелілілік (айналадағылардың, ниет-пиғылдарын өзіндік қабылдау, қайтарма байланыс алу мүмкіндігі, қару-жарактың арандатушылық ықпалы, т.б.) маңызды рөл атқарады.

Агрессивті әрекет аутоагрессия сипатында (мыс., өзіне-өзі қол жұмсау, т.б.) субъектінің өзіне қарсы бағытталуы мүмкін. Агрессияның кейбір көрінісі қозғыш психопатия, паранойя, эпилепсия және т.б. тәрізді жеке тұлғаның даму үстіндегі патопсихологиялық белгілері ретінде көрінуі де ықтимал. Агрессивтіліктің өзін-өзі бақылауын қалыптастыруда және агрессивті актілерді кідірте тұруда басқа адамды бірегей құндылықтардың иесі деп танып, оны түсінуге тырысу, жаны ашу тәрізді субъект қабілетінің түп негізінде

жататын эмпатия, сәйкестендіру және орталықсыздандырудың психологиялық процестерінің маңызы зор [1; 2].

Қазақ тілінің түсіндірме сөздіктерінде және ұлттық энциклопедиясында да бұл ұғымға сипат бареді: агрессия – екінші бір мемлекеттің жерін басып алу үшін жасалатын басқыншылық шабуыл; агрессиялық – агрессияға тән, агрессияшыл; агрессияшыл – агрессияны жақтаушы, басқыншылық әрекетті қолдаушы; агрессор – агрессиялық әрекетті іске асырушы, басқыншы.

Агрессия ұғымын көптеген зерттеушілер тұлғаның қасиеті және мінез-құлықтың ерекше формасы деп сипаттайды. Агрессивті мінез-құлық – қоғамдағы қалыптасқан нормалар мен ережелерге қарсы, басқаға кедергі келтіру мақсатына бағытталған деструктивті мінез-құлық. Агрессия – бұл адамның физикалық және вербальды (сөздік) формадағы арнайы әрекеті. Агрессивтілік психологиялық сөздікте – адамның тұрақты қасиеті ретінде агрессивті мінез-құлыққа дайындығы деп қарастырылады. Мұндай мінез-құлық субъектінің зиян келтіру мақсатымен өзінен басқа адамға немесе адамдар тобына өз артықшылығын білдіріп, қыр көрсетуі немесе күш қолдануға тырысумен сипатталады. Агрессивтік мінез-құлық қарқындылығы мен пайда болу дәрежесі бойынша психологиялық әдебиеттерде бірнеше түрлерге жіктеліп сипатталады, мәселен: жақтырмау, жеккөру, тіл тигізу немесе дөрекі түрде күш қолдану, сес көрсету т.б.

Адам және оның іс-әрекеттеріне қатысты болғандықтан агрессия мен агрессивтілік деп айтамыз, яғни олардың арасында белгілі бір айырмашылық бар. Қазіргі деректерде агрессияны - белгілі бір адамға немесе затқа жүйелі, ниетті түрде бағытталған зақым келтіретін іс-әрекеттер десе, агрессивтілік – бұл адамның агрессиялық әрекетке дайындығын білдіреді деп сипаттайды. Агрессивтілік әр адамда көрінетін қасиет, сондықтан белгілі күші бар. Әр адамда агрессивтілік қасиеті әр түрлі, бұл олардың алған тәрбиесіне және өскен ортасына байланысты. Агрессиясы ашық көрінетін адамдар, дау-жанжалдарға жиі ұрынады. Сондықтан адамның өз агрессивтілігі мен эмоциясын бақылаудың маңызы өте зор. Бірқатар авторлардың еңбектерінде агрессияның келесі түрлері жіктелген:

– физикалық және вербальді: физикалық агрессия – белгілі бір адамға немесе объектіге физикалық күш қолдану; вербальді – негативті сезімдерін дауыс арқылы (айқайлау), вербальді реакциялар (ұрысу, қарғау) арқылы жеткізу;

– тікелей және жанама: тікелей агрессия – белгілі адамға бағытталса; жанама агрессия – белгілі адамға жанама түрде қалжың, келенсіз сөздер және т.б. арқылы бағытталған іс-әрекеттер;

– сыртқы және ішкі агрессия: сыртқы агрессия – қоршаған адамдарға бағытталған; ішкі агрессия – өзін-өзі кінәләу, өзін сөгу, өзіне физикалық зақымдар жасау, өзіне қол салу т.б. түрінде көрінеді;

– қорғаныш агрессиясы және арандатқыш агрессия: қорғаныш агрессиясы – басқа адамның агрессивті мінез-құлқында пайда болатын агрессия; арандатқыш агрессия – агрессияны бірінші босатады немесе агрессия көзі болады;

– жауласу агрессиясы және инструменттік агрессия: жауласу агрессиясының негізі жындану болып табылады, оның басты мақсаты – зақым келтіру. Егер зақым келтіру негізгі мақсат болмай, белгілі бір нәтижеге жету жолы болса, онда бұл инструменттік агрессия болады.

– негізделген және деструктивті агрессия, мұнда агрессия шекараларын анықтау қиындық әкеледі. Егер агрессия дұрыс көрініп, жақсы нәтижеге келтірсе, онда бұл дұрыс агрессия; ал деструктивті агрессия болса, бұл оған қарама-қарсы сипатта болады.

Сол себепті бүгінгі таңда агрессия терең қарастыруды қажет етеді. Себебі агрессияның зияны мен қатар пайдасы да бар, олардың ара жігін ажырату қажет. Соңғы уақытта қоғамда көп байқалатын өшпенділік, қатыгездік, сес көрсету тәрізді мінез-құлықтың кейбір жағымсыз жақтары жиі байқалуда, сондықтан да бұл мәселе тереңірек зерттеуді талап етеді. Осындай ауытқушылық мінез-құлықтың дамуына ықпал ететін факторларды зерттеу психология ғылымының негізгі мәселесінің бірі болып табылады.

Бүгінде агрессиялық мінез-құлықтың табиғаты біршама зерттелді. Агрессияны зерттеудің практикадағы және әдебиеттердегі алуан түрлілігі бұл құбылысты және оның пайда болуына ықпал ететін факторларды, сонымен қатар адамның агрессивті мінез-құлқының құрылымы мен сипатын әр түрлі қырынан қарастыруға мүмкіндік береді.

Агрессияның табиғатын зерттеудің қазіргі заманғы теорияларында агрессивті мінез-құлық детерминанты ретінде қатысатын адамның тұлғалық ерекшеліктерінде баса назар аударылады. Бұл агрессиялық мінез-құлық құбылысын зерттеудің жаңа мүмкіндіктерін ашады және ол туралы білімді кеңейтеді, мұнда тұлғаның жеке дара және психологиялық қасиеттеріне ерекше назар аударылады, бұл жеке мәселе болып табылады.

Қазіргі кезде агрессивті мінез-құлықты зерттеуде әлеуметтік ғылыми зерттеу теориясы кең қолданылуда. Зерттеу барысында агрессияны тудырушы мен оның әлеуметтік ортасы туралы

мәліметтер жинап, бақылау жүргізіледі. Жоғарыда айтылғандар бойынша агрессияның табиғатына түсінік беретін келесі ойларды ұсынуға болады:

– агрессияның пайда болуы биологиялық және әлеуметтік факторларға байланысты болып келеді;

– агрессивтілік тіршілік үшін күрес барысында да пайда болуы мүмкін;

– агрессивті іс-әрекет қоғамдық орта жағдайларына және жеке тұлғаға байланысты күшейуі немесе бәсеңдеуі мүмкін [2; 4; 5].

Агрессияның маңыздылығын түсіну үшін жасалатын бірінші қадам ол агрессия ұғымына анық және нақты түсінік беруіміз керек. Кейде агрессия түсінігі кең мағынада қолданылады, бірақ олардың көпшілігі өзінің табиғаты жағынан нақты агрессия болып табылмайды. Агрессия екінші адамға себепсіз шабуыл жасау, күш көрсету ғана емес, сонымен қатар өзінің ойын қорғау және тәуелсіздікке ұмтылу болып табылуы да мүмкін.

Агрессия ұғымына әр жағынан анықтама берілген, кейбір психологтар агрессия дегеніміз адамның мінез-құлқының әлеуметтік нормадан ауытқып кетуі деп тұжырым жасайды. Адамдардың көпшілігі адамдардың мінез-құлқы әлеуметтік ортаға қайшы келетін болса, сол адамды агрессивті адам деп атайды.

Осы айтылғандарға қарасақ, бір жағынан, агрессия сыртқы факторлар арқылы анықталса, екінші жағынан, ол әлеуметтану үрдісінде қалыптасады және тұлғаның ішкі қасиеттерімен негізделеді. Балалық шақта, жеткіншектік пен жасөспірімдік шақта адамның тұлғасы мен мінез-құлқының сипаттамасы ретінде ержүректік пен нәзіктіктің қалыптасу процесі қарқынды түрде жүріп жатады. Ал бұл қалыптасу көп жағынан өзінің құрдастарымен және қарама-қарсы жыныстағылармен қарым-қатынасқа түсуіне, олардан балалардың алатын тәжірибесіне тәуелді.

Енді бір зерттеушілер келесі факторларға бөліп қарастырылады:

– биологиялық факторлар – баланың әлеуметтік бейімделуіне кедергі жасайтын физиологиялық және анатомиялық, психофизиологиялық жағымсыз ерекшеліктер;

– психологиялық факторлар – бұған психопатологиялар мен мінездегі кейбір қасиеттердің басым болуы және т.б. жатады. Бұл ауытқушылықтар жүйелік-психикалық ауруларда, психопатияда, невротенияда көрінеді;

– әлеуметтік-педагогикалық факторлар – мектептік, отбасылық, қоғамдық тәрбиедегі кемшіліктердің нәтижесінде баланың оқудағы үлгермеушілігіне байланысты туындайтын жағдайлар;

– моральдық-этикалық факторлар – қазіргі қоғамның адамгершілік қасиеттерінің деңгейі төмен болуы, рухани құндылықтарының бұзылуы.

Демек агрессивті мінез-құлықты түзету күрделі әрі қиын, әрі ұзақ үдеріс, онда шыдамдылық пен белсенділік, белгілі қағидалар басшылыққа алынуы керек [3].

Мінез-құлықтың агрессивті әртүрлі формалары жарамды болсын, мейлі әлеуметтік жарамсыз болсын индивидтермен өзара әрекетте қалыптасады. Көптеген балалардың әр қилы жағдайға кезігуінің басты себебі коммуникация мен қарым-қатынастағы базалық әлеуметтік ептіліктердің жеткіліксіздігімен байланысты. Өзінің әлеуметтік үйрЕвразийский национальный университет теориясында А. Бандура агрессивті мінез-құлықты талдаудың үш кезеңін бөліп көрсеткен болатын:

- әрекеттерді меңгеру тәсілдері;
- олардың көрінуіне себеп болатын факторлар;
- олар бекітілетін жағдаяттар.

Агрессивті мінез-құлықтың қалыптасуына әсер ететін шартсыз факторлардың бірі – жанұядағы қарым-қатынас. Көптеген шетелдік зерттеулер көрсеткендей, агрессивті балалардың ата-аналары қол жұмсау тәрізді жазаларды қолдануға бейім болған және бір-бірімен келісушілік болмаған, балаларға жағымсыз қатынас және эмоциялық салқындықпен қараған. Балалардағы агрессивтілікті зерттей келе үш нұсқасын сипаттайды:

- ата-анасының біреуі агрессивті болғандықтан агрессивті жағдайды тудыратын күрделі конфликтілерден бала агрессивті болады;
- ата-анасының ешқайсысы агрессивті емес, алайда ата-аналары балаларын қатал жазалайды;
- отбасында баланың агрессивті мінез-құлқына шектен тыс қамқоршылық көрсетіледі.

Тек осының салдарынан бала нақты сол агрессивті мінез-құлықтың жағымсыз жақтарының басымдылығын өзінде орнықтыруға үйренеді. Сонымен қатар, ата-ана жағынан агрессивті мінез-құлықтың шектен тыс болуы да зиян болады. Бала міндетті түрде өзінің ашу ызасын ішінде жинауға мәжбүр болған жағдайда оның агрессивті сезімдері соғұрлым күшейе түседі. Қатал жазалау

жаңа фрустрацияларға әкеледі, яғни сол жағдайлардан шығар жол таппаған кезде жаңа агрессивті сезімдерге әкеледі.

Жеткіншектердегі агрессия мәселесіндегі тағы бір маңызды сұрақ агрессивті реакцияларды жасөспірімнің өзіндік бақылау және бағалау мәселесі. Өзіндік бағалау жоғары болған сайын жалпы агрессия көрсеткіштері де соғұрлым жоғарылай береді.

Атақты психолог Э. Фром агрессияның екі түрі бар дейді: «зиянды» және «зиянсыз». Зиянсыз агрессия: қауіп төнген кезде ғана пайда болып (қорғану мақсатына қарай), артынан басылады. Зиянды агрессия: қатыгездік пен қауіпке толы болады. Ал, З. Фрейд пен К. Лоренц адам баласы агрессияны бағындыра алмайды, сондықтан оны керек бағытқа бұру керек деген. Тағы бір зерттеуші балалық шақтағы агрессияның екі себебін көрсетеді: біріншіден, бұл бір нәрсе бола ма деген үрей жағдайы, екіншіден, бастан өткізген реніш, жан күйзелісі болып табылады.

Тәжірибеде мамандар агрессивті балалардың мінез-құлқын тәртіпке келтіруде мына бағыттарда жұмыс істеу қажет дейді:

- ашу-ызаны қолдануға болатын жағдайларға үйрету;
 - балаларды әр түрлі жағдайларда өзін-өзі ұстай алуға, өзін-өзі басқару әдістеріне үйрету;
 - шиеленіскен жағдайларда сөйлесу дағдыларын қалыптастыру;
 - адамдарға сЕвразийский национальный университет, жаны ашу сияқты қасиеттерді қалыптастыру.
- Сонымен қатар агрессивті балалармен түзету жұмыстарын мақсатты түрде төрт бағытта жүргізуді де ұсынады:
- агрессивті балаларды ашу-ызасын қолайлы формада көрсету әдісіне үйрету;
 - әр түрлі жағдайларда балаларды өзін менгере білу әдістеріне үйрету;
 - мүмкін болған конфликтілі жағдайларда қарым-қатынас жағдайын жақсатуға талпыну;
 - эмпатия, адамдарға деген сезім тәрізді жағымды адами қасиеттерді қалыптастыру.

Агрессия әрине, кенеттен пайда боламайды. Ол жеке адамдар арасындағы әр-түрлі қарым-қатынастар, қорқытып-үркіту т.б, тәрізді жайттардан пайда болады [4; 5].

Жалпы агрессивті мінез-құлықтың қалыптасуына көптеген факторлар қатысады. Бұл мәселені зерттеген ғалымдар агрессивті мінез-құлықтың пайда болу факторларын түрліше түсіндірді. Жоғарыда айтылғандай ішкі және сыртқы факторлар т.б. деп бөлсе, келесілері

оларды бөлмей, отбасындағы келеңсіз жайттар, отбасында тәрбиенің дұрыс жолға қойылмауы, психологиялық сауатсыздық, балалар мен жасөспірімдердің бос уақытының дұрыс ұйымдастырылмауы өмірде кездесетін қиыншылықтар мен күйзелістерді жеңе алмау, өздігінен өмір сүруге даяр болмауы, айналасындағы адамдармен, құрбылармен қарым-қатынасқа түсе алмауы, қиын сәттерде өз бетінше шешім қабылдай алмау, сыни ойлаудың төмен болуы, бір-біріне қарама-қарсы ақпараттардың көп болуы, т.б.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі. Педагогика және психология. 4000-ға жуық термин. – Алматы: Мектеп 2002.

2 Бэрон Р., Ричардсон Д., Агрессия // Перевод с английского С. Меленевская, Д. Викторова, С. Шпак – СПб.: Издательство «Питер», 1999. – 352 с.

3 Манауова Е. Жасөспірімдердің агрессивті мінез-құлқына ықпал ететін психологиялық факторлар / «Мектептегі психология - Психология в школе», № 11 (89), қараша, 2015, 23-26 беттер.

4 Бегалиева Э. Жасөспірімдерде агрессияның пайда болуы және оны түзету жолдары // Жантану мәселелері – Вопросы психологии, № 5, 2016, 11-14 беттер.

5 Пазылова К. А., Аубакиров Б. Адамдарда болатын агрессияның себептері мен алдын алу жолдары // Молодой ученый, № 7.1., 2016, 18-20 беттер.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ АРҚЫЛЫ ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕГЕ БАУЛУ

АВРАЙХАН Е.

студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

СОВЕТХАНОВА Б.

студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

ШАЙМЕРДЕНОВА А. К.

аға оқытушы, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

*«Адамды тәрбиелеу – демек оның ертеңгі
қуанышқа ие болатын келешек жолын тәрбиелеу»*

А. С. Макаренко

Негізінен бастауыш мектепте оқыту барысындағы мәселелердің бірі-оқушылардың эстетикалық талғамын дамыту, сол арқылы олардың бойында адамгершілік, мейірбандық, имандылық қасиеттерін қалыптастыру. Әр баланың көркемдік ойлау қабілітін дамыта отырып, шығармашылық, қиал сезімін дамыту. Ал, осы мәселелер мектеп қабырғасында әлі де болса өз мәнінде шешілмей келеді. Соның салдарынан оқушылардың сабаққа ынтасының төмендеуі, енжарлық етек алуда.

Мектеп мұғалімдері бастауыш сыныптарда эстетикалық тәрбиені кітап оқу, ән тыңдау, бейнелеу өнері мен театр, кино т.б. өнер түрлері арқылы көркем өнерге тарту, тағы басқа да жолдармен жүргізуге болатынын біліп қана қоймай, оны қалай жүзеге асыру тәсілдерін жан-жақты меңгеріп, жетілдіруі тиіс. Мұғалім эстетикалық тәрбиені балаларға өнер түрлерін меңгерту арқылы жүзеге асырады.

Оқушы өзін қоршаған ортадан әсемдікті сезінуі, оны бағалай білуге талпынуы бүкіл жан дүниесіне, сезіміне әсер етеді. Дегенмен, баланың көркем өнерге деген қабілетінің дамуы, оның шығармашылықпен ұштасуы, бала кезінен тәрбиенің сол түрлерімен айналыстыруға және жеке-дара ерекшеліктерін ескеріп, тәрбиені белгілі мақсатқа бағыттап жүргізуге байланысты.

Оқушылардың көркем білімге талпынуын арттырып, қиялын шарықтатып, бойын сергітіп, әдемілік әлеміне ынтасын арттыруда бастауыш мектепте оқытылатын бейнелеу өнері пәні зор роль атқарады. Ол дүниені түсініп, көрген-білгендерін, алған ұғымын көркем образ арқылы бейнелеуге үйретеді. Төменгі сынып оқушыларына эстетикалық тәрбие берудің табысты болуы

мұғалімдердің көркем талғам мен білімді игерту әдіс-тәсілдеріне байланысты. Қазіргі кезеңде бастауыш мектепте мұғалімдер эстетикалық тәрбиені халқымыздың озық, дәстүрлерін ескере отырып жүргізгендері жөн.

Өскеден ұрпаққа эстетикалық тәрбие беруде бастауыш мектептегі бейнелеу өнері сабағының алатын орны зор екендігі белгілі. Себебі бастауыш мектеп кезеңінде баланың эстетикалық мәдениетінің негіздері қолданылады [1].

Балаларды әсемдікті сезініп, түсініп, қадірлей білуге баулу бейнелеу өнері сабағында эстетикалық тәрбие беру арқылы іске асырылады. Ол үшін біздің зерттеу жұмысымызда төмендегідей міндеттер қарастырылады:

- бейнелеу өнер пәні арқылы оқушыларды әдемілікке әсемдікке деген сезімдерін жетілдіріп, жаңа сапалық деңгейге көтеру, эстетикалық мәдениетке тәрбиелеу;
- бейнелеу өнері пәні арқылы эстетикалық тәрбие берудің тиімді жолдарын анықтау;
- бастауыш мектеп кезеңінде эстетикалық тәрбиені ұйымдастыру деңгейін анықтау;
- оқушылардың көркем өнерге деген қызығушылығының шығармашылықпен ұштасуына көмектесу;
- бейнелеу өнері пәні бойынша бастауыш мектеп оқытушылары эстетикалық тәрбиелеу жолдарын анықтау.

Бастауыш мектепте бейнелеу өнері сабағында эстетикалық тәрбие беруде оқушылармен бірлесе отырып, олардың өнердегі әсемдік пен әдемілікті түсіну, байқай білу қабілетін дамыту үшін көптеген ұжымдық жұмыстар жүргізілсе, сабақ барысында ойындар мен көрнекіліктер («Түстерді ажырат», «Кім алғыр», «Үйлестіре біл», т.б. ойындар) тиімді қолданылса, оқушылардың табиғат сұлулығын, көркем өнер шығармаларын эстетикалық мәнде қабылдаулары күшейіп, сабақ сапалық жаңа деңгейге көтеріледі.

Сапалы сабақтарды жүргізу нәтижесінде бастауыш мектеп оқушыларының эстетикалық танымы, білімі, талғамы артып қана қоймай, олардың әрбір жұмысы шығармашылықпен ұштасып отырады.

Эстетикалық тәрбие біздің байқауымызда дүние жүзілік және ұлттық мәдениет салалары негізінде көркемділікке, әсемділікке, сезімталдыққа баулу жүйелерін қамтиды. Әрине бұл өте ауқымды процесс. Ол жан-жақты зерттеуді, оны жүйелі түрде меңгеруді талап етеді. Сондықтан біз өз тәжірибемізде бейнелеу өнері сабақтарында эстетикалық тәрбие беру мәселелерін қарастырып отырмыз.

Эстетикалық тәрбие мәселелері көптеген ғалымдар еңбектерінде жан-жақты қамтылған. Оның жасөспірімдерді тәрбиелеудегі маңызы, эстетикалық тәрбие беру мәселелері В. В. Алексеева, А. В. Бакушинский, Г. В. Лабунская, Н. П. Сакулина, Б. П. Юсов, еңбектерінде қарастырылған халқымыздың ұлттық мәдени мұралары, қол өнері, сәндік өнертүрлерінің маңызы туралы Республика ғалымдары Б. Қазыханов, А. Қасымова, Ә. Тәжімұратов ғылыми еңбектерінде нақты көрсетілген.

Эстетикалық имандылық, адамгершілік тәрбиесін қалыптастыруда ұлттық тәлім-тәрбие дәстүрлерін пайдалану Қ. Жарықбаев, С. Қалиев, Ж. Наурызбаев, С. Қасиманов еңбектерінде көрсетілген.

Кейінгі кездері бейнелеу өнері пәні құралдары арқылы эстетикалық тәрбиеге тәрбиелеу С. Аманжолов, Ш. Әлібеков, Б. Әлмұханбетов, Б. Байжігітов, Ж. Балкенов М. Жанаев еңбектерінде орын алып жүр. Көптеген еңбектерде эстетикалық тәрбиенің мәні мен мазмұны қамтылып, оның тәрбиелеу жолдары әдіс-тәсілдері нақты көрсетілмейді. Сондықтан біз эстетикалық тәрбие беру мәселелерін жан-жақты қарастыруымыз қажет.

Сонымен бастауыш мектепте оқыту барысында кезек күттірмейтін мәселенің бірі; көркем эстетикалық тәрбие, яғни оқушылардың эстетикалық талғамын дамыту, сол арқылы мейірбандық, имандылық қасиеттерін қалыптастыру; екіншіден, әр баланың ойлау қабілетін дамыта отырып, қиял – сезімін шарықтату болып табылады.

Балалардың эстетикалық тәрбиесінің маңызды бөлігі көркемдікке тәрбиелеу ісінде көптеген аса күрделі мәселелер туады. Бала өнер арқылы өзінің көңіл сезімін тереңірек түсіне білуі айқын ойлап, терең сезіне білуі тиіс.

Оқушы эстетикалық жағынан дамып, жетілуі үшін тәрбиені өте ерте, баланың жас кезінен бастау керек. Өйткені, балалық сезім – саналы өмірдің негізі. Бұдан саналы өмір негіздерін қалауда қандай да берік сенімді тірек қажет болатыны түсінікті.

Қалай болмасын әрбір адам өнердің игілікті күшін бала кезден бастап сезінеді. Ол біздің рухани жағынан жетілмеуімізге ықпал етеді, жеке бастау және қоғамдық өмірде кездесетін мәселелердің шешімін табуға, тіпті кей жағдайда өмірден өз орнында табуға көмектеседі. Бастауыш мектеп балаларының талғампаз болуы жазушы, ақын, суретші, композиторлардың еңбектерін, ондағы сұлулықтарды түсінуі олардың рухани азығын молықтырады,

адам баласы жасаған мәдени мұралармен таныстырып, соны терең түсінуге тәрбиелейді.

Эстетикалық тәрбие дегеніміз – бұл-әсемдік, сұлулық, пәктік қасиеттер музыка, сурет, кескіндеме, мүсін және колөнері өнерлері арқылы оқушылардың көркемдік танымын, сезімін тәрбиелеу.

Бейнелеу өнерінің барлық түрлері графика, живопись, мүсін, сәндік – колданбалы өнері, сулет өнері, барлығы эстетикалық тәрбие негізі. Көркем өнер туындыларын түсініп сезіну, оның образдық мазмұнын қабылдау, өнер тілін меңгеру барлығы оқушылар эстетикалық талғамын дамытады [2].

Қоршаған ортамен таныстыру арқылы оқушылардың эстетикалық талғамын қалыптастыру бейнелеу өнері сабақтары түрлерінде іске асырылады.

Әсемдіктің таптырмас бұлағының бірі – табиғат. Ол эстетикалық сезімнің, байқампаздықтың, қиялдың дамуына үлкен әсерін тигізеді.

Табиғат үйлесімділігінің, әсемдіктің, мәңгілік жаңарудың, әлемдік заңдылықтары әртүрлі болу, түстер, жарық сәулелер, көмегі арқылы балаларды әсемдік талғампаздық, әсерлЕвразийский национальный университетшілік сезімге тәрбиелейді.

Табиғатқа топ серуен жасаған кезде балалардың оның сұлулығын эстетикалық тұрғыда қабылдауы күшейеді, ерекше рухани серпеліс, сүйсіну сезімі туады, ойы мен қиялы дамиды. Жаратылыстың сұлу заттары бала жанында сұлулық сезімдерін оятады. Үлбіреген түрлі түсті гүл, көк – жасыл орман – тоғай, сылдыраған су, шексіз – түпсіз көк теңіз, түрлі шөптермен, толқынданған дала, бұлтпен бел алысқан асқар тау, сұлу ай, жұлдызды түн, міне, осылар секілді жаратылыстың сұлу көріністері, жанды билеп өкететін ән, күй, сиқырлы сөз, сұлу суреттер әсері баланың жанында бір сұлулық толқынын оятып тұрғызбай қоймайды.

Егер оқушылар табиғатты қорғауға атсалысатын болса, табиғаттың эстетикалық ықпалы да айтарлықтай арта түседі.

Міне, сондықтан да балардың табиғатты қорғау әрекеттеріне (күнделік жүргізуде, табиғат бұрышында, мектептің оқу-тәжірбие алаңында, табиғатта, үйде, жануарларды қорғауда, мектеп ауласын көгалдандыруда) эстетикалық бағыт беру керек.

Табиғатқа, қоршаған ортаға эстетикалық қатынасты тәрбиелеу үшін дүнижүзілік және ұлттық көркем туындылар (жазушылардың, композиторлардың, суретшілердің т.б.) мысалдарын, үлгілерін көрнекі қолдану қажет.

Бастауыш мектеп оқушыларын табиғатқа серуендеуге шығарғанда, оларға әр қилы тапсырмалар орындатуға болады: заттың өзіне қарап суреттер салып, ұнаған жерлерді суретке түсіру.

Табиғат – біздің өміріміздің сәні. Ол бізді мол шаттыққа кенелтеді. Кең байтақ далаға, айнадай жарқыраған су айдынына, ұлы тауларға қарап, сүйсіне ләззат аламыз. Табиғат адамның бойына қуат, көңіліне шабыт, сезіміне ләззат шапағатын ұялататын сұлулық пен әсемдік әлемі. Сондықтан да оқушылардың эстетикалық танымын қалыптастыруда қоршаған ортаның әсері мол.

Оқушылардың эстетикалық талғамын жетілдіре, бекіте түсу үшін сабақ барысында табиғат көріністерінің сұлулығы жырланған шығармалардан (жазушылардың, композиторлардың, суретшілердің) көбірек пайдаланған тиімді. Мысалы, С. Сейфуллиннің «Көкшетау» поэмасы, Абайдың табиғатты суреттеуі, Ілияс Жансүгіровтың «Жетісуды суреттеуі» т.б.

Негізінде эстетикалық тәрбие экологиялық тәрбиемен тығыз байланысты, өйткені экологиялық тәрбиенің де басты бағыты жас ұрпаққа табиғатпен қатынаста жоғары мәдениеттілікті, қоршаған ортаға деген азаматтық жауапкершілікті қалыптастыру [3].

Төменгі сынып оқушыларын эстетикалық тәрбиеге баулу туған табиғатты бейнелейтін көркем сипаттама мен көріністерді жақсы түсінуге негіз салады, оқушыларды суретке, қиып жапсыруға баулу, түстердің, сызықтардың тамаша келісті үйлесімділігін таңдай білу қабілетін дамытуға жәрдемдеседі.

Өмірді, оның қоғамдық тәрбиелік мәнін жан – жақты түсіну үшін әсемдік, әдемілік заңдарын жақсы түсіну шарт. Өнер біздің қоғамда адамдардың, әсіресе оқушыларды рухани, эстетикалық тәрбиелеуде сенімді күшті құрал болып табылады. Оқушыларды көркемөнерді сүюге, адамға тән ізгі қасиеттерді қастерлей білуге үйретеді.

Қазақ халқы ерте заманнан – ақ сұлулық пен әсемдікті таңдай да, талдай да білген. Өз тұрмысы мен мәдениетінде шеберліктің небір сан – саласын, асқан ұқыптылықпен көкірегінде қастерлей сақтап, меңгеріп, біздің дәуірімізге ұштастырған. Өнер қашанда қамқорлықты, оған асқан жауапкершілікпен, жанашырлықпен қарауды қажет етеді. Әсіресе, бастауыш мектепте бейнелеу өнері жүйелі оқыту жайы, оған жастай баулап тәрбиелеу ісі баршамыздың алдымызға байыпты міндеттер қояды. Сурет салуды сүю -өмірді, табиғатты, айнала қоршаған ортаны сүю. Ол мектеп оқушысының ақылын, ойын, парасатын, өсіреді, танымын кенейтеді, ізгілікке, әсемдікке үйретеді.

Өмірдегі келеңсіз құбылыстармен ымырасыз күресуге тәрбиелеп, халқына, еліне, жеріне деген сүйіспеншілікке тәрбиелейді.

Халық шеберлері ою-өрнек салу тәсілін белгілі – бір ізбен қалыптастыруда өз өнерін үздіксіз жетілдіру жолымен кейбір ою-өрнектердің композициясына, әшекейлейтін заттардың түріне қарай табиғи байланысты бейімдеп түрлендіріп отырады. Демек ою-өрнектермен әшекейлеп бейнелеушілік қандай уақытта болмасын халықтың дәстүр негізінде орындалады. Осы халық колөнерінен туған бұйымдарды көрмелер мен мұражайларға сақтап қана қоймай, оны күнделікті сабақ барысында кеңінен қолдануы қажет.

Бейнелеу өнері – ерте заманда пайда болып, барлық дәуірде өмір сүрген. Ол бірнеше түрге бөлінеді: кескіндеме, графика, мүсін, сәулет өнері және сәндік қолданбалы өнер. Сурет салуды үйрету әдістемесінде натюрморт кез-келген ыдыс-аяқтан немесе басқа да заттардан құралады [4].

Бір жағынан натюрморт қозғалмайды. Сол себептен натюрмортты асықпай отырып қолдың икемділігін жаттықтыруға, түсініп, сызуға және де сурет техникасын жете меңгеруге таптырмайтын құрылым болып табылады. Ал, жануарларды салу, енді сурет салып, үйреніп келе жатқан оқушыға қиынға соғады. Өйткені олар натюрморт сияқты «өлі зат» емес, үнемі қозғалыста болады.

Бейнелеу өнері сабағында тапсырманы түсіндірген кезде бейнеленіп отырған объектінің эстетикалық мазмұнының нақты ашылуының маңызы зор. Оның үстіне құбылыстағы, заттағы нақты әсемдікті педагог асқан сезіммен, әсерлі түрде әңгімелеп беруі тиіс. Егер мұғалім сурет салу үшін қойылым, ретінде ашық түстерге боялған заттарды қойып, оларға әдеттегі, біркелкі дауыспен талдау жасаса және қойылымның ашық жарқындығын, әсемдігін, бірегейлікпен білдіретін сөздерді таба алмаса, онда балалардың сезіміне қозғау салмайды, олар бейнеленіп отырған затқа және өз жұмысына аса ынта қоймайды.

Қорыта келгенде бейнелеу өнері сабағында оқушыларға эстетикалық тәрбие беруде халық дәстүрлерін, ұлттық өнердің түрлерін көбірек пайдалану қажет. Себебі бастауыш мектеп жасындағы балаларды халқымыздың өнері, ұлттық ойындар және халық ертегілеріндегі кейіпкерлер бейнесі қызықтырады. Бейнелену өнері пәні сабағында эстетикалық талғамды қалыптастырып, негізі мынадай іс – әрекеттерге тоқталу қажет. Жаңа сабақты түсіндіру барысында көрнекіліктерді түрлендіре отырып, сұрақ – жауап,

әнімелесу әдістерін қолдану. Сабақты ұлттық әдет – ғұрыптар мысалдарымен түрлендіріп жүргізу.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Аманжолов С. Эстетикалық тәрбие және халықтық бейнелеу өнері. – Қазақстан мектебі. 1990 ж. № 12.
- 2 Әлібеков Ш. Жалпы білім беретін орта мектеп, эстетика пәні бағдарламасы. – Қазақстан мектебі. 1992 ж. № 7, 8.
- 3 Байжігітов Б., Ибраева М. Эстетикалық оқу тәрбие жүйесі мәселелері. – Қазақстан мектебі. 1993 ж. № 6.
- 4 Балкенов Ж. Сурет салуға үйрету. – Алматы, мектеп, 1987.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМАТИВНОГО ОЦЕНИВАНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

АКСЁНОВА А. И.
студент, ПГПИ, г. Павлодар
СУХАНИНСКАЯ У. И.
магистр русского языка и литературы, учитель,
Назарбаев Интеллектуальная школа ХБН, г. Павлодар

Сложно представить себе человека, который бы не хотел получить награду за свои старания. Получение отметки в школе всегда воспринималось как поощрение, однако, находясь в школьном возрасте ребенку сложно отличить поощрение от цели, к которой он стремится – получить знания, научиться использовать их на практике. Таким образом, мы можем отметить, что порой оценка становилась самоцелью. Другой «слабой» стороной традиционного оценивания в школе являлась нечеткая грань между оценками.

Казахстанские школы, учитывая опыт Назарбаев Интеллектуальных школ, внедряют критериальное оценивание, преимущество которого заключается в возможности отслеживать продвижение ученика в процессе обучения, прогнозировать итоговый результат его обучения, иметь возможность дифференцировать учебные достижения учащихся. Критериальное оценивание складывается из двух видов оценки: формативного (на этапе обучения) и суммативного (оценивания результатов обучения). Формативное оценивание обучения, то есть на первом этапе предполагается оценивать не учебные достижения ученика как конечный продукт, а оценивать его продвижение к намеченной цели обучения. Формативное

оценивание позволяет раздробить ожидаемый итоговый результат на определенные цели (шаги). Каждый проделанный шаг учащегося к достижению данной общей цели, прописанной в стандарте образования, будет оценен по определенным критериям.

В данной статье мы рассмотрим особенности формативного оценивания на уроках русского языка в Назарбаев Интеллектуальных школах. Назарбаев Интеллектуальные школы ориентируются на передовой опыт развитых стран и сочетают в себе лучшие традиции казахстанского образования, внедряя коммуникативный подход в изучении русского языка. Интегрированная образовательная программа предполагает развитие четырех навыков по средствам дисциплины «Русский язык»: слушание, говорение, чтение и письмо. Рассмотрим приемы формативного оценивания по каждому из навыков.

Для развития каждого из навыков программа предписывает обращение к целям обучения. Рассмотрим, как расширяется учебная цель в процессе обучения.

Таблица 1 – «Спиральное изменение одной цели в разных параллелях 8 и 9»

8 класс	9 класс	Как изменилась цель.
Чтение 2. Выявлять структурные части и их элементы (ключевые слова, словосочетания и предложения, абзацы), раскрывающие основную мысль.	Чтение 2. Выявлять композиционные особенности, раскрывающие основную мысль текстов разных типов и стилей.	Данная цель направлена на развитие навыка чтения. В 8 классе ребенок должен научиться самостоятельно находить структурные элементы в тексте (ключевые слова, словосочетания и предложения, абзацы), которые помогут ему определить тему и идею. В 9 классе данная цель усложняется, и навыки, которые были приобретены ребенком в 8 классе, помогут ему находить различия в текстах различных типов и стилей, а так же видеть особенности того или иного типа или стиля.

Учебная деятельность складывается из темы урока, цели обучения (которая развивается спирально от класса к классу, давая возможность углубиться в предмет, опираясь на предыдущие знания).

Как показал опрос учителей русского языка Назарбаев Интеллектуальной школы химико-биологического направления г. Павлодара, учителя сталкиваются с единственной проблемой в

процессе формативного оценивания: – письменная обратная связь по каждому критерию для каждого ученика отнимает много времени.

Письменная обратная связь представляет собой комментарии учителя в письменной форме. Данный вид оценивания используется при проверке письменных работ учеников, таких как домашнее задание, самостоятельные работы. В случае, когда ученику ставят только отметку и не пишут комментарий, ребенок не может увидеть, что он сделал не правильно и не всегда может исправить свои ошибки.

При проверке работы ученика с использованием формативного оценивания учитель выделяет, что ребенок сделал правильно, соответствует ли его работа критериям и где были допущены ошибки. Следует писать ученику не только, указывая на ошибки, но и хвалить «Молодец! Выполнил все правильно» и др.

В случае, когда ученик допустил ошибку, учитель пишет рекомендации по их исправлению.

При написании комментариев важно помнить:

1 Не делайте много комментариев к одной работе.
2 Комментарии должны обеспечить учащегося информацией о том, как он работал по отношению к обучающей цели и подтолкнуть его к совершенствованию своей работы.

3 Комментарии должны быть сделаны в соответствии с критериями оценивания.

Вместе с тем, опрос показал, что формативное оценивание на уроках русского языка решает несколько проблем:

- ученик сам может определить дальнейшую траекторию развития, опираясь на обратную связь учителя;
- учитель не сталкивается с необходимостью каждый раз доказывать непредвзятость своих суждений по отношению к работе ученика, так как ученик до выполнения задания четко понимает, за что и как будет оценена его работа.

Рассмотрим несколько примеров формативного оценивания на уроках русского языка в 8 и 9 классах. Возьмем одну цель на разных параллелях, чтоб увидеть, как усложняется цель, критерии и соответственно задание.

Пример 1. Урок русского языка в 8 классе.

Цель: Ч 2. Выявлять структурные части и их элементы (ключевые слова, словосочетания и предложения, абзацы), раскрывающие основную мысль [1, с. 67].

Критерии успеха:

- выделяет в тексте ключевые слова;
 - определять микротему по ключевым словам;
 - определяет основную тему и идею прочитанного текста;
- Задание: Прочтите текст и заполните таблицу.

Таблица 1

Абзацы	Ключевые слова	Микротема	О чем идет речь в тексте?	Что хотел сказать автор?
1 абзац				
2 абзац				

Учащиеся могут работать в парах или группах в зависимости от количества абзацев. Каждый ребенок будет работать со своим абзацем, выделяя в нем ключевые слова, которые помогут определить ему микротему своего абзаца. Затем объединив микротемы одного текста, учащиеся ответят на вопросы «О чем идет речь в тексте?» и «Что хотел сказать автор?». Ответив на эти вопросы, они сформулируют тему и идею текста.

Пример 2 Урок русского языка в 9 классе.

Цель: Ч2 Выявлять композиционные особенности, раскрывающие основную мысль текстов разных типов и стилей [2, с. 57].

Критерии успеха:

- выделяет в тексте элементы композиции;
- определяет тип речи, доказывая его через особенности композиции;
- определяет стиль, используя в качестве аргументов не менее двух лексических, синтаксических особенностей текста.

Задание: Проанализировать композицию текстов, сделать вывод о том, к какому типу он относится. Выделить лексические особенности текста, стилистические фигуры, сделать вывод о том, к какому стилю принадлежит текст.

Таблица 2

Элементы композиции	Цитаты	Тип речи	Языковые особенности	Стиль
Завязка Развитие действий Развязка		Повествование		Художественный

Это задание учащиеся выполняют в группах. На группу дается одно письменное задание, они смогут совещаться, чтобы сделать

выводы. Обсуждение во время работы с текстом способствует взаимообучению, учит ребят находить совместное решение, удовлетворяющее всех. Проверку задания можно провести следующим образом: группы обменяются таблицами и сравнят результаты своей работы.

Таким образом, Интегрированная образовательная программа и критериальная система оценивания, направлены на развитие навыков учащихся. В школах не дают готовых знаний, но учат работать с информацией, добывать и перерабатывать сведения, выдавать готовый продукт в виде письменного текста определенного жанра и стиля или диалога/монолога на определенную тему. На уроках русского языка учащиеся работают с текстами, в которых имеется информация, отсылающая учеников к другим предметам: географии, истории, биологии, химии и физике. Таким образом, учащиеся формируют целостную картину мира, знания о мире представляются ему не в разрозненных фрагментах отдельных дисциплин, а путем интеграции представлены в единстве и взаимосвязи друг с другом.

Стоит отметить, что переход на новые стандарты в обучении требуют немалых усилий от учителей и преподавателей высших учебных заведений, готовящих педагогов, однако, не стоит бояться таких перемен, ведь мы не можем готовить учеников к самостоятельной жизни, опираясь на знания, которые были актуальны несколько десятков лет назад.

ЛИТЕРАТУРА

1 Учебный план по предмету «Русский язык» (как первый язык -Я1) 8 класс. Для обучения в 2016-17 учебном году.

2 Учебный план по предмету «Русский язык» (как первый язык - Я1) 9 класс. Для обучения в 2016-17 учебном году

ДУАЛДЫ ОҚЫТУ ЖҮЙЕСІ – САПАЛЫ БІЛІМ ЖӘНЕ МАМАН КЕПІЛІ

АЛТЫНГАЗИНОВА А. С., ДОСЫМЖАНОВА С. Р.
студенттер, «Авиценна» медициналық колледжі, Семей қ.
ҚАНАТҰЛЫ М.
оқытушы, «Авиценна» медициналық колледжі, Семей қ.

*«Біз дамыған бәсекеге қабілетті мемлекет болуымыз үшін,
жоғары білімді ұлт болып қалыптасуымыз қажет»*

Н. Ә. Назарбаев

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаев жыл сайынғы жолдауында білім саласына ерекше басымдылық беріп, жастардың білім-біліктілігін жетілдіру үшін барлық жағдай жасауда. «Қазақстан-2050» Стратегиясында: – Біздің жастарымыз оқуға, жаңа ғылым-білімді игеруге, жаңа машықтар алуға, білім мен технологияны күнделікті өмірде шебер де тиімді пайдалануға тиіс. «Біздің басты мақсатымыз – 2050 жылға қарай мықты мемлекеттің, дамыған экономиканың және жалпыға ортақ еңбектің негізінде берекелі қоғам құру. Аталған бағыттардың табысты іске асырылуы ең алдымен, тек білімнің сапасымен анықталатыны белгілі. Осы негізде қазіргі таңда білім мен ғылымды инновациялау мен модернизациялау экономикалық дамудың басты бағытына айналды. Еліміздің дербес даму бағыты айқындалып, халықтың тарихқа деген көзқарасы жаңа қырынан жаңғыра бастаған бүгінгі таңдағы негізгі міндеттердің бірі – «білім беруді жаңа инновациялық жолмен дамыту болып отыр».

Жұмыстың зерттеу мақсаты: Қазақстан Республикасында дуалды оқыту жүйесін енгізуді дамытуды зерделеу. Қазақстан Республикасында дуалды оқыту жүйесін дамытудың теориялық және тәжірибелік мәселелерін қарастыру.

Оқытудың дуалдау жүйесі дегеніміз не соған анықтама берсек: Дуалдау оқыту жүйесінде кәсіптік білім беру- өнеркәсіп өміріне дайындық жүргізу үшін білім алушының теориялық және практикалық дағдысын қалыптастыру мақсатында жүргізілетін негізгі оқыту жүйесі болып табылады.

Техникалық және кәсіптік білім беруге қазіргі уақытта ел көлемінде айрықша мән беріліп отыр. Техникалық және кәсіптік-білімнің бәсекеге лайық ілгерілеп дамуы мемлекет, бизнес құрылымдарының және азаматтардың әлеуметтік жағдайына орасан

серпін берері сөзсіз. Үкіметтің арнайы қаулысымен бекітілген жастардың бәсекеге қабілеттілігін қолдау мен дамытудың 2008-2015 жылдарға арналған тұжырымдамасында жастардың халықаралық стандарттарға сәйкес келетін отандық кәсіптік білім алуына жағдай жасау, жастарды жұмыспен қамту және жұмысқа орналастыру деңгейін арттыру мәселелері жіті қарастырылған [1, 12-13 б.]

Кейінгі 2-3 жылдың көлемінде дуалды техникалық және кәсіптік білімнің ұлттық жүйесінің негізін қалыптастыру қажет. Бұл жүйенің даму барысында ең алдымен жас адамдардың міндетті техникалық білім алуындағы мемлекет кепілдігі туралы қарастырылуы тиіс.

Шетелдік тәжірибеге сүйенетін болсақ, бұл жүйе көбінде Германия, Австрия және Швейцария сияқты елдерде көбінде жүзеге асып отыр.

Германия тәжірибесі

Мысалы, Германияның тәжірибесіне тоқталсақ. Бұл елдегі шағын және орта бизнес түгелдей дуалдық жүйеге арқа сүйейді десек болады. Немістің дуалдық жүйесі бойынша, оқу орындары тәуелсіз жұмыс істейді және студенттерін тәжірибеден өткізетін кәсіпорындармен тығыз ынтымақтастық орнатады.

Бұл елде мемлекет мойындаған 350 мамандық бар. Студентті кәсіпорындардан өткізу үшін кететін шығынның 1/3 пайызын өртүрлі органдар арқылы мемлекет өтеп береді. Кәсіптік-техникалық оқу орындарында жастар 2 жылдан бастап 3,5 жылға дейін білім алады. Осындай мекемелердегі оқу орындарының 80 пайызын шағын және орта фирмалар «жабады», яғни, былайша айтқанда, өздеріне қажетті мамандықтарды айтып, сондай маман иелерін оқыту туралы келісімге келеді.

Студент аптасына бір-екі рет қана теорияға уақыт бөлсе, аптаның қалған үш-төрт күнінде практикада жүреді. Сонымен қатар, студенттердің еңбегі ай сайын жәрдемақы ретінде төленіп тұрады. Жалпы, неміс жастары арасында дуалдық жүйеге өте жоғары баға берілген. Олар үшін бірнеше жыл ішінде теориямен қатар, тәжірибені игеріп шығу «жоғары оқу орнын тәмамдады» деген атақтан әлдеқайда артық.

Германиядағы жастардың 70 пайызы кәсіптік-техникалық оқу орындарын тандаса, қалған 30 пайызы бойынша университеттерге оқуға түседі дейді. Қазіргі таңда Германиядағы 3,6 миллионнан астам кәсіпорынның бес жүз мыңы осы дуалдық жүйеге қатысады екен.

Германияда 20 мамандық бойынша ғана көбінде дуалды оқыту жүйесі бойынша келісім шартқа қол қойылған [1, 10 б.].

Ал, бізде, Қазақстанда...

Бізде, Қазақстанда, Білім және ғылым министрлігінің мәліметіне сүйенсек, Қазақстанда 900-ге жуық кәсіптік-техникалық білім беру ұйымдары бар. Оның ішінде 513 мемлекеттік мекеме болса, қалғаны жекеменшік. Бұл оқу орындары 177 мамандық пен 416 біліктілік бойынша дәріс береді.

Қазақстанда мамандарды дуалды оқыту жүйесі бойынша дайындауды енгізу бірнеше кезеңді қамтиды.

Қазақстанның техникалық және кәсіптік білім беру жүйесін дамытудың басты мақсаты – «Қоғам және экономиканың индустриялық-инновациялық дамуының сұранысына сай, әлемдік білім беру кеңістігіне ықпалдастыра отырып, кәсіптік-техникалық білім беру жүйесін жаңғырту» болып бекітілді. Кәсіптік-техникалық білім беру орындарының жұмысын жетілдіру саласындағы мемлекеттік саясат 2011-2020 жылдарға арналған білім беруді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасынан да айқын көрініс табуда. «Білім беру» туралы Қазақстан Республикасының Заңына да «корпоративтік білім беру» деген түсінік енгізілді.

Дуалды оқыту жүйесі бойынша мысал ретінде «Алматы Энергосервис» ЖШС-мен тиімді ынтымақтастықты келтіруге болады. Бұл өндіріс орнының өкілдері экспериментті оқу жоспарларын құрастыруға қатысады, өндіріс орнында тәжірибелік оқытуды жүргізеді, барлық шығындарды өз мойындарына алады. Оқушыларды колледжге қабылдауға дейін әрқайсысымен және олардың ата-аналарымен оқу орнын тәмамдағанға дейін және жұмысқа орналастырылуы бойынша келісім шартқа отырады [2, 9-10 б.].

Ішкі корпоративтік дайындау бойынша өндіріс орындарының ішінде алдыңғы қатардағы «Қазақтелеком» АҚ мысал ретінде айтуға болады. 2013 жылы «Қазақтелеком» АҚ-да барлығы 13509 қызметкерлері біліктіліктерін жоғарылатқан (жалпы қызметкерлер санының 46,1 % құрайды).

Қазақстанда дуалды оқыту жүйесін енгізу бойынша нақты шаралар қолданылуда. Нормативтік құқықтық базаның қызмет етуі: «Білім туралы» ҚР Заңы, бұл заңға сәйкес, «Кооперативті оқыту – бұл мемлекеттің, жұмыс берушілердің және оқу орындарының корпоративті жауапкершілігіне негізделген, мамандарды кәсіптік дайындаудың ұйымы болып табылады»

2011-2020 жж. арналған ҚР білім жүйесін дамытудың мемлекеттік бағдарламасына сәйкес «Өндіріс орындарының нақты сұранысына сәйкес кооперативті оқыту жүйесі кең қолданысқа енгізіледі. Жастар үшін техникалық және кәсіптік білім беретін

оқу орындарында бұл жүйені енгізу тиімдірек болар анық». «Қазақстанның әлеуметтік модернизациясы: жалпыға бірдей еңбек қоғамына дейін 20 қадам» атты Елбасының Жолдауынан.

Дуалды оқыту жүйесін дамыту мақсатында 2013 жылы «Техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың Республикалық ғылыми-әдістемелік орталығы» АҚ негізінде 2013-2016 жылдарға арналған 3-жылдық пилоттық жобасы іске қосылған. Жобаның басты мақсаты – Қазақстанда дуалды оқыту жүйесінің моделін құрастыруды ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету. Білім басқармаларының мәліметтеріне сүйенсек, ҚР-да дуалды оқыту жүйесінің элементтері 60 мамандық бойынша техникалық және кәсіптік білім берудің 96 оқу орнында енгізілген [3, 11 б.].

Білім мекемесі «Авиценна» медициналық колледжі

Білім мекемесі «Авиценна» медициналық колледжі бюджеттік, коммерциялық емес, жеке меншік мекеме болып табылады.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңына, Білім мекемесі «Авиценна» медициналық колледжінің Жарғысына сәйкес, 2009 жылғы Шығыс Қазақстан облысының Білім Басқармасы берген Мемлекеттік лицензия негізінде кәсіби орта білім беру саласында жұмыс істейді.

Колледж келесі мамандықтар бойынша білім береді:

0301000 «Емдеу ісі» /фельдшер, акушер/, 0302000 «Медбикелік ісі», 0303000 «Гигиена және эпидемиология», 0304000 «Стоматология», 0306000 «Фармация», 0307000 «Ортопедиялық стоматология»

Білім мекемесі «Авиценна» медициналық колледжінде дуалды оқыту жүйесінің элементтері 2012 жылдан қолданысқа енгізілген.

Дуалды оқыту жүйесі өзінің қатысушыларының, яғни емдеу-профилактикалық орталықтарының, болашақ мамандардың және мемлекеттің өзара жауапкершіліктерін және байланысын нығайтады. Бұл емдеу-профилактикалық мекемелері үшін сапалы мамандарды жұмысқа қабылдау барысында үлкен мүмкіндіктер береді: мамандарды қайта оқытудың қажеттігінің, сапалы мамандарды іздеу, таңдаудың шектелуі және т.б.

Білім мекемесінде дуалды оқытудың артықшылықтары өте көп:

Жұмыс берушілердің талаптарына толыққанды сәйкестігі негізінде түлектердің жұмыспен қамтылуының жоғарғы деңгейі. Оқыту жүйесі клиника сұранысын толық қанағаттандырады.

Білім алудағы кәсіби жоғарғы құзыреттіліктердің қамтылуы. Болашақ маманның жаңа психологиясы қалыптасады. Оқушылар

әлдеетті кәсіби дәрігер мамандары ретінде ең алдымен клиникалық базаларға тіркеле отырып, саналы және жоғарғы қызығушылықпен білім алады. Білім мекемесінде алған теориялық білімдеріне қарағанда, клиникалық базалардағы тәжірибелік сабақтарға деген қызығушылықтары әлдеқайда жоғары болып келеді, өйткені әрбір науқас үшін жауапкершіліктері нығая түседі. Сонымен қатар оқушылар ұжымда өндірістік қарым-қатынастарға тез қалыптасады.

«Тәжірибеден теорияға дейін» қағидасы жүзеге асады. Оқушылар дәріс мәліметтерімен ғана шектелмейді, көбінде клиникалық жағдаяттармен жұмыс жүргізеді. Теориялық тұрғыда меңгеруге қиынға түсетін ақпараттар және нақты кәсіби жағдаяттардың шешімдерін тәжірибе арқылы шешуге оңайға соғады.

Мамандарды дайындау сапалылығын бағалауды жұмыс берушілердің өздері жүргізеді. Оқушылар клиникалық базаларда уақытының көп бөлігін науқастың жанында өткізе отырып, өзінің құзыреттіліктері мен мүмкіндіктерін көрсетіп отырады. Жұмыс берушілер клиникалық базалардың негізінде болашақ мамандардың сапалылық деңгейін бағалау мүмкіндігіне ие болады.

Оқытушылардың теориялық білімдері деңгейінің жоғары болып қана қоймай, сонымен қатар олар патологиялық емдеудің озық жаңа инновациялық әдістерін меңгерулері тиіс.

Дуалды оқыту жүйесінің элементтерін енгізгеннен кейін колледж оқушылары санындағы динамика

Кесте 1

№ р/с	Мамандық	Оқушылар саны			
		2012-2013 оқу жылы	2013-2014 оқу жылы	2014-2015 оқу жылы	2015-2016 оқу жылы
1	0301000 «Емдеу ісі» / фельдшер, акушер/	782	1079	1180	1187
2	0302000 «Медбикелік іс»	271	336	408	416
3	0303000 «Гигиена және эпидемиология»	28	42	42	45
4	0304000 «Стоматология»	37	57	61	62
5	0306000 «Фармация»	128	133	215	217
6	0307000 «Ортопедиялық стоматология»	30	46	53	57
	Барлығы:	1276	1693	1959	1984

Білім мекемесі «Авиценна» медициналық колледжінің тәжірибелік оқытудың базалары болып Семей қаласының 33 емдеу-профилактикалық мекемелері табылады.

Емдеу-профилактикалық мекемелерінде білім беру нәтижесі:

– түлектердің жұмыспен қамтылуына және өндірістік тәжірибелерді ұйымдастыруда мамандарды даярлау үрдісіне жұмыс берушілердің қатыса отырып, белсенділік танытуы;

– тәжірибелік сабақтарды өткізуге арналған оқушыларға барлық жағдайлардың жасалуы; -кәсіптік модульдер мен кәсіптік пәндерді оқытуға БММК «Авиценна» білікті мамандарының тартылуы, жоғарғы деңгейде белсенділік танытуы және т.б.

Білім мекемесінде түлектердің жұмыспен қамтылуына баса назар аударылады Колледжде кәсіптік бағдар беру және түлектерді жұмыспен қамту орталығы қызмет атқарады. Бұл орталықта түлектерді бағыттауға арналған комиссия қызмет етеді, құрамын: әлеуметтік әріптестер, жұмыс берушілер, өзін-өзі басқару өкілдері, денсаулық сақтау департаменті мүшелері, бас дәрігерлер, бөлім меңгерушілері құрайды.

Дуалды оқыту жүйесінің элементтерін енгізгеннен кейін колледж түлектерінің жұмыспен қамтылу деңгейі: 2012-2013 оқу жылы – 63 %, 2013-2014 оқу жылы – 68 %, 2014-2015 оқу жылы – 78 %, 2015-2016 оқу жылы – 81 %

Дуалдық оқыту жүйесі элементтерін енгізудің мақсаттары:

1 Дүние жүзілік білім кеңестігіне теңестірілетін техникалық және кәсіптік білім берудің тиімді жүйесін жасақтау;

2 Жұмыс беруші талабына сай оқу жоспарларын және оқу бағдарламаларын жасау;

3 Еңбек нарығындағы сұранысқа ие, бәсекеге қабілетті мамандар дайындау;

4 Оқу орнының оқу-материалдық базасын заман талабына сай жаңа техникалық, технологиялық лабораториялық жабдықтармен қамту;

5 Оқытушылардың біліктілігін арттыру үшін өндіріске енгізіліп жатқан жаңа технологиялармен және жабдықтармен таныстырып отыру мақсатында өндірісте тағылымдамадан өткізу;

6 Әлеуметтік серіктестермен байланыста оқушыларды өндірісте тәжірибеден өткізу және бітіруші түлектерді жұмысқа орналастыру мүмкіндігіне ие болу.

Келтірілген мысалдарға сүйене отырып, дуалды оқыту жүйесін енгізудің оң жақтарын ғана сипаттап қоймай, сонымен қатар жалпы ұлт көлемінде бұл оқыту жүйесін енгізу барысында туындайтын негізгі мәселелерге де тоқталып кеткеніміз жөн:

– сәйкес нормативті-құқықтық база мен сәйкес заңнамалардың әлсіздігі;

– қатаң жүйедегі нұсқаулар мен білім беру стандарттары (оқу жоспарлары мен бағдарламалары, жіктемелер);

– оқытудың дуалды технологиясын енгізу экспериментінің нормативті-құқықтық қамтамасыз етілумен жабдықталмағандығы;

– бастысы, дуалды оқыту жүйесін дамытуға кері әсерін тигізіп отырған бұл – инвестициялар.

Отандық кәсіпкерлердің көпшілігі мамандарды даярлауға инвестиция тартуларына дайын емес, ал бұл сәйкесінше ұзақ мерзімді болжамдар жасауға мүмкіндік бермейді.

Қорыта келгенде, егер дуалдық жүйемен оқыту әдістемесі жетілдіріліп, заңды түрде күшіне енгізілсе, жақсы нәтиже береді деп есептеймін:

1 Дуалдық жүйе – оқытудың дәстүрлі түрлері мен әдістерінің негізгі кемшілігін, яғни теория мен тәжірибенің арасындағы алшақтықты жояды;

2 Техникалық және кәсіптік білім беру мекемелері бітіруші түлектерін кәсіпорындарға жұмысқа орналастыру үшін жұмыстанады;

3 Жұмыс берушімен тығыз байланыста жұмыс жасайтын оқу орны болашақ мамандарға қойылатын талаптарды ескеріп отырады;

4 Әлеуметтік серіктестіктер өндіріс талабына сай, білім алушыға қойылатын біліктілік талаптарды дайындауға, кәсіптік стандарттарды, дуалдық оқыту жүйесі бойынша өзгеретін модульдық бағдарламаны, оқу бағдарламасын дайындауға және оқытушыларды тағылымдамадан өткізуге қатысады;

5 Әлеуметтік серіктестіктер мамандар дайындау бойынша мемлекеттік тапсырманы қалыптастыруға қатысады;

6 Оқушының кәсіби дайындық деңгейін бағалау және біліктілікті тағайындау үшін құзырлы мамандар мемлекеттік емтихан комиссиясы мүшесі ретінде қатысады;

7 Білім алушы дуалдық жүйемен оқыту нәтижесінде белгілі күзіндеттерді меңгерген кәсіби дағдыға ие болады;

8 Оқу орнын бітіруші жұмысқа орналасу мүмкіндігіне ие болады.

Дуалды жүйенің негізі – болашақ жас маманның оқу орны мен өндірісте қатар оқыту. Сонымен қатар, түлектердің жұмысқа орналасу көрсеткішін жоғарылату. Дуалды жүйе бойынша білім алған колледж түлегі жұмыссыз қалмайды. Өйткені теория мен

тәжірибені ұштастыру нәтижесінде, оқушы оқу бағдарламасын жақсы меңгеріп қана қоймай нағыз дайын маман болып, жұмыс берушілердің сұраныстарына, талаптарына сай кәсіптік-техникалық кадрлар даярлайтын болады және дуалды оқыту әдісінің тағы бір ерекшелігі – еңбек нарығына қажетті жас мамандарды даярлауға тек білім мекемелерінің ғана емес, сонымен қатар жұмыс беруші мекемелердің де жауапкершілігін арттырады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Н.Ә. Назарбаев. «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты // Егемен Қазақстан, 14 желтоқсан, 2012 ж.

2 Г. Г. Азгальдов, А. В. Костин. – Интеллектуальная собственность, инновации и квалиметрия // Экономические стратегии, 2008 ж.

3 Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Алматы, 2011 ж.

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПОДДЕРЖКА ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ С ДЕВИАНТНЫМ ПОВЕДЕНИЕМ

АМАНГЕЛЬДЫ А. М.

студент, ПГУ имени С. Торайғырова, г. Павлодар

КОРОВАЙКО И. В.

ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайғырова, г. Павлодар

Актуальность заключается в том, что с каждым годом прослеживается тенденция к увеличению числа детей с отклонениями в поведении. Девиантное поведение – это такое устойчивое поведение личности, отклоняющееся от социальных норм, причиняющее ущерб обществу или самой личности, а также сопровождающееся ее социальной дезадаптацией.

Девиантное поведение, понимаемое как нарушение социальных норм, приобрело в последние годы массовый характер и поставило данную проблему в центр внимания социологов, социальных педагогов, социальных работников, социальных психологов, медиков, работников правоохранительных органов [1, с. 416].

Гидденс Э. отмечал, что всякая норма относительна. «Что считать отклонением, зависит от времени и места; поведение «нормальное» при одном наборе культурных установок, будет

расценено как «отклоняющееся» при другом». (Гидденс Э.), так же по мнению Я. И. Гилинского «Преступность – не сама болезнь, а показатель более глубоких социальных недугов». С. А. Инкина подчеркивала: «девиация постепенно превращается в сущность человеческого поведения...».

В своих работах поднимали вопросы девиации в поведении подростков ученые: А. Бандура, Э. Эриксон, Л. С. Выготский, Ю. А. Клейберг, В. В. Давыдов и др. Девиантное поведение в подростковом возрасте остается на сегодняшний день недостаточно изученным [2, с. 56].

По статистике, в Казахстане у детей первое знакомство с алкоголем происходит в возрасте уже до 10 лет либо случайно, либо родители сами дают его «для аппетита», либо лечат детей теплым вином/пивом, или же ребенок сам из любопытства пробует спиртное. Согласно официальным данным Министерства здравоохранения и социального развития Республики Казахстан, количество детей, состоящих на наркологическом учете по алкогольной зависимости, увеличивается значительными темпами. Так, по данным ведомства, в Алматы с 2011 по 2016 годы общее количество таких детей увеличилось с 196 до 2195. В Астане за аналогичный период – с 30 до 98 несовершеннолетних. В целом по республике этот показатель составил: 578 детей и подростков в 2011 году и 4167 – в 2016 г.

Не менее остро стоит проблема подростковой наркомании. В Казахстане в 2016 г. было зарегистрировано 3147 наркозависимых детей в возрасте до 14 лет. Согласно данным, полученным в ходе исследования распространённости потребления ПАВ и вовлечения в нехимические аддикции среди детей и молодёжи, проведённого Республиканским научно-практическим центром медико-социальных проблем наркомании в 2014 г. 15,8 % учащихся в возрасте 16 лет, употребляли в течение жизни какие-либо наркотические вещества. По состоянию на 1 июля 2016 г. в Кызылардинской области Казахстана на официальном учете состоят 924 подростка-наркомана, Восточно-Казахстанской – 500, Актыбинской – 395, ЮКО – 214, Северо-Казахстанской – 265, Павлодарской – 245 и Атырауской – 211.

С алкоголизмом связаны 62,1 % самоубийств и 72,2 % убийств, совершаемых подростками. В Казахстане уровень детских самоубийств также беспрецедентно высок. Уровень смертности от самоубийств среди детей 10-14 лет составляет 23 % от общей смертности по этой причине, а уровень суицидальной смертности в возрасте 15-19 лет уже 92 % общего уровня. Так, По данным

Комитета по правовой статистике Казахстана, в 2015 года 1126 юных казахстанцев покончили жизнь самоубийством. В 2014 году было зафиксировано 189 случаев суицида среди детей и подростков, в 2013 году – 250 случаев. В отчете ЮНИСЕФ за 2013-2014 год говорится, что Казахстан в течение нескольких лет входит в группу стран, в которых суицид является одной из основных причин смертности среди подростков и молодежи. При этом среди детей и подростков, добровольно ушедших из жизни, 25 % относятся к группе по асоциальному поведению, 5 % – в группе риска по суицидальному поведению [3, с. 2].

Социально-педагогическая поддержка детей с девиантным поведением включает в себя различные направления. В первую очередь это профилактическая работа, которая осуществляется в разнообразных формах.

Система профилактики девиантного поведения учащихся в образовательном учреждении включает в себя в качестве первоочередных следующие меры:

- создание комплексных групп специалистов, обеспечивающих социальную защиту детей (социальные педагоги, психологи, медики и др.);
- создание воспитывающей среды, позволяющей гармонизировать отношение детей и подростков со своим ближайшим окружением в семье, по месту жительства, работы, учебы;
- создание групп поддержки из специалистов различного профиля, обучающих родителей решению проблем, связанных с детьми и подростками;
- организацию подготовки специалистов, способных оказывать профессиональную социальную, психологическую, педагогическую, медицинскую помощь и занимающихся воспитательно-профилактической работой, прежде всего, с детьми и подростками группы риска и их семьями;
- создание общественных образовательных программ для усиления осознания и привлечения внимания к проблемам молодежи с отклоняющимся от нормы поведением (телевизионные программы, обучающие программы и т.д.);
- организацию детского досуга.

Как показывают исследования, дети и подростки с девиантной направленностью имеют много свободного времени, причем ничем не заполненного. Поэтому организация досуга детей и подростков является важным направлением воспитательно-профилактической

работы. В понятие «досуг» входит широкое пространство и время жизнедеятельности ребенка за пределами учебной деятельности. Досуговая сфера жизнедеятельности детей и подростков может выполнять следующие функции: восстановление физических и духовных сил детей и подростков, развитие их способностей и интересов и свободное общение со значимыми для ребенка людьми.

Большую роль в организации досуга детей и подростков на сегодняшний день могут сыграть учреждения дополнительного образования. Профилактика девиаций через включение ребенка в деятельность УДО подкрепляется возможностью создания ситуаций самореализации, самовыражения и самоутверждения для каждого конкретного ребенка.

Таким образом, формы и методы социальной поддержки детей с девиантным поведением направлены на то, чтобы поставить девиантное поведение под социальный контроль, включающий в себя: во-первых, замещение, вытеснение наиболее опасных форм девиантного поведения общественно-полезными или нейтральными; во-вторых, направление социальной активности ребенка в общественно одобряемое либо нейтральное русло; в-третьих, отказ преследования подростков, занимающихся бродяжничеством, наркоманией, и др.; в-четвертых, создание специальных служб социальной помощи. На сегодняшний день весьма актуальной является проблема поиска эффективных способов коррекции девиантного поведения [4, с. 90]

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Л.Б. Шнейдер. «Девиантное поведение детей и подростков». - М., - 2005. - 336 с [1, с. 416].
- 2 Иванов А.В. «Социально-педагогическая поддержка ребенка в образовании»: Учебное пособие. - М., - 2013. - 180 с [2, с. 56].
- 3 Комитет по правовой статистике Казахстана [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.stat.gov.kz [3, с 2].
- 4 Попов В. А. «Социально педагогическая профилактика девиантного поведения подростков в системе средних [4, с. 90].

МЕКТЕПТЕ ОҚУ ҮДЕРІСІНЕ ӨЗГЕРІС ЕНГІЗУ АМАЛДАРЫ

БАЙШУКИРОВА Н. А.
студент, Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.
МАРАЛБАЕВ А. Қ.
аға оқытушы, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.
ЖЕРГАСИНОВА Г. Е.
қазақ тілі мен әдебиет пәнінің мұғалімі, ЖОМ, Павлодар қ.

«Мектеп – кеме, білім – теңіз» дейді ата-бабаларымыздан қалған асыл сөз. Небір адамдардың мектепке тарыдай болып кіріп, таудай болып шыққаны ешкімге де жасырын емес, бәрі де бәсеңден белгілі. ХХІ ғасырдың жаһандану үдерісі әлемнің білім беру үдерісіне өз талабын қоюда.

Әр адам еңбегінің нәтижесін көргісі келетіні белгілі. Оқушылар да өз еңбегінің нәтижесін білгісі, көргісі келеді. Мұғалім сабақ соңында сол нәтижені баға қою арқылы көрсетеді, алайда ол бағаның объективтілігіне кейбірінің таласы бары – ол да шындық. Әр өткізілген сабақтан соң оқушы өз бағасын көріп, алдыдағы білімі мен алған білімін салыстыра отырады. Сондықтан сабақты жоспарлағанда да, оқушы өзін бағалай алатындай, яғни осал, мықты жақтарын көріп, сараптай алатындай жоспарлау қажет. Қазір сабақ барысында оқушыны бағалау тек білімді менгеру деңгейін ғана көрсетеді. Бірақ, білім алушының белсенділігі, қалыптастырған құндылықтары жүйесін көрсете алмайды.

Сол себепті де әкімшілік алдында, мұғалімдер алдында бағалауды алға қойған мақсатпен ұштастыру жұмысы тұр. Бұның шешімі ретінде оқыту үшін бағалауды қарастырып көруге болады. Яғни оқуды бағалауды оқыту үшін бағалауға ауыстыруға болады. «Оқыту үшін бағалау – бұл білім алушылар өздерінің оқудың қандай сатысында тұрғанын, қандай бағытта даму керек және қажетті деңгейге қалай жету керек екендігін анықтау үшін оқушылар мен олардың мұғалімдері қолданатын мәліметтерді іздеу және түсіндіру үдерісі» – деп анықтама берген екен бағалауды реформалау тобы» [1, 9 б.]. Оқыту үшін бағалауда оқушылар бағалау түрлерін сабақта жүргізілгенін көреді. Топта жұмыс істей алады. Бір-бірін әділ бағалай алады. Бағалау критерийлерін өздігінен құра алады. Бағалауды жүргізген кезде, өзінің, сыныптасының болашағына әсер ететіндігін біледі. Сөйтіп, оқушылар бойында оң уәж пайда болады. Мақсат қойып, өзіне-өзі сын көзбен қарайды. Сөйтіп оқушының білім

алуға деген ынтасы мен дағдыларын бойында қалыптастырса, онда күтілетін нәтижелердің сапасын көтерер едік.

Осыған орай, мектепте бағалау әдісін өзгерту арқылы білім сапасын көтеруде мектепке өзгерістер енгізу керек деген түйін шықты.

Зерттеу сұрағы: «Бағалау әдісін өзгерту арқылы білім сапасын қалай өзгертуге болады?».

Міндеті: тәжірибе өту уақытында өзін-өзі бағалау арқылы білім алушылардың өз әлеуетін сезінуге, өз қажеттіліктерін білуге мүмкіндік беру, мүмкіндік туғызу. Әріптестерге өз сабақ беру әдісінің нәтижелілігі туралы ойландыру.

Күтілетін нәтиже: Мектеп:

Сапалы білім беру арқылы білім сапасы көтеріледі.

Әдістемелік жұмыс «бойына қан кіреді».

Мектеп пен оқушы және ата-аналар арасында ынтымақтастық үдерісі күшейеді.

Мектептің даму жоспарын жасауда қажеттіліктер ескеріліп, оқу үдерісіне қатысушылар тартылады.

Мұғалімдер:

Бағаны оқушының білім алғаны және қалай меңгергендігі үшін қояды.

Бағалаудың түрлерін енгізу арқылы оқушының сабақтағы қатысу, тапсырманы орындау деңгейіне баға береді.

Жекелеген пәндерді оқыту кезінде «Оқыту мен оқудағы жаңа әдістерін» енгізе отырып, білім сапасын көтереді.

Жеке оқушы деңгейінде жиынтық бағалауды кейінгі деңгейлерді анықтау үшін қолданады.

Қысқа мерзімді және орта мерзімді жоспар құруды үйренеді.

Өзінің сабақ беру әдістемесін сын көзбен бағалайды, олқылықтарын жойып, түзетулер енгізеді.

Оқушы:

Бағалау түрлерін сабақта жүргізілгенін көреді.

Топта жұмыс істей алады. Бір-бірін әділ бағалай алады.

Бағалау критерийлерін өздігінен құра алады.

Бағалауды жүргізген кезде, өзінің, сыныптасының болашағына әсер ететіндігін біледі.

Өзін-өзі бағалау түрлерімен танысады.

Мектепте жүргізілген сауалнама арқылы біз мұғалімдердің сабақта әр түрлі оқыту әдістерін қолданатынын көрді. Яғни олар миға шабуыл, Венн диаграммасын, кубизм секілді стратегияларды қолданатыны анықталды. Барлығы өз мамандығы бойынша жұмыс

істеуде. Әдістемелік бірлестіктер арқылы оқытудың жаңа әдістерін қолдана отырып, оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытуға, озат іс-тәжірибені зерттеп, оны таратуға көңіл бөлінуде.

Алайда, бес саусақтың бірдей еместігі белгілі. Әріптестердің көбі дәстүрлі сабаққа иек артқан. Сабақ беру барысында тізгінді өз қолына алып, оқушыларға шылбырдың ұшын да ұстатпайтындары жеткілікті. Сабақ уақытын өздері ғана алып, оқушыларға мүмкіндік берілмейді. Яғни оқушылар дайын, құрғақ ақпаратты алады да, оны қорытуға қатысуы аз. Топтық жұмысты қолданатындар да некен-саяқ. Үй жұмыстары, сабақ барысында жасалатын жаттығу жұмыстары мұғалімнің шаблону бойынша іске асырылады, уақытпен санаспайды. Оқушылар бағалауға қатыстырылмай шет қалады, мұғалім өзі бағалап, қорытындылайды. Осындай өткізілген сабақтар нәтижесінде оқушылар жалығып, белсенділігі азайып, қызығушылығы жоғалады. Мұндайда, оқушы өздігінен білім алып, өздігінен жасағанда, нәтижесі болатындығы аяқ – асты қалып қояды.

2, 3-деңгейден өткен мұғалімдер сабақтарына жаңаша леп әкеліп, өзгерістер енгізіп жатыр. Сабақтарында 7 модульді кірістіріп, талабына сәйкес, сынып оқушыларының бәріне де бірдей білім алуына жағдай жасап, шығармашылық деңгейлерін көтеруге, шығармашылық қабілеттерін дамытуға тырысады. Бұл сабақтардың аяғында кері байланыс жасалынып, оқушылардың ынталары артқанына көз жетеді.

Мінекей, жаңа форматтағы курстан өткен мұғалім мен өтпеген мұғалім сабақтарын салыстырғанда айырмашылық көзге бірден ұрып тұрады. Демек, Кембридж бағдарламасының берері мол екендігіне дау тумайды. Бұл бағдарлама дені сындарлы оқыту теориясын ұсынады. Әдеттегі оқыту барысында берілген білімді оқушылар жаттанды (зубрилка) түрде естерінде сақтайды да, мағынасы жағынан аса мән берілмей, баға алу үшін жатталғандықтан, белгілі бір уақыт өткен соң, қажетке жаратылмай, ұмытылып қалады. Яғни бұл алынған білімнен болашақта пайда болмайды. Өйткені түсінбей, автоматты түрде алынған білімнің берері аз болады.

Ал сындарлы оқыту жөнінде мұғалімдерге арналған нұсқаулықта былай делінеді. «...оны дайын білімді беруге негізделген оқыту тәсілдерімен салыстыра қарап, дайын білім беруге негізделген оқыту тәсілдерінің білімді меңгеру былай тұрсын, олар бойынша терең түсінік қалыптастырып, бастапқы білімді жаңа біліммен өзара байланыстыруға да мүмкіндік тудыра бермейтінін тілге тиек етеді.

Сындарлы оқытудың мақсаты – оқушының пәнді терең түсіну қабілетін дамыту, алған білімдерін сыныптан тыс жерде, кез келген жағдайда тиімді пайдалана білуін қамтамасыз ету» [1, 11 б.].

Енді жалпы алып қарасақ, ұстаздар оқу үдерісінің міндеттерін, мән - мақсаттарын, оқушыларды ынталандыру, оның жолдарын, оқушылардың жағдайын, сыныптан тыс жұмысбастылығын түсінеді. Себебі, мектептегі оқушы саны көп ауыл мектептеріндегідей жағдайда, яғни аз. Әрқайсысының мінез-құлқы, әлеуметтік жағдайы, қызығушылығын біледі. Оқушылардың әр түрлі сайыстарға, жарыстарға қатыстыру арқылы пәнге деген қызығушылығын арттырады. Осының нәтижелі болуы үшін оқушылармен кері байланыс арқылы, олардың хал-ахуалын, әлеуетін, қажеттілігін, мүмкіндігін анықтау қажет. Оның бір тәсілі ретінде ата-анамен тығыз қарым-қатынас жасау арқылы да мәліметтер алуға болады. Ата-аналардан алынған сауалнама нәтижесі бойынша, мектеп пен ата-ана арасында байланыстың әлсіздігі көрсетілді. Оқушылардың ынтасы, оқу үлгерімі жөнінде тек тоқсан аяқталғанда болатын ата-аналар жиналысы барысында ғана білетіндіктерін айтты.

Мектеп мұғалімдерінің өздері аудандық, облыстық сайыстарға қатысып, жүлделі орындарға ие болуда. Сондай-ақ, семинар, конференцияларға үзбей қатысады. Олар мектепте, аудан мұғалімдері алдында өз іс-тәжірибелерімен бөлісіп, ойларын ортаға салады. Бір қарағанда, міне, кәсіби желілік қоғамдастық түрі, алайда, нәтижесін бермейтін бұл жұмысты толыққанды қоғамдастық деп айтуға ауыз бармайды. «Біздерде мынадай бар, мынадай бар», – деп С. Торайғыров өлеңінде айтылмақшы, мұндай семинар, конференцияларда, әркім өзінің жетістіктерін айтумен шектеледі де, оған қандай термен, қандай еңбекпен жеткен амал-тәсілдері, жолы айтылмайды. Сондықтан да, мұндай семинарлардың нәтижесі, берері аз. Әрі, шығармашылық топтардың жұмысында жүйелілік жоқ, бірі топқа келіп жатады, бірі кетіп жатады. Өткізілетін шығармашылық күндер мен өткізілетін ашық сабақтар да нәтижеге бағытталған деп айту қиын. Өйткені аттестациядан өтетін мұғалімдер сол жылы жан ұшыра дайындалып, білегін сыбана жұмысқа кіріскенсиді, алайда, санатын алған соң, баяғы таз қалпына қайта келеді. Сондай-ақ, бұрынғы екі жұмалық біліктілікті көтеру курстарында да тек мұғалімнің теориялық білімін көтеру жағы басым болды. Ал қазіргі Кембридж бағдарламасы негізінде құрылған курста теория мен тәжірибе қоян қолтық жүреді. Сондықтан да нәтиже болары сөзсіз.

Білім беру технологияларын қолдануда мұғалімдер мамандардың біліктілігін арттыру курстарында алған білімдерін пайдаланды. Ал «оқыту туралы сындарлы түсінік оқушыға нақты білім беруді мақсат тұтқан мұғалімнің өз сабақтарын оқушының идеясы мен білім – біліктілігін дамытуға ықпал ететін міндеттерге сай ұйымдастыруын талап етеді. Мұғалім қызметіндегі маңызды дүние – жекелеген оқушылардың тақырыпты қабылдау ерекшеліктерін, оқушылардың түсінігін жетілдіру немесе жақсарту мақсатында олармен жұмыс жүргізу қажеттігін ұғынуы, сондай-ақ кейбір оқушылардың тақырыпты өзіне оңтайлы бірегей тәсілдермен меңгеретіндігін жете түсінуі» [1, 2 б.].

Сабақты оқытудың әдіс-тәсілдері көп, дегенмен оқушылардың білім – білік дағдыларын қалыптастыратын тиімді әдіс – тәсілдерді тандап алу мұғалімнен жоғары шеберлікті қажет етеді. Бағдарламада құзырлы мұғалімнің алдына бірқатар міндеттер қойылған. Мұғалім оқушының жан дүниесін жақсы түсіне білу керек. Құзырлы оқытудың маңызды факторы мұғалімнің оқушыға тақырыптың мәнін өз бетімен меңгеруін қамтамасыз ету болып табылады. Сөйтіп, оқушы білім алуы үшін жауапты болады. Мұндай жауапкершілікті сабақ үстінде сезініп, қабылдайды. Білім беру барысында, білім сапасын көтеруде Шульманның «үш көмекшісі» мұғалімде болған жағдайда оқыту жақсы болып саналады. Сондай-ақ, оқытудың технологиялары жүйелі, әрі дұрыс қолданбаса, әрі оқушының сұранысы ескерілмесе, онда білім сапасы төмендейтіні сөзсіз.

Технологияны пайдалану сөздерінің астарында әр мұғалімнің жеті модульді пайдалана отырып, орта мерзімді жоспар құра білуі жатыр. Сол кезде ғана оқушылардың қызығушылығы өседі. Әрқайсымыз іс-әрекеттегі зерттеу айналымына сай жоспар құрып, соны іске асырып, сабақ кезінде бақылап, рефлексия жасауымыз керек. Мұғалім сабақтың оқыту әдіс-тәсіліне өзгерістер енгізіп, оқушылармен байланыс басқаша өрбу керек. Қазіргі білім жүйесінің өзгеруіне сәйкес мұғалімдер сындарлы оқытудың теориялық негіздері мен оқыту технологиясын үйренудің Евразийский национальный университет керек. Соның салдарынан оқушы бойында сыни ойлау қабілеті дамиды, талдай білуге үйренеді, іс-әрекетті жоспарлап, өзінің іс-әрекетіне сараптама жасайды. Жиынтық және қалыптастырушы бағалау дағдылары қалыптасып, алған білімін өмірде қолдана алады.

Әріптестермен бірге бірлесіп семинарлар, отырыстар, кеңестер өткізген мүмкіндіктер бар, дегенмен оның нәтижесі аз. Жаңағы семинар болсын, пән апталықтары болсын, ашық сабақтар болсын

белгіленген жоспарға сәйкес мектепте өткізіліп жатады. Алайда, көпшілігінің сол ашық сабақтарды өткізер алдында оқушыларды жиып алып, дайындық (репетиция) жүргізетіні де белгілі жағдай. Оқушылар өзара неге әр сабақ осылай жүргізілмейді деп те жатады. Дегенмен, осындай ашық сабақтың өзі де нәтиже бермейді. Өйткені алдын ала дайындалған сұраққа алдын ала дайындалған жауап алынады да, сындарлы ойлау қалыптастырылмайды.

Дәл осы оқушылармен өткізілген басқа мұғалім сабағы. Уақыт зыр етіп, белсенді жұмыспен көзді ашып жұмғанша өте шығады. Сабақ мақсатына жетті. Бәрі разы. Неге? Менің түсінігімше, әр адам өз ісіне берілген кәсіпқой, өз алдына қойылған мақсат-міндеттерді үлкен жауапкершілікпен сезіне білуіне байланысты деп ойлаймын. Өйткені, әкімшілік жағынан жағдайлар жасалған. Мектеп компьютерленген, интер белсенді тақталар бар, интернет желісіне қосылған. Бірақ осы мүмкіншіліктерді пайдалануда селқостық бар. Сондықтан, басқа мектеп мұғалімдерімен, әрі кетсе облыс, республика мұғалімдерімен (акт құралдары арқылы) желілік қоғамдастық құрудың маңыздылығы зор. Мұнда мәселе тәжірибе алмасу, ықпалдасу, ынтымақтастықта шешіледі. Желідегілердің тәжірибені қабылдап, жүзеге асыруы маңызды болады.

Менің ойымша, мектептің даму жоспарын құру үшін мен тренердің, мектеп әкімшілігінің және тәлім алушы әріптестерімнің көмегіне сүйену Евразийский национальный университетім керек. Өйткені, мектеп жоспарын құру үлкен жауапкершілікті талап ететін үдеріс. Мектепке, оқыту сапасына өзгеріс енгізу үшін іс-әрекеттер мен коучингтер жоспарлауым керек.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Касыбаева М. Мұғалімге арналған нұсқаулық. I деңгей, 2-басылым. 2016 ж. – 35 б.

ШЕТ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ОҚЫЛЫМҒА ҮЙРЕТУДІҢ ӘДІСТЕРІ

БАЛАГАЗИНОВА А. С.
студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.
ДӨНЕНҚҰЛОВА Р. Ғ.
доцент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Балалардың ақпаратты игерудегі белсенділігі олардың жеке көзқарастары мен қызығушылықтары негізінде жүзеге асатыны белгілі, бұл белсенділік оқу әрекетін ынталандырудың негізгі құралы болып табылады. Бұл жағдайда оқушылардың жеке даралық қасиеттерін ескеру, сөйлеу әрекеті мен олардың нақты сезімдері мен ойларымен және қызығушылықтарының ара жігін ажыратып алу керек.

Лексикалық бірліктер қорының молаюына қарай көптеген балалар көру тірегін қажет етеді, себебі сөзді тек есту арқылы қабылдау өте қиын. Бұның әсіресе көру есіне қарағанда тындау есі артық дамыған балаларға ерекше қатысы бар. Сондықтан оқылымның маңызы зор.

Оқылым – жазбаша мәтінді қабылдауға және түсінуге бағытталған сөйлеу әрекетінің рецептивті түрі. Оқылым процесінде мәтінде баяндалған ақпаратты түсіну және бағалау жүргізіледі.

Оқылғанды күрделі біріктіріп түсіне білу мәтінде графикалық түрде белгіленген ақпаратты қарапайым қайта кодтау дегенді білдірмейді, ол адамның қиялдау, эмоция, тәжірибе және білімнен тұратын белсенді ойлау қабылетін білдіреді. Оқырманның қайталанбас дара оқырманның белсенді рөлі оқылған мәтіннің мағынасын қайта жаңғыртуға ықпал етеді, мазмұнның тұлғалық талдануын анықтайды. Оқылымды мәтін мен оқырманның өзара әрекеттесу процесі ретінде түсіну оқылымды зерттеудің интербелсенді оқылым (interactive reading) деп аталатын қазіргі заманғы бағытын анықтайды. Оқылымды зерттеп білудің интербелсенді тәсілі оқылымның барлық компоненттері мен деңгейлерінің өзара әрекетінен, рецептивті дағдылары мен икемдерді біріктіруден тұрады, және сол арқылы оқытудың екі «жоғарыдан төмен қарай» және «жоғарыдан төмен қарай» психолінгвистикалық моделдерінің бір-біріне қарама-қайшылығын жояды.

Әдістемеді оқылымның түрлерін анықтау оның психологиялық жағын, педагогикалық және жеке әдістемелік факторларды ескере отырып жүргізіледі. Оқылымда кездесетін психикалық процестерге

байланысты аналитикалық (analytical reading) және синтетикалық оқылым (global reading), дауыстап оқу (reading aloud, oral reading) және ішінен оқу (silent reading) түрлеріне бөлінеді.

Педагогикалық жіктеу оқу процесінің ұйымдастырушылық жағына көңіл бөледі. Жұмыстың орнына қарай сыныпта оқу (class reading) және үйде оқу (home reading); ұйымдастыру нышанына қарай – жеке оқылым (individual reading) топтық немесе хормен оқу (group reading, chorus reading) деген түрлері бар.

Әдістемелік жіктеу мақсат құру және оқу-сөйлеу әрекетін анықтайтын жағдайларға баса назар аудара отырып, жеке әдістемелік факторларды ескереді. Әдістемелік жіктеудің негізін оқу оқылымы және коммуникативтік оқылым құрайды.

Оқылымға үйретудің маңызды құрамдас бөлігі ретінде әрбір нақты жағдайда оқушыларда оқылым мақсатын сезінуді қалыптастыруды және осы мақсатқа сай келетін оқылым стратегиясын (reading strategy) тандауды қарастыру қажет [1, 45 б.].

Guided reading

Оқу оқылымы оқыту құралы ретінде қолданылады және оқылым механизмдерін қалыптастыру процесінде, түйсіну және түсіну процестерінен тұратын мынадай операциялар мен әрекеттер кезінде жүзеге асырылады:

- көру арқылы қабылдау (visual perception) және білу (recognition);
- көру образдарын ауызша және тындау образдармен арақатынасын белгілеу (grapheme-morpho-phoneme correspondences);
- антиципация, алдын ала сезу немесе ықтималдық болжау (anticipation / prediction / forward inferencing);
- сөйлеу ағынын дискреттік бірліктерге (segmentation / chunking) саралау, сөйлем ішіндегі сөздерді топтастыру (grouping) және пайда болған топтарды мағыналық маңызды кезең (context cues) ретінде пайдалану;
- мағыналық болжал (guessing / inferring from context).

Графикалық образдарды жазбаша мәтіннің, лексико-грамматикалық бірліктерін тез және қатесіз қабылдау мен тану дегеніміз оқылымның рецептивті және лексико-грамматикалық дағдаларын қалыптастыру.

Оқу оқылымы аясындағы оқу әрекетін жүзеге асыру жағдайларына байланысты оқылымның мынадай жұптық түрлерін айыруға болады:

* мәтінмен жүргізілетін оқу жұмысының әдісі мен сипаты бойынша – интенсивті (intensive reading) және экстенсивті оқылым (extensive reading);

* оқылым процесіндегі өз бетімен жұмыс істеу дәрежесі бойынша – әзірленген және әзірленбеген оқылым; сөздікпен және сөздіксіз оқылым; қиындықтары ішінара және толық жойылған оқылым;

* оқылым процесінде ана тілінің қатысуына байланысты оқылғанды түсінуді тексеруге байланысты аудармасыз және аудармалы оқылым.

Шет тілін оқыту процесінде оқу оқылымының барлық түрлері өзара әрекеттес және бірін-бірі толықтырады. Мысалы, интенсивті және экстенсивті оқылымның рационалды үйлесуі және кезектесіп келуі оқылым негізіне жататын анализ және синтез психикалық процестердің бірлігін нығайтады және әрбір оқу оқылымы түрлерін арттыруға және тұтастай коммуникативтік оқылымды арттыруға ықпал етеді.

Intensive reading және extensive reading терминдері шетелдік әдістеде жалпылай қабылданған. Бұл терминдердің орысша баламаларында дискурсивтік және курсорлық оқылым, сонымен бірге аналитикалық және синтетикалық деген жұптық синонимдер бар. Аталған жұптық терминдер анализ және синтез психологиялық түсініктермен өзара қарым-қатынаста болады және жұп бойынша сипатына мәтінді толықтай немесе бөлшектеп түйсіну сипатына қарай ажыратылады. Егер «аналитикалық-синтетикалық оқылым» жұбында мәтінде айтылған ақпаратты қабылдаудың ішкі психологиялық механизмі ерекшеліктері белгілі болса, ал интенсивті-экстенсивті терминдерінде бірінші кезекте сыртқы жағы – яғни сол бір психологиялық факторларды ескере отырып құрылған мәтінмен оқу-әдістемелік жұмыс жасаудың сипаты қарастырылады. Кей жағдайда отандық әдістеде интенсивті-экстенсивті терминдерін қолдану кезінде оқылымның көлемі, саны басты назарда болады.

Жоғарыда аталғандар терминдердің ішінен оқылымға оқыту кезінде «аналитикалық оқылым» термині кеңірек қолданылады, ал оқу оқылымның осы түрі шет тілдерін оқыту тәжірибесінде дәстүрлі маңызды орын алады. Шет тілдерді педагогикалық жоғары оқу орындарының арнайы факультеттерінде оқыту жағдайында аналитикалық оқылым жеке оқу пәні дәрежесінде оқытылады.

Intensive reading

Интенсивті оқылым – оқу оқылымының түрі, мәтінді толық және дәл түсінуді, екі тілді және түсіндірмелі сөздіктерді пайдалану арқылы аналитикалық әрекеттер мен операциялардың көмегімен қажетті ақпараттар алу кезінде қиындықтарды өз бетінше жеңуді топшылайды. Интенсивті оқылым кезінде тек мәтіннің мазмұны мен мағынасы ғана емес, оның тілдік нышаны да басты назарда болады. Саналы дискурсивті анализ және тілдік нышандарды салыстыру оларды игеру мақсатымен жүргізіледі. Аналитикалық жаттығуларды орындау барысында тілдік материалдарға сүйенген Евразийский национальный университет дағдыларының бағдарлық негізі құрылады. «Аналитикалық жаттығулар оқылым барысында ақпарат алудың тек алғашқы, аналитикалық-түсіндіру сатысынан тұрады; жұмыс оқушылар оқылған мәтіннің негізгі мазмұнын түсінуге жаттығатын синтездеу кезеңімен аяқталады».

Extensive reading

Экстенсивтік оқылым – көлемі үлкен мәтіндерді жоғары жылдамдықпен оқу дағдыларын дамытатын, мазмұнды негізінен өз бетінше жалпылай қамтитын оқу оқылымының түрі. Оқушының назары негізінен мазмұнына бағытталады, оқылым процесінде синтез анализден басым түседі, әр түрлі қиындықтарды жеңуге ықпал ететін болжал маңызды рөл атқарады. Экстенсивтік оқылымды мұғалім мәтіннің үлкен бөлігін қамтитын және оның мазмұндық жағын сөз ететін арнайы тапсырмалар арқылы бағыттайды және басқарады. Бұл тапсырмалар бағаны, оқылған мәтінді түсіну және ауызша-сөйлеу қарым-қатынасында (ауызша хабарламаларда, оқу тобының алдында сөйлегенде, пікір таласында, рөлдік ойындарда) және жазбаша сөйлеу шығармаларын құру кезінде алынған ақпараттарды пайдалануға түрткі болады.

Reading aloud / Oral reading

Шет тілді оқыту кезінде дауыстап оқылым оқу техникасын дамытудың, коммуникативті оқылым икемділігін дамытудың құралы, сонымен бірге тыңдау арқылы айту және мәтінді түсінудің ритмикалық-интонациялық дағдылары мен деңгейін қалыптастыруды бақылау құралы болып табылады, яғни прагматикалық тест ретінде қолданылуы мүмкін болады. Дауыстап оқылым нәтижесінде оқушылар тілдің дыбыстық жүйесін меңгереді, көру сигналдарын дыбыстық сигналдарға қайта кодтауды үйренеді, сөйлеу ағынын мағыналық топтарға саралауға үйренеді. Дауыстап оқылым процесінде қалыптасқан икем іштей оқуға ауыстырылады

(silent reading), бұған олардың психофизиологиялық базаларының ортақтығы ықпал етеді.

Дауыстап оқылым мен іштей оқылымның ара қатынасы оқыту кезеңдеріне байланысты өзгереді. Дауыстап оқылымның үлес салмағы әсіресе бастапқы кезеңде, тыңдау арқылы айту және ритмикалық-интонациялық дағдыларын қалыптастыру кезеңінде ерекше маңызды. Оқылымға үйрету кезінде келесі режимдерді пайдалану ұсынылады:

- эталон негізінде дауыстап оқу;
- эталонсыз, бірақ дайындық арқылы дауыстап оқу;
- эталонсыз, және алдын ала дайындықсыз оқу.

Кейбір авторлар мен мұғалім-практиктер оқу оқылымының тиімсіз және әдістемелік жағынан ескірген түрі деп санағандықтан, дауыстап оқуға керісінше көзқараста. Енді біреулері оқылымның осы түрінің маңызды рөлін қолдайды және дауыстап оқудың жаңа, қызықты әдістерін ұсынады.

Дауыстап оқылым сөйлеу әрекетінің «қаратылған», «бағытталған», «мәнерлеп» оқылым сияқты өзіндік жеке түрі ретінде қолданылады.

Communicative reading / Fluent reading

Коммуникативтік немесе толысқан оқылым икемділігін дамыту – шет тілін оқытудағы негізгі мақсаттардың бірі. Толысқан оқылым дегеніміз жазбаша мәтінмен оқып отырған адам алдағы әрекетінің мақсатын анық сезіну жолы. Толысқан оқылым оқу техникасын автоматтандырумен және рецептивті лексика-грамматикалық дағдыларды дамытудың жоғары деңгейімен сипатталады, бұл оқылатын мәтіннің мазмұнына зейіннің бағытталуын, оқылымның нақты тапсырмаларына сайма-сай әдістерді қосу икемділігімен (reading strategies) сипатталады.

Шетелдік және отандық әдістеде коммуникативтік оқылым аясында ерекше маңыздысы және кең таралғаны нақты коммуникативтік тапсырмаларды ескере отырып әзірленген коммуникативтік оқылым түрлерінің жіктелуі, оқылым процесін сипатын білдіретін ақпаратты алудың дәлділігі мен толықтығы дәрежесін құру. Жіктеудің дәл осы түрі нақты өмірде ақпарат алу үшін (reading for information) және қанағаттану үшін (reading for pleasure) қолданылатын оқылым түрлерін бейнелейді. Оқылымға үйрету процесінде мақсат қою сөйлеу әрекетінің аса маңызды элементі ретінде тапсырмалар түрінде беріледі. Бұл тапсырма

оқылымға арналған мәтіннің сипатына байланысты болады және оның мазмұнына тереңдеу дәрежесін анықтайды.

Британдың әдіскерлер арасында коммуникативтік оқылым түрлерін білдіретін терминдерді: scanning, skimming, reading for detailed comprehension қолдануда үлкен келісімділік байқалады. Соңғы алты жылдағы отандық әдістемелік жарияланымдарда анағұрлым кең тараған толық терминдер: ақпаратты таңдап алу арқылы оқылым, негізгі мазмұнды түсініп оқу және мәтінді толық түсініп оқу. Осы аталған терминдермен қатар С. К. Фоломкина әзірлеген коммуникативтік оқылым түрлерінің жіктелуі де кеңінен таныс, ол оқылымның сол түрлерін бөліп көрсете отырып, оларды іздЕвразийский национальный университетші, қарап шығушы және үйреніп таныстырушы оқылым ретінде анықтайды.

Scanning

Ақпаратты таңдап алу арқылы оқылым – ары қарай белгілі мақсатта пайдалану үшін мәтіннен арнайы ақпарат табуға бағытталған коммуникативтік оқылым түрі. Бұл ақпарат екі түрлі болуы мүмкін:

Мәтіннен тауып алу қажет болатын нақты ақпарат: анықтамалар, даталар, сандық деректер, есімдер мен атаулар немесе суреттеу, аргументтеу, ереже, баға бере отырып талқылау түріндегі анағұрлым толық ақпарат. С. К. Фоломкина нақты ақпаратты іздеуге құрылған оқылымды іздеуші оқылым деп атайды. Оқу процесінде тапсырма, алдын алушы іздеуші оқылым оқушылар мәтінді оқып, тауып алуы тиіс нақты ақпаратты көрсетеді. Изделетін ақпаратты тез тауып алу үшін көмек ретінде дискурс элементтері және мәтіннің сигналдық бірліктері қызмет етеді. Мәтіннің мазмұны туралы жалпы түсінік алу мақсатымен оқылым және бірнеше көзден керегін таңдауды С. К. Фоломкина қарап шығушы оқылым деп атайды. Оқылымның бұл түрі көлемі жағынан әр түрлі жарияланымдарды (мәтін үзінділерден бастап бүтіндей мақалалар мен кітаптарға дейін) қарап шығуды көздейді және көбінесе ғылыми-зерттеу және кәсіби әрекеттерде көп қолданылады [2, 56 б.].

Ақпаратты таңдап алу арқылы оқылымның мәні қажетті ақпаратты тез іздеу және табуда болғандықтан, сөйлеу әрекетінің бұл түріне жаттығу әдетте уақыт жағынан шектеулі болады және оқушылар арасындағы жарыс түрінде өтуі мүмкін. Бұл кезде орындалатын негізгі оқу-сөйлеу әрекеттері іздеу, идентификация, таңдау және салыстыру әрекеттері болып табылады. Skimming / Skim reading / Reading for gist

Негізгі мазмұнын түсіну арқылы оқылым, ақпаратты таңдап алу арқылы оқылым – негізгі мазмұнды жалпылай қамтитын, анағұрлым маңызды, негізгі түсінуге құрылған коммуникативтік оқылым түрі; таныстырушы оқылым. Қосымша, маңызды емес фактілер түсініксіз болуы мүмкін, маңызы жоқ бөліктер алынып тасталуы мүмкін. Таныстырушы оқылым кезінде «егер қалған 30 %-ы мәтіннің негізгі мазмұнын түсінуге арналған маңызды ережелеріне жатпайтын болса, мәтіннің 70 % -ы жеткілікті дәрежеде түсінікті болуы жеткілікті болады». Таныстырушы оқылым процесінде синтез анализден артық борлады, тілдік нышан еркін назар нысанасы болып табылмайды. Басқаларға қарағанда бұл оқылым түрі көп дәрежеде бүтіндей мәтіннің және оның бөліктерінің құрылымымен және коммуникативтік бағытталуымен, яғни абзацтардың әр түрлі функцияларымен таныс болуды талап етеді. Оқушылардың қысқаша түрде берілетін анағұрлым маңызды ақпараттың көбінесе бірінші және соңғы абзацтарда болатынын білуі керек.

Негізгі мазмұнын түсіну арқылы оқылым тақырыпты анықтай білу, негізгі ойды бөліп алу, мәтіндегі қосалқы фактілерді тастап кетіп, негізгі фактілерді таңдау сияқты жиі кездесетін икемдердің қалыптасуын көздейді.

Reading for detailed comprehension

Мәтінді толық түсіну арқылы оқылым, толық ақпаратты алу арқылы оқылым – мәтінде айтылатын барлық негізгі және қосалқы фактілерді толық және дәл түсінуге, олардың мағынасын түсінуге және есте сақтауға құрылған коммуникативтік оқылым; зер салушы оқылым. Зер салушы оқылым кезінде оқушы алынған ақпаратты осыдан кейін қайта жаңғыртуға немесе қандай да бір формада пайдалануға: оқылғанның мазмұнын басқаларға ауызша немесе жазбаша жеткізуге, бағалауға, пікірін айтуға, ақпаратты түсіндіруге, мәтін мазмұнын бірлесіп талдауға тура келетінін болжайды. Шын мәнінде оқылымның бұл түрі көбінесе оқу және кәсіби әрекетпен байланысты.

Мәтінді толық түсіну арқылы оқылым анағұрлым күрделі және қиындық туғызады. Шетел тіліндегі оқылымның бұл түрін меңгеру интенсивті оқылымға сүйенеді, көп еңбектЕвразийский национальный университетді және көп уақытты қажет етеді. Оқылғанды толық, дәл және терең түсіну үшін оқылатын тілдің лингвистикалық ерекшеліктерін жеткілікті білу, көлемі әжептәуір лексикалық-грамматикалық материалды рецептивті меңгеру қажет. Оқылымның барлық түрлеріне ортақ негізгі икемдерден басқа,

арнайы дағдылар да: мәтінді ішін ара талдай білу, мәтінді мәні мен мағынасы деңгейінде анық түсіну талап етіледі. Мәтінді толық түсіну арқылы оқылым сөздікке жиі жүгінумен байланысты.

Critical reading

Сын тұрғысынан бағалау арқылы оқыту, сын тұрғысынан талдау жасау немесе сын тұрғысынан оқу – оқылғанды мәтіннің мазмұнын жеке көзқарасымен, білімдерімен, жеке өмірлік тәжірибелерімен арасын белгілеу арқылы бағалауды (ғылыми, көркем, публицистикалық әдебиет) көздейтін коммуникативтік оқылым түрі [3, 73 б.]. Мәтінді толық және дәл түсінушіз, түпкі ойды және автордың ойын айқындаусыз, әдеби тәсілдер мен автор стилінің ерекшеліктерін білмей тұрып дәйекті бағалау мүмкін емес. Сын тұрғысынан бағалау арқылы оқыту оқылымның әр қилы түрлерін біріктіреді, оқылым икемін дамытудың жоғары деңгейін, мазмұны мен тілдік формасын талдау қабілетін, фактілерді пікірден ажыратуды, оқылғанға күдікпен қарауды топшылайды.

Оқылымның барлық түрлері бір-бірімен өзара байланысты екенін атап айту қажет, олар бір-бірімен қабысып, бірін-бірі толықтырады. Оқылымды үйретудің рационалды әдістемесі оқылымның аталған барлық жіктеулерді ескере отырып жасалуы қажет, ал оқу процесінде оқылымның әр түрін қолдану ортақ мақсатқа – шет тілінде оқылымға үйретуге жету құралы болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Рогова Г. В., Рабинович Ф. М., Сахарова Т.Е. Методика обучения иностранным языкам в средней школе: М.: Просвещение, 1991.- 45б.

2 Обучение чтению на иностранном языке в неязыковом вузе: Учеб.-метод. пособие для вузов/ С. К. Фоломкина. – М. : Высшая школа, 1987.-56 б.

3 Клычникова З. И. Психологические особенности обучения чтению на иностранном языке: Пособие для учителя. – М. : Просвещение, 1983.- 73 б.

ТВОРЧЕСКИЙ УРОК ТЕХНОЛОГИИ В СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЕ

БЕЙСЕМБАЕВА М. Е.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

КУДИЯРБЕКОВА Г. К.

магистр, ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Сегодня перед школой поставлены задачи формирования нового человека, повышения его творческой активности. Современная средняя общеобразовательная школа наряду с обеспечением прочных знаний способствует развитию у школьников функциональной технологической грамотности, общетрудовых политехнических знаний и умений, необходимых во всех сферах профессиональной деятельности, формирует такие важные качества личности, как трудолюбие, уважительное отношение к труду, бережливость, упорство в достижении поставленной цели, предприимчивость, творческий подход к принятию решений. «Технология» в школе – интегративная образовательная область, синтезирующая научные знания из курсов математики, физики, биологии и показывающая их использование в, промышленности, энергетике, связи, сельском хозяйстве и других направлениях деятельности человека. Занятия по технологии, как и по любому другому предмету, представляют собой законченный, целостный, ограниченный временными рамками отрезок учебно-воспитательного процесса, логическую единицу темы, раздела, курса, но сфера их воздействия видится гораздо шире, чем техническое и естественно-научное просвещение. Изучение процесса становления творческой личности имеет научную и практическую актуальность в силу того, что творческая индивидуальность каждого человека, реализуемая им в личной, профессиональной и общественной сферах, является основным ресурсом развития открытого общества. Решение задачи становления творческой личности во многом зависит от школы, от того, насколько организация образовательного процесса способствует творческому развитию учащихся [1, с. 75].

Проблема творчества имеет долгую и спорную историю. Во все времена она являлась объектом пристального внимания мыслителей и ученых (философов, психологов, педагогов). Понятие «творчество» восходит к трудам Платона и Аристотеля. В философской литературе употребление понятия «творчество» многопланово. Оно рассматривается как «активность», «процесс»,

«вид деятельности», «форма деятельности» и т.д. Психологи (Д. Е. Богоявленская, А. Н. Леонтьев, Я. А. Пономарев и др.) рассматривают творчество как продукт мыслительной деятельности, что имеет принципиальное значение для нашего исследования, как один из важнейших механизмов развития личности.

В педагогической литературе творчество или творческая деятельность определяется как деятельность, дающая новые, впервые создаваемые оригинальные продукты, имеющие общественное значение (В. И. Андреев, Ю. Л. Козырева, Ю. Н. Кудюткин и др.). Структурными компонентами творчества являются: процесс, продукт, личность, среда. Творчество представлено в схеме в виде процесса, осуществляемого в определенных условиях (среде) субъектом творчества (личностью). Результатом творчества является продукт (материальный или идеальный), которым может быть и сама личность.

Т. А. Гомырина показала в своей работе эффективность развития творческих способностей на уроках труда и отметила, что труд – это творческая работа учащихся с различными материалами, в процессе которой он создает полезные и эстетически значимые предметы и изделия для украшения быта (игр, труда, отдыха) [2, с. 31].

Для формирования творческих способностей учащихся на занятиях трудового обучения, как правило, используются различные практические методы обучения, которые классифицируются по типу познавательной деятельности.

- репродуктивный (объяснительно-иллюстративный);
- воспроизводящий;
- проблемное изложение;
- частично поисковый (эвристический);
- исследовательский.

Деятельность может быть репродуктивной, исполнительской или творческой. Репродуктивная деятельность предшествует творческой, поэтому игнорировать ее в обучении нельзя, как нельзя и чрезмерно увлекаться ею. Репродуктивный метод должен сочетаться с другими. Он основан на получении информации, которую ученик анализирует, самостоятельно прибегая к частично-поисковому методу. В ходе этого анализа возникают проблемные ситуации, решение которых может привести к исследованию.

В практике работы лучше всего методы обучения использовать комплексно, что повысит надежность усвоения информации, сделает учебный процесс более эффективным, а, следовательно,

и творческим. Большое значение в трудовом обучении имеют практические методы. Их особенность заключается в том, что в деятельности учащихся преобладает применение полученных знаний к решению практических заданий. Выделяются несколько этапов, через которые обычно проходит познавательная деятельность учащихся на практических занятиях: объяснение педагога; этап теоретического осмысления работы; показ; этап инструктажа; проба; выполнение работы – это этап, на котором каждый самостоятельно выполняет задание, педагог на этом этапе особое внимание уделяет тем ученикам, которые плохо справляются с заданием; контроль – на этом этапе работы учащихся проверяются и оцениваются.

Практические методы – лучше других способствует приучению учащихся к добросовестному выполнению задания, способствует формированию таких качеств, как хозяйственность, экономность, умение подходить к процессу творчески и т.д. У учащихся формируется привычка тщательной организации трудового процесса (осознание целей предстоящей работы, анализ задачи и условий ее решения, составление плана и графика выполнения работы, подготовка материалов и инструментов, тщательный контроль качества работы, анализ выводов).

Конструирование – основной метод, используемый в процессе трудового обучения учащихся всех возрастных групп. Он связан не только с решением творческой задачи на конструирование или моделирование изделий труда, но и с необходимостью технологической разработки и изготовления данного объекта. На передний план здесь выдвигается творческое применение знаний на практике.

Решение творческих задач – самостоятельное определение способа решения, поиск и нахождение закономерностей, ранее не известных, но необходимых при проектировании, а в дальнейшем и при изготовлении того или иного объекта, решения задач, содержащие поисковые творческие элементы, - побуждает искать и изучать необходимый теоретический материал. Творческие задания частного характера (например, по увеличению или уменьшению размеров объекта, изменению (улучшению) изделия путем замены деталей, улучшению внешнего оформления готового объекта и т.д.) способствуют включению учащихся в творческий процесс, связанный с обоснованием идеи и конструктивной разработкой изготавливаемого изделия.

Мыслительный эксперимент – один из наиболее эффективных методов формирования способности к исследованию у учащихся

старших классов. На практике применяются два вида мыслительного эксперимента: первый является частью предварительной работы для проведения реального эксперимента, второй представляет собой организацию и проведение идеализированного эксперимента, который на практике осуществить невозможно. Мыслительный эксперимент важен для развития творческого воображения и эвристического мышления.

Одним из результативных методов решения творческих задач является мозговая атака или мозговой штурм. Во время сеанса мозговой атаки происходит как бы цепная реакция идей, приводящая к интеллектуальному взрыву, что позволяет найти решение той или иной задачи. Универсальность метода мозговой атаки позволяет с его помощью рассматривать любую проблему или любое затруднение, в какой бы сфере она не возникла.

В середине 50-х годов Уильямом Гордоном (США) был предложен новый метод поиска творческих решений – синектика. Этот метод актуален и на сегодняшний день. В переводе с греческого это слово означает «совмещение разнообразных элементов». Суть метода заключается в том, чтобы найти близкий по сущности решения путем последовательного нахождения аналогов (подобий) в различных областях знаний или исследование действия (поведения) объекта в измененных условиях, вплоть до фантастических. Данный метод помогает учащимся путем сравнения с аналогичным предметом из другой области знаний получить необычные решения.

При выборе методов работы преподаватель должен хорошо представлять себе уровень мышления каждого ученика, развитие его творческих способностей и учитывать имеющийся у него опыт предшествующей творческой работы. Для этого удобно использовать шкалу, отражающую пять уровней творческой подготовленности учащихся:

1-й уровень. Учащийся может изготовить изделие по предъявленной документации с внесением частичных изменений в чертеж, схему направленных на совершенствование формы изделия или рациональное расположение деталей и т.д.

2-й уровень. Ученику доступно изготовление изделий с доконструированием и самостоятельным внесением изменений в предъявленную технологическую документацию или отдельную схему.

3-й уровень. Ученик справляется с изготовлением изделий с предварительным оригинальным конструкторским

усовершенствованием и самостоятельным внесением изменений в технологическую документацию или схему.

4-й уровень. Ученику полезна самостоятельная технологическая разработка оригинальной конструкторской идеи изделия (предложенной учителем) и его изготовление.

5-й уровень. Ученик способен самостоятельно обосновать и сформулировать оригинальную конструкторскую или рационализаторскую идею изделия, разработать документацию и изготовить изделие.

Необходимо отметить, что сформулированные уровни творческой подготовленности следует использовать не для оценки творческого потенциала школьника, а для учета преподавателем возможностей творческого продвижения каждого учащегося и дифференцированного подхода к использованию имеющихся методов и приемов включения учащихся в творческий процесс.

Одним из наиболее эффективных методов формирования творческого потенциала является метод проектов. Творческий проект на уроках технологии – это учебно-трудовое задание, в результате которого создается продукт, обладающий субъективной, а иногда и объективной новизной. В соответствии с требованиями социального и научно-технического прогресса, творческие проекты по изготовлению изделий, пользующихся спросом, требуют знаний и умений предпринимательской деятельности. При выполнении своего творческого проекта, учащиеся выполняют экономический расчёт, в котором отражают финансовые затраты на изготовление изделия, затраты времени, возможность массового производства, продажную цену. Евразийский национальный университет и т.д. Как правило, учебные проекты содержат в себе проблему, требующую решения, а значит, формулируют одну или несколько задач. Эта задача должна быть привлекательна своей формулировкой и должна стимулировать повышение мотивации к проектной деятельности. Используя проектный метод обучения, дети постигают всю технологию решения задач – от постановки вопроса до представления результата.

В образовательной области «Технология» (трудовое обучение) использование метода проектов способствует формированию у школьников основ технологической грамотности, культуры труда, творческого подхода к решению поставленных задач, усвоение различных способов обработки материалов и информации [3, с. 156].

Использование данных методов привело к нестандартным подходам организации учебных занятий, используя инновационные

технологии. Формы организации обучения (организационные формы) – это внешнее выражение согласованной деятельности педагога и учащихся, осуществляемой в определенном порядке и режиме. Они имеют социальную обусловленность, возникают и совершенствуются в связи с развитием дидактических систем. Нестандартные занятия – это импровизированное учебное занятие, имеющее нетрадиционную (не установленную) структуру. Мнения педагогов на нестандартные уроки расходятся: одни видят в них прогресс педагогической мысли, правильный шаг в направлении демократизации школы, а другие, наоборот, считают такие уроки опасным нарушением педагогических принципов, вынужденным отступлением педагогов под напором обленившихся учеников, не желающих и не умеющих серьезно трудиться. Анализ педагогической литературы позволил выделить несколько десятков типов нестандартных уроков (уроки-соревнования, уроки типа КВН, уроки с групповыми формами работы, уроки творческие отчеты, уроки-конкурсы, уроки-фантазии, уроки-игры, интегральные уроки). Их названия дают некоторое представление о целях, задачах, методике проведения таких занятий.

Такие формы обучения позволяют способствовать развитию целого комплекса качеств творческой личности: умственной активности; быстрой обучаемости; смекалки и изобретательности; стремления добывать знания, необходимые для выполнения конкретной практической работы; самостоятельности в выборе и решении задачи; трудолюбия.

На уроках технологии решаются вопросы эстетико-познавательного воспитания открываются широкие возможности для творческого развития учащихся, формируются эмоционально-нравственное отношение к миру, окружающей жизни, к людям, развивается ассоциативно-образное мышление. Задача таких уроков разбудить и воспитать душу ученика, сформировать в нем творческое начало. Для проявления интереса к творчеству на практике использовались следующие принципы:

1 Принцип гуманизации воспитания. Ребенок должен иметь максимальную свободу для проявления творческой инициативы, творческой деятельности. Очень важным было то, чтобы на уроках технологии звучали не холодные, бездушные, хотя и правильные ответы учащихся, а ответы, содержащие собственные переживания и впечатления, окрашенные детской эмоцией, совершенно искренние выплески души и разума. Именно тогда, процесс восприятия

искусства, в общем, и творческой задачи в частности, приобретает желанную форму и помогает ученику раскрыть себя.

2 Принцип толерантности. Сюжет работы учащихся никогда не должен подвергаться критике, а наоборот, воодушевлять ребенка, чтобы он продолжал творить. Если учащийся затруднялся творить, ему предлагалось создать, то, что было ему по силе.

3 Принцип осознанности. Знакомство с различными материалами. Ребенок, работая с различными материалами, чувствует, себя творцом и способен в создании конкретных предметов выражать свое отношение к миру. Каждый ребенок в детстве строит, изображает, украшает. Умение фантазировать и созидать – это начало пути, точка отсчета, стартовая площадка, с которой ученик уверенно и свободно может отправляться на поиск новых открытий, из ничего создавать и выдумывать новое.

4 Принцип самостоятельности. Использование элементов творческой игры на уроках. В ней, как ни в какой другой деятельности, развиваются ценные для людей качества: активность, самостоятельность воображение, а также, что очень важно, в творческой игре снимается напряжение и неуверенность. Ведь любые игры – это всегда интерес и так же, как творчество, увлечение и даже страсть.

5 Принцип личностного подхода. Для стимулирования творческой деятельности очень важно выставлять работы детей на показ для зрителей. Каждому из них приятно видеть свои работы со стороны, что стимулирует к дальнейшей деятельности. Таким образом, можно сделать вывод, что многообразие приемов, методов, и принципов рассмотренных в научной литературе, дает право использовать их в практике на любом из разделов предмета «Технологии», а также во внеучебное время.

Совершенствование преподавания предмета «Технологии» решается на основе дифференцированного подхода, принципов целенаправленности, научности, систематичности и последовательности, а так же наглядности, доступности, связи обучения с жизнью, воспитывающего и развивающего обучения. Реализация данных принципов помогает научить школьников умению анализировать, обобщать, выделять главное, сравнивать, систематизировать и делать самостоятельные выводы, применять полученные знания в жизни [4, с. 54].

Тему «Творческий урок технологии в современной школе» нельзя считать законченной. В данной статье представлены только некоторые итоги, рассмотренные по этой теме, и они также могут

дальше исследоваться на разных уровнях. Выявлен ряд проблем, изучение которых может и должно быть продолжено. В частности, это: изучение путей и средств эффективного развития творческих способностей. Поэтому необходимо направлять педагогический коллектив на поиски самых разнообразных путей и приемов поддержания творческих интересов учащихся в любом виде их деятельности, любом направлении. В организации процесса учения предлагается всемерно разнообразить самостоятельную работу учащихся, постоянно совершенствовать способы их творческой деятельности. Фантазия, наука, труд и талант сливаются в один поток, несущий с собой неиссякаемые возможности развития творчества. Только педагогическая проницательность и интуиция способны в какой-то степени увидеть и почувствовать эту великую работу - труд души, которая поднимает еще на одну ступеньку общечеловеческой культуры.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Гончарова М. М. Методика профессионального обучения. – М.: Просвещение, 2001.
- 2 Андреев В.И. Педагогика творческого саморазвития. Книга 1. – Казанский университет, 1996.
- 3 Использование проектной деятельности на уроках технологии. 5-8класс. / Сост. Бобровская А. Н., Долинина Г. Ф. – Волгоград: ИТД «Корифей», 2006.
- 4 Боголюбская Д. Б. Пути к творчеству. – М: Знание, 1981. – 96с.

«ЭЛЕКТР ӨРІСІ» ТАРАУЫН ОҚЫТУДА CLIL ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ

БЕРДУГОЖИНА Р. А.
студент, ПМПИ, Павлодар қ.

БИЛЯЛОВА А. Б.
ж.ғ.м., физика пәнінің мұғалімі,
Назарбаев Зияткерлік мектебі ХББ, Павлодар қ.

Қазақстан Республикасы Президентінің жолдауында аталып кеткен тілдердің үштұғырлығына сәйкес білім біру саласына жаңалықтар енгізілуде [1, 1 б.]. Сондай жаңалықтардың бірі – пән мен тілді кіріктіріп оқыту әдістемесі CLIL. Бұл әдістеменің негізгі

мақсаты пәнді оқыту, ал тіл – пәнді оқыту құралы болып табылады. Оқытушы дәстүрлі сабақ жоспарын құрастырғанда оқушылар оның барысында қандай қиындықтарға тап болатынын ескереді және сол мәселені шешеді. CLIL әдістемесі бойынша құрастырылған сабақ жоспарында да оқытушы ондай қиындықтарды алдын-ала болжап, олардың алдын-алуы керек. CLIL әдістемесі бойынша құрастырылған сабақ барысында пәннің мазмұнын түсінуден басқа оқушылар тіл жағынан қиындықтарға тап болады. Оқытушының осы мәселені шешуінің бір тәсілі – оқушыларға сабақ басында тақырып бойынша кілт сөздерінің глоссарийін (scaffolding) құрастыру [2, 223 б.].

Біздің жүргізген тәжірибе нәтижелері бойынша, CLIL әдістемесіне негізделген оқыту үдерісінде қойылған екі мақсатқа жету үшін тиімді әдіс бұл – оқушылардың мәтінмен жұмыс тапсырмаларын орындау. Осы әдіс оқушының есте сақтау қабілетінің төрт түрін де дамытады, бұл дегеніміз әрбір оқушының ерекшеліктері ескеріледі деген сөз. CLIL әдістемесі бойынша құрастырылған сабақ жоспарында мәтінді оқуға көп уақыт бөлінгенімен, мәтінге байланысты тапсырмаларға да уақытты бөлу маңызды. Мәтінге сәйкес тапсырмалар: мәтінге дейінгі (prereading) және мәтіннен кейінгі (afterreading) тапсырмалар деп бөлінуі тиіс. Осындай тапсырмалар тек сөйлеу дағдыларын дамытып қана қоймай, сонымен қатар когнитивтік дағдыларды да дамытады. Оқушыларда мұндай тапсырмалар орындау нәтижесі ретінде ойлаудың: түсіну, сөйкестендіру, танып-білу функцияларынан басқа, жоғары: талдау, зерттеу, бағалау функциялары дамиды. Мәтінге байланысты тапсырмалар түрлі сызбалар, кестелер толтыру, көп нүктенің орнына қажетті сөздерді қою т.с.с. тапсырмаларынан тұрған жөн. Себебі, мұндай сипаттағы тапсырмалар оқушыларды мәліметті іріктеу, талдау, саралау, негізгі мәліметті қосалқыдан ажырата алуға үйретеді. Сабақ барысында оқытушы да оқушылар да өзінің пікірін немесе жауап бергенде, сұрақ қойғанда, түсіндіргенде, ауызекі сөйлегенде де тілді, яғни оқыту құралын (ағылшын, орыс т.б.) пайдалануға тырысуы керек. Оқытушы сабақ барысында бір тілден екінші тілге көшу (code switching) керек. Бұл тәсіл сыныптағы тілді меңгеру деңгейлері әр түрлі оқушылардың әрқайсысының сабақ мазмұнын бірдей деңгейде түсінуіне көмектеседі.

Біздің тақырыбымызға сәйкес физика сабағында да CLIL әдістемесін қолдану, аталып кеткендей әр сабаққа тән, өзінің ерекшеліктері мен қиыншылықтары бар. Жоғарыда аталып кеткен ұсыныстарыды қолдана отырып бұл қиыншылықтарды алдын – алу

мүмкін. Физика пәнінің лексикасында халықаралық терминдер көп қолданыста болғандықтан, CLIL әдістемесіне негізделіп құрастырылған физика сабағының термин сөздер глоссарийі тез жаттамды болып келеді. Бұған қарамастан оқушылар көптеген физикалық тұжырымдамалар мен заңдылықтарды тиянықты жаттап, дұрыс айта алуға қиынсынады. Бұл мәселенің шешімі мәтнге сәйкес тапсырмаларды орындау болып табылады.

«Электр өрісі» тарауы мысалында CLIL әдістемесіне негізделген сабақ жоспарлары құрастырылды. Сабақ түріне байланысты әр түрлі іс-әрекеттер қолдананылды. Егер сабақ түрі жаңа тақырыпты меңгеру сабағы болса, оқытушы келесі әрекет жоспарын сабақ алгоритмі ретінде қолдануға болады:

Мұғалім тақырыпты ана тілінде түсіндіреді.

Оқушылар нөлдік срез орындайды.

Оқушылар түсінуге тырысып, мәтінді екі тілде оқиды.

Мұғалім мәтінді ағылшын тілінде оқиды, оқушылар бақылайды.

Мұғалім мәтіннен терминді атайды, оқушылар сол терминді

мәтіннен тауып оған көрсетеді.

Мұғалім ана тіліндегі мәтіннен сөйлем оқиды, оқушылар сол сөйлемді ағылшын тіліндегі мәтіннен тауып оқиды.

Оқушылар 3 топқа бірігеді, әр топқа тапсырмасы бар карточкалар үлестіріледі де оқушылар бос орныдарды толтырады (топпен жұмыс). Жауаптарын өздері кілт бойынша тексереді.

Оқушыларды бір топта 1, 2, 3 топтың мүшелері болатындай етіп қайтатоптасыру, әрбәр оқушы мәтіннің өз бөлігін түсіндіріп, мазмұндайды, қалғандары тыңдап, есте сақтайды.

Әрбір оқушы толық мәтінмен жұмыс істеп бос орындарды толтырады да мазмұндауға дайындалады.

Мәтінді жұпта бір-біріне мазмұндайды, егер уақыт қалса бір оқушы тақтаға шығып мазмұндайды.

Оқушылар бақылау срезін орындайды.

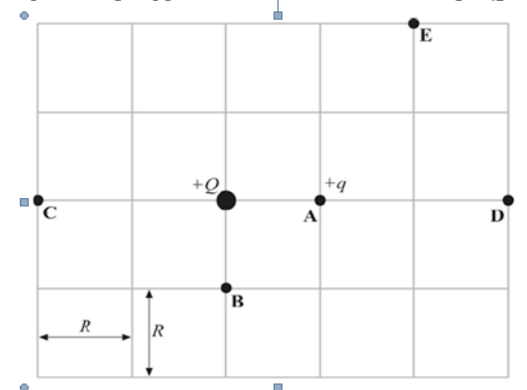
Үй жұмысы: терминдердің анықтамасын ағылшын тілінде жаттап алу.

Оқушылар осындай форматта 2, 3 сабақта бірдей алгоритммен жұмыс жасайтын болса, оқушылар тақырыптың негізгі кілт сөздерін жылдам естеріне сақтап алатынын байқалды.

Егер сабақ түрі бекіту сабағы болса онда толығымен ағалшын тіліндегі есептер беруге болады. Мысалы:

Solve the problem

The diagram shows a point charge $+q$ placed in the electric field of a charge $+Q$.

The force experienced by the charge $+q$ at point A is F . Calculate the magnitude of the force experienced by this charge when it is placed at points B, C, D and E. In each case, explain your answer.

CLIL әдістемесі бойынша жұмыс істей бастағанда біз оқушылардан нөлдік және бақылау срездерін алдық. Уақыт өте келе осы срездердің нәтижелерін салыстыра отырып оқушылардың үлгерімдері 3-4 %-ға артып, нәтиже бергенін көрдік.

Оқушылар жаттаған сөздерін уақыт өте келе ұмытып қалмас үшін тапсырмаларды құрастыру барысында өткен тақырыптың терминдерін қамтып кетуді ескерген жөн. Және жеке сабақтарда осыған көбірек көңіл аударуды қолға алуды жоспарлап отыру қажет. Әңгімелеп айтуға қиналмас үшін ағылшын тілінде сөйлеуге арналған тапсырмаларды арттыру қажет деп ойлаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 ҚР Президентінің Қазақстан халқына жолдауы. 30 қараша 2015 г. <https://strategy2050.kz/ru/book/post/id/74/>

2 «Жаратылыстану ғылымы мен білімі өзекті мәселелері». Педагогика ғылымдарының докторы, профессор Мансия Шарапатқызы Алинованың мерейтойына арналған халықаралық ғылыми – практикалық конференция материалдары 2017 г.

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ-СИРОТ И ДЕТЕЙ, ОСТАВШИХСЯ БЕЗ ПОПЕЧЕНИЯ РОДИТЕЛЕЙ

ВАЙГАНДТ Е. В.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

КОРОВАЙКО И. В.

ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Сиротство – проблема, которую общество во все времена решало с большим трудом. В современном мире это явление обусловлено во многом ослаблением внутрисемейных связей, которое в свою очередь вызвано снижением жизненного уровня людей, разрушением семейных устоев, нарастанием психоэмоциональных перегрузок у родителей, снятием многих моральных запретов (жестокое обращение с детьми – игнорирование основных потребностей, чувств, установок ребенка, унижение его или принуждение к действиям, противоречащим его устремлениям). Часто причиной жестокости в детско-родительских отношениях становится стремление родителей «эффективно воспитывать». И воспитывают, вплоть до полного вытеснения своего ребенка из семьи.

Проблема детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, является одной из острейших для Казахстана. Количество детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, в нашей стране с каждым годом увеличивается. Стремительно возросло число воспитанников детских домов и школ-интернатов. Выпускники таких учреждений испытывают трудности в социализации. Важную роль в том, каким вырастит человек, играют люди, с которыми он непосредственно взаимодействует. Такими людьми выступают родители, братья, сестры и другие родственники. Между ними возникает привязанность – эмоциональная связь между значимыми индивидами. В детском доме нет возможности установить эмоциональную связь, много воспитателей, люди, постоянно сменяющие друг друга, поверхностные связи, которые легко рвутся и не оставляют эмоционального следа. Появляется страх, боязнь привязаться к кому-либо. Формируется установка – только брать, добиваться своего, удовлетворять свои потребности [1, с. 27].

По данным Министерства Образования РК, сегодня в Казахстане насчитывается 34 785 детей-сирот и детей, оставшихся без попечителей. Из них около 24 тысяч детей находятся под опекой и попечительством, а 10887 детей продолжают жить и воспитываться в детских домах и интернатных организациях [2].

В Павлодарской области в настоящее время работают 14 детских дома и 12 учреждений интернатного типа [3]. Однако при всех положительных тенденциях нельзя не отметить, что из сиротских учреждений выходят дети, не подготовленные к самостоятельной жизни в современном обществе, поскольку искажение процесса социализации осложняет «современное формирование и развитие системы ценностей, принятых в обществе». Несмотря на попытки создания систем взаимодействия различных структур и органов, работающих с детьми-сиротами, страна все равно сталкивается со значимой проблемой – не обеспечиваются должные условия для социализации детей и подростков, оказавшихся в трудной жизненной ситуации. Актуализирует задачу изучения процессов социализации детей-сирот и детей, оставшихся без попечительства родителей в государственных учреждениях продолжающийся рост сиротства [4, с. 125].

Следует сказать, что над проблемой социализации детей-сирот работали многие исследователи, среди которых можно отметить труды С. А. Беличевой, А. В. Мудрик, Г. В. Осипова, Г. Н. Волковой, А. К. Басова, Е. И. Казановой и др.

Известно, что под социально-психологической социализацией понимают процесс вхождения индивида в общество, активного усвоения им социального опыта, социальных ролей, норм, ценностей, необходимых для успешной жизнедеятельности в данном обществе [5].

При выходе из детского дома сама система жизнеобеспечения детей-сирот работает против выпускников. После окончания интернатного учреждения молодые люди лишаются привычного, более или менее безопасного окружения, четкого распорядка, особого типа организации жизни. Они сталкиваются с проблемами, связанными с получением жилья, поиском работы, организацией быта, питания и свободного времени, взаимодействием с социумом, получением медицинской помощи, созданием и сохранением семьи и др.

Выпускники, оставшись один на один с жизненными проблемами, оказываются неспособными самостоятельно найти выход из сложившейся ситуации. Как правило, вчерашние воспитанники школ-интернатов и детских домов остаются без поддержки, не представляют, кому они могли бы доверять и на кого рассчитывать. Если молодые люди, выросшие в семьях, имеют возможность в случае неудачи вернуться в родительский дом, то их сверстники из детских домов такой возможности лишены. Они испытывают дискриминацию со стороны общества, для них велик риск вовлечения в криминальное сообщество. Все это приводит к неустрашенности молодых людей,

вторичному социальному сиротству (отказ от воспитания собственных детей), низкому социальному статусу.

С целью изучения проблемы неприспособленности воспитанников детских домов к самостоятельной жизни нами было проведено исследование среди воспитанников «Качирского детского дома» (Павлодарская область). В анкетировании приняли участие 20 воспитанников и детского дома.

Анализ результатов анкетирования представлен в таблице № 1:

Таблица 1

Готовы ли Вы..	Хорошо подготовлен	Недостаточно подготовлен	Плохо подготовлен
к продолжению своего образования	3 (15 %)	13 (65 %)	4 (20 %)
к решению жилищных проблем	2 (10 %)	8 (40 %)	10 (50 %)
к материальному самообеспечению	1 (5 %)	16 (80 %)	3 (15 %)
к решению бытовых проблем	12 (60 %)	5 (25 %)	3 (15 %)
к взаимодействию с различными людьми (поиск новых друзей, выстраивание отношений с соседями, родителями и т. д.)	15 (75 %)	5 (25 %)	-
к созданию собственной семьи	5 (25 %)	7 (35 %)	7 (35 %)
к заботе о своём здоровье	16 (80 %)	4 (20 %)	-
к организации своего досуга	15 (75 %)	3 (15 %)	-
к решению сложных жизненных проблем,	3 (15 %)	12 (60 %)	5 (25 %)
к взаимодействию с различными государственными структурами	1 (5 %)	11 (55 %)	8 (40 %)
к защите своих законных прав и интересов	4 (20 %)	14 (70 %)	2 (10 %)

Анализ результатов анкетирования показал, что большинство воспитанников неуверенны в себе и своём будущем (60 % опрошенных). Более половины воспитанников знают о своих льготах (права), но не знают, куда обратиться в случае возникновения проблем. Кроме органов опеки и попечительства, своего детского дома и центра психолого-педагогической и медико-социальной помощи они не знают других организаций, куда можно обратиться.

В таблице 2 показан уровень необходимых бытовых знаний выпускников.

Таблица 2

Знаете ли Вы...:	Да, знаю точно	Знаю приблизительно	Вообще не знаю
Свой размер одежды, обуви	16 (80 %)	3 (15 %)	1 (5 %)
Как приготовить себе пищу	17 (85 %)	3 (15 %)	-
Где платить коммунальные услуги	3 (15 %)	9 (45 %)	8 (40 %)
Как пользоваться бытовыми электроприборами	20 (100 %)	-	-
Как сделать ремонт в квартире	2 (10 %)	16 (80 %)	2 (10 %)
Какие лекарства принимать в случае болезни	-	17 (85 %)	3 (15 %)
Как вызвать врача на дом	6 (30 %)	10 (50 %)	4 (20 %)
Как правильно рассчитать бюджет	3 (15 %)	5 (25 %)	12 (60 %)
Куда можно пойти в свободное время	20 (100 %)	-	-
Как рационально использовать время, чтобы всё успевать	12 (60 %)	8 (40 %)	-
Как заводить новые знакомства	18 (90 %)	2 (10 %)	-
Как справляться с депрессией	11 (55 %)	9 (45 %)	-

Результаты исследования по таблице 2 реально подтверждают существование социальных проблем, связанных с будущей самостоятельной жизнью детей-сирот. Отсюда следует, что социализация воспитанников является одним из самых важных направлений работы социального работника, как в детском доме, так и во всех учреждениях интернатного типа.

Для решения проблем сирот, детей, оставшихся без попечения родителей, в казахстанском законодательстве разработаны необходимые правовые документы: «О правах ребенка в Республике Казахстан», «О детских деревнях и Домах юношества», «О браке и семье», «О государственном социальном заказе», «О социальной и медико-педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями». В дополнение к ним, на наш взгляд необходимы следующие меры:

- разработка региональных моделей помощи и сопровождения выпускников детских домов, учитывающих специфику национально-культурного компонента и сложившиеся традиции;
- привлечение населения к проблеме семейного устройства детей-сирот (информирование населения о семейных формах устройства детей, возможности взять детей на воспитание в семью, повышение юридической грамотности граждан в вопросе семейного устройства детей сирот и детей, оставшихся без попечения родителей);

- привести в соответствие нормативно-правовую базу;
- наладить профессиональную подготовку кадров по работе с данной категорией населения;
- наладить подготовку выпускников к реальному взаимодействию с различными государственными структурами.

Таким образом, для активной интеграции выпускников интернатных учреждений в общество, необходимо заложить систему слаженных и хорошо отработанных механизмов по социализации детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей.

ЛИТЕРАТУРА

1 Беличева С. А. Служба социальной защиты семьи и детства. // Педагогика. 2005. - № 7 - 8. - 23 - 27 с.

2 [Электронный ресурс] // http://www.inform.kz/kz/v-kazahstane-sokrascheny-sroki-po-usynovleniyu-detey-grazhdanami-respubliki_a2530278

3 [Электронный ресурс] // <http://edupvl.gov.kz/index.php?lang=ru&Itemid=329>

4 Ибе Л.А., Черная Е.В. Исследование особенностей развития ценностно- нормативных основ личности у воспитанников детского дома // Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии: 2014. с.125-133.

5 Социализация личности [Электронный ресурс] // Psyznaiyka.net: [сайт] [2015]. URL: <http://psyznaiyka.net/socio-lichnost.html?id=14>.

МОЛОДЁЖЬ – НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ СТРАНЫ

ЖУНУСБЕКОВА А. С.

студент, Жезказганский колледж Бизнеса и транспорта, г. Жезказган

АМЗИНА Г. С.

преподаватель, Жезказганский колледж Бизнеса и транспорта, г. Жезказган

В современном обществе проблема самоопределения и самоутверждения личности молодого человека является сверхактуальной и приоритетной задачей государства. Молодежи Казахстана необходимо помочь четко обозначить пространство для приложения своего интеллектуального и инновационного потенциала. В Послании Президента Казахстана Н. А. Назарбаева «Новое десятилетие – новый экономический подъем – новые

возможности Казахстана» определено, «молодежь – основа будущего, получит новые возможности строить свое будущее» [1, с. 58].

В настоящее время происходит расширение инвестиций в собственный человеческий капитал, вложение капитала в самого человека. Человеческий капитал определяется как образовательный, социальный ресурс человека, его культурный потенциал. В быстро меняющемся мире стратегические преимущества будут у тех обществ, которые смогут эффективно накапливать и продуктивно использовать человеческий капитал, а также инновационный потенциал развития, основным носителем которого является молодежь. Молодежь выступает как совокупность воплощенных в нем ценных ресурсов – знаний, способностей, мотиваций, навыков к восприятию и продуцированию информации, полученных в процессе образования, самообразования, практической деятельности.

Фундаментом миропорядка современного бытия в глобализирующемся мире является гуманистически-ориентированная культура. В современных условиях молодежь Казахстана отличается большей мобильностью и избирательностью в своем отношении к миру ценностей, поиском себя, своей индивидуальности. Современная шкала ценностей осложняется избытием выбора, в системе ценностных ориентаций проявляются ситуативные и долговременные представления молодежи. Молодежь восприняла ценности рынка, поставив популярность жизненных стратегий социального успеха на первые места: среди целеполагающих ценностей молодежи доминирует образование, которое оказывается на самых верхних ступенях иерархии, а также принцип индивидуального планирования собственной жизни самим человеком, личная инициатива, ценность свободы личности, ее суверенитет, свободная конкуренция, плюрализм, важность влиятельных друзей и знакомых, помощь «нужных» людей, гедонистические ценности, прагматизм. Экономический, духовный кризис породил ситуацию глубокой мировоззренческой дезориентации среди молодых людей, и не следует думать, что ситуация разрешится сама по себе, в этих реалиях необходимо вовлекать молодежь Казахстана в общественную жизнь социума, общество нуждается в жизненных силах, свежих идеях. В лице современной молодежи в казахстанском обществе сформировался абсолютно новый культурный тип, существенно отличающийся от прежних поколений: сформировался слой молодежи с новыми ориентирами, ценностными установками на достижение успеха,

рациональным экономическим поведением. В этом плане, на своих многочисленных встречах с молодежью Казахстана Н. А. Назарбаев подчеркивает: «Каждому человеку надо привить умение делать, умение учиться, умение жить, умение жить вместе в современном мире» [2, с. 20].

Образ культуры и мышления современной казахстанской молодежи станет типичным для нашей социокультурной действительности уже через несколько лет. По природе своей молодежь значима для общества, это тот человеческий капитал, инновационный, стратегический ресурс общества. Молодежь в настоящее время воспринимается как субъект истории, в которой общество воспроизводит себя на каждом следующем этапе собственного развития, ей не отводится второстепенная роль, напротив, возросла ее статусная позиция. Отводя ей позитивную роль, связывая с ней прогрессивные перемены, нельзя не обращать внимания на то, что она является носителем социальной нестабильности, ее потенциал может иметь разную направленность: от позитивно-созидательной, конструктивной до экстремистско-революционной. В этом ключе необходимо помочь молодому поколению усвоить мировоззренческие представления о том, что полезно освоить, важно выработать, разрешено осуществлять в практической деятельности, показать негативные стороны жизни, что является вредным для здоровья, жизни в целом, запрещено претворять в личностных поступках.

Высокий динамизм общества, большой поток информации, сложные отношения между людьми требуют постановки вопроса о компетенции в образовательном процессе, которой должна овладеть современная молодежь.

Ключевые компетенции современной молодежи:

- способность учиться всю жизнь: «непрерывная модель образования», «образование всю жизнь»;
- личностный рост: самообразование, активизация внутренних ресурсов, выстраивание жизненной стратегии; развивать в себе высокий коммуникативный уровень:
- партнерские отношения в команде, уважение к представителям различных культур, религий, профессий и т.д.;
- овладеть в совершенстве родным и иностранными языками;
- владеть навыками информационной технологии: уметь использовать новые технологии информации, работать с

документацией, упорядочивать и классифицировать их, пользоваться моделирующими и вычислительными приборами [3, с. 77].

Культ знания, стремление к знанию – верхняя ступень в иерархии ценностей современного молодого человека. Образование выступает в современном обществе как одна из главных ценностей, эталон времени – высокообразованная, конкурентоспособная личность. Здесь налицо совпадение интересов молодежи и государства, ведь только образованная нация в дальнейшем успешно будет решать задачи социума. Об этом концептуально изложено в актовой лекции, прочитанной Президентом Республики Казахстан Н. А. Назарбаевым в Казахском национальном университете им. аль-Фараби «Казахстан в постиндустриальном мире: интеллектуальный прорыв в будущее»: «Первостепенная задача современной системы образования – это подготовка людей, обладающих критическим мышлением и способных ориентироваться в информационных потоках» [4, с. 47]. Особый приоритет в сфере образования в Казахстане в настоящее время отводится проектам «Интеллектуальные школы», программе «Балапан», «Ауыл жастары». Реализация инновационного проекта «Новый Международный университет имени Н. А. Назарбаева» будет способствовать формированию в стране современной модели интеграции образования, науки и производства, в создании эффективной академической среды.

Молодой человек XXI в. должен четко определить для себя приоритетные ценностные установки, тренды, которые помогут ему реализоваться в жизни, выстроить собственную ценностную планку, иерархическую лестницу предпочтений. Каждому необходимо реализовать личностный потенциал, имеющиеся способности, стать полноправным членом общества, здесь, не последнюю роль играет фактор, что молодой человек ощущает себя частью социума.

С началом социально-экономических преобразований перед казахстанской молодежью встали новые задачи, решение которых требует от каждого молодого человека личностного миропонимания и следование им в своей жизни.

Тренд «Блестящее, качественное образование» – национальный проект казахстанского общества. Образование – высшая ценность, приоритет мировоззренческих установок молодого поколения, это и мотивационная и культурная составляющая социума, человеческий капитал, путь преодоления финансового и духовного кризиса.

Тренд «Креативная, мобильная личность» – успешная, динамичная, инновационная экономика Казахстана будет создана

на основе воспитания креативных, мобильных личностей, способных генерировать и реализовывать новые компетентностные идеи, умеющих находить и принимать нестандартные решения, имеющих желание к творческой самореализации внутренних ресурсов человека, воплощение их в жизнедеятельности.

Тренд «Конкурентоспособная, профессиональная личность» – стратегическая задача государства. Данный тренд предполагает воспитание людей новой формации нацеленных на достижение успеха. В условиях рыночных отношений – профессионал в определенной области, высококонкурентоспособная личность, четко определяющая цель деятельности, умеющая прогнозировать варианты, умеющая выбирать наиболее рациональный и нравственно оправданный путь, способствующий развитию профессиональной и жизненной карьеры.

Тренд «Высокая информационная культура» – современный уровень овладения новыми информационными технологиями, умение человека систематизировать, анализировать, перерабатывать колоссальную информационную базу, доступную человеку XXI века, использование ее данных в морально – этическом аспекте для личного и профессионального роста.

Тренд «Четкая жизненная стратегия» – целостное и многоаспектное образование необходимых компонентов в выстраивании мировоззренческих ориентиров индивида, включающей в себя: жизненное целеполагание основных ориентиров, выстраивание определенной жизненной концепции человека, наличие конкретных ценностных ориентаций, готовность к преодолению жизненных коллизий и трудностей, желание извлекать уроки из временных неудач и проявлять инициативу, адекватно оценивать результаты и т.д.

Тренд «Высокая компетентность»: в содержание данного тренда включены следующие аспекты: проблемно-практический – адекватное понимание ситуации каждым человеком, постановка и выполнение целей, задач, норм в определенной профессиональной области; смыслодержательный – способность индивида содержательно реализовать жизненную стратегию, желание к непрерывному выявлению своих неограниченных возможностей для личного роста; аксиологический – способность личности адекватно оценивать жизненные ситуации с точки зрения собственных и общезначимых ценностей.

Тренд «Личностный рост» – процесс внутренних изменений, самосовершенствования, преодоления конфликтов (внешних, внутренних), выявление личностного потенциала, не имеющего логического завершения, реализация обозначенных задач.

Конкурентоспособность государства в значительной степени определяется его возможностью и способностью по сравнению с другими государствами: формировать у молодежи прогрессивные, общественно значимые ценности и доминирующие ценностные ориентации на самоконструирование жизненной стратегии жизни, самосовершенствование и самоменеджмент [5, с. 68].

В связи с этим представляется, что главной задачей современной молодежной политики должно стать создание условий для расширения возможностей молодого поколения в участии жизни общества и направления молодежного потенциала на развитие Казахстана, обеспечения должного уровня ее конкурентоспособности. Прагматичность современной молодежи требует инновационных подходов к молодежной работе. Существует необходимость разработать методы, предполагающие переориентацию ценностных установок молодежи с карьерно-потребительского на творческо-созидательное отношение к самому себе и обществу.

Молодежь, как поколение, вступающее в жизнь, проявляет особый интерес к собственному будущему. Молодое поколение верит в свои возможности, четко знает, какие знания и умения могут стать ему полезными в будущем.

Современная молодежь Казахстана является субъектом истории, казахстанское общество открыло его для себя как социальную ценность особого рода. Нынешняя молодежь исключительный и важный фактор перемен, носитель новых идей. В связи с этим и необходима современная государственная молодежная политика, отвечающая запросам XXI века.

Новая философия формирования молодежной государственной политики Казахстана исходит из современных реалий. Приоритетными для молодежной государственной политики Казахстана должны стать: раскрытие индивидуальных способностей молодежи к выполнению общественно значимых социальных ролей; выработка позитивного отношения молодежи к браку, подготовке молодежи к семейной жизни, материнству; развитие новых досуговых практик, влияющих на интеллектуальное, нравственное самочувствие современной молодежи.

ЛИТЕРАТУРА

1 Назарбаев Н.А. Послание Президента Казахстана: Новое десятилетие - новый экономический подъем - новые возможности Казахстана // Казахстанская правда. - 2010. - 30 января

2 Назарбаев Н.А. Актовая лекция Президента РК. Казахстан в посткризисном мире: интеллектуальный прорыв в будущее. - Алматы: Казак, университеті, 2009. - С. 20.

3 Состояние проблемы поиска смысла жизни в психологии// Вестник. Серия «Психология» - Алматы: КазНПУ им. Абая. – 2006. - № 2(9). – С. 77-81.

4 Динамика ценностных ориентаций в процессе развития личности// Вестник. Серия «Психология» - Алматы: КазНПУ им. Абая. – 2006. - № 1(8). – С 47-54.

5 Проблема формирования ценностных ориентаций// Вестник. Алматы, октябрь 2007.

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ИМАНБЕКОВА Ж. Д.
студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.
ШАЙМЕРДЕНОВА А. К.
аға оқытушы, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

«Еңсесін енді көтеріп келе жатқан біздің еліміз үшін дарынды ұрпақтың орны мүлде бөлек»

Н. Ә. Назарбаев.

Ел президенті Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына арналған Жолдауында «Біздің болашақтағы жоғары технологиялық және ғылыми қамтымды өндірістері үшін кадрлар қорын жасақтауымыз қажет» деген сөздері бар. Демек, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын қалыптастыру, шығармашылық қабілетін дамыту, қазіргі техниканы тиімді пайдалану мәдениетіне тәрбиелеу – мектептің басты бағыттарының бірі. Бұл салада атқарылатын жұмыстар жетерлік [1]

Елімізде соңғы уақытта білім саласында жүріп жатқан реформалардың басты мақсаты-өрісі биік, дүниетанымы кең, кемел ойлы және бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру болып отыр. Осыған орай, соңғы уақытта Н. Ә. Назарбаев мұғалімдерге үлкен

үміт артып отыр. Мұндай бәсекеге қабілетті ұрпақ, әрине, мектеп табалдырығынан шығады. Әрбір оқушыны оқытып, тәрбиелеуге байланысты мәселелерді өздігімен және шығармашылық ынтамен шешуге қабілетті жаңашыл мұғалім керек. Мұғалім-мектептің жүргейі. Мұғалім жұмысының нәтижесі оқушы білімі. Олай болса оқушылардың шығармашылық қабілеттерін ашу, оны алға қарай дамыту мұғалімнің кәсіби біліктілігіне және оның тұлғалық қасиетіне тікелей байланысты.

Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі стратегиялық даму бағдарламасында білім беруді инновацияландыруға сай икемдеу үшін білім беру жүйесін ақпараттындыру, жаңа талапқа сай дамыту талабы қойылып отыр. Осы талапқа сай бүгінгі таңда білім беруде жеке тұлғаны дамыту, дана және дара ойлай алатын дарынды баланы оқыту мен тәрбиелеу жолдарын айқындау қажеттігі айқын. Қай елдің болмасын өсіп-өркендеуі, өнуі, әлемде өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің қалыптасуына, даму бағытына тікелей байланысты. Сондықтан да, мемлекет басшысы болашақта қазақ елінің көсегесін көгертіп, ғылымын көркейтер деген үмітпен жас дарындарға үлкен назар аударуда, қолдау көрсетуде. Осы орайда қандай да болмасын білім беру мекемесі оқушыларға мемлекеттік білім стандартына сай білім берумен шектеліп қалмай, оларды ғылыми ізденіс жұмыстарға тартып, шығармашылық, дарындылық қабілеттерін дамыту бағытында жұмыс жүргізуі тиіс.

«Дарындылық» термині «Дарын» сөзінен шыққан – дамудың ерекше қолайлы, ішкі алғы шарттары дегенді білдіреді. Құрдастарына қарағанда оқуға деген жоғары зеректігі, анық байқалатын ерекше шығармашылық қабілеті бар бала «дарынды бала» деп саналады. Педагогикалық энциклопедияда мынадай анықтама берілген: «Дарындылық – іс-әрекеттің белгілі бір саласында ерекше жетістікке жетуге жағдай жасайтын, адам қабілеті дамуының жоғарғы дәрежесі».

Дарындылықтың байқалуында екі түрлі көзқарас бар: «барлық балалар дарынды» және «дарынды балалар өте сирек кездеседі» [2].

«Бұлақ көрсең көзін аш» деген ұлағатты сөзге сүйеніп, бар мүмкіндікті пайдаланып, баланың қабілетін дарынын ашу – мұғалім міндеті, бала бойындағы ерекшелікті, қабілетті танып, соған бағыттап дарынды баланың болашағының ірге тасы дұрыс қалануына мүмкіндік жасауымыз қажет. Дарынды баламен жұмыс жасаудағы бағыт оқу бағдарламасын тереңдетіп, оқыту және оқушының танымдық белсенділігін дамыту арқылы жүзеге асады.

Дарындылықты анықтауда бірнеше жақта қарастырылды. Олар: интеллектуалдық дарындылық, шығармашылық дарындылық, өртістік дарындылық, музыкалық дарындылық, техникалық дарындылық және спорттық дарындылық. Баланың жанына жақын дарындылықты дәл тауып, соны жандандыруға жұмыс жасалынғанда дарынды баламен жұмыс өз нәтижесін табады. Дарындылық – жеке тұлғаның өте күрделі, көп аспектілі қыры. Дарындыларды шығармашылық жолға бағыттап, оны іске асыра білу және ғылыми – білім кеңістігінде қалыптасқан жеке тұлға үшін мына талаптар мен міндеттерді оқытушы ескеруі керек.

Жас жеткіншектің бойындағы табиғат берген ерекше қабілетті, дарындылықты тану, оның одан әрі дамуына бағыт-бағдар бере білу-ерекше қиын іс. Баланы заманына қарай икемдеп, өз заманының озық өнегесін санасына сіңіріп, оны жан-жақты дамыту бүгінгі күннің басты талабы. Дарынды балаларды оқыту мен тәрбиелуді ұйымдастырудағы басты міндет-дарындылықтың ерекшеліктерін айқындау мен анықтау. Неғұрлым баланың таланты мен қабілетін дамытуға ертерек көңіл бөлінсе, соғұрлым оны толық ашуға мүмкіндік туады. Бала бойындағы ерекше қасиеттерді оған жақын жасы үлкендер дұрыс жеткілікті бағаламаса, оның «өзгелер» сияқты болып қалып қоюы мүмкін. Сондықтан дарынды оқушыларды анықтағанда мұғалімнің шеберлігі және мектеп психологының көмегіне жүгіну қажет. Дарынды баламен жұмыс жасағанда оның нәтижелі болуы мұғалімнің біліміне тікелей байланысты. Дарынды ұстаз болған жерде дарынды бала шығады. Осыған орай мұғалім жан-жақты, кәсіби дайындығы терең, өз бойына жинақтаған білімін жастарға үйрете алатын маман болуы шарт. Ол тек білімді жеткізуші ғана емес, керісінше, оқушының білімін, өмірге көзқарасын жүйелі түрде қалыптастыра алатын, ізденгіштікке баулып, танымдық қабілетін дамыта түсетін болуы керек.

«Баланың шығармашылық қабілетін ашу, оны алға қарай дамыту үшін ең бастысы жағдайлар жасау қажет» [3].

Оқушының дарындылығының дамуы, қабілетінің ашылуы көбінесе мұғалімнің кәсіби біліктілігіне, және оның тұлғалық қасиетіне байланысты екені айдан анық.

Дарынды оқушымен жұмыстың негізгі мақсаты- олардың шығармашылық жұмыста өзінің қабілетін іске асыруға дайындығын қалыптастыру. Ал мақсатқа жету оқу бағдарламасын тереңдетіп оқыту және оқушының танымдық белсенділігін дамыту арқылы жүзеге асады.

Олардың тәжірибесі мына ережелерге негізделеді:

Оқытуды мұғалім мен оқушының өзара шығармашылық қарым-қатынасы ретінде қабылдау.

Күрделі мақсат идеясы (оқушының алдына барынша күрделі мақсат қойылып, оны орындай алатындығына сенімін нығайту);

Өзіндік талдау (оқушылардың жұмыс нәтижелерін жеке және ұжымдық талдау);

Ерікті таңдау (мұғалімнің оқу материалының жақсы меңгерілуі мақсатында сабақ уақытын өз бетінше пайдалануы);

Оқушылардың өзін-өзі шығармашылық басқаруы;

Тәрбиеге жеке тұлға тұрғысынан қарау;

Ата-аналармен ынтымақтастық құру;

Мұғалімнің біліміне қойылатын талаптар:

- өзінің сабақ беретін пәнін мемлекеттік стандарт деңгейінен жоғары деңгейде білу;

- оқушы дарындылығының моделін білу;

- қазіргі заманға сай оқытудың жаңа технологияларын білу;

- дарынды оқушыны оқыту, тәрбиелеу үрдісінде үлгерімге ғана көңіл бөлмей, оның басқа да көрсеткіштерімен байланысына көңіл бөлу;

- дарынды оқушылардың ерекшелігін ескере отырып, оларға шығармашылықпен жұмыс жасайтын тапсырмалар дайындай білу.

Мұғалімнің іскерлігіне қойылатын талаптар:

- дарынды оқушыны анықтау әдістемесімен жұмыс жасай алуы;

- дарынды оқушыларды (жекелей және топпен) оқытуға арналған бағдарлама құрастырып, сонымен тұрақты жұмыс істей білуі;

- оқушы дарындылығын дамытуға қажетті зерттеу жұмыстарын жүргізе алуы;

- дарынды оқушыны оқытудың нәтижесін нақты бағалай білуі;

- дарынды оқушының ғылыми-ізденіс жұмыстарымен айналысуына жетекшілік етуі;

- дарынды оқушыны олимпиадалар мен сайыстарға дайындауда жетістікке жете алатындай деңгейде жұмыс жасауы шарт.

Сондай-ақ дарынды оқушылармен нәтижелі жұмыс жасайтын мұғалімнің кәсіби «бейнесі» мынадай қасиеттерден тұрады: жоғары кәсіби біліктілік, даралық қасиет, білімпаздық, ойлап табуға және ғылыми зерттеу жұмысына қабілеттілік, кәсіби қызметін өздігінен жетілдіруге ұмтылушылық. Дарынды оқушымен жұмыс мұғалімнің

өзіне, қызметіне және кәсіби біліктілігіне жана, жоғары талаптар қояды.

Балаға білім мен тәрбиені жас шамасына, жаратылысына қарай беру керек. «Жас бала – жас бір шыбық. Жас күнінде қай түрде иіп тастасаң, өскенде сол иілген күйінде қатып қалмақ. Теріс иіліп қалған шыбықты артынан түзеймін десең, сындырып аласың. «Баланы бастан» деген сөздің мәнісі осы», – дейді Мағжан Жұмабаев өзінің «Педагогика» атты ғылыми публицистикалық оқулығында. Баланың білімге деген құмарлығын оятып, дарын-қабілетін дамыту үшін, ең алдымен, сабақ мазмұнды да мағыналы болып өтуі тиіс. Сабақ-мектепте оқушыларға білім мен тәрбие берудегі негізгі процесс. Оқушының пәнге деген қызығушылығы мен икемділігі де осы сабақ үстіндегі жүйелі бақылауда анықталады. Дарынды баламен жұмыс жүргізудің барысында мұғалім өзі бірінші болып ізденеді. Дарын-адам бойындағы асқан талант, ерекше қабілет. Бала бойындағы дарындылықты көре білу мұғалім үшін аса қажет қасиет. Ол үшін ерінбей еңбектеніп, баланың қабілетін байқауда күнделікті сабақта, тәрбие жұмысында үзбей бақылап, бала бойындағы дарындылықты немесе жүйелі білім алуға қабілетті тұлғаны анықтауға болады.

Бала бойындағы дарындылықты ашуда әрбір ұстаз өз сабағында жаңаша әдіс тәсілдерге сүйеніп, сабақ өткізуде өскелең жастың өмірге нақты көзқарасын қалыптастырады. Заман жаңарған сайын оқыту жүйесінде әдіс-тәсілдер де жаңарып, түрленіп отыруы тиіс. Міне осыдан кейін оқушының дарындылығын ашуға мүмкіндік туады.

Дарынды оқушылардың ерекшеліктері:

- шапшаң ойлау, тез нәтижеге жету, тез ілгерлеуі;
- әдеттен тыс қызығушылық, сауалды көп қойып, жауап іздеудегі үлкен талабы;
- кең көлемді білімді меңгеру, есте сақтау қабілетінің жоғары болуы;
- интеллектуалдық дамуда ерекше бір ілгерілеу шапшаңдығы (ойлауы, байқағыштығы, білімге, жаңалыққа құмарлығы);
- жан дүниесінің тереңдігі;
- шығармашылық жұмыстарда мәселені өз бетімен шеше алады, көбінесе өзі тың нәрсе жасайды, көркемдік-қолданбалы еңбекте заттарды өзі жасап аяқтайды.

Н. Ожеговтың сөздігінде дарындылық «табиғаттан берілетін ерекше қабілет» деп түсіндіріледі. Ата-ана, психолог, мұғалім бала қабілетін дұрыс дамыту үшін қандай дәрежеде қалыптасқанына зер

салғаны дұрыс. Оқушы қабілетін жақсы жолға түсіру үшін неғұрлым еңбексүйгіш, ойлаған ісін ешбір ерінбей, жалықпай орындау, күшті ерік жігер, тұрақты мінез, алғыр зейін, өзіне қатты талап қоя білу сияқты сапалар қажет. Ресей психологтары дарындылық туралы мынадай анықтама берген: «Дарындылық – психиканың жүйелі, өмір бойы дамитын қасиеті. Ол басқа адамдармен салыстырғанда іс-әрекеттің бір немесе бірнеше түрінде адамдардың ең жоғары нәтижеге жету мүмкіндігін анықтайды». Атомның құрылысын жай көзбен ажырату қалай қиын болса, қабілетті, дарынды оқушыларды анықтау да сондай, аса жауаптылықты қажет етеді, бұл өз жолын әлі де қарастыруда. Дарындылық белгілі бір әрекет негізінде ерекше жетістікке жеткізетін адам қабілеті дамуының жоғары деңгейі. Дарынды балаларды анықтау баланың дамуын таңдаумен байланысты ұзақ процесс [4].

Әссен қаласында тұратын Ники деген бала бір жарым жасында әріп танып, екі жасында оқи бастаған. Әкесі – биолог. Жетіге толған кезде баласы әкесінің кітапханасындағы ғылыми кітаптармен шұғылдана бастаған. Бала түгілі, үлкен адамдар ұға қоймайтын ғылыми дүниелерді түсініп оқитын дәрежеге жеткен. Ал алты жасар қытай баласы Ли Сяобин мүлдем ғажап. Ол үш жасында екі-үш айдың төңірегінде 3600 иероглифті үйреніп алған. Содан кейін әке-шешесі бірінші сатыдағы мектепке берген екен, ол оны бір жылда бітіріп шыққан. Алты жасында екінші сатылы мектепке көшкен. Вьетнам баласы Фам Хоанчу үш жарым жасында математика есептерін шығара алатын болған. Газет-журнал оқып, тушыпен жаза алатын дәрежеге жеткен. Соның бәрін үш жасар балдырған мектепте оқитын тәтесіне үйреткен. Он төрт жасар Мариуш Заяц Польша астанасында жоғарғы техникалық мектепте оқуға түскен. Сосын оны жиырма бір жасында бітірген. Ирандық Мұхаммед Кошесвисан жоғарғы мектептің отыз алты пәнінен диплом қорғаған. Енді университетте жаратылыстану ғылымдарынан сабақ береді. Ол ағылшынша, французша, немісше таза сөйлейді. Оларға қоса эсперантоны біледі. Он алты жасар ғалым докторын талай ел өздеріне шақырып, кафедра меңгерушісі болуға ұсыныс жасаған. 1985 жылы шамамен алғанда 105 миллион бала мектепке бармаған. Егерде бұл жағдай бұдан былай өзгермесе, 2000 жылы 200 миллион бала мектеп есігін ашпаған болады деп хабарлаған БҰҰ бұдан он екі жыл бұрын.«Санди таймс» газетінің жүргізген тексерісіне қарағанда Ұлыбританияның мұғалімдері өз оқушыларынан білімді емес көрінеді. Польшаның астанасы қай қала деген сұраққа бес

мұғалімнің біреуі ғана жауап бере алған. Ал ФРГ-нің сол кездегі астанасын анкетаға қатысушылардың 27 %-ы ғана дұрыс айта алған. Ал 47 %-ы Ауғаныстанның астанасын білмеген. Қазіргі Италия халқының 22 %-ы ең болмағанда бастауыш білім алмаған, 44 %-ы орта мектепті бітірмеген. 1 000 608-ы жалпы әліпті таяқ деп білмейтін көрінеді [5]

Қорыта айтқанда, қазіргі таңда барлық оқушы дарынды оқушы. Бұл қасиетті байқап, оның бар екеніне көзжеткізіп, бойындағы дарынын одан әрі өрбітуге, ұштауға, арман асуларын жұлдыздай жарқырап, тау бұлағындай мөлдіреп, халқының, ата-анасының мақтанышы болуға мүмкіндік жасау мұғалімге артылатын жүк. Дарынды бала дегеніміз – өз қатарларынан әлде қайда дамыған, ерекше зейіні бар, белгілі бір іс-әрекет бойынша асқан қабілеттілік танытып, жоғары жетістіктерімен дараланатын бала! Дарынды оқушыны таба біліп, әрқайсысына жеке тұлға ретінде қарап, олардың өздеріне деген сенімін арттырып, өзара қатынасты жақсартып, ата-ана – оқушы-ұстаз байланысын жоғары ұстап, шығармашылықпен жұмыс істеу қажет. Ең бастысы, табиғаттың адамзатқа берген тамаша сыйын одан әрі дамытып, ерекше қабілетті оқушыны дарынға айналдыру үшін аянбай еңбек ету қажет. Ал дарынды ұрпақ-ел ертеңі екенін үнемі жадымызда ұстайық [6].

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Н.Назарбаев. Туған елім – тірегім, (Құрастырғандар: М.Қасымбеков. Қ.Әлімқұлов). – Алматы: Рауан, 2001. - 128 б.
- 2 Әл-Фараби. Әлеуметтік-этикалық трактаттар. – Алматы: Санат, 1995. – - 481 б.
- 3 Ы. Алтынсарин Шығармалары – А: Жазушы, 1986 – 560 б.
- 4 Ж. Аймауытов Комплексі оқыту жолдары. – Қызылорда, 1929 – 110 б.
- 5 Педагогикалық энциклопедия М: 1964 Т. 1 с 384.
- 6 Пралиев С.Ж. «Ұлттық тәрбие және жаһандану», Егемен Қазақстан, 25 желтоқсан 2009.

«ЭЛЕКТР ЖӘНЕ МАГНЕТИЗМ» ТАРАУЫ БОЙЫНША ЗЕРТХАНАЛЫҚ ЖҰМЫСТАР ӨТКІЗУДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТІЛДІК ДАҒДАЛАРЫН ДАМУЫ МАҚСАТЫНДА КӨПТІЛДІ ОҚЫТУДЫ ҚОЛДАНУ

КЕНЖЕБЕКОВА А. Ж.
студент, ПМПИ, Павлодар қ.
КАРИБЖАНОВА А. К.

физика пәнінің мұғалімі, Назарбаев Зияткерлік мектебі ХББ, Павлодар қ.

Елбасымыз Н. Ә. Назарбаев халыққа «Қазақстан-2030» жолдауында «Мемлекетіміз өсіп-жетіліп, кемелденеді, біздің балаларымыз бен немерелеріміз онымен бірге ер жетеді. Олар өз ұрпағының жауапты да жігерлі, білім өресі биік, денсаулықтары мықты өкілдері болады. Олар бабаларының игі дәстүрлерін сақтай отырып, қазіргі заманғы нарықтық экономика жағдайында жұмыс істеуге даяр болады. Олар қазақ, орыс, ағылшын тілдерін еркін меңгерген болады. Олар бейбіт, абад, жылдам өркендеу үстіндегі, күллі әлемге әйгілі, әрі сыйлы өз елінің патриоттары болады» – дей отыра, 2014-жылғы халыққа жолдауында: «Қазақ тілі ғылым мен білімнің, интернеттің тіліне айналды. Енді ешкім өзгерте алмайтын бір ақиқат бар. Ана тіліміз Мәңгілік елімізбен бірге мәңгілік тіл болады», – деп ұлт санасынұлттық негізде қалыптастыруда ана тілінің мән-мағынасын ашып берді [1, 18 б.].

Осыған орай, бүгінгі таңдағы білім беру саласында үштұғырлықты жүзеге асыру, тілде білім алатын ұрпақты тәрбиелеу маңызды мәселелердің бірі. Тіл білу жаңа заман қажеттілігі, алайда үш тілді меңгерте отыра оқытудағы басты мәселе – ана тілі мәртебесін түсірмеу.

Көп тілде білім беруде күтілетін нәтиже және негізгі мақсат – тілдік әрі пәндік дағдыларды дамыту, тілді тек күнделікті қарым-қатынас деңгейінде ғана емес, сонымен қатар ғылыми білім көзі ретінде меңгеру, соның арқасында көбірек қосымша ақпаратқа қол жеткізу, коммуникациялық дағдыларды дамыту.

Үш тілді білім беруді енгізу кезінде мынадай мәселелер туындауы мүмкін:

– пәнді ағылшын тілінде оқытуға мүмкіндік беретін оқулықтардың, дидактикалық материалдардың, әдістемелік нұсқаулықтардың жетіспеушілігі;

– қажетті мамандардың жетіспеушілігі. Оқушыларға білім беретін тек ағылшын тілін меңгерген ғана емес, сонымен қатар пәнді ағылшын тілінде жүргізу әдістемесін меңгерген маман қажет.

– сабақты ағылшын тілінде өткізуге оқушылар дайындықтарының төмен болуы, яғни сыныптағы оқушылардың тілді меңгеру деңгейлерінің жеткілікті деңгейде болмауы.

Жоғарыда аталған алғашқы екі мәселені шешу үшін мемлекет тарапынан көптеген бағдарламалар жүзеге асырылуда, ал соңғы мәселені сабақ барысында оқушылардың тілдік дағдыларын дамыту арқылы шеше аламыз деген пікір айтқым келеді. Мысалы, оқушыларда айтылым, оқылым, жазылым, тыңдалым дағдыларын қалыптастыру арқылы тиімді жүзеге асыруға болады.

Пәндік дайындық негізгі түсініктерді, теориялық негіздерді, заңдарды, формулаларды білу, түсіну және оларды есеп шығаруда қолдана алу десек. Алайда, сабақтар тек теориялық негіздерден тұрмайды. Жаратылыстану-математика цикліндегі физика пәні эксперименттік пән болғандықтан, физика сабағын зертханалық жұмыстарынсыз елестету мүмкін емес. Зертханалық жұмыстар оқушылардың танымдылық қызығушылықтарын оятумен қатар. Білімге деген іздЕвразийский национальный университетшілік, талпыныс, қойылған мәселені өздігінен шешу, зерттеу әдістерінің таңдай алу дағдыларын қалыптастырары сөзсіз.

Ал енді осы зертханалық жұмыстарды ағылшын тілдерінде өткізетін болсақ, оқушыларда тек пән мазмұнына қатысты білімдер жүйесін дамытумен қатар, олардың тілдік дағдыларын пән арқылы қалыптастыруға мүмкіндік болар еді деп ойлаймын. Қазіргі таңда пәнде игерілетін оқу мақсаттары арқылы тілдік мақсаттарды қалыптастыру, дамытудың бірнеше әдіс-тәсілдері ұсынылған. Мысалы, CLIL, сын тұрғысынан оқу және жазу, т.с.с.

Ал осы мақалада мен өзім педагогикалық тәжірибеден өту барысында өткізген сабақтарымда қолданған әдіс-тәсілдер жиынтығы мен олардың нәтижелері туралы бөліскім келеді. Кез келген зертханалық жұмысты өткізер алдында, жұмыс жасау тиімді болу үшін оқушыларды осы сабақта қолданылатын терминдермен таныстырып өткен дұрыс. Жаңа терминдерді енгізудің өзім қолданатын бірнеше әдістерін атап өтсем, олар:

- дайын глоссарий түрінде беру;
- суреттерді және олардың ағылшынша атауларын сәйкестендіру;
- терминдерді олардың ағылшынша аудармаларымен сәйкестендіру;

«Домино» әдісі – құралдардың суреттері салынған және қасында атауын жазуға орын қалдырылған үлестірме қағаздарды тарату.

Сабақ барысында талған әдістердің ішінде ең тиімділері соңғы үшеуі екені анықталды, себебі, бұл әдістерді қолдану кезінде оқушылар өздері сөздіктерді қолданып сөздердің аудармаларын іздейді, ізденіс нәтижесінде осы тақырыпқа қатысы бар басқа да сөздерді кездестіріп, сол арқылы сөздік қорларын одан әрі толықтырып отырды. Енді, сол әдістерге мысал келтірейік.

Терминдерді олардың ағылшынша аудармаларымен сәйкестендіру әдісі

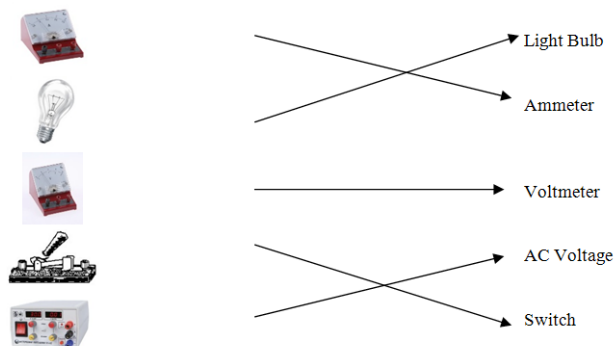
Кесте 1

Circuits
LightBulbs
Batteries
Switches
Ammeter
Voltmeter
Capacitor
Inductor
AC Voltage

Кесте 1

Шам
Тізбек
Амперметр
Вольтметр
Акумулятор
Кілттер
Айнымалы ток кернеуі
Индуктор
Конденсатор

Суреттерді және олардың ағылшынша атауларын сәйкестендіру әдісі

Сурет 1

Жаңа құралдардың атаулары есте қалу үшін, сол құралдардың сыртына ағылшынша атаулары жазылған қағаздарды жабыстырып қоюға болады.

Осы тапсырмалар орындап, оқушылар жаңа терминдермен танысып болған соң зертханалық жұмысты орындауды бастай аламыз.

The theme of the laboratory work/Зертханалық жұмыстың тақырыбы: Measure amperage and voltage of the circuit using ammeter and voltmeter.

Devices/Қажетті құрал-жабдықтар: Light Bulbs, Batteries, Switches, Ammeter, Voltmeter, Capacitor, Inductor, AC Voltage.

Learning Goals/Оқу мақсаттары:

Discuss basic electricity relationships.

Build circuits from schematic drawings.

Use an ammeter and voltmeter to take readings in circuits.

Provide reasoning to explain the measurements and relationships in circuits.

Discuss basic electricity relationships in series and parallel circuits.

Provide reasoning to explain the measurements in circuits.

Determine the resistance of common objects in the «Grab Bag».

Discuss how a capacitor in a circuit charges up and then discharges.

Discuss the behavior of an inductor in a circuit

Description/Жұмыс сипаты:

Build circuits with capacitors, inductors, resistors and AC or DC voltage sources, and inspect them using lab instruments such as voltmeters and ammeters [2].

Жетістік критерийі (Блум таксономиясына сәйкес) оқушылар:

– сұлба бойынша тізбекті жинай біледі және сұлбадағы шартты белгілерді ағылшынша аудармаларын біледі;

– тізбектей және параллель жалғануларға күнделікті өмірден мысалдар келтіреді;

– тізбектей және параллель жалғану формулаларын пайдаланып есептер шығарады;

– толық тізбек және тізбек бөлігі үшін Ом заңын тұжырымдайды;

– алынған өлшеулер нәтижесінде ток күшінің қандай шамаларға тәуелді екенін анықтап, қорытынты шығарады.

Жетістік критерийіне сәйкес қалыптасатын және тексерілетін дағдылар, білу, түсіну, білімді қолдану, сараптау, қорытынды жасай алу.

Бұл тапсырмалар оқушылардың тек оқылым дағдыларын дамытып қана қоймай, пәннің мазмұның игеруге де септігін тигізеді. Пән мұғалімі ағылшын тілінде жетік сөйлей алмаған жағдайында, айтылым, тыңдалым дағдыларының дұрыс дамуы үшін оқыту тіліндегі аудио- және видеоматериалды пайдаланған жөн.

Әр пәннің өз тілдік стилі бар, оны нақты бір пәннің «ғылыми тілі» деп атауға болады. Ғылыми тіл – пәннің мазмұнын оқып үйренуші Евразийский национальный университет және ойлау мен пәндік мазмұнның негізгі ұғымдарымен жұмыс істеу қабілетін жақсарту үшін қолданылатын негізгі құрал. Екінші не үшінші тіл арқылы оқитын оқушылардың көпшілігіне олардың ғылыми тіл мен пән мазмұнын игеруі үшін білім алу үдерісінде үнемі қолдау көрсетілуі қажет. Үштілді білім беру контексінде бірінші тілдегі ғылыми тілдің дамуы да тұрақты назарды талап етеді.

Ғылыми тілді оқып үйренуші Евразийский национальный университетті қолдау үшін оқытушыларға оқу жоспарларына мынадай тілдік мақсаттарды қосу ұсынылады:

- оқушылардың назарын ғылыми тілге аудару (мысалы, пән бойынша оқу мақсаттарына жету үшін қажетті терминология мен тіркестері бар лексика);

- сабақ барысында пән мазмұнының ұғымдарын қолдануға қажетті жұмыс тілін қалыптастыру (мысалы, топтық жұмыстар, сұрақты дұрыс қоя білу, жағдайды талдау және пікірталас жүргізу үшін қажетті тіркестері). Зертханалық жұмыс соңында қорытынды жасау, нәтижелерді талдау оқушының да мұғалімнің де сөйлеу дағдыларын дамытуға септігін тигізеді. Сөйлеу дағдыларын дамытудың негізгі әдісі – диалог құру.

Зертханалық жұмыстарда диалог құруға қажетті сөз тіркестер:

Giving your personal opinion:

In my opinion/view...

It seems to me that...

What I actually meant was...etc.

Giving a strong opinion:

I'm absolutely convinced that...

I strongly believe that...

Nobody will deny that...etc.

Asking about an opinion:

Could you tell me...?

May I ask you...?

How do you see the situation? etc.

Agreeing other people's opinion:

That's what I feel, too...

What X said are the most important..., I feel.

I think X is right because...etc.

Building on other speaker's words or previous text:

Regarding...

According to...

Ohm's law is concerned...etc.

Disagreeing partly:

I see what you mean, but...

That's all very well, but...

Yes, but you can't get away from the fact that...etc.

Checking for understanding:

Do you know what I mean?

Do you understand me?

Have you got it? etc.

• сабақ барысында лексиканы, оның ішінде терминология мен тіркестерді орынды пайдалану үшін оларды алдын ала оқыту кезеңінде тиімді қолдану;

• оқушыларды пікірталас, диалогтарға тарту (мысалы, оқушылардан қысқа жауаптарды қабылдамау және жауаптары тек білімді ғана көрсететін сұрақтар қоймау; оқушыларды өз білімін нәтижелі талқылау үшін пайдалануға ынталандыру, сондай-ақ оқушылар диалогқа қатыса алуы үшін қажет бай сөздік қормен қамтамасыз ету).

Қорыта келе, зертханалық жұмыстарды ағылшын тілінде өткізудің басты артықшылықтары оқушылардың оқылым, тыңдалым,

сөйлеу дағдыларының дамуы, ағылшын тілінде себеп бағыныңқы сөйлемдерді дұрыс құрастыра алуы, деректерге сүйене отырып ағылшын тілінде диалогтар құруы, тілді оқуды бастаған кезде пайда болатын тілдік кедергіні жеңуге септігін тигізуі болып табылады.

Бәсекеге түсе алатын, жан-жақты дамыған, көпұлтты және көпмәдениетті ортада белсенді өмір сүруге қабілетті, басқа ұлт мәдениетін сыйлайтын, өзге елдермен бейбіт қатынас жасай алатын тұлғаны қалыптастыру үшін көптілді білім беру қажет деп санаймыз. Көптілді білім беру тілді тек күнделікті қарым-қатынас деңгейінде ғана емес, сонымен қатар ғылыми білім көзі ретінде меңгеруге, оқушыға білім кеңістігінде еркін самғауға, көбірек ақпарат көздеріне қол жеткізуге мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 «Жаратылыстану ғылымы мен білімі өзекті мәселелері». Педагогика ғылымдарының докторы, профессор Мансия Шарапатқызы Алинованың мерейтойына арналған халықаралық ғылыми – практикалық конференция материалдары, 2017.

2 <https://phet.colorado.edu/en/simulation/legacy/circuit-construction-kit-ac-virtual-lab>

3 «Қазақстан Республикасында тілдерді дамыту мен қолданудың 2011 – 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы туралы» Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы.

8 СЫНЫП ФИЗИКА КУРСЫНДАҒЫ «ЭЛЕКТР ҚҰБЫЛЫСТАРЫ» ТАРАУЫН ОҚИТУ КЕЗІНДЕ ФИЗИКАЛЫҚ ТЕРМИНДЕРДІ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ АУДАРМАЛАРЫН ЕСТЕ САҚТАУ ӘДІСТЕРІ

КЕНЖЕБЕКОВА А. Ж.

студент, ПМПИ, Павлодар қ.

АНАЕВА Ә. Ш.

аға оқытушы, ПМПИ, Павлодар қ.

Елбасымыздың «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты Халқына Жолдауында: «Тілдердің үштұғырлығы мәдени жобасын кезеңдеп жүзеге асыруды қолға алуды ұсынамын. Қазақстан бүкіл әлемге халқы үш тілді пайдаланатын мәдениетті ел ретінде танылуға тиіс. Бұлар – қазақ тілі – мемлекеттік тіл, орыс тілі – ұлтаралық қатынас тілі және ағылшын тілі – жаһандық экономикаға ойдағыдай кіру

тілі» деген салиқалы үндеуінде айтқандай, әлемдік кеңістікке Евразийский национальный университетте ағылшын тілінің маңызы зор [1, 195 б.].

Бүгінді таңда білім беруде үштұғырлықты жүзеге асыру маңызды мәселе болып отыр. Сол себепті, пән мұғалімі алдында пәнде игерілетін оқу мақсаттарымен қатар тілдік мақсаттарды қалыптастыру міндеті тұрады.

Адамның барлық ойлау әрекеттері тілмен байланысты, демек тілдің дамуы ойлаудың дамуына әсер етеді. Мектеп қабырғасында ғылыми тіл ғылым негіздерін игеру деңгейіне қарай, бірте-бірте қалыптасады. Кез келген ғылым саласының өзіне тән терминдері болады. Терминдерді ағылшын тілінде енгізу кезінде оның дұрыс жазылуы, оқылуы және айтылуына баса назар салу керек.

Терминдермен жұмыс әртүрлі әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы жүзеге асады. Осы мақалада өзімнің педагогикалық тәжірибеден өту барысында сабақтарымда қолданған пән-тілдік кіріктірілген әдісі және оның нәтижесімен бөліскім келеді.

Пән-тілдік кіріктірілген әдіс үштұғырлықты тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін әдістердің бірі. Осы әдіс арқылы физикалық терминдермен жұмыс жасар алдында өзіме тілді меңгерудің аспектілері бойынша оқушылардың тілдік дағдылар дамыту мақсатын қойдым, ол аспектілер: жазылым, оқылым, тыңдалым, айтылым.

Енді, осы аспектілердің әрқайсысына жеке тоқталып кетелік.

Жазылым.

Сабақ барысында оқушылардың жазылым дағдаларын дамыту үшін үшін физикалық диктант, карточкамен жұмыс әдістерін қолдану ең жақсы нәтиже берді.

The first precise measurement of the force between two _____ was performed by the French scientist Charles-Augustin de Coulomb in 1788. Coulomb concluded that: The _____ between two charges at rest is _____ proportional to the product of the _____, and _____ proportional to _____ between the charges. This law of force is nowadays known as _____. Incidentally, an electrical force exerted between two _____ charges is known as an electrostatic force. In algebraic form, Coulomb's law is written [2, 29 б.]:

Оқушылар бос орындарды толтырады, содан кейін тақтадағы презентациядан өз жауаптарын тексереді.

The first precise measurement of the force between two electric charges was performed by the French scientist Charles-Augustin de Coulomb in 1788. Coulomb concluded that: The electrical force between two charges at rest is directly proportional to the product of the charges, and inversely proportional to the square of the distance between the charges. This law of force is nowadays known as Coulomb's law. Incidentally, an electrical force exerted between two stationary charges is known as an electrostatic force. In algebraic form, Coulomb's law is written [2, 29 б.]:

$$F = k \frac{q_1 q_2}{r^2}$$

Оқылым.

Оқушылардың оқылым дағдыларын дамыту үшін оларға тек тарау бойынша негізгі терминдер бар мәтінді ұсынамыз.

The electric field $E(r)$ generated by a set of fixed electric charges is a vector field which is defined as follows. If $F(r)$ is the electrostatic force experienced by some small positive test charge q located at a certain point r in space, then the electric field at this point is simply the force divided by the magnitude of the test charge. In other words,

$$E = \frac{F}{q}$$

Electric field has dimensions of force per unit charge, and units of newtons per coulomb. Incidentally, the reason that we specify a small, rather than a large, test charge is to avoid disturbing any of the fixed charges which generate the electric field [3, 31 б.].

Мәтінмен жұмыс барысында кездескен жаңа сөздерді оқушылар сөздік көмегімен аударып дәптерлеріне жазып отырады.

Тыңдалым.

Сабақ барысында тыңдалым дағдылары мұғалімнің сабақ түсіндіруі, оқушылардың бір-бірінің жауаптарын тыңдауы және сабақ тақырыбына сай видео-, аудиоматериалдары арқылы жетілдіріледі. Өз сабақтарымда интернет ресурстарының көмегімен шетелдік мұғалімдердің видео дәріс, демонстарциялық тәжірибелерін және өзіміздің отандық www.bilimland.kz сайтындағы видеоматериалдарды белсенді қолдандым.

Айтылым.

Айтылым дағдаларымен жұмыс жасау мүмкіндігі тек жоғарыда айтылған жұмыстар жасалған соң ғана болады. Өз сабақтарында айтылым дағдыларын ойын әрекеттері арқылы қызықты жетілдіруге тырыстым. Олардың бірі «Ыстық орындық/Hot chair» ойыны. Оны іске асыру үшін оқушылар алдын ала үйге бір тақырып жайлы материалдар дайындап келуге тапсырма беріледі, мысалы «Конденсаторлар/Capacitors». Ойын ережесі бойынша ортадағы «ыстық» орындыққа бір оқушы отырады да конденсаторлар жайлы бар білетіндерін 5 минут ішінде ағылшын тілінде айтып шығады. Оқушы орындықтан уақыт аяқталғанда немесе қате мәлімет айтып не сөйлемді құрастыруда қателік жасап, оны басқа біреу дұрыстаса тұрады, ал түзету жасаған оқушы келесі болып орындыққа отырады. Осылайша барлық оқушылар жауап бергенге дейін ойын жалғасады.

Барлық аспектілермен жұмыс жасай отырып мынадай қорытынды жасауға болады.

Пән-тілдік кіріктіру кезінде, әрине, бірнеше қиындықтар болды, олар:

- оқушылардың тілді меңгеру деңгейлерінің әртүрлі болуы. Соның әсерінен кейбір оқушылар тапсырманы басқаларына қарағанда жылдам аяқтап, қалған оқушыларды біршама күтіп қалады;

- формулаларды оқуда қиыншылықтар туындайды.

Бірақ, өткізген сабақтарымды қорытындылай келе, физикалық терминдерді ағылшын тілінде пән-тілдік кіріктіру әдісі арқылы оқыту оң нәтиже беретініне көзім жетті. Себебі, педагогикалық тәжірибем басында өткізген алғашқы сабағым мен соңғы сабағымды салыстыра келе мынадай өзгерістерді байқадым:

- көптеген оқушылар тілді оқу кезінде туындайтын тілдік кедергілерді жеңді;

- мен қойған сұрақтарға қысқа ғана жауап бермей, себеп бағыныңқылы сөйлемдер арқылы жауап бере бастады;

- оқылым және тыңдалым дағдылары біршама жақсарды, оны мәтінді дауыстап оқу және видеоматериалды көргенде естіген негізгі терминдерін атауды сұрағанда аңғардым;

- пәнге деген қызығушылықтары артты.

Көп тілде білім беруде күтілетін нәтиже және негізгі мақсат – тілдік әрі пәндік дағдыларды дамыту, тілді тек күнделікті қарым-қатынас деңгейінде ғана емес, сонымен қатар ғылыми білім көзі

ретінде меңгеру, сонын арқасында көбірек қосымша ақпаратқа қол жеткізу, коммуникациялық дағдыларды дамыту.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 «Жаратылыстану ғылымы мен білімі өзекті мәселелері». Педагогика ғылымдарының докторы, профессор Мансия Шарапатқызы Алинованың мерейтойына арналған халықаралық ғылыми – практикалық конференция материалдары, 2017.

2 Richard Fitzpatrick. Electromagnetism and optics. An introductory course. 260 p.

3 Tanner, Liz Dale and Rosie. CLIL Activities. 22 February 2012.

СОТРУДНИЧЕСТВО КАЗАХСТАНА И США В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ

КОРИГОВА Л. Б.

студент, Евразийский национальный университет
имени Л. Н. Гумилева, г. Астана

ОСПАНОВА А. Н.

доцент, кафедра регионоведения, Евразийский национальный университет
имени Л. Н. Гумилева, г. Астана

С момента обретения независимости Казахстан начал активно вовлекаться в процесс глобализации. Следовательно, страна почувствовала необходимость внедрения реформ в различные сферы жизнедеятельности, так как столкнулась с беспрецедентными проблемами практически во всех областях, в числе которых образование выделилось особым образом. Крушение социального статуса науки и образования повлекло за собой отток кадров из научной сферы и уменьшение количества ученых. Отсюда модернизация образовательной системы путем кооперации с развитыми странами и введения нового зарубежного опыта стала первой задачей, поставленной казахстанским правительством.

Все это и стало причиной обращения за помощью к иностранным государствам, в частности США, в целях совершенствования образовательного сектора. В свою очередь Соединенные Штаты, желая установить свое влияние в странах Центральной Азии, не могли выпустить из-под своего контроля такую важную сферу, как образование [1, с. 65].

Государство содействовало созданию частных высших учебных учреждений, реализовывало международное образовательное сотрудничество, так же инициировало финансирование центров научных исследований. Такая ситуация обуславливалась социально-экономическими изменениями, переходом к рыночным отношениям, повлекшие за собой необходимость привлечения к труду новых кадров со знаниями, соответствующие международным стандартам.

Таким образом, страна начала вести переговоры и устанавливать взаимосвязь в образовательной сфере с такими мировыми лидерами, как США, Канада, страны Западной Европы, Япония и т.д. Многогранное сотрудничество Казахстана с Соединенными Штатами выступило важным фактором развития образования, так как в ходе переговоров были приняты различные образовательные программы, в рамках которых активно шла подготовка высококвалифицированных специалистов.

В эпоху биполярной системы высшее образование в Советском Союзе подчинялось требованиям различных министерств и ведомств, которые создавая государственный заказ, предотвращали формирование безработицы в государстве. Вместе с этим решалась проблема нехватки профессиональных кадров, поскольку миграция трудового населения происходило по всей территории СССР – в зависимости от профессионального спроса и образовательных предложений. Однако после распада Союза образовавшиеся на постсоветском пространстве государства начали осуществлять свою образовательную политику, создавать профильные министерства образования и науки, формировать образовательную базу с учетом особенностей и потребностей стран.

Сфера образования включает в себя деятельность образовательных учреждений по реализации внедрения международного опыта в систему образования и науки Казахстана. В значительно окрепшем Казахстане по сравнению с периодом 1990-х годов проблема образования и сегодня является актуальным вопросом. На раннем этапе независимости республике требовались высококвалифицированные кадры, которым предстоит проводить важные реформы и достойно представлять национальные интересы на мировой арене.

В 1992 году Конгрессом США был принят Акт о поддержке свободы, который касался проведения образовательной политики на пространстве бывшего Советского Союза. Этот документ имел целью улучшение взаимопонимания между народами Соединенных Штатов

и других стран [2]. Образовательная политика США в Казахстане начала реализовываться в 1992 году в соответствии с принятым Актом американского правительства. В первое время разрабатывалась договорная база между казахстанско-американским правительством, обговаривались условия, обозначались определенные требования для участвующих конкурсантов.

В данный период взаимоотношений казахстанско-американское образовательное сотрудничество осуществляется на основании Соглашения между Министерством образования и науки Республики Казахстан и Корпусом Мира США от 3 мая 2000 года, так же Меморандума о взаимопонимании между Министерством образования и науки Республики Казахстан и Корпусом мира США в Казахстане от 5 ноября 2008 года.

Академические программы.

Академические программы внедрялись для преподавателей, студентов, школьников, так же представителей общественных организаций. Первая некоммерческая программа FLEX для учеников старших классов была инициирована сенатором Биллом Брэдли. Данная инициатива была одобрена Конгрессом США и рассматривалась в качестве инструмента для установления взаимопонимания между американской и казахстанской культурами.

Особо стоит отметить тот факт, что FLEX финансировалась правительством США через американский Государственный Департамент. Все участники этой программы проживают в американских семьях и обучаются в американских средних школах в течение одного учебного года. Эта программа дает старшеклассникам уникальную возможность узнать больше об американской культуре и рассказать больше о своей культуре. Финалисты программы отбираются по системе «открытого конкурса», который состоит из трех туров. Первый и второй туры тестирования проводятся во многих областных центрах с начала сентября по октябрь. Первый отборочный тур – пятнадцатиминутный тест английского языка, второй тур – двухчасовой тест английского языка и сочинение, третий тур – собеседование на английском языке и заполнение анкеты [3, с.53-54].

Программа обменов FLEX за период существования предоставила более 2000 грантов школьникам из Казахстана. Для участия в программе FLEX за 2017-2018 учебные годы было выделено сто грантов для Казахстана. Администрированием программы занимается Американский Совет по Международному образованию

АСПРЯЛ/АКСЕЛС при поддержке Министерства образования и науки РК. Целью данной программы выступает генерирование новых поколений лидеров. По окончании программы выпускники возвращаются домой целеустремленными и мотивированными на развитие доверительных взаимоотношений между Казахстаном и США. Помимо FLEX в рамках казахстанско-американского образовательного сотрудничества, так же существуют обменные и академические программы. Например, Евразийская программа студенческого обмена – UGRAD, программа совершенствования мастерства преподавания для учителей средних школ – TEA, стипендиальная программа по прохождению стажировок для профессоров из Евразии и Юго-Восточной Европы – JFDP, программа Фулбрайт, стипендиальная программа инклюзивного образования Americans with Disabilities Act.

Программа UGRAD направлена на студенческий обмен, в которой студентам предоставляется пройти обучение на один академический семестр без получения степени в учебных заведениях США. Эта программа курируется Бюро образовательных и культурных программ Государственного Департамента США, администрацией которого занимается американский Совет по международным исследованиям и обменов АЙРИКС. Программа TEA – это программа улучшения мастерства преподавания, предоставляющая уникальную возможность для учителей средних школ во благо повышения квалификации по преподаваемому предмету. TEA состоит из шестинедельной программы повышения квалификации в университетах США. В данную программу входят курсы и интенсивные тренинги по методологии преподавания, создание учебных программ, использование компьютеров в учебном процессе в качестве инструментов в процессе обучения. JFDP направлена нахождение стажировки профессорско-преподавательского состава в американских университетах. Так же эта программа дает им возможность введения альтернативных методов стратегии преподавания.

Сегодня программа FULBRIGHT – одна из наиболее признанных и престижных программ в мире. Более чем сотни выпускников, обучавшиеся по данной программе, занимают высокие должности в сфере политики, образования, журналистики. Американский международный Совет по исследованиям и обменов IREX ежегодно обеспечивает гражданам Казахстана обучение в вузах США по двум программам: по программе MUSKIE выпускники университетов, а

так же преподаватели могут учиться в магистратуре, по программе Global UGRAD студенты обучаются в течение 2 академических семестров. Стипендиальная программа инклюзивного образования ADA дает возможность участникам из таких стран, как Казахстан, Украина, Индия и Армения принимать участие в 6-недельной интенсивной программе широкого круга.

Кроме того, в первую же пору сотрудничества был открыт Центр казахстанского исследования при университете штата Кентукки, где изучались история, язык и традиции казахского народа. Задача центра заключалась в организации совместных круглых столов, конференций. Соединенные Штаты, в свою очередь, отправляли преподавателей и ученых-специалистов в различных сферах в казахстанские ВУЗы. Например, отправленные преподаватели открыли Казахстанско-американский колледж при Восточно-казахстанском государственном университете.

Велением времени и сближением двух государств постепенно увеличивалось количество студентов, которые были отправлены в США в рамках международных образовательных программ. В связи с тем, что Казахстан выбрал путь рыночной экономики, основанной на модели конкурентоспособного и устойчивого развития страны, постоянно возрастала потребность в специалистах в сфере индустриально-инновационного развития, информационных технологий, также гуманитарного образования и науки.

Поэтому для специальностей, связанных с вышеуказанными направлениями были определены страны обучения, которые применяют передовые технологии в секторах экономики. Так, Соединенные Штаты вышли на первый план сотрудничества. По мнению мировых экспертов в сфере образования, Казахстан остается лидером среди стран Центральной Азии по количеству студентов, обучающихся в американских высших учебных заведениях.

Резюмируя вышесказанное, необходимо отметить, что данные программы способствуют укреплению взаимопонимания между США и Казахстаном. Под данным Министерства образования и науки РК, сегодня более чем 1000 казахстанцев обучаются в США. В это число входят студенты, получающие образование по программам американского правительства, а так же те, чье обучение полностью финансируется государственными стипендиальными программами Казахстана.

Казахстан осуществляет зарубежное образование в основном в рамках стипендиальной программы Болашак. Впервые в истории

после распада биполярной системы талантливой молодежи Казахстана была предоставлена возможность получать образование за рубежом. Программа «Болашак», была учреждена 5 ноября 1993 года Постановлением Главы Государства Н. А. Назарбаевым. Со временем программа активно развивалась и адаптировалась под реализацию государственных задач.

Создание условий для полноценного раскрытия потенциала и духовных устремлений обучающихся, так же творческих способностей молодого поколения выступает в качестве приоритетных задач американских университетов. Такое позиционирование закрепляет за ВУЗом и страной позитивный имидж, что может способствовать росту иностранных студентов, изъявляющих желание учиться в США. С точки зрения национальных интересов Казахстана, обеспечение интеллектуальной среды обучения для казахстанских граждан в Америке способствует росту страны в целом, так как реализовывается внедрение зарубежного опыта в различных сферах жизнедеятельности государства [5, с. 6].

Большое участие в проведении образовательных программ в Казахстане принял и Американский Корпус Мира. В декабре 1992 года в Вашингтоне Чрезвычайный и Полномочный Посол Казахстана в США и руководство Корпуса Мира заключили соглашение о деятельности этой добровольной организации в Казахстане. Корпус Мира начал свою работу в республике в 1993 году [6].

Казахстанско-американское сотрудничество в сфере образования, в основном, делится на следующие направления: оказание поддержки американской стороны в техническом оснащении учебных заведений Казахстана, приглашение на стажировку казахстанского профессорско-преподавательского состава, выделение грантов для получения высшего образования, консультирование для принятия нормативно-правовых актов в сфере образования, отправка специальных кадров для поднятия уровня квалификации и т.д.

Значимым событием в образовательной системе Казахстана стало присоединение страны к Болонской декларации и развитие тесного сотрудничества с европейскими учебными учреждениями, наряду с американскими ВУЗами. Несмотря на присоединение Казахстана к Болонской декларации и активное сотрудничество с Европой в сфере образования, американский вектор все еще оставался более приоритетным из-за значительного преимущества

в научных кадрах высшей квалификации и опыте обучения иностранных студентов [7].

В настоящее время казахстанско-американские взаимоотношения представляют собой пример прагматичного и стратегического партнерства. Традиции национальной толерантности и уважения всех религиозных общин, активно поддерживаемые правительством Казахстана, являются главным фактором, обеспечивающим как политическую стабильность, так и экономическое развитие страны.

В целом расширение взаимовыгодного сотрудничества с Соединенными Штатами во многих аспектах является одним из приоритетных направлений внешней политики Казахстана в силу нескольких причин. Во-первых, развитие торгово-экономического сотрудничества с США рассматривается одним из факторов, способствующих развитию страны. Речь идет о реализации Казахстаном крупнейшего модернизационного проекта, и в этом отношении взаимодействие с США может быть крайне полезным. Во-вторых, энергетическое партнерство с США является важным аспектом развития нефтегазового сектора Казахстана. В Вашингтоне отводят Казахстану важную роль в деле обеспечения глобальной энергетической безопасности. В-третьих, казахстанско-американское сотрудничество в области обеспечения национальной и региональной безопасности [8, с. 8-9].

Резюмируя взаимоотношения Казахстана и США в сфере образования, следует отметить, что казахстанское направление на сегодня движется по правильному пути, проводя многовекторную политику. Сегодня человечество становится свидетелем того, что глобализация непременно вовлекает любое государство на союз и сотрудничество. Поскольку международные отношения в XXI веке складываются так, что ни одна страна не может единолично реализовывать свою национальную стратегию, то нужно признать особую важность американского вектора во внешней политике Казахстана.

ЛИТЕРАТУРА

1 Komlyakova Ju. Ju. Us policy in the sphere of education in some Central Asian states: Kazakhstan, Kyrgyzstan / «Культура и образование» № 4 (59), 2015 г. С. 65.

2 Freedom Support Act The White House April 1, 1992. URL: <http://www.fas.org/spp/starwars/offdocs/b920401.htm>.

3 США и Казахстан: международные образовательные программы. Лучшие проекты стран ОБСЕ/ «Современное образование» № 1(81) 2011. С. 53-54.

4 Дамитов Б., Кириллова Г. Основные направления развития высшего образования в Республике Казахстан // Центральная Азия и Кавказ. 1999. № 5

5 Кусаинов А. Кризис в системе среднего образования: пути выхода. – Алматы: Изд-во «Rond&A», 2016 год. – С. 6

6 Status and prospective development of the educational system in the Kyrgyz Republic from 1991 through 2001. Analytical review. Bishkek, 2001

7 Status and prospective development of the educational system in the Kyrgyz Republic from 1991 through 2001. Analytical review. Bishkek, 2001

8 Ашимбаев М. «Сотрудничество с США и национальные интересы Казахстана» / Казахстан и США: состояние и перспективы двустороннего сотрудничества. Институт мировой экономики и политики при Фонде Первого Президента РК, 2006 г. – С.8-9

НЕКОТОРЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ

КУЛАКОВСКАЯ В. П.

студент, Омский государственный университет путей сообщения,
г. Омск, Россия

ИСМАГИЛОВ Р. М.

к.т.н., доцент, Омский государственный университет путей сообщения,
г. Омск, Россия

Организация самостоятельной работы студентов всегда имела большое значение на всех этапах обучения в образовательном учреждении. Федеральные государственные образовательные стандарты и «Закон об образовании в Российской Федерации» однозначно подчеркивают: доля самостоятельной работы в программе подготовки бакалавра должна составлять не менее 50 %. Это обусловлено тем, что в современных условиях коренным образом изменилась роль преподавателя: он из источника с уникальными знаниями превращается в тьютора, направляющего и сопровождающего образовательный процесс. Сам переход к новой системе высшего образования предполагает увеличение доли

учебных материалов для самостоятельного изучения, существенно сокращая объем контактного общения студентов с педагогом, делая упор на необходимость формирования активной познавательной позиции студента.

Прежний подход, когда считалось, что итоги обучения зависят исключительно от культурной среды, в которой находится студент: преподавателей, библиотек, компьютеров, иных источников информации, – и его старательности, пренебрегая его способностями, был рассчитан на массовое всестороннее образование с организацией обучения всех по единой программе, в одном темпе и т.п. Он характерен индустриальному обществу. Такой позиции, в частности, придерживались многие сторонники прежней школы – Л. С. Выготский, Т. Д. Лысенко и их последователи. В изменившихся условиях он привел к выпуску невостребованных специалистов «общего профиля».

Новое общество, в котором знания становятся капиталом и главным ресурсом экономики, а главным капиталом личности – его квалификация, предъявляет новые требования к профессиональной школе; требуются люди, умеющие быстро устанавливать новые отношения в быстро меняющейся реальности, способные принимать оптимальные решения. Таким образом, самостоятельность и решительность становятся необходимыми атрибутами личности современной эпохи – формируется новый социальный заказ к образованию. Общество приходит к необходимости воспринимать образование не просто как целенаправленный процесс обучения, но также и воспитания личности и развития в нем способностей к самостоятельной деятельности, следовательно, акцент смещается от получения готового научного знания к овладению методами его получения.

Эти изменения неизбежно требуют иной организации процесса самостоятельной подготовки, обеспечивающей высокую эффективность усвоения материала без участия преподавателя – не случайно, в современных условиях одной из важных компетенций студента признается его умение самостоятельно учиться. Проблема в том, что за время обучения в общеобразовательной школе у большинства современной молодежи пропадает интерес к формальному получению знаний из уст наставника, поскольку они не воспринимаются как необходимые – приходя в ВУЗ, люди не обладают сформированным интересом к получению новых знаний.

Таким образом, актуальность проблемы определяется необходимостью формирования будущих профессиональных компетенций выпускников при отсутствии отработанных технологий профессионально-личностной подготовки в условиях высшей школы, объектом исследования – процесс самоподготовки студента, целью предпринятого анализа является такая организация образовательного процесса, при которой учебно-профессиональное взаимодействие педагога и студентов становится механизмом развития навыков самоподготовки для их успешного профессионального самоопределения в будущем.

Как пишет Б. С. Гершунский: «Именно в процессе взаимной деятельности педагогов и обучающихся и решаются главные задачи образования – их обучение, воспитание и развитие, овладение каждым из них соответствующими знаниями, навыками и умениями, мировоззренческими и поведенческими качествами личности. Задача педагогики – сделать этот процесс наиболее эффективным, а качество образования наиболее высоким» [1, с. 13].

Поскольку важнейшее и неперемное условие успешности учения – активность познавательной деятельности; то активность следует рассматривать как качество учебной деятельности обучающегося, которое проявляется в его отношении к содержанию и процессу учения, в стремлении к эффективному овладению знаниями и умениями, в мобилизации волевых усилий на достижение учебных целей и формировании умений получать от этого эстетическое наслаждение.

На основании вышесказанного в современных условиях общедоступности информации преподаватель – это проводник информации; его роль как проводника сводится к следующему:

- заинтересовать и вовлечь студента в поиск, изучение и освоение конкретной информации;
- помочь найти, выделить и обозначить в огромном потоке информации наиболее существенное;
- выстроить эффективную систему оценок готовности.

Исходя из этого, первым направлением организации самостоятельной работы является формирование устойчивого интереса к самообразованию, а основной задачей педагога – помочь студенту в приобретении навыков быстрого поиска и переработки соответствующего материала с выделением основной мысли для усвоения новых знаний. Это позволит повысить эффективность всего образовательного процесса, научит студента проявлять личную

заинтересованность в поиске, сборе и обработке необходимой информации для решения конкретных задач, будет содействовать его стремлению к саморазвитию, т.е. преобразованию получаемых знаний в соответствующие компетенции. Цель может быть достигнута применением приемов мотивации и самомотивации, способствующих активности.

Так как развитие активности и познавательных способностей студентов происходит в ходе поиска ответов на возникающие вопросы при решении задач, выдвигаемых образовательным процессом, то выбор приемов активизации самостоятельной работы зависит не только от профессиональных знаний, но и от личностных качеств педагога: он должен иметь знания по методической организации занятия, уметь устанавливать взаимодействие со студентами, обладать необходимыми организаторскими способностями, чтобы иметь возможность личностного подхода к каждому, выявляя его индивидуальные интересы и возможности и используя их в процессе обучения. Опыт показывает: студенты, овладевшие на занятиях приемами самостоятельного принятия решений в условиях, максимально приближенных к реальным, относительно быстро выполняют правильные действия в условиях производства; их активность и самостоятельность в процессе их учебно-профессиональной деятельности на практике во многом определяются, в какой мере они владеют самоорганизацией своей работы.

А. Я. Савельев отмечает: «Учебный процесс... приобретает для студентов характер самостоятельного и поискового. Самостоятельная работа в ВУЗе имеет систематический, усложняющийся, непрерывный характер. Элементы самостоятельной работы органически включены во все виды учебной работы, а качество самоподготовки студентов определяет и эффективность аудиторной их работы. Повышение удельного веса самостоятельной работы... – одно из направлений совершенствования организации учебно-воспитательного процесса» [1, с. 39].

Естественно, это потребует разработки нового методического обеспечения, содержащего как многообразие задач для самостоятельной проработки с обоснованием их выделения, так и четкие оценочные критерии по каждой теме изучаемой дисциплины и необходимые формы отчетности. К факторам, определяющим необходимость изменения в содержании и методической организации самостоятельной работы студентов, можно отнести недостаточную обеспеченность

ее соответствующими учебно-методическими материалами в условиях, когда она существенно усложняется в силу расширения ее содержания и функций; низкий уровень умений по дисциплинам; отсутствие навыков, связанных с самоорганизацией и планированием работы, направленной на достижение поставленной цели; отсутствие эффективных механизмов учета и оценивания объема самостоятельной работы студентов и затрат преподавателя. Неизбежно, при определении соотношения аудиторной и самостоятельной работы по разным темам дисциплин, объема и содержания последней придется учитывать степень новизны и уровень сложности изучаемого материала, общее количество часов, выделение базовой и вариативной составляющих самостоятельной работы.

Следующим направлением совершенствования самостоятельной работы можно считать умение давать оценку студентом своего процесса обучения в сравнении с оценкой, даваемой преподавателем и сокурсниками. Причина в том, что традиционный контроль и оценка педагогом не способствуют формированию у учащихся привычки и умений самоконтроля; следовательно, не умея контролировать свою познавательную деятельность, он не самостоятелен в своей работе. В существующей системе контроля и оценки ее функции не реализуются полностью, что приводит к существенному снижению возможностей педагогического стимулирования; следовательно, необходимо давать возможность студенту не только усваивать содержание материала, но и самостоятельно контролировать, оценивать и корректировать собственную деятельность, включая развитие таких навыков самооценки, которые позволяют студенту понять, в чем заключаются сильные и слабые стороны его познаний и умений относительно выбранной профессии, и направить усилия на их развитие и совершенствование. Такая система самостоятельной работы неизбежно требует изменения организации взаимодействия студента с преподавателем, в том числе, взаимодействия студентов друг с другом в рамках индивидуально-групповой деятельности [2, с. 364].

По мнению Л. Н. Корнеевой самооценка профессионала определяет степень расхождения между уровнем его притязаний и реальным уровнем деятельности, точность постановки целей, адекватную эмоциональную реакцию на различные результаты деятельности. Завышенная самооценка способствует постановке целей, не соответствующих возможностям специалиста: ориентируясь на успех, он пренебрегает необходимой информацией, не прилагая необходимых усилий для достижения цели. Заниженная

самооценка приучает ставить легко достижимые цели, формирует внутреннюю неуверенность, приводя к пассивности и боязни личной ответственности. Таким образом, неадекватная самооценка не позволяет в будущем полностью реализовать свои возможности в профессиональной деятельности [3, с. 91].

Третьим рассматриваемым направлением организации самостоятельной работы служит развитие внеаудиторных видов деятельности: участие в научно-исследовательских кружках, тематических «круглых столах», научно-практических конференциях, олимпиадах и пр. Например, участие в кружках позволяет овладеть навыками поисковой и исследовательской работы, научно-практические конференции предоставляют студенту возможность создать свой собственный проект, представить свою собственную работу по той или иной теме, проявить свой творческий потенциал и в то же время расширить свой кругозор; олимпиада является превосходным средством контроля знаний, умений и навыков студентов, а также своеобразным стимулом для повышения их учебной активности.

Таким образом, дана краткая характеристика направлений изменения системы и методического обеспечения самостоятельной работы студентов, которые, на наш взгляд, являются наиболее существенными, чтобы она стала основой учебно-производственной деятельности студентов с целью формирования у них необходимых компетенций, значимых для специалиста в выбранной им отрасли народного хозяйства. Темп жизни настолько высок, что получаемые знания устаревают практически с завершением обучения, вынуждая переучиваться постоянно; отсюда, одна из черт нового образования, присущая современной эпохе – непрерывность. Иными словами, студенты должны научиться самостоятельно учиться и переучиваться.

ЛИТЕРАТУРА

1 Профессиональная педагогика: Учебник для студентов, обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям. Под ред. С.Я. Батышева, А.М. Новикова. Изд. 3-е, перераб. М.: Изд-во ЭГВЕС, 2009.

2 О формировании конкурентной среды процесса обучения. Исмагилов Р.М. Конкурентоспособность региональной экономики / Вестник фил. ГОУ ВПО ВЗФЭИ, 8-2007. С. 325-328

3 Самооценка как механизм саморегуляции профессиональной деятельности. Корнеева Л.Н.: Вестн. ЛГУ. 1989. Вып.4.

ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕГІ ЖАТТЫҒУЛАРДЫҢ ТИПОЛОГИЯСЫ МӘСЕЛЕСІ

ҚАБЫЛБЕК А. Е.
студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.
ДУНЕНКУЛОВА Р. Г.
доцент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Оқу-тәрбие үрдісінде жаттығу маңызды рөл атқарады. Істің мәні бойынша, оқытушы қолданатын барлық әдіс-тәсілдер, ақыр соңында жаттығуларға негізделген. Қандай сабақ түрі болмасын, қандай да бір сөйлеу дағдысына үйрету болмасын, әрбір сабақ құрылымының басты құрамдас бөлігі – жаттығу болып табылады. Алайда, үлкен көлемдегі жаттығулар саны мен жаттығулардың шамадан тыс көп болуы шетел тілі сабақтарын жоғары дәрежеде тиімсіз етумен қатар, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын төмендетеді. Керісінше, әртүрлі белсенді жаттығулардың оқу үрдісінде басым болуы, оқушылардың шетел тілі сабақтарында үздіксіз тәжірибе жасауына барлық қажет жағдай жасайды. Айтылған мәліметтер бойынша, жаттығулар оқу үрдісінің негізгі әдісі ретінде, мектепте шетел тілін оқытудың барлық сатыларын қамтуы тиіс.

Жаттығулардың құрылымын сипаттамас бұрын, алдымен, «жаттығу» терминіне анықтама берген жөн.

Педагогикалық әдебиеттерде жаттығу «жоспарлы түрде ұйымдастырылған, меңгеру немесе сапасын арттыру мақсатында қайталанып орындалатын әрекеттер ретінде қарастырылады (ақыл-ой немесе практикалық)» [1, 56 б.]. Жаттығу оқыту үрдісінде маңызды орын алады, себебі, қандай да бір іс-әрекетті меңгеру, кез-келген дағдылар мен біліктіліктерді дамытуда жаттығулардың маңызы зор. Жаттығулардың тиімді орындалуының маңызды талабы – жаттығуды орындаушының іскерлік қабілеттіліктерінің сапасын арттыруға саналы түрде бағытталуы болып табылады. Сондықтан, жаттығуларды орындау барысында, олардың ережелеріне сәйкес орындалуын, іс-әрекеттерді саналы түрде есепке алу шарттарын, қол жеткізілген нәтижелер мен жіберілген қателіктердің себептерін түсіну мен оларды жеңу жолдарына назар аудару қажет.

Шатилов С. Ф. жаттығуға «арнайы оқу үрдісінде қолдануға ұйымдастырылған бір немесе бірнеше рет орындалатын жеке немесе бірнеше операциялардың және сөйлеу әрекеттері сипатындағы жүйелер жиынтығы» – деген анықтама берді [2, 95 б.].

«Әдістемелік терминдер сөздігінде» Шукин А. Н. және Азимова Э. Г. жаттығулардың келесі анықтамасын береді: «Жаттығу – оқу үрдісіндегі әдістемелік материалдарды ұйымдастыруда және тікелей оқу процесінде пәндік-әрекеттердің осы материалмен қамтылуын, және олардың негізінде ақыл-ой іс-қимыл әрекеттерінің қалыптасуын қамтамасыз ететін құрылымдық бірлік». Жаттығулар оқытуда маңызды орын алады, өйткені олардың негізінде қандай да бір әрекеттерді меңгеру жатыр. Жаттығулардың тиімділігі оларды ұйымдастыру және жүргізу әдістеріне тәуелді [3, 43 б.].

Алайда, әдістемелік әдебиеттерде шетел тіліндегі жаттығулардың мақсаттарын, міндеттерін, рөлін анықтауда әр түрлі көзқарастардың болуымен қатар, оларды жіктеу мен типологизациялау қазіргі таңда өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Себебі, жаттығулардың нақты бір типологиясы және түрлері жоқ.

Әдістемелік әдебиеттерде жаттығулардың құрылымын зерттеуге әлі күнге дейін аз көңіл бөлінді. Бұл, әрине, әдіскерлер мен мұғалімдерің «құрылымсыз» жаттығуларды пайдаланады дегенін білдірмейді. Жаттығулар құрылымының сипаттамасы бойынша жаттығулар фрагменттік сипатта және барлық тіл мен сөйлеу әрекетінің түрлерінің аспектілерін қамтымайды.

Жаттығулар құрылымы жалпы оқу қызметінің негізінде тілдерді оқытудың жалпы әдісі бойынша бейнеленеді. Осындай тәсілдерде құбылыстардың сәйкестік мәні басты дәлел ретінде қарастырылады. Жаттығу іс-әрекеттердің тек жеке түрі болып табылады.

Педагогикалық ғылымдар негізінде жаттығулар жүйесі шетел тілін өз ана тіліндей меңгеруді қамтамасыз ететін маңызды фактор болып табылады. «...Жаттығулардың жүйелілігі – бірінші және басты негізгі жетістігі, ал осы жүйеліктің жетіспеушілігі шамадан тыс көп және ұзақ уақытты талап ететін орфографиялық жаттығулардың төмен нәтиже беретінінің басты себебі», – деп К. Д. Ушинский жазды [4, 52 б.].

Грузинская И. А. оқушылардың шетел тіліндегі жеткіліксіз білімдері мен дағдыларын жаттығулар жүйесінің жетіспеушілігімен сәйкестіндірді. Шет тілінде сөйлеуді оқытудың ғылыми негізделген және тиімді жүйесінің жоқтығы әдіскерлердің пікірі бойынша, мектептің және жоғары оқу орындары әдістемесінің өзекті және күрделі мәселелерінің бірі болып табылады. Өкінішке орай, шетел тіліне оқытудың жаңа әдістемелері ондай жүйемен әлі де қамтылмаған. Сонымен қатар, кейбір әдіскерлер оқыту үрдісінде,

оқу құралдарында немесе жалпы сөйлеу әрекеттерінде нақты бір жаттығулар жүйесін құрастыру мүмкіндігіне күмәнмен қарайды. Сондықтан қазіргі таңда, шетел тілінде жаттығулар жүйесін құрастыру мәселесі ең өзекті және өте күрделі мәселелердің бірі болып табылады.

Оның өзекті мәселе екендігі шетел тілдерін оқытудың практикалық әдістемесінде әзірше жеткілікті дәрежеде тиімді, тұтас және толық жүйемен қамтылған жаттығулардың жоқтығымен аңқалады. Алайда, дара немесе көп түрлі жаттығулар қанша жерден тиімді болса да, тілді оқытудың сәттілігін олар анықтай алмайды. Себебі, табысты оқу үрдісіне тек ұтымды жаттығулар жүйесі ғана кепілдік бере алады.

Жаттығулар жүйесінің астарлы негізінде қажетті жаттығулар жиынтығы, түрлері және жаттығулардың көптүрлілігі, олардың бірізді орындалу кезектілігі мен сөйлеу біліктіліктерін және дағдыларын қалыптастыру заңдылықтарын ескере отырып, берілген шарт бойынша шет тілін жоғары деңгейде меңгерілуін барынша қамтамасыз ету жатыр.

В. А. Бухбиндер жаттығулардың үш негізгі түрін айқындайды: ақпараттық, операциялық және мотивациялық. Ақпараттық жаттығулар тілдік материалды түсінуді және меңгеруді қамтамасыз етеді, яғни ол туралы қажетті ақпаратты бекіту.

Операциялық жаттығулар ақпараттық жаттығулардың жалғасы бола отырып, сонымен қатар сөйлеу бағыттылығы басым жаттығулармен тығыз байланыстылығы айқын бейнеленген: операцияларға сүйене отырып, олар оқушыларды сөйлеу қызметіне дайындайды.

Мотивациялық жаттығулар сөйлеу әрекетінің дағдыларын шынайылыққа жақын шарт бойынша дамыту мен жетілдіру жолдарын жүзеге асыратын жаттығулар.

Миролубова А. А. бойынша жаттығулар жүйесі оқу үрдісіне негізделген материалды меңгерудің мақсатын және оларды меңгеру амалдарын ескеру қажет. Жаттығуларды таңдау барысында олардың тілдік материалдарын игеру кезінде пайда болатын ойлау және мнемикалық міндеттерін, сонымен қатар оны меңгеру кезінде қатысатын анализаторларды ескеру қажет.

Миролубова А. А. жаттығуларды меңгеру тәсіліне қарай келесі түрлерге бөледі: біртүрлі және екітүрлі, жазбаша және ауызша, вербальдық және техникалық тағы басқа көрнекі құралдарды

қолданумен орындалатын, өздік (үй жұмысы) және мұғалімнің бақылауымен орындалатын (сыныптық) жаттығулар.

Біртүрлі жаттығулар жүйесі – оқушылардың өз ана тілдерін қолдануға жүгінбейтін жаттығу түрі. Олар тілдік атмосфера құруға жәрдемдесе отырып, оқушыларда шынайы және жылдам сөйлеу дағдыларын дамытады.

Екітүрлі жаттығулар жүйесі – ана тілін қолдануға сүйенетін (аудармасы) жаттығулар түрі. Олар екі тілді салыстыруға бағытталған, саналы түрде материалды меңгеруге негізделген жаттығулар.

Жазбаша жаттығулар – шетел тілдерінде жазу дағдыларын қалыптастыруға бағытталған жаттығулар. Бұндай жаттығулардың негізгі міндеттері қозғалыс анализаторы басым (қолдың қозғалуы, көп жағдайда ішкі артикуляцияға негізделген) жазу фиксациясын және бақылау үшін көру, кей жағдайда есту анализаторларын қосу болып табылады.

Ауызша жаттығулар – сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға бағытталған жаттығулар жүйесі. Ауызша жаттығуларды орындау барысында тілдік материалды есте сақтауға жеңілдік беретін моторлық және есту анализаторлары басым рөл атқарады.

Вербальдық және техникалық тағы басқа көрнекі құралдарды қолданумен орындалатын жаттығулар – әр түрлі көрнекі құралдарды қолдануға негізделген (кесте, схема, кино, сурет) жаттығу түрлері. Көрнекі құралдарды қолдану материалды қосымша қауымдастықтарға байланыстыра отырып, оларды есте сақтауды жеңілдететін жаттығулар жүйесі.

Өздік жаттығулар (үй жұмысы) – оқу үрдісінде өткен фонетикалық, лексикалық және грамматикалық материалдарды жетік түрде меңгеру үшін бағытталған оқушылардың өздік орындауға арналған жаттығулар жүйесі. Кең тараған өздік жаттығулар түрлеріне жазу және оқу жаттығулары жатады.

Сыныпта орындалатын жаттығулар – мұғалімнің бақылауымен жүзеге асатын, көбінесе жаңа грамматикалық, лексикалық және фонетикалық тақырыптармен танысуға, сонымен қатар тілді дамытуға және оқушылардың қабілеттіктерін бақылауға бағытталған жаттығулар.

Сонымен қатар жаттығулардың тілдік, тілдік емес, лексикалық, грамматикалық, фонетикалық, лексика-фонетикалық және тағы басқа түрлерін кездестіреміз. Яғни, шетел тілдерін оқытуға негізделген нақты бір жаттығулар жүйесі жоқ.

Қортындылай келе, бұл тақырып көпқырлы және көп көңіл бөлуді талап етеді. Жаттығу оқыту әдісі ретінде жетекші рөл атқарады. Ол тілдік материалды игеруге негізделген, және шетел тілдері жүйесінің аспектілері негізінде сөйлеу дағдылары мен қабілеттерін, яғни тыңдау, сөйлеу, оқу және жазу, қалыптастыруда үлкен көлемде қолданылатын диапазонға ие болуы мүмкін. Сол себепті, жаттығулардың мақсаттарын, міндеттерін, рөлін анықтаудың түрлі жолдары бар.

Жаттығулар оқытушы мен оқушыны арасындағы іс-әрекетті, оқушыларды бір-бірімен байланыстыратын немесе оқушының өздік жұмыс атқаруына негіз болатын маңызды әдіс болып табылады. Сондықтан жаттығулардың мәртебесін, құрылымын және олардың типологиясының функциясын анықтау – әдістемедегі бірден-бір маңызды мәселелердің бірі.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Бим И.Л. Подход к проблеме упражнений с позиций иерархий целей и задач. Иностранные языки в школе. М., – 1985. – № 5. – 56 с.
- 2 Бухбиндер В.А. О системе упражнений. В книге Обучение иностранному языку как речевой деятельности в средней школе под ред. А.А.Миролубова. М: НИИ содержания и методов обучения АПН СССР, – 1977. – 95 с.
- 3 Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика. М., – 2006. – 43 с.
- 4 Гез Н.И., Ляховицкий М.В., Миролубов А.А., Фоломкина С.К., Шатилов С.Ф. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. М., – 1982. – 52 с.
- 5 Демьяненко М.Я., Лазаренко К.А., Мельник С.В. Основы общей методики обучения иностранным языкам. Теоретический курс под ред. Демьяненко М.Я. Киев., – 1984.
- 6 Иванов Е.В. Материал для тренировки аудирования при подготовке к экзаменам. Иностранные языки в школе, М., – 2005. – № 6. – 69 с.
- 7 Комков И.Ф. Методика преподавания иностранных языков. Минск., – 1979.
- 8 Куприянов Г.В. Групповая и самостоятельная работа учащихся при освоении грамматики. Иностранные языки в школе, М., – 2001. – № 6. – 102 с.
- 9 Маслыко Е.А., Бабинская П.К., Будько А.Ф., Петрова С.И. Настольная книга преподавателя иностранного языка. Минск., – 2003.

10 Пассов Е.И. Основы методики обучения иностранным языкам. М., – 1977.

CLIL ӘДІСТЕМЕСІН МЕКТЕП КУРСЫНДА «ОПТИКА» ТАРАУЫНА ҚОЛДАНУ

МАМБЕТОВА А. А.
студент, ПМПИ, Павлодар қ.
КИСАБЕКОВА А. А.
ф.ғ.м., аға оқытушы, ПМПИ, Павлодар қ.

Бүгінгі таңда адамның ойлау жасампаздығын арттыратын, ең басты қасиеттерінің бірі, оның интеллектуалдық деңгейін анықтау болып табылады, ал бүгінгі қоғамда мәдениаралық және ұлтаралық кеністікте заманауи тұлғаны әлеуметтендіру негізгі сұрақтардың бірі болып барды. Бұл өз алдына бірнеше тілді білуді, сол арқылы өзінің кәсіби білімдері мен мүмкіншіліктерін дамыту құралдарының бірі ретінде қолдану болып табылады.

Бірнеше тілді меңгеру заман талабы, оның мақсаты: бірнеше тілді меңгерген, әлемдік бәсекеге қабілетті, жан-жақты дамыған азаматты қалыптастыру, тәрбиелеу. Осыған орай қазіргі кезде Қазақстанның білім жүйесі реформацияға ұшыруда. Осы себепті болашақ ұрпақтың функционалды сауаттылығын, өз бетімен білім алу дағдыларын, шығармашылық қабілеттерін, көшбасшылық қасиеттерді қалыптастыру, өзекті мәселеге айналып отыр. Осыған сәйкес біздің алдымызда, басты мемлекеттік және шет тілдерді меңгерген, сын тұрғысынан ойлай алатын, шынайы проблеманы көре алатын және оны шешу жолдарын таба алатын, бәсекеге қабілетті түлектерді тәрбиелеу [1, 34 б.].

Пән мен тілді кіріктіріп оқыту идеясының принципі, шет тілін меңгеру дәрежесінің жоғары болу талабы мен оған берілген уақыттың аз болуының нәтижесінде пайда болған. Бұл проблемамен іс жүзінде әлемдегі барлық мұғалімдер кездеседі.

Бұл тәсіл екі пәнді бір мезгілде оқытуды жүзеге асыруға мүмкіндік береді, дегенмен негізгі назар я тілге, я тілдік емес сабаққа бағытталуы мүмкін.

Бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру тек бір мұғалімнің емес, толық ұжымның күш салуын талап етеді. Бірақ, шет тілдерді білмей, халықаралық деңгейдегі бәсекеге қабілетті тұлға болу өте қиын. Сол себепті, мектептерде, сабақтарда, оқушылардың

сын тұрғысынан ойлауын, білім алу дербестігін, ынталылығын, коммуникативті дағдыларын игеруге көмектесетін жағдай жасалуы тиіс. Оқу – тәрбие үрдісінің тиімділігі көбінесе педагогтар кадрларының белсенділігі мен шығармашылық көзқарасына тәуелді. Оқушыға бағытталған жаңа оқу формалары мен әдістерді іздестіру, пән облысындағы білімдерді жан-жақты меңгеруіне, дамуына әкеледі.

Еуропада политилдік білім беруді дамыту үшін, Еуропалық комиссиясымен ұсынылған әдістердің бірі болып пән мен тілді кіріктіріп оқыту әдістемесі (Content And Language Integrated Learning) табылады [2, 7 б.].

Пән мен тілді кіріктіріп оқыту (CLIL) мектеп тұлғалары үшін пән облыстарын шет тілінде білу, бәсекеге қабілеттіліктің жаһандану дәуірінде, қарқынды өзгеріп келе жатқан әлемнің талаптарына сай қасиеттерінің бірі.

Осыған сәйкес, пән мен тілді кіріктіру әдістемесін қолдана отырып, оқушыларда қазіргі замандағы қоғамның талаптарына сәйкес болатын дағдыларды дамытатын мұғалімдерді дайындау қажеттілігі туындайды.

CLIL – дың негіздемелерін оқу жоспарын енгізу кезінде алдымен оның нақты төрт бағыттарына қатысты артықшылықтарды, мұғалімдер мен білім алушылар үшін қарастырған жөн:

Бұл төрт өлшем (4Cs) мазмұн, таным, байланыс және мәдениеті біріктіретін, тұжырымдамалық шектерді қалыптастырады. Терең зерделуге кілт ұсына отырып және әлеуметтік тұтастыққа жәрдем беретін, мәдениет және мәдениаралық түсінік, тұжырымдамалық шектердің негізінде жатыр.

Мазмұн (Content): жоғарғы сапалы тілдің өзара әрекеттесуі негізінде оқу жоспары арқылы мазмұнның біріктіру.

Таным (Cognition): білімдерді өңдеу және таным тапсырысын арттырудың арқасында, білім алушыларды назарларын аударту.

Байланыс (Communication): тілді қолдана отырып, құндылықтар мен ойларды, идеялардың туындауына қолдау ету.

Мәдениет (Culture): тіл мен мазмұнды түсіндіру және түсіну маңызы, олардың тұлғаға және азаматтыққа үлес қосу [3, 105 б.].

Физика – бұл үнемі дамып, жаңа теориялармен толықтырылып отыратын ғылым. Адамның ойлауна эффективті түрде әсер етіп, өмірлік құндылықтар шкаласында әлдеқайда оңайырақ бейімделуіне, соңында дүниетаным туралы көзқарастың дұрыс дамуына көмектеседі.

Физика мектеп курсына ерекше орын алады. Оқу пәні ретінде ол оқушыларда әлем туралы ғылыми бейнесінің қалыптасуына бағытталған. Физика оқушыларда шығармашылық қабілеттерін, олардың дүниетанымы мен пікірлерін қалыптастырады және тұлғаның аса өнегелігінің қалыптасуына көмектеседі. Осы негізгі мақсатқа тек оқыту процесінде білімге деген қызығушылық қалыптасқан кезде ғана жетуге болады. «Тек танушылық қызығушылықтардың болуы оқушылардың сабақ үстіндегі белсенділігін, өмірлік активті позицияның, оқудың оң жақтарының қалыптасуы – оқу процесінің эффективтігіне әсер етеді», – деп Ланина И. Я. жазған болатын [4, 3 б.]. Физика курсының оқыту барысында, әр физикалық құбылыстың немесе заңның практикада қалай қолданылатынын мүмкіндігінше практикада көрсету ғана емес, өз білімдерін шет тілде қолдана алатынына сендіру қажет.

Оқу үрдісін жандандыратын (CLIL), тапсырмаларды құрастыру мысалы

Бөлім: Геометриялық оптика

Тақырып: Линзалар. Линзаның оптикалық күші.

Мақсаттар:

Линза арқылы өткен жарықтың дисперсиясын сипаттау;

Линза арқылы өткен жарықтың таралуын көрсету;

Линзаның фокустық қашықтығын және оптикалық күшін анықтау.

Терминдер/кілт сөздер

Геометриялық оптика: линза, фокустық қашықтық, кескін..

Кілт сөздер: шашырағыш, жинағыш, төңкерілген, жалған, шын..

Нұсқау:

Жаңа тақырыпты түсіндіріп, ағылшын тілінде видео көрсету;

Негізгі анықтамалар мен терминдердің аудармаларын беру;

Сыныпты екі не одан көп топқа біріктіруге болады;

Әр топқа тақырып бойынша мәтін беру. Мәтін ағылшын тілінде болуы керек. Оқушыларға түсінікті болуы үшін әр сөйлемнің астында оның аудармасы болуы керек.

Топтарға линзалардың түрлерін бөліп, оларға берілген линзаның түрі туралы мәлімет іздету/жазғызу.

Демонстрацияны жасап көрсету немесе видеоға түсірілген демонстрацияны көрсету;

Жарықтың линзалардан өткеннен кейін қалай таралатынын бейнелеуге тапсырма беру және неге олай таралатынын түсіндірту.

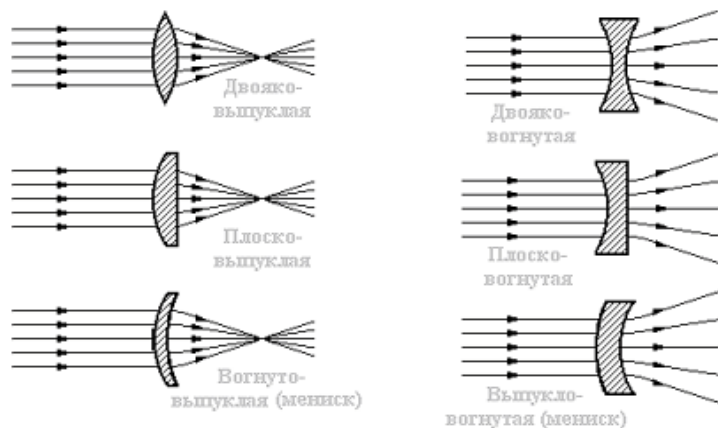

Рисунок 1

Қорытынды:

Көрсетілген үлгілер бойынша, оқушылар өз беттерімен (топпен) болашақта физикалық құбылыстар мен процестерді қолдана және сипаттай алатын болады.

Қорытындылай келгенде, білімдерді интеграциялау бұл мобильдеу мен нұсқалық жолдарының бірі. Біріктірілген оқытуды жоспарлау кезінде, жас ерекшеліктерді ескере отырып, басқа білімдерді тартып, білім алушыларда шығармашылық ойлау қабілетін тудыратын, әлемнің сан алуандығын көрсетуге мүмкіндік аламыз.

Пән мен тіл кіріктірілген сабақ барысында, кез келген сабақтағыдай оқыту әдістемесінің маңызды зор. Бүгінгі күні CLIL әдістемесі бойынша пән мен тілді кіріктіріп оқыту, ең табысты әдістерінің бірі болып саналады. Бұл әдіс екі пәнді, олардың біреуі шет тілі, бір мезгілде оқуға мүмкіндік береді. Спецификалық терминдер мен белгілі сөйлем құрылымдары оқытылады, ал бұл өз алдына білім алушының сөздік қорының пәндік терминологиямен байытады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Аймақтық ғылыми - тәжірибелік конференция материалдарының жинағы «Үштілді білім беру: Ұлттық басымдықтар және халықаралық тәжірибе». Өскемен - Усть-Каменогорск, 2016. - 34 б.

2 Bentley, K. (2010) «The TKT course CLIL Module». Cambridge University Press.

3 CLIL Activities. A resource for subject and language teachers. Cambridge handbooks for language teachers. Series Editor. Scott Thornbury.

4 Ланина И. Я. Формирование познавательных интересов учащихся на уроках физики. - М.: Просвещение, 1985. - 3 с.

БАЛАЛАРДЫҢ МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕСІ

МУҚАТ Г. Н.

студент, Инновациялық көп профилді колледжі, Павлодар қ.

Эстетикалық тәрбие дегеніміз – өте кең ұғым. Тәрбиеші баланы сұлулықты қабылдауға, оған эмоциялық жауап беруге, сондай-ақ, эстетикалық ұғым, эстетикалық пікір, эстетикалық баға беру қасиетін қалыптастыруға жетелеп апаруға тиіс. Эстетикалық даму – баланың эстетикалық нәр алуға мүмкіндік тудыратын сезім мүшелері мен шығармашылық қабілетін ұштау, өмірдегі, көркемөнердегі әсемдікті түсінуіне, оны қабылдауына педагогикалық жағынан ықпал ету арқылы баланың эстетикалық сезімін дамыту.

Эстетикалық сезім дегеніміз – өмірдегі, көркемөнердегі әсемдікті қабылдаудан туатын эстетикалық нәр алу, толқу, рақаттану. Ол – адам табиғатына ғана тән жоғары сезім. Мектепке дейінгі балалардың қолынан көркемөнердің барлық түрі: әңгіме құрастыру, өлең құрастыру, ән айту, сурет салу, жапсыру сияқты іс-әрекеттің бәрі келеді. Олардың орасан мол өзіндік ерекшелігі бар, ол ерекшелік балалардың шындықты соншалықты пәк, тікелей бейнелейтіндігінде, ғаламат шынайылығында, бейнелейтін нәрсенің шындығына сенетіндігінде, көрушілер мен тыңдаушылар жөнінде қам жемейтіндігінде. Осы кезеңнің өзінде балалардың, көркем-шығармашылық қабілеттері дами бастайды, бұл ойдың тууынан, оның іске айналуынан, өзінің білімі мен әсерін ұштастыра білуінен, сезімі мен ойын білдірген кездегі ғаламат шынайылығынан көрінеді. Бұл балалардың эстетикалық талғамын қалыптастыруға ықпал етеді. Эстетикалық талғам кең ұғым, ол өнердің терең мағыналы, тамаша шығармаларын түсінуді, содан ләззат алуды ғана емес, табиғаттың, еңбектің, тұрмыстың, киімнің сұлулығын түсінуді де қамтиды. Балалардың эстетикалық талғамын қалыптастыруда оқыту үлкен рөл атқарады. Мектепке дейінгі жаста балалар оқу үстінде балалар әдебиетінің, музыканың, сурет өнерінің

жасына лайық шынайы өнер шығармаларын тани білуді, сүюді үйренеді. Балалардың көркемдік қабілеттерін, олардың эстетикалық сезімдері мен ұғымдарын, әсемдікті бағалай білуін дамыта отырып, педагог кейінірек адамның рухани байлығы қалыптасатын негіздерді қалай береді [1, 104].

Егер адам сана және өзіндік санаға не болып, өз бетінше жаңғыртушы іс-әрекет орындауға қабілетті болса, онда ол адам тұлға деп аталады. Адам тұлға болып туылмайды, ол қасиеттік дәреже даму барысында қалыптасады. «Адам» ұғымынан өзгеше «тұлға» түсінігі – адамның қоғамдық қатынастар, басқа адамдармен араласу ықпалында қалыптасқан әлеуметтік сапа-қасиеттерін білдіреді. Тұлға ретіндегі әрбір адам әлеуметтік жүйеде мақсат бағдарлы және ойластырылған тәрбие барысында қалыптасады. Әрбір тұлға, бір жағынан, қоғамдық тәжірибені игеру деңгейімен, екінші жағынан, материалдық және рухани құндылықтар қорына қосқан қоғамдық үлесімен танылады. Тұлға болып жетілу үшін адам өзіне табиғаттан берілген және өмірі мен тәрбие желісінде қалыптасқан ішкі қасиеттерін нақты тұрмыстық қызметте аша білуі шарт [2, 134].

Адам дамуы – бұл өте күрделі, ұзақ мерзімді және қарама-қайшылықты үдеріс. Біздің ағзамызда болып жатқан өзгерістер өмір бойына ұласады. Ал адамның тән-дене болмысы мен рухани дүниесі, әсіресе балалық және жасөспірімдік шақта қарқынды ауысуларға кезігеді. Адамның дамуы сандық өзгерістердің қарапайым жиынтығы немесе төменнен жоғарыға бағытталған ілгерілі қозғалыс тобы емес, бұл үдерістің өзіне тән ерекшелігі – сандық өзгерістердің тұлғаның физикалық, психикалық және рухани сапалық қасиеттеріне диалектикалық түрде өтіп, жаңалануы. Бұл құбылыстарды түсіндіруде әртүрлі көзқарастар қалыптасқан. Мамандардың бір бөлігі адамдардың дамуын кездейсоқ, басқарымға келмейтін өзінше жүрісі бар, даму өмір шарттарына тәуелсіз, сондықтан, тумадан берілген күштерге байланысты; адамның дамуын ешкім, еш уақытта өзгертуі мүмкін емес, тағдыр белгілейді дейді. Ал басқа бір зерттеушілер тобының пайымдауынша: даму – бұл әуел бастан қозғалысқа қабілетті тірі материя. Даму жолында көне жойылып, жаңа туындап барады. Өмірге енжар икемдесуші жануарлардан адам өз дамуы үшін қажеттерін өз еңбегімен жасай алатындығымен ерекшеленеді дейді.

Дамудағы қозғаушы күш – қарама-қайшылық тайталасы. Қарама-қарсылықтардың арқасында үздіксіз қайта жасалулар мен жаңғыртулар дүниеге келеді. Қарама-қарсылықтар бұл өзара

екі шекті күштердің бір-біріне сиымсыздығынан туындайтын диалектикалық үдеріс. Адамға қайшылықтарды іздеп немесе ойдан шығарып, әлектЕвразийский национальный университетдің қажеті жоқ, олар қадам сайын өмірлік қажеттіліктердің өзгеру салдарынан пайда болып отырады. Табиғатынан адамның өзі де қарама-қайшылықты дүние болмысы. Қарама-қайшылықтар барша адамдардың дамуына ықпал жасаушы ішкі және сыртқы, жалпы (әмбебап), сонымен бірге қарапайым материалдық және ең жоғары рухани қажеттерінің және оларды қанағаттандыру мүмкіндіктері арасындағы қарама-қайшылықтар әмбебап сипатқа ие. Ішкі қарама-қайшылықтар әр адамның өз болмысына қанағаттанбауынан туындайды. Олар жеке-дара ниеттерде көрінеді. Негізгі ішкі қайшылықтардың бірі – жаңадан пайда болған қажеттер мен оларды іске асыру мүмкіндіктерінің арасындағы алшақтықтар. Мысалы, жасөспірімдердің өз психикасы мен ақыл-ес, әлеуметтік деңгейінің жетімсіздігіне қарамай, мүмкіндіктері толысқан ересектермен бірге іс алып баруға ұмтылуы. «Қалаймын» – қолымнан келмейді», «білемін» – «білмеймін», «мүмкін» – «болмайды», «бар» – «жоқ» – мәңгі қарама-қайшылықтарды белгілейтін қосарлы ұғымдар. Адам дамуын зерттей отырып, ғалымдар даму және оның нәтижелері бір жағынан және оларға ықпал жасаушы себептер – екінші жағынан, арасындағы заңдылықты байланыстарды аңдатушы бірнеше маңызды тәуелділіктерді ашты.

Сонымен, адамның дамуы – сандық және сапалық өзгерістердің желісі мен нәтижесі. Даму барысында адам тұлғаға айналып, сана мен өзіндік сана, дербес жаңғыртушы іс-әрекет иесі болып жетіледі. Дамудың қозғаушы күші – қарама-қарсылықтар күресі. Адамның дамуы ішкі және сыртқы жағдайлармен анықталады [2, 36].

Балаға өмір сұлулығын сезінуді және түсінуді үйрету – ересектердің ұзақ жұмысын керек ететін күрделі де қиын міндет.

Эстетикалық тәрбиенің міндеттері:

- баланың эстетикалық қабылдауын жүйелі түрде дамыту;
- балалардың эстетикалық түсінігі мен құштарлығын, сезімталдық қабілетін дамыту;
- балалардың көркемдік талғамын тәрбиелеу.

Эстетикалық тәрбиенің құралдары: қоршаған дүние, табиғи орта, күнделікті тұрмыс эстетикасы, табиғаттан, өмірден алған әсері, көркем әдебиет шығармалары, музыкалық туындылар, бейнелеу өнері, мерекелер мен сауықтар. Мереке кездерінде балалар бақшасында өнердің әр түрі балаларға өзінің бар

ерекшелігімен және бірлігімен ықпал жасайды. Мерекелер мектеп жасына дейінгі балаларға қатты әсер етеді, олардың есінде ұзақ сақталады да, эстетикалық тәрбиенің маңызды құралына айналады. Эстетикалық тәрбиені жүзеге асыруда балабақшаның алатын орны ерекше. Дегенмен де отбасының рөлі де зор болмақ. Балабақша мен отбасының бірлескен ықпалының бірлігі жағдайында ғана эстетикалық тәрбие міндеттерін толық көлемде жүзеге асыруға болады. Балалардың әрқайсысы музыкант немесе суретші болмауы мүмкін, бірақ әрбір баланың өнерге сүйіспеншілігі мен ықыласын тәрбиелеуге, эстетикалық талғамын, көркемдік талғампаздығын, музыканы түсінуін, сурет салудың қарапайым дағдыларын қалыптастыруға болады. Ол арқылы эстетикалық тәрбиенің негізгі қаланады.

Эстетикалық тәрбиенің әдістері ретінде: бақылауды ұйымдастыру, әңгімелесу, түсіндіру, өнер туындыларын көру, қызықтыру, серуен, үлгі көрсету, іс-әректі ұйымдастыру, бейнелеу өнеріндегі әрекет үшін мадақтау және жетістіктерін бағалау.

Балалардың эстетикалық тәрбиесі тұрмыс эстетикасымен, еңбектегі, табиғаттағы, қоғамдық құбылыстардағы әсемдікпен таныстыру жолымен және өнер құралдары арқылы жүзеге асырылады. Балабақшадағы тұрмыс эстетикасы көркем қарапайымдылықтан, күнделікті тұтынылатын заттардың ақылымен таңдалып алынуынан, әр заттың өз орнында жарасып тұруынан, басы артық еш нәрсе болмауынан көрінеді. Қабырғаладың бояу жайдары, ашық болуы тиіс. Балабақшаны безендіруге қойылатын талап балалардың өмірі мен денсаулығы қорғау міндеттерімен, олармен жүргізілетін тәрбие жұмысының мазмұнымен анықталады. Олардың ішіндегі ең бастылары [2, 105-106].

Үй жиһаздарының пайдалылығы, жабдықтардың тәжірбиелік тұрғыдан қажеттілігі.

Тазалық, қарапайымдылық, әдемілік.

Әрбір заттың көзге сүйкімді, анық көрінуін қамтамасыз ететіндей түс пен жарықтық дұрыс ұштасуы.

Безендірудің барлық компоненттері біртұтас ансамбль құрайтын тиіс.

Эстетикалық (әсем) істер – арнайы бағыттағы тәрбие жұмыстарының жалпы атауы, мақсаты – өмір шуағы, әсемдігін сезе білуге баулу: еңбекке, қоғамдық іске, табиғатқа, өнерге, өз қылығына деген ізгілікті қатынас түзуге үйрету. Бұл тәрбиенің басты міндеті – эстетикалық түсінік, баға, талқы, қажеттік, таңдау

қабілеттерін дамыту. Эстетикалық тәрбие тұлғада әсемдік сезімін оятады. Адам әсемдікті сезінуден, өз өмірін сұлулық заңымен құруға ұмтылады. Эстетикалық тәрбие адамгершілік, ақыл-ой, еңбек және дене тәрбиесімен тығыз байланысты. Табиғатқа, әдебиетке, театрға, ән-күй, поэзияға, көркем сурет және т.б. өнерге деген сүйіспеншілік адамның жан-жақты саналы дамуына әсер етеді. Әсемдік рахаты әр адамды жақсылыққа, ұжымшылдыққа, адал еңбекке жетелейді. Ал, дене тәрбиесі сұлулықтың көп белгілерін: дене дамуының үйлесімі, жүріс-тұрысы, адам мінезі, ойлау мәнері, т.б. қалыптастырады.

Эстетика категорияларының ең негізгісі – әдемілік, әсемдік. Әсемдік – бұл өмірдің өзі, бұл табиғат және адамқарым-қатынасы мен оның еңбегінің жемісі. Тәрбие ісі үдересінде эстетикалық білім дамыту шаралары – бұл конкурс, викторина, мектеп мерекелері, үйірмелер, шығармашылық топтар, т.б. Тәрбиелі Евразийский национальнй университетшілер оларда қысқаша мәлімет алып қана қоймай, эстетика ғылымын толықтай түсінуге бастау алады. Бұл сабақтар шәкірттерге эстетикалық таным заңдар мен заңдылықтарынан, өнердің жалпы принциптерінен ақпараттар береді. Тәрбие ісіне ұйымдастырғанда эстетикалық қабылдаудың психикалық заңдылықтарын ескеру керек. Эстетикалық қабылдаудың маңызды тұсы – шындықты бейнелеумен бірге жүретін адамның көңіл шарпулары. Жоғары көркемөнер шығармаларын қабылдай отырып, адам қуаныш пен тебіреніс, қорқу мен үміт сезінеді. Бұл сезімдер балаларды әсемдік заңымен өмір сүруге бағыттайды. Эстетикалық тәрбиенің көптүрлі құралдары көркемдік жұмыстарда көрінеді. Тәрбие ісінің эстетикалық бағыттағы құралдары сан алуан: табиғат, еңбек, адам қатынасы, өнер және т.б., тәрбиелеу көздері – қоршаған орта, таным үйрету еңбегі, өнер әлемі, музыка, суреткер шығармасы, т.б. [2, 106].

Қазіргі педагогика тәрбие ісін әртүрлі бағытта ұйымдастыру және өткізуде үлкен тәжірбие жинады. Олардың ішінде: конкурстар, викторина, мектеп мерекелері, үйірмелер, шығармашылық топтар, ұжымдық жаңа жұмыс формасы, «болашақ жұлдыздар» концерті, қуыршақ театры, әдеби-шығарма конкурсы, ұнамды сабақ эстафетасы, гигиеналық мәдениет. Тазалық пен тәртіпті тек төлім орындарында емес, сол аймақта сақтау қажеттігімен байланыстыру – бұл эстетикалық тәрбие бағытындағы жұмыстар.

Тәрбие ісінің дене шынықтыру бағытындағы мақсаты дене саулығы және тән сұлулығы тәрбиесі міндеттерінен туындайды. Олар:

- 1) Дене шынықтыру, салауаттылыққа дағдыландыру, дұрыс өсуіне көмектесу;
- 2) Спорт – дене тәрбиесі білімдерін меңгерту;
- 3) Қозғалыс дағдылары мен біліктерін дамыту;
- 4) Қозғалыс сапасын дамыту (күш, ептілік, т.б.);
- 5) Адамгершілік қасиеттерді тәрбиелеу (ерлік, тұрақтылық, тәртіп, ұжымшылдық);
- 6) Эстетикалық қасиеттерді қалыптастыру (дене түзулігі, жүріс-тұрыс мәдениеті);
- 7) Дене шынықтыру мен спортпен үнемі айналысуды әдетке айналдыру;
- 8) Гигиеналық дағды мен ептілікті қалыптастыру.

Дене тәрбиесі бағытындағы істер алға қойылған көп тарапты міндеттерді адамгершілік, ой-сана, эстетика, еңбектік тәрбие түрлерімен бірге шешуге көмектеседі. Бұл бағыттағы тәрбие ісінің кең тараған түрі – сабақ алдында мектептегі еңбек күнін бастайтын дене машықтары [2, 106].

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 С. Б. Бабаев, Ш. Б. Оразов, Қ. С. Бабаева Жалпы педагогика негіздері және тәрбие теориясы, Оқу құралы. – Алматы: Нұр-пресс, 2008. – 34-36 бб, 104-106 бб.
- 2 Ф. Жұмабекова Мектепке дейінгі педагогика: Оқу құралы. 2 басылым. – Астана: Фолиант, 2008-2012 ж. – 127-130 бб.

МЕКТЕПАЛДЫ БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНІҢ МУЗЫКА САБАҒЫНДАҒЫ ӘН ӨНЕРІНІҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

МҰХАНҚЫЗЫ А.

студент, Қазақ ұлттық өнер университеті, Астана қ.

МАЙМАКОВА Л. К.

ғ.п.к., доцент, Қазақ ұлттық өнер университеті, Астана қ.

Егеменді Қазақстанда өркениетті қоғам мен құқылы мемлекеттің қалыптасуы жағдайында өскелең ұрпақтың рухани байлығы мен мәдениеттілігін, еркін ойлау қабілеті мен шығармашылығын, кәсіби біліктілігін арттыру қажеттілігі туындап отыр. Бұл жас ұрпаққа білім мен тәрбие беру ісін қайта құруды, ұлттық рухани мұраны жаңғырту арқылы оның мазмұнын қайта қарап, жоғары деңгейге көтеруді талап етеді. Білім беру ісін батыл да табанды қайта құру мәселесі

еліміздің барлық салаларында болып жатқан оң өзгерістермен тығыз байланысты.

Мемлекеттік экономикалық және әлеуметтік дамуы өз ұлтымызға тән рухани, мәдени өмірдің өркендеуімен үйлесім тауып, жас ұрпақты салт – дәстүрге, тілге, ұлттық өнерге, өз елінің және әлем халықтарының тарихын құрметтеуге тәрбиелеу жауапты да басты міндеттер ретінде жүзеге асырылуда.

Ұлттық тәлім – тәрбие берудің нәтижелілігі мұғалімнің педагогикалық қызметінің дәрежесімен айқындалады. Сондықтан болашақ мұғалімдерді даярлау барысында халықтың ғасырлар бойы жинақтаған тәлім – тәрбие тәжірибесін тиімді пайдалану мәселесі басты назарға алынады.

Қазақстан Республикасының әлеуметтік – мәдени дамуының тұжырымдамасында Тәуелсіз Қазақстанның әлеуметтік – мәдени даму жолы дегеніміз – ең алдымен адамзат қазыналарына баса назар аудару, прогрессшіл халық дәстүрлері мен әдет – ғұрпының толымды түлеуі, гуманитарлық ғылымдарға, өнерге, халықтардың моральдық байлықтарына қайтып оралу, мәдениеттің барлық салаларында ұлттық даралықты сақтау, барлық ұлттық мәдениеттің қазыналары мен дербестігін мойындау – деп атап көрсетілген болатын [1, 1 б.].

Қазақ халқының тәлім – тәрбиелік мұрасы – ұлттық музыкалық педагогикалық ой – пікірлерді жинақтап зерттеу, жүйелеу, оның алдыңғы қатарлы үлгілерін бүгінгі бала тәрбиешісі – ұстаздарға ұсыну – қазіргі өмір талабынан туындаған көкейтесті мәселелердің бірі. Мәселен өз тарихымызға үңілсек үйрәнер үлгілері көп.

Аталған мәселелерді жан-жақты ескерсек білім нәрімен ең алғашқы сусындайтын бұл біздің балабақшаладағы тәрбиелЕвразийский национальный университетшілер.

Елімізде мектеп жасына дейінгі тәрбиелЕвразийский национальный университетшілердің саны жылдан жылға көбейіп, балабақшаларға деген халықтың сұранысы арта түсуде. Мектепке дейінгі тәрбие әлемі өзіндік өзгешелігі бар, сыр сипатымен, қиял ғажайып қызықтарымен сәбилердің балдай тәтті қылықтарымен елітетін ерекше сыйқырлы әлем.

Балабақшадағы меңгерушілердің бөбектеріміздің бақытты балалығын алаңсыз өткізуге аялы алақанымен қамқорлық жасап, дамытушы орта арқылы жағдай туғызып, өмірлерінің мәні мен сән салтанатын келтіретін болса, әдіскерлер, музыка жетекшілері, психолог мамандар және бала жанының бағбаны тәрбиешілер көздерінің нұры, көңілдерінің гүліндей аялап, мейіріммен,

әдептілікке, сұлулық пен сезімге, ақыл-ойын ұштап, санасына сәуле беріп, қарапайым білім нәрімен сусындатады.

Қоғам дамуындағы, заман ағымындағы болып жатқан соңғы өзгерістер мен білім беру саласының алғашқы сатысы болып саналатын мектепке дейінгі ұйымдарда болашақ ұрпақтың дүниетанымын дамытуға, жеке тұлға ретінде қалыптастыруға сәбилік шақтан бастап толық жағдай жасауды, тәрбиелеу мен білім беруге аса жауапты қарауды басты міндет етіп қойып отыр.

Алайда әлі де болса көптеген мұғалімдер ғылыми негізделген, халықтық музыкалық педагогика мазмұндағы әдістемелік-оқу құралдарымен толық қамтамасыз етілмей отыр. Сонымен қатар, мұндай әдістемелік құжаттардың қажеттілігі барлық салада да байқалуда. Атап айтар болсақ, қоғамдық тәрбие орындарынан бастап, әсіресе орта арнулы және жоғары оқу орындарында бұл қажеттілік күн өткен сайын артып келеді. Аталған мәселенің дұрыс жолға қойылмауы салдарынан қазақтың музыкалық педагогикасы материалдарын меңгеруде мектепалды жасындағы балалардың білім деңгейі төмен болып отыр. Мектепалды көлемінде оқушылар мен оқытушылардың «музыкалық педагогика» ұғымын әлі де дұрыс түсінбеуі халықтық тәлім-тәрбие тәжірибелерінің қолданылу аясының тарлығы музыкалық педагогиканың кейбір орталықтарда ән-күй пәнінде ғана ескерілуі көңіл қынжылтарлық жай болып отыр. Сайып келгенде, мұның бәрі бүгінгі таңда ұлт балабақшамыз үшін мұғалімдер даярлау ісінің ақсап жатқанын көрсетеді.

Қазақтың музыкалық педагогикасы материалдарын педагогикалық жоғары оқу орындарында болашақ музыка мұғалімдерін даярлау процесінде пайдалануда жүйелі ғылыми-теориялық білім негіздерімен қаруландыратын еңбектердің жоқтығы қазақтың музыкалық педагогикасы жан-жақты қарастырылып оның педагогикалық мазмұнын, тәрбиелік мүмкіндіктерін нақтылы анықтау қажеттігін көрсетеді.

Мемлекет тарапынан халыққа білім беру ісін жаңғырту мақсатында білім беру жүйелерінің мақсат, міндеттерін айқындайтын жаңа мазмұндағы заң жобалары мен тұжырымдамалар қабылданып, халықтың рухани дамуына, ұлттық тіл мен тарихтың, дін мен мәдениеттің өркендеуіне қолайлы жағдайлар туғызылуда.

Қоғам талабына сай білім мен тәрбие беру деңгейін көтеру, жеке тұлғаны тәрбиелеу, кәсіби біліктілігі жоғары мамандар даярлауда ұлттық музыкалық педагогика мұраларын пайдалану

мәселелері мемлекеттік құжаттарда арнайы бірнеше рет қаралып, жан-жақты сөз болды.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында жеке тұлғаның ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде қалыптасуы, даму және кәсіби тұрғыда жетілуі үшін жағдайлар жасау қажеттілігі айтылды [2, 92 б.].

Осыған орай аталған мәселерге байланысты мектепке дейінгі балалардың ән шығармашылық іс-әрекетінде қазақ ән өнерінің шығармашылығының жетіспейтіндігі байқалады. Балалардың дамуына музыканың әсері өте жоғары. Музыка басқа өнер түрлеріне қарағанда баланың эмоционалдық сезімін ерте тудырады. Музыкалық тәрбие – тілдің, эмоция мен қозғалыстындамуына әсер етеді, балаларға қуаныш сыйлайды, белсенділігін арттырады, айқын көркем әсерлермен толықтырады. Сондықтан да балалар неғұрлым ұлттық өнерімізге жақын болашақ ұрпақтың келешегі жарқын, әрі айқын болады.

Мектеп жасына дейінгі балалық шақ-баланы әсем әлемге тартудың ең маңызды уақыты. Сол себепті музыка жетекшісінің тұлғалық қасиеті үлкен маңызға ие болады. Оның адамгершілік қасиетіне, білім деңгейіне, кәсіптік шеберлігіне, тәжірибесіне байланысты мектепке дейінгі балаларды тәрбиелеудің негізгі нәтижесі болады.

Қазіргі күні қазақ халқы өзінің жаңа дамуын басынан кешіп, тәуелсіздік алып, өз туын қабылдап, тілін, дінін тереңірек игеруге бет алып отырған жағдайда қазақ ән өнерінің түпкі тарихы әр жүректі дүрсілдетіп, елін, жерін, Отаным деген әр баланың ой-санасын болашаққа зор үмітпен қаратып соған үлес қосып жатқанын айтуға болады. Дәстүрлі халық әндері өмірлік мәні бар дидактикалық маңыздылығы мен бала тәрбиесіне қолдануға өте қолайлы болып келеді. Оның поэтикалық тексті сезімді билеп қана қоймайды, ақыл-қиялын шарықтатып, түрлі ой салады, терең толғанысқа түсіреді.

Ал біздер сөз еткелі отырған мектепалды жасындағы балаларды қазақ ән өнерінің түпкі тарихына баулып жетілдіру үшін ән тәрбиелік мүмкіндіктерін нәтижелі пайдалану қазақ әндерінің өзіндік бітім – тұлғасын, мазмұнын түп төркінін, көркемділік мәнгерін жете білмейінше, ойдағыдай жүзеге асырылмайды.

Совет үкіметі кезінде оқу тәрбие ісіндегі мұқтаждықтар балалардың музыкалық-эстетикалық тәрбиесін қажетті деңгейге ұйымдастыруға мүмкіндік бермеді.

Осыған байланысты көптеген ғалымдар қазақ ән өнерінің түпкі тарихын зерттей бастады. Солардың бірі академик В. В. Радлов. Ол қазақ әндерінің тақырыптық жан-жақтылығын зерттеді. Өз әндерінде қырғыз-қазақ әндері, ертегілеріде айтылатын қайдағы бір ғайыптан пайда болған қорқынышты дүниелерді дәріптемейді, қайта олар өз өмірін, өз сезімдері мен мұраттарын, қоғамның әрбір жеке мүшесі жүрегінде жүрген идеалдарды әнге қосады, тындаушылары жаратылыстан тысқары қайдағы бір кереметтерден емес, нақты шындықтан ләззат алады деген [3, 8-9 б.].

Ал қазіргі таңдағы зерттеушілердің қатарына Ж. Х. Хусаинова өз диссертациялық жұмысында қазақ ән өнерінің түпкі тарихын жан-жақты зерттеп талдау жасады [4, 3 б.].

Әлбетте, қазақтың халықтық ән өнері үнемі бір келкі, бір деңгейде, бір арнамен дамыды десек, қателескен болар едік. Байтақ еліміз, бай өлке, ұшы – қиырсыз кең алқап, бірін-бірі біліп болмас дала айдынында қаракетшіл қазақ әдемі әннің талай тамаша түрлерін туғызған. Еріккеннің ермегі, торыққанның көңілашары сипатынан бөлек, әр атыраптың болмысына лайық, тіршілігіне тіркесті, сезіміне сай келерлік әуенді ән шетсіз – шексіз шарлаған. Және олар атадан балаға мұра болып ұрпақтан ұрпаққа тараған.

Қазақтың халық музыкасының тиянақты зерттеушісі, халқымыздың екі мыңнан астам әндері мен күйлерін жазып алып, нотаға түсірген А. В. Затаевич еңберіктенен де осының дәйекті дәлелдерін табамыз [5, 136 б.].

Музыкалық фольклор тарихында қазақ халық музыкасының асқан шеберлігінің есімі қалды. Олар – жыршы, жырау, әншілер еді. Көшпенді күнкөрістегі сауаты кем қазақ арасында әнші, жыршылар зор әлеуметтік қызметтерді атқарды. Олар тек үлкендерге ғана емес сондай-ақ балаларға тәләм тірбиесі мол әндерді айтып, өскелең жас ұрпақты тәрбиелеуге зор үлес қосқан тәрбиешілердің де қатарында болды. Жалпақ жұртшылық ортасында олар өз әлінше ағартушы, тәрбиеші адамдар секілді еді. Тума таланттар әдетте сурыпсалма ақын, сегіз қырлы, бір сырлы тапқыр шешен, әзілқой шебер әртіс, әсерлі әнші боп танылды. Олардың ой – өрісі өзгелерден озық та аңғарымды, алғыр болды. Сондықтан да халық құрметіне бөленді. Ертедегі аңыз, әңгіме, қисса, дастандарды, асқақ әндерді ауыздан – ауызға қағып алып, келер ұрпаққа эстафета есебінде ұсынғанда халық таланттары өздерінше өзгерту, қосымшалар да енгізіп отырды. Бірақ дәстүрлі өнердің әуел бастағы қалпын бұзбай әрлеп, өз үлесін қосты. Мұндай өзіндік стиль, мәнер өзгешіліктері ертедегі

музыкалық мұраны түрлік, мазмұндық жағынан байыта түсті. Ұжымдық шығармашылықтан бертін келе жеке шығармашылыққа көшу процесі осындай.

Халықтың ән өнерінің ІХХ ғасырдағы, ХХ ғасырдың бас кезіндегі аты әйгілі асқан таланттары: Біржан Қожағұлов, Ақансері Қорамсаұлы, Мәди Бәпиев, Мұхит Мералиев, Жаяу Мұса Байжанов, Естай Беркімбаевтар еді. Бұларды әншілік дәстүрін бертін келе Кеңен Әзірбаев, Иса Байзақов, Қосымжан Бабақов, Қуан Лекеров, Манарбек Ержанов, Ғарифулла Құрманғалиев, Жүсіпбек Елебеков т.б. әншілер, композиторлар, орындаушылар дамытты.

Дәл осы аталған әнші ағартушы композиторлардың әндері тек сол кездегі өскелең жас ұрпақты тәрбиелеп қана қойған жоқ. Оладың әндері қазіргі таңдағы егеменді еліміздің жас бүлдіршіндерін тәрбиелеудегі маңызы зор ән құралдары болып табылады. Ағартушы әншілерміздің әндері мектепалды жасындағы балалардың сана сезімдерін қалыптастырып, еліне Отанына деген шексіз махаббатты қалыптастыруға бағытталған әдістемелік құралдардың негізі десек қателеспейміз.

Ескі мәдени мұраны бағалау, қажеттісін қабылдау, қастерлеу, дамыту жайындағы қағидалар қазақ музыка мәдениетінің тарихы тұрғысында да адастырмас жолбасшы.

Қазақтың музыкалық мәдениеті тарихындағы сол демократтық бұқарашыл туындыларды халық арасында кеңінен насихаттап, дұрыс түсінік беріп, парасатты пікір айтып, тұжырым жасау зерттеушілердің парызы саналмақ.

Қазақ ән өнері шексіз. Оның бай тарихы тек бізді ғана емес болашақ жас бүлдіршіндерімізді тәрбиелейтін негізгі құралымыз. Өскелең ұрпақты жан-жақты, бәсекеге қабілетті тұлға болсын десек, ең алдымен біз балаларымзға өз тарихын жете меңгертуіміз қажет. Сонда ғана келешегі жарқын, болашаққа нық сеніммен қарайтын өскелең ұрпақ қалыптасады.

ӘДЕБИТТЕР

1 Қазақстан респуликасының әлеуметтік-мәдени дамуының тұжырымдамасы.- Алматы Қазақстан, 1993-92 б.

2 Қазақстан Республикасының «Білім туралы заңы» 2016ж

3 Радлов В.В.Образцы народной литературы северных тюркских племен.- Ч, СПб., 1885.

4 Хусаинова Ж. Х Қазақтың әншілік өнері Майра Уалиқызы. Автореферат диссертации. Астана, 2014

5 Затаевич А. В. 500 казахских песен и кюев. Издательство: Дайк-пресс, 2002.

EXPERIENCE OF INTEGRATION OF A MULTILINGUALISM INTO EDUCATIONAL PROCESS IN THE CONDITIONS OF COMPREHENSIVE SCHOOL

ABISHEVA A.
school № 6, Pavlodar
NURGOZHINA A.
teacher

Modern Kazakhstan, being the multiethnic and polyconfessional state, develops in the conditions of a multilingualism caused by its historical development. It causes studying of languages as one of the main indicators of adaptation to new socio-political and welfare realities. Most clearly the problems and prospects of the language situation in modern Kazakhstan are reflected by the President of the country N. Nazarbayev in the language strategy «Trinity of languages» [1, p. 23]

However still there is no sufficient experience of integration of polylingual training in the conditions of comprehensive school. It is no secret, that at our schools there is a number of problems: this and weak language skills both teachers, and pupils, both lack of sufficient methodological base, and elementary lack of the necessary equipment [2, p. 98] When I began to work in this direction, I by youth and inexperience didn't pay attention to it, and, perhaps, it with what that has helped me. A trial and error method I have developed a certain algorithm to which I adhere.

First, at the beginning of academic year I distribute instruction sheets in which basic words and terms which we will use within academic year in three languages are designated.

Secondly, I call the main condition – to try to speak the Kazakh and English languages, without hesitating.

In the third, being engaged in pourochny planning, I include linguistic tasks

Many teachers will tell that it is impossible to include lingvo-tasks in usual classes. I can object as I work also in correctional classes, and these children are also interested in studying of languages though they are given training more difficult.

If to pay more attention to practice, then I bring to your attention elements of lessons. Integration of Kazakh was already enough represented by teachers of schools in last therefore I will put emphasis on English.

Exit to a topic of the lesson:

Guess the country according to hints (3 attempts):

1) The European part of France, called metropolitan France, extends from the Mediterranean Sea to the English Channel and the North Sea, and from the Rhine to the Atlantic Ocean.

2) During the Iron Age, what is now Metropolitan France was inhabited by the Gauls, a Celtic people.

3) It is a unitary semi-presidential republic with the capital in Paris, the country's largest city and main cultural and commercial centre.

Updating of knowledge (game Yes or No)

1 According to Regulation 1861 were declared personally free peasants -Yes or No

2 The historical significance of the reform in 1861 is that it has deprived the land of the landlords - Yes or No

3 The workers' movement in Russia was unorganized and spontaneous -Yes or No

4 «Northern Union of Russian Workers» held in St. Petersburg in 1878 as a mechanic Obnorsky and carpenter Khalturin. -Yes or No

I offer pupils additional material about the ciphered historic figures in English, children with pleasure read, try to reveal sense, to guess the person.

Also pupils of our school annually participate in linguistic festivals prize-winning places (dramatize fairy tales in the English, German and Kazakh languages, sing foreign songs). Within school of the teacher show open lessons with application of three languages, and also out-of-class actions in the form of KVN, quizzes, various games, etc.

Graduates of school often choose English as a subject of the choice at delivery of ENT, and show good results of the knowledge.

Thus in the Republic of Kazakhstan polylingual education is one of the important directions of educational system development. The knowledge of foreign languages allows to be integrated into world educational process and is one of important characteristics of the competitive specialists in the conditions of globalization. President N. Nazarbayev emphasized in his Address «Strategy Kazakhstan-2050»: new political course of the established state», that Kazakhstan citizens of 2050 would represent a society of educated, free people speaking in

three languages. Kazakhstan must become a competitive country among the other countries in the world [3, p. 56].

The main goal facing teachers and pupils of school is a development of the polycultural personality capable of social and professional self-determination knowing history and traditions of the people, knowing several languages capable to carry out communicative and activity operations in three languages in all situations, seeking for self-development and self-improvement [4, p. 18].

REFERENCES

- 1 Teaching and Learning: Towards the Learning Society // European Commission's White Paper, 1995 Brussels: The European Union, 1995.
- 2 State program of development and functioning of languages in the Republic of Kazakhstan for 2011-2020. – Astana.
3. Teaching and Learning: Education and Society // European Commission's White Paper, 2016 Brussels: The European Union, 2016
4. Some facts about Kazakhstan (Kosovish P V, Astana-St. Peperburg, 2002).

12-ЛЕТНЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ШКОЛЕ: ПОИСК НОВЫХ ДИДАКТИЧЕСКИХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

НУРТАЕВА Н.

студент, Казахский национальный университет искусств, г. Астана

МАЙМАКОВА Л. К.

к.п.н., доцент, Казахский национальный университет искусств, г. Астана

В Послании Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана 31 января 2017 г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» сказано, что, прежде всего, должна измениться роль системы образования. Наша задача заключается в том, чтобы сделать образование центральным звеном новой модели экономического роста. Учебные программы необходимо нацелить на развитие у детей способностей критического мышления и навыков самостоятельного поиска информации. С этим нужно уделить большое внимание формированию ИТ-знаний, финансовой грамотности и воспитанию патриотизма молодежи [1, с. 1].

Немаловажное значение в системе начального воспитания занимает музыкальное образование, так как художественно-

эстетическое воспитание школьника является важной стороной развития личности.

Существует множество программ по преподаванию музыки в начальной школе, на которые опираются учителя музыки и право педагога в выборе той программы, которая совпадает с его взглядами на ребенка и на роль музыкального искусства в его жизни.

Значительный этап, оказавший большое влияние на все последующее развитие теории и практики музыкального воспитания и образования в школах советского периода связан с появлением музыкально-педагогической концепции Д. Кабалевского. Концепция впитала в себя лучший опыт музыкальной педагогики, выдвинула в качестве цели школьного предмета «Музыка» формирование музыкальной культуры школьников как неотъемлемой части их общей духовной культуры, отстаивала позиции преподавания музыки как вида искусства и подчеркивала необходимость разработки принципов педагогики искусства.

Совершенствования музыкального образования в школах нашей республики показывает, что концепция Д. Б. Кабалевского дала импульс для пересмотра, изменения структуры и содержания учебных программ по музыке, процесса создания новых, усовершенствованных авторских программ, направленных на изучение казахского национального культурного наследия.

Общесоюзные программы предполагали в школах внесение корректив за счет включения в них национального материала. Поэтому авторскому коллективу под руководством Б. Г. Гизатова была поручена работа по подготовке дополнения к программе Д. Кабалевского, создание программы для начальных классов казахских школ, подготовке нотной и фонохрестоматий [2, с. 3].

В 1984 году Р. Р. Джердималиевой и Г. Ж. Карамолдаевой была составлена новая программа по музыке для 1, 2, 3 классов казахской общеобразовательной школы. Взяв за основу материалы программы Д. Б. Кабалевского, составители творчески дополнили ее в соответствии с особенностями казахской школы. Программа составлена с календарным поурочным планированием и методическим руководством для учителя музыки [3, с. 3].

В последующие годы в республике продолжалась работа по теоретико-методической обеспеченности учебного процесса по предмету «Музыка», содержание которой характеризовало изучение национального наследия казахского народа, направленное на патриотическое воспитание молодежи.

С получением суверенитета и независимости Республики Казахстан наряду с построением демократического правового государства ставится важнейшая задача возрождения национальной культуры, обычаев, традиций казахского народа и народов, проживающих в стране.

Одними из первых и неординарных программ по музыке для казахских общеобразовательных школ, вышедших в начале 90-х годов, можно считать программу «Елімай» М. Х. Балтабаева [4, с. 3], и программу «Мұрагер» А. Райымбергенова, С. Райымбергеновой [5, с. 3].

Программа «Елімай», рекомендована для начальных классов экспериментальных школ. Предпосылками создания и методологического обоснования программы послужили своеобразие традиций воспитания детей в казахской народной педагогике, особенности воспитательных методов, приемов, а также самобытность казахского национального мировоззрения и мировосприятия в отношении к родной земле, к народу, к миру в целом. Авторы указывают на недостаточное использование этого богатого наследия в практике школьного воспитания, особенно на уроках музыки.

Программа «Мұрагер» А. Райымбергенова, С. Райымбергеновой, разработанная в 1994 году, также относится к числу новых программ по предмету «Музыка» для начальных классов казахских средних школ, появившихся в первые годы независимости Республики Казахстан. Основная цель программы - воспитать в лице школьников достойных граждан Республики Казахстан, знающих и уважающих язык, религию, обычаи, искусство, традиции своего народа.

Основной акцент программа делает на обучении школьников игре на домбре. Методика обучения основана на принципах народной музыкальной педагогики, методике коллективного обучения на домбре без нот, с помощью слухового восприятия мелодии, зрительного запоминания движений пальцев и кисти рук. Авторы считают, что программа поможет возродить традиции искусства импровизации, национальную музыкальную психологию, когда ученик обучался игре на домбре у своего наставника индивидуально, получив его благословение и следуя за ним.

В 1996 году авторским коллективом Ш. Кулмановой, Б. Сулейменовой, М. Оразалиевой была создана программа по музыке для начальных классов казахских общеобразовательных школ, с методическими рекомендациями [6, с. 3].

Предлагаемая программа учитывает особенности занятий начальных классов национальной общеобразовательной школы. В ее задачи входит воспитание и образование учащихся посредством казахского музыкального искусства. Программа оснащена методическим материалом: к каждому уроку дается примерный план и методические указания, что помогает облегчить работу учителя. В дополнение к программе разработаны хрестоматия и фонохрестоматия. В республике эта программа утверждается типовой программой по музыке.

В 2013 году для общеобразовательной школы разработана новая учебная программа для 1-4 классов «Музыка» и является типовой программой в республике. Составителями программы является коллектив авторов Райымбергенов А. И., Райымбергенова С. Ш., Байбосынова У. М. Цель программы заключается в формировании музыкальной культуры обучающихся, воспитании у них основ художественного вкуса и раскрытии творческих способностей [7, с. 3].

Содержание программы приобщает школьников к народному и профессиональному музыкальному творчеству, помогает детям понять, почему искусство тесно связано с жизнью. Музыкальный материал программы способствует развитию творческого мышления, детского воображения, памяти, внимания, которые приводят к активизации познавательного развития обучающихся.

Таким образом, проведенный анализ содержания музыкального образования в школе в исследуемый период показал, что произошли качественные перемены, в которых учитывалась специфика нашей республики. В учебных программах достаточно полно отражено народное музыкальное искусство, произведения казахских композиторов, которое имеет важное значение в музыкально-культурном воспитании школьников.

Внедрение в Казахстане 12-летнего образования повлекло разработку новых программ обучения школьников, которые характеризуются инновационными подходами в образовании, в частности и преподавания музыки в школе.

Центр образовательных программ АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы» представили новую разработку программы по предмету «Музыка», которая была успешно внедрена в 2016 для учащихся 1 класса школ республики Казахстан [8, с. 3].

Учебная программа ориентирует процесс обучения на использование методического потенциала предмета для осознанного усвоения учащимися знаний и умений, развитие самостоятельности

путем овладения способами учебной, проектной, исследовательской деятельности, приобретение умений ориентироваться в социокультурном пространстве.

Подходы к обучению являются основными ориентирами в построении принципиально новой структуры учебной программы по предмету «Музыка». Ценностно-ориентированный, деятельностный, личностно-ориентированный, коммуникативный подходы, как классические основы образования, использованы для усиления приоритетности системы целей обучения и результатов образовательного процесса, что нашло отражение в новой структуре учебной программы.

Одним из основных требований к процессу обучения на современном этапе является организация активной деятельности ученика по самостоятельному «добыванию» знаний. Такой подход способствует не только приобретению знаний, социальных и коммуникативных навыков, но и личностных качеств, которые позволяют ему осознавать собственные интересы, перспективы и принимать конструктивные решения.

Содержание новой программы по музыке направлено на формирование у учащихся ценностных отношений к музыке как части жизни человека, овладение базовыми музыкальными знаниями, умениями и видами музыкальной деятельности, формирование умений творческого самовыражения и коммуникаций в процессе музыкальной деятельности, воспитание нравственно-эстетического отношения к ценностям национальной и общечеловеческой культуры, развитие музыкальных и творческих способностей.

Основной целью программы является овладение учащимися ключевыми знаниями и умениями, способами творческого самовыражения и коммуникации в музыкальной деятельности, формирование понятий о нравственно-эстетических ценностях национальной и общечеловеческой культуры, развитие музыкальных и творческих способностей

В организации учебного процесса используются различные педагогические подходы: ценностно-ориентированный подход, личностно-ориентированный подход, деятельностный подход, дифференцированный подход, коммуникативный подход, обучение на основе сквозных тем, игровое обучение, художественно-музыкальный подход. Реализация данных подходов осуществляется через: уважение мнения каждого учащегося и понимание важности использования уже имеющихся знаний и навыков для дальнейшего

развития; мотивирующее и развивающее обучение учащихся с помощью тщательно подобранных заданий и видов деятельности; развитие у учащихся навыков критического и творческого мышления через участие учащихся в различных видах музыкальной деятельности; организация индивидуальной, групповой и коллективной деятельности учащихся на основе трехязычия; активная вовлеченность учащихся в различные виды музыкальной деятельности; формирование мотивации к самостоятельному поиску знаний; поддержка обучения учащихся посредством «оценивания для обучения»; использование различных способов оценивания для дальнейшего развития; создание благоприятной атмосферы для раскрытия творческих способностей каждого учащегося; использования обновленного современного музыкального материала; дифференциация обучения в целях стимулирования и мотивации учащихся; межпредметная интеграция. Оценивание результатов изучения предмета «Музыка» осуществляется с применением системы критериального оценивания. Критериальное оценивание основано на взаимосвязи преподавания, обучения и оценивания. Результаты критериального оценивания используются для эффективного планирования и организации образовательного процесса.

Все инновационные подходы к организации образовательного процесса 12-летнего обучения превращают обучение в модель общения учащихся в реальном творческом процессе, предполагающий активный обмен знаниями, идеями, способами деятельности. Учебная программа позволяет развивать активность ученика в познавательном и социальном плане.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана 31 января 2017г, <http://www.akorda.kz>
- 2 Гизатов Б.Г. Дополнение к программе по музыке для 1,2,3, классов школ с русским языком обучения. Алма-Ата: Кітап, 1984.
- 3 Джердималиева Р.Р., Г.Ж. Карамолдаева Программа по музыке для 1,2,3 классов казахской общеобразовательной школы. Алма-Ата: Мектеп, 1984.
- 4 Программа по музыке для казахской общеобразовательной школы «Елимай»/ Авторы: Балтабаев М.Х., Утемуратова Б.С. и др.- Алматы.: Атамекен,1993.

5 Раимбергенов А., Райымбергенова С. Программа по музыке «Мұрагер» для общеобразовательной казахской школы: 1-4 кл. Алматы, 1994.

6 Программа по музыке для казахской общеобразовательной школы сост. Ш.Б. Кульманова, Б.Р. Сулейменова, М.А. Оразалиева, Алматы, 1992 /1-6 классы/

7 Райымбергенов А.И., Райымбергенова С.Ш., Байбосынова У.М. Учебная программа «Музыка» для 1-4 классов общеобразовательной школы Астана. НАО им. И. Алтынсарина. 2013.- 21с.

8 Музыка. 1 класс. Учебное пособие. / сост.: Оспанова А.Д. - Астана, 2015 г. – 66 стр. Центр образовательных программ, АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы».

ОЙЫННЫҢ ПАЙДА БОЛУ ТАРИХЫ ЖӘНЕ ӨЗІНДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

НҰРДЫБЕКОВА Ж. Ж.

студент, Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті, Семей қ.

ЕДІГЕНОВА А. Ж.

п.ғ.к., Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті, Семей қ.

Ойын – бұл адамның мінез-құлқын өзі басқаруымен анықталатын қоғамдық тәжірибені қалыптастыруға арналған жағдаяттар негізіндегі іс-әрекеттің бір түрі деп сипатталады.

Ойынның пайда болу тарихын зерттеу мәселесі ұзақ жылдар бойы ғалымдардың басты назарында болған. Ойындардың шығу тарихы туралы деректерге үңілсек, онда шахмат және карта ойындары туралы айтылады. Әлемнің әр елінде ойынның пайда болу тарихы бар. Мәселен, Көне Үнді елінде дүниеге келген, кейінірек бүкіл әлемді жаулап алған шахмат ойыны о баста соғыс жүргізу тактикасы мен стратегиясын үйрету құралы болған делінеді. Бертінде дейінгі шахмат ойыны соғыс өнерін үйрететін бірден-бір құрал ретінде саналып келді. Тек XVII ғасырдан кейін ғана бұл ойын бүкіл халықтық сипат алып, өзінің бұрынғы кейпін жоғалтып, адамзаттың қисынды ойлауын дамытатын сүйікті ойын түріне айналған деседі.

Ойын сөзінің мағынасы қуаныш, әзіл дегенге келеді. Мысалы, Ежелгі Рим халықтарында «ойын» сөзінің мағынасы қуаныш, мерекелен ұштасса, еврей тілінде әзіл мен күлкіні білдіреді, ал қазақ тілінде жас баланың іс-әрекетін, ересектер арасындағы әзілді, қалжыңды мензейді. Бұл қазақ халқының мақал-мәтелдерінде анық

байқалады. Мысалы, «Асық ойнаған – азар, доп ойнаған – тозар, кітап оқыған – озар» накыл сөзінде ойын сөзі балалардың іс-әрекетін білдірсе, «Әзілдің жарасса, атаңмен ойна» мақалында ойын сөзі әзіл-қалжыңға сәйкес келеді.

Қазіргі ойын туралы ақпараттарда, әдебиеттерде өте ертеде ойын адамдардың бос уақытына байланысты пайда болды деген пікірді келтіреді. Ежелгі уақытта ойынға діни-саяси жағынан мән берілді. Ежелгі гректер құдай ойынға қатысушыларды қорғайды деп ойлады. Ежелгі Қытайда мерекелік ойындарды әмірші өзі ашып, оған өзі қатысқан.

Әлемдік педагогикада ойын нақты мақсатқа жетуге бағытталған және белгілі шарттары (ережесі) бар әрекеттерден тұратын, ойынға қатысушылар арасындағы жарыс немесе сайыс ретінде қарастырылды. Кеңестік кезде ұлттық ойындардың сақталуы және дамуы тоталитарлық тәртіппен байланысты болды.

Ойын жөнінде айтылған философиялық көзқарастар әлем мәдениетімен тығыз байланысты. Сонау ерте замандардағы эллиндік және римдік халықтар өмір сүрген дәуірдің өзінде-ақ ойынды балаларды тәрбиелеу құралына жатқызып, жауынгер ұландарды дайындау үрдісіне қосқан. Ойындар арқылы жас ұрпаққа соғыс өнерін үйреткен, мәдениет пен сөз өнерін дарытқан. Ойындардың жастарды тәрбиелеу мүмкіншіліктеріне аса зор мән берген. Мәселен, сол дәуірде өмір сүрген грек ойшылдары Гераклит пен Платон ойынның философиялық жақтарын ашқан және олардың көзқарастары бірін-бірі толықтырған. Гераклит ойынды шексіз әлемге теңесе, Платон өзінің «Мемлекет» еңбегінде жас өскінге өмірлік қажетті іс-әрекеттерді үйретуші құралға, өмірге, трагедияға, сезімге жалпы ғарыштық әлемге теңеген.

Антик ойшылдары ойынды адам мен өмір арасындағы байланысқа балайды. Себебі, философия «Дүниені, оның құрамына енетін бөлімдерін жекелеп, бөлшектеп емес, тұтас күйінде қарастыруға, сол әдіспен олардың бәрін, жалпы заңдылықтарды ашуға тырысады».

Ойынды шетел зерттеушілері К. Гросс, Ф. Шиллер, Г. Спенсер, З. Фрейд, Ж. Пиаже және т.б. зерттеді. Кеңестік педагогика және психология ғылымдарында ойын К. Д. Ушинский, П. П. Блонский, С. Л. Рубинштейн, Д. Б. Эльконин т.б. ғалымдардың еңбектерінде қарастырылды. Олар ойын теориясының қалыптасуы мен дамуын, ойын әрекетінің әлеуметтік жақтарын айқындап, оның бала қиялы мен ойлау қабілетіне он әсер ететінін анықтаған.

17-20 ғасырларда ойын әрекетін түсіндіруде жаңа көзқарастар, пайымдаулар орнықты. Ойын – өмірдегі, іс-әрекеттегі пайдасыз және сонымен қатар аса қажетті маңызды құбылыстардың бірі болып табылады. К. Гросс адамдар мен жануарлардың ойындарын олардың бойында тұқым қуалау арқылы қаланған инстинкттің әсері деп түсіндіре келе, олар келешек өмірге қажетті дағдыларды ойын негізінде меңгереді деп ойынды баланы болашақ іс-әрекетке даярлау қызметін атқарады, сондай-ақ сол ойында жаттыға отырып, өз қабілетін жетілдіреді деп қарастырады, ал Г.Спенсер ойын балалардың ағзасындағы басы отын энергияның әсерінен, күшінің тасуынан пайда болады деп түсіндіреді.

Осы ойын туралы теорияларды талдаушылардың және бірқатар осы мәселе тақырыбында ой білдірушілер пікірінше, бұл теорияның құндылығы, ойынды дамумен байланыстыруында, ал кемшілігі – ойынға итермелейтін себеп, мотивтерді ашпауында дейді. Олар адам ойынын жануарлар ойыны тәрізді түсіндіре отырып, оны биологиялық факторлармен, инстинктпен байланыстырады. Ф. Шиллердің ойын жалғастырған Г. Спенсердің теориясы бойынша ойын барысында бала өзіндегі артық күшін сыртқа шығарады. Ойынның мотивін ашуға талпына отырып, К. Бюллер ойынның негізгі мотиві ретінде қанағаттан теориясын ұсынған.

Келесі бір ойын туралы жақсы пікір білдірген Г. В. Плеханов болды. Ол ойынды еңбекпен байланыстырды. Г. В. Плехановтың пайымдауынша, ойын еңбекке еліктеуден пайда болған еңбектің нәтижесі. Ойын – балалардың еңбегі. Сондай-ақ еңбек оның мазмұнын анықтайды, дәл тұжырым жасайды. Ойынды балалармен біріге отырып, ойын міндеттерін шешу барысында тиісті жағдайларды қалыптастыра білуді де ойластыру қажет дейді. Г. В. Плехановтың осы ойын кеңестік кездегі ғалым Д. Б. Эльконин жалғастырады, ол ойын, ең әуелі, үлкендердің іс-әрекеті ретінде пайда болды дейді. Зерттеушілердің пікірінше, балалар ойыны осылай пайда болған [1, 2, 3].

С. А. Шмаковтың пайымдауынша, ойынның табиғаты – бұл оның құндылығы, яғни қуанышты сезімі, сергектік, өмірге белсенді кірісу, қиялы, эмоциясы. И. Хейзинга ойынды бүкіл мәдениетке, өнерге теңеп, оған поэзияны, би өнерін, салт-дәстүрлердің барлығын енгізеді. Ал неміс философы И. Кант ойынды қоғамға тән құбылыс ретінде танып, Г. Спенсердің көзқарасын ұстанады. Тағы бір зерттеушілер ойынның когнитивтік және эмоционалдық аспектілерінен басқа оның әлеуметтік аспектісін айқындаған.

Балалардың ойынына жолдастары, ата-аналары, мұғалімдер мен ойыншықтары әсер ететіндігі дәлелденген. Олар үш аспектілердің ішінде әлеуметтік аспектісі басым деп тұжырымдайды. Кеңес философтары М. Каган, В. Демин ойынды адам әрекетінің құрамдас бір бөлігі деп қарастырғаны белгілі.

Жеке тұлғаның дамуындағы ойынның әсерін ерте заманның өзінде – ақ атақты ғұлама ойшылдар, педагог, психолог ғалымдар көріп, байқап оны іске асыру жолдарын ұсынған. Ертедегі ұлы ойшылдар Я. Коменский, Ж. Руссо, Дж.Локк, И. Пестолоцци ойын арқылы балаларды болашақ өмірге бейімдеу керек деп түсіндірген. Я. Коменский ойынды баланың қозғалуына табиғи қажеттілік ретінде қарастырды. Ол балаларға ойнау үшін көмектесіп отыру қажеттігін, олардың іс-әрекетін бақылау керектігін ерекше атап көрсетеді. Дж. Локк балалардың еркіндікке, бостандыққа, ынталы келетіндігімен санасуды талап етті. Бұл мәселеде ол кейін Ж. Руссо дамытқан еркіндік тәрбие ұғымының негізін сала бастады. Оқытудың әдістері мен құралдары жөнінде мәселелерді қарастырған. Дж. Локк та, Ж. Руссо да ең бірінші орынға баланың дамуын, білім алып тәрбиеленуін Евразийский национальнй университетін ойын арқылы жүзеге асырылуын қойған. Неміс педагогикасының көрнекті өкілі Ф. Фребель дидактикалық ойындардың негізін салушы болып есептеледі, ол қимыл-қозғалыс ойындарының, құрылыс дағдылары мен еңбек ету қабілеттерін дамытуға бағытталған дидактикалық жаттығулардың жүйесін жасады.

Зигмунд Фрейд балалармен өте аз жұмыс жасаса да, бала ойынның мәнін айқын түсінеді. Ол былай деп жазды: «Біз бала басынан елестің алғашқы белгілерін іздеуіміз керек». Баланың ең сүйікті және тартымды іс-әрекеті – ойын. Ойын үстінде бала жазушыға ұқсас келеді: ол өзінің жеке жұмысын жасайды, келмесе жұмысын өзіне қалай ұнаса, солай етіп құрады. Ол өз әлемін шын етіп қабылдамайды десек, қателескен болар едік. Керісінше, ол ойынға шын беріледі және барлық эмоциясын салады.

Фрейдтің тұжырымы бойынша, бала үшін ойын ешкім үйрете алмайтын нәрсеге үйрету әдісі болып табылады. Бұл шын өмірдегі; кеңістік пен уақыттағы; заттардағы, жануар құрылымындағы және адамдардағы зерттеу және ориентациялау әдісі. Ойын процесіне араласа отырып балалар біздің символикалық әлемде өмір сүруге үйренеді.

Қазіргі кезде ойын мәселесі бірқатар ауқымды зерттеулерде қомақты орын алып, оның баланы дамытудағы мәні анықталды.

Зерттеушілер ойын арқылы оқу міндеттерін тиімді шешуге болатынын дәлелдеді. Ойынның теориясы мен маңыздылығы туралы К. Д. Ушинский мен П. Ф. Лесгафт, тәрбиеде және оқыту барысында ойынның алатын орны туралы В. А. Сухомлинский, С. П. Шацкий, А. С. Макаренко және т.б. өз пікірін білдірген.

Ойындардың психологиялық мәнін зерттеу мәселесімен көрнекті психологтар: Л. Занков, Л. Выготский, Д. Узнадзе, С. Рубинштейн, А. Леонтьев, Д. Эльконин, А. Люблинская, В. Мухиналар айналысты.

Одан кейінгі кезеңде қазақ халқының бай этнографиялық материалдарын жинақтаған және оның ішінде ұлттық ойынның тәрбиелік маңызы туралы пікір айтқандар К. А. Покровский, А. И. Ивановский, Е. А. Алекторов, Ә. Диваев, А. Левшин, Н. Пантусов, Ф. Лазаревский, Е. Букин, О. Әлжанов, т. б. болды делінген. Қазақтың ұлттық ойындарын зерттеп қарастырған ғалым Е. Сағындықов болған [1; 2; 3].

Ғалымдардың анықтауы бойынша ойын төрт түрлі қырымен сипатталады:

- еркін дамытушы іс-әрекет, ол әрекет белгілі бір нәтиже үшін емес, баланың қанағаттануына байланысты;
- әрекеттің эмоционалды жағынан көтеріңкі болуы, яғни жарыстың орын алуы;
- ойынның мазмұнын сипаттайтын қағидалар.

Ойынның, әсіресе балалардың психологиясына тигізетін әсері көп, ойын кезінде балалардың ортамен қарым-қатынасы кеңейіп, таным қабілеті өсіп, мінез-құлқы қалыптасады, ойынның сан алуандылығы балаларды достыққа, адамгершілікке, тапқырлыққа, шапшаңдыққа баулиды.

Балалық шақ ойыннан бөлінбейді. Мәдениетте балалық шақтың мәні көп болған сайын, соғұрлым ойын да қоғам үшін маңызды болады. Ойынның элементі барлық белгілі мәдениеттерде кездеседі. Балалықты танудың оған әсер етудің және балалық шаққа Евразийский национальный университеттің бірден-бір әдісі ол – ойын.

Ойын балалардың негізгі іс-әрекеті ретінде психологиялық, анатомиялық-физиологиялық, педагогикалық маңызы зор қызметтер атқарады. Ойын баланың даму құралы, таным көзі, білімділік, тәрбиелік, дамушылық мәнге ие бола отырып, адамның жеке тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді. Ойынды көп ойнаған адамның дүниетанымы кең, жаны таза, жүрегі нәзік, нағыз сезімтал тұлға болып өседі. Бір балалар ойында шынайы

өмірді бейнелесе, енді бірі ішкі сезімін білдіреді. Ойын екі түрлі уақыттық бағытты қамтиды: қазіргі және болашақ. Бір жағынан бала бірден осы мезетте қуанышқа бөленеді, екінші жағынан ойын әрқашан болашаққа бағытталған. Өйткені ойын барысында тұлғаның келешек өміріне ықпал ететін сапалы қасиеттері мен іскерлік дағдылар қалыптасады. Ойында ең алғаш баланың дүниеге әсер етуді қажетсінуі қалыптасып, көрінеді. Ойынның негізі, жалпы мәні де осында.

Ойын әсері арқылы адам баласының белгілі бір буыны қоғамдық тәжірибені меңгереді, өзінің психикалық ерекшеліктерін қалыптастырады. Бала ойынында да қоғамдық, ұжымдық сипат болады. Мәселен, кез келген бала еш уақытта жалғыз ойнамайды, қатар құрбыларымен бірлесіп ойнайды. Ойында жұп арқылы бір-бірімен өзара қарым-қатынастар жасайды. Ал мұның өзі оның дамуы үшін ерекше маңызы бар фактор екендігі түсінікті. Ойын баланың түрлі қасиеттерін дамытады да баланың қабілеті, белсенділігі артады.

Ойынның негізгі ерекшелігі ол балалардың қоршаған өмірді – адамдардың қимылын, іс-әрекеттерін бейнелеу болып табылады. Ойында бөлме теңіз, аспан кеңістігі де, теміржол вагоны да болуы мүмкін. Балалар жағдайға ойынның өздері ойлаған түпкі ниеті мен мазмұнына лайықты маңыз береді.

Ойын іс-әрекетінің тағы бір ерекшелігі – оның әрекеттік сипаты. Балалар ойын шығарушылар, ойынды жазалаушылар болып табылады. Олар ойында өздеріне мәлім өмір құбылыстары мен оқиғалары туралы білімдерін бейнелейді, оларға өзінің қатынасын білдіреді [3, 4, 5].

Балалар ойынының ерекшелігі сондай-ақ бейненің, ойын әрекеті мен сөздің ұштасуымен өзара байланыстылығында. Бұл оның сыртқы белгісі емес, шын мәні. Ойында бала өзі бейнелеген қаһарманның іс-әрекетімен, сезімімен таныстайды. Кейде бейненің баланы баурап әкететіні соншалық, ол тіпті өзін әдеттегідей шақырғанға жауап та қатпайды.

Балалар үн-түнсіз ойнамайды. Тіпті бала жалғыз болғанның өзінде ойыншықтармен сөйлесіп жүреді. Ойынға қиялдағы қатысушылармен әңгімелеседі, өзімен мамасы үшін науқас кісі мен дәрігер үшін сөйлеседі және т.б. Сөз нақ бір ойын әрекетін сүйемелдеуші болып табылады, бейнені, оған баланың өз қатынасын толығырақ ашады.

Ойын процесінде сөйлесу қарым-қатынасы үлкен рөл атқарады. Сөйлесе жүріп балалар пікірлесіп, әсер алысып, ойынның

түпкі ниеті мен мазмұнын анықтайды. Ойында сөзбен уәделесу ұйымдастырушылық қызмет атқарады, балалар арасында өзара түсінісу мен достықтың, қоршаған өмірдің қайсыбір фактілері мен құбылыстарына бірдей көзқарастың пайда болуына және дамуына көмектеседі.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Мухина В.С. Детская психология. – Москва, 1985, 115-125 беттер.
- 2 Дүйсенова Ж.Қ., Қ.Н. Нығметова. Балалар психологиясы, Алматы, 2012.
- 3 Нарқұлова Б. Ойынның психологиялық және педагогикалық ерекшеліктері. // Бастауыш мектеп, № 3, 2009. 8-9 беттер.
- 4 Халықова А. Бала психологиясының дамуында ойынның рөлі // Мектептегі психология – Психология в школе, № 11 (101), 2016. 28-29 беттер.
- 5 Жаманбаева Ж. Балалардың қиял-қабілеттерін ойын арқылы дамыту // Мектептегі психология – Психология в школе, № 9 (75), 2014. 11-13 беттер.

МЕХАНИЗМЫ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ОБРАБОТКИ УЧЕБНОГО МАТЕРИАЛА ДЛЯ ДВУЯЗЫЧНОГО ОБУЧЕНИЯ НЕЯЗЫКОВЫМ ПРЕДМЕТАМ

САГИНОВА А. Е., СИВАКОВА И. В.,
ТЕМИРБУЛАТОВА А. А., ТЕТЮХИНА Т. А.
студенты, Евразийский национальный университет
имени Л. Н. Гумилева, г. Астана

Одной из важнейших задач современной системы образования в Казахстане является внедрение полиязычия в содержание образования. В данных условиях развитие полиязычия возможно на основе параллельного представления учебного материала на двух языках, но освоение неязыкового предмета на английском языке вызывает большее количество проблем, суть которых заключается в следующем: слабый уровень владения английским языком учащихся и невладение им профессионально-ориентированной лексикой; слабый уровень владения английским языком учителей неязыковых дисциплин, а также невладение языковой методикой.

Для решения названных проблем в 2008 году д.п.н. проф. Булатбаевой К. Н. была разработана «Когнитивно-коммуникативная технология двуязычного обучения неязыковым дисциплинам» (после многолетней апробации получено СВИДЕТЕЛЬСТВО ИС 005689 о государственной регистрации прав на объект авторского права № 1798 от 17.08.2016г. МЮ РК), которая была реализована в следующих школах города Павлодара: СШ № 14 (физика на русском и английском языках в 7 классе), СШ № 42 им. Ауэзова (история Казахстана на казахском и русском языках), СШ № 69 г.Астаны. Подробно о технологии можно прочитать в научных трудах Булатбаевой К.Н [1, с. 27-33; 2, с. 198-204; 3, с. 228-231; 4, с. 117-121; 5, с. 19-21; 6, с. 36-42].

Реализация названной технологии возможна при определенной обработке изучаемого материала на основе последних достижений лингвистической науки – прежде всего ее когнитивного, коммуникативного и семантического направлений.

В настоящей статье авторы представляют механизмы обработки учебных текстов по школьным предметам «Физика», «Биология», «Химия», «География», проведенной в рамках комплексной исследовательской работы.

Так, на примере предмета «География» описаны условия реализации технологии. Для этого учебный материал для 7 класса был структурирован в соответствии с этапами обучения, предусмотренными в технологии. Особенность когнитивно-коммуникативной технологии заключается в тематическом объединении нескольких уроков в различные типы в соответствии с задачами обучения. Для этого весь тематический цикл разделен на несколько этапов. Охарактеризуем каждый этап:

Первый тип урока – урок формирования понятийного аппарата и обогащения словарного запаса по теме. Прежде всего, нужно подавать материал в виде взаимосвязанных элементов. Учитель подготавливает таблицу на родном языке, которая содержит только основную информацию по изучаемой теме. Следующим этапом является закрепление и обогащение словарного запаса учащихся. Для этого прошедший материал представляется в виде таблицы на английском языке. Освоение новой лексики происходит путем обсуждения каждой микротемы и различных упражнений.

Второй тип урока – урок закрепления основных положений изучаемого материала и обогащения грамматического строя английской речи. На данном уроке учитель определяет наиболее

часто встречающиеся семантические типы элементарных высказываний. Они учат учащихся видеть структуру предложения, путем постепенного осложнения грамматической основы (о данных единицах подробно будет сказано далее).

Третий тип урока – урок формирования умений диалогического общения в рамках ключевых фрагментов изучаемого материала. Особенности данного типа урока являются организация повторения и доработки пройденного материала на английском языке, активизация в речи учащихся английских контактоустанавливающих средств. Для этого учитель отбирает несколько ключевых ситуаций и структурно-содержательные типы диалогов. Ученики создают диалоги в зависимости от предложенных ситуаций, используя усвоенную информацию.

Четвертый тип урока – урок синтеза полученных знаний и оформления их в форме монологической речи на английском языке. Данный тип урока можно подготовить в различной форме (в виде круглого стола, конференции, викторины и т.д.). Учащиеся дома должны подготовить доклад на английском языке на заданные темы и защитить их на уроке.

С учетом приведенных этапов обучения составлен календарно-тематический план по предмету «География» соответственно заданному объему часов (2 часа в неделю), разработаны образцы уроков каждого типа, которые апробированы в СШ № 14 г. Астаны.

Эффективная реализация технологии не ограничивается структурированием и распределением материала в рамках указанных типов уроков. Одним из важных условий следует считать когнитивную обработку учебных текстов. Для этого мы опираемся на достижения когнитивной лингвистики, изложенные в работах Ч. Филлмора, Т. А. ван Дейк и В. Кинч, М. Минского [7, с. 125].

В настоящей статье мы предлагаем механизм когнитивно-коммуникативной обработки учебного текста для реализации названной технологии. Этот механизм призван помочь учителям неязыковых предметов осознать лингвистическую природу текста и возможности его адаптации в целях двуязычного обучения, так как эти специалисты в силу специфики профессионального обучения не получили этих умений.

Учитель-предметник должен научиться обрабатывать учебный текст, ориентируясь на формирование у своих учащихся прочных знаний и компетенций по неязыковому предмету и коммуникативной компетенции на английском языке в рамках изучаемой темы.

Обработка текста начинается с его деления на микротемы. Поделив текст на микротемы, мы можем представить целостную структуру текста в виде схемы. Данные схемы будут различны для каждого текста в зависимости от внутренних взаимосвязей частей определенного тематического поля. Так, можно выделить веерное (параллельное), последовательное или комбинированное развитие темы. Таким образом, опираясь на схемы и последовательно переходя от одной составляющей схемы (слота) к другой, ученик будет ясно представлять суть материала.

Далее мы выделяем речевые интенции по каждой микротеме. Это поможет учителю не упустить важные моменты при объяснении темы и обеспечит легкое восприятие материала учащимися. Таким образом, заранее подготовленный перечень речевых интенций – важное условие освоения стандарта по изучаемому предмету.

Выделив речевые интенции в тексте, поделим их на пропозициональные и иллокутивные. Выделяя такие интенции, мы опирались на теорию о пропозиции и иллокуции Е. В. Падучевой [8, с. 271], согласно которой под пропозицией понимаем соотношенность содержания высказывания с объективной действительностью, под иллокуцией – воплощение намерений говорящего средствами языка.

Пропозициональные речевые интенции мы используем для объяснения и первичного восприятия учебного текста. В перечень данного вида интенций входят: рассказать, раскрыть, перечислить, объяснить, сообщить, выявить, выделить, определить, дать толкование и т.д. Таким образом, на начальном этапе достаточно сжатая и лаконичная учебная информация, полученная на основе предлагаемого механизма переработки и освоенная на родном языке, будет служить эффективной базой для передачи ее на иностранном языке.

Иллокутивные речевые интенции, по нашему мнению, при освоении сути изучаемого материала по неязыковому предмету носят факультативный характер.

Это будет оригинальным и приемлемым для казахстанской системы образования дидактическим путем развития дву- / трехязычия.

Описанный механизм переработки учебных текстов был проделан на материале школьного предмета «Биология», выявлены многие недочеты учебных текстов, которые не соответствуют требованиям современной теории учебника. Предложив механизм лингвистической переработки учебного текста, мы помогаем

специалистам-нефилологам (учителям, методистам, авторам учебников) грамотно подходить к когнитивно-коммуникативному представлению изучаемого материала, добиваться освоения учащимися стандарта по неязыковому предмету, общаться на английском языке в рамках, изученных тем и выражать собственную точку зрения по теме, отношение к собеседнику (согласие-несогласие, одобрение, обоснование и т.д.).

Специалисты неязыковых дисциплин также не смогут провести последовательную работу по интеграции процессов освоения изучаемого материала и обогащения грамматического строя англоязычной речи без помощи лингвистов. Для этого нами представлен механизм применения семантических типов элементарных высказываний как единиц обучения (См. об этом подробно в статье Булатбаевой К. Н.) [9, с.116-123]. Для лингводидактики важным аспектом является то, что семантические типы элементарных высказываний обслуживают любую тему. Относительно неязыкового предмета основополагающим принципом отбора является принцип частотности употребления тех или иных семантических типов элементарных высказываний в рамках той или иной темы.

Таким образом, мы солидарны с мнением, что семантические типы элементарных высказываний являются основным грамматическим материалом при иноязычном освоении неязыкового предмета, способствующие целенаправленному обогащению речевых конструкций в рамках конкретной темы, так как эти единицы представляются не в абстрактном виде, а уже в лексикализованной форме.

Функционирование семантических типов элементарных высказываний рассмотрим на учебном тексте школьного курса «Химия». Для иллюстрации нашей идеи разберем тему «Вода в природе», которую могут «обслуживать» следующие семантические типы: «Субъект и его количественная характеристика», «Субъект и его характеристика (по применению)», «Целое и части в их взаимосвязи», «Субъект и его квалификативная характеристика», «Субъект и его преобразование, изменение», «Субъект и его свойство», «Субъект и его желаемое/ожидаемое состояние-характеристика» (См.таблицу 1).

Таблица 1 – Семантические типы высказываний в тексте

Предложения	Семантические типы высказывания
Water is one of the most important substances for human life Вода – одно из самых важных веществ для жизни человека	Subject and its qualificative characteristic Субъект и его квалификативная характеристика
Water is necessary not only for drink, but also for washing, watering plants and other needs Вода нужна не только для питья, но и для умывания, стирки, полива растений и других нужд	The subject and its characteristic (on application) Субъект и его характеристика (по применению)
Practically all chemical transformations on Earth happen with water participation Практически все химические превращения на Земле происходят с участием воды	Subject and its property Субъект и его свойство

Повторяемость семантических типов элементарных высказываний обеспечивает прочный навык самостоятельного употребления обучающимися этих типов в их английской продуктивной речи в любой жизненной ситуации.

Более того, при анализе учебного текста мы выявили, что средством дифференциации моделей простого предложения может служить выявление синонимической соотносительности языковых единиц.

Приведем пример из учебного текста: Atom is a particle with complex structure // Атом – это частица со сложной структурой. (A) Atom – the particle having complex structure // Атом – частица, имеющая сложную структуру. (B) Atom is a particle which has the complex structure. // Атом есть частица, которая имеет сложную структуру.

В каждой из трех конструкций синонимического ряда, включая исходную, инвариантное типовое значение формируется тремя в целом совпадающими по смыслу, но оформленному по-разному структурно-смысловыми компонентами. Тождество типового значения в пределах ряда обеспечивается смысловыми константами, роль которых выполняют словоформы с категориальной семантикой лица АТОМ // АТОМ и PARTICLE // ЧАСТИЦА, первая – с предметным, вторая – с признаковым значением класса.

Следующим механизмом лингвистической обработки текста следует считать отбор синтаксисом для обогащения грамматического строя англоязычной речи в рамках изучаемых тем. Мы находим

пути интеграции мельчайших единиц синтаксиса при закреплении изучаемого материала. Синтаксема – это грамматическая словоформа с типовым значением местонахождения, времени, объекта, адресата действия т.д

Г. А. Золотова объединяет несколько одноименных синтаксем в группы: авторизатор – синтаксема с типовым значением «субъект оценки, восприятия и речи-мысли»; адресат – компонент, обозначающий лицо и реже предмет; делиберат – синтаксема со значением содержания рече-мыслительного, социального действия или восприятия; дестинатив – компонент, выражающий назначение предмета; дименсив – синтаксема со значением признака, который обозначает характеризующий размер, исчисляемую меру величины; директив – компонент, выражающий направление движения; инструментатив – синтаксема с типовым значением орудия действия; каузатив – компонент, обозначающий причину действия или проявления признака, свойства; каузатор – синтаксема с типовым значением воздействующего фактора; кваликатив – синтаксема со значением «субъект качества и свойства предмета»; квалификатив – компонент передающий родо-видовые отношения; квантитатив – компонент, содержащий количественные характеристики и т.д. [10, с. 430-432].

Предположение о том, что синтаксеммы могут служить одними из средств формирования иноязычных грамматических навыков при изучении учебных текстов по неязыковым предметам, подтолкнуло нас разработать механизм выявления частотности синтаксем в рамках учебных текстов по программным темам.

На материале предмета «Физика» нами выявлено, что каждая группа синтаксем выступает не во всех семантических типах элементарных высказываний. Например, локативы являются компонентами предложений в шести семантических типах, темпоративы в пяти типах, а директивы только в двух семантических типах предложений-высказываний.

Таким образом, на кафедре иностранной филологии Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева осуществляется комплексная исследовательская работа студентов и магистрантов по адаптации учебных текстов к условиям развития полиязычия в целях оказания методической помощи учителям и преподавателям неязыковых дисциплин в школе и вузе.

ЛИТЕРАТУРА

1 Булатбаева К. Н. Основы когнитивно-коммуникативной технологии обучения полиязычию. / Сб.: Дарынды балаларға көптілде білім беру жөніндегі республикалық ғылыми-практикалық семинарлардың материалдары. - Астана: «Дарын», 2009. - с.27-33;

2 Она же. Мектепте және жоғары оқу орындарында көптілділікті дамытудың когнитивтік-коммуникативтік технологиясы. «Жаһандану жағдайында тілдердің дамуы мен қазақ тілінің көкейкесті мәселелері» атты республикалық ғылыми-практикалық конференциясының материалдар жинағы. - Павлодар: С.Торайғыров атындағы ПМУ, 2009. - с.198-204;

3 Она же. Когнитивно-коммуникативная технология как условие развития массового полиязычия в учебных заведениях Казахстана// Сб.: Перемены в образовании: новые границы и приоритеты: материалы межд. научн.-практ. конф. – Алматы: АПН Казахстана, 2011. - с. 228-231;

4 Она же. Организация учебного процесса по когнитивно-коммуникативной технологии полиязычного обучения. - Вестник КазУЭФМТ.- 2014, № 3, с.117-121;

5 Она же. Организация учебного процесса по когнитивно-коммуникативной технологии// Материалы Республиканской научно-методической конференции «Современное образование: содержание, технология и обеспечение качества» - Астана, 2015. – с.19-22;

6 Она же. Научно-методические основы формирования языковой личности в вузе: когнитивно-коммуникативная технология обучения полиязычию// Вестник науки Казахского агротехнического университета им.С.Сейфуллина. - Астана, 2013. - с.36-42

7 Новое в зарубежной лингвистике». – Вып. XXIII. – М.: Прогресс, 1988. – с.125

8 Падучева Е.В. Высказывание и его соотнесенность с действительностью. – М.:Наука, 1985. – с.271;

9 Булатбаева К.Н. Семантические типы элементарных высказываний как единицы обучения русской грамматике в иноязычной аудитории. // научный журнал «Вестник» Евразийского национального университета им. Л.Н.Гумилева. - Астана, 2004, № 1. - с.116-123.

10 Золотова Г.А. Синтаксический словарь. Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса. Изд.2-е исправленное, М.: Эдиторная УРСС, 2002.- с.430-432

ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ БЕЗОПАСНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЕ

САРСЕНОВА А. Е.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

КУДИЯРБЕКОВА Г. К.

магистр, ст. преподаватель ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Необходимость сохранения здоровья и жизни детей определяет актуальность поиска новых ресурсов развития системы образования. Мало знать закономерности развития той или иной болезни, закономерности развития катастрофических процессов и их прогнозы, разрабатывать и внедрять механизмы предупреждения болезней, травматизма или бедствий. Надо добиться, чтобы эти меры были приняты детьми и подростками, их родителями и педагогами, востребованы ими, перешли бы в их повседневную жизнь, находя отражение в психологических установках и ценностях. Отсюда вытекает масштабная задача развития образования и обеспечения безопасности образовательного пространства – формирование массовой культуры безопасности.

Культура безопасности жизнедеятельности – это состояние развития человека, социальной группы, общества, характеризуемое отношением к вопросам обеспечения безопасной жизни и трудовой деятельности и, главное, активной практической деятельностью по снижению уровня опасности.

Цель культуры безопасности – безопасность (состояние среды), достигаемая через совокупность материально-технических, экономических, философских, гражданско-правовых и иных аспектов жизни человека, достигается данное состояние через формирование личности – носителя специфических качеств (личности безопасного типа).

Для разработки методических основ формирования культуры безопасности жизнедеятельности (КБЖ) требуется определить объекты, у которых необходимо формировать культуру безопасности жизнедеятельности и которые должны быть ее носителями, и методы воздействия на эти объекты в целях достижения желаемых их качеств и свойств.

Когда же начинать формировать эту культуру? Кто должен это делать? Казалось бы, ответ прост – чем раньше, тем лучше. Прямо с колыбели, в семье, в детском саду, школе. По целому ряду причин,

чаще всего именно школа становится отправной точкой в длительном и сложном пути формирования культуры безопасности личности.

В настоящее время безопасность становится обязательным условием и одним из критериев эффективности деятельности образовательного учреждения.

Неотъемлемой частью профилактики правонарушений, травматизма, профессиональных заболеваний является формирование у учащихся культуры безопасности всеми сотрудниками образовательного учреждения, а не только учителями основ безопасности жизнедеятельности.

Культура безопасности как компонент содержания образования включает систему знаний, способов деятельности, ценностей, норм, правил безопасности, основная функция которых – формирование и развитие у учащихся готовности к профилактике и минимизации вредных и опасных факторов, использованию социальных факторов. С. В. Петровым выделены следующие цели и задачи формирования культуры безопасности учащихся:

- снижение количества происшествий в образовательном учреждении;
- постоянное поддержание интереса к безопасности и охране труда;
- убеждение работников, обучающихся в необходимости мероприятий по безопасности и охране труда;
- воспитание сознательного отношения к безопасности;
- популяризация новых средств обеспечения безопасности;
- внедрение в учебно-воспитательный процесс современных средств охраны труда и безопасности;
- создание на каждом рабочем месте здоровых и безопасных условий труда и учебы [1].

Главными методами и средствами воздействия на формирования культуры безопасности жизнедеятельности, помимо повышения знаний в области безопасности жизнедеятельности, нужно поднять моральные и нравственные представления индивида, обратить внимание на психологическое, а также патриотическое воспитание, все это позволит ограничить количество угроз и рисков.

Главная цель педагогической деятельности учителя основ безопасности жизнедеятельности в средней школе – воспитание и формирование культуры безопасности и, как следствие, развитие личности безопасного типа, как носителя этой культуры. Именно в школе маленький человек готовится к самостоятельной, дальнейшей

жизни, жизни в современном социуме, который далеко не безопасен на сегодняшний день.

Если согласится с Твердохлебовым Н. В. что «Личность – конкретный человек, представитель определенного общества, группы (коллектива), осознающий свое отношение к окружающему, занимающийся определенным видом деятельности и обладающий индивидуальными особенностями, присущей ему системой психологических свойств и качеств» [2]. Можно заключить, что личность безопасного типа – это индивид транслирующий устойчивые, безопасные формы поведения, основанные на влиянии социокультурных факторов внешней среды.

Самая главная ценность – это ценность человеческой жизни. Понятия жизнь и безопасность тождественны по своей сути. Следовательно, чтобы сохранить свою жизнь, необходимо, кроме осознанного безопасного поведения на врожденном, биологическом уровне, знать, понимать и принимать концептуальные принципы и основы безопасного существования в социуме. А этим принципам и основам необходимо человека научить.

Для того, чтобы снизить вероятность возникновения различного рода опасностей, деструктивных факторов для человека, необходимо сформировать у него определенные стереотипы поведения и отношения к окружающей среде, которые будут по сути своей безопасны. Следовательно, необходимо воспитать культуру безопасности у этого человека, которая позволит ему безопасно существовать в социуме.

Следовательно, в современных условиях воспитание культуры безопасности это должна быть специально организованная деятельность педагогов и воспитанников, направленная на формирование личности безопасного типа.

Надо понимать, что опасности и трудности в повседневной жизни есть и будут и никуда от них не уйти, как бы мы этого не хотели. Эти трудности и опасности создаются не только природой, но и людьми. Достичь успеха в жизни, самореализоваться и самоутвердиться невозможно без знаний основ безопасности жизнедеятельности. Необходимо научить подрастающее поколение не только избегать опасных ситуаций, но и уметь их преодолевать при необходимости. Самое сложное то, что человек, особенно ребенок, часто создает сам себе опасности и экстремальные ситуации. И если маленький человек не готов, не вооружен определенными знаниями в области безопасности, если у него культура безопасности

находится на низком уровне, то создавшееся положение становится критическим. Общеизвестна главная формула безопасности: «предвидеть опасность, по возможности избегать опасность, при необходимости – действовать». Отсюда возникает актуальная задача – подготовить подрастающее поколение так, чтобы при возникновении опасностей действия были грамотные, выверенные, единственно верные и оптимальные.

Однако необходимо акцентировать, что предотвратить возникающую опасность или чрезвычайную ситуацию гораздо проще, чем правильно действовать, когда эта опасность или ЧС уже возникла. Соглашаясь с Есиповой А. А. можно констатировать, что цель воспитания культуры безопасности определяется в следующем – воспитание такого типа людей, при котором обеспечение безопасности жизнедеятельности является основной внутренней потребностью [3].

Возникает вопрос: «Каким образом сегодняшний школьник будет предугадывать вектор перемен, его направление и скорость, как он сможет делать прогнозы с достаточной степенью вероятности о модели своего поведения?». Вероятно, что он должен четко себе представлять образы и формы в будущем во взаимосвязи со своей деятельностью. Следовательно, обучающийся должен уверенно моделировать и свою деятельность соразмерно предполагаемым изменениям. В первую очередь, он должен иметь в своем сознании достаточно правильные (пусть и грубые) образы будущего – представить себе, какие виды работ, профессий, какие личностные качества будут нужны в будущем, какие формы приобретет семья и какие взаимоотношения между людьми будут превалировать; какие проблемы морально-этического и экологического плана могут возникнуть; какая техника будет нас окружать и с какими организационными структурами придется нам срабатываться.

Следовательно, необходимы такие пути и средства в педагогике, которые позволят привить, воспитать культуру безопасности у школьника. В современных условиях будущее всей цивилизации будет зависеть именно от образования.

ЛИТЕРАТУРА

1 Петров С.В., Обеспечение безопасности образовательного учреждения [Текст]: Учебное пособие / С.В. Петров, П.А. Кисляков. – М.: Издательство «Русский журнал», 2010. – 260 с.

2 Твердохлебов Н.В. и др. Основы безопасности жизнедеятельности: Учебник для 9 класса общеобразовательных учреждений. – М., 2012. – 198 с.

3 Есипова А.А., Ребко Э.М.. Культура безопасности жизнедеятельности как интегральное качество личности. – М., 2012.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ УРОВНЯ СФОРМИРОВАННОСТИ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

СЫСОЕВА К. Н.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

КЛЮШИНА З. В.

ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

В современных условиях наиболее актуальными в педагогике и психологии являются проблемы содержания и качества образования. В настоящее время для повышения качества образования одним из востребованных становится компетентностный подход.

В учебных заведениях специально не учат общению, а жизнь показывает, что самостоятельно приобрести коммуникативную культуру удается далеко не каждому человеку. Именно из-за этого возникают проблемы, конфликты на межличностном, групповом и социальном уровнях. Образование формирует у человека целостное качество, позволяющее ему взаимодействовать с другими людьми. Это качество – коммуникативная культура человека, которая является одной из важных составляющих общей культуры человека. Формирование общей культуры, культуры общения, коммуникативной культуры продолжается непрерывно в течение всей жизни и деятельности человека [1].

Чтобы определить, какими умениями и навыками должен обладать коммуникант для успешного межкультурного общения, считается целесообразным рассмотреть понятие межкультурной компетенции, которая является сочетанием трех составляющих: языковой, коммуникативной и культурной компетенции. Соединяясь воедино, они образуют качественно новое целое, обладающее собственными признаками, отличными от каждого из компонентов, взятых в отдельности.

Термин «компетенция» был предложен Н. Хомским со ссылкой на Вильгельма фон Гумбольдта, который высказывал

идею о необходимости соизучения языка и культуры еще в 1822 г. В методической литературе описываются различные виды компетенций, по-разному взаимодействующие друг с другом. Ведущей для нашего исследования является коммуникативная компетенция.

Коммуникативная компетенция – приобретенное в процессе естественной коммуникации или специально организованного обучения особое качество речевой личности, складывающееся из нескольких составляющих, в числе которых можно выделить языковую компетенцию, предметную компетенцию, лингвистическую компетенцию и прагматическую компетенцию [2].

Коммуникативная компетенция – это способность осуществлять общение посредством языка, то есть передавать мысли и обмениваться ими в различных ситуациях в процессе взаимодействия с другими участниками общения, правильно используя систему языковых и речевых норм и выбирая коммуникативное поведение, адекватное аутентичной ситуации общения. Коммуникативная компетенция не является личностной характеристикой того или иного человека; её сформированность проявляется в процессе общения.

Овладение коммуникативной компетенцией предполагает овладение иноязычным общением в единстве всех его функций: информационной, регулятивной, эмоционально-оценочной (ценностно-ориентационной) и этикетной.

В ходе реализации этих функций решаются определенные коммуникативные задачи и формируются основные коммуникативные умения:

Информационная (познавательная, когнитивная) функция предполагает формирование продуктивных речевых умений в говорении и письме. Выполняются следующие коммуникативные задачи: 1) запросить информацию, 2) сообщить информацию, 3) объяснить информацию, 4) воспринять и понять воспринятую информацию.

Регулятивная (побудительная) функция предполагает выполнение следующих коммуникативных задач: 1) побудить к чему-либо, 2) попросить о чем-либо, 3) предложить что-либо, 4) посоветовать, 5) договориться о чем-либо, 6) воспринять побуждение и отреагировать на него.

Эмоционально-оценочная (ценностно-ориентационная) функция. Коммуникативные задачи: 1) выразить мнение, оценку, 2) выразить

чувства, эмоции, 3) доказывать, убеждать, 4) ощутить удовольствие/неудовольствие и другие чувства от воспринятой информации.

Этикетная функция предполагает формирование рецептивных речевых умений в восприятии речи на слух (аудировании) и чтении. Задачи коммуникации: 1) обратиться, начать разговор, 2) выразить интерес к собеседнику, внимательно слушать и слышать, 3) поддержать разговор, закончить его, 4) поздравить с праздником, 5) поблагодарить, 6) выразить сочувствие.

Для того, чтобы реализовать указанные функции общения средствами иностранного языка, необходимо овладеть этими средствами, уметь употреблять их в основных видах речевой деятельности, знать определенные страноведческие реалии, особенности речевого и неречевого поведения в социокультурном контексте страны/стран изучаемого языка, уметь овладеть всеми этими знаниями, навыками и умениями, а также умениями выходить из положения при нехватке иноязычных языковых средств (компенсаторными умениями). Таким образом, овладение иноязычным общением даже в ограниченных пределах – процесс многослойный, многоаспектный, а коммуникативная компетенция (как методическое понятие), выступающая как искомый результат обучения, – явление сложное, многокомпонентное.

Проблема эффективной организации процесса формирования коммуникативных умений в ходе учебной деятельности нашла свое отражение в исследованиях отечественных и зарубежных ученых: И. А. Зимняя, В. В. Краевский, Дж. Равен, А. П. Тряпицына, А. В. Хуторской и др. раскрывают теоретические взгляды на сущность компетентностного подхода в образовании.

Успешность и интенсивность формирования коммуникативных умений зависят от того, насколько они осознаются школьником, насколько он сам способствует их развитию и насколько целенаправленно участвует в этом процессе.

Младший школьный возраст – оптимальный период для формирования коммуникативной компетенции, активного обучения социальному поведению, искусству общения между детьми разного пола, усвоение коммуникативных, речевых умений, способов различения социальных ситуаций.

Младший школьный возраст характеризуется целым рядом особенностей:

1 С поступлением в школу ребенок открывает для себя новое место в социальном пространстве человеческих отношений.

2 У младших школьников уже достаточно развиты рефлексивные способности.

3 Школа предъявляет к ребенку новые требования в отношении речевого развития.

4 В младшем школьном возрасте происходит перестройка отношений ребенка с людьми.

5 Осуществление учебной деятельности возможно только в том случае, если ребенок приучается управлять своими психическими процессами и поведением в целом.

6 У детей младшего школьного возраста складываются предпосылки формирования важных социальных качеств.

7 Дети в этом возрасте не утратили интереса к игре и, что самое важное, игру они используют как полигон для отработки учебных умений.

С целью проведения исследования в рамках дипломной работы нами был изучен ряд методик на определение уровня коммуникативной компетенции. На начальном этапе работы мы диагностировали уровень развития коммуникативной компетенции младших школьников с помощью тестирования. Был использован Тест коммуникативных умений Л. Михельсона (в адаптации Ю. З. Гильбуха), предназначенный для определения уровня коммуникативной компетентности и качества сформированности основных коммуникативных умений [3].

В качестве участников диагностического исследования выступили ученики Центра Языка и Перевода «AngloTerra» (г. Павлодар), уровня «Junior», в количестве 16 человек, возраст опрошенных 8-9 лет. Дети обучаются в Центре Языка и Перевода «AngloTerra» с сентября 2016 года. Изучение группы в качестве объекта исследования дипломной работы по теме «Игровые технологии в формировании межкультурной коммуникативной компетенции младших школьников» начато с сентября 2016 года.

Ученикам было предложено 27 коммуникативных ситуаций. К каждой ситуации предлагается 5 возможных вариантов поведения, необходимо выбрать один вариант поведения в ней. Это должно было быть наиболее характерное поведение для опрашиваемых, то, что они действительно делают в таких случаях, а не то, что следовало бы делать. В тесте предполагается некоторый эталонный вариант поведения, который соответствует компетентному, уверенному, партнерскому стилю.

Изучив бланки и проанализировав ответы в соответствии с ключом, подсчитав процентное соотношение уровня сформированности межкультурной компетенции всей экспериментальной группы, мы выявили, что младшие школьники демонстрируют низкий уровень коммуникативной компетенции в силу недостаточности знаний о деятельности общения и невозможности их продемонстрировать.

Правильную, компетентную реакцию продемонстрировали всего лишь 7 % опрошиваемых – это высокий уровень сформированности коммуникативной компетенции, агрессивный ответ дали 66 % опрошиваемых – низкий уровень сформированности коммуникативной компетенции, и зависимое поведение проиллюстрировали 27 % - средний уровень.

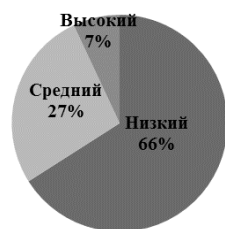

Рисунок 1 – Уровень сформированности коммуникативной компетенции группы младших школьников

27 ситуаций представляют следующие 10 блоков коммуникативных умений:

- умение оказывать и принимать знаки внимания (комплименты) от сверстника;
- реагирование на справедливую критику;
- реагирование на несправедливую критику;
- реагирование на задевающее, провоцирующее поведение со стороны собеседника;
- умение обратиться к сверстнику с просьбой;
- умение ответить отказом на чужую просьбу, сказать «нет»;
- умение самому оказать сочувствие, поддержку;
- умение самому принимать сочувствие и поддержку со стороны сверстников;
- умение вступить в контакт с другим человеком, контактность;
- реагирование на попытку сверстников вступить в контакт.

Анализ типов коммуникативных умений показал следующее: сформированы умения реагирования на несправедливую критику у

32 %, реагирование на задевающее, провоцирующее поведение со стороны собеседника у 25 %, умение ответить отказом на чужую просьбу, сказать «нет» составило 12 %, умение вступить в контакт с другим человеком – 10 %; реагирование на попытку вступить в контакт – 9 %, реагирования на справедливую критику у 8 % и умение самому принимать сочувствие и поддержку со стороны сверстников – 4 %.

К сожалению, не проявились такие умения, как самому оказывать и принимать сочувствие, поддержку, а также умение оказывать и принимать знаки внимания (комплименты) от сверстника. По всей вероятности, подобные ситуации затруднительны для детей данного возраста.

Все вышесказанное говорит о том, что большая часть группы не компетентны в вопросах общения. Это подтверждает актуальность темы нашего исследования и говорит о необходимости разработки образовательного курса, способствующего формированию коммуникативной компетенции учеников младших классов.

Мы изучаем пути и технологии повышения межкультурной коммуникативной компетенции. При работе по обучению членов группы английскому языку используются аутентичные учебные комплексы, в которых информация представлена таким образом, чтобы обеспечить активное и осознанное освоение учащимися знаний, умений и навыков при помощи четкого деления учебных материалов в соответствии с уровнем владения языком обучающимися. Также применяется курс видео – уроков, в которых предложены ситуации из повседневной жизни сверстников обучающихся.

При работе необходимо поддержание дружелюбной психологической атмосферы на уроке, выбор средств достижения эмоционального отклика взаимодействующих субъектов. Необходимо знакомить с культурой разных стран, использовать полученные языковые знания и навыки при любой возможности, собирать и изучать информацию о культурном своеобразии соответствующей страны. Применение различных ситуативных заданий также необходимо.

Успешность и интенсивность формирования коммуникативных умений зависят от того, насколько они осознаются школьником, насколько он сам способствует их развитию и насколько целенаправленно участвует в этом процессе. Естественно, что требуется комплексный подход для решения всех коммуникативных задач и овладения коммуникативными умениями, работа по

формированию коммуникативной компетенции во всех сферах жизни, во время каждого школьного предмета, при обучении на всевозможных курсах и т.д. Ведущий вид деятельности младших школьников – игра, поэтому применение игр при обучении общению не следует игнорировать.

ЛИТЕРАТУРА

Безрукова, В. С. Основы духовной культуры (Энциклопедический словарь педагога). / В. С. Безрукова // – 2000 [Электронный ресурс]: URL: <https://www.psyoffice.ru/6-1010-komunikativnaja-kultura.html> (дата обращения 5.03.2017)

Педагогическое речеведение. Словарь-справочник. – М.: Флинта, Наука. Под ред. Т. А. Ладыженской и А. К. Михальской. 1998. // Словари и энциклопедии на Академике [Электронный ресурс]: URL: http://ped_recheved.academic.ru/85/Коммуникативная_компетенция (дата обращения 5.03.2017)

Психологический сайт «Тестотека» Тест коммуникативных умений Л. Михельсона (в адаптации Ю.З. Гильбуха) [Электронный ресурс]: URL: <http://testoteka.narod.ru/mlo/1/10.html> (дата обращения 5.03.2017)

РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕДЕ ДАЛА ДАНАЛАРДЫҢ АЛАТЫН ОРНЫ

ШАЙКЕНОВА А.
студент, ПМПИ, Павлодар қ.
СӘРСЕНБАЕВА Б. Ғ.
п.ғ.к., профессор, ПМПИ, Павлодар қ.

Өзін-өзі танудың философиялық негіздерін А. Н. Нысанбаев пен Г. Г. Соловьева, педагогикалық және этнопедагогикалық тұрғысын К. Ж. Қожахметова, рухани-адамгершілік тәрбиелеудегі мәденилік тұрғыны М. Х. Балтабаев пен психологиялық тұрғыны Х. Т. Шериязданова ұсынған. Өзін-өзі танудың мақсаты – біртұтас, рухани, білімді адамды, Ғаламшар Азаматын, Жаһандану ғасырында өмір сүре алатын және бақытты бола алатын адамды қалыптастыру. Ол қоршаған әлемді қорғап және сақтай алатын, өмір сүру бейнесі басқа адамдарды түсініп, әртүрлі елдердің мәдениетін және өмірлік тәжірибесіне құрмет көрсетіп, өзінің ұлттық әлем үлгісін дамытып, қорғай алатын болуы керек. Ғылыми-теориялық өзіндік санасы ретінде, философия, адам болмысының шекті негіздерін «Адам-

Құдай-Әлем» аспектісінде айқындайды: әлем деген не, оның шегі бар ма, әлде шексіз бе, жаратылған ба, әлде ғасырлар бойы бар ма, шексіз бөле беруге болады ма, әлде бөлінудің шегі бар ма, адам деген кім, адамның мәні мен жаратылысы қандай? Өмір мен өлім? Жан мен тән? Психикалық пен физикалық? Руханилық пен руханисыздық? Біз құдай туралы нені білеміз және біле алмаймыз? Бұл ретте, біздің ислам әлеміне, оның ішінде сопылық танымға негізделген көркем шығармалар мен пәлсапалық еңбектерге иек сүйенгеніміз жөн. Суфизм, яғни сопылық діни-философиялық және моральдық-этикалық принциптерді басшылыққа алатын дүниетаным ағымы болғандықтан, оның басты мақсаты – Құдаймен бірігу. Ал жеке тұлға, яғни адам Құдаймен тікелей рухани қатынасқа жеке психологиялық әрекеттер арқылы жетеді. Ал, бұған Құдайға деген махаббаты шын әрі адал адам ғана ұзақ уақыт өзін-өзі жетілдіру арқылы жетеді. Құдаймен бірігуді сопылар адамның саналы түрде жетілуі деп түсінді. Ол көріністің түрі мен мәні әртүрлі болды. Өзіндік жетілудің басты сатылары үшеу: шариат, тарикат, марифат және хакикат. Әл-Фараби өзінің әлеуметтік, этикалық көзқарастарының кіндігіне адамды алады. Тек қана өзіндік еркін әрекеттеме алатын белсенді пенде қоғамға пайдалы қызметі арқылы жеке бақытын жасай алады. Музыканы, тіл білімін және логиканы педагогикалық ғылымға біріктіре отырып, осы арқылы әл-Фараби дара тұлғаның жан-жақты үйлесімді дамуындағы жан-жақты тәрбие мәселесіне айтарлықтай мән берген. Кешенді білім беру, сенімді тәрбиелеу, машықтануға дағдыландыру және мүмкіндікті дамытудың тарихы әріде жатыр. Бұл тарих бойында – антикалық дәуірдегі жауынгер адам өсіріп, дара-көсем дайындау идеясынан бастап, бүгінгі күнгі менеджер тұлғасының іскерлік мәдениетін қалыптастыруға дейінгі аралықта, әртүрлі тұжырымдамалық көзқарастар болмысы ауысты [1, 27 б].

Рухани-адамгершілік тәрбие идеялары қазақтың алдыңғы қатарлы ойшылдары мен ағартушыларының еңбектерінде орын алған. Мәселенки, Қорқыт бабаның ойлары өзінің «Қорқыт ата кітабында» қанатты сөздер, өсиеттер, аңыз-жырлар ретінде беріліп философиялық тұжырымдамасының негізін құрайды. Оның өсиеттерінің басты тақырыбы – ата-ананың құрметіне сай бала тәрбиесі. Қорқыт жырлары өз арын жоғары бағалауға, соғыс өнерін танып-білуге, өз Отанын жаудан қорғауға және Отан үшін жан қиюға шақырады. Ж. Баласағұн өзінің атакты «Құтты білігінде» (Құт әкелетін білім) философиялық ойлары мен дүниетанымдық идеалдарын жеткізеді. Оның түсінігінде мейірімділік пен бақыт

мәселелері адамның өмір салтына қатысты. Адам өлгенмен, оның ісі мәңгілік. «Кісі мәңгі болмас, ары – мәңгі қалар шапағаты». Баласағұн адам ғұмырының ұзақтығы ұзақ өмір сүруінің емес, ізгі істерімен өлшенеді дейді. «Егер адам артына өз ұрпағына пайда келтірердей іс қалдырса, оның жаны өлмейді». Ж.Баласағұн бала тәрбиесінде ата-аналарға насихат боларлық өте құнды педагогикалық мұра қалдырды. «Өзіннен ұл-қыз туса, асыл бекзат, қолда өсір, ұстай көрме алыста жат».

«Мейірімді, таза болса тәрбиесі,
Баланың еркін өсер ақыл-есі,
Ұл-қызға әдеп үйрет, білім-өнер,
Көп көріп, сонан пайда кемелденер».

Егер бала жаман мінезді болса, онда жақсы адамдарға қауіп төнгені. Адам өмірде өз ойындағы мақсаттарға жеткісі келсе, ол дұрыс тәрбие алуы керек. Баласағұн мейірімділік шындықтың мәніне терең үңіледі. «Әділеттілік – бақыт, негіз (ұя), бақыт – қанағатшылдық пен тәубешілдік. Әділеттіліктің мәні – адамшылдық» – дейді ол. Ж. Баласағұн мен Қорқыт туындыларын талдау арқылы біз өзінің мейірбанды ата-анасын құрметтейтін әрі солар үшін жан қиятын өскелең ұрпақтың тәрбиесіне деген жауапкершілік – олардың шығармаларының басты мотиві екенін байқаймыз. Жаратушымен тығыз байланыс, әлемнің үйлесімі, кеңістік пен кезеңнің бірлігі, адамның Алланы тануға ұмтылысы, ғарыш пен адам әлемінің тұтастығы, макрокосмос мен микрокосмос – Қожа Ахмет Иассауи философиясының басты тақырыбының бірі еді. «Диуани хикмет» және «Рисала» атты еңбектерінде Иассауи өз ілімдерінің негізгі әдіснамалық ұстанымдарын анықтайды. Негізгі ұстанымға Хақты, Руханилықты, Тазалықты тануға апаратын ізденіс жолын жатқызады. Иассауи іліміне сәйкес, Хақ шындықты тануға талпынған адам – алдына қойған мақсаты жоқ Құдайдың құлы емес, керісінше өмірді сүйетін, іздеп, үнемі өзін жетілдіруді мақсат етіп қойған адам. Адамды Ғарышпен және Өлеммен салыстыру, мұның өзара байланысын орнату – ежелгі философиялық дәстүр екені бәрімізге белгілі. Ал, «кемел адам» – бұл микрокосм және макрокосм. Микрокосм – бұл дамыған адамның сыртқы түрі, ал макрокосм – оның ішкі мазмұны. Адам – бұл тұтас әлем, үлкен әлемнің кішкентай бейнесі. Міне, дәл осы – ізгілік ілімі». Осы мағынада Иассауи идеясы – адамның ақыл-ойы мен санасының тазаруы еді десек болады. Егер Абай философиясын этнопедагогикалық дүниетанымдағы рөлі тұрғысынан қарар болсақ, онда осы тұрғыда ол зор мүмкіндіктерге

ие. Абай философиясы терең ұлттық бағдарлы сипатта екенін және қазақ философиясының бағдарлары ол үшін негіз болатынын ескерте отырып, ғалым-философтар Абайдың орталық философиялық идеяларының мәнін ашады. Абай философиясының өзегі – адам болып табылады. «Адам бол!» деген ұранды ойды жалау ете отырып, Абай нақ сол адамға мойын бұрады. Адамның еркіндігі мен құқығы оның лайықты өмір сүруі арқылы жүзеге асатындығы туралы айтқан ақын ойының Шығыстың ұлы ғұлама-ойшылдарымен үндестігі осы жерде байқалады. Абай адамды тұтас тұлға ретінде түсінеді. Ақыл мен жанды «Менге» біріктіре отырып, «мен» о-бастан-ақ өлмейді, ақыл мен жан мәңгі, тек олардың өмір сүру формалары әртүрлі дейді. «Менге» ақыл мен жанды біріктіру жеткіліксіз, «менікі» қосылар болса, өзгешелік пен қарым-қатынас жүйесі толығымен түседі. «Ақыл мен ой – деген Мен, ал тән – Менікі» деп Абай анықтай айтады. Адам тірі тұрғанда тән мен жан бірге, адам ғұмыры біткенде ғана олар бір-бірінен ажырайды. Мен және менікі адамды бірлесе отырып басқарады. Олар бөлектенсе, өмір біткені. Абайдың айтуынша, адам өлмейді, өлетін табиғат немесе онда тұрған зат.

Өлсе өлер табиғат, адам өлмес,
Ол бірақ қайтып келіп, ойнап күлмес.
«Мені» мен «менікінің» айрылғанын
«Өлді» деп ат қойыпты өңкей білмес.

Адам дәстүрлі түрде болмыстың бір бөлігі деп түсініледі. Егер адам әлемнің орталығы болса, оның орталығы – өзінің өзіндік санасы. Абайдың «Адам бол!» деген негізгі идеясын аша отырып М. Орынбеков нағыз адам болу тек өзін тану арқылы жүзеге асатынын көрсетеді. Мына әлеммен бірлікте оңаша қала отырып, Абай «Адам бол!» идеясын адам санасында бекітіп, рухы мен жігерін қайраттандырады. Адамның Құдайға деген махаббаты адамның өзін-өзі тазартуы, адами парызы, өмірінің негізгі ережесін ұстана білетін тәрбиелілігі сияқты рухани сапаларының пайда болуынан басталады. Аллаға деген махаббат мейірімділік пен сұлулыққа және оның мазмұнына негізделуімен қымбатты. Күнәдан тазаруды Абай тәңірінің шартымен келісу дейді, өйткені адам өзін күнәһар сезіне жүріп, таза жолда жүрмін дей алмайды. «Аллаһ пен адамның арасында белгілі бір алшақтық сақталуы тиіс, себебі ол адамның дамуы үшін берілген кеңістік» деп жоғарыда айтылғандай «Адам бол!» бағдарламасы арқылы адамның қол жеткізетін өлшемдері мен көрсеткіштері – Аллаһ пен адам арасындағы ара қашықтық – адам болудың нақты да саналы кезеңі деп көрсетеді. «Адам бол!»

идеясының мүмкіндіктері шексіз, ол таңдауды өзіне бере отырып, адамды жетілдіру, кемелдендіру Евразийский национальный университет баспалдақтарымен биіктетеді. Осыған байланысты ол «Сенім адамның өзін діндар деп сезінуі ғана емес, Алланың бірлігі мен барлығына, Құранның Аллаһтың сөзі екендігіне, пайғамбарымыз Мұхаммедтің құдай сөзін жеткізуші екендігіне Евразийский национальный университетмен бекітіледі. Аллаһтың сипатын білу өте қажет», – деп жазады. Аллаһтың аты құдіретті күш пен мол мүмкіндіктің жинақталған сапаларымен, жан-жақты ұлық қасиеттерімен сипатталады. Адамға мұны танып-білу, адамның Құдайдың құлы екендігін түсінуге әкеледі. Мұнда Абайдың Алланы тануда оған ұқсауға ұмтылыстан сақтандырып, тыйым жасайтын дәстүрлі исламнан бойын аулақтатқаны көрінеді. Абай Аллаһқа тән: Қайраткерлік, Ғылым, Күш, Айқын көруші, Есте сақтаушы, Даңқты, Бұйрық беуші, Орындаушы сияқты сегіз қасиетін атап көрсетеді. Бұл сапалар адамның ішкі жан дүниесіне қатысты болады. Алланың осы қасиеттерін бағалап, ұқсауға тырысқан адамда тумысынан осы сапалар бар, тек оны жүзеге асыру үшін адамның өте көп еңбектенуі Евразийский национальный университеті қажет. Адамның Аллаға жақындығын ескере отырып, Абай Исламдағы құдайдың құлы болған адамды құдіреттілік деңгейге жетуге деген талпынысты тұлға ретінде көтерді. Ақынның түсінігінде Алланың сегіз сипатын нақтылы түрде өз бойынан көрсете білген адам құдаймен теңдесе алады. демек, адамның өзін-өзі кемелдендіру, жетілдіру, дамыту жолы шексіз, себебі адам мүмкіндігі орасан, кемелдендіру Евразийский национальный университеттің де шеті болмауға тиіс [2, 104 б.].

Қорыта айтқанда, шығыс ойшылдары мен көшпенді өркениет өкілдерінің ой-пікірлер тоғысы «адам баласының өзін-өзі тануы арқылы рухани кемелдендіру Евразийский национальный университетін» пайымдауымен астасып жатқандығын аңғарамыз. Бұл ұстаным біздерге дала даналары әл-Фараби еңбектері, Қ. Йассауи хикметтері, Ж. Баласағұн дастандары, көшпенділер тарихындағы жыраулар поэзиясы мен Абай, Шәкәрім, Мәшһүр Жүсіп мұралары арқылы мирас болып қалды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Абеуова И.А. Человечность: прошлое и современность // Самопознание: Курс лекций, семинаров, тренингов для вузов. – Алматы, 2003. – с.100-117.

2 Антология педагогической мысли Казахстана /Сост.: К. Б. Жарикбаев, С. К. Калиев. - Алматы : Рауан, 1995.

ФОРМИРОВАНИЕ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У УЧАЩИХСЯ 5-6 КЛАССОВ НА УРОКАХ МУЗЫКИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ

ШАЙХИСЛАМ С. А.

студент, специальность «Музыкальное образование»,
Казахский национальный университет искусств, г. Астана

ЩЕРБОТАЕВА Н. Д.

ст. преподаватель, кафедра «Музыкальное образование»,
Казахский национальный университет искусств, г. Астана

Требование гуманизации Образования, выдвинутое психологами и педагогами, предполагает большее внимание к развитию творческих способностей, лучших его личностных качеств. Дать знания, развить навыки и умения – не самоцель. Гораздо важнее – пробудить интерес к познанию. Воспитание творческой личности – одна из важнейших задач, стоящих перед школой [1, с. 58]. Общение подростков с музыкой открывает возможность для духовного становления личности и ее творческого самовыражения. Изучение предмета «Музыка» призвано формировать у учащихся художественный способ познания мира, дать систему знаний и ценностных ориентиров на основе собственной музыкально-творческой деятельности и опыта приобщения к выдающимся произведениям русской и зарубежной музыкальной культуры [2, с. 2]. Особое значение в основной школе приобретает развитие индивидуально-личностного отношения учащихся к музыке, музыкального мышления, формирование представления о музыке как виде искусстве, раскрытие целостной музыкальной картины мира, воспитание потребности в музыкальном самообразовании. Целью музыкального воспитания в школе является развитие музыкальной культуры как неотъемлемой части духовной культуры [3, с. 1].

Воспитательное значение детского творчества оценивается достаточно высоко. Так, Б. Л. Яворский считал, что воспитательная ценность музыкального творчества ребенка проявляется в первую очередь в самом процессе, ибо он позволяет учителю наблюдать за ходом музыкальной мысли ребенка. Б. В. Асафьев писал, что творчество способствует более глубокому освоению музыкального

материала и развитию музыкальности детей. Б. М. Теплов обращал внимание на важность творчества в период начального обучения, когда закладываются основы отношения к искусству. Согласно мнению Н. А. Ветлугиной, творчество является важным условием и средством развития способности образного видения мира.

Над разработкой педагогических проблем, связанных с творческим развитием личности, в первую очередь личности ребенка, работали выдающиеся педагоги 20-х и 30-х годов: А. В. Луначарский, П. П. Блонский, С. Т. Шацкий, Б. Л. Яворский, Б. В. Асафьев, Н. Я. Брюсова. Опираясь на их опыт, обогащенный полувековым развитием науки об обучении и воспитании детей, лучшие педагоги во главе со «старейшинами» – В. Н. Шацкой, Н. Л. Гродзенской, М. А. Румер, Г. Л. Рошалем, Н. И. Сац теоретически и практически обосновали принцип творческого развития детей и юношества [4, с. 12].

Как показывает практика большое влияние на развитие творческих способностей ребенка оказывает музыка. Во вступительной статье к программе по музыке Д. Кабалевский писал: «Всемирно развивая различные формы приобщения школьников к музыке, всегда надо иметь в виду, что в основе любой из этих форм лежит эмоциональное, активное восприятие музыки. Восприятие музыки нельзя сводить к одному из «видов деятельности» учащихся, активное восприятие музыки – основа музыкального воспитания в целом, всех его звеньев» [5, с. 4].

Творческое мышление и креативность, несомненно, являются полезными навыками современного человека. Часто утверждают, что творческому мышлению научить невозможно. Это не совсем так. Конечно, врожденные способности человека очень важны. Но обычно именно взрослым людям по-настоящему свойственно творческое мышление, способность к которому не является только врожденной, а приобретается с воспитанием и опытом.

Объяснить и описать, что такое творческое мышление и каковы его особенности – задача достаточно сложная. Одно из немногих определений креативности, творческого мышления дано психологом О. К. Тихомировым: «Творческое мышление – один из видов мышления, характеризующийся созданием субъективно нового продукта и новообразованиями в самой познавательной деятельности по его созданию. Эти новообразования касаются мотивации, целей, оценок, смыслов [6, с. 17]

Творческое мышление отличают от процессов применения готовых знаний и умений, называемых репродуктивным мышлением» [7, с. 45].

Важно понимать, что творческое мышление или креативность – это именно СПОСОБ мыслить, определенный ПРОЦЕСС, который ведет к созданию чего-то нового. В современной педагогике существует множество способов и форм работы, организующих и направляющих учащихся мыслить творчески и неординарно, создавать что-то новое.

Применение таких способов и форм работы особенно актуально в процессе музыкального образования учащихся 5-6 классов, так как данный возраст связан с постепенным обретением чувства взрослости, характерно усиление независимости детей от взрослых, характерен негативизм-стремление противостоять, не поддаваться любым влияниям, предложениям, суждениям, чувствам взрослых, происходит постепенная замена ведущей учебной деятельности на ведущую деятельность общения – установление доверительно-дружеских отношений со сверстниками, социальные нормы поведения установленные взрослыми отходят на второй план, большинство подростков в этом возрасте проявляют живой интерес к самопознанию, поэтому они с радостью принимают любые игры, задания, позволяющие им посмотреть на самих себя. Поэтому важно подчеркивать ценность и уникальность каждого, повышать его самоуважение. Подростковый возраст является сенситивным для формирования психологической культуры личности. Специфика феномена отчуждения в подростковом возрасте и психологические особенности возраста позволяют решить проблему отчуждения в подростковом возрасте посредством целенаправленного развития.

Детям надоело учиться, классные руководители уделяют меньше внимания воспитанию учеников, чем учителя начальных классов, ученик внутренне не подготовлен к изменению условий учения, новым требованиям, начальная школа не дает достаточного развития, необходимого для обучения в 5 классе, все дело в особенностях развития школьников этого возраста.

Задачи музыкального образования учащихся 5-6 классов в развитии творческого мышления: развитие музыкальности; музыкального слуха, певческого голоса, музыкальной памяти, способности к сопереживанию; образного и ассоциативного мышления, творческого воображения; освоение музыки и знаний о музыке, ее интонационно-образной природе, жанровом и стилевом

многообразии, особенностях музыкального языка; музыкальном фольклоре, классическом наследии и современном творчестве отечественных и зарубежных композиторов; о воздействии музыки на человека; о ее взаимосвязи с другими видами искусства и жизнью; овладение практическими умениями и навыками в различных видах музыкально-творческой деятельности: в слушании музыки, пении (в том числе с ориентацией на нотную запись), инструментальном музицировании, музыкально-пластическом движении, импровизации, драматизации исполняемых произведений; воспитание эмоционально-ценностного отношения к музыке; устойчивого интереса к музыке и музыкальному искусству своего народа и других народов мира; музыкального вкуса учащихся; потребности в самостоятельном общении с высокохудожественной музыкой и музыкальном самообразовании; слушательской и исполнительской культуры учащихся. Для более полного формирования прочных представлений о жизненном содержании, стилях, жанрах, художественных направлениях прошлого и настоящего разных стран широко используются межпредметные связи с историей (историческая характеристика эпохи создания музыкального произведения, формирования мышления композитора), литературой (литературная основа музыкальных произведений), изобразительным искусством (зрительные ассоциации музыкальных произведений) [8, с. 6].

Все формы музыкальных занятий в школе должны способствовать творческому развитию учащихся, т. е. вырабатывать в них стремление к самостоятельному мышлению, к проявлению собственной инициативы, стремление сделать что-то свое, новое, лучшее. Развитие творческих способностей учащихся осуществляется через исполнительскую деятельность: хоровое и сольное пение, импровизация, пластическое интонирование, драматизация песен, сочинение попевок.

Главное место в развитии творческих способностей занимает способность воспринимать музыку целиком, не дробя её. Восприятие художественного образа дает возможность познать содержание через форму в их единстве. Восприятие художественного образа – творческий процесс.

Ведущей задачей становится умение слушать, целостно анализировать музыкальное произведение. Чтобы произведение было принято учащимся надо подготовить к слушанию: это может быть рассказ о творчестве композитора, чтение литературного

произведения, задание-вопрос перед слушанием (О чем музыка? Что рассказала или изобразила музыка? и т.д.)

Применима на уроке ситуация – игра «Творческая мастерская». (Из книги Смолиной Е. А. Современный урок музыки: творческие приемы и задания.) Класс делится на 3 группы: художники, поэты, танцоры (по желанию детей). Дается установка на воспроизведение художественного образа согласно своему виду деятельности. Например, слушая музыку П. И. Чайковского «Песня жаворонка» (Март Времена года), группа художников рисует весну, используя светлые и яркие краски, поэты – вспоминают стихи о природе, весне, танцоры- передают движением (чаще всего руками) характер музыки. В старших классах предлагается письменная работа, о прослушанном произведении (главное, правильно поставить вопросы перед детьми, чтобы они смогли определить образ). Во 2-6 классах предлагают иногда нарисовать то, что услышали в музыке, а потом вместе проанализировать, опираясь на выразительные приемы произведения и работы учеников. Такой вид задания способствует развитию оригинального мышления в процессе творчества. Слушая Этюд Шопена в 5-6 классах, дети на рисунке, используя темные (синие) краски, отражают движение, ветер, волны, бурю. При анализе работ и музыки определяется главный образ – образ борьбы.

Современных подростков не устраивает роль пассивных исполнителей на инструменте и слушателей на уроке. Они ждут необычных форм знакомства с новым материалом, в котором могли бы воплотиться их активность, деятельный характер мышления, тяга к самостоятельности. Поэтому необходимо использование нестандартных форм уроков: урок – состязание; – урок – музыкальная викторина, а так же:

- применение различных творческих заданий, направленных на развитие творческих способностей и творческого мышления;
- сообщение интересных фактов из жизни и творчества композиторов;
- рисунки, раскрытие значений различных музыкальных терминов, темпов;
- сравнительный анализ различных стилей музыки (классический, барокко, романтизм);
- рецензирование концертов;
- сочинение песен, музыкальных произведений;
- придумывание кроссвордов, ребусов.

Ребусы на музыкальном материале – тот вид деятельности, где творчество близко соприкасается с игрой и даже переходит в игру, что характерно для детского возраста. Ребус способствует развитию воображения, остроумия, находчивости и других важных для ребенка личностных свойств. Он преследует и прагматические цели – учит поиску, варьированию, комбинаторике, всему тому, что детям приходится использовать в процессе сочинения стихотворений и мелодий.

Ценно в ребусе также то, что он привносит собою живую эмоцию, с которой процесс познания становится короче и эффективнее, т.к., как замечает С. Л. Рубинштейн, «эмоционально ограниченный материал запоминается при прочих равных условиях – лучше, чем эмоционально безразличный» [8, с. 6]

Значимое место в проведении уроков музыки занимают информационные технологии. С помощью презентаций интереснее рассказать детям о композиторе, воспроизвести фрагменты концертов, опер, балетов, музыки

Наиболее интересной формой работы с подростками на уроках музыки является импровизация. На занятиях музыкой с учащимися 5-6 классов рекомендуется несколько видов импровизаций. Это импровизации инструментальные и вокальные.

Вокальные импровизации – формирование у учащихся умения импровизировать может происходить в процессе игры по озвучиванию имен. Эту работу обычно начинают с первых уроков музыки. Пропевая вопрос, типа: «Назови свое имя. Как тебя зовут?» – учитель предлагает отвечать на музыкальный вопрос музыкальным ответом. В ходе создания импровизации каждый ученик ощущает себя творцом, композитором, где его и только его ощущения найдут воплощение в музыкальных созвучиях.

Как показывает практика, большим успехом и популярностью у учащихся пользуется практика собственного сочинения. Так перед слушанием произведения учащимся ставится творческая проблемная ситуация, в которой школьники должны выступить в роли драматурга и придумать свою историю, которую, на их взгляд, поведала им музыка. Так, начиная с 5 класса, учащиеся на уроках музыки пишут сочинения-миниатюры на заданное музыкальное произведение. Также они сочиняют сказки и рассказы, где музыка была бы главным героем.

Безусловно, все это обогащает, разнообразит урок, вызывает бурный интерес к занятиям и гарантирует высокую результативность:

отмечаются такие черты творческой личности, как богатство фантазии и интуиции; способность выходить за рамки обычных представлений, обширными познаниями и глубиной проникновения в суть изучаемой проблемы, богатством чувств и прежде всего – чувством нового.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Абдуллин Э. Б. «Теория и практика музыкального обучения в общеобразовательной школе», М., Просвещение, 2005г.
- 2 Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. – М.: Народное образование, 2005г. С.85
- 3 Педагогический форум «Фестиваль педагогических идей «Открытый урок», <http://festival.1september.ru/articles/312189/>
- 4 Маркелова С.И. «Развитие творческого мышления на уроках музыки в 5-6 классах», База Данных ЕКИС, г. Москва. <http://st.educom.ru>
- 5 Немов Р.С. «Общая психология», «Что такое творческое мышление?», <http://all-psychology.ru>
- 6 Проект «4brain», «Творческое мышление: развитие креативности», <http://4brain.ru/tvorcheskoe-myshlenie/>
- 7 Тихомиров, О. К. «Общая психология» Словарь / под. ред. А.В. Петровского // Психологический лексикон. Энциклопедический словарь: В 6 т. / ред.-сост. Л.А. Карпенко; под общ. ред. А.В. Петровского. – М.: ПЕР СЭ, 2005
- 8 Василькова В. В. «Развитие творческих способностей учащихся», Методическая разработка, 2013.

ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕГІ БІЛІКТІЛІКТІ ТЕКСЕРУДІҢ ТҮРЛЕРІ

ШАКИЕВА Э. К.

студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

ДУНЕНКУЛОВА Р. Г.

доцент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Қазіргі қазақтандық қоғам көпұлттық, көптілділік, көпмәдениеттілік жағдайда. Сондықтан, осы қоғамға бейімделген, көп тілді менгерген, көпмәдениетті тұлға қалыптастыру – өзекті мәселелердің бірі. Қазіргі кезде ұстаздарға қойылып отырған талап – жана технологиялық әдістерді қолдана отырып, сапалы және терең білім беру, білім алушының ойлау, есте сақтау, көру қабілеттерін

жетілдіру. Сонымен қатар осы мақсатқа жету жолдарымен де таныстырып өтті.

Елбасының «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» жолдауында «Тілдердің үш тұғырлылығы» атты мәдени жобасын кезең-кезеңімен іске асыруды ұсынды. Осы мәдени жоба Қазақстан үшін үш тұғырлы тіл – елдің бәсекеге қабілеттілікке ұмтылудағы бірінші баспалдағы болмақ. Қазақстан мемлекеттік тілді игеруі керек. Орыс тілі көрші еліміздің ана тілі және БҰҰ-ның алты тілінің бірі. Осы орыс тілі арқылы әлемдік мәдениет пен әдебиетке жеткенімізді мойындауымыз керек. Сондықтан, бұлтілді де ұмытуымызға болмайды [1].

Шетел тілін оқыту процесінде оқушылардың білім, білік, дағдыларын есепке алу, бақылау және бағалау оның аса қажет құрамдас бөлігі болып есептеледі. Мұғалімнің сабақтар жүйесінде оны дұрыс ұйымдастыра білуі, көптеген жағдайда оқу-тәрбие процесінің табысты болуының оң кепілі. Ол үшін, мұғалім оқушының оқу материалын меңгеру дәрежесін, сапасы мен көлемін үнемі анықтап отыруы тиіс. Бұл бағытта оқушылардың, сабақтар жүйесінде білім, білік, дағдыларын есепке алу, бақылау және бағалаудың маңызы ерекше. Бақылаудың көмегімен теориялық білімді меңгерудегі сапа, біліктілік пен дағдының қалыптасу дәрежесі анықталады.

Осы тұрғыда білім, білік, дағдыны есепке алу және бағалау мәселесіне теориялық және практикалық талдау жасаудың маңыздылығы ерекше. Бақылаудың тақырыптық түрін ұйымдастырудың практикалық мәселелері П. Горбунов, Е. С. Березняк, В. И. Иващенко, А. К. Исақов, Е. И. Перовский, С. Ф. Сухорский, Н. В. Чертинский, В. О. Онишуктің ғылыми педагогикалық еңбектерінде талданған. Бақылауды ұйымдастырудың жекеленген әдістемелік мәселелері жайында М. Р. Львов, Н. Н. Светловский, А. П. Пышкало, Т. Л. Коган және т.б. теориялық талдау жасаған [2, 383 б.].

Осылардың негізінде қаралып отырған педагогикалық мәселенің теориялық аспектісі жеткілікті дәрежеде зерттелген деп қорытынды шығаруға болады, себебі «есепке алу», «бақылау», «бағалауды» ұйымдастырудың мәні, олардың оқу-тәрбие процесіндегі қызметі, формалары мен тәсілдері анықталған.

Жоғарыда айтылған тұжырымдамаға сүйене отыра, шетел тілін оқытуда білім, білік пен дағды нәтижесін есепке алу бақылау мен бағалаудың теориялық талдауы және практикада қолдану

тәжірибесі арасында әлі де болса қарама қайшылықтың бар екендігін байқаймыз.

Ғылыми-педагогикалық әдебиеттерге талдау жасау негізінде бұл мәселенің қалыптасуы мен даму динамикасын бірнеше кезеңге бөлуге болады.

20 жылдары үй тапсырмасын беру, білімді және емтиханды бағалауды оқыту процесі жүйесінде қарастырмайды, соның нәтижесінде оқушының үлгерім сапасына мұғалімнің бақылау жасау орнына негізделген «өздігінен бақылаудың» түрлері кен көлемде тартылды. Ол бір жағдайда үлгерім нәтижесін бақылауда иесіздік, жауапкершілізсіздікке әкелсе, екінші жағдайда, оқу сапасының төмендеуіне кері ықпалын тигізді.

Бақылау дегеніміз алдын алу, тексеру оқушылар назарын тексеруге қандай материал, қандай біліктер мен дағдылар жататынына мұғалімге қандай талаптар қойылатынына аударуға, оқушылардың тексеруге дайындық дәрежесін, материалды меңгеруге деңгейін анықтауға мүмкіндік береді. Ол материалды жеке тіл құбылыстарын игерудегі кемшіліктерді анықтап, оларды уақытында жоюға мүмкіндік береді [3, 274 б.].

Бақылаудың көрсетілген түрлерінің барлығы шетел тілі сабақтарында оның ерекшілігіне сәйкес пайдаланылады.

Ағынды немесе күнделікті бақылау – бақылаудың ең көп тараған және аса тиімді түрі. Мұнда тексерудің жүйелілік бақылау – корригирлік функциясы қарастырылады. Корригирлеу әдістемесін жетілдіруге бұл игеруді тереңдету мақсатымен жаңа білімдерді, икемдерді және дағдыларды оқушылардың жеке топтары игеруінің дәрежесін анықтаудан тұрады.

Күнделікті бақылау оқыту процесінде күнделікті қолданылады және сабақ барысында оқушылардың оқу-танымдық әрекетіне басшылық жасайды. Ол ішкі және сыртқы байланысты жан-жақты жүзеге асыруға мүмкіндік туғызады, соның негізінде оқушылардың келесі оқу әрекетіне ықпал етеді. Күнделікті бақылау мұғалімнің жалпы немесе жекелеген оқушылар жұмысына жүйелі түрде бақылау жасау көмегімен жүргізіледі. Бақылаудың бұл түрі оқушылардың сынып немесе үй тапсырмаларын өз бетінше орындауға деген ниеттері мен берілген тапсырманы орындауға деген олардың қызығушылығы және жауапкершілік сезімін ынталандыруда үлкен маңызға ие болады.

Тақырыптық бақылау – оқу бағдарламаларындағы белгілі тақырыптар бойынша өткізіледі. Сабақтың тақырыбы және әрбір

кезеңдері негізінде оқушылардың білімді, іскерлікті, дағдыны игеруі тексеріледі. Сонымен бірге, мұғалім жаңа тақырыптың кейбір басты мәселелерін өткен сабақтардағы оқу материалдарымен толықтырады, кейбір ұғымдарды, анықтамаларды, ғылыми ережелерді оқушылардың есіне салады.

Шетел тілінен материалды ұйымдастырудың негізгі принциптері тақырыптық болғандықтан, бақылаудың бұл түрі үлкен орын алады. Тақырыптық жоспарлар оқулықтар авторлары кейде алдынала қарастыратын қорытынды сабақтарда тақырыпты оқытудың нәтижесінде оқушылардың алған икемдері мен дағдыларын тексеруді көздейді.

Қорытынды бақылау – барлық пәндер бойынша жыл аяғында өткізіледі. Бақылау процесінде тақырыптық және тарау бойынша бақылау нәтижелері есепке алынады. Оқушылардың жыл бойында алған теориялық және тәжірибелік білімдері анықталады. Сондықтан қорытынды бақылаудың негізгі емтихан және оқушылардың жылдық үлгерім бағалары болады. Емтихан мен жылдық үлгерім бағаларынан қорытынды бағалар шығарылады [4, 154 б.].

Шетел тілін оқытуда емтихан мазмұнына оқушылардың сөйлеу әрекетінің негізгі түрлерін игеру деңгейін тексеруге арналған тапсырма кіреді (өз ойын айту, оқу аудирование). Айту мәнерінің, лексикологиялық минимумды және грамматикалық материалды игерудің білігін тексеру мәтінді оқу кезінде және ұсынылған тақырыпқа оқушының баяндауы кезінде жүзеге асады.

Бақылаудың тағы бір бөлігі, кейбір жағдайда, тапсырмалар түрі деп ұғынылады (жазбаша бақылау жұмысы, тесталық жұмыс, тәжірибелік жұмыс, зачет, шығарма, диктант және т.б.) немесе оқушылар әрекетінің түрі болып (баяндама, хабарлама, оқушы әңгімесі, мұғалім сұрағына жауап беру және т.б.) [5, 210 б.].

Шетел тілдерін оқыту процесін жетілдірудегі білімді, дағдылар мен біліктіліктерді тексеру мен есепке алудың рөлін айқындауға болады. Әдетте жазбаша сөйлеу және шартты сөйлеу жаттығулардың тексеру кезінде алдымен мазмұны, лексикалық және грамматикалық дұрыстығы және ең соңында орфографиялық дұрыстық тек есепке алынады, өйткені жазу орта мектепте шетел тілін оқытудың мақсаты емес, оның құралы ғана болып табылады. Ауызша және жазбаша сөйлеудің қателігі немесе «норма тиістілігі» туралы сұраққа тоқтала кетейік (яғни орта мектеп жағдайларында мүмкін болатын грамматикалық, лексикалық, сөйлеу біліктерінің қалыптасу дәрежесі туралы). Оны сұрақ бойынша екі көзқарас дәлелденбеген болып

көрсетіледі: бір жағынан, алдымен ауызша және жазбаша сөйлеу дұрыстығын бағалау тенденциясы, екінші жағынан – тек сөйлеу біліктерін тексеру ұсынысы. Жоғарыда айтылғандай жалпы білім беру мектебі жағдайларында шетел тілін қатесіз игеру мүмкін емес. Қателіктерді сипаты туралы айтылу керек – олар коммуникацияны қиындатады немесе қиындатпайды. Қателіктердің типтігі бұл сұраққа шешуге көмек етуге мүмкіндік береді, бірақ ол ғылыми әдістемелік әдебиеттерде мүлдем зерттелмеген деп айтуға болады.

Біздің бұл зерттеу жұмысымыз алғашқы жұмыстардың бірінен болғандықтан, келешекте бұл мәселені толық шешу үшін жүргізілетін зерттеулерде жалғасын табарына сенеміз және біздің осы еңбегіміз келесі зерттеу жұмыстарына өз септігін тигізеді деп ойлаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 ҚР Президенті Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, 2007 жыл. Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан. - <http://www.botschaft-kaz.de/kaz/index.php.catid>.

2 Қоянбаев Ж., Қоянбаев Р.М. Педагогика. - Алматы, 2002. - 383 б.

3 Қозыбаев С. Педагогика. - Алматы, 1999 - 274 б.

4 Бақтыбаева С. Білім деңгейін анықтаудағы педагогикалық бақылау. 2012. – 154 б.

5 Бабинская П.К. «Практический курс методики преподавания иностранных языков», Тетра Системс, 2005. — 210 с.

ПЛЮСЫ И МИНУСЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ГЕОГРАФИИ НА ИНОСТРАННОМ ЯЗЫКЕ В УНИВЕРСИТЕТЕ

ШАРИПОВА Н. Б.
студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар
КУЛАХМЕТОВА М. С.
к.ф.н., доцент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Современный этап обучения иностранному языку требует коренного пересмотра проблемы его преподавания, что в свою очередь, диктует необходимость приведения содержания учебной дисциплины и технологии его проектирования в соответствии с социальным заказом общества, а также с происходящими процессами интернационализации образования.

Содержание обучения иностранному языку в вузе на современном этапе должно соответствовать квалификационным требованиям будущей специальности; отражать ярко выраженную личностно-ориентированную, коммуникативную и профессиональную направленность; носить аутентичный характер; способствовать интернационализации знаний и формированию транскультурных навыков студентов; предоставлять возможности выбора, быть гибким и достаточно открытым для изменений и адаптации к конкретным условиям; способствовать реализации не только образовательного, но и воспитательного потенциала в изучении географии на иностранном языке; содействовать развитию потребности в непрерывном самообразовании, саморазвитии, самореализации и самооценке студентов [1, С. 4].

Содержание обучения географии на иностранном языке заключается в совокупности составляющих его компонентов (гносеологический, процессуально-деятельностный, лингвистический, мотивационно-ценностный), определяемых динамикой развития современного общества и природой интернационального общения, которыми должны овладеть студенты с целью получения знаний по географии на высоком уровне.

Президент РК Нурсултан Назарбаев в Плате нации – «100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ» ставит перед высшей школой сложные и амбициозные задачи – поэтапный переход на английский язык обучения в системе образования, целью которого является повышение конкурентоспособности выпускаемых кадров и рост экспортного потенциала образовательного сектора. Для выполнения этой задачи необходимо сохранять лучшие традиции казахстанского образования и одновременно обеспечивать получение качественных знаний, соответствующих международным стандартам, что возможно только при повышении уровня языковой подготовки студентов, воспитания у них лингвистического сознания [2].

Я являюсь студенткой 2 курса специальности «География» факультета химических технологий и естествознания Павлодарского Государственного Университета. По своей специальности мы изучаем разные отрасли географии и рассматриваем не только региональные но и более масштабные географические проблемы. Мы изучаем такие дисциплины как: землеведение, гидрология, метеорология и климатология, геоморфология, политическая и социальная география мира, геоинформатика, география Казахстана, ландшафтоведение,

основы картографии и топографии, геология и многие другие дисциплины которые являются основными для нашей профессии. На 2-ом курсе мы начали изучать дисциплину профессионально-ориентированный иностранный язык. То есть, мы изучаем географию на английском и немецких языках в стенах нашего университета, что дает нам возможность получать углубленную информацию не только на одном языке. Здесь мы развиваем речевые умения, работаем со словарно-справочной литературой на иностранном языке, переводим научные материалы, получаем новейшую информацию связанную с географией на английском и на немецком с помощью не только книг но и с помощью средств массовой информации: интернет ресурсы, интернет-газеты, интернет-журналы. Мы считаем, что это дает нам хорошую возможность развиваться и улучшать наши профессионально-географические знания. В современных условиях глобализации, когда коммуникация становится одной из главных форм конкурентной борьбы, владение иностранным языком для профессионального общения является важным условием на рынке труда. И по нашему мнению, любой специалист в процессе профессиональной деятельности испытывает необходимость в получении новейшей информации по своей специальности, значительная часть которой представлена на иностранном языке [3, с. 16]. Так что данная дисциплина является важнейшей и неотъемлемой частью в получении знаний по нашей специальности.

К плюсам мы можем отнести:

- проведение занятий по улучшению письменной и устной речевой деятельности (чтение, аудирование, пересказы);
- изучение материала по поисковым ресурсам: интернет сайты, интернет-журналы, интернет-газеты и т.д.;
- проведение дебатов, с помощью которых мы можем усовершенствовать свою речь;
- обучение монологической речи;
- изучение фонетики, грамматики, правил словообразования, лексических единиц, терминологии характерных для профессии география;
- востребованность данной дисциплины;
- совместную работу студента с преподавателем;
- улучшение не только профессиональных но и социокультурных знаний.

Обучение иностранному языку студентов географических факультетов высших учебных заведений является недостаточно

изученной областью научного знания. Многие противоречия обусловили такую проблему: каковы педагогические условия реализации обучения на иностранном языке студентов географических факультетов высших учебных заведений.

Существует ряд проблем, такие как:

– психологическая неподготовленность студента к изучению иностранных языков. Большинство преподавателей продолжают традиции советских стандартов обучения, ставят завышенные планки – разговаривать идеально без акцента, писать без единой ошибки и идеально усвоить грамматические правила, которые часто не соблюдаются и носителями языка; в повседневной речи они не стремятся к идеальному произношению и выбору правильных грамматических форм. Студенты, испытывающие трудности с овладением тех или иных правил, не проявляют заинтересованность к изучению иностранного языка, чувствуют свою неуверенность и неспособность к данному виду деятельности [4, с. 144-145];

– нехватка педагогических кадров. К сожалению, в нашей стране наблюдается следующая тенденция: иностранный язык востребован на рынке труда, и молодые специалисты с высоким уровнем знания языка предпочитают работать при фирмах. Отсюда большой процент учителей – это люди предпенсионного и пенсионного возраста;

– не все учителя иностранного языка имеют высшее педагогическое образование. Сегодня большинство учителей имеют довольно низкие разряды, что говорит об острой необходимости стимулирования высококвалифицированных кадров, а особенно молодых специалистов;

– изучение данной дисциплины всего один семестр и всего один час в неделю;

– низкий уровень технической оснащённости учебных заведений. Ряд вузов нуждается в улучшении материальной базы, техническом оснащении для проведения занятий по аудированию и говорению;

– устаревание методических пособий и учебников. В эпоху стремительного развития всех сфер общественной деятельности нельзя обойти стороной и лингвистические изменения, которые происходят в иностранных языках ежедневно, особенно в английском языке. Отечественные авторы учебников по иностранным языкам не успевают следить за этими изменениями, и весьма часто учащиеся учат лексику и грамматические явления, которые уже давно не употребляются в данном языке. Отсюда возникает сбой в межкультурной и межъязыковой коммуникации. Выбор в качестве

дополнительных учебных пособий учебных комплектов зарубежных издательств, одобренных Министерством образования и науки, можно признать обоснованным, так как данные курсы системны, построены на современных концепциях, с учётом общеевропейских требований к овладению иностранным языком. Решение данной проблемы, как нам представляется, лежит на сегодняшний день в параллельном использовании отечественных и зарубежных учебников, что позволит учащимся овладеть современным живым языком с наименьшими затратами сил [5, С. 120-122];

– повышение качества преподавания иностранных языков в вузах. Эта серьёзная проблема, так как отсутствие специальных учебников, учитывающих особенности данного контингента учащихся, малое количество часов, отсутствие квалифицированных кадров препятствуют повышению качества обучения учащихся вузов.

По нашему мнению, учитывая все эти проблемы, можно сказать, что на современном этапе развития системы языкового образования, для преподавания географии на иностранном языке нужно обеспечить решение следующих задач:

– создание условий для трансляции опыта передовых общеобразовательных учреждений;

– укрепление материально-технической базы вузов;

– интеграция образовательной, научной и практической деятельности студентов и преподавателей;

– переход к профильному обучению в старших классах как способ удовлетворения личностных образовательных запросов учащихся в области иностранного языка и запросов рынка труда;

– создание механизмов языковой поддержки обучающихся с расширением доступности дополнительного образования;

увеличение часов программ по методике преподавания географии на иностранном языке;

– выявление современных требований и особенностей содержания обучения иностранному языку студентов географических факультетов;

– определение и теоретическое обоснование педагогических условий реализации содержания обучения иностранному языку студентов географических факультетов;

– экспериментальная проверка педагогических условий реализации обучения иностранному языку студентов географических факультетов.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранному языку: Пособие для учителя. М: АРКТИ-Глосса, 2000. 165с.
- 2 Послание президента РК Нурсултана Назарбаева народу Казахстана
- 3 Гуламова А.К. Творческая самостоятельность студентов средне специальных учебных заведений в процессе обучения иностранному языку// Методика обучения иностранному языку.- 2016.-№ 1(69).- С.16
- 4 Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучению иноязычному говорению. – М.: Высшая школа, 2001. – С. 144–145.
- 5 Рахманов И. В. Обучение устной речи на иностранном языке. – М.: Высшая школа, 2002. – С. 120–122

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

СЕРАТЧИТДИНОВА Г. Т.
студент, ПГПИ, г. Павлодар
ШОКУБАЕВА З. Ж.
ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

В современную эпоху стремительных перемен приходится отказываться от привычных представлений о том деле, которым ты занимаешься, постоянно совершенствоваться в каких-то новых областях. Научный и социальный прогресс быстро, кардинально изменяет условия труда и содержание деятельности человека. Многое изменилось и в отечественной педагогической системе последнего десятилетия. В настоящее время в Казахстане идет становление новой системы образования, ориентированного на вхождение в мировое образовательное пространство. Этот процесс сопровождается существенными изменениями в педагогической теории и практике учебно-воспитательного процесса. Происходит модернизация образовательной системы - предлагаются иное содержание, подходы, поведение, педагогический менталитет. Наряду с традиционными методами педагогики в последнее время выходят и инновационные методы, поскольку современное образование ориентируется на личностный характер обучения.

Целью инновационных технологий есть формирование активной, творческой личности будущего специалиста, способного

самостоятельно строить и корректировать свою учебно-познавательную деятельность. Современный процесс разработки и освоения инноваций предусматривает поэтапную деятельность педагогов-новаторов. Нововведения, или инновации, характерны для любой профессиональной деятельности человека и поэтому естественно становятся предметом изучения, анализа и внедрения. Инновации сами по себе не возникают, они являются результатом научных поисков, передового педагогического опыта отдельных педагогов и целых коллективов. Этот процесс не может быть стихийным, он нуждается в управлении. Образование требует решения различных задач и проблем современности, в первую очередь, проблем социализации и адаптации учащихся. Какими будут наши выпускники, зависит от всей системы организации образовательного процесса. Сейчас определен результат обучения ребенка в школе – формирование ключевых компетенций. Сформировать их силами только традиционной методики невозможно и нерационально. На помощь учителю приходят инновационные технологии.

Понятие «инновация» в переводе с латинского языка означает «обновление, новшество или изменение». Это понятие впервые появилось в исследованиях в XIX веке и означало введение некоторых элементов одной культуры в другую. В начале XX века возникла новая область знания, инноватика – наука о нововведениях, в рамках которой стали изучаться закономерности технических нововведений в сфере материального производства. Педагогические инновационные процессы стали предметом специального изучения на Западе примерно с 50-х годов и в последнее двадцатилетие (с 80-х гг. XX в.) в нашей стране. Применительно к педагогическому процессу инновация означает введение нового в цели, содержание, методы и формы обучения и воспитания, организацию совместной деятельности учителя и учащегося.

В современном образовании провозглашен принцип вариативности, который дает возможность педагогическим коллективам учебных заведений выбирать и конструировать педагогический процесс по любой модели, включая авторские. В этом направлении идет и прогресс образования: разработка различных вариантов его содержания, использование возможностей современной дидактики в повышении эффективности образовательных структур; научная разработка и практическое обоснование новых идей и технологий. При этом важна организация своего рода диалога различных педагогических систем и

технологий обучения, апробирование в практике новых форм – дополнительных и альтернативных государственной системе образования, использование в современных условиях целостных педагогических систем прошлого.

В этих условиях педагогу необходимо ориентироваться в широком спектре современных инновационных технологий, идей, школ, направлений, не тратить время на открытие уже известного, а использовать весь арсенал педагогического опыта. Сегодня быть педагогически грамотным специалистом нельзя без изучения всего обширного спектра образовательных технологий. Современные педагогические технологии могут реализовываться только в инновационной школе.

Инновационные нововведения (инновации) классифицируются по видам деятельности - педагогические, обеспечивающие педагогический (образовательный) процесс, управленческие; по характеру вносимых изменений – радикальные (основанные на принципиально новых идеях и подходах), комбинаторные (новое сочетание известных элементов) и модифицирующие (совершенствующие и дополняющие существующие образы и формы); по масштабу вносимых изменений – локальные (независимые друг от друга изменения отдельных направлений или компонентов), модульные (взаимосвязанные направления нескольких локальных педагогических инноваций), системные (полная реконструкция системы целого); по масштабу использования – единичные и диффузные; по источнику возникновения – внешние (за пределами образовательной системы), внутренние (разрабатываются внутри образовательной системы); по предмету обновления (в содержании дошкольного образования, в образовательной технологии, в условиях, в которых протекает образовательный процесс – предметно-развивающая среда и характер взаимодействия взрослого с ребенком).

Объектами инновации являются следующие проблемы: как повысить мотивацию учебно-воспитательной деятельности; как увеличить объем материала, изучаемого на уроке; как ускорить темпы обучения; как устранить потери времени и т.д. Внедрение более продуманных методов использования активных форм учебно-воспитательного процесса, новых технологий обучения и воспитания – постоянные области разработки инновационных идей. Анализ большого количества общих и частных инновационных проектов по критерию соответствия уровню разработанности предлагаемых

идей в педагогической науке (отбор по принципу «известно – неизвестно»), а также использования в педагогической практике (отбор по принципу «было – не было») позволил отнести к общим педагогическим инновациям:

1 не новую, но постоянно актуальную и далеко не исчерпавшую себя общую идею и практическую технологию оптимизации учебно-воспитательного процесса,

2 охватывающую систему педагогической науки и педагогической практики;

3 гуманистическую педагогику во всей совокупности ее теоретических оложений и практических технологий;

4 основанные на новых идеях подходы к организации и управлению педагогическими процессами;

5 технологии, основанные на применении новых идей и средств информатизации, массовой коммуникации.

В настоящий момент из числа средств развития образовательного процесса в первую очередь следует выделить переход от интуитивной разработки к научно обоснованному созданию педагогического проекта, к обоснованности каждого элемента и этапа, нацеленность на объективно диагностируемый конечный результат, а также внедрение его на практике. К настоящему времени сложилось значительное количество разнообразных инновационных образовательных технологий. В основе всех технологий лежит идея создания адаптивных условий для каждого ученика, т.е. адаптация к особенностям ученика содержания, методов, форм образования и максимальная ориентация на самостоятельную личность.

Инновационной школой называется учебно-воспитательное заведение, деятельность которого построена на оригинальных (авторских) идеях и технологиях и представляет собой новую образовательную практику (В. Г. Селевко, 1998). Инновационная школа является полисистемой с подсистемами учебной, трудовой, художественно-эстетической, спортивной, научной деятельности, включающей различные формы коммуникации и общения детей и взрослых. Современные инновационные школы чаще всего возникают на базе обычных массовых школ, глубоко разрабатывая и реализуя на оригинальной технологической основе одну или несколько каких-либо своих функций. Можно выделить следующие отличительные качества (критерии) инновационных школ.

– Инновационность: наличие оригинальных авторских идей и гипотез относительно перестройки педагогического процесса.

– Альтернативность: отличие каких-либо из основных компонентов учебно-воспитательного процесса (целей, содержания, методов, средств и др.) от традиционных, принятых в массовой школе.

– Концептуальность учебно-воспитательного процесса: сознание и использование в авторской модели философских, психологических, социально-педагогических или других научных оснований.

– Системность и комплексность учебно-воспитательного процесса.

– Социально-педагогическая целесообразность: соответствие целей школы социальному заказу.

– Наличие признаков или результатов, определяющих реальность и эффективность авторской школы.

В настоящее время в профессиональном образовании применяют самые разные педагогические инновации. Это зависит, прежде всего, от традиций и статусности учреждения. Тем не менее, можно выделить следующие наиболее характерные инновационные технологии:

Современная школа многого требует от учителя – и глубокой научной подготовки, и высокого мастерства, и безусловной педагогической грамотности и компетентности.

В этих условиях учителю необходимо ориентироваться в широком спектре современных инновационных технологий, идей, направлений, не тратить время на открытие уже известного, а использовать весь арсенал педагогического опыта. Понимая, что сегодня быть педагогически грамотным специалистом нельзя без изучения всего обширного спектра образовательных технологий. Понятие «технология обучения» на сегодняшний день не является общепринятым в традиционной педагогике. В документах ЮНЕСКО технология обучения рассматривается как системный метод создания, применения и определения всего процесса преподавания и усвоения знаний с учетом технических и человеческих ресурсов и их взаимодействия, ставящий своей задачей оптимизацию форм образования. С одной стороны, технология обучения – это совокупность методов и средств обработки, представления, изменения и предъявления учебной информации, с другой – это наука о способах воздействия преподавателя на учеников в процессе обучения с использованием необходимых технических или информационных средств. Таким образом, в технологии обучения содержание, методы и средства обучения находятся во взаимосвязи и

взаимообусловленности. Педагогическое мастерство учителя состоит в том, чтобы отобрать нужное содержание, применить оптимальные методы и средства обучения в соответствии с программой и поставленными образовательными задачами. Технология обучения – системная категория, структурными составляющими которой являются: цели обучения, содержание обучения, и средства педагогического взаимодействия, организация учебного процесса, ученик, учитель, результат деятельности.

Существует множество интересных определений сущности педагогических технологий – термина, ставшего довольно популярным в последнее десятилетие:

– Технология – это совокупность приемов, применяемых в каком-либо деле, в искусстве («Толковый словарь русского языка»).

– Технология – это искусство, мастерство, умение, совокупность методов обработки, изменения состояния (В. М. Шепель).

– Технология обучения – это составная процессуальная часть дидактической системы (М. Чошанов).

– Педагогическая технология – совокупность психолого-педагогических установок, определяющих социальный набор и компоновку форм, методов, способов, приемов обучения, воспитательных средств; она есть инструментарий педагогического процесса (Б. Т. Лихачев).

– Педагогическая технология – это содержательная техника реализации учебного процесса (В. П. Беспалько).

– Педагогическая технология – это описание процесса достижения планируемых результатов обучения (И. П. Волков).

– Педагогическая технология – это продуманная во всех деталях модель совместной педагогической деятельности по проектированию, организации и проведению учебного процесса с безусловным обеспечением комфортных условий для учащихся и учителя (В. М. Монахов).

– Педагогическая технология – это системный метод создания, применения и определения всего процесса преподавания и усвоения знаний с учетом технических и человеческих ресурсов и их взаимодействия, ставящий своей задачей оптимизацию форм образования (ЮНЕСКО).

– Педагогическая технология – системная совокупность и порядок функционирования всех личностных, инструментальных и методологических средств, используемых для достижения педагогических целей (М. В. Кларин).

– Педагогическая технология – содержательное обобщение, вбирающее в себя смыслы всех определений всех предыдущих авторов (Г. К. Селевко).

Инновационная педагогика требует переосмысления всего педагогического процесса, как обучения, так и воспитания, взгляда на ученика как на субъект деятельности. Необходимость в переосмыслении возникает в связи с переходом к новым типам мышления и новым способам преобразования действительности. По мнению инноваторов, классическая педагогическая теория безнадежно устарела, строить на ней воспитание нынешних поколений в новых условиях нельзя. Всерьез говорится о зарождающейся новой науке, основной задачей которой является изменение господствующей теории и реорганизация всей учебно-воспитательной системы на основе инновационных преобразований. К настоящему времени разработаны и используются в образовательной практике технологии трансформирования знаний, умений и навыков, проблемного, программированного, разноуровневого, адаптивного, модульного обучения и др. Знакомство с технологиями обучения позволяет понять, что их специфические особенности обусловлены тем, какие психолого-педагогические теории и подходы использовались при их разработке. Однако различия технологий обучения прежде всего объясняются уровнем развития теории обучения (дидактики) и задачами образования, обусловленными его социокультурным контекстом. Наблюдаемая тенденция роста интереса к личностному развитию актуализирует потребность в разработке личностно развивающих технологий обучения.

Модернизация, обусловленная изменениями во всех сферах жизнедеятельности человечества, является основной характеристикой глобальных процессов современного образования. Казахское образование развивается в русле мировых тенденций. Рубеж между двумя столетиями отмечен поисками на общемировом и национальном уровнях новых идей, придающих процессу модернизации образования эффективный характер, отвечающий современным требованиям. Основопологающей мировой тенденцией является смена парадигмы образования как следствие кризиса его классической модели. На смЕвразийский национальный университет старой «знаниевой» парадигме образования приходит новая – личностная. Развиваются новые технологии обучения, однотипная средняя школа уступает место инновационным учреждениям и образовательным программам. Внедрение инноваций в образовании

– одна из основных социально-педагогических проблем мирового масштаба, а инновационная деятельность – важнейшая составная часть прогресса. Целью любого прогрессивного государства является построение высокообразованного общества с современной системой воспитания и образования, основанной на характерных для государства традициях, где каждый человек имеет возможность обновлять свои знания в течение всей жизни. И экономическое благополучие, и социальная сплоченность государства зависят от достижения данной цели.

Таким образом, инновационный процесс – это «комплексная деятельность по созданию, освоению, использованию и распространению новшеств»

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Инновации в образовании: сб. науч. тр. - М. : АПК и ПРО, 2001.
- 2 Инновации в среднем профессиональном образовании / Федеральное агентство по образованию. Сер. Библиотека Федеральной программы развития образования. - М.: Изд. факс Новый учебник, 2004.
- 3 Инновационные педагогические технологии. Модульное пособие для преподавателей профессиональной школы / Под ред. Е. В. Иванова, Л. И. Косовой, Т. Ю. Аветовой. - СПб. : Изд-во ООО Полиграф-С, 2004.
- 4 Кларин, М. В. Педагогическая технология в учебном процессе (анализ зарубежного опыта) / М. В. Кларин. - М., 1989.
- 5 Мангейм, К. Проблема поколений / К. Мангейм // Новое литературное обозрение. - 1998.
- 6 Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. - М.: Народное образование, 1998.

1.1.2 Психология ғылымы дамуының мәселелері.**Көшбасшы психологиясы****1.1.2 Проблемы развития психологической науки.****Психология лидерства****СТУДЕНТТЕРДІҢ МАЗАСЫЗДАНУ
МӘСЕЛЕЛЕРІН ҚАРАСТЫРУ**

АБИЛЬДАЕВА Б.

студент, М. Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті, Тараз қ.

АБДРАХМАНОВА А. Т.

п.ғ.м., аға оқытушы, М. Х. Дулати атындағы

Тараз мемлекеттік университеті, Тараз қ.

Мазасыздану түсінігін психологияға психоаналитиктер және психиатрлар енгізді. Психоанализдің көптеген өкілдері мазасыздануды жеке тұлғаның тума қасиеті және ол адамға о бастан-ақ тән күй ретінде қарастырды. Психоанализдің негізін қалаған З. Фрейд адамның бірнеше тума әуестік инстингтер болады деді. Олар оның көңіл күйін анықтайды, адам құлығының қозғаушы күші болып табылады. З. Фрейд биологиялық құмарлық пен әлеуметтік пайымдардың ұштасуын невроз бен мазасыздандыруды тудырады деп есептеді [1]. Алғашқыдағы инстингтер адамның есеюіне байланысты көріністің жаңа формаларына болады. Жаңа формада олар өркениеттің тыйымдарына кездесіп, адам өз құмарлығын жасырып көрсетпей, қысып ұстауға мәжбүр ие болады. Индивид өмірінің психикалық драммасы туылғаннан басталады және бүкіл өмірінде жалғасады.

Қатынастағы қажеттілік бұл-сол уақытта топпен бірге болу, топта болу қажеттілігі де. Бір нәрсені істей алмаушылық, толық еместік сезімі адамды белгілі бір күйзеліске ұшыратады. Сөйтіп, ол қалауларынан бас тартып, капитуляция немесе компенсация жолымен құтылуға тырысады. Мұнда индивид толмаған жеріне бар энергиясын бағыттайды. Өзінің қиындықтарын түсінбегендер және энергиялары өздеріне бағытталғандар сәтсіздікке ұшырайды. Биіктікке ұмтылып, индивид «өмір тәсілін», өмір жолын және құлықты өндейді. 4-5 жаста-ақ балада сәтсіздік, бейімделмегендік, қанағаттанбаушылық, толық еместік сезімі туып, ал олар болашақта сәтсіздікті кешуіне әкелуі мүмкін.

Толық еместік сезімі физикалық әлсіздікті субъективті сезінуден немесе кез-келген организмнің жетіспеушіліктерін немесе қатынастағы қажеттілікті қанағаттандыруға кедергі болатын жеке тұлғаның сапасы мен психикалық қасиетінен.

Жекелік психологияда А. Адлер невроздардың туындауына жаңа көзқарас ұсынады [2]. Адлердің пікірі бойынша невроздың негізінде қорқыныш, қиындықтардан қорқыныш сияқты механизмдер жатыр. Сонымен қатар, белгілі бір позицияға ұмтылған топта индивид кез-келген жекелік ерекшеліктер мен әлеуметтік жағдайларға жете алмаған, бұдан анық көрініп тұр. Дәл осы немесе басқа жағдайда осынша немесе басқа мөлшерде үрей сезімін сезінеді.

Басқаларды жақсы көру алушылық дамыту мен жаттықтыруды қажет етеді. Бұдан Адлер отбасы мүшелерінің ролін, және де бірінші анасын және әкесін көреді. Сонымен, Адлерде жеке тұлға конфликті негізінде, мазасыздану мен невроздың негізінде артықшылыққа ұмтылудан шығатын «қалу» (мықтылыққа еріктік) және «құнсыз» арасындағы қайшылық. Осы қайшылықтың қалай шешіліп жатқанына байланысты жеке тұлғаның ары қарай дамуы жүріп жатады. Қуаттылыққа ұмтылу бастапқы күш сияқты дегенді айтқанда, А. Адлер артықшылыққа, басымдылыққа ұмтылу топ адамдарынсыз іске асуы мүмкін емес деген қарым-қатынас мәселесіне жалғасады.

Бәсеке, арпалыс, қорқыныш осы арпалыстан туындайтын, және осыдан шығатын барлық жеке конфликттері, Адлер сияқты өткір психологтың жаннан өтпейтін еді. Ол құлық түрткісінің негізі сияқты үстемдікке ұмтылудың неге пайда болғанын түсінбеді. Сондықтан ол 20-шы жылдардағы осы батыс қауымның нақты-тарихи құбылысын қателікпен қабылдап және оны тума биологиялық инстинкт деп есептеді, ал осыдан өз мүмкіндіктері үстемдікке ұмтылумен іске аспаумен байланысты мазасыздану, қорқыныш, алаңдаушылық және басқа құбылыстар пайда болады. Адлер тұжырымдамасының кемшілігі адекватты алаңдаушылық және адекватты еместің арасындағы айырмашылық емес, сондықтан мазасызданудың құрылымдық күй ретінде нақты бейнесі басқа ұқсас күйлерден ерекшеленеді.

Хорнидің теориясы бойынша жеке тұлғаның үрей және мазасызданудың қайнар көзі биологиялық құштарлық пен әлеуметтік тыйымдардың арасындағы конфликт емес, ол-дұрыс емес адамдық қарым-қатынастар [3].

«Невротическая личность нашего времени» кітабында Хорни 11 жүйелік қажеттіліктерді атап өтеді:

1 Сүйкімді болуға, басқаларға ұнауға байланысты жүйкелік қажеттілігі.

2 Жалғыздықта қалуға қорқыныш, барлық күтулері мен армандарын орындайтын «серіктестікке» деген жүйкелік қажеттілік.

3 Өз өмірін шектеуге, көзге түспей, елеусіз қалуға деген жүйкелік қажеттілік.

4 Болжам жасап басқаларды ойлары арқылы басқаруға деген жүйкелік қажеттілік.

5 Басқаларды қанау арқылы олардан жақсыны алуға деген жүйкелік қажеттілік.

6 Абырой немесе әлеуметтік қадірлеушілікке, тануға деген қажеттілік.

7 Жеке тұлғалық яғни, өзінің өсіріп көрсетілген бейнесіне қажеттілік.

8 Басқаларды озуға деген қажеттілік, жекелік жетістіктерге жүйкелік ұмтылушылық.

9 Өзіндік қанағаттану мен тәуелсіздікке деген жүйкелік қажеттілік, ешкімге мұқтаж болмауға қажеттілік.

10 Махаббатқа деген жүйкелік қажеттілік.

11 Артық, кемел, қол жеткізуге деген жүйкелік қажеттілік.

Осы қажеттіліктерді қанағаттандыру көмегімен адам үрейден құтылуға тырысады, бірақ жүйкелік қажеттіліктер тойымсыз, оларды қанағаттандыру мүмкін емес, ал бұдан шығатыны үрейден құтылудың жолы жоқ деп есептеді К. Хорни. Көп деңгейде К. Хорни С.Салливенмен жақын ол «жеке тұлға арасындағы теорияны» құраушы ретінде танымал. Жеке адам басқа адамдардан жеке адамдар арасындағы ситуациялардан бөлектену Евразийский национальный университеті мүмкін емес. Сәби өзінің туылған алғашқы күнінен бастап-ақ адамдармен өзара қарым- қатынасқа түседі және бірінші кезекте анасымен. Индивидтің ары қарай дамуы мен әрекеті жеке тұлға арасындағы қарым қатынастың өнімі болып саналатын бастапқы аландаушылық, үрей бар деп есептейді Салливен.

Салливен организмдерді кернеудің энергиялық жүйесі ретінде қарастырды. Ол белгілі бір шектердің арасында айнып тұрады-босансу, тыныштық күйі және кернеудің ең үлкен дәрежесі. Кернеудің бастаулары үрей және организм қауіптілігі болып табылады. Үрей адам қауіпсіздігіне шынайы немесе жалған қатерден туындайды.

Салливен, Хорни сияқты мазасыздануды тек қана жеке тұлғаның негізгі қажеттіліктерінің бірі ретінде қарастырмай, оның дамуын анықтайтын фактор ретінде де қарастрады. Жақсы емес әлеуметтік ортаға жақындау нәтижесінде, ерте жастық шақта пайда болған мазасыздану, күнделікті және әрдайым адамның бүкіл өмірінде болады. Аландаушылық сезімінен құтылу индивид үшін «орталық қажеттілікке» айналады және оның әрекетін анықтайтын күш болып табылады. Адам қорқыныш пен үрейден, құтылу тәсілі болып табылатын түрлі әрекеттерді өңдеп шығарады. Мазасыздану түсінігіне Э. Фромм басқаша келеді (Фромм 1990). Хорни мен Салливенге қарағанда, Фромм психикалық дискомфорт мәселесіне қоғам дамуының тарихи тұрғысынан қарастырады [4].

Э. Фромм ортағасыр қоғамдық кезеңінде оның өндіріс тәсілдері мен топтық құрлымында адам еркін болған жоқ, бірақ ол жалғыз және бөлектенген жоқ, өзін осындай қауіп-қатерде сезінген жоқ және капитализмдегідей үрейді сезінген жоқ, сондықтан ол заттардан табиғаттан, адамдардан, «жатырқаған» жоқ. Адам әлеммен бастапқы бастаумен байланысты болды. Фромм оларды алғашқы қауым болатын табиғи әлеуметтік байланыстар деп атады. Капитализмнің өсуімен бастапқы бастаулар айырылып ерікті индивид пайда болады, табиғаттан, адамдардан, айырылған, нәтижесінде ол терең сенімсіздік, дәрменсіздік, күмәнданғыш, жалғыздық және үрей сезімдерін сезінеді. Үрейден құтылу үшін жағымсыз еркіндікпен туылған, адам осы еркіндіктің өзінен құтылуға тырысады. Жалғыз жолды ол еркіндіктен қашу деп табады. Яғни, өзінен-өзі қашу, ұмытуға тырысады және жаман өзіндегі үрей күйін басып жаныштайды. Фромм, Хорни және Салливен үрейден құтылудың түрлі механизмдерін көрсетуге талпынады.

Фромм, бұл механизмдер сонымен қатар, «өзіне қашу да, тек қана үрей сезімін үстіртін ғана жабады, ол толығымен индивидті одан құтқармайды. Керісінше бөлектенгендік сезімі күшейіп, өз «менің» жоғалтуда ең ауру күйі құралады. Еркіндіктен қашудың психикалық механизмдері иррационалды болып келеді. Фроммның пікірі бойынша, олар қоршаған шарттарға жауап беру реакциясы емес, сондықтан үрей мен күйзелу себептерін жоюға шамасы келмейді. Осы орайда, мынадай қортындыға келуге болады, мазасыздану қорқыныш реакциясына негізделген, ал қорқыныш ағзаның бүтіндігін сақтаумен байланысты, белгілі бір ситуацияларға жауап беретін тума реакция болып табылады.

Авторлар алаңдаушылық пен мазасыздану арасын айырмайды. Екеуі де, бір кезде балада қорқынышты тудыратын, жағымсыздықты күту ретінде көрінеді. Үрейдің көмегімен бала қорқыныштан құтылуы мүмкін, қарастырылған теорияларды анализдеп, және жүйелеп, авторлар өздерінің жұмыстарында белгіленген, үрейдің бірнеше бастауларын, бөліп көрсетуге болады:

1 Потенциальді физикалық зиянға үрей бұл алаңдаушылық түрі ауыртпашылық, қауіп-қатер, физикалық сәтсіздік стимулдарымен байланысудың нәтижесінде пайда болады.

2 Махаббатты жоғалтып алудан үрей (ана махаббаты, күрбыларының сенімі).

3 Үрей әдетте төрт жастан кем емес кезде байқалатын кінә сезімінен туындауы мүмкін. Біраз үлкен жастағы балалардың кінә сезімдері өзін кемсіту, өзіне деген ыза, өзін лайықсыз ретінде ойлап уайымдау, сезімдерімен сипатталады.

4 Қоршаған ортаны меңгеріп алуға қабілетсіздіктен тындайтын үрей. Ол қоршаған орта бөліп шығаратын мәселелерді адам шеше алмайтынын сезінсе көрінеді. Үрей толық еместік сезімімен байланысты бірақ онымен пара – пар емес.

5 Үрей фрустрация күйінде де пайда болуы мүмкін. Фрустрация қатты қажеттілік немесе қалаулы мақсатқа жетуде кедергі пайда болғанда, уайым ретінде анықталады. Үрей күйін әкелетін (ата-ана махаббатынан айырылу және т.с.с) және фрустрацияны туғызатын ситуациялар арасында толық тәуелсіздік жоқ және авторлар да осы түсініктердің арасын нақты айырып көрсетпейді.

6 Үрей әр адамда немесе басқа жағдайда да әр дәрежедегі адамдарға да тән болады. Болмашы үрей мақсатқа жетуге жұмылдыра әрекеттендіреді. Үрейдің мықты сезімінен эмоционалды бұзылуы болуы да мүмкін және амалсыз әрекетке әкелетін жағдайларда кездеседі. Адам бойындағы үрей міндетті түрде шешілуі керек. Осы мақсатта түрлі қорғаныс механизмдері (тәсілдері) қолданады.

7 Үрейдің пайда болуында үлкен мән отбасылық тәрбиеге беріледі, ананың роліне, бала мен ананың өзара қарым-қатынасына. Жастық шақ кезеңі жеке тұлғаның келесі дамуын болжайтын кез болып табылады.

Осы орайда массер, корнер және кагон үрейді, бір жағынан, әр жеке адамға тән, қауіп-қатерге тума реакция ретінде қарастырса, екінші жағынан адам қоршаған ортамен өзара іс-әрекетте кездесетін, жағдайлардың (стимульдердің) өсімталдық деңгейіне тәуелді адамның мазасыздану деңгейін бөліп көрсетуге болады. Қорқыныш

күйін алаңдаушылық және үрейді қоршаған ортада болып тұратын субъект жағдайға реакция ретінде қарастырады. Бұл екі құбылыстың арасында айырым жасалмайды. Алаңдаушылық кішкентай сәбиге тән болып келеді, ол қатты дыбысты естігенде кездейсоқ орын ауыстыруды сезінген немесе сүйенішін жоғалтқанда, сонымен қатар, ағза әлі дайын емес, басқа да кездейсоқ тітіркендіргіштер кезінде. Бірақ кішкентай бала оның кейінгі есейген шағыда мазасын алуы мүмкін көптеген стимулдарға сезімсіз қалады.

Роджерс эмоционалды өзін-өзі сезінуді басқаша қарастырады (Роджерс К., 1980). Ол жеке тұлғаны адам тәжірибесінің өнімі ретінде немесе құлықтың және сананың қоғамдық формаларын меңгеру нәтижесі ретінде қарастырады. Қоршаған ортамен өзара іс-әрекет нәтижесінде балада өзі туралы, өзін бағалаушылық туралы сипаттама пайда болады. Бағалаушылық тек, қоршаған ортамен үнемі қатынасу тәжірибесінен ғана емес, сонымен қатар, басқа адамдардан алынып, пайдаланылып, индивидтің өзі өңдеп жасаған сияқты болып қабылдануы мүмкін.

Роджерс мазасызданудың басқа бастауын мынада деп көреді, сана деңгейінің астында жатқан құбылыстар бар және де егер олар жеке тұлға үшін қауіпті сипатта болса, онда оларды саналы тұрғыдан ұғынғанға дейінгі бейсана астында қабылдап қоюы мүмкін. Бұл адам алаңдаушылықтық себептерін бағалай алмау күйіне, толқу үрей ретінде саналы қабылданатын, жүрек соғуы өсуінің реакциясының тудыруы мүмкін. Үрей оған себепсіз болып көрінеді. Негізгі үрей және жеке тұлғаның негізгі конфликтін Роджерс жеке тұлғаның екі-саналы және санасыз жүйесінің қатынасынан шығарып қарастырады. Егер осы екі жүйенің арасында толық келісім болса, онда адамның көңіл күйі жақсы болып, ол сабырлы өзіне қанағат болады. Және керісінше екі жүйе арасындағы келісім бұзылса түрлі уайымдау алаңдау, үрей пайда болады. Бұл эмоционалды күйлерді ескертудің басты шарты тез арада, адам өзінің бағалаушылығын қарастыра алуы және жаңа өмір шарттары талап ететін болса, өзін өзгерту болып табылады. Сонымен, Роджерс теориясының шиеленіс драмасы, ол өткен тәжірибесі нәтижесінде құрылған өзі туралы түсінігі мен қазіргі алынып жатқан тәжірибесі арасындағы индивид өмірінің процесінде пайда болады. Осы қарама-қайшылық мазасызданудың негізгі қайнар көзі.

Негізгі жұмыстардың анализі көрсеткендей шет елдердегі авторлар мазасыздану табиғаты түсінігін екі жақтан қарастырады. Мазасыздану түсінігі адамға о бастан-ақ берілген қасиет ретінде

және мазасыздану түсінігін адамға дұшпан сыртқы әлемге реакциясы ретінде яғни мазасыздану өмірдің әлеуметтік шарттарынан шыққан. Бірақ, осыған қарамастан мазасыздану түсінігін биологиялық және әлеуметтік деп бөлу принципті болар еді. Бірақ біз авторларды осы принцип бойынша бөле алмаймыз. Бұл екі көзқарас әрдайым көптеген авторларда қиылысып, араласады. Сонымен, Хорни немесе Салливен үрейді негізгі үрейдің бастапқы қасиеті деп есептейді. Бірақ оның әлеуметтік шығуын оның ерте балалық шақтағы қалыптасу жағдайына байланысты екенін белгілеп кетеді.

Фромм, басқа әлеуметтік ұстанымдардан тұратын сияқты, керсінше мазасыздануды табиғи әлеуметтік байланыстардың «алғашқы бастаулардың» бұзылуының нәтижесінде пайда болады деп есептеді. Ал табиғи әлеуметтік бастаулар дегеніміз не? – ол табиғи яғни әлеуметтік емес. Онда үрей әлеуметтіктің биологиялыққа басып Евразийский национальный университетінен пайда болады. осыны Фрейд те қарастырады, бірақ табиғи құштарлықтардың бұзылысы орнына, оның пікірінше, «табиғи байланыстардың» бұзылысы болып жатады.

Мазасыздану түсінігіндегі осындай биологиялық және әлеуметтік араласуларды біз басқа авторлардан байқаймыз. Мазасыздану табиғаты түсінігінің нақты еместігіне, түрлі бітпейтін айырмашылықтарға қарамастан барлығына ортақ бір бейне бар. Ешкім объективті негізделген мазасыздану мен адекватты емес мазасыздану арасын бөліп айырмайды. Осы орайда, үрейді немесе мазасыздануды уайымдау күйі немесе азды көпті жеке тұлғаның ерекшелігі ретінде қарастырсақ, онда оның ситуацияға қаншалықты адекватты екені мардымсыз. Үрейге негізделген уайым-қайғы, қарастырылғандай, негізделмеген уайым-қайғыдан ерекшеленбейді. Субъективті жағынан бұл күйлер тең. Бірақ объективті жағынан айырмашылық өте үлкен. Субъект үшін объективті мазасыз ситуациядағы үрей уайымдаулары-бұл қалыпты адекватты реакция бұл жеке тұлғаның дұрыс қалыптасуын және жақсы әлеуметтік Евразийский национальный университетін әлемді қалыпты адекватты сипаттайтын реакция болып табылады. Мұндай уайымдау субъекттің мазасыздану көрсеткіші болып табылмайды. Үрейді жеткілікті негізсіз уайымдау, бұл әлемді бұрмалап, қате адекватты емес, қабылдау болып табылады. Бұл жағдайда мазасыздану дамның ерекше қасиеті ретінде ерекше адекватты емес түрі ретінде сөз болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Абрамова Г.С. «Введение в практическую психологию» - Екатеринбург: «Деловая книга», Москва: Издательский центр «Академия», 1995
- 2 Прихожан А.М. Психологический справочник, или как обрести уверенность в себе: Кн. для учащихся.- М.: Просвещение, 1994 – 191 с.
- 3 Немов, Р.С. Психология Текст.: учеб. для студентов высш. пед. учеб. заведений /Р.С. Немов; Т.3: 1998. - 631 с.
- 4 Китаев-Смык Л.А. Психология стресса.-М.: Наука,1983.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ

АБИЛЬДИНОВА М. Х.
студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Изучение детско-родительских отношений является чрезвычайно важным как для понимания факторов, влияющих на становление личности ребенка, так и для организации воспитательной практики в целом. Вместе с тем процесс социализации ребенка обусловлен не только особенностями стилей руководства в семье, но и воздействием генетических и социальных факторов [1]. Функция первичной социализации ребенка в семье по-прежнему сохраняет свое исключительное значение на протяжении его жизни [2]. Благоприятный психологический климат в семье положительно влияет на физическое, эмоциональное и когнитивное развитие ребенка

В практике родительского воспитания просматриваются следующие стили воздействия на своего ребенка.

Авторитарный стиль, подразумевающий жесткое руководство, подавление инициативы и принуждения, находит себе оправдание в необходимости подчинить ребенка школьной дисциплине. Окрики и физические наказания являются типичной формой, выражающей власть взрослого над ребенком. При этом не исключается любовь к ребенку, которая может выражаться достаточно экспрессивно. В таких семьях вырастают или неуверенные в себе, невротизированные люди, или агрессивные и авторитарные – подражание своим родителям.

Либерально-попустительский стиль подразумевает общение с ребенком на принципе вседозволенности. Ребенок, лишаясь

представлений о том, что можно и чего нельзя, не сможет вовремя и нормально войти в социальное пространство человеческих отношений. Здесь отсутствует самое главное, что необходимо для правильного социального развития ребенка, – понимание слова «надо». В подобной семье формируется недовольный окружающими людьми эгоист, который не умеет вступать в нормальные взаимоотношения с другими людьми, – он конфликтен и труден. В школе ребенок из такой семьи обречен на провал в общении – ведь он не приучен уступать, подчинять свои желания общим целям. Его социальный эгоцентризм не дает возможности нормально овладеть социальным пространством человеческих отношений.

Гиперопекающий стиль изначально лишает ребенка самостоятельности в физическом, психическом и социальном развитии. В этом случае семья полностью фиксирует свое внимание на ребенке: из-за возможной угрозы несчастного случая или тяжелой болезни; из-за стремления компенсировать свои неудачи будущими успехами ребенка; из-за оценки своего ребенка как вундеркинда и др. В такой семье родители растворяются в ребенке, посвящают ему всю свою жизнь. Добровольное жертвоприношение невротизирует родителей, они начинают надеяться на благодарность своего ребенка в будущем, не видя благодарности в настоящем, страдают, не понимая, что растят инфантильного, неуверенного в себе, также невротизированного человека, полностью лишено самостоятельности. Инфантильное и зависимое поведение лишает его возможности общаться с ними на равных. Он займет подчиненную позицию, найдя себе покровителя среди одноклассников.

Ценностное отношение к ребенку с высокой рефлексией и ответственностью за него – наиболее эффективный стиль воспитания. Здесь ребенку выражают любовь и доброжелательность, с ним играют и разговаривают на интересующие его темы. Он знает, что такое «надо», и умеет дисциплинировать себя. В такой семье растет полноценный человек с чувством собственного достоинства и ответственности за близких. В школе ребенок из такой семьи быстро обретает самостоятельность, он умеет строить отношения с одноклассниками, сохраняя чувство собственного достоинства, и знает, что такое дисциплина.

Перечисленные стили общения в семье при всех различиях имеют общее – родители равнодушны к своим детям. Они любят своих детей, а стиль воспитания часто является преемственным, передаваемым в семье из поколения в поколение. Лишь семья,

обладающая способностью к рефлексии на особенности ребенка, сознательно ищет наиболее эффективный стиль его индивидуального воспитания. Конечно же, культура семейного воспитания должна развиваться в семьях и достижения в этой сфере должны передаваться следующим поколениям. Ведь именно в наше время так много возможностей обучаться и продвигаться в этом отношении [3].

Неблагоприятная атмосфера в семье нередко вызывает нервозность у ребенка, способствует возникновению у него детских комплексов, которые могут оказать негативное влияние на него во взрослой жизни [4]. Ряд других российских и зарубежных ученых отмечают, что отсутствие матери в первые годы жизни ребенка негативно влияет на физическое и психическое развитие ребенка [5].

Родитель целенаправленно организует пространство взаимодействия между собой и ребенком, направляет его, подчиняя конкретной цели [4]. Важной характеристикой при этом становится то, на что ориентируется родитель, какие условия принимает во внимание при построении взаимодействия. В данном случае специалистов больше всего интересует, насколько родитель ориентируется на состояние ребенка, насколько учитывает его, что является показателем ценностного отношения к ребенку [6]. Специфика психического развития ребенка при этом состоит в том, что оно подчиняется общественно-историческим законам [7].

Отношения между родителями формируют у ребенка определенные модели социального поведения, социальные представления о том, какие отношения должны быть между матерью и отцом, мужчиной и женщиной.

Для здоровой семьи, как правило, характерна сильная родительская позиция с ясными семейными правилами, гибкие, открытые взаимоотношения между младшими и взрослыми членами семьи с четкими образцами отношений и поведения, сохраненные, эмоционально теплые связи между поколениями. Специфика отношений в семье передается через факторы взаимодействия – общение, ролевое поведение, совместимость, взаимовлияние поколений.

Можно выделить несколько типов семей с искаженными эмоциональными связями:

«Традиционные» семьи – в таких семьях все должно быть «как у людей». Члены семьи отдают все силы на создание внешнего имиджа благополучной и обеспеченной семьи. Такая семья держится на рациональных основах.

«Эмоционально-отверженные» семьи – здесь прямое межличностное общение и всякие контакты отсутствуют, их заменяют заочные яростные нападки и обвинения.

Семьи «рабочих» – члены семьи все время отдают работе и своей собственной самореализации вне семьи, не контактируя друг с другом днями, неделями, а то и месяцами. Дети в таких семьях предоставлены на попечение интернатов, приходящих нянь, бабушек и дедушек и т.д.

Семьи с симбиотическими связями, в которые вошел новый член семьи, претендующий на первенство во взаимоотношениях.

Семьи с неполным родительским кланом, где родитель пытается добиться самореализации в лице собственного ребенка любой ценой.

Познание ребенком мира начинаются с его отношений в семье.

В случае, если родители находятся на грани развода, постоянно ссорятся, кричат, срываются на ребенке – это может привести к нарушению психики, грубому отношению к родителям и окружающим, низкой самооценке. Отношения со второй половинкой будут постоянно рушиться.

Обратная ситуация: родители живут душа в душу, вежливо и дружелюбно общаются, никто ни на кого не повышает голос - в этой ситуации ребенок вырастет сильным, уверенным в себе, дружелюбным и спокойным. Он сможет выстроить свои отношения со второй половинкой гармонично.

Чрезмерная занятость родителей, зачастую неполная семья, где один родитель – нормальное общение сводится к нулю. Это приводит к незнанию родителей своих детей. Вместо похвалы ребенок чаще слышит ругань. В современном мире принцип выживания вытесняет принцип человечности. Как следствие ребенок замыкается в себе, вырабатываются различные комплексы.

Становясь взрослым, ребенок «воспроизводит» эти модели поведения уже в своей семье. Оценивая то, что происходит в обществе, ребенок опирается, прежде всего, на опыт своего общения с родителями. В дальнейшем он будет организовывать свое взаимодействие с другими людьми, в значительной степени используя модели семейных коммуникаций. Таким образом, первичная социализация детей в семье, особенно в сфере интимности и доверительности детско-родительских отношений, не имеет аналогов в других типах неформальных групп [8]. Негативные изменения в поведении ребенка возникают в значительной мере под влиянием нарушений детско-родительских отношений [4].

Таким образом, существует достаточно обширная феноменология родительских отношений (позиций), стилей воспитания, а также их следствий - формирования индивидуальных характерологических особенностей ребенка в рамках нормального или отклоняющегося поведения.

Процесс воспитания в семье носит, как правило, обратный характер – воспитывая своих детей, родители воспитывают тем самым и самих себя. В зависимости от характера воспитания (модели воспитания), отношения родителей к ребенку происходит формирование определенных (порой достаточно устойчивых) взаимоотношений между ними. Так деспотичное, авторитарное поведение родителей, подавление интересов ребенка своими интересами, насильственное навязывание ему своих взглядов, так называемая политика «невмешательства», игнорирование интересов ребенка, полное отсутствие заинтересованности к его жизни формируют слабую, несамостоятельную, неуверенную в себе личность. В то время как сочетание внимательного, заботливого отношения к всему ребенку без излишней навязчивости, готовность помочь, поддержать, воодушевить в трудных ситуациях становятся залогом формирования полноценного, душевно здорового, готового и способного помочь окружающим, человека.

Только знание возрастных норм психического развития ребенка, понимание специфики детско-родительских отношений в обществе, культуре, позволяет адекватно оценивать детско-родительские отношения в семье, которые оказывают существенное влияние на психическое и физическое развитие ребенка.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Крайг Г. Психология развития. СПб: Питер, 2002 - 992 с.
- 2 Эриксон Э. Детство и общество. Изд. 2-е, перераб. и доп. / Пер. с англ. – СПб.: Ленато, АСТ, Фонд «Университетская книга», 1996. – 592 с.
- 3 Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учебник для студ. вузов. - 4-е изд., стереотип. – М.:Издательский центр «Академия», 1999 - 456 с.
- 4 Хорни К. Невротическая личность нашего времени. СПб.: Питер, 2016 - 304 с/
- 5 Гарбузов В. Нервные и трудные дети. Изд-во АСТ, 2007 – 352 с.

6 Сатир В. Вы и ваша семья. Руководство по личностному росту. Изд-во Апрель-Пресс, Институт Гуманитарных исследований, 2016 – 288 с.

7 Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. М., «Академия», 2004 – 352 с.

8 Андреева Г.М. Социальная психология: Учебник. – 2-е изд., доп. и перераб. М.: МГУ, 1988 - 432 с.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОТКЛОНЯЮЩЕГОСЯ ПОВЕДЕНИЯ В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ

АМАНГЕЛЬДИНОВА А. С.

студент, ПГУ имени Торайгырова, г. Павлодар

АХМЕТЖАНОВА С. М.

психолог-педагог, СОШ № 2, г. Павлодар

КУДАРОВА Н. А.

ст. преподаватель, кафедра «Психологии и педагогики»,

ПГУ имени С. Торайгырова г. Павлодар

Дестабилизация экономики, спад производства, снижение жизненного уровня в стране, разрушение старой системы ценностей и стереотипов, регулировавших отношения личности с обществом, – всё это болезненно переживается населением Казахстана, отражаясь на его социальном самочувствии [1, с. 6].

Мировая статистика свидетельствует о росте отклоняющегося поведения среди лиц различных социальных и демографических групп. Особенно трудно в этот период оказалось подросткам. Тревожным симптомом является рост числа несовершеннолетних с девиантным поведением, проявляющихся в асоциальных действиях (алкоголизм, наркомания, нарушение общественного порядка, хулиганство, вандализм и др.) [2, с. 35].

Отклоняющееся поведение детей и подростков имеет сложную многофакторную природу, его изучение требует, во-первых, реализации системного подхода, выявляющего иерархию и взаимосвязь неблагоприятных факторов, во-вторых, - применение сравнительного анализа, сопоставляющего условия благоприятного социального развития с процессом социопатогенеза, в-третьих, реализации междисциплинарного подхода, который не позволяет замыкаться в рамках одной специализации, а напротив, предполагает

использование достижений таких отраслей психологии, как возрастная, социальная, педагогическая, медицинская [3, с. 21].

Истоки учебных неуспехов и аномального поведения лежат в педагогической и социальной запущенности, различных отклонениях в состоянии физического и психического здоровья. По большей же части отклонения в поведении обусловлены не врождёнными психическими и физиологическими дефектами, а представляло собой последствия неправильного воспитания и в семье, и в школе [4, с. 59].

Приобретает особую актуальность исследование девиантного поведения несовершеннолетних и пути его коррекции в связи со снижением возрастных границ.

Исследование проводилось в 2016 году на базе СОШ № 2, СОШ № 5 (г. Павлодар). Общий объем выборки составил 236 человек. С целью изучения психологических особенностей отклоняющегося поведения в подростковом возрасте нами было подобрана батарея методик: тест цветовых выборов Люшера, тест школьной тревожности Филлипса, тест-опросник Шмишека, многофакторный личностный опросник Р. Кеттела. Также были изучены особенности идентификации ребенка с родителем по методу Захарова.

Результаты исследования:

У 38 % обследованных подростков, отличающихся девиантным поведением отмечена повышенная агрессивность. Проявлялось это и в том, что у них нет жалости к другим, наоборот, они старались нанести увечья окружающим.

Среди форм агрессивных реакций, встречающихся в различных источниках, необходимо выделить следующие:

Физическая агрессия (нападение) – использование физической силы против другого лица.

Косвенная агрессия – действия, как окольными путями направленные на другое лицо (сплетни, злобные шутки), так и ни на кого не направленные взрывы ярости (крик, топание ногами, битье кулаками по столу, хлопанье дверьми и др.).

Вербальная агрессия – выражение негативных чувств как через форму (крик, визг, ссора), так и через содержание словесных ответов (угрозы, проклятия, ругань).

Негативизм – оппозиционная манера поведения, обычно направленная против авторитета или руководства. Может нарастать от пассивного сопротивления до активной борьбы против установившихся законов и обычаев [5. с. 65].

Личко А. Е. выделяет 4 неблагоприятные ситуации в семье: 1) гиперопека различных степеней: от желания быть соучастником всех проявлений внутренней жизни детей (его мыслей, чувств, поведения) до семейной тирании; 2) гипоопека, нередко переходящая в безнадзорность; 3) ситуация, создающая «кумира» семьи – постоянное внимание к любому побуждению ребёнка и неумеренная похвала за весьма скромные успехи; 4) ситуация, создающая «золушек» в семье - появилось много семей, где родители уделяют много внимания себе и мало детям [6, с. 22]

92 из 100 обследованных делинквентных подростков «Областной центр адаптации несовершеннолетних» г. Павлодар росли в крайне неблагоприятной обстановке: 40 % росли в неполных семьях, у 11 % оба родителя лишены родительских прав, у 19 % ближайшие родственники на момент обследования находились в местах лишения свободы. В 78 % родительских семей воспитанников отмечалось злоупотребление спиртными напитками хотя бы одним из родителей. Полная безнадзорность, бесконтрольность поведения со стороны родителей, безразличие в дальнейшей судьбе подростка отмечено в 71 % случаев.

Установлено, что среди подростков, осуждённых за агрессивные преступления, 80 % совершили преступления в нетрезвом состоянии.

На всём протяжении подросткового периода наблюдается чётко выраженная динамика агрессивности:

Таблица 1 – Проявления различных форм агрессивности у подростков 10-15 лет

Возрастные группы	Формы агрессивности, %			
	физическая	Косвенная	вербальная	негативизм
10-11 летние подростки	42 %	28 %	34 %	35 %
12-13 летние подростки	51 %	38 %	42 %	54 %
14-15 летние подростки	59 %	41 %	63 %	55 %

Анализ приведённых данных свидетельствует о том, что у 10-11-летних детей преобладают физические формы агрессивности. Особенно быстрыми темпами с возрастом растёт негативизм. По мере взросления у подростков всё сильнее проявляется вербальная агрессия.

В подростковом возрасте процесс психосексуального развития девочек начинается приблизительно на 2 года раньше, чем у мальчиков, и длится в течение 3-4 лет, а не 4-5 лет. Мальчики,

несмотря на то, что они физически сильнее девочек, обладают большей чувствительностью к воздействию как физических, так и психических факторов. Данные психологов разных стран мира свидетельствуют о том, что агрессивное поведение гораздо чаще встречается у мальчиков, чем у девочек.

Склонность подростков к агрессивному поведению обусловлено их гормональными и физиологическими особенностями [7, с. 78]. Вместе с тем необходимо отметить, что по мнению ряда специалистов в этом возрасте происходит в том числе алкоголизация у подростков, находящихся в группе риска [8, с. 122] Особенно усиливает подобные действия наличие в компании подростков женского пола. Нередко они же являются и организаторами противоправных действий. Причём, по сравнению с подростками мужского пола, у них отмечается более выраженное «огрубление» личности. При этом можно отметить агрессивные проявления.

Таблица 2 – Проявления различных форм агрессивного поведения у мальчиков и девочек подросткового возраста

Возрастные группы		Формы агрессивности, %			
		физическая	косвенная	вербальная	негативизм
10-11 лет	мальчики	60 %	40 %	62 %	58 %
	девочки	30 %	25 %	38 %	36 %
12-13 лет	мальчики	59 %	49 %	52 %	59 %
	девочки	38 %	41 %	49 %	62 %
14-15 лет	мальчики	61 %	39 %	81 %	82 %
	девочки	49 %	41 %	50 %	32 %

Анализ приведённых в таблице данных показывает, что наибольшей агрессивностью отличаются 10-11-летние подростки-мальчики, у которых преобладает физическая агрессия. У мальчиков с возрастом происходит затухание физической агрессии, а у девочек наблюдается рост этой формы агрессивности. При спаде косвенной агрессии у мальчиков, идёт значительное увеличение её у девочек. В 12-13 лет отмечается снижение вербальной агрессии у мальчиков, при постоянном нарастании этой агрессии у девочек. К 14-15 годам у мальчиков так же происходит всплеск вербальной агрессии. Негативизм значительно сильнее проявляется у мальчиков на всех возрастных периодах подросткового возраста. У девочек негативизм несколько затухает при переходе с 13 к 14-15 годам.

Коррекционная работа по профилактике отклоняющегося поведения с подростками имеет свои особенности. На начальных этапах не показаны групповые формы. Не говоря уже о практически неизбежной отрицательной консолидации подростков в группе, индивидуальная работа с подростком является более эффективной. С самого начала, параллельно, необходимо начинать работу с семьёй. После диагностики семейных отношений и степени их дисгармоничности должна следовать психокоррекционная работа как индивидуальная, так и групповая. Но основной акцент следует делать на индивидуальной работе с подростком. Совершенно неэффективными оказываются общие беседы о необходимости «хорошо себя вести».

Особое место в коррекционной работе следует уделять формированию круга интересов подростка также на основе особенностей его характера и способностей. Необходимо стремиться к максимальному сокращению периода свободного времени подростка – «времени праздного существования и безделья» за счёт привлечения к положительно формирующим личность занятиям: чтение, самообразование, занятие музыкой, спортом, и т.д.

Исходя из того, что развитие ребёнка осуществляется в деятельности, а подросток стремится к утверждению себя, своей позиции, как взрослый, среди взрослых, то необходимо обеспечить включение подростка в такую деятельность, которая лежит в сфере интересов взрослых, но в то же время создаёт возможности подростку реализовать и утвердить себя на уровне взрослых.

Д. И. Фельдштейн выделил социально признаваемую и социально одобряемую деятельность [9, с. 36]. Психологический смысл этой деятельности состоит для подростка в том, что, участвуя в ней, он фактически приобщается к делам общества, занимает в нём определённое место и удерживает свою новую социальную позицию среди взрослых и сверстников. В процессе этой деятельности подросток признаётся взрослыми, как равноправный член общества. Это создаёт оптимальные условия и для реализации его потребностей. Такая деятельность предоставляет подростку возможность развития его самосознания, формирует нормы его жизнедеятельности. Но методы и принципы такой деятельности требуют значительной корректировки при включении в неё подростков, отличающихся повышенной агрессивностью. Прежде всего необходима организация системы развёрнутой деятельности, создающей жёсткие условия и определённый порядок действий

и постоянный контроль. При условии последовательности, постепенности приобщения агрессивных подростков к различным видам социально признаваемой деятельности – трудовой, спортивной, художественной, организаторской и других, – важно соблюдать принципы общественной оценки, преемственности, чёткого построения этой деятельности.

Проведённое изучение подростков-правонарушителей (объектом которого были психически и физически здоровые дети) показало, что ядром конфликтной ситуации, приведшей к нравственной деформации личности, являются недостатки семейного воспитания, а жестокость, агрессивность, замкнутость, повышенная тревожность – в процессе стихийно-группового общения могут принимать устойчивый характер.

Непременным условием делинквентного поведения является избыток свободного времени, отсутствие положительно формирующих личность увлечений. У многих подростков отмечается неполная семья с нарушенными функциональными связями. С другой стороны, гиперопека, также, как и безнадзорность, нередко способствуют делинквентному поведению. Реакции, вызванные чрезмерным контролем и нудными поучениями, и наставлениями, находят своё выражение в виде уходов из дома и бродяжничества, агрессивности.

Профилактика и предупреждение девиантного поведения несовершеннолетних становится не только социально значимым, но и психологически необходимым. Проблема повышения эффективности ранней профилактики должна решаться в следующих основных направлениях:

– выявление неблагоприятных факторов и десоциализирующих воздействий со стороны ближайшего окружения, которые обуславливают отклонения в развитии личности несовершеннолетних и своевременная нейтрализация этих неблагоприятных дезадаптирующих воздействий;

– современная диагностика асоциальных отклонений в поведении несовершеннолетних и осуществление дифференцированного подхода в выборе воспитательно-профилактических средств психолого-педагогической коррекции отклоняющегося поведения.

ЛИТЕРАТУРА

1 Жадыбаев С. Х. «Правопорядок и поведение несовершеннолетних» Алматы, 1992 г., с. 6-10.

2 Семенов Л.М. Московский психолого-социальный институт: Флинта, 1998. – 96 с.

3 Степанов В.Г. «Психология трудного школьника» Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Академия, 2001. – 336 с.

4 Шипицына Л.М., Иванов Е.С. «Нарушения поведения учеников вспомогательной школы» // Уэльс, Великобритания, 1992 г

5 Беличева С.А. Основы превентивной психологии. РИЦ Консорциума «Социальное здоровье России», М.: 1993. – 198с.

6 Патохарактерологический диагностический опросник для подростков.-2-е изд. // Москва, 1995 г., с. 64.

7 Иванова Л.Ю. «Агрессивность, жестокость и отношения старшеклассников к их проявлениям» сб. Проблемы личности, профилактика отклонений в её развитии»// Архангельск 1993 г., 141с.

8 Исаев Д.Д., Журавлев И.И., Демьев В.В., Озерцовский С.Д. «Типологические модели поведения подростков с различными формами аддиктивного поведения» - СПб.: 455с.

9 Фельдштейн Д.И. Трудный подросток: некоторые психологические вопросы формирования личности детей подросткового возраста – 2-е издание. – Москва: Московский психолого-социальный институт ; Воронеж : МОДЭК, 2008. – 208 с.

КОМПЬЮТЕРЛІК ОЙЫНДАРДЫҢ БАЛАЛАРДЫҢ ПСИХИКАСЫНА ӘСЕРІ

БАЙМАН М. С.
студент, ПМПИ, Павлодар қ.
МАХМЕТОВА Н. К.
аға оқытушы, ПМПИ, Павлодар қ.

Қазіргі кезде компьютерлік технологиялар қызметтің түрлі салаларына көптеп енгізілуде. Баланы компьютерден және ұялы телефондардан тыс елестету қиын. Мектеп қабырғасында жүргізілетін пәндердің тапсырмалары компьютерсіз орындалмайды. Себебі «Интернеттен біраз қосымша ақпараттар жинап барып, үй тапсырмасын орындауға болады», – дейді мамандар. Байқап отырсаңыз, компьютер, интернет жөніндегі біздің алғашқы сөзіміздің өзі оның пайдасын айтудан басталып кеткен екен.

Оның өмірімізге, кеңінен енгені соншалықты, бала біткен ойыншықпен емес, компьютермен ойнап, өзінің өмірталанымын

ғаламтордағы желі ішінде қалыптастырады. Қазіргі күнкөріс қамы мен заман ағымының күрделілігіне байланысты, көптеген ата-аналар тәулік бойы балаларының тыныс-тіршілігіне бақылау жасай алмай, олар шектен тыс бейне монитордың алдында отырғандықтан денсаулығына зор зиянды әсер алады. Ғаламтордың зиянды жағын айта отырғанымыз жөн. Күн сайын ғаламтор және онлайн ойындар салмақтанып, өзекті мәселелердің біріне айналып барады. Тек, біз ғана емес, компьютер ойынын жастарына насихаттаған басқа елдер де бар [1, 55].

Сонғы кезде балалар етек алған тендонит деп аталатын дертке ұшырауда. Психологтардың зерттеуінше, компьютерлік ойын үстінде адамның ойлау қабілеті, эмоциясы төмендеп, тек көру қабілеті және рефлекстері жұмыс істейді екен. Қияли әлемге жіпсіз байланғандардың көпшілігі күнделікті өмірде іс-қимыл траекториясы мен қашықтықты есептеуде қателіктерге бой алдырады. Себебі 3D – бейнелер кеңістігі шынайы өмірге мүлдем ұқсамайды. Осының кесірінен физикалық іс-әрекетке тек адам саусақтары түсіп, тендонит – қол саусақтары сіңірлеріне шамадан тыс күш түсіру нәтижесінде пайда болатын дертке ұшырайды. Әлемде компьютермен жұмыс жасайтын әрбір екінші адам осы аурумен ауыратын көрінеді [2, 94].

Компьютерлік ойындармен ұзақ ойнаған сәтте жасөспірімдер ойын әсерінен ұзақ мерзімге дейін айыға алмай, тұрып қалады, яғни ойынды аяқтаса да жасөспірімдер біршама уақыт қиялдан айыға алмайды (психологиясына орай ойынның қиялы шеңберінен шығу мерзімі Компьютерлік ойындар мазмұнын талдау барысында оның 50 %-н зорлық-зомбылық актілерінен тұратыны анықталады:

– компьютер залына келушілерге (негізінен олар жасөспірімдер, жасы 18-ге дейінгі жастар) жеткілікті компьютерлік ойындардың барлығы дерлік қылмысқа, қияли жағдайға және спортқа бағытталған интерактивті әрекетке арналған;

– компьютерлік ойындар тақырыбының 17,24 %-ы (87-нің 15-і) ешқандай зорлықты дәріптемейді. Бұл ойындар денінен спорт тақырыбына арналған;

– компьютерлік ойындардың 55,17 %-ы (87-нің 48-і) интерактивті көрініс әртүрлі адам өлтіруді енгізген («Doom», «Young Blood», «Final doom» т.б.);

– компьютерлік ойындардың 39,08 %-ы (87-нің 31-і) интерактивті төбелес көрінісіне негізделген: «Kensie» «Hercules» және т.б.

– компьютерлік ойындардың 35,63 %-ы (87-нің 31-і) интерактивті алапат көрінісін суреттейді («X-COM», «Resident Evil» және т.б.).

Компьютерлік ойындардың 82,75 % -ы күш көрсетудің ең болмағанда 1 түрін қамтиды. Көптеген ойындарда күш көрсету бірнеше түрде, яғни төбелес, кісі өлімі, зорлау, алапат және т.б., көрініс береді

Зорлық-зомбылыққа негізделген компьютерлік ойындардың жасөспірімдер түйсігіне әсері проблемасын біржақты қарастыруға болмайды. Зорлық-зомбылық элементі бар компьютерлік ойындарды ойнау және өмірде күш көрсету – әртүрлі жайт. Бірақ зорлық-зомбылыққа ойын арқылы интерактивті қосылу оны әдетке айналдырады, аяныш білдіру, толғану, мүсіркеу және т.б. сезімдері ысырылады. Өмірде олар үшін адамды тапаншамен немесе автоматпен атып тастау, электроарамен кесіп жіберу, бомбамен бірнеше бөлікке бөліп тастау түк емес болып көрінеді.

Компьютердегі атыс-шабыс, төбелес сияқты ойындардың зияны талай айтылып жүр. Футбол ойнағанда алдымен адам көз жанары құрып, жүйкесі нашарлап, жан дүниесі құлдырай бастайды екен. Бұл өзгеріс көзге көрінбейді, тіпті, сезілмейді де. Алайда тек 2002 жылы наурыз айында 21 жасар америкалық Шон Вили виртуалды EverQuest онлайн ойынында жеңіліске ошырап, өзіне-өзі қол жұмсағаннан кейін ғана әлем дәрігерлері дабыл қақты. Қазіргі кезде ғаламторға еркін Евразийский национальный университет мүмкіндігі бар 17-18 жас шамасындағы жеткіншектердің арасында дәл осы компьютерлік ойындар үшін айлап далаға шықпайтындары да кездеседі. Тіпті, кейбіреулері он-лайн ойынынан бір сәтке де қол үзбес үшін агорафобиямен (ашық кеңістіктен қорқу) ауырамын деп мүгедектік алуға тырысқан екен [3, 113].

Дәрігерлердің айтуынша, әсіресе, жас бүлдіршіндер виртуалды әлемнің арқасында уақыт еншісінен тысқары қалып, айналадағы шынайы тіршілікке қызығушылығы төмендейді. Ол ас ішу уақытын өткізіп, ұйқы тәртібін бұзып, сыртқы келбеті мен жеке гигиенасына аз уақытын бөледі. Сөйтіп, саусақтары пернетақта басып отырғандай қалтырап, бас ауруы жиілеп, көздері ашып, ұйқы барысында көретін түстерінің мазмұны өзгеріп, арқасы да сыр бере бастайды. Компьютерлік ойындарды көп ойнайтын адамдар көп жағдайда мойын остехондрозы, геморрой және простатит ауруларына ұшырайды. Халықаралық денсаулық сақтау ұйымының дәлелдеуінше, бүкіләлемдік ғаламтор желісі жеткіншектерге физикалық, психологиялық жағынан айрықша зиянды. Ең алдымен,

баланың көру қабілеті төмендейді, себебі, бұлшық еттері қатаймаған жасөспірімнің көздері шаршайды. Сондай-ақ, компьютер алдында көп отыру жас балдырғанның омыртқа сүйегін зақымдайды. Қозғалыссыз отыру, қолмен ғана бірыңғай жұмыс істеу, содан ағзаға салмақ түсуі баланың жүйке қызметін бұзып, мойнына түз бен суықтың жиналуына (остеохондроз) әсер етеді. Және де жамбас сүйектің үнемі қозғалыссыз қалуы қабынуы (простатит) мен тоқ ішектегі тамырдың кенеюі (геморрой) ауруына ұшыратады [4, 52].

Ғаламтор жеткіншектер үшін реферат, музыка мен фильмдер, суреттер, ойындар көшіріп алу, бір-бірімен хат жазысу үшін қажет. Олар өздерін мазалаған сұраққа да ғаламтордан жауап іздейді. Алайда ғаламтордың қаупі де аз емес. Мысалы, ресейлік ғалымдардың айтуынша, бүкіләлемдік шырмауық-торда экстремистік және террористік сипаты бар, қырықтан астам сайт жұмыс істеп тұр. Ал оның жастарымыздың ой-санасы мен дүниетанымын теріс жолға бағыттап, оларды қылмысқа азғыратыны мәлім. Қазіргі таңда көптеген жеткіншектердің өзіне-өзінің қол жұмсауының бір сыры осында жатқан тәрізді.

Жастарды ғаламтордың зиянынан сақтандыру үшін кез келген ата-ана баласына оны пайдаланудың шарттарын айтып түсіндіруге, ондағы ақпараттардың үнемі шындыққа жанаспайтынын, ол ақпараттарды кітаптағы, энциклопедиядағы ресми газет-журналдардағы ақпараттармен салыстырып, қабылдау керектігін ескертуге тиіс. Және де ғаламтордағы зорлық-зомбылыққа, қылмысқа, жыныстық бұзылуға тәрбиелейтін бағдарламалардан, діншілдік, нәсілшілдік туралы ақпараттардан сақтандыру – ата-аналар мен ұстаздардың да негізгі міндеттерінің бірі. Осы орайда есте болатын бір жағдай, он жасқа дейінгі балалар ата-анасы рұқсат берген сайттарға ғана Евразийский национальный университетте тиіс. Бұл ақпараттық технологиялар мамандарының, дәрігерлердің талабы. Ең бастысы, көмелетке жасы толмаған балалардың электронды поштасына Евразийский национальный университетте ата-анасының мүмкіндігі болуға тиіс. Ол ең бірінші, сол баланың қауіпсіздігі, бақытты болашағы үшін қажет. Әсіресе, балалар он төрт жасқа толғанында өз-өзімен болып, оқшаулана бастағанында, ата-анасы олардың беймәлім адамдармен ғаламтор арқылы танысуына жол бермеуге міндетті. Мамандардың ақыл-кеңесіне құлақ ассақ, ғаламтор балаларға қауіпсіз болсын десек, оны үнемі жаңа бағдарламалармен жабдықтап, спамфилтр орнатуымыз, қауіпсіздік туралы ақпараттарды біліп отыруымыз керек. Баламыздың

ғаламтордағы компьютерлік ойындарға тәуелділігін тексеріп, сол бойынша тиісті шаралар қолданып отыруымыз да – ата-аналық парызымыз. Сонымен бірге компьютерді пайдалану үдерісінде жиі-жиі үзіліс жасап, оған балама іс-әрекеттермен бала уақытын толтырған жөн екен [5, 54].

Компьютерлік ойынға тәуелді болып қалатын адамдардың мінез-құлқы мен әдеттеріне тоқтала кетейік. Әдетте компьютерлік ойындардан арқандаулы бұзаудай шыр айналып шыға алмай қалатындар өзіне сенімсіз, жалтақ, жуас, жеке жүретін бұйығы балалар. Ол айналасындағы адамдардан дос таппай, іштей өзін жалғыз, қорғансыз, керексіз сезінетіндіктен ол қоғамнан оқшауланып, өзінің өлемін – виртуалды өлемді ашады. Виртуалды әлем шын мәнінде жоқ, иллюзиялық дүние болғанымен, ол сол ғажайып ғаламда «өмір сүреді». Сондай-ақ компьютерлік ойындарға тәуелділік бойында құмарпаздық, еліктегіштік, өз еркін билеу дәрежесі төмен мінез-құлқы тән адамдарды тез меңдейді. Компьютерлік ойындардағы бәрін қиратып, түп орнымен жоққылып жібере алатын, бәрі қолынан келетін ғажап күші бар, ержүрек батырдың кейпіне еніп алған ойыншы өзін кек алушы, билеуші, билік айтушы, не істесе де өзі білетін еркін адам ретінде сезінеді. Ойыншы компьютерлік ойында «бас батыр» ретінде қиратып, өртеп, ұрып жығып жеңіске жеткен сайын адреналині көтерілмей қалса, өзін жаман сезінетін ауруға тап болады. Сондықтан ол енді күнделікті осы ойыннан адреналиннің қанындағы өзгерістері болып тұруы үшін өлгіндей ойынға құмарланып, іздеп тұратын болады. Кейде компьютерлік ойыннан апталап, айлап бас көтермейтін жастар шынайы өмір мен компьютердегі қиял әлеміндегі өмір екеуінің ара жігін ажырата алмайтын да жағдайға тап болып, сүйікті ойындарында басты кейіпкер кісі өлтірушілер, басқыншылар, басқа планеталықтар, жындар, шайтандар болса, ойындағы қатыгездікті өмірде де жасағысы келеді. Бұл – жастарды кісі өлтіріп, тонап, өртеп жіберуге итермелейтін тағы бір психологиялық фактор ұшыратады [6, 73].

Компьютерлік ойынға тәуелділікпен ауыратын адамдарды қандай белгілері арқылы ажыратуға болады:

- компьютерді қосқан кезде керемет ләззат алып, виртуалды әлеммен байланысқа түскенше байыз таппай кететін адамдар;
- ойынға отырса дүниені ұмытып, қанша уақыт өтіп кеткенін білмей қалатындар;

– әр сәт сайын ойынды одан ары қарай ұзартып, тоқтай алмай ойнай бергісі келетіндер;

– ойнау мүмкіндігі болмай қалған кезде өзінен-өзі ашуланып, өзін жайсыз сезініп, құлазып жүретіндер;

– компьютермен ғана сырласып, адамдармен сиыспай, жолдас-жораларымен, ата-анасымен керісіп қала беретіндер [7, 32].

Міне, бұл ойынқұмарлардың мінез-құлқына тән белгілер. Ал олардың сырқаттығын білдіретін сыртқы белгілер мынандай:

- 1 Көздің құрғауы;
- 2 Тәбеттің болмауы;
- 3 Марғаулық;
- 4 Ұйқының бұзылуы.

Заманауи жетік технологияларды шамадан тыс пайдалану оны тұтынушылардың, әсіресе, жасөспірімдердің жүрегін қатайтып, айналасындағы адамдар мен тіршілік атаулыға деген олардың мейірімдерін азайтатынын ескертіп өттік.

Қорытындылай келетік болсақ, өзіміздің тәуелсіз еліміздің ұрпақтарын зиянды құбылыстар мен заттардан аулақ ұстап ұлтық нақышта, яғни ұлтық ойындарымызды мысалға; қыз қуу, асық, көкпар, алтыбақан, алдарыспан, ақ сүйек т.б ойындарымызға неге үйретпеске.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Смағұлова Ш, Байтуғелова Н, Наурызбаева Т. «Балалардың дене және психикалық денсаулығына қатыгездікті және зорлық-зомбылықты, порнографияны насихаттайтын аудио-бейне өнімдердің, компьютерлік және ақпараттық тасымалдағыштардың әсер етуі. Олардың адамгершілігін қорғау» Астана-2010

2 Әбдірайымова Г. «Интернет бізге керек пе?» Мақала, Білім әлемі 2006-№ 11

3 Әбділда А. «Ғаламтор кітап орнын баса алама?» Мақала, Қазақстан- Zaman, 2007-№ 36

4 Қопаева К «Компьютерлік ойындардың зияны қандай?» мақала 01.04.2010 ж, Мақаланың сілтемесі: <http://www.aktobegazeti.kz>

5 Әбдірайымова Г. «Интернет бізге керек пе?» Мақала, Білім әлемі 2006-№ 11

6 Үркімбаев Н. «Компьютер баланың қасы ма, досы ма?» Мақала, «Ана тілі» газеті, 01.08.2011 жыл

7 Рысжанова А. Ақпараттық технологияларды қолданудың ерекшеліктері. «Қазақстан жоғары мектебі», 2007. № 2, 13-14 бб.

ПРОБЛЕМА ЮНОГО МАТЕРИНСТВА В ОБЩЕСТВЕ

БАЛТАШЕВА Ж. Е.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

КОРОВАЙКО И. В.

ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Во все времена осознание проблем молодежи и поиск путей их решения были важнейшими задачами общества, ведь, как известно, молодые люди – это будущее, как отдельного государства, так и всего общества в целом.

К сожалению, с течением времени проблем в молодежной среде не становится меньше, наоборот, их число лишь увеличивается. Среди проблем затронувших современную молодежь можно перечислить наркоманию, многочисленные венерические заболевания, высокий уровень молодежной смертности, нескончаемые суициды, проблему самоопределения и поиска себя в жизни, проблему безопасности и многие другие. Отдельного внимания заслуживает проблема недостаточного уровня полового воспитания подрастающего поколения, что в конечном итоге приводит к увеличению числа рождений девушками, не достигшими совершеннолетнего возраста. Эта проблема в научной литературе получила название проблемы «раннего материнства». Исследованием проблем малолетнего материнства как социального феномена занимались Т. В. Бердникова, Т. И. Греченкова, Т. А. Гурко, Е. Т. Путинцева, Т. Ю. Радиловская, С. В. Скутнева, А. В. Стукалова. В Казахстане проблему юного материнства освещали А. М. Гайнуллина («К вопросу об изучении проблемы раннего материнства в Казахстане»), А. Цирулик («Казахстанские подростки предпочитают аборт»), но, к сожалению, данная проблема у нас в стране все еще остается недостаточно изученной и требует все большего внимания, как со стороны общества, так и государства.

По данным ВОЗ ежегодно регистрируется около 16 миллионов случаев рождения детей девушками в возрасте от 15 до 19 лет, и почти все они происходят в развивающихся странах. Случаи ранней беременности происходят чаще среди наименее обеспеченных и наименее образованных подростков. Для некоторых из этих девушек

беременность и рождение ребенка является ожидаемым и желанным событием, однако далеко не для всех [1].

В стратегии «Казахстан-2030» одним из направлений национальной безопасности обозначена сильная демографическая политика страны. По словам Президента страны Н. Назарбаева безучастное отношение к вопросам рождаемости может привести к ситуации «демографического креста», когда численность населения снижается уже не только из-за процессов внешней миграции, но и естественным образом [2].

В послании «Казахстан-2050» важнейшей частью социальной политики была объявлена защита материнства и детства, а также стимулирование рождаемости и поддержки многодетности [3].

Несмотря на то, что Кодексом Республики Казахстан о браке (супружестве) и семье брачный (супружеский) возраст устанавливается для мужчин и женщин в восемнадцать лет, возраст начала сексуальной жизни подростков снижается, причем интенсивнее это происходит среди девушек 14-15 лет [4, 5].

Если вернуться к средневековому традиционному укладу общества казахского народа и рассматривать аспекты раннего материнства, то нужно сказать, что ранние браки издревле считались нормой для казахов. Для казахской девушки четырнадцати-шестнадцати лет не считалось зазорным выходить замуж или рожать. Большинство историй свидетельствуют о том, что казахские девушки рано выходя замуж, уже к 20 годам становились многодетными матерями. К тому же, в силу того, что в прежние времена не было развитой медицины, войны и стихийные бедствия периодически опустошали степи, то и продолжительность жизни соответственно была короче (40-50 лет), поэтому ранние браки только приветствовались. Отдавая должное казахским обычаям, нужно сказать, что юная мать никогда не оставалась без помощи и поддержки. Согласно традиционному семейному укладу было предусмотрено, что её будет опекать род со стороны мужа. Даже в случае смерти мужа девушка с ребенком или детьми не оставалась без помощи, так как в степи, где выживал сильнейший, одной вдове прожить с малолетними детьми было практически невозможно. А о возвращении женщины, оставшейся без мужа, к своим родичам не могло быть и речи, так как она уже считалась человеком рода своего мужа. И, чтобы осиротевшие дети не остались без кормильца и защиты своих родственников, а вдова без крепкого мужского плеча, нашими предками был и придуман этот обычай [6].

Но если раньше рождение ребенка, чаще являлось следствием заключения брака, то сейчас брак чаще всего является следствием наступившей беременности или рождения ребенка.

Рождение ребенка несовершеннолетней матерью – сложная социальная проблема, негативно влияющая на развитие семьи и общества и нуждающаяся в последовательном социологическом изучении, а также принятии практических мер для нейтрализации негативных последствий этого явления [7].

Ключевым понятием в данной статье выступает термин юное материнство. Однако, как такового термина «юное материнство» не существует. Можно связать понятие материнство и понятие подросткового возраста в одном определении такого термина, как «подростковое материнство». Подростковое материнство, известное как подростковая беременность – это состояние беременности у несовершеннолетней девочки-подростка (обычно, в возрасте 13-18 лет) [8].

На отдельной ступеньке сегодня стоят половые проблемы подростков. Вступление в половые отношения в подростковом возрасте, как правило, происходит по следующим обстоятельствам: скука; алкогольное опьянение; материальная выгода; желание привлечь к себе внимание и удержать партнера; стремление доказать свою взрослость; насилие. Чаще всего эти гендерные связи приводят к следующим последствиям:

- ранняя беременность, которая чаще всего заканчивается абортом со всеми его негативными последствиями;
- воспалительные заболевания половых путей и опасность заражения болезнями, передающимися половым путем;
- гинекологические заболевания как следствие аборта, беременности и родов в подростковом возрасте;
- трудноразрешимые социальные и морально-этические проблемы, связанные с ранним материнством.

Беременность, наступившая до 18-летнего возраста может представлять значительную опасность для будущей матери и плода, так как организм подростка в этот время еще сам продолжает расти и не является достаточно зрелым для рождения ребенка.

Юные матери испытывают на себе сильное моральное давление общественности, так как их беременность расценивается обществом как асоциальное поведение. Это связано, прежде всего, с материальными проблемами, с отсутствием образования, профессии, собственного жилья, зависимостью от своих родителей, недостатками

навыков воспитания. Как следствие несовершеннолетние матери испытывают глубокие эмоциональные переживания [9].

Несовершеннолетние мамы очень часто не могут найти понимание и помощь со стороны своих родителей и родственников. Вместо оказания поддержки и помощи старшие члены семьи осуждают забеременевшую девочку, отказываются принять её ребенка, провоцируют отказ от него под угрозой отлучения от семьи. Без поддержки родительской семьи девочки находятся практически за гранью выживания: у них нет элементарных жилищных условий, нечего есть, нет денег для удовлетворения каждодневных потребностей ребенка. И все это на фоне сильной депрессии после исчезновения отца ребенка или неудачного сожительства. Из страха перед осуждением семьи девочки убегают из дома, оставляют родившегося ребенка в Доме ребенка, а в худшем случае, пытаются избавиться от нежелательной беременности самостоятельно, путем нелегального аборта, что приводит к значительному ухудшению здоровья, а иногда и летальному исходу.

Изолированность от друзей, одиночество – еще одна проблема несовершеннолетних мам. Круг общения несовершеннолетней мамы резко сужается. Даже, если среди её сверстников нет осуждения, они продолжают вести свой привычный образ жизни, который для матери-подростка уже невозможен. Отсутствие дружеских связей со сверстниками нередко становится причиной плохого обращения с детьми или отказа от них, приводит к сильнейшей депрессии мам-подростков, иногда кончающейся разрывом семейных отношений и даже суицидом.

Сложное положение юной мамы усугубляется правовой незащищённостью, несовершенством действующего законодательства в части, касающейся прав несовершеннолетней девушки, ставшей матерью. В Казахстане, согласно данным КС МНЭ РК, только в 2015 году зафиксировано 397 238 родов, из них 4671 – это роды девушек-подростков 15-18 лет (на 1000 родов приходится 11,8 родов девушек-подростков). Наибольшее количество подростковых родов отмечается в СКО (24,9 на 1000 родов), ЮКО (24,8 на 1000 родов), Костанайской области (23,1 на 1000 родов). Тем самым число абортов в 2015 году составило 81 500, из них 1 100 среди девушек 15-18 лет, из 1000 случаев абортов 13,5 – это аборты 15-18-летних девушек. В Казахстане в 2015 году зафиксировано 5771 случаев беременности среди девушек-подростков 15-18 лет. Из них, 4671 (80,1 %) случаев завершились родами, 1100 (19 %) – абортами [10]. Согласно данным

Генеральной прокуратуры Республики Казахстан за последние три года в Казахстане зафиксировано 43 случая квалифицированных по статье «убийство матерью новорожденного ребенка».

С целью изучения общественного мнения о проблеме раннего материнства авторами проведено анкетирование. Общее число респондентов составляет 50 человек. Из них 39 представителей женского пола и 11 представителей мужского пола. Возраст респондентов составил от 17 до 55 лет (мужчины и женщины, в том числе и семейные пары).

Анкета включала следующие вопросы:

Как Вы относитесь к рождению ребенка девушкой до 18 лет?

Каковы причины, по которым девушки рожают в раннем возрасте?

В чьей поддержке, по-вашему, в первую очередь, нуждаются юные матери?

Какое обстоятельство Вы считаете самым веским при вступлении в брак?

Считаете ли вы приемлемым для себя гражданский брак?

Необходим ли добрачный сексуальный опыт для создания семьи?

Каков средний возраст начала половой жизни?

Наиболее эффективные способы подготовки к семейной жизни?

Согласно результатам исследования, половина опрошенных считают, что общество крайне негативно относится к такому явлению как юное материнство, при этом старшее поколение опасается ростом этого явления. Все респонденты сошлись во мнении, что корни ранней рождаемости следует искать в эмоциональной отчужденности родителей и детей. К основным причинам ранней рождаемости отнесены: пропаганда в СМИ вседозволенности, сексуальная революция; воспитание подростка как свободного человека, который самостоятельно выбирает свою жизнь, отсутствие ответственности за собственные действия, что и приводит иногда к несовершеннолетнему материнству. На распространение феномена «раннее материнство» влияют факторы: раннее начало половой жизни, высокая сексуальная активность и недостаточная информированность о способах контрацепции.

Ответы респондентов подтверждают тот факт, что профилактическая работа по данной проблеме в школах почти не ведется, а если и ведется, то является недостаточно эффективной. В качестве профилактики предлагается больше информировать

подростков о проблемах пола и методах контрацепции, о проблемах раннего материнства, для этого ввести в школах уроки семейной жизни.

Подводя итоги нужно сказать, что раннее материнство является в настоящее время острой социальной проблемой. Для ее решения должна быть продумана государственная политика, направленная в поддержку данной группы матерей, укрепления их законодательных прав и гарантий. Необходимы специальные государственные и общественные программы помощи по организации временных приютов, помощи в получении образования и профессии для трудоустройства, а также психологическая и юридическая поддержка.

ЛИТЕРАТУРА

1 Официальный сайт Всемирной Организации Здравоохранения <http://www.who.int/ru/>

2 Казахстан - 2030 Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев. <http://www.akorda.kz>

3 Стратегия Казахстан-2050 Новый политический курс состоявшегося государства <http://www.akorda.kz>

4 Кодекс Республики Казахстан О браке (супружестве) и семье (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.04.2016 г.) <http://online.zakon.kz/>

5 Эксперты бьют тревогу из-за сексуальной распушенности подростков в Казахстане <http://www.bestnews.kz/index.php/bn-lyudi/item/6355-eksperty-byut-trevogu-iz-za-seksualnoj-raspushchennosti-podrostkov-v-kazakhstan.html>

6 Лига женщин творческой инициативы/Анализ проблемы раннего материнства в Казахстане. <http://www.soros.kz/>

7 Путинцева Е.Л. Малолетнее материнство в России: состояние и проблемы / Е.Л. Путинцева // Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены. 2011. № 3. С. 126 – 131.

8 Бессчетнова, О. В. Роль семьи и национальной культуры в системе социализации детей и молодежи в современном российском обществе // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Гуманитарные науки. – 2009. № 2 (10). – С. 142 – 150.

9 Демина Н. А [Электронный ресурс] // Психосоциальный портрет несовершеннолетней матери. <http://www.jourclub.ru/9/703/2/>

10 Доклад о положении детей в Республике Казахстан в 2016 году. Министерство образования и науки Республики

Казахстан Комитет по охране прав детей, «Центр исследований Сандж», Джандосова Ж. С., Шарипбаева А. Е., Кудашева Т. В., Байтугелова Н. Ю., Смагулова Ш. К., Джандосова Ф. С., Байтугелова З. Е., Колмогорова Е. А., Шарипбаева К. М., Жаппар А. Т., Серикбаева С. Ш., Исағалиева А. А., 2016 С. 319 – 320.

ЖАЙЛЫ ЖӘНЕ ЖАЙСЫЗ ОТБАСЫНДАҒЫ ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ ЗОРЛЫҚҚА ДЕГЕН КӨЗҚАРАСЫН ЗЕРТТЕУ

БАСХАН Ж., АЛИБЕКОВА Н.
студент, ПМПИ, Павлодар қ.
АЯПБЕРГЕНОВА Г. С.
аға оқытушы, ПМПИ, Павлодар қ.

Адамзат өз дамуында әлемдегі бірегей орынға қол жеткізді. Оның өз құдіретін мақтан етуге толық құқығы бар. Сондай-ақ, адамзат атаулының табиғат әлеміндегі бірегей орны оның құру саласындағы құдіретімен ғана емес, бүкіл адамзаттың «болу немесе болмау» мәселесін бір-ақ адамның шеше алатындығымен анықталады. Бірде-бір биологиялық түрдің тағдыры өзге кез-келген түр өкілінің іс-әрекетіне тәуелді емес. Ал жекелеген адамның іс-қимылы адамзатқа өркениет шыңына қарай жаңа қадам жасауға көмектесумен қатар, оның жер бетінен мүлде жоғалып кетуіне әкеліп соғуы мүмкін [1, 170 б.].

Қоғамымызда әлеуметтік топтар арасында, жалпы адамдар арасында әртүрлі қайшылықтар мен әлімжеттік әрекеттері жиі кездеседі. Солардың бірі, зорлық әлеуметтік мәселелердің ішіндегі ең өзекті және кең тарағандардың бірі болып табылады. Алайда күш қолдану жөнінде нақты анықтамалардың, оның ауқымы мен себептері жайында толық қамтылған ақпараттың жоқтығы осы мәселені шешуге бағытталған ұмтылыстарға кедергі жасайды.

Зорлық бала мәселелерінің назарға алынуына байланысты өткен ғасырдың 60-жылдарында зерттеле бастады. Балаға деген мейірімсіздік XIX ғасырдың өзінде-ақ қоғам алаңдаушылығының тууына себеп болғанын атап өткен жөн. Бірақ, адамның көпшілігі зорлықты белгілі бір психологиялық бұзылулардың салдарынан пайда болатын және жұрттың азғантай ғана бөлігіне тән, өте сирек кездесетін құбылыс деп сенген [2, 170 б.].

Зорлық негізінде өзге адамдарға үстемдік, басымдық ету, сондай-ақ тіршілік көздері үшін, соның ішінде билік үшін күрес жатыр. Психикалық және физикалық зақымдар (сабау, мертігу, ауырсыну, қорқыныш, қайғы, қадір-қасиетті қорлау, стресстер және т.б.) зорлықтың салдары бола алады [2, 170 б.].

Зорлықтың типологиясы әлдеқайда кең және сан алуан. Зорлықты келтірілген нұқсан түрлері бойынша жіктеуге болады. Мысалы, физикалық және психологиялық зорлық; зорлықпен өзара іс-әрекеттесу түрлері бойынша (кісі өлтіру, террор, зорлау және т.б.); қақтығыстық өзара іс-әрекеттесу субъектілері бойынша (жеке адамаралық, топаралық, мемлекет аралық және өзге де қақтығыстардағы зорлық). Түрлі соғыстар, геноцид, террор, жаппай кісі өлтіру зорлық көріністерінің ең қатыгез түрлері болып табылады. Бір сөзбен айтқанда, адамдардың ықпал ету түрлері сияқты зорлықтың да сан алуан типологиясы бар [3, 592 б.].

Қазіргі уақытта зорлық түрлерінің эмпирикалық типологиясы қалыптасқан, оны мыналар құрайды:

Физикалық зорлық – объект ретінде денені әдейі айламен басқару, бұл әр түрлі ауырлық дәрежедегі дене жарақаттарына әкеліп соғады; физикалық зорлыққа ұрып-соғу ғана емес, тамақтан, ұйқыдан және т.б. шектеу де жатады.

Сексуалдық зорлық – деңгі сексуалдық объект ретінде әдейі айламен басқару, ол сексуалдық ләззат алу немесе өзге де қандай да бір пайда түсіру мақсатымен жыныстық іс-әрекетке тартуға әкеліп соғады; сондай-ақ сексуалдық зорлыққа, жезөкшелікке және порнобизнеске еліктеу де жатады;

Психологиялық (мінездік, зияттық, эмоциялық және т.б.) зорлық объект ретінде адамды әдейі айламен басқару, оның субъективтік сипаттамаларын (бостандығын, қадір-қасиетін, құқықтарын және т.б.) елеу, немесе адамдар арасындағы құштарлықты, қарым-қатынасты бұзып, әлде керісінше, сол қарым-қатынастарды қадағалап, соның салдарынан адамның психикалық дамуында (мінездік, зияттық, эмоциялық, жігерлі, коммуникативтік, тұлғалық) өзгерістер мен ауытқулар пайда болады.

Зорлықтың аталған үш түрінің ара қатынасы мынадай: ауқымына қарай «сексуалдық зорлық» деген ұғым «физикалық зорлық» деген ұғымнан басым, ал «физикалық зорлық» деген ұғым «психологиялық зорлық» деген ұғымнан басым. Басқаша айтқанда, бұл ұғымдардың арасында қосылу типіне қарай қатынас бар. Сонымен қатар, аталған түрлердің шығу тегін қарастыру

психологиялық зорлық-зорлық «өзегі», яғни оның бастау алатын түрі болып табылатындығын көрсетеді. Психологиялық зорлықтың негізінде физикалық және психологиялық зорлық туындайды.

Психологиялық зорлық спектріне мыналар кіреді:

– психологиялық әсерлер (бопса, қорлық, жәбірлеу, шамадан тыс талап ету, шамадан тыс сын, өтірік, оқшаулау, мінез-құлық пен күйзеліске тыйым салу, теріс бағалау, негізгі мұқтаждар мен қажеттіліктер және т.б. фрустрациясы;

– психологиялық эффектілер (өзіне және жұртқа сенім жоғалту, мазасыздық, алаңдау, ұйқы мен тәбеттің бұзылуы, жабығу, агрессияшылдық, көнгіштік, жарамсақтанғыштық, нашар үлгерім, жалғыздыққа бейімділік, өзіне қол салуға бейімділік, физикалық және психикалық даму бөгелісі);

– психологиялық өзара әрекеттестік (үстемділік, тиімділік, тиянақсыздық, барабарсыздық, жауапсыздық, қорғаншақтық, шарасыздық, өзін-өзі құрту) [4, 48 б.] Зорлық екінші бір адамды қорламақ ойдан пайда болады. Оның көптеген бүркемеленген әдістері болады. Қорлықтың басқа адамдардың көзінше жасалғанда әсері ерекше болады. Сондықтан зорлықты жеке тұлғаны билеу және оған ықпал ету құралы ретінде қарастыруға болады. Зорлық психологиясының мәселесі соңғы ширек ғасырда әлемдік психологияда аса қарқынды жете зерттеліп келе жатқан көлемді салалардың бірі болып табылады. Бұл салада Д. Левинсон, Дж. Кобрин, Д. Финкелхор, Д. Иваниек, К. Брон, Р. Лэнг, Э. Миллер сынды қайраткерлер еңбек етеді. Ресейлік психология ғылымында бұл мәселелермен Я. Сафронова, Е. Соколова, Е. Цимбал және тағы басқалар айналысады [5, 94 б.].

Сонымен қазіргі психологиядағы зорлық түсінігінің көпқырлы болуына байланысты әр түрлі адамдардың зорлық туралы түсінігі әр түрлі болуы мүмкін. Бұған ықпал ететін факторлардың ішінде адамның әлеуметтік ортасы, жас ерекшелігі, өз тәжірибесі болуы мүмкін. Сондықтан осы ғылыми жұмыстың мақсаты бір-біріне қарсы екі әлеуметтік топтан шыққан жеткіншектердің зорлық туралы түсінігін зерделеу болып табылады.

Біз бүгінгі тақырыпта зорлықтың жеткіншектер арасындағы бейнесі туралы сөз етеміз және оның жеткіншектердің болашақ өміріне қандай әсері бар, сол туралы болмақ. Жеткіншектердің отбасылық зорлық-зомбылықты бастан кешіруі күйзелістің зардаптары мен әлеуметтЕвразийский национальный университетде,

дамуда, психикалық денсаулықты сақтауда елеулі қиындықтарға әкеледі.

Жалпы жеткіншектер әртүрлі отбасы жағдайында зорлыққа тап болып отырады. Біз, негізінен отбасының екі түрін бөліп қарастырдық. Олар: жайлы және жайсыз отбасындағы жеткіншектердің зорлыққа душар болуы. Балаларда отбасының осы екі түріне байланысты зорлықтың болуы әртүрлі басымдықтармен сипатталып, әртүрлі әсер етеді.

Отбасында зорлық-зомбылықты бастан кешкен жеткіншекке психологиялық көмек пен оңалту жұмыстарын, менің ойымша, болашаққа, басқаларға және әлемге деген өмірлік үміт арқылы жүзеге асыру қажет.

Зерттеу жұмыстарының нәтижелеріне байланысты, жайлы және жайсыз отбасында зорлыққа ұшырайтын балаларда, зорлықтың психологияға әсері әртүрлі.

Кесте 1 – Пилотаждық зерттеу нәтижелері

№	Зорлық категорияларының атаулары	Аталудың жалпы жиілігі		Жайлы отбасындағы балалар		Айырмашылығы	Жайсыз отбасындағы балалар	
		471	100 %	212	100 %		259	100 %
1	Ауырсыну	40	8,4 %	20	9,4 %	1,7 %-ға	20	7,7 %
2	Қорлау	39	8,2 %	20	9,4 %	2,1 %-ға	19	7,3 %
3	Өкпе	37	7,8 %	18	8,4 %	1,1 %-ға	19	7,3 %
4	Жаза	35	7,4 %	20	9,4 %	3,7 %-ға	15	5,7 %
5	Маскүнемдік	35	7,4 %	5	2,3 %	9,2 %-ға	30	11,5 %
6	Қорқыныш	34	7,2 %	14	6,6 %	1,1 %-ға	20	7,7 %
7	Ұрып-соғу	33	7 %	17	8 %	1,9 %-ға	16	6,1 %
8	Соғыс	30	6,3 %	16	7,5 %	2,1 %-ға	14	5,4 %
9	Зорлау	29	6,1 %	9	4,2 %	3,5 %-ға	20	7,7 %
10	Бақыладан айырылу	27	5,7 %	12	5,6 %	0,1 %-ға	15	5,7 %
11	Мазасыздану	21	4,4 %	8	3,7 %	1,3 %-ға	13	5 %

12	Психологиялық қысым	17	3,6 %	14	6,6 %	5,5 %-ға	3	1,1 %
13	Қанағаттану	16	3,3 %	2	0,9 %	4,5 %-ға	14	5,4 %
14	Көріксіздендіру	15	3,1 %	7	3,3 %	0,3 %-ға	8	3 %
15	Қорлық	14	2,9 %	7	3,3 %	0,6 %-ға	7	2,7 %
16	Жыныстық қатынасқа емінушілік	13	2,7 %	3	1,4 %	2,4 %-ға	10	3,8 %
17	Садизм	12	2,5 %	4	1,8 %	1,2 %-ға	8	3 %
18	Кісі өлтіру	10	2,1 %	5	2,3 %	0,4 %	5	1,9 %
19	Балалық шақ жайсыздығы	9	1,9 %	6	2,8 %	1,7 %-ға	3	1,1 %
20	Өзін-өзі азаптау	5	1 %	5	2,3 %	2,3 %-ға	-	-

Кесте деректерін талдай отырып, жайлы отбасындағы жеткіншектердің көбі (9,4 %) зерттеудің осы кезеңінде ауырсыну, қорлық және жазалау сияқты зорлық формаларын атайтындығын, ал зорлықтың сексуалдық емінушілік сияқты формасы бәрінен де аз кездесетіндігін пайымдауға болады. Дегенмен, жайсыз отбасындағы сыналұшылардың көбі маскүнемдікті (11,5 %) көрсетіп, психологиялық қысым, балалық шақ жайсыздығы (1,1 %) сияқты зорлық формаларын өте аз атайды. Бұл өмірдің әлеуметтік жағдайына және әлеуметтік ортаға байланысты.

Нәтижелерін талдау стандартты процедура бойынша контент-анализ әдісімен категориялар мен кішігірім категорияларды белгілеу арқылы жүргізілді.

Кесте 2

№	Категориялар атауы	Кездесу жиілігі	№	Категорияла атауы	Кездесу жиілігі
Жайлы отбасы жеткіншектерінде			Жайсыз отбасы жеткіншектерінде		
1	Ынжықтық	25,5	1	Ынжықтық	18
2	Белсенді әрекеттен қорқу	18	2	Белсенді әрекеттен қорқу	8,5
3	Өзіне сенімсіздік	10,5	3	Өзіне сенімсіздік	24
4	Өзін-өзі төмен бағалау	13,5	4	Өзін-өзі төмен бағалау	19,5
5	Орта пікірінің мәнділігі	9	5	Орта пікірінің мәнділігі	10,5
6	Ой-пікірлер иланғыштығы	18	6	Ой-пікірлер иланғыштығы	13,5

7	Күдікшілдік	13	7	Күдікшілдік	21
8	Өз пікірлерін қорғау	22,5	8	Өз пікірлерін қорғау	9
9	Өзін-өзі қорғау	10,5	9	Өзін-өзі қорғау	13,5
10	Сексуалдылық	26	10	Сексуалдылық	26

Жайлы (25,2) және жайсыз (18) отбасы сыналұшылары қорғаншақтық танытады, ал іс-әрекетке келгенде жайсыз отбасы жеткіншектеріне қарағанда, жайлы отбасы балалары белсенді іс-қимыл жасауға қорқады. жеткіншектер жеткіншек жаста максимализм танытқанымен қорғаншақтық бұл жасқа тән құбылыс. Алайда шешім қабылдауға жасқанады. Белсенді іс-әрекет жасауға қорқу өмірдің әлеуметтік жағдайына байланысты. Жайлы отбасы жеткіншектеріне қарағанда, жайсыз отбасы жеткіншектері өзіне сенімсіздік танытады. Сонымен бірге жайсыз отбасы сыналұшыларына қарағанда, жайлы отбасы жеткіншектерінің өзін-өзі бағалау деңгейі жоғары.

Сонымен, теориялық тәсілдер эмпирикалық зерттеулердің барысын анықтады. Сараптау бөлімінде зерттеулердің алғашқы кезеңінде пилотаждық зерттеу жүргізілді. Оның нәтижесінде жайлы отбасы жеткіншектерінің басым бөлігі бұл кезеңде сексуалдық емінушілік сияқты зорлық түрін атайтындығы анықталды. Сондай-ақ, жайсыз отбасы зерттелушілерінің көбі зорлықтың ең кең тараған түрі ретінде маскүнемдікті атайды, ал психологиялық қысым және жайсыз балалық шақ сияқты зорлық түрлері өте аз аталады.

Зерттеудің екінші кезеңінде сауалнама жүргізілді. Оның барысында мынадай нәтижелер алынды: зерттелушілер тобының екеуі де зорлыққа қарсы қарайды, зорлыққа ешқашан куә болмаған, біреулерге қатысты зорлық жасамаған, өздеріне қатысты жазалау ретінде психологиялық қысым қолданылады. Жайсыз отбасы зерттелушілері зорлауды зорлық деп санаса, жайлы отбасы жеткіншектері ұрып-соғуды атайды. Жайсыз отбасы жеткіншектері зорлықты көргенде аяушылық, ашу мен жек көрушілік сезінеді, ал оларға көбінесе таныс адамдар зорлық көрсетеді. Жайлы отбасы жеткіншектері өз кезегінде тек аяушылық қана сезінеді, ал өздері негізінен бөтен адамдардан зорлық көреді. Жайлы отбасы жеткіншектеріне зорлық қандай жағдайда көрініс табады дегенде, бақылаудан адасу мен маскүнемдік аталса, олардың жайлы отбасындағы құрбалары маскүнемдікті көрсетеді. Бұл алдымен, өмірдің әлеуметтік жағдайына, оларды қоршаған ортаға, сондай-ақ жас ерекшеліктеріне байланысты.

Зерттеуіміздің үшінші кезеңінде түстік қатынастар тесті жүргізілді, оның нәтижесінде жайлы және жайсыз отбасы жеткіншектерінің эмоциялық күйлері ұқсас болатындығы және мынадай сипаттамаға сәйкес келеді: олар жеңілдікке, қуанышқа, босансуға үміт артады, жаңаға құштарлық, өмірге деген он көзқарас, еркіндікке, өзін-өзі көрсетуге, жетістікке құштарлық; табандылық, өзіне сенімділік, мақсатқа қол жеткізуде өжеттік; үйлесімділік, қанағаттанушылық, эмоция тұрақтылығын, тыныштық қалып, демалыс қажеттілігін сезінеді. Бірақ жайсыз отбасы сыналушыларында топ ұйымшылдығының көрсеткіші өзгеше, олар өз құрбыларына қарағанда, әлде қайда ұйымшыл. Демек, жайсыз отбасы сыналушыларын өмірлерінің әлеуметтік жағдайы біріктіреді деп пайымдауға болады. Жайлы отбасы жеткіншектеріне қарағанда, олар сұр, кара, сары түстермен байланыстыратын күй кешеді. Бұл жайсыз жеткіншектердің қатыспаушылығы, бейтараптығы туралы айтады; олардың жайсыз отбасындағы құрбылары осы категорияға қатысты ұқсас түстерді таңдап, сол сияқты көзқарас танытады.

Жайлы отбасы сыналушыларында «зорлық» пен «зорлыққа көзқарас» деген байланыстардың арасында ұқсас сезімдер байқалады, ал жайсыз отбасы жеткіншектері жөнінде олай деп айтуға болмайды. Бұл алдымен, әлеуметтік орта жағдайына байланысты, себебі жайсыз отбасы жеткіншектеріне қарағанда, жайлы отбасы жеткіншектері зорлықпен әлде қайда аз кездеседі.

Жайсыз отбасы жеткіншектері психологиялық зорлықпен азырақ кездеседі, ал жайлы отбасы жеткіншектері осы зорлық түрін жиірек қолданып, онымен көбірек кездеседі. Бұл өмірдің әр түрлі әлеуметтік жағдайларына, олардың айналасына байланысты.

Сыналушылардың физикалық зорлық түріне берген артықшылықтары ұқсас, бұл олардың аталған зорлық түрін бірдей сезінетіндіктерін көрсетеді, өйткені ол балалардың жанына өте қатты батады.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Бэн П. «Психология», СПб., 1998, 170-б.;
- 2 Рибо Т. «Психология чувств», СПб., 1998, 170-б.;
- 3 Руссо Ж.Ж. «Эмиль. О воспитании», 2 томдағы пед. шығарма – М.: «Педагогика», 1981, 1-т., 592-б.
- 4 Смирнов А.В. «Исследования насилия и его актуальность»// Вестник МГУ, 1998, 3-шығ., 48-б.

5 Сысенко В.А. «Отцы и дети»//Социологиялық зерттеулер, № 2, 1986, 94-б.

ЖАСТАРДЫҢ МАМАНДЫҚ ТАҢДАУДА ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ МЕН ӨМІРЛІК МӘН БАҒДАРЫНЫҢ ӨЗГЕРУІН ЗЕРТТЕУ

БАСХАН Ж.
студент, ПМПИ, Павлодар қ.
АЯПБЕРГЕНОВА Г. С.
аға оқытушы, ПМПИ, Павлодар қ.

Адамның өмір жолы – тұлға бойындағы мына қасиеттермен сипатталады: тұлғаның белгілі – бір қоғамда қалыптасуы мен дамуы, тарихи оқиғалармен берілген өмірлік жол фазасы, тәрбие әдісінің ауысуы, өмір салтының және қарым- қатынас жүйесінің өзгеруі және т.б. Өмір мәні мәселесіне әрбір адам кезігеді. Бір жағынан алып қарағанда, өмір мәні индивидтің құндылығы болса, ал екінші жағынан, индивидтің құндылықтарды таңдау жағдайына байланысты өз өміріне жетекшілік етуі. Әр адам өмір мәнін түрлі аспектілер бойынша түсінеді: өткен, бүгін және келешек.

Өмір мәні бағдары әлеуметтік ортада, әлеуметтік тәжірибені меңгеру барысында қалыптасады. Олар мақсатта, идеалда, сенім жүйесінде, қызығушылықта және т.б. тұлғаның саналық аспектісінде көрінеді, сонымен қатар, мінез –кұлық пен тұлғалық жетілдіруді бағыттады, өмір жолын таңдауды, адамның өзін- өзі осы шақта және болашақта анықтауы. Қазіргі уақытта жастардың алдында тұрған мәселе, нормалар жүйесінің және құндылықтар мен мәндік бірлігінің тәуелсіз құрылысы.

Өмір мәні бағдары – әлемге қатынас тәсілі ретінде тұлғаның барлық өмір жүйесіндегі құндылықтар мәні мен идеалдарын, сенімдерін жүзеге асырады.

Тұлға өмір мәні арқылы әртүрлі қатынастар жүйесін қалыптастырады, олар: өзінің саяси шындыққа қатынасын, әлеуметтік-экономикалық жан*жақтылығын, мәдениетің, мамандығын, мансабын және т.б. Осы айтылғандар бойынша мынадай қорытынды жасауымызға болады, өмір мәні бағдарының мазмұнын зерттеу, адамның шынайы өмір қызметі үрдісінде, оның әлеммен қатынасы, мынадай бірнеше деңгейлердің жүзеге асырылуына әсер етеді: биологиялық, индивидуалдық, жекелік және тұтастылық [1, 130 б].

Тұлғаның өмірлік бағыт – бағдары әлеммен қарым-қатынаста, басқа адамдармен және өз - өзіне деген қатынасының өнімі болып табылады. Олардың қалыптасуы онтогенездің арнайы кезеңі, оның мазмұны, өз дамуының субъектісі ретінде жеке тұлғаның дамуында көрініс табады, тұлғаның өмірлік мақсаттары мен болашағын анықтап іске асыруда белсенді рөл атқарады [2, 368 б].

Қазіргі кезде жас жігіт немесе қыз баласы өзінің өмірге не үшін келіп, не үшін өмір сүру керек екенін ұмытып, ақылы шатасқанда оның тағдыры қайғы мен мұңға тола бастайды. Сондықтан, кез-келген қоғамдық дерттен жас ұрпақты аман алып қалу үшін оларға өмірдің мәні туралы шындықтарды анықтап беру ең маңызды шаруа.

Күндердің күнінде белгілі бір өткелге жеткен кезде кез-келген адам баласын «Адам не үшін өмір сүреді?» – деген сұрақ мазалайды. Бұл сұрақ кез-келген екі аяқты ақылды пенденің отыз жастың орта шеніне келгенде сүрінетін сауалы.

Психология ғылымының ғұламалары былай дейді - кез-келген істі атқарып, оны соңына дейін жеткізіп жасағанда оның мәні мен мағынасы адамның жүрегіне айқын сезіліп тұрмаса адам ол істен міндетті түрде жалығады. Яғни кез-келген істің МӘНІ болу керек.

Қазіргі таңдағы барлық дерлік заманауи психология ғылымының бағыттары (психоанализ, экзистенциализм, бихевиоризм, қызмет тәсілдері және т.б.) тұлғаның өзін-өзі анықтау мәселесіне тікелей немесе жанама түрде ықпал жасайды, ықпал жасау мүмкіндігі негізгі екі бағыт бойынша адам тағдырына әсер етеді.

Бұл гуманистикалық (Р. Мэй, К. Роджерс, А. Маслоу және т.б.) және экзистенциалдық (Э. Берн, Л. Зонди, М. Хайдеггер және К. Ясперс). Экзистенциалды – гуманистикалық тәсілдің категориялық бірлігіне «Мен» концепциясы, жеке бастылық, шыншылдығы, өзін-өзі іске асыруы мен өзін-өзі тануы, тұлғалық дамуы, экзистенциясы, өмір мәні және т.б. жатады. Демек, экзистенциалистердің айтуынша, адам өз өмірінің мәнін өзі іздейді және бұл ізденіс тұлғада еркіндік пен сындарлылық жасайды.

Осы тақырыпта қарастырылған мәселелер жөніндегі басым көзқарастар А. Н. Леонтьевтің зерттеу тәсілдерінен көрініс табады. Оны психологияда психологиялық мәннің негізін салушы деп санауға болады. А. Н. Леонтьевтің идеясын одан әрі оның әріптестері мен шәкірттері жалғастырды. Осы жүйенің негізгі маңыздылығы мәндік білім туралы оқыту. А. Н. Леонтьевтің жұмысында мән және мағына қалыптастырушы сананың негізі ретінде қарастырылады [3, 144 б].

Өмір мәні – бұған жататын тұлға ең жоғарғы құндылық немесе үстем идея, адам өз өмірі үшін қызмет етуге әрқашан дайын. Өмір мәнін табу – тұлғаның бағыттаушы және саналы іс-әрекетінің нәтежиесінде пайда болатын ойы. Бұл ой (ең жоғарғы өмірлік құндылықты саналы түрде тандау) көптеген факторлардың әсерінен тұлғаның даму үрдісінде қалыптасады, олар жеке дара – тұлғалық және әлеуметтік байланысты анықтаушылар арасынан бөлінген. Өз кезегінде, өзіндік өмір мәні ұғымы тұлға психологиясының мән кеністігінде, өмірлік бағыт – бағдарының қалыптасуы, бағынышты мотивациялық үрдістер ретінде жасалынады.

Өмір мәні бағдары – бұл тұлғаның өмір мәні мен өмір мағынасы құндылықтарының жетістігіне бағытталған күйі. Осы бағытта векторлық ағым мынадай тапсырмаларды жүзеге асырады, тұлғаның іс-әрекеті және сайып келгенде, оның әлемге қатынасына мінез-құлық және т.б. әсер етеді [4, 80 б].

Өмір мәні бағыт-бағдарының ерекшеліктерін табу соңғы уақыттарда зерттеудің өзекті тақырыптарына айналды. Өмір жолын зерттеуді бір-біріне сәйкес келетін психологияның екі басты биологиялық зерттеу бағыты бойынша, екі аспектіге бөліп қарауға болады:

– жас ерекшелік аспекті, әртүрлі жас ерекшелік кезеңіндегі тұлғаның жалпы ерекшеліктерін ашу.

– жеке даралық-психологиялық аспекті, жеке басты айқындайтын нақты психологиялық дамуды зерттеу, тұлға бірлігі [5, 111 б].

Тұлғаның өмір жолы мәселесін талқылау, бірқатар ұғымдар көмегімен жүргізіледі: өмір жолы, өмір бағдарламасы, өмірлік мақсат, өмірлік тапсырмалар, бастамалық пен жауапкершілік және өмір сүру үлгісі. К. А. Абулхановтың өмір сүру салтын сипаттайтын «Өмір бағдарламасы» жұмысына, ол өмір жағдайына «өмірлік ұстанымдар», «өмір желісі», «өмір бағдарламасы» және «өмір келешегі» ұғымдарын енгізді [6, 514 б.].

Өмірлік ұстанымдар – бұл өмірлік қатынастар, оларды іске асыру жолдары, жауапты (немесе жауапты емес) қажеттіліктер, тұлғалық қатынастар. Бұл тұлғада өзіндік қоғамдық өмір жағдайлары көмегімен, мамандығы бойынша және өзін-өзі таныту жолдарымен пайда болады. Шешілмеген қақтығыстар нәтежиесінде немесе тиімді емес бағыттарды қолдануда, адамның өмірлік ұстанымдары түбегейлі өзгеріске ұшырауы әбден мүмкін.

Өмір желісі – белгілі-бір уақыттағы өмір жағдайларына байланысты өмірлік көзқарастардың пайда болуы, яғни өмір

жолында динамикалық әсерлердің болуымен сипатталады. Бұл тұлғаның мінез- құлығындағы нақты реттілік (немесе реттілік емес), өзінің өмірлік көзқарастарын жүзеге асыру, өзіне деген адалдық сезімінің болуы, өзіндік ұстанымдары мен өзгермелі жағдайларға қатынасы. Ол типологиялық ерекшеліктерге ие: жүйелілік – жүйесіздік – бейберекеттік.

Өмір бағдарламасы – бұл өмірлік қақтығыстарды шешудің және ашудың жолы, жеке дара ұйым, ол адамның құндылықтары мен оның жеке назарына сәйкес жүзеге асырылады, өйткені, бұл – өмір барысын тұрақты реттеу. Ол белсенді немесе әлсіз сипатта болуы мүмкін. Өмір мәні (өмір түсінігі), өмірді ұйымдастырудың теориялық жолымен сипатталады. Оның болуы немесе болмауы тұлға актілерінің бірегей өлшемі. Шындығында, ол осындай ұғымдар ұштастырады, өмірге көзқарас және өмір желісі, өйткені ол адамның нақты жетістіктері мен жеке ұмтылысын білдіреді және растайды.

Өмір келешегі өмірдің шарттары мен жалпы мән-жайының жиынтығын қамтиды, яғни онда оңтайлы өмір насихаттау мүмкіндігін жасау. Кім қазіргі уақытта, (мүмкіндіктердің көптігі) оңтайлы өмір қарым-қатынас жүйесін құрды, міне ол осыларды ашады [7, 158 б.].

Ұсынылған теориялық болжамдарды тексеру үшін, зерттеу мақсаттары мен міндеттері негізінде біз, тұлғаның жағдаяттық таңдау құндылығын және өмір мәні бағдары өзгерістерін эксперименталды зерттеуді ұйымдастырдық және өткіздік. Осы болжамды растау үшін, бітіруші мектеп түлектерінің тұлғалық құндылықтары мен өмір мәні бағдарын диагностикалап, және олардың білім беру бойынша ұйымдастыру жұмысы жолдарын анықтасақ, онда тұлғаны қалыптастыру тиімдірек болады, ол үшін келесі әдістерді қолданамыз:

ӨМБ (Өмір мәні бағдары) тесті;

«Менің өмірімнің мәні» тесті;

М. Рокиттың құндылықтарды зерттеу әдістері;

«Өмір мәні бағдары» тесті, бұл тесттің бейімделген нұсқасы

В. Франкл тұжырымдамасы негізінде құрылған Дж. Крамбо мен Л. Махоликаның «Өмір мақсаты» тесті. Тесттің орыс тіліндегі нұсқасын А. Д. Лвонтьев әзірледі. Жалпы көрсеткіштер қатарына өмір мәні әдістерінің бес жоғарғы шкаласы кіреді: өмір мақсаты, өмір үрдістері(қызығушылығын немесе эмоционалды қажеттілігін қанағаттандыру), өмір тиімділігі (өзін- өзі жүзеге асыруды қанағаттандыру) және бақылау локусының екі аспектісі: «Мен»

бақылау локусы (Мен- өмір қожайыны) және өмір – бақылау локусы (өмірді басқару).

Зерттеу нәтижесі бойынша, «Өмір мақсаты» шкаласы бойынша 50 % оқушы жоғарғы деңгейді көрсетті, бірақ олардың жүйесі нақты қолдауға ие болмайды және оларды жүзеге асыру үшін жеке жауапкершілік қолдау көрсетпейді. «Өмір мақсаты» шкаласы бойынша оқушылардың 30 %-ының болашақ мақсаттары бір- біріне ұқсас сипатталды, яғни, өмірге мағына беретін бағыт пен уақытша келешек түрінде. Назар аударуға тұрарлық жағдай, қатысушылардың 20 %-ы осы шкала бойынша төмен нәтиже көрсетті.

Кесте 1 – 11 сынып оқушыларының өмір мәні бағдары тестінің көрсеткіштері

Өмір мәні бағдары көрсеткіштері	Деңгей, %		
	төмен	орташа	жоғары
Өмір мақсаты	20	30	50
Өмір үрдісі	15	40	45
Өмір тиімділігі	25	35	40
«Мен» бақылау локусы	35	25	40
Өмір бақылау локусы	35	30	35

«Өмір үрдісі» шкаласы бойынша, оқушылардың көпшілігі орта балға ие болды, қатысушылар өз өмірлеріне ризашылығын айтады, демек, оқушылар сүріп жатқан өміріне риза. Нағыз өмір қызықты және эмоционалды оқиғаларға толы болады. Олар болашақ өмірі үшін нақты мақсаттарға ие. Алайда, олар өз өмірін толық бақылауға алуға, өздігінен еркін шешім қабылдап, оларды жүзеге асыруға сенімді бола бермейді. Ол өзіндік тәжірибе жеткіліксіздігімен және өздігінен өзі үшін шешім қабылдай алмауымен сипатталады. Студенттердің бұл тобы, өмір мәні бағдарын құрушы және сананы дамытушы топ ретінде қарастырылады.

«Өмір тиімділігі» шкаласы бойынша, бұл топтағылардың 40 %-ы жоғарғы көрсеткіш көрсетсе 35 %-ы орта көрсеткішке ие болды. Біздің ойымызша, бұл адамның ғұмырлы кезеңіне теріс баға береді, өйткені барлық студенттер бірдей өзін-өзі іске асыруда ризашылық таныта бермейді.

«Бақылау локусының» екі көрсеткіш шкаласы бойынша, қатысушылар 25 % және 30 % орта көрсеткішке ие болды: бұл тұлға ретінде оң нәтижелі көрсеткіш, бірақ ересектердің пікірі бойынша қызметке лайық, ол, ата-аналар және мұғалімдер болып табылады.

Олар өз өмірлерін бақылауға алуға, еркін шешім қабылдап оны өмірде жүзеге асыра білуге сенімді болып келеді.

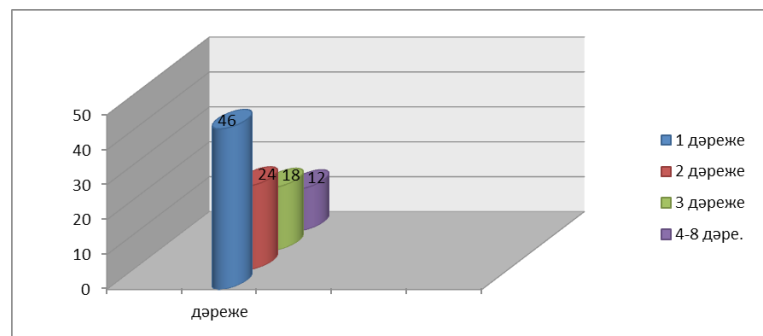
Олар өздерін, еркін таңдау қажеттілігі бар тұлға деп санайды. «Өмір үрдісі» шкаласы бойынша адамдарды гедоникалық тип ретінде сипаттау үшін қажетті жоғарғы балл жеткілікті, бұл типтегі тұлғалар өз өмірлерін бақылауға алуға және еркін таңдау жасап, оны өмірде жүзеге асыруға қабілетті, сенімді.

«Менің өмірімнің мәні» әдісі.

Бұл өмір мәндерінің тізімі, атап айтқанда адамдар өз өмірлерін бағдарлай алады.

11 сынып оқушыларының тестілеу нәтижелері 5-ші суреттегі диаграммада көрсетілген.

Тестілеу нәтижесі бойынша 11 сынып оқушыларының 46 %-ы мынадай сипаттамалармен 1 орынға бекітілді: «өздерінің туыстары мен жақындарына көмектесу», «өздерінің барлық мүмкіндіктерін жүзеге асыру», «басқалармен қарым-қатынаста қуану», «өз айтқанын орындау», «бақытты сезіну», «барлығына тез бейімделу», «табысқа жету» және «өз балаларына бар жақсыны беру».

1 сурет – 11 сынып оқушыларының «менің өмірімнің мәні» әдісі

2-ші орынға бекіту: «сезіну», «біреуге қажет болу», «өз отбасы үшін өмір сүру», «өмір сүру үшін» және «жақсылық жасау». Оларды қатысушылардың 24 %-ы таңдады. 18 % сыналуды «әлемді жақсарту» және «өмірді түсіну» көрсеткіштерін таңдады. Осы бекітілім жалпы рейтингте 3-ші орынды иеленді. Қатысушылардың 12 %-ы мынадай сипаттамалармен 4-ші орын көрсеткішіне ие: «жақын адамдарымен бірге болу» және «жайлылықты сезіну».

11 сынып оқушыларының басым көпшілігі өмір мәнін туыстары мен жақындарына көмектесу, өзін-өзі жетілдіру, қарым-қатынаста қуана білу және бақытта деп баға берді.

Өмір мәнінің саналы жүзеге асырылуы, тұлғааралық және өз басында болып жатқан қақтығыстар мен қиындықтарды еңсере алуы арқылы болады.

Сондықтан, жастық кезеңде өмір мәнінде психологиялық жаңаруларды жүзеге асыруға (өмірлік мақсаттар) қолайлы жағдай туады, яғни, негізгі ішкі қозғаушы күштер дамып, адам болашағын айқындайтын, басты тапсырмалар жүйесі қалыптасады.

Мамандық таңдау әр жас өспірімнің алға қойған өмірлік жолы мен мақсаты, үлкен өмірге деген көзқарасы мен сенімі. Мектеп қабырғасынан кейінгі қиын да, қызықты жолдардың бір баспалдағы іспеттес. Сол баспалдықтан құламай, сүрінбей, ақырын жүріп, анық басқан дұрыс деп есептеймін. Мамандық таңдаудың өзі үлкен өнер болса, сол өнердің хас шебері болу үлкен шыдамдылық пен қажырлы еңбекті талап ететіні сөзсіз. Бүгінгі таңда сапалы білім алу басты назардағы мәселелердің бірі. Ал сапалы білім алу үшін тек мамандық таңдау ғана емес, сонымен қатар жоғарғы оқу орындарының да орны ерекше.

Әлеуметтік динамикалық өзгерістер соңғы он жылдықта білім беру ұйымдарына жана өзгерістердің қажеттілігін дәлелдейді. Дәл білім кеңістігінде гуманистік-әлеуметтік қайта құруға арналған бағыттардың болуын қажет етеді. Адамда әлеуметтік ортамен қатынас жасағанда әлеуметтік-психологиялық бейімделу, өзін-өзі дамыту, өзіне дұрыс бағыт-бағдар беру маңызды факторлардың бірі болып саналады.

Зерттеу қорытындысы, тұлғаның кәсіби өзін-өзі анықтауы мектеп бітірушілер мен студенттерде өмір мәні бағдарын анықтаумен тікелей байланысты. Мұндай қажеттіліктер тұлғаның әлеммен қатынасында да аса маңызды орындарды иеленеді, яғни адам қандай да нәрсеге болмасын мақсатты, жоспарлы түрде қадам жасай білуі қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Фромм Э. З. Душа человека. / Фромм Э. – М.: Республика, 1992. – 430 б.
- 2 Франкл В. Человек в поисках смысла. / В. Франкл; общ. ред. Л. Я. Гозмана и Д. А. Леонтьева. - М.: Прогресс, 1997. - 368 б.
- 3 Психология личности. Т. 2 Хрестоматия. - Самара: Бахрах, 1999. – 544б

4 Чудновский В. Э. К проблеме адекватности смысла жизни / Мир психологии. № 2. - М.: Смысл, 1999. – 80 б.

5 Франкл В. В борьбе за смысл – СПб.: Ювента, 1996. – 111б.

6 Саитбаева Э. Р. Теретические основы самоопределения педагога -профессионала в системе дополнительного педагогического образования. - М.: Прогресс, 2002. - 514 б.

5 Выготский Л. С. История развития высших психических функций / Л. С. Выготский // Психология. М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. – С. 512-755.

6 Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев. - М.: Смысл, 1999. - 487 б.

ГЕНДЕРНОЕ РАВЕНСТВО В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ

БУТЯКОВА А. В.

студент, Кокшетауский государственный университет
имени Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

САТЫБАЛДИНА А. А.

м.с.п., преподаватель, Кокшетауский государственный университет
имени Ш. Уалиханова, г. Кокшетау

Гендерное равноправие – это одно из важнейших условий достижения стабильного, устойчивого, гармоничного роста и развития всего человечества.

Гендерное неравенство препятствует формированию полноценных типов социальной деятельности, учитывающих опыт обоих полов, так, ограниченное участие женщин в политической жизни, отстранение женщин от власти на любом уровне будет ограничивать эффективность государства и его политики.

Тема гендерного паритета в Казахстане стала весьма актуальной в свете подписания Президентом Республики Казахстан Закона «О равных правах мужчин и женщин в Казахстане» – 8 декабря 2009 года [1]. Для поколения молодых казахстанцев тема гендера ассоциируется с женскими вопросами.

Женский вопрос является важнейшей темой в трудах зарубежных и отечественных историков, философов, писателей. Но свое осмысленное развитие идеи феминизма получили в работах французских философов-просветителей: Ш. Фурье, А. Сен-Симона,

Ж. ж. Руссо, Ф. Вальтера и др. поэтому уместно говорить о становлении женского движения в период Великой Французской революции, так как именно Французская революция стала толчком к пробуждению тенденций в обществе. Именно во Франции, вышел первый журнал, посвященный борьбе женщины за равенство, возникли первые женские революционные клубы [2].

Проблемы гендерного равенства были включены в программу всех наиболее важных и авторитетных конференций ООН, включая Саммит тысячелетия, который прошёл в 2000 году в Нью-Йорке. Это событие стало самым уважаемым собранием на высшем уровне, созданным с целью обсуждения вопросов мира и развития. Декларация тысячелетия, принятая представителями 191 страны, представляет собой важнейший из когда-либо составленных программных документов по вопросам развития мира [3].

Во многих странах мирового сообщества отмечается кардинальное переосмысление социальной роли женщины в обществе, определяются приоритетные меры по обеспечению ее прав и реализации возможностей. Равноправное участие женщины в политической и экономической жизни страны рассматривается демократической общественностью как необходимое условие для достижения прогресса в социально-экономическом развитии, в решении актуальных политических, социально-культурных, расовых, этнических и других проблем [3].

За 25 лет независимости в Казахстане проведена большая работа по вхождению нашей Республики в мировое сообщество. Ещё в 1998 году Казахстан присоединился к Конвенции ООН о ликвидации абсолютно всех форм ущемления женских прав. В 2001 году Казахстаном был предоставлен отчет в ООН о выполнении Конвенции, который получил весьма одобрительную отметку. Ратифицированы конвенции ООН «О политических правах женщин», «О гражданстве замужней женщины», шесть конвенций Международной организации труда, в том числе «О равном вознаграждении мужчин и женщин за труд равной ценности» [4].

Формирование обстановки для реализации равных прав и возможностей женщин и мужчин, провозглашены Конституцией Республики Казахстан и международными актами, к которым присоединился Казахстан.

Для решения проблем семьи, женщин и детей в 1995 году Главой государства был создан Совет по проблемам семьи, женщин и демографической политике при Президенте Республики

Казахстан. В 1998 году Совет был преобразован в Национальную комиссию по делам семьи и женщин при Президенте Республики Казахстан. Национальной комиссией в 1999 году впервые был разработан Национальный план действий по улучшению положения женщин в Республике Казахстан, утвержденный постановлением Правительства Республики Казахстан от 19 июля 1999 года. Указом Президента Республики Казахстан от 19 сентября 2002 года учреждена должность Уполномоченного по правам человека, в аппарате которого работает специалист по гендерным вопросам [5].

Постановлением Правительства от 27 ноября 2003 года одобрена Концепция гендерной политики в Республике Казахстан. Она определила основные задачи гендерной политики в нашей стране – достижение сбалансированного участия мужчин и женщин во властных структурах, обеспечение равных возможностей для экономической независимости женщин, развития своего бизнеса и продвижение по службе, создание условий для равного осуществления прав и обязанностей в семье, свобода от насилия по признаку пола [6].

Концепция гендерной политики в Республике Казахстан рассчитана на нынешний период стабилизации социально-экономического положения населения и устойчивого роста экономики, а также на долгосрочную перспективу, вплоть до 2030 г. Однако, следует отметить и принять тот факт, что различия в положении женщин и мужчин в Казахстане все еще существенно ощутимы.

С целью наглядного отражения гендерных отношений в стране выпускается специальный ежегодный статистический сборник «Женщины и мужчины Казахстана». Бывший министр труда и социальной защиты населения Республики Казахстан Гульшара Абдыкаликова отметила, что за последние годы в Казахстане существенно возросла доля женщин в законодательной, представительной и исполнительной ветвях власти. В Мажилисе парламента количество женщин-депутатов возросло вдвое и составляет 20 % от общего количества мажилисменов. В областных, городских и районных маслихатах количество женщин-депутатов составляет 17 % от общего числа депутатов, рекордсменом является Маслихат Костанайской области, где доля женщин составляет 36 % [4].

В настоящее время в Казахстане равноправие мужчин и женщин закреплено указом Президента РК от 2005 года «Стратегией гендерного равенства РК на 2006-2016 годы» [7]. В 2016 году, в

целях реализации принципов гендерного равенства, была утверждена Концепция семейной и гендерной политики до 2030 года [8].

Стратегия является основополагающим документом, направленным на реализацию гендерной политики государства, инструментом ее реализации и осуществления мониторинга со стороны государства и гражданского общества, важным этапом становления демократии. В этой связи в каждый раздел Стратегии включены разработанные совместно с региональным офисом Женского Фонда ООН (ЮНИФЕМ) индикаторы по достижению гендерного равенства в политике, экономике, образовании, семье, вопросах охраны здоровья и предотвращения насилия в отношении женщин и детей [7].

Реализация Стратегии гендерного равенства Республики Казахстан будет способствовать созданию условий для реализации женщинами и мужчинами их права на жизнь без дискриминации по признаку пола [8].

Сейчас у казахстанских женщин есть все возможности для реализации и продвижения себя в общественной, политической, социальной, экономической и прочих сферах. Однако, гарантированные Конституцией равные права не подкреплены гарантированными возможностями. Женщины недостаточно представлены на уровне принятия решений, то есть практически отсутствуют на высоких должностях, на рынке труда также существует гендерное.

Несмотря на это, женщины Казахстана, во всяком случае активная их составляющая, обрели высокий уровень политического сознания и политической культуры, сознав важность женского представительства в структурах власти, формируется новый феномен женского предпринимательства в Казахстане.

Международные и отечественные эксперты под гендерным равенством подразумевают такое состояние общества, когда мужчины и женщины имеют примерно равные доли в социальной власти и равный доступ к общественным ресурсам (материальным, финансовым, информационным, культурным, природным и т.д.). Гендерное равенство, по мнению экспертов, даст возможность лучшему раскрытию потенциала женщин, позволит видеть в другом человеке личностные достоинства более полно, а также устраняет иждивенчество и патернализм в отношении близких людей.

Многие социальные проблемы, возникшие в нашем обществе, тяжелым бременем легли на плечи женщин. Существует

дискриминация женщин в семье, обществе и государстве. Реальный путь влияния на политику в данном вопросе - широкое вовлечение женщин и молодежи во властные структуры. Необходимо реализовать те лозунги, которые были пустым обещанием в условиях прежнего режима. Женщина призвана не только заниматься проблемами семьи, но и сама выбирать сферу своей деятельности. Сегодня женщины не в полной мере участвуют в принятии государственных решений. Необходимо принять государственную программу решения проблем женщин. Женщины возглавляют государства, становятся министрами и ведущими политиками. В программе бывшего Либерального движения Казахстана заявлялось о необходимости расширения возможностей для женщин участвовать в политической жизни и занимать руководящие позиции на всех уровнях общества, как в государственном, так и частном секторах.

Таким образом, для того, чтобы было достигнуто гендерное равенство необходимо:

- обеспечить формально-юридическое равенство прав во всех сферах жизни

- принять меры, направленные на устранение тех исторических сложившихся социальных условий и факторов, которые не позволяют женщинам и мужчинам пользоваться равными правами.

Равенство – конечный результат, и оно достигается тогда, когда законодательно закрепленные равные права подкрепляются специальными социальными программами: например, целенаправленная подготовка женщин-предпринимателей в сочетании с гендерно чувствительными условиями кредитования является проявлением гендерного равноправия в целях обеспечения равенства в доступе к ресурсам. Реализация программ позитивных действий для выправления гендерного баланса в государственных органах или в частном секторе способствует укреплению гендерного равноправия и работает на достижение конечной цели – гендерного равенства.

ЛИТЕРАТУРА

1 Закон Республики Казахстан от 8 декабря 2009 года № 223-IV «О государственных гарантиях равных прав и равных возможностей мужчин и женщин» (с изменениями по состоянию на 03.07.2013 г.).

2 Региональная общественная организация «Восток-Запад: Женские Инновационные Проекты», 2002 А. А. Денисова, составление, 2002 Н. Ю. Каменецкая, оформление обложки, 2002.

3 Мезенцева Е. Гендерная экономика: теоретические подходы Вопросы экономики, № 4. 2000, с. 55; Здравомыслова Е., Темкина А. Социология гендерных отношений и гендерный подход в социологии // Социс, № 11, 2000; Темкина А. Женское движение как общественное движение: Феминизм и гендерные исследования. Хрестоматия. Под общ. ред. В. И. Успенской. Тверь.

4 Статья «Гендерное равенство в Казахстане» от 25. 09. 2015, портал newtimes.kz.

5 «Совершенствование гендерной политики в Республике Казахстан», Тулегенова Б., судья специализированного межрайонного экономического суда Карагандинской области.

6 Концепция гендерной политики в Республике Казахстан // Одобрена постановлением Правительства РК от 27 ноября 2003 года № 1190

7 Стратегия гендерного равенства Республики Казахстан на 2006-2016 годы.

8 Указ Президента Республики Казахстан от 6 декабря 2016 года № 384 «Об утверждении Концепции семейной и гендерной политики в Республике Казахстан» до 2030 года.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИГРОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ИНТЕЛЛЕКТА У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

ВАСИЛЕНКО Ю. А.

студент, ПГПИ, г. Павлодар

ДЕМИДЕНКО Р. Н.

к.б.н., доцент, профессор, ПГПИ, г. Павлодар

Младший школьный возраст является наиболее ответственным этапом школьного детства. Высокая сензитивность этого возрастного периода определяет большие потенциальные возможности разностороннего развития ребенка. Большой интерес для младших школьников представляют игры в процессе обучения. Это игры, заставляющие думать, предоставляющие возможность ученику проверить и развить свои способности, включающие его в соревнования с другими учащимися. Участие младших школьников в таких играх способствует их самоутверждению, развивает настойчивость, стремление к успеху и различные мотивационные качества. В таких играх, как считает, Р. И. Айзман, совершенствуется

мышление, включая действия по планированию, прогнозированию, взвешиванию шансов на успех, выбору альтернатив [1, с. 43]

Вопрос о природе и сущности игры волновал и до сих пор продолжает привлекать внимание многих исследователей, таких как: Гальперин П. Я., В. Л. Данилова, Запорожец А. В., Эльконин Д. Б., Аникееву Н. П. и др.

Разные подходы к детской игре отражены во многих работах. Среди этих подходов можно выделить объяснение природы сущности детской игры, как формы общения (Лисина М. И.), либо как формы деятельности, в том числе усвоения деятельности взрослых (Эльконин Д.Б.), как проявление и условие умственного развития (Пиаже Ж.). Каждый из этих подходов, выделяя какую-то сторону игры, в конечном счете, оказывается недостаточным для объяснения сущности, специфики детской игры в целом [2, с. 28]

Несмотря на то, что игровая деятельность является ведущей в дошкольном возрасте, значимость ее не снижается и у детей младшего школьного возраста. Л. С. Выготский отмечал, что в школьном возрасте игра и занятия, игра и труд образуют два основных русла, по которым протекает деятельность школьников. Выготский Л. С. видел в игре неиссякаемый источник развития личности, сферу, определяющую «зону ближайшего развития» [3, с. 76].

Отсюда – сущность проблемы заключается во влиянии игры на развитие интеллектуальных, творческих способностей детей и личностных качеств. Игра создает положительный эмоциональный фон, на котором все психические процессы протекают наиболее активно. Использование игровых приемов и методов, их последовательность и взаимосвязь будут способствовать в решении данной проблемы. Важную роль в интеллектуальном развитии играют дидактические игры.

Дидактические игры – это разновидность игр с правилами, специально создаваемых педагогической школой в целях обучения и воспитания детей. Дидактические игры направлены на решение конкретных задач в обучении детей, но в то же время в них появляется воспитательное и развивающее влияние игровой деятельности. Дидактическая задача в дидактической игре реализуется через игровую задачу, дидактическая игра – это игра только для ребенка, а для взрослого – это способ обучения. Цель дидактических игр – облегчить переход к учебным задачам, сделать его постепенным. Таким образом, дидактическая игра – сложное, многогранное явление [4, 5].

Нам представилось интересным изучить влияние дидактической игры на развитие интеллекта младших школьников. С этой целью мы провели исследования, используя для диагностики интеллекта тест Амтхауэра и КОТ.

Результаты исследований до коррекционной работы отражены в таблице 1.

Таблица 1 – Результаты исследований интеллекта младших школьников (первичный срез)

№	Ф. И.	Общ. кол-во баллов	С. 1	С. 2	С. 3	С. 4	С. 5	С. 6	С.7	С. 8	С. 9
1	Мария Н.	125	13	15	10	20	16	20	10	20	11
2	Эльдар Р.	120	19	10	20	15	20	13	11	6	6
3	Оксана Т.	90	10	12	15	14	19	5	2	3	10
4	Анна М.	89	8	10	11	4	7	9	20	11	9
5	Елена П.	80	9	3	9	12	7	6	4	20	10
6	Алексей Ю.	89	6	5	3	19	20	4	2	10	20
7	Наталья В.	101	7	10	20	15	4	19	6	15	5
8	Юрий М.	90	9	9	5	10	12	5	20	4	16
9	Асель И.	89	8	7	5	3	10	6	20	15	15
10	Ержан У.	120	18	20	16	14	20	2	10	10	10
11	Наталья К.	96	18	6	9	12	15	6	15	7	8
12	Алма А.	99	9	6	1	11	7	5	20	20	5

Из данных таблицы видно, что высокий уровень имеют 25 %, средний – 41 %, а низкий – 33 %.

Учащихся, набравших максимальное количество баллов по каждому субтесту (Мария Н., Эльдар Р., Ержан У.), характеризует развитость индуктивного мышления, чутья языка, способности к абстрагированию, оперированию вербальными понятиями, также анализ комбинаторных способностей, то есть умения строить аналогии. Эти учащиеся получили высокие оценки своим способностям выносить суждения, уровню развития практического мышления, способности оперировать с числами, а также пространственному воображению и комбинаторным способностям

Учащиеся, набравшие среднее (Оксана Т., Наталья В., и др.) и низкое (Елена П., Асель И. и др.) количество баллов характеризуются неравномерным развитием своих интеллектуальных способностей, поскольку баллы, набранные ими по отдельным субтестам

соответствуют как среднему, низкому. Этим детям трудно абстрагироваться и оперировать вербальными понятиями, у них слабо развита аналитико-синтетическая деятельность, т.е. испытуемым сложно выделять общие признаки и свойства предметов или понятий, производить операцию обобщения, низки способности выносить суждения, что свидетельствует о том, что с данными учащимися необходимо проводить коррекционную работу.

После обследования мы провели с детьми ряд коррекционно-развивающих занятий, в которых использовали различные дидактические игры:

1) игры с природным материалом («Чьи следы?», «От какого дерева лист?»),

«Разложи листья по убывающей величине» и т.д.);

2) настольно-печатные игры: парные картинки, различные виды лото, домино («Что растет в лесу?»);

3) описание, рассказ по картинке с показом действий, движений направленных на развитие речи, воображения, творчества у младших школьников

(«Отгадай-ка», «Магазин», «Похож – не похож», «Кто больше заметит небылиц», «Кому что нужно?», «Назови три предмета», «Назови одним словом», «Краски», «Летает, не летает»).

После коррекционной работы, мы провели вторичный срез. Полученные результаты представлены в таблице 2.

Таблица 2 – Результаты исследования интеллекта у младших школьников после коррекции

№	Ф.И.	Общ. кол-во баллов	Об.	Гиб.	Ин.	Эм.	Восп.	У. я.	Ориен.	П. в.
1	Мария Н.	30	3	2	4	5	6	3	4	3
2	Эльдар Р.	29	2	3	3	5	3	6	3	4
3	Оксана Т.	24	3	5	7	3	2	1	2	1
4	Анна М.	20	5	4	3	2	1	2	2	1
5	Елена П.	19	4	5	2	2	1	2	2	1
6	Алексей Ю.	24	4	5	5	3	2	1	1	3
7	Наталья В.	29	2	3	3	5	3	6	3	4
8	Юрий М.	30	3	3	2	4	6	3	6	3
9	Асель И.	20	5	3	4	1	2	2	1	2
10	Ержан У.	29	3	3	2	3	5	6	4	3
11	Наталья К.	30	2	3	3	6	4	3	3	6
12	Алма А.	21	5	2	4	3	1	4	1	1

Из данных таблицы видно, что высокий уровень имеют 25 %, средний – 50 %, выше среднего – 25 %, низкий отсутствует, что свидетельствует о благотворном влиянии проведенной коррекционной работы с детьми, используя дидактические игры.

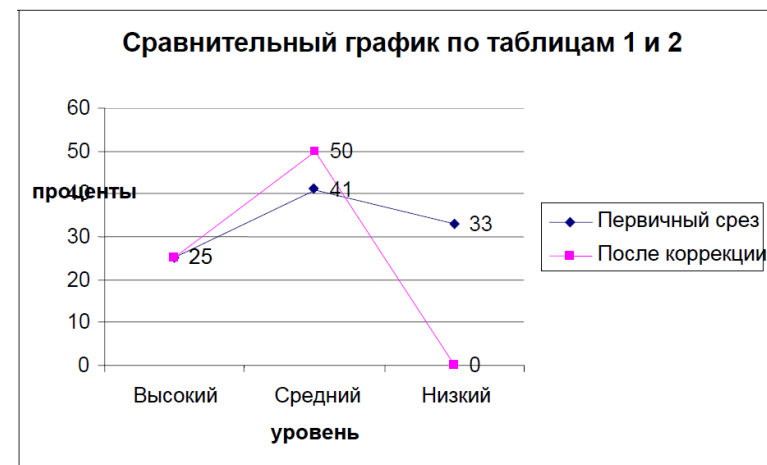

Рисунок 1 – Сравнительный анализ результатов исследования интеллекта младших школьников до коррекции и после коррекции

Итак, на основании, сравнивания результаты исследования до коррекции и после, мы пришли к заключению, что дидактические игры являются средством развития интеллекта учащихся в процессе обучения и воспитания. Можно также рекомендовать учителю применять в своей работе с детьми младшего школьного возраста больше задач, упражнений на логику, пространственное мышление, концентрацию внимания, а также применять в работе словари, сборники пословиц, поговорок.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Айзман Р.И. и др. Подготовка ребенка к школе.- М., 1991.
- 2 Эльконин Д.Б., Психологические игры. - М., 1978.
- 3 Выготский Л.С. Мышление и речь. - М., 1988.
- 4 Аникеева Н.П. Воспитание игрой. - М., 1987.
- 5 Аникеева Н.П. Игра в педагогическом процессе. Новосибирск, 1989.

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF THE COGNITIVE SPHERE PRESCHOOL CHILDREN

GAZIZOVA A. S.
student, PSPU, Pavlodar

DEMIDENKO R. N.
PhD, docent, professor, PSPU, Pavlodar

The cognitive development of children is one of the most important directions in the work with children in preschool age. Any normal child is born with an innate cognitive orientation which helps him/her to adapt to the new conditions of his/her life. Gradually, cognitive orientation grows to cognitive activity- state of domestic preparedness to learn activities, manifesting in the search of the child's actions, aimed to obtain new impression of the outside world. The emergence of the primary image of the world occurs owing to cognitive activity of a child during the preschool years. The image of the world is formed by development processes, such as: cognitive processes (perception, attention, memory, imagination, and thinking); information (experience and achievements accumulated by mankind in the way of understanding the world); attitude to the world (emotional reaction to the individual objects, phenomena and events in our world) [1, p. 36-39].

All components of the cognitive sphere are closely linked to each other. The cognitive development of children of preschool age is implicated by the big work of educators with all three compounds of cognitive sphere. However, it should be remembered, the learning development process of a child is distinguished from the learning development process of an adult. Adults explore the world by their mind and children by emotions. Any information is primary, relationship is secondary for grown-up children (adults), and on the opposite, for children, relationship is primary, information is secondary. Preschool childhood is the most important period of mental development for a child. During this time the basics of all psychological properties and the quality of individuality, cognitive processes and kind of activities is laid down [2, p. 57- 62].

Cognitive development of a child- preschooler are extremely diverse and dynamic. Attention, memory, thinking, imagination, perception and speech are rapidly developed. L.S. Vygotsky considered the development of arbitrariness is one of the most important characteristic of preschool age and it is linked with the appearance of higher mental functions of consciousness. The level of mental and intellectual development

of five-year-old children allows them to start a primary elementary comprehension of concepts such as "sign", "symbol", "symbolic system", and "time". These concepts start by dealing with maps, a globe, various symbol and characters in the mind of children, and continue by creating portraits of months, characters of the group, of each child. A very serious topic is: "time", this is a complex concept, which still lacks definition. Children in the older group learn to record the time on the clock, different calendars, together with the tutors do a calendar with the birthdays of the group, study the past on example of dinosaurs, recreate (in layout) the corner of the distant past. Need to deepen and broaden the presentation by children of animate and inanimate nature, the accumulated information children classify by blocks. Wildlife: the plant kingdom and the animal kingdom [1, p. 86-89].

In assessing the level of development of any kind of child activities, one can highlight two critical characteristics. The first is the degree of development activities as a way to convey their vision of reality. The second characteristic is level of development of operational- technical activities that is mastering the necessary skills. These features are observed in all forms, the most important being playing. The playing is a leading activity of school children, as it is in the game that the most significant changes take place in a child's mind: imagination and thinking are developed: creating the overall design of games, child plans, creatively improvising as the game processes. D.B. El'conin stressed out there is no child's play with a simple recollection of their experiences, but creative recycling of experienced impressions, combining them and building them into a new reality, responsive to the needs and desires of a child. In the game, a child learns to control himself, his behavior in general and individual actions. Taking a role, a child acquires the necessary standards of conduct of this role. It is in the game, that the child becomes a full subject of its activity. Only the game makes the child as an independent person [2, p. 67-72].

There is an intensive development of thinking in children of preschool age. The child acquires a number of new knowledge of reality and at the same time learns to analyze, synthesize, compare, summarize its observation i.e. to produce the simplest mental operations. The preschool child begins to be interested in the intrinsic properties of things, underlying causes of certain phenomena. Within the circle of well-known phenomena of preschooler, he can understand some dependants between the phenomena: the reasons, underlying the simplest physical phenomena. And during the change of thinking, the content of generalization

changes, too. Preschoolers begin to generalize things and events not only external, but also internal, essential features and characteristics. With the complexity of the content of thinking in preschoolers, their forms of mental activity are rebuilt, too. Gradually, a preschool child learns to think about things that he does not perceive directly, with whom he currently has no contact. The child begins to perform various mental operations, relying not only on the perception, but also on perceptions of previously perceived objects and events. Thinking makes a preschooler become able of a coherent discourse, relatively independent from direct action of objects [3, p. 19-22].

The development of verbal-logical thinking in children takes place at least in two stages. At first the child internalizes the meaning of words related to objects and actions, learns to use them in solving problems, and the second stage is the system of concepts denoting a relationship and digesting the rules of reasoning. Memory development in preschool age was also characterized by a shift from involuntary to arbitrary memory. A preschool child's memory is undergoing, on the one hand, the quantitative changes, that allow him to hold an increasing number of information, and on the other hand, the qualitative changes. Mastering the various existing cultures by the child does not only mean that it will lead to an increased success of various tasks, but also changes the psychology of the child in general, promotes awareness and arbitrariness of all his mental functions. One of the primary new growths of childhood is imagination. Imagination is in the process of a child's life, in its activities, it is folded under the determining influence of conditions of life, learning and education. The imagination grows mainly during the game. But the game was already evident, yet not so much in the external actions, as at the domestic level, in terms of ideas. Therefore, imagination is inextricably linked to the child's activities. In the course of its development, it gradually turns into a relatively independent mental activity. The main, decisive role in the cognitive development of the child plays a social experience, as recorded in the form of articles, sign systems. Terms of development of social experience are the active work of the child and its communication with an adult [2, p. 67-72].

Thus, cognitive development is determined by the conditions of life and upbringing. The child is not exposed to any mechanical external influences, they are absorbed selectively, refracted through the already established forms of thinking, due to prevailing in this age of interests and needs.

In recent years, scientists researches are in the development (Z. M. Boguslovskaya, M. Dyachenko, A.E. Veranda, E.O. Smirnoff et al.) in the direction of planning activities, that contribute to the comprehensive development of children's intelligence, which is characterized by flexibility, by the initiative of thought processes, the transfer of generated intellectual actions on new content. One of these activities, in our opinion, is the lessons for the development of mathematical concepts in preschool children [4, p.84 -88].

The formation of children mathematical concepts are widely used for entertaining in the form and content of a variety of didactic game exercises. They differ from typical learning tasks (find, guess), to presenting that as a surprise on behalf of any literary fairy-tale hero (Pinocchio, Cheburashka). Game exercises should be distinguished from the didactic games in structure, purpose, level of children's autonomy, the role of the teacher. They typically do not include the all structural elements of didactic game (didactic task, rules, game actions). The assignment task is exercise children to develop abilities and skills. In younger group usual training exercises can be presented as a game, and then educators should use it as a method of introducing children to the new teaching material. Teacher conducts exercises (gives the tasks, control responses), and children are with less independent than in a didactic game. Elements of self-study are absent [5, p.24-28].

Often in practice, teaching preschoolers didactic game takes the form of game exercises. In this case, the game actions of children, the results are sent to and controlled by the teacher. In younger groups, for the purpose of showing to children ways of establishing compliance bitmaps, educators can spend playing exercise "to put the dolls on the chairs". Here, every practical action of educator and children is replayed. Every time emphasizes quantitative agreement: 1 doll and 1 chair.

In the older group of children for the purpose of exercising in a grouping of geometric shapes carried out an exercise "Help Cheburashka and correct the problem". Children are invited to consider how geometric shapes are arranged, in which groups and on what basis are combined, notice the error, fix it and explain it. Answer is routed to Cheburashka address. The error will be that in the triangle is in the group of squares, the group figures of blue- red, and so on [6, p.124-127].

So, didactic games and game exercises of mathematical content are the most well-known and commonly used in current practice of preschool education of kinds of entertaining mathematical material. In the process of training of math by children, the game is included in the activity, as a

mean of creation of new knowledge, expansion, refinement, consolidation of educational material. Didactic games justify themselves in the task of individual work with children, as well as carried out with all the kids, or a subgroup during free time.

Children are very active in the perception of problems, jokes, puzzles, logic exercises. They eagerly thought about the course of solutions, which leads to the result. In the case, when the task is available to the child, he develops positive emotional attitude to it, which stimulates mental activity. The child is interested in the ultimate goal: to lay down, to find the right shape, transform, which fascinated him. [5, p.24-28]

At the same time, children are used to two types of search samples: practical (shifting, selection) and thinking (thinking course, prediction of the result, the assumption of the decision). During the search, hypothesizing, and solutions, children show a guess with whom suddenly come to the right decision. But the surprise is certainly apparent. In fact, they find their way, the way decisions are made only on the basis of practical action and mental thought. These preschoolers tend to guess just about any part of the decision, at some stage. The moment of guess occurrence children usually do not explain, "I thought and decided. So I must do." [7, p.14-19].

Thus, entertaining mathematical material is very diverse in character, theme, and a process solution. The simplest tasks, exercises that require display resourcefulness, ingenuity, originality of thought, the ability to critically evaluate the conditions, are an effective means of teaching children of preschool age in the mathematics classroom, develop their independent games, entertainment, outside of school hours.

Preschoolers are eager to respond to the offer to participate in the mathematical content of the games. Learning success affects not only the content of the material, but also the form enabling to generate interest and cognitive activity of children. Particular attention should be paid to the emotional comfort of the child in the process of cognitive activity. Positive reinforcement of success and achievements of children, emotional nonverbal communication of adult with children- this is the background against on which we must base preschool education.

REFERENCES

- 1.Абашина В.В. Управление учебно-познавательной деятельностью детей дошкольного возраста (на материале математики). – Сургут: РИО СурГПИ, 2005. – 137 с.
- 2.Эльконин Д.Б. Психология игры. - М., 1999. – 384 с.

3. Дидактические игры и упражнения по сенсорному воспитанию дошкольников / Под ред. Л. А. Венгера. 2-е изд. – М., 1978.

4. Богуславская З. М., Смирнова Е. О. Развивающие игры для детей дошкольного возраста. М.: Просвещение 2009

5. Грачева З.А. Использование логических задач в умственном развитии дошкольников // Дошкольное воспитание. 2005. – №2. – С.24-28.

6. Венгер Л.А. Развитие познавательных способностей в процессе дошкольного возраста [Текст] / Л.А. Венгер. - М.: Просвещение, 1986. – 228

7. Каличенко А.В., Микляева Ю.В Развитие игровой деятельности дошкольников.М., 2004

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ ТРУДОВЫХ МИГРАНТОВ В КАЗАХСТАНЕ

ГАЛЯМОВА А. К.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар
КОРОВАЙКО И. В.

ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Одним из актуальных вопросов в сфере социальной политики Республики Казахстан является вопрос о включении мигрантов в систему социальной защиты населения. Вопросам состояния демографической ситуации в нашей республике и сегодня уделяется много внимания, так как на сегодняшний день невозможно предотвратить миграционный поток из одних регионов в другие.

Миграция сегодня приобрела новые этнодемографические и социально-профессиональные характеристики. Одни ученые полагают, что перемещение рабочей силы из одной страны в другую способствует решению демографического дефицита, нехватки рабочей силы. Другие, напротив, полагают, что приток рабочей силы из-за рубежа приводит к сокращению рабочих мест, что приводит к безработице местного населения [1, с. 121].

С одной стороны, миграция приносит стране трудоустройства много положительных моментов: улучшение демографической ситуации, новые знания и умения, повышение производительности труда, дешевизна рабочей силы и т. д. Мигранты обладают умениями навыками, которые могут отсутствовать или быть недостаточно развитыми в стране пребывания. Трудящиеся мигранты часто

отличаются высоким уровнем предприимчивости и трудолюбия. В ряде стран трудящиеся мигранты – это экономически активные представители возрастной группы от 20 до 39 лет со средне-специальным и высшим образованием.

С другой стороны, миграция создает проблемы, одной из которых является сложность социальной интеграции приезжих в общество принимающей страны. Мигранты зачастую предоставлены сами себе, лишены семейного окружения и вынуждены работать в новых незнакомых условиях, когда им может не хватать информации, неформальной поддержки и социальных связей. Женщины, особенно домашние работницы, а также работники, занятые в неформальном секторе, молодежь, сезонные трудовые мигранты и нелегальные мигранты образуют особенно уязвимую к эксплуатации группу трудовых мигрантов. Мигранты часто заняты в неформальном секторе экономики, находятся вдали от дома и имеют ограниченный доступ к внешним механизмам поддержки [2, с. 50].

Препятствиями на пути расширения охвата трудовых мигрантов социальной защитой являются:

1 Затраты – независимо от того, как финансируются программы социального обеспечения (за счет взносов или налогов), социальная защита трудовых мигрантов предполагает расходы.

2 Негативное восприятие миграции общественностью принимающей страны. Социальное обеспечение трудящихся-мигрантов зачастую становится чувствительным вопросом политики, особенно во время экономического спада, когда отношение к мигрантам меняется в худшую сторону.

Перемещение мигрантов происходит, как правило, из стран с низким уровнем дохода, низкой оплатой труда и высоким уровнем безработицы в стране. В региональном разрезе основными донорами миграции являются Южно-Казахстанская область, Кызылординская область, Жамбылская область, Алматинская область. Республика Казахстан является принимающей, для мигрантов из стран ЦАР, основная масса мигрантов прибывает из соседних Кыргызстана и Узбекистана.

Столкнувшись с проблемами миграции, Правительство Казахстана за последние годы ужесточило миграционное законодательство [3, с. 95].

В целях снижения проблемам мигрантов связанные с адаптацией, трудоустройством, образованием, с места проживания,

государство регулирует проводимую политику и осуществляет необходимую защиту и поддержку мигрантов.

На важную роль кадровой политики Президент страны обратил внимание и социальной программ с мигрантами. Он отметил, что стабильное развитие экономики позволяет стране уделять еще больше внимания социальным вопросам, поэтому поддержка населения государством представляет собой стержневой компонент.

Приоритетными задачами на современном этапе управления миграционными процессами в Казахстане являются обеспечение интеграции беженцев, создание условий для их активного участия в жизни общества, обеспечение равных прав и возможностей, воспитание у населения доброжелательного отношения к беженцам, для чего издается и бесплатно распространяется соответствующая литература для беженцев, учителей и школьников, сотрудников правоохранительных органов. Вместе с тем есть необходимость в разработке дополнительных мероприятий, направленных на интеграцию и социальную адаптацию мигрантов, на развитие временной трудовой миграции, на решение демографических и других проблем, актуальных для республики. Так, в Казахстане по данным Комитета по миграции Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан за период с 2008 года по 1 октября 2016 года прибыло 117 698 семей оралман (464 426 чел), преимущественно из Узбекистана (61,5 %), Монголии (15,4 %), Туркменистана (9 %), Китая (4,8 %), России (4 %) [4, с. 415].

Миграционные процессы на протяжении многих лет рассматривались отдельными учеными, среди которых можно выделить ученых стран СНГ, внесших значительный вклад в решение миграционных проблем: И. И. Елисеева, Ж. А. Зайончковская, Т. И. Заславская, М. В. Курман, В. С. Мхитарян, В. М. Моисеенко, Д. Д. Москвин, В. В. Оникиенко, В. И. Переведенцев, В. А. Поповкин, В. В. Покшишевский, Л. Л. Рыбаковский.

Анализ научных публикаций и методических материалов показал, что не все аспекты миграционного движения населения Казахстана, особенно в современных условиях, исследованы достаточно полно. Это относится в частности, к новым тенденциям миграции, оценкам ее влияния на численность и структуру населения.

Миграция влекут серьезные последствия как для принимающих, так и для отдающих стран, особенно на фоне стремительно углубляющегося экономического кризиса, политических, социальных и межэтнических проблем. В принимающих странах

резко возрастает нагрузка на социальные инфраструктуры и скудные местные бюджеты, обостряется конкуренция на рынках труда. Отдающие страны несут огромные потери квалифицированных кадров, что приводит к остановке целых предприятий, падению качества медицинского обслуживания и образования.

Государство обязано также регулировать процессы международной миграции. Казахстан должен оградить себя от негативных социальных последствий нелегальной миграции. Принятие и реализация законодательных новшеств позволит добиться основных правовых, социальных, экономическо-финансовых последствий [5, с. 220].

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Абсаттаров М.Р. «Казахский этнос: на перекрестке истории» /Евразийское сообщество. 2014. – 140 с.
- 2 Жумасултанов Т. «Население Казахстана: динамика демографии» / Мысль. 2012. –180 с.
- 3 Казахстанская правда. – 2012. – 220 с.
- 4 Казахская «Советская Социалистическая Республика. Энциклопедический справочник» 1981. – 450 с.
- 5 Докторович А. Б. Воспроизводство социального и человеческого потенциалов / А. Б. Докторович / Труд и социальные отношения. – 2010. – 280 с.

ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ТЕМПЕРАМЕНТА НА ХАРАКТЕР И ПОВЕДЕНИЕ ПОДРОСТКОВ

ДВОРНИЧЕНКО Л.
студент, ПГПИ, г. Павлодар
ДЕМИДЕНКО Р. Н.
к.б.н., доцент, профессор, ПГПИ, г. Павлодар

В настоящее время психологами уделяется большое внимание изучению характера личности. Немаловажную роль при этом играет исследование характера разных возрастных периодов жизни человека. Для нас представляет огромный интерес изучение подросткового периода, так как именно на этом этапе формируются различные черты характера. В этот период складываются, оформляются устойчивые формы поведения, способы эмоционального реагирования, это пора достижений, стремительного наращивания

знаний, умений, становления «Я», обретение новой социальной позиции [1, с. 154].

Черты характера проявляются в учебной и профессиональной деятельности человека, в его поступках в конкретных жизненных ситуациях, в особенностях общения с различными людьми и в различных ситуациях. В зависимости от особенностей характера люди могут по-разному реагировать, например, на неудачу в том или ином виде деятельности. Один, потерпев неудачу, впадает в уныние, другой – просто откажется от решения задачи и радостно примет за что-то другое, третьего неудача только подстегнет, и он с еще большей энергией и упорством возьмется за дело.

Когда мы говорим, что черты характера являются устойчивыми личностными особенностями, мы конечно, не должны понимать это как их неизменность. В течение жизни те или иные черты характера могут претерпевать определенные, иногда существенные изменения. Однако черты характера не могут изменяться быстро и легко, так, например, как настроение человека. Изменение характера – это, чаще всего, сложный и длительный процесс. Характер может меняться под воздействием нового жизненного опыта, а также в результате целенаправленного воспитания и самовоспитания личности [2, с. 20].

Немаловажную роль играет диагностика акцентуаций характера, которые под воздействием внешних факторов влияют на развитие характера.

Психологи, занимающиеся проблемой характера, считают, что менее 40 % взрослых людей имеют сбалансированный характер, то есть гибкий, устойчивый к стрессам, с невысокой чувствительностью и умеренной тревожностью. Автор этого предположения известный психолог и психиатр К. Леонгард, полагает, что творческие личности, например, учителя, не могут иметь сбалансированного характера [1, с. 137]. Наконец, нельзя не упомянуть здесь также и об отношении, существующем между акцентуацией характера и гениальностью (или высокой одаренностью). Как правило, чем резче выражена индивидуальность, тем ярче становятся и свойственные ей акцентуированные черты. Немудрено, что среди людей высокоодаренных, с богато развитой эмоциональной жизнью и легко возбудимой фантазией количество людей с отклонением в психическом развитии оказывается довольно значительным.

У подростков сбалансированный характер встречается крайне редко. У большинства детей отдельные черты характера чрезмерно усилены (психологи говорят о таких особо усиленных чертах вслед за

Леонгардом как акцентуация характера), появляется избирательная уязвимость в одних ситуациях и невероятная устойчивость в других. Иными словами, для человека, имеющего определённую акцентуацию характера, бывает психологически трудно переносить некоторые ситуации. Он чувствует растерянность, неуверенность, терзается сомнениями, теряет работоспособность, в то время как в других ситуациях он напротив, чувствует себя адекватно или даже испытывает прилив сил и бодрости [1, с. 78].

Проблема акцентуации характера у подростков является актуальной научно-практической проблемой социальной психологии. Это обусловлено, во-первых, тем, что формирование новых рыночных отношений в нашей стране ведет к преобразованию важнейших институтов социализации – семьи, школы, прежде всего, отражаясь на вступающем в жизнь поколении, от которого зависит будущее нашего общества, его духовное и нравственное благополучие, культурное и экономическое развитие. Молодое поколение особенно остро и болезненно реагирует на конфликтную социальную обстановку. В этой ситуации молодежи нужна особая психологическая и педагогическая поддержка. Психологу необходимо владеть фактическим материалом о причинах, последствиях и особенностях протекания девиантного поведения у школьников разного возраста и на его основе реализовать технологии по формированию конфликтной культуры молодого поколения. Во-вторых, это обусловлено малым количеством работ среди отечественных исследователей, посвященных теме акцентуации характера у подростков, причин их возникновения и способов преодоления [3, с. 109].

Противоречие состоит между формированием характера личности и его становлением в процессе развития ребенка в подростковом возрасте, а также влияние на него внешних психологических факторов: социальная среда, благоприятная атмосфера в семье, взаимоотношение между сверстниками.

Тип высшей нервной деятельности относится к природным высшим данным, это врожденное свойство нервной системы. На данной физиологической основе могут образоваться различные системы условных связей, т.е. в процессе жизни эти условные связи будут различно формироваться у разных людей: в этом и будет проявляться тип высшей нервной деятельности. Темперамент и есть проявления типа высшей нервной деятельности в деятельности, поведении человека [3, с. 117].

Особенности психической деятельности человека, определяющие его поступки, поведение, привычки, интересы, знания, формируются в процессе индивидуальной жизни человека, в процессе воспитания. Тип высшей нервной деятельности придает своеобразие поведению человека, накладывает характерный отпечаток на весь облик человека, на его убеждения, на моральные устои.

Характер нередко сравнивают с темпераментом, а в некоторых случаях и подменяют эти понятия друг другом. В науке среди господствующих взглядов на взаимоотношения характера и темперамента можно выделить четыре основных подхода:

- отождествление характера и темперамента (Э. Кречмер, А. Ружицкий);
- противопоставление характера и темперамента, подчеркивание антагонизма между ними (П. Викторов, В. Вирениус);
- признание темперамента элементом характера, его ядром, неизменной частью (С. Л. Рубинштейн, С. Городецкий);
- признание темперамента природной основой характера (С. Л. Выготский, Б. Г. Ананьев).

Исходя из материалистического понимания человеческих явлений, следует отметить, что общим для характера и темперамента, является зависимость от физиологических особенностей человека. Формирование характера существенно зависит от свойств темперамента, более тесно связанного со свойствами нервной системы. Кроме того, черты характера возникают тогда, когда темперамент уже достаточно развит. Характер развивается на основе, на базе темперамента. Темперамент определяет в характере такие черты, как уравновешенность или трудность вхождения в новую ситуацию, подвижность или инертность реакции и т.д. Однако темперамент не предопределяет характер. У людей с одинаковыми свойствами темперамента может быть совершенно различный характер. Особенности темперамента могут способствовать или противодействовать формированию тех или иных черт характера.

Свойства темперамента могут в какой-то степени даже приходиться в противоречие с характером.

У человека со сформировавшимся характером темперамент перестаёт быть самостоятельной формой проявления личности, а становится его динамической стороной, заключающейся в определенной эмоциональной направленности свойств характера, определенной скорости протекания психических процессов и проявлений личности, определенной характеристике выразительных движений и действий

личности. Здесь же следует отметить влияние, оказываемое на формирование характера динамическим стереотипом, т.е. системой условных рефлексов, образующих в ответ на устойчиво повторяющуюся систему раздражителей. На формирование от динамических стереотипов у человека в различных повторяющихся ситуациях влияет его отношение к обстановке, в результате чего могут изменяться возбуждение, торможение, подвижность нервных процессов, а, следовательно, общее функциональное состояние нервной системы. Необходимо также отметить роль в образовании динамических стереотипов также определяющую роль в образовании динамических стереотипов второй сигнальной системы, через которую осуществляют социальные воздействия [4].

Четыре темперамента и характера органически связаны и взаимодействуют друг с другом в целостном едином облике человека, образуя неразделимый сплав – интегральную характеристику его индивидуальности. Несмотря на то, что характер относят к индивидуальным особенностям личности, в структуре характера можно выделить черты, общие для определенной группы людей. Даже у самого оригинального человека можно найти какую-то черту (например, необычность, непредсказуемость поведения), обладание которой позволяет отнести его к группе людей с аналогичным поведением [5, с. 67].

В данном случае нужно говорить о типических чертах характера Н. Д. Левинтов считает, что тип характера – это конкретное выражение в индивидуальном характере черт, общих для некоторых группы людей.

Исследование проводилось в СОШ № 41 города Павлодара. В исследовании принимали участие учащиеся 7-8 классов, выборка составила 103 человека.

После проведения исследований мы выявили, что из общего количества испытуемых преобладающим является гипертимный тип характера – 50 %. Личность такого типа характеризуется оптимизмом, активностью, жизнерадостностью. Они без труда преодолевают грусть. Жажда деятельности стимулирует у них инициативу, поиск нового, творческого. Они способны говорить и рассказывать без конца, только бы их слушали. В коллективе такие люди не могут наскучить, с ними интересно. Лица с такими чертами характера часто прекрасно справляются с общественной работой. Для этой категории испытуемых присущи особенности сангвинического типа темперамента.

К экзальтированному типу относятся – 40 % опрошенных. Группа людей с такими чертами имеет тенденцию глубоко реагировать на отдельные события, впадая при этом то в депрессию, то в эйфорическую крайность. Они могут с одинаковой легкостью впадать в самое мрачное отчаяние и в самое счастливое и мечтательное состояние. Способны испытывать воодушевление, посвящать себя с жаром какому – либо делу, испытывая при этом чувство большого подъема, и немедленно падать духом при неприятных переживаниях. Экзальтированным людям свойственны интересы в области искусства и по профессии они часто принадлежат к сфере искусства. Этой группе испытуемых характерны черты холерического типа темперамента.

Оставшихся 10 % исследуемых относятся к тревожно – боязливому и эмотивному типам характера, после проведения опросника у них равное количество баллов. Главной особенностью тревожного типа является повышенная тревожность по поводу возможных неудач, беспокойство за свою судьбу близких. При этом объективных поводов к такому беспокойству, как правило, нет или они незначительны. Отличаются робостью, иногда с проявлением покорности. Постоянная настороженность перед внешними обстоятельствами сочетается с неуверенностью в собственных силах. Эмотивный тип – характеризуются чувствительностью и глубоким реакциями в области тонких эмоций. Также характерна для них слезливость, при первом упоминании о доме, родных или близких, а также личных переживаниях они плачут или на глаза навертываются слезы. Это, как правило, учащиеся имеющие меланхолический и флегматический тип темперамента.

Таким образом, мы пришли к заключению, что общим для характера и темперамента, является зависимость от физиологических особенностей человека. Формирование характера существенно зависит от свойств темперамента, более тесно связанного со свойствами нервной системы.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Леонгард К. Акцентуированные личности. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999.
- 2 Личко А. Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков. – Ленинград: «Медицина», 1983. – С. 132.
- 3 Стреляу Я. Роль темперамента в психическом развитии. М, 1989.

4 Симонов П. В., Ершов П. М. Темперамент. Характер. Личность, изд. М., «Наука», 1984.

5 Теплов Б. М. Современное состояние вопроса о типах высшей нервной деятельности человека и методика их определения. // Психология индивидуальных различий. Хрестоматия. М., 2000.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ «Я-КОНЦЕПЦИИ» У ЖЕНЩИН

ЖАГИПАРОВА А. Т.
студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар
ТУЛЕКОВА Г. М.
м.п.н., ст. преподаватель, г. Павлодар

«Я» – концепция, в сущности, определяет не просто то, что собой представляет индивид, но и то, что он о себе думает, как смотрит на своё деятельное начало и возможности развития в будущем [1, с. 400].

Качества, которые женщины приписывают собственной личности, далеко не всегда являются объективными, и, вероятно, с ними не всегда готовы согласиться другие люди. Наиболее продуктивным рассмотрением феномена внешнего облика в качестве образа физического Я, являющегося элементом Я-концепции, которая отчасти обуславливается психическим функционированием человека, но при этом находится в непрерывном взаимодействии [2, с. 432].

Изучив опыт исследователей, занимавшихся рассмотрением проблемы отношения женщин к своему внешнему облику как фактора возрастной динамики Я-концепции, нами было выявлено, что собственная внешность волнует человека с давних времён. Например, древнегреческие скульпторы в своих творениях старались исправить недостатки человека, изобразить его более красивым. В некоторых случаях обеспокоенность своей внешностью превращается в болезнь. Изначально считалось, что это, в основном, привилегия женщин. Однако всё больше мужчин становятся «одержимыми» своим внешним видом. Изменения самооотношения. Я-концепции и восприятия собственного внешнего облика более эмоционально происходит именно у женщин.

Возрастные особенности и изменения сказываются на самовосприятии и Я-концепции женщин. Для молодых женщин до 30 лет внешние данные являются крайне значимыми в силу возможно неопределённости в жизни, стремлении обустроить свою

личную жизнь. Присутствует желание изменить себя и внешний облик, поиск собственного Я. Отмечено, что Я – концепция играет, по существу, тройную роль: она способствует достижению внутренней согласованности личности, определяет адекватность отношения человека к себе и окружающим и самооценку личности в целом. Чем ближе внешний облик, образ тела к идеалу, тем вероятнее наличие у индивида высокой «Я – концепции» в целом. Восприятие собственного внешнего облика у молодых женщин более позитивно, нежели у более зрелых. По некоторым данным, в зрелом возрасте сохраняется значимость привлекательности. У женщин она во многом основывается на привлекательности их внешности. С возрастом меняются зоны тела, влияющие на оценку женщиной ее внешности. Уменьшается значение фигуры как показателя внешности за счет повышения роли лица. Поэтому порой женщины перестают следить за фигурой, уделяя большее значение косметике, причёске и т.п.

Изучение представлений о себе, своей личности и отношения к ней по проективной методике «Автопортрет» (Р. Бернса) выявило следующие результаты.

При проведении методики «Автопортрет» все испытуемые охотно соглашались выполнять данное задание, что говорит о желании раскрыть себя, о готовности работать над собой. При обработке исследования были получены следующие результаты.

Среди испытуемых 30 лет: все женщины делают акцент на большие интеллектуальные претензии или недовольство своим интеллектом. Нет склонности к агрессии. Существует потребность быть более сильным; присутствует чувство вины, неуверенность в себе; эмоциональная нестабильность, изменчивые настроения, подозрительность, а также проявление озабоченности и чувствительности по отношению к общественному мнению; повышенный самоконтроль. Всем испытуемым женской группы присущи кокетливость, склонность обольщать, соблазнять, демонстрировать себя, а также озабоченность отношениями с другими людьми, своим внешним видом.

У 40 % испытуемых выявлено спокойное отношение к критике. Амбициозность и сильная вовлеченность в события внешнего мира. Адекватное восприятие себя. Высокая самооценка. Существует интенсивное стремление к действию. Хорошая приспособляемость в межперсональных отношениях. Есть желание чего-то достигнуть, завладеть чем-либо; зависимость, желание любви, привязанности.

У 40 % испытуемых: стремление не принимать никакой критики, заглушить ее. Сильное стремление избегать неприятных визуальных воздействий. Самооценка нормальная (адекватная), но недостаточно уверенности в себе. Отмечено признание своей женственности; экспансивность, склонность к тщеславию, высокомерию; упрямство, настойчивость, решительность, гиперактивность. Существует ощущение недостаточности достигнутого.

20 % испытуемых женщин испытывают чувство унижения, малоценности. Самооценка заниженная. Имеют недостаточный контроль действий и импульсивность, чрезмерно амбициозные стремления; нуждаются в физической силе, ловкости, храбрости как в компенсации. Существует сильная потребность к лучшей приспособляемости в социальных отношениях с чувством неадекватности и склонностью к импульсивному поведению. Отмечена недостаточная идентификация женственности, непринятие себя как женщины; нехватка самоуверенности в деятельности и социальных отношениях; зависимость, напряжение, импульсивность, нестабильность, тревога, незащищенность, эмоциональная нестабильность, изменчивые настроения; экспансивность, склонность к тщеславию, высокомерию.

Для всех испытуемых 40 лет характерны: подозрительность, а также проявление озабоченности и гиперчувствительности по отношению к общественному мнению; предполагается чувствительность к критике, отсутствие склонности к агрессии.

Ощущение малоценности, ничтожности. Состояние уныния, отчаяния; чувство вины, недостаток жизненности. Самооценка в целом вполне адекватная, но недостаточно уверенности. Характерны кокетливость, склонность обольщать, соблазнять, демонстрировать себя.

У 30 % испытуемых было выявлено стремление не принимать никакой критики, заглушить ее. Нормальное восприятие своей женственности, идентификация с женским полом. Презрительные установки, тенденция мыслить ироническими социальными стереотипами. Незащищенность.

Недостаток энергии. Свойственно импульсивное поведение, упрямство, настойчивость, решительность, гиперактивность. Тревога, эмоциональная зависимость, чувства дискомфорта и скованности. Присутствует чувство вины, неуверенность в себе, экспансивность, склонность к тщеславию, высокомерию.

Компенсаторное превознесение себя в воображении. Хороший контакт с реальностью.

У 50 % испытуемых существует ощущение чрезмерной озабоченности силой и властью (потребность быть сильным). Сильные телесные импульсы. Есть озабоченность отношениями с другими, своим внешним видом. Стремление не принимать никакой критики, заглушить ее. Есть потребность в компенсации ощущаемой слабости и вины. Отмечены: грубость, черствость, враждебность, отсутствие личного равновесия; стремление избавиться от неприятной ситуации; вынужденная приветливость, неадекватные чувства; застенчивость, робость. Уступки своим слабостям и желаниям, выражение неподавленного импульса. Есть ощущение недостаточности достигнутого. Нехватка самоуверенности в деятельности и социальных отношениях.

У 20 % испытуемых есть переживание неполноценности и отверженности. Характерны: враждебность, самопрезрение, агрессивность, плохая адаптация, настойчивость, безопасность, энергичность, большая напряженность. А также: эмоциональная нестабильность, лабильные настроения; вытесненная агрессия, замкнутость, враждебность, грубость, черствость, скованность, педантичность. Отмечен повышенный уровень тревожности. Ярко выражены неуверенность в себе, заниженная самооценка, незащищенность, недостаток упорства, настойчивости. Есть переживание неполноценности и отверженности. Не хватает умения входить в тактичные и пластичные контакты с людьми. Вытесненная агрессия, замкнутость, враждебность, напряжение, грубость, черствость.

Для статистической проверки был использован метод статистического сравнения показателей по t -критерию Стьюдента.

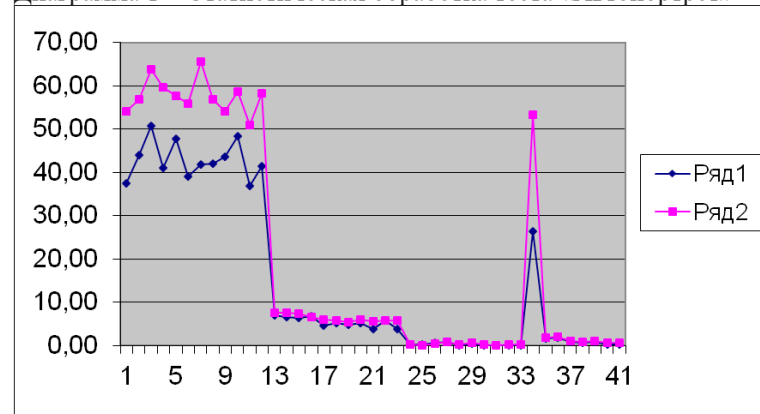
Статистическая обработка теста «Автопортрет» осуществлялась по схеме Романовой Е.С., Потемкиной С.Ф., по которой выделено 18 признаков (показателей) для анализа и вычислялся процент испытуемых каждой группы, отразивших в рисунке каждый из этих показателей. Статистическая достоверность различий между группами вычислялась по t -критерию Стьюдента.

После обработки данных было проведено статистическое исследование.

Как показало статистическое сравнение показателей по t -критерию Стьюдента для независимых выборок, представленные

в исследование группы отличаются по большинству показателей (См. график 1).

Диаграмма 1 – Статистическая обработка теста «Автопортрет»

На уровне значимости $p < 0,001$ данные выборки отличаются по 1-4, 6, 7, 21, 23, 34, и 40 параметрам. Причем у группы женщин 30 лет показатели выше, чем у женщин 40 лет.

Анализируя данные по шкале спонтанности, можно сказать, что женщины группы 40 лет менее способны спонтанно и непосредственно выражать свои чувства, вести себя естественно и расковано, демонстрировать окружающим свои эмоции. Также они менее ценят свои достоинства, положительные стороны характера, менее уважают себя за них.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Бернс, Р. Развитие Я – концепции и воспитание. М.: «Прогресс», 1986. – 400 с..
- 2 Выготский, Л. С. Педология подростка: проблемы возраста. М.: изд-во: Педагогика, 1984. – 432 с.

ДИАГНОСТИКА ЛИЧНОСТНЫХ СКЛОННОСТЕЙ И СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ

ЖАКУБАЛДИНА Б.
студент, ПГПИ, г. Павлодар
ДЕМИДЕНКО Р. Н.
к.б.н., доцент, профессор, ПГПИ, г. Павлодар

Очень часто, когда мы пытаемся объяснить, почему люди, оказавшиеся в одинаковых или почти одинаковых условиях, достигают разных успехов, мы обращаемся к понятиям способности, полагая, что разницу в успехах людей можно объяснить именно этим.

Проблема выбора профессии является важным этапом в жизни каждого молодого человека, вступающего в самостоятельную жизнь. В условиях 12 – летнего образования необходимо своевременно оказать психологическую помощь в определении склонностей, способностей и возможностей, учащихся в выборе профиля будущего образования и будущей профессии

Проблема способностей постоянно ставится перед человеком жизнью. Она всегда была столь же важной, сколько и увлекательной. Способности человека не даны непосредственно в его самонаблюдениях или переживаниях. Мы лишь опосредствованно заключаем о них, соотнося уровень овладения деятельностью одним человеком с уровнем ее овладения другими людьми. При этом оказывается необходимым условием выявления способностей анализ условий жизни человека, его обучения и воспитания, а также его жизненного опыта в овладении данной деятельностью. Особенно это стало очень актуальным в связи с переходом на 12-летнее образование в Республики Казахстан.

В современной психолого-педагогической литературе появляется все больше статей, публикаций, так или иначе затрагивающих эту тему. Хочется отметить работы известных психологов Н. Лейтеса, Н. Н. Подьякова, Д. Н. Узнадзе, А. В. Запорожеца, А. Матюшкина. Огромную работу, как теоретик проделал В. А. Моляко, он глубоко изучил проблемы психологии творчества. Особенно ценна его разработка подхода к изучению способности, где он наиболее полно структурировал это психологическое явление.

Большую ценность представляет великолепная исследовательская работа доктора психологических наук Ю. З. Гильбуха. Вместе с группой ученых им была разработана дифференцированная

система обучения, дающая больше возможности для проявления индивидуальности ребенка [1].

Таким образом, под способностями понимаются устойчивые свойства людей, которые определяют успехи, достигнутые ими в различных видах деятельности. Есть, например, способности, от которых зависят успехи в обучении. Они определяются скоростью и качеством приобретаемых человеком знаний, умений, навыков.

Когда говорят о способностях человека, то имеют в виду его возможности в той или иной деятельности. Эти возможности приводят как к значительным успехам в овладении деятельностью, так и к высоким показателям труда.

Способностями называются такие психические качества, благодаря которым человек сравнительно легко приобретает знания, умения и навыки и успешно занимается какой-либо деятельностью. Согласно С. Л. Рубинштейну способности, не сводятся к знаниям, умениям и навыкам, хотя проявляются и развиваются на их основе [2].

Поэтому надо быть очень осторожными и тактичными в определении способностей учащихся, чтобы не принять слабое знание ребенка за отсутствие у него способностей. Подобные ошибки иногда совершались даже в отношении будущих крупных ученых, которые по каким-то причинам плохо учились в школе.

Как считает Э. А. Голубева по этой же причине неправомерны, выводы о способностях только на основании некоторых свойств, которые доказывают не низкие способности, а недостаток знаний [3].

Число человеческих способностей соответствует разнообразию видов деятельности, в которые включаются люди. Кроме разделения способностей по видам деятельности, в которых они проявляются, способности принято делить на общие и специальные. Общие сложные способности – это способности к общечеловеческим видам деятельности: труду, учению, игре, общению друг с другом. Они присущи в той или иной степени всем людям. Каждая из входящих в эту группу способностей представляет собой сложную структуру свойств личности.

Специальные сложные способности присущи уже не только в разной степени, но и вообще не всем людям. Они являются способностями к определенным профессиональным деятельности, возникшим в процессе истории человеческой культуры. Эти способности обычно называют профессиональными. В. Н. Мясищев отмечает, что совокупность ряда способностей, обуславливающая особенно успешную деятельность человека в определенной области и

выделяющая его среди других лиц, обучающихся этой деятельности или выполняющих ее в тех же условиях, называется одаренностью [4].

О способностях человека можно судить, наблюдая за процессом выполнения им новых заданий в измененных условиях, за ходом овладения деятельностью. Практически судить о способностях учащегося можно по совокупности таких показателей, как скорость продвижения учащегося в овладении соответствующей деятельностью, качественный уровень его достижений, склонность к занятиям этой деятельностью, соотношение успеваемости и усилий, затрачиваемых для достижения этих результатов. Последний показатель очень важно учитывать, поскольку один учащийся может, например, не успевать потому, что он очень мало самостоятельно занимается по предмету, а другой, хорошо успевающий, возможно, тратит все личное время на подготовку к предмету. Изучая профессиональные способности учащегося, преподаватель должен выяснить: во-первых, насколько у учащегося развиты такие черты характера, как трудолюбие, организованность, сосредоточенность, настойчивость, выдержка, самокритичность, самоконтроль, которые выступают в качестве необходимых условий для достижения устойчивых успехов в любой осваиваемой профессии; во-вторых, каковы профессиональные интересы и склонности учащегося (это проявляется в стремлении к основательному изучению профессии во всех деталях или, напротив, безразличном отношении к усваиваемому, к успехам и неудачам в выполнении заданий по профессии); в-третьих, насколько у учащегося развиты необходимые для данной профессии специальные элементарные способности, что необходимо предпринять для их развития или для развития качеств личности, компенсирующих некоторые из этих способностей [4].

Для выявления личностных склонностей, способностей и возможностей старших подростков (учащиеся 9 класса) в выборе профиля будущего образования и будущей профессии, мы использовали тест структуры интеллекта Амтхауэра.

В тесте 9 групп заданий, которые позволяют определить уровень развития различных составляющих интеллекта.

Субтесты 1, 2, 3, 4 и 9 позволяют оценить развитость гуманитарных способностей; субтесты 5, 6, 7 и 8 – естественнонаучных; субтесты, 7 и 8 – технических, субтесты 5 и 6 – математических способностей.

Данные исследования представлены в таблице 1 и на рисунках

Таблица 1 – Результаты структуры интеллекта по тесту Амтхауэра

№ п/п.	Имя обследуемого	Общее кол-во баллов	Субтест 1	Субтест 2	Субтест 3	Субтест 4	Субтест 5	Субтест 6	Субтест 7	Субтест 8	Субтест 9
1	Наталья С.	94	17	16	16	14	7	7	9	10	15
2	Ольга Ш.	104	16	16	14	15	5	6	7	9	16
3	Елена Ч.	102	12	9	13	16	7	11	7	10	17
4	Асель О.	106	10	10	13	14	9	9	7	9	16
5	Света Л.	104	12	10	13	10	13	10	10	12	14
6	Татьяна К.	102	13	12	15	10	7	12	8	9	16
7	Роман С.	114	10	10	15	12	14	12	13	15	13
8	Алия О.	99	8	14	13	13	10	11	10	10	10
9	Любовь Д.	105	16	10	12	15	8	10	9	8	17
10	Марина М.	109	12	15	15	13	7	11	10	10	16
11	Юлия О.	110	16	15	16	15	7	7	9	10	15
12	Вера К.	99	15	14	13	11	9	7	9	7	14
13	Гульжан О.	109	10	10	12	15	11	10	15	10	16
14	Сергей Л.	90	9	7	10	9	9	9	10	11	16
15	Михаил Р.	107	10	9	7	8	17	16	13	12	14
16	Дархан Р.	96	12	9	13	13	7	11	10	16	18
17	Ольга А.	103	8	9	10	10	14	15	10	14	13
18	Салтанат К.	110	16	12	12	15	13	10	7	7	18

Гульжан О.

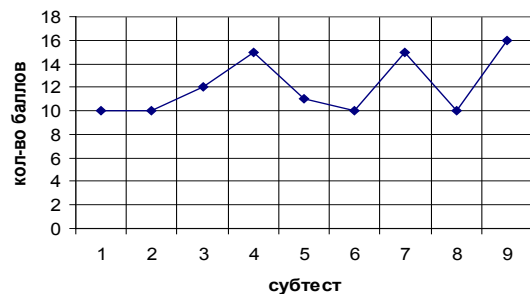

Рисунок 1

Марина М.

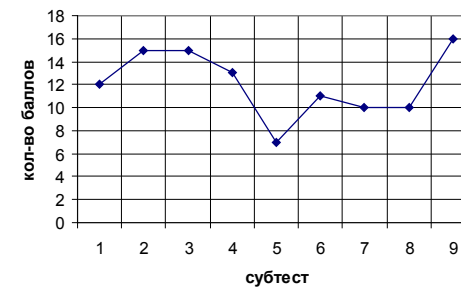

Рисунок 2

Юлия О.

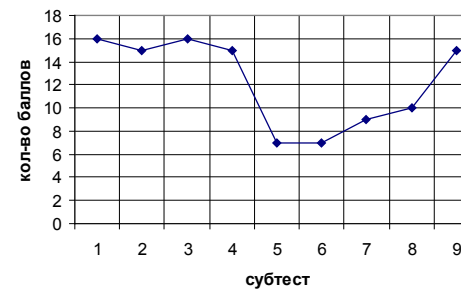

Рисунок 3

Салтанат К.

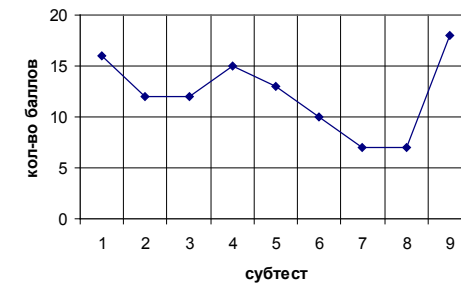

Рисунок 4

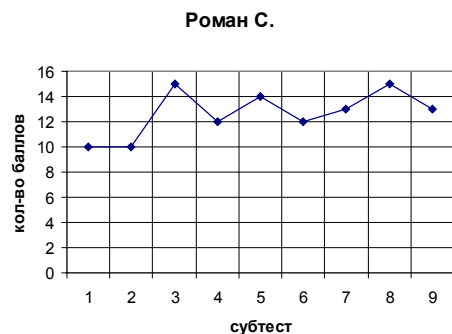

Рисунок 5

Анализ результатов показал, что у пяти учащихся (Гульжан О., Марина М., Юлия О., Салтанат К., Роман С.) наиболее высокие баллы по данному тесту. Это говорит об их высоком уровне развития общих и специальных знаний, умений и навыков, обеспечивающих успешное выполнение различных видов деятельности. Эти учащиеся наиболее быстро приобретают, закрепляют и эффективно используют на практике полученные знания. У остальных девятиклассников получились результаты средние.

Полученные данные исследования свидетельствуют о том, что у большинства испытуемых у 11 учащихся (что составляет 61 %) – наиболее развиты гуманитарные способности (Наталья С., Ольга Ш., Елена Ч., Асель О., Татьяна К., Алия О., Любовь Д., Марина М., Юлия О., Вера К., Салтанат К.). Этим испытуемым мы порекомендовали выбрать профиль гуманитарного направления.

Двое учащихся (11 %) – имеют наиболее развитые естественнонаучные способности (Роман С., Гульжан О.). Этим ребятам мы предложили выбрать естественно научное профессиональное намерение.

2 учащихся (11 %) – наиболее развиты технические способности (Сергей Л., Дархан Р.).

3 учащихся (17 %) – наиболее развиты математические способности (Света Л., Михаил Р., Ольга А.). Данным испытуемым мы рекомендовали профиль физико-математического направления.

Таким образом, используя данный тест, мы оценили структуру и уровень интеллектуального развития, а именно определили уровень развития различных составляющих интеллекта, помогли

определить личностные склонности, способности и возможности учащихся девятиклассников и их соответствие профессиональным направлениям.

ЛИТЕРАТУРА

1. Маклаков А.Г. Общая психология. – М.: Просвещение, 2004.
2. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – Питер, 2009.
3. Способности и склонности. /Э.А. Голубева, В.В. Печенков, Е.П. Гусева и др. – М., 1989.
4. Проблема способностей. /Под ред. Мясищева В.Н. – М., 1976.
5. Проблема способностей //Психологический журнал – 2007. – Т.8, № 2. – С.37-47

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІНІҢ ДАМУЫНДА ЭТНОСТЫҚ САНА СЕЗІМНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

ЖАМБЫЛ М. Ж., БОСТАН М. М.

студенттер, М. Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті, Тараз қ.

ҮСЕНОВА С. М.

п.с.ғ.м., аға оқытушы, М. Х. Дулати атындағы
Тараз мемлекеттік университеті, Тараз қ.

Бастауыш сынып оқушылары – бұл еңбек және оқу іс-әрекетінің субъектісі ретіндегі қоғамдық болмыстың басталуы. Осы кезеңде жетекші іс-әрекеттің негізгі элементтері, қажетті оқу дағдылары мен іскерліктері, күнделікті өмірде өз бетінше бағдарланудың алғышарттары қалыптасады.

Бастауыш мектептің негізгі міндеті – баланың бастапқы тұлғалық қалыптасуын қамтамасыз ету, оның қабілеттерін айқындау және дамыту болып отыр. Оқушы мінезімен пара-пар мұғалімнің жеке басының үлгісінің, жүріс тұрысының балаларға әсер ететіндігін белгілі. Мұғалім баланың байсалды, сабырлы болуына баса назар аударып, оларға қай жағынан болса да, өнеге көрсетіп отыруы тиіс. Олардың арасында жолдастық, достық, әдептілік мәселелеріне арналған әңгіме, диспут, пікір-таластарын ұйымдастырып, шәкірттердің өз ойларын ортаға салып, талдап отырғаны абзал [1].

Бастауыш сынып оқушыларының мінез-құлқындағы шығармашылық қабілеті әр баланың табиғатында болуы мүмкін.

Сондықтан мектепке алғаш келген баланы тәрбиелеу мен дамытуда педагог-психолог міндеті – оқушыға оның бойында жасырын жатқан мүмкіндіктерін ашып көрсету. Кез келген оқушы мұғалімнің басшылығымен орындаған шығармашылық жұмысының нәтижесінде өзінің ішкі мүмкіндіктерін дамытады. Баланың мінез-құлқындағы қабілеті мен талантын дамытуды неғұрлым ертерек бастасақ, соғұрлым оның қабілеті толық ашылуы мүмкін [2]. Сондықтан мінез-құлық дамуына түрткі бола білу маңызды орын алады. Осындай жұмыстарды жүргізу әр мұғалімнің шеберлігін, күнделікті оқу іс-әрекеті, сабақта беретін деңгейлік тапсырмаларды қызықты етіп құрып, оқушылардың қызығушылықпен орындауларын қадағалауына байланысты.

Бұл түзету-дамыту бөлімнің мазмұнын меңгертуде танымдық іс-әрекетті дамытуда этностық сана сезімнің әсерін зерттеу төмендегідей міндеттерді жүзеге асыру көзделеді [3]:

– баланың ерекше тұлға ретіндегі жаратылысы, яғни «Мен» деген ұғымын (жасы, жынысы, ұлты, сырт келбеті) түсіндіру. «Ұлттық сана» деген алғашқы түсінігін қалыптастыру;

– мен және менің сезімдерім, жауапкершілік, әдептілік, сүйіспеншілік, адамгершілік нормалары туралы түсінік беру;

– «Тәні саудың-жаны сау» ұғымын түсіндіру, салауатты өмір салты-өсіп келе жатқан жас өркеннің болашағының кепілі екендігін сезіндіру, жеке бас тазалығын сақтау дағдыларын қалыптастыру, ұқыптылыққа баулу;

– адамның эмоциялық сезімдері (қорқу, қуану, тыныштық) туралы түсінік беру, көңіл-күйді бет-әлпепт, ым-ишара арқылы жеткізе білуге үйрету;

– баланың өзі, ұлты, жеті атасы туралы, күнделікті өмірде кездесетін кейбір жағдайлар жайында айтып, әңгімелей білуін, бейімділік дағдыларын дамыту;

– баланың тілдік қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру, зейінін, еске сақтау, көз алдына елестете алуын, ой-қиялын дамыту;

– өзара сыйластық және сенімді қарым-қатынас, әдептілік әліппесінің қарапайым негіздерін қалыптастыру.

Осы жоғарыдағы міндеттерді шешу мақсатында біз тәжірибе тобына жалпы танымдық іс-әрекетті дамытуда ұлттық ойындарды ерекше қолдану арқылы түзету-дамыту жұмыстарын жүргіздік. Ол күнделік сабақпен байланыстыра және сергіту сәттерінде жүзеге асырып отырды. Жүргізілген ойындардың да тақырыптары әр түрлі.

Баланың мектепке даярлығын арттыру оның қол бұлшық етін шынықтыру маңызды. Сол мақсатта халық ойыны «Қуыр-қуыр

қуырмаш» ойнатылды. Мақсаты: балалардың тілін жаттықтыру, қол қимылдарын қатайту, есте сақтау қабілетін дамыту, үй жануарлары туралы мағлұмат беру.

Ол үшін балаларға екі-екіден кезектесіп қатынасу түсіндірілді. Бір бала қолының бес саусағын бірге түйістіреді де, сол қолымен бүркемелеп, қапсыра ұстайды. Одан кейін қасындағы балаға ортаны саусақты тапшы дейді. Егер ол ортаңғы саусағын дәл тапса ұпай алады, ал таппаса өзіне қалады. Сонымен қатар ұтқан ойнаушы төмендегі ережелер мен сөздерді айтуы маңызды:

– бас бармақтан бастап, шынашаққа дейін саусақтардың атын түгел айтуы қажет;

– бұдан кейін – бас бармақ, балан үйрек, ортан терек, шылдыр шүмек, кішкене бөбек, – деп түгелдей ат қояды. Қайтадан бас бармақтан бастап бес саусаққа үй жануарларының атан теңеп ашады.

Сен тұр, қойыңа бар,

Сен тұр, сиырыңа бар,

Сен тұр, түйеңе бар,

Сен тұр, жылқыңа бар

Ал шынашақты алақанның шұңқырына бүгіп, тұқырта ұстап:

Қуыр-қуыр қуырмаш, балапанға бидай шаш.

Әжең келсе, есік аш. Қасқыр келсе мықтап бас.

Ұры, бәрі сұғанақ, Мұның бәрі малға қас [4] – деп ойын жалғастырылды.

Ұлттық ойындарды балаларға санау қабілетін арттыру мақсатында қолдану тиімді. Ол үшін осы жастағы балаларда аз, көп деген ұғымдарды үйрету мен санауға жаттықтыруда «Санамақ» ойыны қызығушылық тудырды. Бұл ойын алғашқы ондықты оқып-үйрЕвразийский национальный университет кезеңінде толық мүмкіншілік береді.

Мақсаты: Есте сақтау, ойлау қабілетін және тілін дамыту. Әріптерді дұрыс байланыстыруға машықтау.

Бір дегенім білеу; Екі дегенім егеу;

Үш дегенім үскі; Төрт дегенім төсек;

Бес дегенім бесік; Алты дегенім асық;

Жеті дегенім желке; Сегіз дегенім серке;

Тоғыз дегенім торқа; Он дегенім оймақ.

Балалардың ойлау қабілетін дамыту мақсатымен «Кім жылдам» ойыны ұйымдастырылды. Ол үшін шеңбер сызылады да, ол тең бөліктерге бөлініп, әрбір бөлікке бір-бірден жеміс суреттері

қойылады. Балалар сол жемістердің атын атап беруі қажет. Екі топқа бөлініп жалғастырылды.

Балалардың жас ерекшелігіне сай кейбір ұлттық ойындар түрлендірілді.

«Ойын дегеніміз жаттығу, ол арқылы бала өмірге әзірленеді» деген П. Ф. Лесгафтың пікіріне көңіл бөле отырып, мектеп жасындағы балаларға дене шынықтыру мақсатында «Айгөлек» ойыны жүргізілді [5].

Халық арасында айгөлек ойынының екінші түрі «Ақсерек-көксерек» деп атайды. Ел ішінде көп тараған бұл ойынды жасөспірімдер мен бозбалалар, жігіттер мен бойжеткендер ашық аспан астында ойнай береді.

Мақсаты: балалардың дене жылдамдығын дамыту, достық қарым-қатынас орнату.

Балалардың өзара келісуі бойынша топ тең екіге бөлінді. Өр топтағы балалар 5-8 адым қашықтыққа барып, қолдарын мықтап ұстап қарама-қарсы қатарға тұрады. Екі топтың да қатарының он жақ басында топ басқарушылары тұрады. Өзара келісім бойынша топ басқарушылардың біреуі: – ақсерек-көксерек бізден сізге кім керек – дейді. Екінші топ басқарушысы: – сізден бізге Айман керек, – деп кез келген бір ойыншының атын атап шақырады. Шақырылған ойыншының мақсаты сол, тұрған жерінен жүгіріп шыққаннан екпіндеп келіп ағынымен ұстасып тұрған екі қолды үзіп өтуі керек. Егер үзіп өтсе, онда сол екі ойыншының қай көңіліне жаққанын өз тобына алып келеді. Ал қолды үзіп өте алмай қалса, онда барған тобында қалады. Қай топ өз қарсыластарын, өз тобына бұрын қосып алса, сол топтың ұтқаны. Сөйтіп өздері күні бұрын тағайындаған жүлдені алады. Осындай тәртіппен ойын жалғаса берді.

Балалардың дүниетанымын кеңейту мақсатында «Аңшылар» ойыны ұйымдастырылды. Атына қарағанда бұл ойын жазық далада, немесе қыратты төбеде өтетін сияқты. Ал шындығында тіпті де олай емес. Есік алдында, аула ішінде, кейде кең бөлмеде де ойнауға болады. Тек үлкен киіз үй орнында дөңгелек шеңбер сызып алса, сол орын әбден жетіп жатыр. Сондай-ақ, балалардың ойнап жүрген үш добы қажет.

Мақсаты:

Ойын жүргізуші күні бұрын белгіленген шеңбердің бойына үш жерге қолдарына доп беріп үш баланы тұрғызады. Бұлар «аңшылар». Қалған ойыншылар «үйрек» болады да, ойын жүргізушінің берген белгісінен кейін шеңбердің ішіне жамырай кіреді. Сол сәтте

басқарушы тоқта деген бұйрық береді. Бұйрық берілген кезде бәрі орындарында қозғалмай тұрып қалады. Осы кезде «аңшылар» қолдарындағы доптарымен үйректерді атқылай бастайды. «Аңшылар» атқылаған кезде «үйректер» доптан тек денелерін ғана қозғап бұлтара алады, ал тұрған орнынан жүріп кетуге болмайды. Өлген «үйректер» «аңшыны» алмастырады, ал үйректерге тигізе алмаған аңшылар доптарын алып қайтадан атқылайды.

Осылайша үш аңшы бір минут уақыт аралығында қанша үйрек атып алады. Ойын соңында оқ тигізбей орнында қалған үйректер аңшының ролін ойнайды. Ойын осылайша бірнеше рет қайталанады.

Арынды арқан. Ойын жастар ішінде ойналады. Оған ұзындығы 2-3 метрдей жіп керек. Кешке келген үлкенді-кішілі адамдардың бәріде ойнай алады. Ойыншылардың саны неғұрлым көп болса, ойын соншалықты қызық өтеді.

Ойын ережесі. Ойнаушылар дөңгелек шеңбер бойына тұрғаннан кейін қолында арқаны бар жүргізуші топ ортасына шығады. Ол ойынды бастадым деп дауыстайды. Содан соң арқанның түйілмеген басынан ұстап шеңбер бойымен айналдырады, ал ойнаушылар секіріп-секіріп арқанды аяқтарының астарынан жіберіп тұрады. Кімде кім арқанды жібере алмай аяғымен басып қалса, онда сол адам жаза тартады. Оның жазасы- көпшіліктің ұйғаруымен ортаға шығып өнер көрсетеді. Не ән салып, не тақпақ айтып, не би билеп болған соң ойын жүргізушімен орнын ауыстырады. Осылайша ойын жалғаса береді.

Бұрыш. Жастар кешіне жиналған жастар ішінен бұл ойынды ойнауға тілек білдірген 5 немесе 10 адам жеке бөлініп шығады. Егер 10 адам ойнағысы келсе, онда бес-бестен екі топқа бөлінуі керек. Бұл ойынға балалардан бастап ересек адмдарға дейін қатыса алады.

Ойын ережесі. Ойын жүргізушінің бұйрығымен белгілі бір ара қашықтықты сақтап төрт бала төрт бұрышқа тұрады. Ойын жүргізушінің мақсаты – осы төртеуінің ортасында жүріп олар екі-екіден орындарын ауыстырып тұрған кезде, бос орынға тезірек тұра қалу. Ойын анығырақ болу үшін әр бір ойыншының тұрған жерін бормен немесе таяқпен сызып белгілеп қою керек. Орнынан айрылған ойыншы ойын жүргізушіні ауыстырады, сөйтіп ол да бос орын іздей бастайды. Он ойыншы болғанда екі топқа бөлініп ойнауға болады.

Дауыста – атынды ата. Ойын көбінде жастар кешінде ойналады. Ойынға көз байлайтын бір бет ормал, ұзындығы 1-1.5 метр таяқ керек. Ойнаушылардың саны неғұрлым көп болса, ойын соншалықты қызықты өтеді.

Ойын ережесі. Жиналғандар қол ұстасып дөңгелең шеңбер бойыға тұрады. Көзі байлаулы бір ойыншы шеңбердің ортасында тұрады, сөйтіп ол қолындағы таяғын өзіне қарсы қарап тұрған ойыншылардың кез келгеніне ұсынады да дауыстап – атымды ата дейді. Таяқтың екінші басынан ұстаған ойыншы атын біліп қоймас үшін даусын бұзып дыбыс шығарады. Көзін байлаған ойыншы кімді түрткенін тауып алса, сол ойыншымен орнын ауыстарады. Таба алмаса кез келген ойыншыға ұсынады, оны таба ламаса келесіге ұсынады, осылайша үш ойыншының атын айтады. Анықтай алмаса ойын басынан қайта басталады, осылайша қайталана береді.

Жаюу көкпар. Ойын күні бұрын белгіленген жерде бозбалалар қатысуымен өтеді. Ойнаушылардың санына шек қойылмайды. Әдетте, бұл ойынды ер балалар ойнайды.

Ойын ережесі. Балалар көмбедегі белгіленген түзу сызықтың бойына қаз-қатар тұрады. Ойын жүргізушінің берген белгісі бойынша көмбеден бір мезгілде тұра ұмтылған балалар он адымдай жерде жатқан көкпарды қай бұрын жеткені алып қашады. Қолында көкпары бар бала арасы бір шақырымдай көмбеге бұрын жетуі тиіс. Сөйтіп көкпарды ешкімге бермей әкелсе, сол ойыншының ұтқаны. Бұл ойында көкпардың орнына бөрік немесе басқа бір затты қолданады.

«Ұшты-ұшты» ойыны балалар арасында үнемі қызығушылық тудырды.

Мақсаты: ой жылдамдығын және тілін дамыту, дүниетанымын кеңейту. Ойынның басты артықшылығы жедел ойлай білуге баулитындығы, заттар мен жануарларды біліп қана қоймай, бірінен-бірі ажыратуға, өздеріне тән қасиеттерін түсініп білуге баулиды.

Айталық, бастаушы – қорға ұшты, алма ұшты, үйрек ұшты, үстел ұшты және т.б. деген сөздермен балалар шатастырылды. Ұтылған бала ән немесе такпақ айтады.

Ұлттық ойындарды мектеп жасына дейінгі балалардың күн тәртібінің барлық кезеңінде қолдану тиімділігі жоғары болды. Себебі кез келген ойын балаларда қызығушылық тудырды. Ойын арқылы олар тынығады, бой сергітеді, әрі жаңа мағлұмат алады.

«Қасқыр қақпан» – ежелгі халық ойыны, ол туралы балалар отбасында айтылатын әңгіме ертегіден таныс [6]. Ол мұғалімнің әр сөзін ұғып алуға тырысады, ойындағы такпақты тез жаттап алады. Ойын ешбір спорт мүліктерін керек етпейді. Ойын өтетін орны: мектеп ауласы, алаң. Ойын тәртібі: балалар екі топқа бөлінеді. Үлкен

тобы – «қақпан», кіші тобы – «қасқырлар». Ойынды мұғалімнің өзі басқарады.

Қасқыр түссе қораға
 Ұстамасқа бола ма?
 Қол ұстасып тұрайық,
 «Қасқыр қақпан» құрайық,
 Біздің қақпан болаттай
 Қасқырды тұр жолатпай
 Қасқыр, қасқыр, келіп көр
 Қақпан, қақпан берік бол!

Оқушылар бір-бірімен қол ұстасып дөңгелеңіп, шеңбер құрып, тұрып болғанша

Қане, қане тұрайық,
 «Қасқыр қақпан» құрайық, – деген өлең жолдарын қайталап, айта береді. Содан соң өлеңнің соңғы шумағы

Қане қақпан берік бол,

Қасқыр, қасқыр келіп көр! – деген өлең жолдарын айтып болысымен «қақпан» болып тұрғандар бір-бірінің ұстаған қолдарын жоғары көтереді.

Ал қасқыр тобындағы оқушылар арғы беттегі қораға көтерілген қолдардың арасынан жүгіріп өтуге тырысады. Қасқыр осылай өтіп жатқан кезде «а-ап» деген белгісімен көтерілген қолдар төмен түсіріледі. Оқушылар отыра қалады, сөйтіп «қақпан» жабылады. Іште қалғандар «қақпан» тобына қосылады да, «қасқырлар» азая береді. «Қолдың, аяқтың, кеуденің, бастың негізгі қалыптары мен қозғалыстары» тақырыбына байланысты жаттығуларды өткен кезде «Мысық пен тышқан» ойынын ойнауға болады.

Бұл ойынды пайдаланудағы мақсат: біріншіден, ойынға сыныптағы оқушылардың бәрі қатсады, әрі қарапайым, әрі оқушылардың түсінгіне жеңіл және сабақтың мазмұнына сай баланың қозғалысқа қажетті барлық қимылдары бар.

Педагог жұмысының негізі – балаларды белсенді және өзінше жұмыс істеуге, ойнауға үйрету. Тек сонда ғана олар әрбір кез келген ойын уақытында зейін сатысын қадағалауды, ойын шартына көндігіп, бұлжытпай орындауды, кездейсоқ жағдайдан құтылуды, тез шешім табуды т.с.с. өздігінше үйренеді. Осындай болашақ өмірде керек болатын қасиеттерге ие болады. Сонымен, ұлттық ойындар тағы да басқа тәрбие жұмыстарымен бірігіп бала дамуының алғашқы сатыларында рухани байлықпен біріккен, тұтасқан (белсенді тұлға) физикалық жағынан дамыған, ар-ожданы таза белсенді тұлға

жасауға көптеген септігін тигізеді. Баламен жұмыс істеу барысында педагог балалық шақ туралы ойлар терең болатынын, оның қызықты еске алуға тұрарлықтай болуының керек екенін есте сақтау керек. Балалық шақтағы көзқарас – бала дамуының ой-өрісі, сезімі, шығармашылығының кеңейіп, өрістеуінің алғашқы баспалдағы. Сондықтан ол көзқарастың қызықты, сезімді тербететіндей болуына атсалысу керек. Әртүрлі ойын ойнату, белседі араластыру – негізгі көзі. Ойын баланың негізгі қызметінің бірі десе де болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Жарықбаев Қ.Б. Қазақ ағартушылары жастарды тәрбиелеу туралы. А-1965 ж.
- 2 Жарықбаев Қ.Б. С.Қалиев Қазақ халқының тәлім тәрбиесі. А. 1992 ж
- 3 Жарықбаев Қ.Б. Жантану негіздері Алматы 2002.
- 4 Ә. Алдамұратов «Психология. Алматы 1996 ж.
- 5 Б. М. Қаратаев «Мектептегі тәрбие жұмысы» Алматы-1996 ж.
- 6 Ж. Б. Қоянбаев. Р. М. Қоянбаев. Педагогика. Астана - 2000

ЖАСӨСПІРІМДЕРДЕ АГРЕССИЯ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ЖЫЛКАЙДАРОВА С. Б.
студент, ПМПИ, Павлодар қ.
АПЛАШОВА А. Ж.
п.с.ғ.к., доцент, ПМПИ, Павлодар қ.

Қазіргі заманда болып жатқан әлеуметтік кризистік процесстер адамдардың психологиясына кері әсер етеді, содан келіп агрессия, ашу, қатыгездік және зорлық-зомбылық туындайды. Агрессия мәселесі қазіргі заман технологиясының маңызды мәселелерінің бірі. Қоғамдағы болып жатқан террор, жәбірлеу, суицидтік өсуі сияқты әлеуметтік қауіпті құбылыстардың белен болуына байланысты агрессия негізгі мәселе болып отыр. Солардың ішінде прогрессиялық жатсыну, үлкен аландатушылық, балалардың рухани азуы ғана емес, сонымен қатар, олардың арсыздығы, мейірімсіздігі, агрессивтілігі ерекше үрей тудырады. Статистикаға сүйенсек, әртүрлі әлеуметтік және демографиялық топтардың агрессиялық мінез – құлқы өсуде. Бұл процесс, баланың балалық шақтан ересектікке өту шекарасы-жасөспірім шақта неғұрлым қатты көрінеді. Әсіресе осы шақ жасөспірімдер үшін ауыр тиді. Негізінен

қоғамды аландатып отырған жасөспірімдердің агрессивтілігі, педагогтардың, ата-аналардың, сонымен қатар, зерттеушілердің күшті ғылыми-практикалық қызығушылығын тудырып отыр. Бірақ жастардың агрессиялық әрекеттерін түсіндіру қадамдары, тек қана қоғамдық санада ғана емес, сонымен қатар, кәсіби орталарда және көптеген теориялық концепцияларда агрессия құбылысы, оны түсінуге және агрессивтілікті жоюға әсерін тигізу мүмкіндігіне қарсы келетін түсінікке ие болатын, үлкен қиындық туғызады. Толғандыратын жағдай асоциалды әрекеттерден (маскүнемдық, нашакорлық, қоғамдық тәртіптің бұзылуы) көрінетін көмелетке толмағандардың мінез – құлықтарының белгілері. Үлкендерге қарасты шамданған және қар көрсету әрекеттері күшеюде. Қатыгездік және агрессиялықтың шекті түрлері көріне бастады. Жастар арасында қылмыскерлік тез өсті. Агрессия – реакция, нәтижесінде басқа организм ауырсыну стимулдарын алады [1, б. 84]. Агрессия сөзі латын тілінен «aggredi» шыға отырып, «тиісу», «шабуыл жасау» түсінігін береді. Ол бұрынғы кезден бастап еуропалық тілдерінде қолданылады, бірақ оған бір мағына берілген жоқ. XIX ғасырдың басына дейін агрессивті деп қандай болса да тілектестікті, дұшпандықты белсенді мінез-құлық түсіндірілді. Агрессивтілік – қастандылық, өшпенділік. Жеке адамның басқаларға және қоршаған әлемге шабуыл, қастандық жасау тенденциясын көрсететін қасиеті немесе мінезінің бітісі. Агрессивтілік – адамның басқа адамдарға, жануарларға және қоршаған өмірге қатынасында өшпенділік жағдайында көрінетін мінездің ерекшеліктері. Агрессивтілік әрекеттер моральдық және құқықтық сипаттармен түсіндірілмейтін, ешқандай объективті себептерсіз туындайтын өшпенділік, көбінесе, өзін қорғау немесе басқа адамдарды қорғауда көрінетін сипат [2, б. 384.]

Р. Бэрн мен Д. Ричардсонның айтуынша, агрессия қандай болсын формада көрінсе де, ол өзіне бағытталған осындай қатынастан қашуға барлық негіздері бар басқа тірі ағзаға зиян келтіруге бағытталған мінез-құлық. Осы анықтама өзіне келесі жеке жағдайларды кіргізеді:

- 1) Агрессия міндетті түрде құрбанға әдейлеп, бағытталап зиян келтіруді болжайды;
- 2) Агрессия ретінде тек тірі ағзаларға зиян келтіруді болжайтын мінез-құлықты қарастыруға болады.
- 3) Құрбан болғандар өзімен осындай қатынастан қашу мотивациясына ие болу керек.

Агрессивті көріністің екі негізгі түрін ажыратады: мақсатты агрессия, инструменталды агрессия;

Біріншісі, алдын-ала жоспарланған акт ретінде агрессияның іске асуы, оның мақсаты объектіге зиян немесе жамандық келтіру.

Екіншісі, өзі агрессивті акт болып келмейтін бір нәтижеге жету құралы ретінде іске асады.

Адамның агрессивті реакцияларының кең диапозонын менгерудің маңызды тәсілдерінің бірі осындай мінез-құлықты мадақтау болып табылады. Агрессивті әрекет үшін тіркеуді алу осындай әрекеттердің әрі қарай болашақта қайталанудың мүмкіншілігін артырады. Бақылау әсерімен үйрету үлкендерге, балаларға да көп әсер ететіндігі эксперименталды зерттеулермен дәлелденген болатын. Осындай зерттеулерде балалар мен ересектер басқа адамдардың мінез-құлқын бақылау процесінде өз бойына жаңа агрессивті реакцияларды жеңіл түрде сіңіреді [3, б. 45].

Агрессивті реакциялар меңгерілген кезде, бірінші орынға олардың реттелгіші үшін жауап беретін – сақтау, күшеюі және бақылау факторлары шығады. Агрессивті мінез-құлықты реттеуін мадақтау мен жазалаудың үш түрін ажыратады:

– біріншісі, материалды мадақтау мен жазалау, қоғамдық мақтау немесе қолдамау және басқалардың жағынан жағымсыз қатынастың күшеюі немесе азаюы;

– екіншісі, агрессия викарды тәжірибемен реттеледі, мысалы, басқаларды марапаттайтындай немесе жазалайтындай бақылауға мүмкіндік беру;

– үшіншіден, адам өз әрекеттері үшін өзіне жазалау мадақтауды белгілей алады.

Қорыта келсек, әлеуметтік үйрету теориясы адамның агрессиясын алдын алуға және бақылауға үлкен мүмкіндіктерді ашады. Осы теорияға сәйкес, агрессия, ол біріншіден, үйрету процесінде алынған әлеуметтік мінез-құлықтың моделі, ол әр түрлі процедуралардың көмегімен әлсіреуге ұшырауы мүмкін.

Жасөспірімдер ортасының агрессиялық тенденциясы біздің қоғамымызда, соңғы жылдары жастар қылмысы, әсіресе жасөспірімдер қылмыстары өскен, әлеуметтік маңызды сұрақ болып тұр. Жасөспірімдердің қатыгездік сипаттамада көрініс табатын топтық төбелестері жиілеуде. Экономика дестабилизациясы, өндірістің құлауы, өмір дәрежесінің төмендеуі, құндылықтың ескі жүйесінің бұзылуы және стереотип, тұлғаның қоғаммен қатынасын бақылау, – мұның бәрі халықа ауыр тиеді, оның әлеуметтік

өзін-өзі сезінуіне әсер етеді. Жасөспірімдік кезең-адамның қалыптасуындағы ең күрделі кезең. Әсіресе осы жаста баланың мінез-құлқы және басқа да жеке басының негіздері қалыптасады. Қалыптасу салдарынан, жасөспірімдер ересектерге жоғарғы талаптарды қоя бастайды және онымен «ересек адамдай» теңдей қарым-қатынас жасауын, өзінің құқығын кеңейтуді талап етеді. Ересек адамдар тарапынан болатын түсінбеушілік реакциясына жасөспірімдерде көптеген назарлықтың, бағынбаушылықтың, тыңдамаушылықтың түрлері көбеюі, бой ұсынбауы сияқты жағымсыз әрекеттері ашық түрде көрінеді. Р. Бэрон және Р. Ричардсон былай деді: «біздің агрессиялық мінез-құлқымызда, әлеуметтік ортадағы адамдармен олардың қатысуы әсер етеді» [4, б. 97]. Кәмлетке толмағандардың өзгерістері және мінездемелік ерекшеліктерінің түрлері психологтардың кәсіби қызығушылығын талай жылдан бері, жоғарғы дәрежеде арттырып отыр. Бұған жасөспірімдердің мінез – құлқын зерттеуге арналған көптеген еңбектер дәлел бола алады. Ал психолог зерттеуші А. Ұ. Ескендірова «Түрлі факторларға байланысты жасөспірімдерде агрессивтіліктің пайда болуының психологиялық ерекшеліктері» атты зерттеуінде агрессивтіліктің пайда болуының себептерінің бірі-отбасында да, мектепте де, араласатын ортасында да ынтымақты қарым-қатынас орнатылмауынан жасөспірімдерге еріксіз күш қолданып, жазалауынан деп түйіндейді.

Жасөспірімдердің көпшілігіне агрессивтілік тән. Осындай жас өспірімдердің үрейлЕвразийский национальный университеті үлкендердің жауапкершілігінен басталады. Үлкендердің арасындағы қақтығысулар мен келіспеушілік жағдайлары жасөспірімдердің агрессивті болуына үлкен ықпал етеді [5, б. 384].

Жасөспірімдердің агрессивті болуына әсер ететін қоршаған ортадағы өзгерістер мен ақпарат құралдарының ретсіз қолданылуы жаңа заттарды қабылдауға өте қабілетті бала санасында өз ізін қалдырады.

Сол сияқты қазіргі экономикалық жағдайымызда балалардың жастайынан наркомания, жүзікшілікпен айналысуы және бұлар жайында көптеген фильмдердің, хабарлардың көрсетілуі жас өспірімдерді еліктіріп, қоғамға жат қылықтар жасауға итермелейді.

Сондықтан бала санасының әрі қарай улануына жол бермеу үшін әлеуметтік-саяси тұрғыда мұндай хабарлардың көрсетілуіне шектеулер қойылуы керек. Керісінше бала санасының дұрыс қалыптасып, психикасының дамуын жетілдіретін қызықты хабарлар

колданылса дұрыс болар еді. Күнделікті өмірде көрсетілген келеңсіз көріністер бала әрекетінде бірден байқалмаса да, келешекте санасыз тұрғыда адамды күтпеген жағдайларға итермеләуі мүмкін.

Сөйтіп дұрыс дамып келе жатқан бала санасына кері әсер етіп жеке адамның түрлі қасиеттерінің агрессивті болуына жол ашады.

Баланың агрессивті мінез-құлқын дамуына жол бермеу ол тек мектеп психологының, педагогтардың ғана міндеті емес, сонымен қатар ата-аналардың бірлескен жұмысының нәтижесі. Ата-аналардың бала тәрбиесінде балаларды өзін және басқаларды сыйлауға, дұрыс қарым-қатынас жасауға үйрету, оқушылардың өзіне деген сенімін арттыру, өз жұмыстарын үлкендердің көмегінсіз өз бетінше орындауға дағдыландыру.

Өз мінез-құлқыңызды адекватты түрде бағалауға, өз-өзіне сенімді болу және өзіне сенбеу сияқты сапаларға көңіл аударуға үйренген жөн. Сенімсіз мінез-құлық адамға зиян келтіреді, өзіне сенбейтін адам кінәні сезіну және әлеуметтік біліктіліктердің жетіспеуі салдарынан өз сезімдерін тысқа шығармай, тұншықтырып тастайды деуге болады. Сенімді мінез-құлықты сенімді емес және агрессивті мінез-құлықтан ажырата білу қажет. Агрессивті адам үстем болу арқылы басқалардың құқығын бұзады. Агрессивтілік өзін-өзі құрметтеуге негізделмейді және өз өмірін қадағалау мүмкіндігін арттырады.

Өзіне сенімді адам белгілі бір құқыққа ие екендігін біледі, өз сезімдерін, тілектері мен қажеттіліктерін нақты анықтап, айқын түрде көрсете алады. Ол басқа адамдармен «тең құқылы» қатынас орната біледі. Жалпы айтқанда, өзіне сенімді адам өз «Менінің» қажеттіліктерін іске асыруға құқылы екендігін біледі және оларды іске асырудың тәсілдері мен формаларын меңгереді, басқа адамдардың позициялары мен мәртебесін құрмет тұтады.

Тағы да айтып өтетін жағдай – әлеуметтік-психологиялық жағдайлар: бала үшін маңызды референттік топтар, олардың балаға беретін бағасы, баланың басқа адамның бойындағы агрессивті мінез-құлықты оның себептерін түзіну қабілеті, баланың адамгершілігінің даму деңгейі.

Ал аудан мектепте бұрын Басса-Дарк сұрақнамасы бойынша анықтауға нәтижелері осындай болды. Сыналушы жиырма балалардан алынған мәліметті: Агрессия реакциясы (физикалық, жанама, қозуға бейімділік, сөздік) – 75 % көрсетеді Өшпенділік реакциясы (реніш, күдіктену) Евразийский национальный университетшілік, жағымсыздық) – 25 % көрсетеді [6, б. 87].

Сондықтан агрессивті балалардың мінез-құлқын тәртіпке келтіруде мына бағыттарда жұмыс жасалуы қажет:

1 Агрессивті балалардың өз ашу-ызасын басқаға зияны тиіп кетпейтіндей күйде төмендетуге үйрету.

2 Балаларды әртүрлі жағдайларда өзін-өзі ұстай алуға, іс-әрекетіне бақылау жасап, өзін-өзі басқару әдістеріне үйрету.

3 Дау-дамай жағдайларында жағымды қарым-қатынас жасай алуға дағдыландыру.

4 Адамдарға сЕвразийский национальный университет, жаны ашу (эмпатия) сияқты қасиеттерді қалыптастыру.

Сонымен қатар агрессивтік мінез-құлықтың пайда болуына отбасының тәрбие стилі де айтарлықтай рөл атқарады. Онда барлығы да маңызды: жазалау-мадақтау әдістері, баланы бақылау стилі, ата-аналардың отбасылық (тәрбиелік) сценарийлерінің сәйкес келмеуі және т.б.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Афанасьев Б. Г. Психология чувственного познания. – Москва, 2000.
- 2 Берковитц С. Детская психология – Москва, 1992.
- 3 Божович Л. И. Проблемы формирования личности. - Москва, 1997.
- 4 Бэрон Р., Ричардсон Д. «Агрессия» – // Пер.с англ. Зименяева В.А. Спб., 1997.
- 5 Жантану атауларының түсіндірме сөздігі. – Алматы : «Сөздік-Словарь», 2006. – 384 б.
- 6 Ж. Қ Дүйсенова, Қ. Н. Нығметова «Балалар психологиясы» – Алматы, 2012. – 87 б.

КӨШБАСШЫЛЫҚТЫҢ ГЕНДІРЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ИМАНКУЛОВ А. К.
студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.
КУДАРОВА Н. А.
аға оқытушы, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

*«Күшті ұлт болу үшін алдымен ішкі бірлік,
ұйымшылдық пен татулық қажет.
Ал сондай ұлтты алға жетелейтін білімді,
патриот, еңбекшіл, өз салт-дәстүрін,
мәдениетін, тілін, дінін, ділін құрметтейтін
азамат нағыз көшбасшы болуға лайық»*

Н. Ә. Назарбаев

Көшбасшылық – ерлер мен әйелдерді бір мақсатқа жетелейтін қасиет, сонымен қатар сенімділік ұялатанын мінез құлық.

Бернард Монтгомери,
британдық фельдмаршал.

Менің елімнің көшбасшысы
Көркейді-Отан, Қазақстан!
Жүрегім-Астанам, жас қалам,
Өсіріп қазақ мерейін,
Дамыдың, бастың зор қадам.

Қазақстан-менің Отаным!
Орманды, таулы сай салам,
Көз тұндырар жерлерін,
Жанымнан қымбат кең далам.

Өрелі, өресі кең – ел ағасы
Асырдың сен халықтың шын бағасын,
Елім деп соққан жүрек өзіңізде,
Ешқашан тоқтамасын бар асылым.

Жарқын да жайсаң өмір сіз сыйлаған,
Береке мен бірлікті ту ғып алған.
Өзге елмен теңдесті тереземіз,
Тәуелсіздік жолымен өзің салған.

Атам менің асылым-сіз Нұрсылтан.
Жасалғандай мүсініңіз құрыштан.
Ешқашанда тағдырға бір мойымай,
Тайсалмадың, берілмедің намыстан.

Жүзіңнен сізді көрсем, нұрын сепкен,
Байсалды батырмысың терін төккен.
Қуатты елім барда-Қазақстан,
Жүрегім ән салады шаттықпен кең!

Болашағы жарқын болсын елімнің,
Кең байтақ, ұлан ғайыр жерімнің.
Азат болсын жас қыран, жас жеңімпаз,
Қалықтасын, ақтасын ел сенімін.

Астанамның қан тарайды жүрегінен,
Орын алды байтерек дәл төрінен.
Болашаққа өр кеудемен қадам басты,
Асқар-асу, шындардың биігінен.

Гүлденсін,
Жасай берсін-Қазақстан!
Көріңсін,
Биік мәңгі асулардан.
Елу елден еш қалмай қарайламай,
Елбасымен самғасын қанаты талмай.

Жалпы біз арқа сүйеп, тілге тиек қылып отырған тақырыбымыздан көшбасшы, көшбасшылық деген сөздерге үңіліп қарасақ.

Көшбасшы (ағылшынша leader – басқарушы деген мағынаны білдіреді)- нақты формальды және формальды емес ұйымдағы бір адамның басқа адамға немесе топқа әсер ету арқылы басқарудың көрінісі. Көшбасшы өзінің жаңа идеясымен, алға қойған мақсат мүддесімен ерекшеленеді.

Көшбасшылық – бұл адамдарды жинап алға қойған мақсатқа бағыттау. Көшбасшы мен Басшы мағынасы бір емес. Басшы – бұл жұмысты беруші және сол жұмыстарға жауап беруші. Жақсы басшы орындаған жұмысты реттеп қабылдап отырады. Ал, көшбасшы адамдарды жандандырады, мақсатқа жетуде болашақта зор қасиеті арқылы адамдарды ортақ мақсатқа бағыттайды [3].

Көшбасшылық адамның мінезі негізінде құралады. Көшбасшы болу үшін сізге өзіңіздің дамуыңызға, жұмыстағы құлшынысыңызға көп көңіл бөлу керек. Көшбасшылық – бұл талант оны дамытпасаң ол өшеді. Әдетте шын көшбасшы болып адам 30-35 жаста өмірлік тәжірибе жинағанда болады.

Біздің ғасырымыз жаңа технологиялардың дәуірі болуымен қатар, өзін-өзі тану мен бойындағы қасиеттерді дамыту ғасыры болып табылады. Заманымыз секунд сайын өзгеріп тұратындықтан,

жемісті әрі бақытты өмір сүру үшін адам баласы өмір бойы түрлі дағдыларды үйреніп, биіктерді бағындырумен болады.

Мемлекеттік хатшы, ҚР Президенті жанындағы әйелдер істері және отбасылық демографиялық саясат жөніндегі комиссияның төрайымы Гүлшара Әбдіхалықова Іскер әйелдердің І Конгресінде біздің мемлекет гендерлік теңдік бойынша 103 орында деп атап өтті.

Бүгінде қазақстандық әйелдер негізінде бизнес сияқты ортаны қолға алуда, көп әйелдер әлеуметтік мәселелерді шешуге бағытталған үкіметтік емес ұйымдарды басқарады, алайда басқарушы әйелдер көбінесе билік қатарында және ірі ұлттық компаниялардың төмендегерлер қызметінен табылады.

Халықаралық аренада әйелдердің саяси көшбасшылығы уақыт өткен сайын айқындалып келеді. Қоғам мен мемлекет тарапынан да нәзік жандылардың іскерлік белсенділіктері мен саяси ықпалдастықтарына деген сенім жоғары деңгейде көрініс табуда.

Тәуелсіздік алғанымызға міне, 25 жыл уақыт болса да еліміздің жаһандық саясатта шеберлік танытып, халық пен ел абыройын еселуде көптеген жерлерде жеңіске жетіп, үлгі-өнеге көрсетіп жүргенін дөңгелеген дүниенің барлық сырынан хабардыр мемлекеттер жақсы біледі. Сондықтан да әлем елдерінің алдындағы оң саяси имиджімізді бұдан да мықтырақ ету үшін демократиялық қағидаларға негізделген гендірлік саясаттың арнасын кеңейтуіміз керек.

Мемлекеттік гендірлік саясат базалық гендірлік заңдарға және Мемлекет басшысының Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасында 2006-2016 жылдарға арналған Гендірлік теңдік стратегиясына сәйкес жүзеге асырылады. Онда Мыңжылдық даму мақсаттары мен Әйелдерге қатысты кемсітудің барлық нысандарын жою туралы Конвенцияның қағидаларына сай Қазақстан үшін гендірлік индикаторлар анықталған. Олар мемлекеттік органдар өзілейтін бес жылдық мерзімге арналған аумақтарды дамыту бағдарламалары мен стратегиялық жоспарларына енгізіледі [1].

Еліміздің 25 жылдық дамуының қорытындылары Қазақстан Республикасының Президенті, Елбасы Н. Ә. Назарбаевтың салиқалы стратегиялық курсының арқасында саяси жүйесі орнықты, экономикасы күшті, азаматтық қоғамы тұрақты сәтті және заманауи мемлекет құрдық.

Бұл табысымыз еліміздің жауапты мемлекеттік саясатының маңызы да ажырамас құраушысы болып табылатын гендерлік және отбасылық-демографиялық саясатты іске асырудың да арқасында мүмкін болып отыр. Ол гендерлік теңдікке қол жеткізу саласындағы

отандық және халықаралық тәжірибені жан-жақты және егжей-тегжейлі ескере отырып гүлденген болашаққа ұмтылған тұтастай халықтық келісімі мен бірлігін нығайтуға бағытталған.

Жалпы үстінде аталған тақырыпқа байланысты болашақ мамандар арасында сауална жүргізілді, сауалнамада келесідей сұрақтар тізімі берілді: «Сіз болашақта кімнің қол астында жұмыс істегенді қалайсыз?»

Генделік мәселеге тоқталатын болсақ, жеке басыңыздан қолайсыздық кештіңіз бе?...»

Болашақ мамандар арасында жүргізілген сауалнаманың нәтижесі: ер адамның қол астында жұмыс істегенді қалаймын – 65 %, әйел адамның қол астында жұмыс істегенді қалаймын – 35 %.

Басқару жүйесінде әйел мен еркектің басқаруында екі ерекшелік бар: әйел басқару жүйесінде өзін қарым-қатынасқа бағыттайды, ал ер адамдар көбінесе басқару жүйесінде өзін қойылған міндеттерді шешуге бағыттайды.

Қазақстанда гендірлік саясат жүргізу жөніндегі жұмысты Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Әйелдер істері және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі ұлттық комиссия үйлестіреді. Оның негізгі міндеті отбасына, әйелдер мен ерлердің теңдігіне қатысты кешенді мемлекеттік саясатты іске аыру болып табылады [2].

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Введение в гендерные исследования: Учеб. пособие / Костикова И.В. и др. ; Под.общей ред. И.В. Костиковой. - М.: Аскет Пресс, 2005-255с.
- 2 Исаева Т., Рожкова С. Высшая школа в гендерном ракурсе // Высшее образование в России. – 2005 – № 11. с.154-156.
- 3 Здравомыслова Е.А., Темкина А.А. Социальная гендерных отношений и гендерный подход в социологии //Социол.Исслед. – 2000. – № 11. – с. 38-43.

СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ В СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ

КАМША С. С.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

КОРОВАЙКО И. В.

ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Актуальность данной темы обусловлена необходимостью совершенствования социального обслуживания населения в целях защиты малообеспеченных слоев общества. Государственная политика нашего государства направлена на оказание помощи всем слоям населения, особенно остро в ней нуждающихся. В связи с чем социальное обслуживание недееспособного населения является особо необходимым [1].

Социальное обслуживание направлено на оказание помощи таким группам населения как инвалидам первой и второй группы, детям инвалидам, детям и лицам старше восемнадцати лет с психоневрологическими заболеваниями, гражданам преклонного возраста не способные себя обслуживать и т.п. Им оказываются социально-бытовые, социально-педагогические, социально-психологические, социально-медицинские, социально-правовые, социально-экономические виды услуг. Такие услуги оказываются в стационарных, полустационарных и комплексных учреждениях, на дому и учреждениях временного пребывания. Такие категории населения трудоустраиваются, им выплачиваются пособия, назначаются индивидуальные помощники и многое другое. Несмотря на проводимые меры, остаются проблемы, которые необходимо решать, как на местном, так и на республиканском уровне [2].

В городе социальная инфраструктура более развита, чем в сельской местности, помимо этого менталитет сельского и городского человека сильно отличается и проблемы свойственные для одних могут не возникнуть у других. Проблемы социального обслуживания в сельской местности является одним из важнейших приоритетов по улучшению благосостояния всех слоев нашего общества и находится в центре внимания [1].

К научными-исследователям актуальности и проблемы социального обслуживания в сельской местности можно отнести: работы таких ученых, как Холостова Е. И., Сулейманова Г. В., Захаров М. Л. и Э. Г. Тучкова. Проблемы социального обслуживания сельчан поднимали в своих работах Кутищева Н. А., Жирякова С. Н.,

Эфендиев А. Г., Платонова Н. М., Платонов М. Ю. Анализ практики практики социальной работы в сельской местности изучали Кукушина В. С., Круппо С. М., Смирнов В. М., Тарасов П. С., Тапаев А. А. Организации социальной защиты населения рассматривались такими казахстанскими учеными Есентугелов А. Е., Притворова Т. П., Карагусова Г. Д., Наубетова Р. А.

К основным проблемам социального обслуживания в сельской местности можно отнести:

- недостаточность информации об учреждениях и предоставляемых услугах;
- недоступность для инвалидов социальной инфраструктуры (отсутствие пандусов или подъемников и недостаточная ширина дверных проемов)
- отсутствие высококвалифицированных специалистов, и многое другое [1].

В период с января по март 2017 года нами было проведено исследование, целью которого являлась изучение оценки качества и доступности социальных услуг населения. Данное исследование проводилось на базе ГУ «Отдел занятости и социальных программ» Успенского района Павлодарской области. Численность населения составляет 12547 человек, из которых 1157 являются клиентами данного учреждения.

В ходе исследования нами было опрошено 50 клиентов из них 74 % являются женщинами, а 26 % – мужчин. Среди опрошенных 30 % – являются лица старше 18 лет, 20 % – лица до 18 лет, 16 % – лица в возрасте от 18-25 лет, 14 % опрошенных – от 35 до 45 лет, 10 % – в возрасте от 45 до 55 лет, столько же от 55 до 65 лет, всем опрашиваемым была предложена анкета.

На вопрос: «Считаете ли Вы своевременным, полным и достаточным информирование о порядке работы систем учреждений социального обслуживания и порядке предоставления услуг» были выведены следующие результаты:

- 30 респондентов (60 %) ответили положительно;
- 15 человек (30 %) – дали ответ «частично»;
- 5 человек (10 %) ответили отрицательно.

Первопричиной обращения за социальной помощью респонденты назвали

- «неспособность к самообслуживанию» – 66 %;
- «отсутствие средств к существованию» – 50 %;
- «отсутствие близких родственников» – 54 %.

82 % опрошенных отметили, что в системах учреждений социального обслуживания условия оказания услуг доступны, остальные 18 % (9 человек) – что они доступны частично.

Большинство респондентов 86 % (43 человека) отметили, что услуги в системах учреждений социального обслуживания оказывались в срок, установленный при назначении данной услуги, но 14 % (7 человек) – написали, что сроки предоставления услуги затягиваются.

Период ожидания получения услуг респонденты оценили следующим образом:

- ждали более 30 минут – 54 % (27 человек);
- ждали менее 15 минут – 46 % (23 человека).

При этом 90 % (45 человек) респондентов считают, что очередь для получения услуги отсутствует и 10 % (5 человек) пребывали в очереди незначительный период.

Компетентностью персонала при предоставлении услуг «удовлетворены» 86 % (43 человека), «удовлетворены частично» 14 % (7 человек).

Для 96 % (47 человек) опрошенных качество жизни от получения услуг изменилось частично и для 6 % (3 человека) – не изменилось.

Конфиденциальностью предоставления социальных услуг частично удовлетворены 80 % (40 человек) респондентов, полностью – 14 % (7 человек) – полностью и 6 % (3 человека) не удовлетворены.

Оперативностью решения вопросов не удовлетворены 54 % (27 человек) опрошенных и 46 % (23 человека) – удовлетворены полностью.

Испытали трудности при оформлении документов на получение услуги 52 % (26 человек) опрошенных

На вопрос удовлетворенности доступности условий беспрепятственного доступа к объектам систем социального обслуживания 76 % (38 человек) ответили положительно, 8 % (4 человека) удовлетворены не полностью и 18 % (9 человек) не удовлетворены.

Большинство опрошенных, а именно 92 % (46 человек) в качестве способа дистанционного взаимодействия использовали – телефон и только 8 % (4 человека) – электронный сервис.

На вопрос «Обеспечен ли беспрепятственный доступ к услугам инвалидов и других маломобильных групп» 26 % (13 человек) опрошенных ответили «да», 60 % (30 человек) – «частично», ответили отрицательно 14 % (7 человек) опрошенных.

64 % (34 человека) опрошенных добирались до учреждения социального обслуживания от 30 до 60 минут, 12 % (6 человек) более часа и 8 % (4 человека) до 30 минут.

Большинство опрошенных или 88 % (44 человека) посоветовали бы данное учреждение своим родственникам и знакомым, а 12 % (6 человек) – не посоветовали бы.

Подводя итоги опроса можно дать следующие рекомендации для улучшения качества услуг в учреждениях социального обслуживания:

- привлекать к работе только квалифицированных специалистов;
- информировать население о работе учреждений, социальных услуг через средства массовой информации;
- проводить мероприятия по профилактике инвалидности и иждивенчества среди населения;
- привлекать средства для улучшения доступности социальной инфраструктуры для инвалидов и маломобильных групп не только из бюджета, но и от неправительственных организаций, спонсоров;
- оперативно решать проблемы клиентов.

ЛИТЕРАТУРА

1 Муратова К. Р. «Социальная поддержка на селе» / 2014 <https://www.scienceforum.ru/2016/1630/18853>

2 Закон «Об утверждении стандартов оказания специальных социальных услуг в области социальной защиты населения» № 532 от 16.07.2015

3 Холостова Е. И. «Социальная работа с инвалидами»: учебное пособие / М., – 2013. – 240 с.

4 Кукушина В. С. «Социальная защита населения»: учебный курс / М., – 2010. – 400 с.

5 Платонова Н. М. Платонов М. Ю. «Инновации в социальной работе»: учебное пособие / М., 2012. – 256 с.

КӨШБАСШЫНЫҢ ҚҰЗІРЕТТІЛІК ҚАСИЕТТЕРІ

ҚҰСМАНОВА А. Ш.

студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

КУДАРОВА Н. А.

аға оқытушы, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

«Құзіреттілік» терминін 20 ғасырдың ортасында американдық ғалым Н. Хомский енгізді. «Құзіреттілік» латын сөзі competent – қабілетті, қатысты деген мағынада. С. М. Вешнякова

Яғни «құзіреттілік – өз бетінше іске асырылатын қабілеттілік, ол оқушының алған білімдерінде, өмірдегі тәжірибиелеріне, құндылықтарына негізделеді» А. В. Баранников

Ғалымдардың пікіріне сүйене отырып, біз «құзіреттілік» ұғымына-оқушылардың жеке тұлғалық психологиялық ерекшеліктеріне байланысты меңгерген білімдерін, дағдылары мен біліктерін, танымдық және тәжірибелік іскерлігін өмірде дұрыс қолдану деген анықтама бере аламыз.

Тұлға құзырлығының қалыптастыру жолдары:

– білім беру жүйесіндегі жүйеге кіретін білім алушы жүйеден шыққанда түлек болады;

– тұлғаның ұжымға Евразийский национальный университеті арқылы әлеуметтік-психологиялық сипат деп тұжырымдайды. Б. Тұрғанбаева

Елбасы Н. Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050» «Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты жолдауында «Білім және кәсіби машық-заманауи білім беру жүйесінің, кадр даярлау мен қайта даярлаудың негізгі бағдары. Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек».

«Мұғалім әрдайым ізденісте болса ғана шәкірт жанына нұр құя алады» А. Байтұрсынұлы.

Мұғалімнің ізденісі, жан-жақтылығы құзіреттілік арқылы айқындалады. Құзіреттілік – ақпараттық және коммуникативтік болып екіге бөлінеді:

Ақпараттық құзіреттілік арқылы нақты объектілер көмегімен қажетті ақпарат іздеу, талдау, ұйымдастыру, түрлендіру, сақтау және ақпаратты беру біліктері қалыптасады [1].

Коммуникативтік құзіреттілік-қажетті тілдерді, қоршаған адамдар мен және оқиғалармен әрекеттестікте болу тәсілдерін білуді,

топта жұмыс жасау дағдыларын, ұжымдағы әр түрлі әлеуметтік рөлдерді меңгеруді қамтиды.

Ш. Уалиханов: «Халықтың кемеліне келіп өркендеуі үшін ең алдымен азаматтық пен білім қажет». Жалпы құзіретті адам дегеніміз-өзінің кәсіби қызметімен жоғары деңгейде айналысатын және кәсіби дамуын жобалай білетін, жан-жағындағы адамдарды өзіне қарата білетін тұлға.

Құзіретті тұлғаның өзіне тән қасиеті болуы тиіс. Олар ең бастысы: білімді; кәсібін жоғары дәрежеде меңгерген; жұмысын уақытында жасай білуі; көпшілік алдында сөйлеу қабілеті; адамгершілік; адамдармен тіл табыса алу; жауапкершілігі мол; кез-келген жұмысты тез игеруі; ойы жүйрік; үнемі ізденісте.

Көшбасшы ол-кішкентай топтармен жұмыс жасаса, ал құзіретті адам барлық үлкен жерлерде өзінің басшылық қабілетін көрсете біледі және көпшілік ортада бірден ерекшеленеді. Құзіретті адам болу үшін ең алдымен білімі мол болуы тиіс. Сонымен қатар -көшбасшылық қабілет жоғары болуы тиіс [2].

Мен өзім құзіретті адам ретінде Асанәлі Әшімұлы туралы айтып өтсем болады. Асанәлі Әшімұлы – 1937 жылы 8 мамырда Жамбыл облысы, Сарысу ауданы, Жайылма ауылында дүниеге келген. Балалық шағы кішкентай ауылда, қиындық көрумен өскен. Ол «Қазақфильм» киностудиясы және М. Әуезов атындағы Қазақ мемлекеттік драма-театрының актері, режиссеры, ҚР халық әртісі. 1961 жылы Алматы қаласының консерваториясын бітірген. Студент кезінде әр түрлі фильмдерде «Ботагөз», 1957, «Асау Ертіс жағасында», 1959, Бектасов «Бір ауданда», 1960, Болат «Ұшы қиырсыз жол», рөлдерін ойнады. Консерваторияның актерлік факультетін бітірген соң, «Қазақфильм» киностудиясында «Менің ұлым», 1962, «Торап», 1963 «Тұлпардың ізі», сияқты әр алуан бейнелер жасады. 1964 жылы Қазақ академиялық драма театрына шақырылды.

А. Әшімов-қазақ киносын әлемдік дәрежеге көтерген актерлардың бірі. Оның «Қыз Жібек» киносындағы Бекежан ролі, «Атаманның ақыры» киносындағы Шадияров және т.б ролі үшін 1972 жылы Қазақстанның мемлекеттік сыйлығын алды. Ең ауқымды кинодағы рольдерінің бірі – «Шоқан Уалиханов».

Жамбыл және Шымкент университеттерінің құрметті профессоры, 1979-1982 жылдары педогогикалық қызметпен шұғылданды. «Парасат» орденімен марапатталған.

Сонымен қатар шығармашылық адамы А. Әшімұлының өзі жазған кітаптары да бар. Олар: «Майраның әні», «Жан бөлек»,

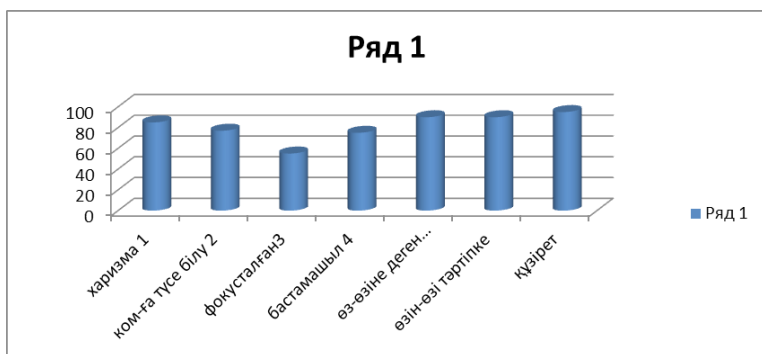
«Алаштың Асанәлісі», «Менің жанрым-күнделік», «Ғұмыр-дария». Ол өзінің кенже баласына өз атын беріп, Асанәлі деп атады.

Қорытындылай келе, Қүзіреттілік-ол адамға беріледі, бірақ оны әрі қарай дамыту өзінің еңбекте Евразийский национальный университетіне, білім алуына байланысты. «Бала балқытылған алтын, оны қандай құлыпқа құйып, қандай мүсін жасау ата-ананың, мұғалімнің қолында. К. Д. Ушинский.

«Көшбасшының негізгі қасиетті – танылу» А. Моруа

Андре Моруаның айтуы бойынша құзіретті көшбасшының бойында негізгі 7 қасиет болуы керек: харизма, коммуникацияға түсе білу, құзіреттілік, фокусталған, бастамашыл, өз-өзіне деген сенімділік, өз-өзі тәртіпке келтіру. Жалпы осы аталған қасиеттер кез-келген көшбасшының бойында болуы керек және әрбір аталған қасиетті кез-келген көшбасшы бойында дамыту керек. Көшбасшы адам-адам саласында қызмет атқарған соң жақсы психолог, коммуникацияға бейім, гуманды, мақсатқа жету кезінде сабырлы және дипломатты болуы керек [3].

Харизма, коммуникацияға түсе білу, құзіретті, фокусталған, бастамашыл, өз-өзіне деген сенімділік, өзін-өзі тәртіпке келтіру осы құзіреттердің маңыздылығы бойынша белгілінің деген сауалнаманың нәтижесі келесі сұлбада көрсетілген.

Сурет 1

Қүзіреттілік – бұл алынған білімдер мен біліктерді іс-жүзінде, күнделікті өмірде қандай да бір практикалық және теориялық мәселелерді шешуге қолдана алу қабілетін айтады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2012 жылғы 14 желтоқсан //Егемен Қазақстан. – 2012. – 15 желтоқсан. – 1-2-бб.

2 Тұрғынбаева Б.А. Мұғалімнің шығармашылық әлеуметін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе. – Алматы: Арман, 2005. – 174 б.

3 Г. Қ. Абдуллина. Болашақ психологтың кәсіби құзырлығы (оқу-әдістемелік құрал). – Семей, 2014. – 95 б.

4 А. К. Аманова. Болашақ педагог-психолог мамандарының кәсіби құзіреттілігі // Ғылым және Білім – 2015 атты студенттер мен жас ғалымдардың X халықаралық ғылыми конференциясы. – Астана, 2015.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЖИЗНЕСТОЙКОСТИ ОСУЖДЕННЫХ

МАНАТОВ А. А.

студент, КГУ имени А. Байтурсьнова, г. Костанай

САРКИСЯН Ш. В.

к.п.н., профессор, кафедра психологии и педагогики,
КГУ имени А. Байтурсьнова, г. Костанай

Условия, в которых протекает жизнедеятельность современного человека, часто по праву называют экстремальными и стимулирующими развитие стресса. Это связано с растущими быстрыми темпами уровнями безработицы, ростом техногенных и антропогенных катастроф, «горячими точками» и террористических актов, и ускорением общего ритма жизни современного человека. Очень часто они требуют значительных усилий от человека, как психологических, так и физических затрат в решении данных проблем. Все эти жизненные ситуаций, не только негативно воздействуют на человека, но и откладывают отпечаток на протекание всех психических процессов, тем самым имея тенденцию со временем закрепляться, переходя в личностные свойства и приводя впоследствии к развитию стрессовых расстройств у человека [1].

О проблеме влияния жизненных ситуаций на человека посвящено немало работ, особое внимание уделяют профилактике психических нарушений, возникающих в результате воздействия экстремальных факторов. Исследования по данной проблеме представлены в

публикациях Василюка Ф.Е. «Психология переживания. Анализ преодоления критических ситуаций», Магомед-Эминова М. Ш. «Личность и экстремальная жизненная ситуация», Серый А. В. «Система личностных смыслов: Структура, функции, динамика», Франкл В. «Человек в поисках смысла», Маклаков А. Г. «Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях» и в других научно-исследовательских работах [2].

Проблема устойчивости человека перед лицом жизненных трудностей всегда была интересна и значима, привлекала и привлекает внимание. Поэтому все больше интереса среди исследователей вызывают вопросы субъективного благополучия, качества жизни, вопросы жизнеспособности и жизнестойкости человека.

Несмотря на активное изучение феномена жизнестойкости психологами, сам термин «жизнестойкость» вошел в научную литературу последние десять лет и с каждым годом частота его использования возрастает, что говорит об увеличении количества исследований по данной проблеме [3].

Данный феномен рассматривали такие ученые как: Александрова Л. А. «Концепция жизнестойкости в психологии», Гэри К. и Э. Уильямс Дейл «Взаимосвязь между социальным интересом, отчуждением и психологической выносливостью», А. Г. Маклаков «Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях», Д. А. Леонтьев «Личностное в личности: личностный потенциал как основа самодетерминации», Муздыбаев К. «Стратегия совладания с жизненными трудностями», Шкуратова. И. П., Анненкова Е. А. «Личностные ресурсы как фактор совладания с кризисными ситуациями», Леонтьев Д. А., Рассказова Е. И. «Тест жизнестойкости» [3].

Термин «жизнестойкость» активно стал использоваться в психологических исследованиях. Однако важно отметить, что при изучении психологических процессов противостояния человека стрессу, способов преодоления экстремальных ситуаций, способностей к личностному развитию в трудных жизненных обстоятельствах используются различные понятия. Все они, отчасти, являются родственными понятию «жизнестойкость» и, прежде всего, отражают наличие существующих внутренних возможностей человека, которыми он может воспользоваться в различных ситуациях жизни [4].

В 2000 году термин «жизнестойкость» в научный оборот ввел исследователь Д. А. Леонтьев для обозначения качества «hardiness», предложенного С. Мадди в 1967 г [4]. В «Большом толковом словаре русского языка» под редакцией С. А. Кузнецова «жизнестойкий» – это «обладающий жизненной силой; способный вынести неблагоприятные условия существования» [5].

В понимании С. Мадди жизнестойкость или hardiness – это интегральная личностная черта, ответственная за успешность преодоления личностью жизненных трудностей. Факт, что жизнестойкость общая мера психического здоровья человека был подтвержден при изучении взаимосвязи между методом измерения «hardiness» (разработанным С. Мадди и Д. Хошабой) и шкалами Миннесотского Многофакторного личностного опросника [6].

Д. А. Леонтьев определяет жизнестойкость как «меру способности личности выдерживать стрессовую ситуацию, сохраняя внутреннюю сбалансированность и не снижая успешность деятельности» [6].

Анализируя жизнестойкость как психологический феномен, представляет интерес обратить внимание на различные его аспекты и проявления, психологические составляющие данного феномена.

Исходя из определения разнообразия жизни, а также различного проявления такого качества, как стойкость, можно говорить о многоаспектности феномена жизнестойкости.

Исследования С. Мадди и С. Кобейса продемонстрировали, что жизнестойкость – личностная характеристика, которая является общей мерой психического здоровья человека и отражает три жизненные установки: вовлеченность, уверенность в возможности контроля над ее событиями, а также готовность к риску [7].

Вовлеченность определяется как «убежденность в том, что вовлеченность в происходящее дает максимальный шанс найти нечто стоящее и интересное для личности». Человек с развитым компонентом вовлеченности получает удовольствие от собственной деятельности, в процессе которой он чувствует свою значимость, ценность [7].

Контроль представляет собой убежденность в том, что борьба позволяет повлиять на результат происходящего, пусть даже это влияние не абсолютно и успех не гарантирован. Противоположность этому – ощущение собственной беспомощности. Человек с сильно развитым компонентом контроля ощущает, что сам выбирает собственную деятельность, свой путь.

Компонент контроля сходен также с категорией локуса контроля Дж. Роттера, который представляет собой склонность человека

приписывать ответственность за происходящие в жизни события и результаты своей деятельности внешним силам (экстернальный, внешний локус контроля) либо собственным способностям и усилиям (интернальный, внутренний локус контроля) [7].

Помимо этих установок «жизнестойкость» включает в себя такие базовые ценности, как кооперация, доверие и креативность.

Высокий уровень жизнестойкости способствует оценке событий как менее травмирующих и успешному совладанию со стрессом [6].

Поэтому экстремальные ситуации разнонаправленно влияют на жизнестойкость личности: они могут как повышать ее, выступая «психологическим тренажером» для личности, так и снижать, ухудшая, в том числе, способность человека противостоять жизненным невзгодам.

К жизненным ситуациям, которым способствует развитию стресса можно отнести условия, в которых происходит жизнедеятельность лиц, с условно-досрочным освобождением. Попадая в жёсткие рамки, они встречаются с различными рода трудностями: социального, психологического и физиологического, к преодолению которых они не готовы. На этот болезненный процесс уходит много времени и сил, чтобы снять различные негативные последствия при попадании человека в новые условия [8].

Важным психологическим конструктором, позволяющим осужденному выжить и адаптироваться в сложных социальных условиях, и сохранению психического здоровья является жизнестойкость.

Жизнестойкость осуждённого играет важную роль, в процесс адаптации в новой для него социальной среде связан с определенными психологическими трудностями, поскольку неизбежно влечет изменение его социальных ролей и функций в структуре микрогруппы и необходимость изменения привычек, восприятия новых правил поведения. Нарушение процесса адаптации и, как следствие – процесса социализации индивида, приводит последнего к конфликту с социальной средой и нарушению норм и правил данного сообщества. Данные нарушения обусловлены психофизическими и возрастными особенностями отдельных индивидов, которые препятствуют усвоению ими ценностей данной социальной группы и в конечном итоге приводят к десоциализации индивида, его противопоставлению обществу. Для предупреждения совершения правонарушений в будущем десоциализированные индивиды нуждаются в повторной социализации, то есть ресоциализации [8].

Если рассматривать лиц, досрочно освобождаемых из исправительных учреждений с точки зрения степени их исправления, криминальной «зараженности», то можно заметить, что досрочно освобождаются, как правило, лица, исправившиеся или уверенно доказавшие суду свое исправление. Они получили необходимую нравственную и психологическую подготовку, не потеряли социально полезных связей с семьей и обществом, вполне могут успешно вернуться к правоуполномоченной деятельности, освоить новые социальные роли. И тогда начавшийся процесс исправления может быть успешно завершен при помощи ресоциализационных мер. Со стороны государства требуется контролировать процесс социальной адаптации и оказывать необходимую помощь в трудовом, бытовом и семейном устройстве [9].

Изучая процесс ресоциализации досрочно освобожденных от отбывания лишения свободы, можно констатировать, что начинается он задолго до освобождения, осужденного и состоит из двух последовательных, взаимосвязанных этапов: подготовки осужденного к жизни на свободе в период отбывания наказания в ИУ и помощи в социальной адаптации после освобождения [9].

Основная задача проведения первого этапа ресоциализации осуждённых – снять или минимизировать отрицательные последствия, вызванные изоляцией человека от общества и подготовить его к предстоящему освобождению [9].

На процесс социальной адаптации освобожденных от наказания влияют немало обстоятельств: эффективность исполнения наказания в виде лишения свободы; моральная, психологическая и организационная подготовка осуждённых к освобождению; осознанное усвоение осужденными новых социальных ролей после освобождения от наказания; восстановление социально полезных связей, правового статуса гражданина. К сожалению, на сегодняшний день перечисленные обстоятельства все еще имеют, так сказать, негативную окраску, характеризуются знаком «минус» [10].

Таким образом, жизнестойкость личности – это особый механизм, который включает в себя основные компоненты психофизиологий, социально-психологический и личностно-смысловой уровень развития психики человека. Работа данного механизма направлена на решение стрессовых ситуаций, тем самым настраивая себя на саморегуляцию и на благоприятное проживание собственной жизни. Для осуждённых с условно-досрочным освобождением, жизнестойкость является основным компонентом адаптации к

напряженным условиям для жизни, возвращая их в общество в качестве социально полезных и безопасных членов общества.

Поэтому тема особенности жизнестойкости осуждённых очень актуальна в современном обществе.

ЛИТЕРАТУРА

1 Анцыферова А. И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысливание, преобразование ситуаций и психологическая защита // Психологический журнал, 1994. – Т. 15. – № 1. – С. 3–19.

2 Асмолов А. Г. Личность как предмет психологических исследований. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 461с.

3 Александрова, Л. А. «К осмыслению понятия «жизнестойкость личности» в контексте проблематики психологии способностей» / Психология способностей: Современное состояние и перспективы исследований: Материалы научн. конференц. – М.: Институт психологии РАН – 2005. – 16-22с.

4 Александрова А. А. К концепции жизнестойкости в Психологии // Сибирская психология сегодня. Сборник научных трудов. Вып. 2, 2004. – 82-90с.

5 Большой толковый словарь русского языка. Ред. Кузнецов С. А. – СПб.: Норинт, 2000. – 1536 с.

6 Леонтьев, Д. А., Рассказова Е. И. Тест жизнестойкости. – М.: Смысл, 2006. – 63 с.

7 Мадди и С. Кобейс. Жизнестойкость и совладающее поведение личности, 1999 – 117 с.

8 Дебольский М.Г. Психологическая служба уголовно-исполнительной системы// Энциклопедия юридической психологии/ Под общ. ред. проф. А.М. Столяренко. – М.: Юнити – Дана, 2003. – 609 с.

9 Голодов П.В.: Процесс ресоциализации осужденных, отбывающих наказание в виде лишения свободы: контекстный подход//ВИПЭ ФСИН России, Вологда, 2007. –171 с.

10 Франкл В. Сказать жизни «Да!»: Психолог в концлагере/ Виктор Франкл: Пер.с нем. – 4-е изд. – М.: Альпина Нонфикшн, 2013. –239с.

ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК МЕТОД ФОРМИРОВАНИЯ ОБРАЗА МИРА

МИРАНОВИЧ В. А., ЖАНЗАКОВА Д. М., КОВЕРКО И. А.
студенты, ПГПИ, г. Павлодар

Стремительно возрастающий потенциал информационно-коммуникационных технологий, степень их внедрения и использования в разных областях жизни общества становятся решающими факторами успешного социально-экономического развития Республики Казахстан. В современном мире качественное изменение информационной среды идёт быстро и затрагивает все сферы жизнедеятельности человека. С помощью информационно-коммуникативных потоков связано всё население земного шара и обыденная реальность становится всё более зависимой от современных информационных технологий. Информационная среда включает в себя такие понятия как информационные потоки и информационные влияния различной природы, которые испытывает человек. Её характеризует совокупность меняющихся факторов, оказывающих на человека прямое или косвенное воздействие, которое может быть сиюминутным или длительным. С помощью информационной среды общество навязывает человеку стереотипы поведения, ценности и установки личностного ориентирования [1, с. 67]. Психологическому воздействию информационной среды в наибольшей степени подвержена духовная сфера общества, деформация и деструктивные изменения (психоэмоциональная и социальная напряженность, искаженные нравственные нормы и критерии, ложные ориентации и пр.) которой влияют на состояние и процессы в основных сферах общественной жизни [2, с. 74]. Психологическое воздействие оказывается преднамеренно на осознаваемом уровне и играет как положительную, так и отрицательную роль. Это мобилизация или демобилизация воли личности или коллектива, повышение или снижение трудовой мотивации, активность на профессиональном поприще, развитие разносторонних качеств личности и пр. Наиболее общий вид информационной среды включает следующую совокупность: субъекты информационного взаимодействия или воздействия; сама информация, предназначенная для использования субъектами информационной сферы; информационная инфраструктура,

обеспечивающая возможность осуществления обмена информацией между субъектами; общественные отношения, которые складываются в связи с передачей, формированием, распространением, хранением информации [3, с. 11]. Первая характерная особенность современной информационной среды – ее постоянное и стремительное расширение, осуществляемое человеком. Вторая характерная особенность современной информационной среды – одновременное функционирование в ней информации, адекватно отражающей существующий мир, и искаженной информации. Очевидно, что трансформация и изменение информации используется определенными субъектами для оказания воздействия на психику людей и изменения их поведения. Таким образом, организованное изменение информационной среды выступает своеобразным информационным оружием. Тот факт, что человек для реализации социального поведения в обществе нуждается в регулярном притоке информации, в настоящее время практически не вызывает сомнения. Прекращение информационной связи может стать причиной различных психических аномалий, вплоть до психических заболеваний. Огромное влияние на человека оказывает как постоянный информационный контакт с окружающей социальной средой (или отсутствие такового), так и объем, содержание и структура информации. Многими исследователями отмечается, что повседневная жизнь человека все больше зависит от массовой коммуникации (радио, телевидение, периодические издания, информационные системы, социальные сети и пр.), создающей «субъективную реальность». Очевидно, что эффект воздействия информационной среды на человека находится в зависимости от того, какие механизмы воздействия при этом используются [3, с. 19]. Заражение – это передача определенного эмоционально-психического настроя, воздействует на эмоционально-бессознательную сферу человека. Внушение – это воздействие на бессознательное, но вербальными средствами. Внушение тем значительнее, чем более авторитетен источник информации. Внушаемость, представляющая собой степень податливости внушению, выше у лиц со слабой нервной системой, с резкими колебаниями настроения. Приемы внушения направлены на снижение критичности человека при приеме информации и использование эмоционального переноса. Новый факт связывается с фактами, к которым человек относится эмоционально положительно, чтобы произошел перенос эмоционального состояния на новую информацию.

Убеждение – это воздействие на логическое мышление, разум человека. В процессе убеждения часто используются следующие манипуляции: подмена тезиса в процессе доказательства; использование для доказательства тезиса доводов, которые его не доказывают или верны частично; применение заведомо ложных доводов и др. Подражание – это воспроизведение деятельности, поступков, качеств другого человека. Психологическое воздействие информации на человека означает, что происходит изменение механизмов регуляции поведения и деятельности человека. Средствами воздействия выступают: вербальная информация; невербальная информация (мимика, жесты, позы); вовлечение человека в специально организованную деятельность и др. Основной целью воздействия является введение новой информации в систему взглядов и установок человека, а также изменение структурных отношений в этой системе. Социально-психологические установки – это состояние психологической готовности человека, которое складывается на основании опыта и оказывает влияние на реакции человека относительно социально значимых объектов и ситуаций. Выделяют следующие функции установок: функция приспособления; эго-защитная функция; ценностно-выразительная функция; функция организации мировоззрения [3, с. 23]. В условиях новой информационной реальности многие виды деятельности связаны с процессами приема и переработки информации. На основе информации у человека формируется внутренняя картина мира, которая определяет его отношение к действительности. Поэтому наличие таких компонентов, как неполнота, перенасыщенность, неупорядоченность информации, а также «загрязнение» информационной среды влияет на деятельность человека самым негативным образом и влечет за собой «плачевные» последствия, которые проявляются в виде ошибок, аварий, профессиональной деформации и пр. Доминирование образной формы представления информации над понятийной приводит к тому, что мышление субъекта становится «конкретным». Следствием такого вида мышления становится «привязанность» мысли к конкретному объекту или ситуации, что снижает способности к прогнозу, обобщению, синтезу. Картина мира человека во многом формируется с помощью глобальных СМИ с использованием информационных технологий. Поступающая информация минует фильтр сознания и воздействует непосредственно на чувства. В результате в представлении мира человека понятийная и образная составляющие

слабо взаимосвязаны. У большинства представителей молодого поколения под воздействием телевидения, компьютерных игр, социальных сетей и даже современной литературы формируется особый тип мышления и сознания, который обозначается как клиповое (от англ. clip – фрагмент) [3, с. 6]. Клиповое мировоззрение строится по принципу формирования видеоряда музыкального клипа, который часто представляет собой практически не связанные образы. Владелец клипового мышления воспринимает мир не целостно, а как череду мало связанных между собой фактов и часто не способен анализировать какую-либо ситуацию, ведь её образ не задерживается в мыслях надолго, он почти сразу исчезает, а его место тут же занимает новый (бездумное переключение телеканалов, просмотр новостей, рекламы и т.д.) [4, с. 76]. Негативное влияние загрязнённости информационной среды, прежде всего, проявляется в разрушении системы ценностей человека [5, с. 99]. Как известно, ценности лежат в основе социальных систем, именно они наиболее уязвимое место общества. Наибольшая опасность информационного влияния наблюдается в детском и подростковом возрасте, в то время, как доверие преобладает над разумом, а эмоции – над интеллектом. Ревизии подвергаются нравственные критерии успеха в обществе. С точки зрения получения новой информации складывающаяся «искусственная реальность», которая важна для каждой личности, «делает познание мира относительно менее необходимым и ценным». В подобных условиях сознание субъекта является отражением не объективной реальности, а некоторого «виртуального мира», который создан на основе специфически организованной информационной модели с использованием информационных технологий. Погружение человека в такую «виртуальность» с течением времени очень сильно отгораживает человека от реальности. С другой точки зрения, те, кто искал возможность восполнить недостаток внутреннего содержания впечатлениями внешнего мира, могут реализовать это с помощью современной информационной среды, что позволяет человеку социально желательным образом уходить от решения собственных проблем. Таким образом, «загрязнённость» информационной среды воздействует в различной степени на объект информации, в зависимости от объективных характеристик каждой отдельной личности. Возрастание объема передаваемой информации с сохранением «засорённости» среды необходимо рассматривать как компонент риска для психологического

благополучия личности. В настоящее время основными методами борьбы с загрязнением информационного пространства являются:

- повышение уровня осведомленности о проблеме;
- доведение до общества мысли о том, что информационное загрязнение не отличается от других важных проблем, которые касаются загрязнения окружающей среды;
- развитие технологий способных распознавать и устранять определенную информацию («вредную», бесполезную, несущественную и др.);
- регулирование количества поступающей информации с помощью инструментов ценовой политики [6, с. 109].

На сегодняшний день значительное число специалистов заинтересовано в создании и внедрении инструментов, которые способны автоматически устранять информационное загрязнение. Создание таких программ требует применение технологий смысловой обработки информации на гораздо более глубоких уровнях, чем существуют сегодня. Однако подобные технологии пока не продвинулись дальше спам-фильтров.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Андреева Г.М. Социальная психология. М.: Аспект Пресс, 2012. - 363с.
- 2 Шуванов В.И. Социальная психология управления. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2013. 463 с.
- 3 Делягин М.Г. Драйв человечества. Глобализация и мировой кризис / М.Г. Дружилов С.А. Нравственные аспекты успеха в обществе / С.А. Дружилов // Ценности и смыслы. 2009. № 1. С. 90–102.
- 4 Задохина Н.В. Культура логического мышления и проблемы ее формирования в образовательных учреждениях МВД России. Вестник Московского университета МВД России № 1-2014 г. с.206-209.
- 5 Дружилов С.А. Нравственные аспекты успеха в обществе / С.А. Дружилов // Ценности и смыслы. 2009. № 1. С. 90–102.
- 6 Gostev A, Tucker J.C., Gilliland M. Zemlyanin: The emerging global citizen? (essays on the evolution of human consciousness). Moscow San Francisco, 1998.
- 7 Ковалев Г.А. Психологическое воздействие: теория, методология, практика: дис. д-ра психол. наук. – Москва, 1991. 477с.

8 Крысько В.Г. Социальная психология. ИНФРА-М, 2012. – 256 с.

9 Шуванов В.И. Социальная психология управления. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2013. 463 с.

ОҚУ МЕН ТӘРБИЕ ҮРДСІНДЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТРЕНИНГ САБАҚТАРЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

МҰҚАШЕВА І. Б., БЕЙСЕМБЕКОВА Н. Д.
студенттер, «Авиценна» медициналық колледжі, Семей қ.
ҚАНАТҰЛЫ М.
оқытушы, «Авиценна» медициналық колледжі, Семей қ.

Егеменді елдің жас ұрпақтарын тәрбиелеу, талапқа сай білім беру бүгінде уақыт күттірмес мәселердің бірі болып табылады. Сол себепті қазіргі кезде мұғалімге шығармашылықтың теориясы мен практикасы жайлы білім беріп қою жеткіліксіз. Біліктілігін арттыру жұмысы шеңберінде олар шығармашылықтың жаңа түрі адамның өзін-өзі өзгертуі, қайта түрлетуі арқылы кәсіби шеберліктің шыңына көтерілуінің жолдарын меңгеруі тиіс [4, 3-4 б.].

Оқу барысында оқушыны өз бетімен іздендіре отырып өзіне деген сенімділігін оятып, өз ойын анық жеткізе білетін, дұрыс шешім қабылдай алатын, яғни жеке тұлға болып қалыптасуына бейімдеу қажет болып тұр. Білім мекемелеріндегі педагог кадрлар сабақты тиімді өту үшін қандай әдістер дұрыс болады деген ізденіс үстінде. Оқытуды тиімді ұйымдастырудың бірі – тренинг сабағы. Әдетте тренинг үлгісін пайдалануда түрліше келенсіздіктер кездеседі. Осы мәселеге байланысты тренингті сабаққа ұштастыру мақсатында оның жалпы жүргізілу жолынан мағлұматты айқындау қажеттігі туындады.

Тренинг – бұл қатысушыларды өмірлік дағдыларды қалыптасуы үшін белсенді түрде іске тарту арқылы, кері байланыс орнату және интерактивті әдістеме көмегімен оқыту, өзін-өзі қалыптастыру мүмкіндіктері және қоғам өміріне Евразийский национальнй университетте қатысты ақпаратты беру және алуда жасалатын әрекет. «Тренинг» психологиялық термині ағылшынның «to train» – оқыту, баптау, жаттықтыру сөзінен шыққан. Бұл оқу құралында «семинар» және «тренинг» терминдерінің мәні бірдей. Сол сияқты «бакер/трәнер» және «жетекші», «микротоп» пен «кіші топ» та сондай [2, 15 б.].

Тренинг – аса қызғылықты процесс! Өмірінде тым болмаса бір рет тренингке қатысқан адам бұл оқиғаны ұзақ жадында сақтайды.

Кең мағынадағы тренинг бұл:

- өзін және қоршаған әлемді тану;
- қарым-қатынас арқылы «Менді» өзгерту;
- сенімді ау-жайда (атмосферада) және формалды емес жағдайда қатынасу;
- білімді бойға сіңіруге арналған ықпалды жұмыс түрі;
- ептіліктер мен бейімділіктерді қалыптастыру үшін құрал.

Егер адамды оқыту интербелсенді өтсе, ақпаратты тезірек бойына сіңіреді. Бұл кезде ол ақпаратты алумен бір мезгілде түсініксіз тұстарды талқылау, сауалдар қою, сол тұста алған білімін бекіту, мінез-құлық ептіліктерін қалыптастыру мүмкіндіктерін иеленеді. Мұндай тәсіл қатысушыларды процеске еліктіреді, ал оқыту процесінің өзі жеңіл және қызғылықты болады.

Өз тәжірибесін иелЕвразийский национальнй университет тренинг кезіндегі таным процесінің негізі болып табылады. қарым-қатынастық формалды емес жағдайын тренингте жетекші қамтамасыз етеді. Ол қатысушылармен тең дәрежеде қатынас жасайды: ол – барлығы сияқты, ол – топтың бөлігі. Ол топпен бірге жұмыс ережесін орнатады. Ол топты алдағы мақсатқа жетелейді.

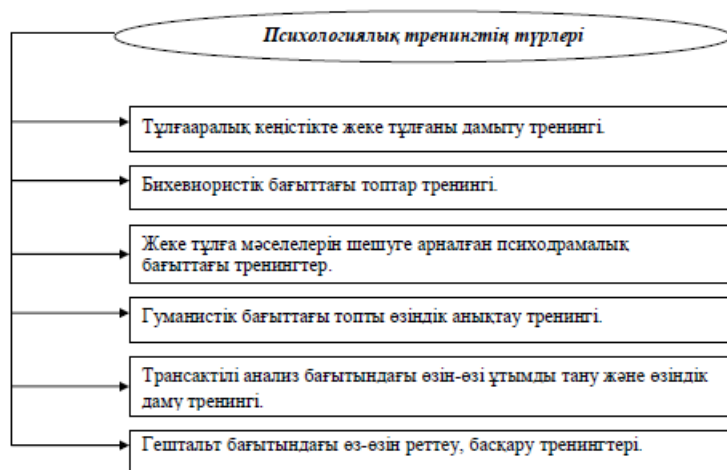
Жоғарыда айтылғандардың бірі тренингті дәстүрлі сабақтардан ерекшелендіреді. Одан басқа тренинг үшін қатысушыларды аудиторияда ерекше орналастыру тән – олар шеңбер бойымен отырады. Шеңбер, немесе оны тағы тренингтік шеңбер деп те атайды, мұндай сабақтар үшін қажетті шарт болып табылады. Сондықтан тренингке арналған аудитория кең, жиһаздары еркін жылжытылатын болуы тиіс. Одан адамдарды бір-бірінен кілегейлейтін ешқандай кедергілердің (столдар, парталар, артық орындықтар) болмағаны жөн. Шеңбер сенімді ау-жайдық (атмосфераның) туындауына ықпал етеді, қатысушыларға бәрін көруге, бір-бірімен және жетекшімен еркін араласуға мүмкіндік береді. Сондай-ақ шеңберде болу адам санасында қауіпсіздікпен, сенім сезімімен, қызығушылық пен зейіннің болуымен теңестіріледі (ассоцирленеді).

Тренингтің тағы бір ерекшеліктерінің біріне қатысушылардың аздаған тобымен жұмыс істеу үшін көп уақыт жұмсауды жатқызуға болады. Оқудың интерактивті әдістерін пайдаланумен өткізілетін сабақ тренинг деп аталады. Тренинг дегеніміз не? Тренинг сөзі (ағылшын тілінен train – тәрбиелеу, оқыту, үйрету, машықтандыру) – бұл жұмыс нәтижесіне және қажетті машықты дамытуға қол

жеткізуге бағытталған, машықтану және қандай да бір саладағы жүйелі тапсырмаларды, әрекеттерді немесе ойындарды орындай білу [3, 154-157 б.].

Тренинг оған қатысушыларға ақпарат жетіспейтін бөлімшелерге, құрдастарының қысымына төзе алатындай дағды, тәлім (мінез-құлық) қауіпсіздігі дағдысын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Тренингтің талассыз беделі – ол оқу процесіне барлық қатысушылардың белсенді болуын қамтамасыз ету болып табылады [1, 17-22 б.].

Қазіргі таңда психология ғылымының бізге мәлім әртүрлі тұрғыда бағытталған мектептері мен орталарында қолданылатын тренинг түрлері кездеседі. Оларды төмендегідей сипатта жіктеп беруге болады.

Сурет 1 – Психологиялық тренингтің түрлері

Тұлғааралық кеңістікте жеке тұлғаны дамыту тренингі.

Бихевиористік бағыттағы топтар. Оларға өмірлік іскерліктер тренингі жатады. Бұл бағыттың мәні – егер адам өз тәжірибесін үйрЕвразийский национальный университет арқылы жинаса, онда оны тиімсіз мінез-құлық реакцияларынан арылтып, неғұрлым бейімді реакцияларды орындауға үйрету қажеттілігінде жатыр.

Жеке тұлға мәселелерін шешуге арналған психодрамалық бағыттағы тренингтер. Психодраманың пайда болуы Дж. Леви Мореноның есімімен тығыз байланысты. Ол өзі ұсынған әдісін

«терең эмоционалды хирургия» деп атады. Психодрамаға қатысушылардың сахнада эмоционалды әсер алуына жағдай жасалып, қобалжудан, мазасызданудан арылуға, мінез-құлықтың тиімсіз формаларын жеңуге, өзіндік шығармашылық және азаматтық ахуалын көркейтуге мүмкіндік жасалады.

Гуманистік бағыттағы топты өзіндік анықтау тренингі. Гуманистік психологияның негізгі пәні – жеке тұлға және оның ерекшелігі, адамның қоршаған әлемді және өзінің ондағы орнын сезіне білуі деп анықталатыны бізге мәлім. Яғни, гуманистік бағыттағы тренингтердің негізгі қасиеті қатысушылардың өз ішкі дүниесін аша білуі, өз-өзін және өзіндік «Менің» сезіне білуі, жауапкершілік пен «мұнда және қазір» ұстанымын қолдана білу сияқты сапаларын дамыту мен жетілдіру болып табылады.

Транзактілі анализ бағытындағы өзін-өзі ұтымды тану және өзіндік даму тренингі. Трансактілі анализ психоанализ тұжырымдамасына негізделіп құрастырылған. Оның негізін салушы Эрик Берн болды. Оның пікірінше, әрбір жеке адам белгілі-бір уақытта Эго күйлері деп аталатын басты үш күйдің біреуінде тіршілік етеді. Эгоның бұл күйлері «Ата-ана», «Ересек» және «Бала» деп үш күйге жіктеледі.

Гештальт бағытындағы өз-өзін реттеу және басқару тренингтері. Топтық гештальттерапияның негізін салушы Фредерик Перлз болды. Гештальттерапияның негізгі міндеті – дене процесстерін ынталандыру және қатысушылардың өзіндік «Менің» сезіне білуді дамытуға ықпал ету болып табылады [3, 157-163 б.].

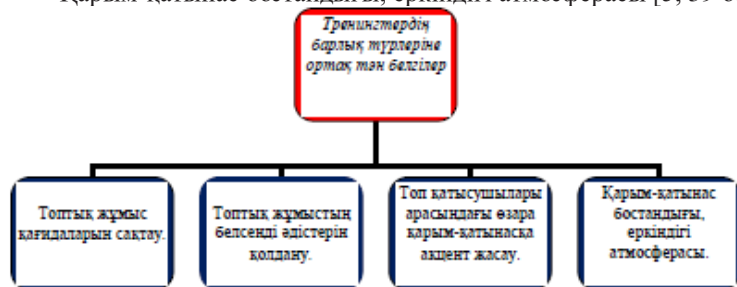
Жоғарыда айтылған тренинг түрлерінің барлығына тән ортақ белгілері бар:

Топтық жұмыс қағидаларын сақтау. Олар: қатысушылардың белсенділігі; серіктестік қарым-қатынас, яғни қатысушылардың әрбіреуінің құндылығын мойындау; топтық жұмыс процессінде қатысушылардың зерттеуші позициясы; қатысушыларға басқа адамдардың көзімен өзінің мінез-құлығына объективті қарау мүмкіндігін беру, бұл кері байланыс негізінде жүзеге асады.

Топтық жұмыстың белсенді әдістерін қолдану. Негізгі әдістер топтары – бұл интерактивті ойындар және топтық дискуссиялар. Олардың негізінде жасалған нақты тренингтік техникалар саны бірнеше мыңға жетеді.

Топ қатысушылары арасындағы өзара қарым-қатынасқа акцент жасау. Жұмыс барысында топ қатысушылары арасында қалыптасатын қатынастар жүйесі топтық динамика деп аталады.

Қарым-қатынас бостандығы, еркіндігі атмосферасы [5, 39 б.].

Сурет 2 – Психологиялық тренингтердің барлық түрлеріне ортақ тән белгілер

Тренинг жағдайындағы қарым-қатынас, кәдімгі тұлғааралық қатынастарға қарағанда, интенсивті, эмоционалды, ашық, шынайы болып келеді. Топпен жұмыс істеудің бастапқы кезеңдерінде жүргізушінің негізгі міндетіне сәйкес атмосфераны қалыптастыру, осындай қарым-қатынас үшін психологиялық қауіпсіз жағдайларды модельдеу [6, 7-8 б.]

Тренинг ережелеріне тоқталар болсақ, тренингтік топ құрамы шамамен 8-18 адамға дейін болуы керек, ал шағын топтар да 4-6 адамнан болғаны тиімді. Оны ұйымдастырып, жүргізудің өзіндік нормалары, ұстанымдары бар. Топ өзара бірлесіп түзілгені дұрыс, ол төмендегі параметрлерге сай болуы қажет.

Нақты болуы;

Орындалуы мүмкін болуы;

Барлық қатысушыларға түсінікті болуы;

Ережелер саны аз болуы.

Тренер тренинг үрдістерінде оқытудың интерактивті әдістемесін қолданады, атап айтсақ: ақыл-ой шабуылы, аз топтағы жалпы пікірталас, мини-лекция, рөлдік ойындар, презентация, ашық және жабық сұрақтар, ситуациялық ойындар және т.б.

Тренингтің тиімді өтуі оқытудың интенсивтілігіне, топ мүшелеріне жаңа ойларды шығару, белсенділік таныту, жұмыла әрекет ету, түсіне білу, қабылдай алу, жекебасты кемсітпеу, ашыла білу талаптарын сақтаумен байланысты көрінеді. Кез-келген тренинг соңынан қорытынды жасалады, бұл процедура қатысушылардың алған әсерлерімен бөлісуіне, өз тілектерін айтуға және ұйымдастырушылар мен тренерге ескерту жасауларына есептелген. Қорытынды жасауда тренингті бағалау бойынша «кері

байланыс сауалнамасы» түрінде толтыру арқылы жүргізуге болады. Барлық айтылғандарды дұрыс қабылдап, келесі семинарда сынды ескерту қажет.

Осы талаптарға сәйкес, студенттерге 3-күн қатарынан тренинг жүргізіп көрдім. Тренинг жүргізу барысында келесідей нәтижелерге қол жеткіздім:

Кесте 1 – Студенттердің тренингтерге қатысу көрсеткіштері

Қатысу формалары	1-ші күн		2-ші күн		3-ші күн	
	Саны	Пайыздық үлеспен (%)	Саны	Пайыздық үлеспен (%)	Саны	Пайыздық үлеспен (%)
Белсенді қатысу	3	21	9	64	12	85
Орташа қатысу	10	71	4	28	2	15
Пассивті қатысу	1	8	1	8	0	0
Топта барлығы – 14 студент						

Бұл жерден студенттердің белсенділігі күннен-күнге артып келе жатқандығы байқаймыз.

Тренинг сабақтарын тиімді пайдалану арқылы студенттердің бойына білім мен тәрбиені сіңіре аламыз. Тренинг элементтерін сабақта тиімді, білімдері шындалады, әртүрлі қиындықтардан шығудың психологиялық шешімдерін қарастыруды үйренеді, алған теориялық білімдерін өмірмен байланыстырып пайдалану жолдарын айқындайды [9, 7 б.].

Осыған байланысты келесідей ұсыныстарды ұсынамын:

Оқу орындарында пәндер тізбегінде тренинг сабақтарының санын арттыру

Оқу мен тәрбие процессінде барлық түрлерінде тренинг элементтерін қолдану.

Бүгінгі қоғам мүддесіне лайықты, жан-жақты жетілген, бойында ұлттық сана мен парасат қалыптасқан азамат тәрбиелеп өсіру біздің алдымызда тұрған басты міндеттеріміздің бірі. Бұл ретте студенттер арасында тренингтік сабақтардың қосар үлесі зор!

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Фопель К. Технология ведения тренинга. Теория и практика. М., 2003

2 О. В. Евтихов., Практика психологического тренинга. Санкт-Петербург, 2004

О. Горбушина. Психологический тренинг. Секреты проведения. – СПб.: Питер, 2008, 154-163 бб.

Оқыту мен тәрбиені тиімді ұйымдастырудың бірі – тренинг сабағы // Оқушы тәрбиесі. – 2012. - № 6, 3-4 бб.

Емельянов Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение. Л.: Изд. ЛГУ, 1985.

Вачков И.В. Психологический тренинг как средство развития профессионального самосознания педагогов // Школа здоровья. 1995. № 3.

Пузиков В.Г. Технология ведения тренинга. СПб.: 2007.

Большаков. В.Ю. Психотренинг: Социодинамика. Упражнения. Игры. СПб.: Социально-психологический центр, 2006.

18 программ тренингов: Руководство для профессионалов / Под науч. Ред. В.А. Чикер. – СПб.: Речь, 2008.

ОСОБЕННОСТИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ

НЕТАЕВА Н. Т.

студент, ПГПИ, г. Павлодар

ДЕМИДЕНКО Р. Н.

к.б.н., доцент, профессор, ПГПИ, г. Павлодар

В современных условиях уровень развития любого государства определяется не столько богатством природных ресурсов и экономики страны, сколько интеллектуальным потенциалом, успешностью освоения и внедрения новых технологий в науке и производстве, а это может сделать только человек, который интеллектуально развит как личность.

Интеллектуальное развитие детей зависит от многих факторов, прежде всего от культуры семьи (социальная сфера в которой «обитает» ребенок). Если постоянно будет повышаться благосостояние семьи, то на первом месте будет стоять образование. Раньше считалось, что интеллектуальные способности передаются из поколения в поколение. В данное время можно убедиться, что интеллект формируется и развивается в процессе обучения по разным программам [1, с. 79]. Многие педагоги заинтересованы в том, чтобы их подопечные могли быстро разбираться в условиях задачи,

классифицировать, находить закономерности, анализировать. В современном обществе просто необходимо уметь выполнять, многие операции и обществу нужны люди, которые будут внедрять новые технологии, разрабатывать различные теории и гипотезы. Ведь это будущий потенциал страны [2, с. 123].

В связи с этим целью современной системы образования является создание наиболее благоприятных условий для формирования высокообразованной интеллектуально развитой личности. Над этой проблемой трудились многие ученые: Н. С. Лейтес, А. М. Матюшкин, В. И. Панов, Е. Л. Яковлева, Ю. Д. Бабаева, В. А. Ясвин, В. А. Орлов, В. П. Лебедева, С. Д. Дерябо, В. С. Юркевич и другие.

Проблема интеллекта и способов его диагностики является одной из базовых проблем психологии. Изучение интеллекта способствует более глубокому раскрытию основных закономерностей психического развития индивида, пониманию природы индивидуальных различий в проявлении общих способностей. Вместе с тем проблема интеллекта включена в более широкий социальный и личностный контекст.

Система образования является одним из факторов экономического и социального прогресса общества. Она должна быть направлена на развитие личности ребенка, его умственных способностей, на создание условий для его самоопределения и самореализации. Уровень умственного развития в большой степени влияет на эффективность осуществления этих проблем. Этим и подчеркивается актуальность настоящего исследования.

Младший школьный возраст является наиболее сензитивным к потенциальным возможностям разностороннего развития ребенка. Ведущей в младшем школьном возрасте становится учебная деятельность. Она определяет важнейшие изменения, происходящие в развитии психики детей на данном возрастном этапе. Основные достижения этого возраста обусловлены ведущим характером учебной деятельности и являются во многом определяющими для последующих лет обучения: к концу младшего школьного возраста ребенок должен хотеть учиться, уметь учиться и верить в свои силы [3, с. 154].

Полноценное проживание этого возраста, его позитивные приобретения являются необходимым основанием, на котором выстраивается дальнейшее развитие ребенка как активного субъекта познаний и деятельности. Основная задача взрослых в работе с детьми младшего школьного возраста - создание оптимальных условий для раскрытия и реализации возможностей детей с учетом индивидуальности каждого ребенка.

Для диагностики уровня интеллектуальных способностей учащихся мы использовали тест, описанный А. И. Савенковым.

Данный тест ориентирован на детей старшего дошкольного возраста и младших школьников (6...10 лет). Он включает 6 групп заданий (субтестов) [4, с. 15].

Первый субтест (закономерности). Продолжение рядов, геометрических рядов по установленной закономерности. Направлен на определение уровня способности действовать с заданной логикой, выявить закономерности. Включает пять постепенно усложняющих заданий.

Второй субтест (ассоциации). Рисование изображений по ассоциациям. Испытуемому необходимо заключить рисунок так, чтобы изображенное пятно стало похоже на реальный объект. Основным критерий – оригинальность. Направлен на определение гибкости мышления и способность делать аналогии. Предлагается 4 пятна разной конфигурации.

Третий субтест (анalogии). Геометрические аналогии. Ребенку предлагается пара геометрических фигур, определенным образом связанных друг с другом, а также первая из двух фигур второй пары. Задача найти четвертую. Направлен на выявление уровня логического мышления операций сравнения и обобщения.

Четвертый субтест (классификация). Выявление общих понятий. Испытуемому предлагается четыре изображения, три из которых объединены общим понятием, одно к данному понятию не относится. Это изображение надо вычеркнуть. Направлен на выявление способностей к установлению конкретных связей и зависимостей, классификации предметов и явлений.

Пятый субтест (гибкость мышления). Испытуемому предлагаются кружки и треугольники. Необходимо дорисовать их так, чтобы полученные изображения были похожи на реальные объекты. Основным критерий - оригинальность. Направлен на выявление гибкости мышления.

Шестой субтест. Вербальные аналогии. Необходимо дописать нужное слово во второй паре по аналогии с первой парой. Направлен на выявление особенностей понятийного вербального мышления, определение уровня логических абстракций.

Результаты исследования, представленные на рисунке 1, показали, что в среднем дети справились с заданиями теста в пределах возрастной нормы, о чем свидетельствует средний балл по

классу 39 %. На высоком уровне развития находятся 11 % учащихся, что редко встречается и свидетельствует о незаурядности ребенка.

На умеренно высоком уровне – 23 % детей, это свидетельствует, что эти учащиеся показали интеллектуальные способности выше среднего уровня. Такой уровень развития, является необходимым и достаточным для обучения даже по усложненным и расширенным программам.

На среднем уровне интеллектуальных способностей находятся – 23 % учащихся. Типичен для детей и достаточен на каком-то определенном уровне. Ниже среднего – 28 %.

Низкий уровень – 11 %. Эти учащиеся показали низкий уровень интеллектуальных способностей. Они постоянно испытывают трудности при решении задач, усвоении учебного материала.

Рассмотрим в процентном соотношении задания теста по классу

Логика = 5 % по классу;

Ассоциации 9 % по классу;

Геометрические аналогии 10 % по классу;

Классификация 3 % по классу;

Гибкость мышления 8 % по классу;

Вербальные аналогии 4 % по классу;

Анализ развития мыслительных операций свидетельствует о том, что они недостаточно развиты у детей, им требуется коррекционно-развивающая работа. Нами была разработана коррекционная программа, направленная на развитие интеллектуальных способностей [5, с. 35].

После коррекционной работы с учащимися в конце учебного года, мы провели диагностику по методике на интеллект и получили такие результаты.

В среднем по классу учащиеся справились с заданием теста в пределах возрастной нормы, о чем свидетельствует средний балл – 44 % по классу. На высоком уровне – 25 % учащихся. Можно сделать вывод о незаурядности детей. На умеренно высоком уровне – 37 % учащихся, они могут выполнять задания повышенной трудности. На среднем уровне – 21 %. Этим учащимся с большим трудом дается учебный материал. Задания в большинстве случаев делают по «шаблону». Ниже среднего – 13 %. Учащиеся постоянно испытывают трудности в усвоении учебного материала, необходимы дополнительные задания, объяснения. На низком уровне интеллектуальных способностей – % (Ваня). Этот ученик по-прежнему остался на низком уровне, т.к. не может выполнять

задания на сравнение и обобщение, классификацию, логических абстракций. У него рассеянное внимание, низкая для его возрастной нормы память (кратковременная, долговременная, визуальная, слуховая). Ему не доступны задания повышенной сложности, из-за этого он постоянно чувствует дискомфорт. Свои неудачи в учебе он старается «восполнить» в плохом поведении и из-за этого отношение ребят к нему очень агрессивное.

Рассмотрим в процентном соотношении задания теста по классу

Логика = 9,4 % по классу;

Ассоциации 3,7 % по классу;

Геометрические аналогии 12,5 % по классу;

Классификация 3,3 % по классу;

Гибкость мышления 6,3 % по классу;

Вербальные аналогии 8,5 % по классу;

Всего по классу 43,8 %

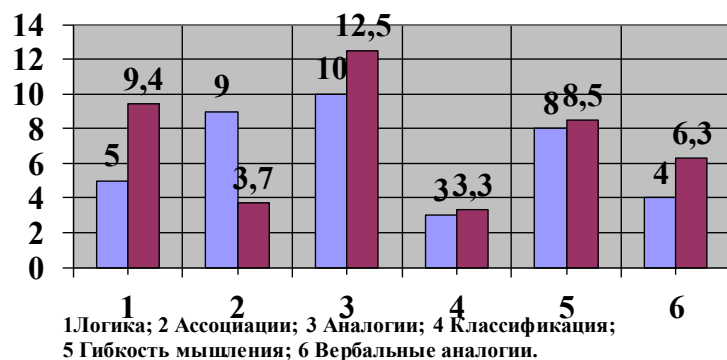

Рисунок 1 – Результаты интеллектуального развития по А. И. Савенкову

По результатам тестирования можно сделать вывод, что несмотря на прогноз учащиеся 1 «а» класса смогли подтянуться, о чем свидетельствует средний балл – 44 % (за учебный год) их интеллектуальное развитие увеличилось на 5 %, это говорит нам о благополучном учебном прогнозе. На очень высоком уровне 25 % учащихся (было 11 %), увеличилось на 14 %. На умеренно высоком уровне увеличилось на 5 % – 37 % учащихся (было 32 %). На среднем уровне – 21 % учащихся (было 23 %) – увеличилось на 2 %. На умеренно низком уровне – 13 % учащихся (было 32 %) снизился на 19 %.

На очень низком уровне – 4,1 % увеличилось на 7 % (было 11 % учащихся).

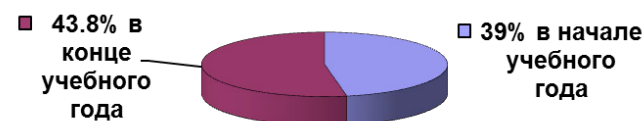

Рисунок 2 – Результаты интеллектуального развития до и после коррекции.

По данным рисунка 2 можно заключить, что коррекционная работа влияет на учащихся плодотворно. Необходимо заниматься с учащимися, помогать им, так чтобы их умственные способности постоянно росли, для этого необходимо предлагать задания на логику, нахождения закономерностей, классифицировать, сравнивать, находить общее и т.д.

На основе проведенной исследовательской работы были даны следующие рекомендации: учащимся, набравшим низкие и умеренно низкие баллы, необходимо работать с заданиями на логику, гибкость мышления, находить закономерности, проводить упражнения на особенности понятийного мышления и логические абстракции. Учащиеся, набравшие норму, должны постоянно находиться на контроле у родителей и педагогов. Необходимо оказывать детям помощь. Если ребенок будет предоставлен сам себе, то через некоторое время он может оказаться в числе неуспевающих.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2002 – 712с.
- 2 Дружинин В. Н. Психодиагностика общих способностей. – М.: Институт психологии РАН, 2007 – 544с.
- 3 Абрамова Г.С. Возрастная психология: учебное пособие для вузов. – 6 изд. – М.: Академический Проект: Альма Матер, 2006. – 702 с.
- 4 Холодная М.А. Психология интеллекта: Парадоксы исследования. СПб.: Питер, 2002. с.168.
- 5 Заика Е. В. Комплекс интеллектуальных игр для развития мышления учащихся. - Вопросы психологии, 1990., № 6, С.86-92с.

ҚАЗАҚ ОТБАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ФОРМАЛАРЫ МЕН ӘДІСТЕРІ

ОРМАН Н., ЕРАЛЫ Ә.

студент, М. Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті, Тараз қ.

САРЫБЕКОВА Ж. Т.

п.ғ.д., профессор, М. Х. Дулати атындағы
Тараз мемлекеттік университеті, Тараз қ.

Әр отбасында түрлі қарым-қатынастың орнығуынан баланың жеке тұлғалық қасиеті қалыптасады. Отбасында түрлі қарым-қатынас қалыптары көрініс береді. Кейбір отбасында отбасы мүшелерін бетімен жібереді, мұндай жағдайда ешандай қарым-қатынас болмайды. Ал кейбір отбасында бедел орын алған қарым-қатынас орнайды. Оның да өзіндік ерекшеліктері бар, онда біреудің басқаларға басымдылық танытуы, бұйыруы баланың тұлғалық қасиетінің дамуына жағымсыз ықпал етеді [1, 116 б.].

Қазіргі кезде заман ағымына қарай, отбасында демократиялық қарым-қатынасқа ұмтылушылық бар, яғни әр отбасы мүшесі тең құқықты қарым-қатынасты орнатуды көздейді.

Бұл дегеніміз, отбасында орныққан қарым-қатынас түрі мен қалыптарына сәйкес баланың тұлғалық қасиеттері қаланады.

Бала әрқашан да ата-анадан жүрек жылуын, мейірімділікті қажет етеді, ол ата-ананы өмірдің тірегі санайды. Бала үшін ата-ана игілік жасаушы, үлгі өнеге көрсетуші және ақыл-кеңес айтушы болып танылады.

Қазіргі отбасы тәрбиесіндегі басты нысана баламен рухани үндестік пен үйлесімділікке ұмтылу, ата-баба мұрасын сақтауға көңіл бөлу, халықтың тәлімдік мұрасын бүгінгі күнмен сабақтастыру болып табылады. Осыған орай, отбасында еңбексүйгіштікке, баланың жасына сай еңбек түрлеріне және қоғамдық – пайдалы еңбекке баулуды іске асыру қажет. Ата-ана және әлеуметтік орта болашақ азаматтың денсаулығын жастайынан сақтау үшін, оның тәнінің дұрыс түзеліп қалыптасуына, салауатты өмір салтын нығайтуға ерекше мән бергені бүгінгі күннің өзекті мәселенің бірі болып саналады [2, 5 б.].

Әр отбасы ата тегінен келе жатқан кәсібің, өнерін, атқарған еңбегін құрметтеп, оны кейінгі ұрпаққа үлгі-өнеге еткен, бірлесіп атқарған пайдалы-қоғамдық еңбек барысында адамгершілік қағидаларды қатан сақтап, дамытып отырған, ұрпағына ақыл-кеңес

беріп, ата кәсібін құрметтеп, қалыптасқан дәстүрді жетілдірген. Туыстық, отбасылық (әлеуметтік) қатынастарды бала кезінен қалыптастырған. Мысалы, ойын ойнау, көркемөнермен шұғылдану, еңбекке баланы қатыстыру арқылы ересек адам мен баланың қарым-қатынасын нығайтуды көздеген.

Үлкенді құрметпен өнеге тұту, одан үлгі алу, біріккен шығармашылық еңбек етуді, белсенді іс-әрекетке баулуды дәстүрлі мерекелер, фольклорлық кештер, ұлттық өнер, ойын сайыстары арқылы іске асырған.

Туыстарға, айналадағыларға қамқор бола білу, қиын жағдайда оларға қол ұшын беру, туған жерді, ондағы табиғатты сүю, оны қорғау күнделікті өмір салтына айналған. Ересек бала өзінен кішіге қарым-қатынас құрып, әлеуметтік мәдени қалыптарды үйретіп, қамқорлық көрсетіп, өз ісіне жауапкершілікпен қараған. Отбасында қалыптасқан дәстүрлі мерекелерді өткізу арқылы баланың тұлғалық қасиетін жетілдіру іске асырылған. Мысалы, баланың дүниеге келуі, көмелетке толуы, үйл.Евразийский национальный университет тойы, т.б.

Отбасылық қарым-қатынастың негізінде үнемі балаға қамқорлық көрсетіп, ол отбасы мүшесі, оның пікірі мен көмегі үлкендерге қажет деген сенімін қалыптастыру керек.

Халық даналығына назар аударсақ, ол былай дейді: «Егер сен бір жылдық өмірінді ойласаң, онда арпа ек, он жылдық өмірінді ойласаң, ағаш ек, ал ғасырлық өмірінді ойласаң, онда ұрпақ тәрбиеле» [3, 37 б.].

Адамзатты тәрбиелеу өте ұзақ және күрделі процесс. Жеке бастың қалыптасуы, оның рухани жағынан дамуы бала кезден бастау алады. Жас шыбық иілуге қандай икем болса, бала да тәрбиені қабылдауға сондай бейім. Отбасы тұлға қалыптастырушы бесік. «Азамат қалыптастырамын десен, бесігінді түзе» – деп, ұлы ғұлама М. Әуезов бекер айтпаған.

Қазіргі отбасы тәрбиесіндегі басты нысана баламен рухани үндестік пен үйлесімділікке ұмтылу, ата-баба мұрасын сақтауға ұмтылу, халықтың тәлімдік мұрасын сақтауға көңіл бөлу, туыстық, отбасылық қатынастарды бала кезінен қалыптастыру. Адам қарым-қатынас арқылы айналасындағы дүние жайлы мәлімет алады, еңбек пен тұрмыс дағдыларына машықтанады, адамзат жасап шығарған түрлі құндылықтарды меңгереді. Әрине, қарым-қатынас ақпарат алумен ғана шектелмейді, оның шебері аса кең, көп қырлы. Спектакль көрсек те, лекция тыңдасақ та, достармен сөйлесек

те, осының бәрі – қарым-қатынастың сан алуан қырлары болып есептеледі.

Адам қоғамнан тыс өмір сүре алмайды. Өйткені оның психикасы тек айналасындағылармен қарым-қатынас жасау процесінде ғана қалыптасады. Кез келген адам дүниеге келісімен екінші бір адаммен қарым-қатынасқа түсуді қажетсінеді. Мәселен, нәрестенің анасымен «тілдесу» қажетін қанағаттандырмау – біртіндеп оның қатаң сезімді, мейірімсіз болып өсуіне, кішкентайынан айналасына деген сезімнің азаюына әкеліп соқтыратыны байқалып жүр. Сөйтіп, басқалармен қарым-қатынасқа түсу – қай жастағыларға болмасын, оған киім-кешек, баспана қалай қажет болса, айналадағы жұртпен араласып, дұрыс қарым-қатынас жасай білу де сондай қажет. Мәселен, адамды қамап, басқалармен араластырмай ұстау – жазаның ең ауыр түрі екендігіне шүбә келтіруге болмайды. Өзгелермен қарым-қатынас жасау – бұл тіршілікке аса маңызды ақпарат алмасу деген сөз.

Отбасындағы тәрбиенің тиімді болуы ондағы қарым-қатынас түрлерінің орнығуына байланысты. Отбасында түрлі қарым-қатынастар орын алады.

- ынтымақтастық қарым-қатынас, яғни отбасы мүшелерінің өзара қарым-қатынасы түсіністік пен көмекке бағытталған;
- ортақ мүддеге негізделген бірінғай қарым-қатынас;
- өзара жетістікке жетуді көздеген қарым-қатынас;
- бәсекелестік, яғни барлық жағдайда өзінің бәсекеде ұтуын көздеген қарым-қатынас;
- түрлі себептермен туындаған отбасындағы қайшылықты қарым-қатынас.

Әр отбасында жоғарыдағыдай түрлі қарым-қатынастың орнығуынан баланың жеке тұлғалық қасиеті қалыптасады. Кейбір отбасында отбасы мүшелерін бетімен жіберіп жатады. Мұндай жағдайда ешқандай қарым-қатынас болмайды. Ал кейбір отбасында бедел орын алған қарым-қатынас орнайды. Оның өзіндік ерекшеліктері бар, онда біреудің басқаларға басымдылық танытуы, бұйыруы баланың тұлғалық қасиетінің дамуына жағымсыз ықпал етеді. Қазіргі кезде заман ағымына қарай, отбасында демократиялық қарым-қатынасқа ұмтылушылық бар, яғни әр отбасы мүшесі тең құқықты қарым-қатынасты орнатуды көздейді.

«Ата-ана – бала» жұбындағы кез келген қарым-қатынас түрінің тәрбиелік маңызы бар. Тұлғаны қалыптастырудың маңызды факторы бола отырып, қарым-қатынас үлкен педагогикалық мүмкіндіктерге ие. Тәрбие мақсатына жету үшін ата-аналар әр түрлі әсерлерге

жүгінеді: мадақтау және жазалау. Балаларды саналы түрде мадақтау нәтижесінде баланың тұлға ретінде дамуын жеделдетуге болады. Егерде жазалау қажеттілігі туындаса, онда оны тек қана қажетті жағдайда ғана қолдану керек. Өте қатал жаза нәтижесінде балада қорқыныш немесе өшпенділік болуы мүмкін. Кез келген физикалық әсер нәтижесінде балада өзіне ұнамаған жағдайды күшпен шешуге болады деген ұстанымды туындатады.

Өзіндік бағалауы жоғары жағдайда да адекватсыздық байқалады. Бұл баласын көп мақтап, кішкентай жетістіктері үшін де сыйлық беретін отбасында да кездеседі. Жоғары, бірақ шамадан тыс өзіндік бағалауы жоқ отбасында балаларға бағытталған көңіл бөлушілік қажетті деңгейдегі талапшылдықпен сәйкес келеді. Өзіндік бағалауы төмен балаларға отбасында шамадан тыс еркіндік ұсынылады, алайда бұл еркіндік ата-ана мен бала арасындағы қатынас бұзылуы нәтижесіндегі бақылаусыздық болып табылады.

Қарым-қатынас барысындағы қиыншылықтар эмоционалды қарым-қатынас бұзылуының нәтижесі болып табылады. Мектеп жасына дейінгі баланың сөзі мимика, жест және поза көмегімен жүзеге асырылады. Бала ата-анасы және жақындарының қарым-қатынас стиліне еліктей отырып, санасыз түрде соған бейімделіп кетеді. Сөйлеу мәдениетіне ие отбасы баласының бойына қолданылып жүрген қарым-қатынас стилін бейімдейді. Эмоционалды қатынастың бұзылуы нәтижесінде бала бойында үрейлілік дамиды. Жоғары үрейлілік тұрақты сипатқа ие болады. Егер оның бойындағы уақытша қиындықтарды ересектер тітіркендірсе, бір нәрсені қате жасап қою қорқынышы, үрейлілік туындайды.

Мұндай жағдай ата-аналар тым жоғары талап қойғанда да туындайды. Үрей мен оған байланысты төмен өзіндік бағалаудың өсуі нәтижесінде баланың танымдық жетістіктері төмендеп, сәтсіздік сезімі беки түседі. Өзіне деген сенімсіздік нәтижесінде келесідей ерекшеліктер де туындайды. Ересектердің нұсқауын орындау, үлгі бойынша ғана әрекет ету, өз ойын білдіруге қорқу, білімдер мен әрекет тәсілдерін ресми түрде меңгеру. Өз баласының оқу әрекетінің нәтижелілігінің төмендеуіне көңілі толмаған ересектер қарым-қатынас барысында аса үлкен көңіл бөле отырып, бала бойындағы эмоционалды дискомфортты үдете түседі. Балаға жақын ересек адамдар бала жетістіктерін байқап, оны қателіктері үшін аса қатал жазаламау арқылы оның үрейлілік деңгейін төмендетеді және сол арқылы оқу тапсырмасының сәтті орындалуын қамтамасыз етеді.

Мектепке дейінгі жас кезеңіндегі эмоционалды сәтсіздіктердің басқа формасы ата-ананың диктат болуы нәтижесінде пайда болады. Оларға қорқыныш – адам санасындағы нақты қауіпті сезінуі; үрей – болашақтағы қауіпке эмоционалды түрде тұрақталып қалу. Үрей қорқынышқа қарағанда әрқашанда теріс сезім емес, өйткені ол қуанышты қобалжу кезінде де орын алады. Қорқыныш пен үрейді біріктіруші – мазасыздық сезімі болып табылады. Оны баланың сасқалақтап, қажетті жауапты бере алмай, дірілдеген дауыспен сөйлеп, мүлдем үндемей қалуынан көреміз. Ол мүлдем көп қимылдарды жасайды немесе мүлдем қозғалыссыз қалады. Мұндай симптомдар ағзаның психофизиологиялық функцияларына шамадан тыс қысым түскенін білдіреді.

Қорқыныш жасқа немесе жүйке жүйесіне байланысты болады. Жасқа байланысты қорқыныштар эмоционалды сезімтал балаларда кеңінен көрініс табады. Олар келесідей факторларға байланысты болады: ата-анасында қорқыныштықтың болуы, баламен қатынастағы үрей, шамадан тыс қамқорлық және оны құрдастарымен қатынасынан оқшаулау, ата-ана тарапынан тыйымдардың көп болуы немесе шамадан тыс еркіндік және отбасындағы ересектердің көптеген қорқытулары, ата-ана арасындағы конфликттік қатынас, қорқыныш сияқты психикалық жарақат, құрдастары және ересектерімен қатынастағы қорқынышты психиканы жұқтырып алу.

Жүйке жүйесіне байланысты қорқыныштың сипаттары: жоғары сезімдік және қысым жағдайында болу; тұлға және оның мінез-құлқының қалыптасуына кері әсер ету; басқа қобалжулармен байланыс, барлық жаңалықтан және таныс емес нәрседен қашу; қорқынышты жоюдағы қиындық. Сондай-ақ жүйке жүйесіне байланысты қорқыныш ұзаққа созылған шешімі күрделі қобалжулардың нәтижесінде туындайды.

Көп жағдайда сезімтал, отбасындағы қарым-қатынасты эмоционалды қиындықты басынан кешіретін, өзі жайлы көзқарасы отбасындағы қақтығыстар нәтижесінде өзгертілген балалар осындай қорқыныштарды сезінеді. Мұндай балалар ересектерге бедел және махаббат негізі ретінде сүйеніп алмайды.

Мектепке дейін ересектермен қарым-қатынас тәжірибесіне ие болмаған балалар олардың көңілінен шықпай қалуға, мектеп ұжымына бейімделуде қиыншылықты басынан өткізеді және мұғалімнен қорқады. Кейбір жағдайларда құрдастарымен қақтығыстарға түсіп, олардың тарапынан болатын агрессиядан

қорқу (төбелесу, ұрып-соғу) мектептен қорқу себептерінің бірі болып табылады [4, 38 б.].

Мектеп жасына дейінгі балалардың бойындағы қорқыныштың нәтижесінде ұялшақтық сияқты мінез-құлық формасы туындайды. Ұялшақтық – бұл көптеген адамдарға тән, қарым-қатынас жасауда кедергі келтіретін ерекшелік.

Сонымен жоғарыда сипатталған бала тұлғасының негативті қырлары дискомфорттың (жайсыздықтың) салдарынан туындайды. Сондықтан ата-ана мен бала арасындағы терең және үздіксіз қатынас болуы қажет. Бұл тәрбиелеудегі негізгі талап. Қатынасты сақтаудың негізі – бұл бала өміріндегі оқиғалардың барлығына да қызығушылық таныту, оны түсінуге, оның өміріндегі өзгерістерге көңіл бөлу. Балалар мен ата-аналар арасындағы эмоционалды қатынас өзара түсіністік жайлы айтқанда бала мен ересек адамның арасындағы әрекеттестік, диалог жайында ой қозғалады. Зерттелініп отырған жас кезеңінде эмоционалды қатынас, дыбыстық қатынас өте маңызды болып табылады.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, ересектердің балалармен қарым-қатынасының мынадай принциптерін көрсете аламыз: баланы қаз қалпында қабылдау; эмпатия - ересек адам бала позициясын қабылдайды, туындаған мәселеге бала көзімен қарайды; конгрэнттілік - болған оқиғаға ересек адамның адекватты қатынасы.

Қорыта келе, отбасында орныққан қарым-қатынас түрі мен қалыптарына сәйкес баланың тұлғалық қасиеттері қаланады. Бала әрқашанда ата-анадан жүрек жылуын, мейірімділікті қажет етеді, ол ата-ананы өмірдің тірегі санайды. Бала үшін ата-ана игілік жасаушы, үлгі-өнеге көрсетуші және ақыл-кеңес айтушы болып танылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Арғынбаев Х.А. Қазақ отбасы. – Алматы: Қайнар, 1996. – 288 б.
- 2 Байсақал Н. Отбасының бүтіндігі – бүгіннің өзекті мәселесі: Алматы қаласы Отбасы және әйелдер ісі жөніндегі комиссиясы жүргізген әлеуметтік зерттеулер қорытындысы // Алматы ақшамы. – 2006. – 17 қаңтар.
- 3 Әл-Фараби. Әлеуметтік этикалық трактаттары.- Алматы: Ғылым, 1975. – 305.
- 4 Алдамұратов Ә. Ж. Жалпы психология. – Алматы.: Білім., 1996.

СИРОТСТВО КАК СОЦИАЛЬНОЕ ЯВЛЕНИЕ

САДВОКАСОВА А. К.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

ТУЛЕКОВА Г. М.

ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Детство – это период, когда закладываются фундаментальные качества личности, обеспечивающие психологическую устойчивость, нравственные ориентации, жизнеспособность и целеустремлённость. Эти духовные качества личности не развиваются спонтанно, а формируются в условиях выраженной родительской любви, когда семья создаёт у ребёнка потребность быть преданным, способность сопереживать и радоваться другим людям, нести ответственность за себя и других, стремление научиться самому. Чтобы ребёнок комфортно себя чувствовал в эмоциональном плане, необходимы социальные условия, которые определяют его быт, его физическое здоровье, характер его общения с окружающими людьми, его личные успехи. К сожалению, почти во всех учреждениях, где воспитываются дети-сироты, среда обитания, как правило, сиротская, приютская, казарменная.

Конечно, известен опыт лучших детских домов и интернатов, где детям хорошо, выпускники которых сравнительно успешно вступают во взрослую жизнь. Но вместе с тем, никуда не уйти от фактов иного рода. Ни для кого не секрет, что большинство воспитанников детских домов не сироты, а дети, имеющие родителей, чаще всего лишённых родительских прав. Это означает, что с точки зрения соматического и психического здоровья с учётом тяжелой наследственности, развития, тяжёлых условий жизни в раннем возрасте дети, родившиеся и выросшие в таких семьях, составляют «группу риска». Но специфика социально-психологического развития детей в учреждениях интернатного типа не определяется по критерию «норма и патология». Исследования, проведённые во многих странах мира, свидетельствуют о том, что вне семьи развитие ребёнка идёт по особому пути и у него формируется специфические черты характера, поведения, личности, про которые часто нельзя сказать, хорошие они или плохие, они просто другие. Оказание помощи детям, по разным причинам, оставшимся без попечения родителей, является важнейшим направлением социальной политики государства [1]. Содержание социальной работы с этой категорией детей определяется приоритетами государственной политики.

Сиротство, как социальное явление существует столько же, сколько существует человечество, и является неотъемлемым элементом цивилизации. Поэтому социальная политика государства должна осуществляться в двух направлениях: профилактика социального сиротства (эффективная семейная политика, оказание помощи одиноким матерям, половое просвещение и т.д.) и развитие системы социальной защиты и воспитания детей, оставшихся без попечения родителей.

Так с какими же проблемами сталкиваются дети-сироты?

Большая работа проводится государством в сфере охраны прав детей-сирот. В соответствии с Конвенцией о правах ребенка одним из важнейших принципов является реализация основополагающего права каждого ребенка жить и воспитываться в семье [2]. Значимой составляющей политики в сфере охраны прав детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, является их семейное устройство и деинституционализация всей существующей системы. По данным областных управлений образования по состоянию на 1 октября 2015 г. в республике 31 725 детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей (в 2014 году – 32362) [3]. Ежегодный мониторинг устройства детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, показывает, что передача детей данной категории на воспитание в замещающие семьи является приоритетной формой их устройства. Из общего количества детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, 21 803 – воспитываются в семьях казахстанских граждан под опекой и попечительством (в 2013 г. – 21350), 1 731 – на патронатном воспитании (в 2013 г. – 1820), 8 191 – в организациях для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей (в 2013 году – 9192) [4]. В организациях для детей-сирот созданы необходимые условия для всестороннего развития способностей, их социализации через работу кружков, секций спортивной, технической, художественно-эстетической, эколого-биологической направленности. Все учреждения полностью укомплектованы педагогическими кадрами. С 2008 года действует Республиканский совет директоров организаций образования для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей [5, с. 93]. В 2015 году проведены два выездных заседания Совета в Костанайской и Жамбылской областях. Деятельность Совета в сфере развития семейных форм воспитания детей сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, позволила существенно расширить и укрепить взаимодействие детских интернатных учреждений со всеми

социальными институтами. Определилась тенденция снижения числа государственных учреждений, принимающих детей на попечение и воспитание. Сеть организаций образования для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, за период с октября 2014 года сократилась на 8 единиц (в 2013 г. – 188) [6, с. 223]. В органах опеки и попечительства работают 346 работников, из них 256 специалистов и 90 методистов по охране прав детства. В результате планомерной работы органов опеки и попечительства в 2015 году выявлены 2 322 детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей. Из них 1858 – социальные сироты при живых родителях [7, с. 52]. По-прежнему, основной причиной социального сиротства является лишение родительских прав, ограничение в родительских правах, уклонение родителей от воспитания, обучения и содержания, нахождение родителей в местах лишения свободы, согласие родителей на усыновление. Лишение родительских прав, изоляция ребенка от родных по-прежнему остается единственной мерой его защиты. По причине смерти родителей выявлено 464 ребенка. За период с октября 2014 г. из детских домов и домов ребенка переданы на воспитание в семьи 2 077 детей, что составило 22,5 % от общего количества воспитанников (в 2013 году – 21,7 %), из них под опеку (попечительство) – 528, на патронат – 207, на усыновление – 332, возвращены в кровную семью – 1010 [8, с. 160]. Работа с семьями, находящимися на ранней стадии кризиса, позволяет сохранять детям кровную семью и снижать число детей, проживающих в неблагополучных семьях. Приказом Министра образования и науки от 05 мая 2015 года № 220 утверждены методические рекомендации по регламентации деятельности служб по оказанию социальной и психологической помощи семьям, оказавшимся в трудной жизненной ситуации, при Центрах адаптации несовершеннолетних [9, с. 14]. В 2015 году казахстанские граждане усыновили 1041 ребенка, иностранные граждане усыновили 34 ребенка. Защищая право детей жить и воспитываться в родной стране, создавая условия для реализации гражданами РК возможности взять на воспитание в семью ребенка, законодательно закреплено преимущественное право казахстанских граждан на проведение процедуры усыновления. Усыновление детей иностранными гражданами производится в случаях, когда не представляется возможным устроить этих детей на воспитание в семьи граждан Казахстана либо на усыновление родственникам детей. Важной составляющей системы мер по защите прав детей,

оставшихся без попечения родителей, их семейному устройству является материальное стимулирование этой деятельности. С января 2015 года производится выплата единовременного пособия лицам, усыновившим детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, в размере 75 МРП (148 650 тенге). Кроме того, опекунам и попечителям производится ежемесячная выплата пособия на содержание ребенка в размере 10 МРП; патронатным воспитателям – ежемесячное пособие на содержание ребенка в зависимости от возраста 9-10 МРП и заработная плата воспитателю в зависимости от образования и стажа [10]. В целях пропаганды семейных форм устройства детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, в республике на протяжении ряда лет проводится акция «Найди меня, мама!», благотворительные праздники «Ризашылық - Доброта во благо детям...!», «Куан, сәби», «День опекуна». Благодаря регулярным выходам в эфир телевизионной передачи ОФ «Улагатты жануя» «Дорога домой» значительно расширился круг людей, получающих информацию о детях, нуждающихся в устройстве, пропагандируется положительный опыт тех семей, которые уже не один год воспитывают ребенка, оставшегося без попечения родителей. Осуществляется работа по информированию граждан республики об условиях приема в семью детей, оставшихся без попечения родителей, разработаны и распространяются информационно-просветительские материалы (календари, буклеты, постеры и т.д.). Также в целях информирования граждан о детях, нуждающихся в семейном устройстве, о процедуре усыновления, назначения опеки (попечительства), создания приемной семьи на Интернет-сайте Комитета по охране прав детей размещена необходимая информация. В результате, мониторинг воспитанников детских домов и школ-интернатов показывает ежегодное сокращение количества воспитанников учреждений для детей-сирот. Уменьшение количества детей-сирот свидетельствует о наличии положительного эффекта от проводимых профилактических мер по работе с семьями. В 2015 году начато социологическое исследование по изучению опыта устройства детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, в приемные и гостевые семьи. По итогам исследования запланирована подготовка методического пособия (в рамках госзаказа выделено 5 млн. тенге). Продолжается работа по деинституционализации учреждений для детей сирот и трансформации их в детские дома семейного типа. Защищая право детей жить и воспитываться в родной стране, создавая условия для

реализации гражданами РК возможности взять на воспитание в семью ребенка, законодательно закреплено преимущественное право казахстанских граждан на проведение процедуры усыновления. Во исполнение поручения Главы государства в 2016 году увеличилась сеть детских домов семейного типа. В настоящее время в республике действуют 32 детских дома семейного типа (168 детей), из них 18 (87 детей) – на базе семей. В рамках проекта «Планирование жизни и карьеры» Цель проекта – ввести ребенка в социум, помочь в выборе собственного жизненного пути. Особое внимание при этом уделяется формированию у воспитанников позитивно ориентированных жизненных планов, профессиональных намерений, развитию социально-бытовых навыков и их применению, правовому просвещению. С мая 2015 года Комитетом по охране прав детей Министерства образования и науки Республики Казахстан совместно с Общественным фондом «Центр комплексной поддержки семьи «Семейная Академия»» реализуется пилотный проект «Наставничество» в городах Астана, Алматы и Караганда. Данный проект предполагает закрепление за воспитанниками детских домов наставников для подготовки ребенка, оставшегося без попечения родителей, к самостоятельной жизни, путем развития его потенциала, формирования качеств, способствующих успешной социализации в обществе. На сегодняшний день в проекте принимают участие 136 воспитанников детских домов и 330 граждан, желающих принять участие в проекте в качестве наставников. Продолжается работа в рамках реализации Закона РК «О Государственной образовательной накопительной системе» № 67-V от 14 января 2013 года (далее ГОНС) по открытию образовательного накопительного вклада (депозита) для воспитанников детских домов. В 2014 году в соответствии с Соглашением по оказанию целевой благотворительной помощи воспитанникам организаций образования между Фондом «Бобек», Министерством образования и науки РК, АО «Финансовый центр» и АО «Народный банк Казахстана, Президентом Фонда «Бөбек» Сара Алпысқызы открыты накопительные счета 6 889 воспитанникам детских домов на сумму более 4,6 млрд. тенге [11]. В 2015 году в Казахстане стартовала Республиканская акция «Начни с себя» при поддержке центральных и местных государственных органов страны. Целью акции являлась поддержка детей-сирот, воспитывающихся в казахстанских семьях. В рамках данной акции предусматривалось открытие образовательных депозитов по программе Государственной образовательной

накопительной системе, позволяющие детям-сиротам получать высшее, техническое и профессиональное образование [12]. В настоящее время открыты накопительные счета на 7769 воспитанников детских домов на сумму более 5 млрд.тг. для получения высшего либо технического и профессионального образования. В рамках аналогичной акции, инициированной партией «Нұр Отан», открыты счета 854 детям, находящимся под опекой и попечительством. Обеспечение жильем детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей. Одной из основных проблем в области социализации детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, а также защиты их имущественных прав, требующих первоочередного решения, остается обеспечение таких детей жилыми помещениями. На получение жилья зарегистрировано 46 116 лиц данной категории, в том числе детей до 18 лет 24 839. Ежегодно около 1,5 тыс. воспитанников, получивших основное и среднее образование, выпускаются из государственных учреждений. После принятия в 2013 году Закона РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам обеспечения прав на жилище детей-сирот, детей, оставшихся без попечения родителей», который предусматривает первоочередное право на получение жилища этой категорией детей, ситуация с обеспечением жильем заметно улучшилась. МОН РК (Министерство Образование и Науки Республики Казахстан) ведется постоянный мониторинг обеспечения жильем детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей [13]. С 2006 по 2014 годы обеспечены жильем 2 596 выпускников, из них в 2014 году – 541. За 10 месяцев 2015 года выделено 1 169 квартир детям-сиротам и детям, оставшимся без попечения родителей, в том числе 462 квартиры – выпускникам детских домов. Министерство образования и науки Республики Казахстан с местными исполнительными органами заключены меморандумы о достижении целевых показателей и конечных результатов в сферах образования и молодежной политики на 2014 – 2016 годы [14, с. 34]. В Меморандумы включены индикаторы по обеспечению жильем детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей. Акиматами областей, г.г. Астаны и Алматы разработаны и утверждены региональные Комплексные планы по поддержке детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, по оказанию содействия в обеспечении жильем и трудоустройстве. В рамках реализации Комплексного плана проводится акция «Мейірім»,

иницированная местными исполнительными органами, на основе государственно-частного партнерства по оказанию поддержки воспитанникам детских домов. Акцией предусматривается закрепление выпускников детских домов за государственными органами и организациями, предприятиями крупного и среднего и малого бизнеса путем заключения социального контракта для оказания социально-патронатной поддержки детям [15]. В результате неблагоприятных условий, в которых ребёнок-сирота оказался по независящим от него обстоятельствам, он не может пользоваться своими социальными правами в равной мере с детьми, воспитывающимися в домашней среде. Таким образом объединив усилия социальных работников, психологов, педагогов и наставнических организаций, можно заметно улучшить положение детей сирот в обществе.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Дети социального риска и их воспитание./ Под науч. ред. Л.М. Шипицыной. СПб.: Речь, 2003.-144 с.
- 2 Almost 90 percent of orphanage children have parents For more information see: <https://en.tengrinews.kz/people/Almost-90-percent-of-orphanage-children-have-parents-5209/>
- 3 Пути деинституционализации детей-сирот. Современное состояние сиротства в гг. Алматы, Уральске на 2004 год. Сравнительный анализ различных форм опеки Рекомендации. Отчет об исследовании. Подготовлен для Фонда Евразии Казахстан, Алматы, 2004- 49 с.
- 4 Официальная статистика по данным Департамента Республики Казахстан по защите прав детей-сирот и детей оставшихся без попечительства родителей (<http://www.enbek.gov.kz/ru>).
- 5 Материалы научно-практической конференции. СПб.:2003.
- 6 «Лишенные родительского попечительства» Хрестоматия. М.: Просвещение, 1991.
- 7 Павлова В.А. «Семейная форма воспитания детей-сирот.» СПб.2006.- стр. 52.
- 8 Лиханов А. Дети без родителей: М.: Просвещение, 2010 – 592 с.
- 9 Состояние и проблемы семейного устройства в Казахстане: опыт приемных и гостевых семей: Методическое пособие.- Алматы, 2015- 152 с.
- 10 Абдакимова М.К.; Кенжебаева С.К.; Муликова С.А. Проблема сиротства в Казахстане: Дисфункция родительства

и кризис духовности Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2015. – № 9-1. – С. 172-176.

11 К.Мусабаев «Социальное сиротство». Газета [Электронный ресурс] http://www.ratel.kz/raw/v_kazahstane_rasprostranyaetsya_sotsialnoe_sirotstvo.

12 Акция «начни с себя». <http://www.bala-kkk.kz/ru/news/17023>.

13 Постановление Правительства Республики Казахстан от 21 декабря 2007 года № 1245 об утверждении Программы «Дети Казахстана» на 2007 – 2011 годы» (http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30149498).

14 Корягина О. В., Князина. А. В. Уч. пособие «Сиротство в Казахстане».

15 Саин Е. «База данных детей сирот в Казахстане», (<http://today.kz/news/zhizn/2016-07-08/721648-baza-dannyih-detej-sirot-zapuschena-v-kazahstane/>).

ГОТОВНОСТЬ К ОТЦОВСТВУ

САПАРБЕКОВА А. М.

студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

ТУЛЕКОВА Г. М.

м.п.н., ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Проблемы социальных представлений об отце приобретает сегодня не только теоретико-практическое, но и социальное значение. Известно, что наличие отца или отчима в семье оказывает влияние на полоролевую идентификацию, на интеллектуальное развитие (интерес к учёбе); на усвоение моральных норм; на эмоционально-личностную сферу, на развитие личностных особенностей. Отцовство в целом выступает как источник жизненного опыта человека. По мнению Р. В. Овчаровой, развитие личности будущих родителей обуславливает развитие общества, будущее общества – это сегодняшнее состояние родительства [1].

В психологии проблема социальных представлений об отце является слабо разработанной. В основном рассматриваются данные о роли отца в развитии ребенка, о негативных последствиях «безотцовщины», о доминировании материнского начала в семейном воспитании и о необходимости взаимодействия материнства и отцовства [1]

Социальные представления об отце в сознании молодых людей формируются под влиянием отцовского воспитания в семье. Таким

образом, наличие воспитательной модели отцовского влияния в семье способствует не только адекватному гендерному воспитанию юношей, способных четко отстаивать свои ценности и идеалы. Но и как будущих отцов, способных взять на себя ответственность в семье за воспитание собственного потомства, а также девушек как будущих матерей с правильной установкой на выбор подходящего отца своему ребенку. С другой стороны представления об отцовстве может формироваться и без наличия отца в семье, но при этом роль матери обретает новые значения и функции. Также ее отношение к мужчинам (т.е. к биологическому отцу ребенка и другим мужчинам, вхожим в эту семью) должны быть направлены на формирование адекватного, всесторонне развитого представления об образе отца в сознании ребенка. Кроме того, отцовство является элементом репрезентативной культуры общества, закрепляющей данные представления как должное [2].

Желание иметь ребенка опосредовано определенными социально-культурными факторами, условиями и предпосылками и при отсутствии некоторых из них мотивация и потребность иметь детей не получают должного подкрепления. К таким факторам можно отнести, наряду с природной потребностью и стремлением к продолжению рода, наличие у мужчины ценностей, связанных с семейным образом жизни, чувство любви к потенциальной матери ребенка, доминирование фамилистических ценностей и установок над потребительскими и рациональными, проекцию брачно-семейных установок родительской семьи на свое будущее. Также к факторам формирования готовности мужчины к рождению ребенка можно отнести и экономические факторы, такие, как стабильная социально-экономическая ситуация в стране, предсказуемость и устойчивость финансовой карьеры. Скорее всего, важную роль играют непротиворечивое сочетание традиционных и эгалитарных установок и представлений о роли «кормильца» и «воспитателя детей»: способность и возможность обеспечить свою будущую семью, желание заботиться и воспитывать детей. Важными также являются и социальные характеристики будущего отца: образование, профессия, социальный статус, возраст и другие. Большую роль в обретении социальной зрелости и компетентности играют социально-культурные и психологические факторы, часто имеющие решающее значение. Среди них такие, как наличие установок на создание семьи в процессе первичной социализации, успешный опыт родительско-детских отношений, любовь и привязанность к родителям, близкие и дружеские отношения

с отцом, личностные характеристики (ответственность, заботливость, альтруистичность, умение любить) [4].

Таким образом, готовность к отцовству можно рассматривать как интегральную характеристику, суммирующую обретение социальной зрелости и компетентности, обусловленную экономическими, социальными и психологическими факторами и выражающуюся в установке, сознательном настрое мужчины на рождение, воспитание и содержание ребенка (детей). Осуществив анализ понятия «готовность мужчины к отцовству в психологической литературе», можно выделить несколько составляющих:

- экономическую готовность – наличие материальных средств к существованию (стабильный заработок, нормальные жилищно-бытовые условия, наличие потенциала для развития);
- социальную готовность – достижение определенного социального статуса, завершение ступеней образования, наличие профессии и стабильных социальных ролей;
- психологическую и нравственную готовность – обретение потребности в рождении детей с осознанием ответственности за его рождение, воспитание и развитие, наличие привязанности и любви к матери ребенка, субъектное отношение к ребенку;
- физиологическую готовность – достижение возраста полового созревания, дееспособность.

Нами было проведено исследование, в котором приняли участие 25 мужчин в возрасте от 18 до 25 лет. Исследование проводилось в период с января по март 2017 года на базе Павлодарского государственного университета и КПП «Павлодарский технологический колледж» города Павлодара. На момент исследования были женаты 12 % опрошенных, холосты – 88 %. Ни один из опрошенных молодых людей на момент исследования не являлся отцом.

Контролируемыми параметрами выборки являлись: отделение (дневное), пол, возраст, тип семьи. Для проведения сравнительного исследования репродуктивных установок юношей из разных типов семей была сформирована квота из 9 респондентов, живущих в «материнских» семьях (включая семьи после смерти отца, семьи после развода и внебрачные). Отбор респондентов внутри квот осуществлялся методом случайной выборки.

В качестве основной исследовательской гипотезы выступало представление о том, что готовность современных молодых мужчин к отцовству в большей степени зависит от социальных и психологических факторов, таких как сформированные семейные

ценности, репродуктивная мотивация, наличие установок на создание семьи в процессе первичной социализации, индивидуально-личностные характеристики по сравнению с социально-экономическими факторами, обусловленные объективными характеристиками и субъективными оценками материального положения респондента.

Были выдвинуты также гипотезы-следствия: неготовность молодых людей к отцовству связана с нестабильным материальным положением, неуверенностью в будущем, недостатком социального опыта;

– неготовность молодых мужчин к отцовству связана с общей рационализацией жизни молодежи, обеднением эмоциональной сферы, сужением жизненных интересов до потребительских;

– неготовность молодых людей к отцовству вследствие недостаточной ориентации на родительство в процессе первичной социализации в родительской семье; отсутствие модели ролевого поведения отца в неполной семье;

– молодые люди, считающие себя готовыми к отцовству, в большей степени ориентированы на семейные ценности, чем на индивидуальные;

– направленность профессионального образования и род деятельности мужчины влияют на формирование готовности к отцовству.

Одна из важных исследовательских задач была связана с самооценкой готовности респондентов к отцовству. Как показали результаты, готовыми к выполнению роли отца назвали себя 16,1 % респондентов. 52,7 % юношей в настоящее время не готовы к роли отца, но готовы иметь детей в будущем. 26,9 % студентов на вопрос о готовности к отцовству ответили отрицательно, и 4,3 % затруднились ответить (таблица 1).

Таблица 1 – Самооценка готовности к отцовству молодых людей из разных семей

Считаете ли Вы себя готовым к отцовству?	Выборка в целом	Полная семья	Материнская семья
Да	16,1 %	20,7 %	14,6 %
В настоящее время нет, но готов иметь детей в будущем	52,7 %	51,7 %	47,1 %
Нет	26,9 %	24,8 %	31,5 %
Затрудняюсь ответить	4,3 %	3,4 %	6,8 %
Всего	100 %	100 %	100 %

Специальный блок вопросов касался представлений респондентов о необходимых условиях для рождения ребенка. Анализируя ответы, важно отметить, что респондентам было предложено выбрать три наиболее значимых варианта из десяти предложенных. Для большей части опрошенных (80,6 %) необходимым условием для рождения ребенка является стабильное материальное положение. Более половины молодых людей (59,1 %) назвали осознанное желание обоих родителей. Каждый второй будущий отец (48,3 %) сослался на хорошие жилищно-бытовые условия. Для 40,8 % юношей важным условием рождения ребенка является чувство любви к матери будущего ребенка. Только 7,5 % опрошенных обязательным условием для рождения ребенка назвали зарегистрированный брак.

Таким образом, для рождения ребенка, по мнению молодых мужчин, необходимо достижение определенного баланса между экономической самостоятельностью, жилищно-бытовой стабильностью и чувством психологического комфорта и гармонии, основанного на осознанном желании иметь детей для обоих родителей, любви мужчины к матери ребенка и здоровье женщины. Все остальные условия, включая обязательное наличие обоих родителей, поддержку со стороны родственников, наличие образования и даже зарегистрированный брак, имеют для юношей второстепенное значение [3].

Анализируя ответы на прямой вопрос о составляющих готовности мужчины к выполнению роли отца, можно отметить, что большая часть респондентов идентифицируют отцовство с традиционными представлениями о мужчине, несущем ответственность за материальное обеспечение семьи. Поэтому достижение устойчивого экономического положения, материальной стабильности и возможности обеспечить семью, по мнению респондентов, составляет ядро готовности к отцовству.

Доля таких ответов в общей структуре ответов превышает 72,3 %. Эмоционально-психологическая основа готовности к отцовству, а именно любовь к матери ребенка и желание иметь ребенка занимают значительно меньшую долю в ответах (9,7 % и 6,5 % соответственно). В еще меньшей степени юноши связывают готовность к отцовству с функцией социальной защиты ребенка, выражающейся в желании и возможности взять на себя ответственность по воспитанию и содержанию ребенка (5,4 %), готовности взять на себя дополнительные трудности (2,2 %),

вступление в зарегистрированный брак (1 %). Физическое здоровье как составляющую готовности выделили лишь 2,2 % респондентов.

На основе проведенного исследования нами сформулированы следующие выводы:

Готовность к отцовству можно рассматривать как интегральную характеристику, суммирующую обретение социальной компетентности, основой которой являются устойчивая система семейных ценностей и репродуктивных установок, достижение возраста социальной зрелости, развитые чувственно-эмоциональная и коммуникативные сферы личности, гармоничное сочетание традиционных и эгалитарных установок на роль мужчины в семье, достижение экономической самостоятельности, успешный опыт детско-родительских отношений, ориентация на стратегию воспитания, ухода, социальной защиты детей, наличие комплекса психологических качеств личности (ответственности, заботливости, трудолюбия, альтруистичности, уверенности в себе).

Для юношей, в большей степени готовых к роли отца, семейные ценности являются более значимыми (семья, родительство, любовь) по сравнению с условной группой не готовых, для которых характерна ориентация на индивидуальные ценности (карьера, самореализация, свобода). Для данной группы также характерна ориентация на рождение ребенка в ситуации незапланированной беременности жены или подруги, стремление к равному распределению обязанностей по уходу и воспитанию ребенка в семье. Готовые к отцовству также субъективно оценивают себя как любящие детей, уверенные в собственных силах, способные к достижению материального благополучия, признающие в ребенке стимул для профессионального роста и развития. Юноши, в большей степени готовые к выполнению роли отца, чаще являются выходцами из полных семей.

Условиями повышения качества готовности к отцовству выступают необходимость воспитания семейных ценностей и установок на рождение детей в семье, формирование демократических представлений о роли мужчины в семье, развитие чувственно-эмоциональной сферы личности, воспитание в полной семье, обучение трудовым навыкам и основам профессиональной подготовки, развитие социальных навыков и умений (эффективной коммуникации, толерантности в общении, по урегулированию конфликтов и гармонизации супружеских и детско-родительских отношений); формирование социально компетентной личности молодых мужчин.

ЛИТЕРАТУРА

1 Овчарова Р. В. Психологическое сопровождение родительства / Раиса Викторовна Овчарова. - М. : Институт психотерапии, 2003.- 319 с.

2 Пospelова Т. Г. Семья и социальное здоровье молодежи // Актуальные проблемы исследования социального здоровья. Опыт социолого-философского анализа. 4. 1 / Под ред. Р. А. Зобова и А. А. Козлова. СПб, 2004. С. 158.

3 Кон К. С. Отцовство как компонент мужской идентичности // <http://www.demoscope.ru/weekly> / 2006 / 0237 / analit03. php (8.11.2006).

4 Архангельский В. Н. Факторы рождаемости. М., 2006.; с 5

ЖАС МАМАНДАРДЫҢ КӘСІБИ ІС-ӘРЕКЕТКЕ БЕЙІМДЕЛУ ДЕНГЕЙІН АНЫҚТАУ

ТЕБІРЕКБАЙ А., КЕҢЕСБЕК Н.

студенттер, М. Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті, Тараз қ.

ҮСЕНОВА С. М.

п.с.ғ.м., аға оқытушы, М. Х. Дулати атындағы
Тараз мемлекеттік университеті, Тараз қ.

Жас амандардың күнделікті еңбекке бейімделу, кәсіби іс-әрекетінің дамуы мен қоршаған ортаны тануында өзара тілдесіп қарым-қатынас жасаудың қаншалықты әсер ететіндігін жете түсінуге болады. Кәсіби іс-әрекетке бейімделу, еңбек іс-әрекетіне психологиялық даярлығы адамзат, жас маман үшін әр түрлі деңгейде, әр түрлі кезеңде қалыптастыруды қажет ететін құбылыс. Кеше ғана теориялық білім алған жас аман еңбек процесінде тәжірибесі мол ересек өз ісінің шебері дәрігер мамандарға ұқсау, мысал, өнеге алу, үйрЕвразийский национальнй университет, еліктеу арқылы қоғамдық және жеке сананы, эмоцияны басқаруды, науқаспен тілдесе алу, қарым-қатынас орнату, үрейден арылу, мінез құлық нормаларын көрсетудің формаларын меңгереді [1, 52 б.].

Біздің эксперимент Тараз қаласының медициналық орталықтарының қызметкерлері арасында өткізілді. Сынаққа 23 жас мамандарының кәсіби іс-әрекетке бейімделу ерекшеліктері зерттелді. Эксперименттік сынақта жас дәрігер мамандармен психодиагностикалық жұмыстар ұйымдастырылып, барлық қорытындылары есепке алынды.

Дәрігер іс-әрекеттерімен жүргізілген психодиагностикалық жұмыстың негізгі көрсеткіші төмендегідей мақсатта ұйымдастырылды:

- мамандық таңдау мотивтері, яғни себептерін анықтау;
- кәсіби іс-әрекеттің ерекшеліктерін саралау;
- кәсіби стресстің себептерін анықтау;
- еңбекке қабілеттілік деңгейін анықтау.

Негізгі мақсат пен болжамға байланысты эксперимент барысында жас дәрігер мамандармен сұхбаттасу әдісін қолдана отырып, өмір тәжірибелері, мамандық таңдауға не себепкер болғаны, өмірлік бағдарламаларын, мақсат және міндеттері туралы әңгімелесулер ұйымдастырып, жалпы мамандыққа деген көз-қарас пен жеке бас даму белсенділігі мен кәсіби мәдениетін анықтауға арналған «Кәсіби сәйкестілікті тексеру» тақырыбында сауалнама алдық. Онда 50 сұрақ берілген. Сұрақтарды мұқият оқып шығып жауап берулері қажет, жауаптарына «0», «1», «2» ұпайды қою керектігі түсіндірілді.

Жинаған балдарының жалпы есеп саны 50 ден төмен болмауы керек. Егер 50 ден төмен балл жинаса онда өз мамандығын дұрыс таңдамағанды білдіреді. Егер маман бірінші топтамадағы сұрақтарда айтылғандарды ешқашан істемеген болса, онда клеткадағы балдың орнын тастап келесі сұраққа көшуі сұранады. Барлығын болмасада жартылай істей аламын десе де онда балл есебінде бағалайды. Сұрақтарды оқуда мына сөздерге мұқият көңіл бөлу ұсынылды: «үнемі», «онай» т. б. Мұқият орындап, асықпау талап етілді. Әрине еңбекке жаңа араласқан жас амандар алғашқы сұрақтарда қобалжып нақты жасау іздестірді. Өзін сенімсіз сезінгендерін бақыладық.

Жас мамандардан толығырақ мағлұмат алу мақсатында қосымша тағы «Кәсіби стресс шкаласы» әдістемесі қолданылды [2, 42 б.]. Ережесі бойынша жас амандарға әдістеме шартын толық нақты түсіндіру маңызды орын алды. Себебі жауаптары төмендегідей нұсқауларды сақтауды талап етеді: Стресс шкаласы бойынша алынған ұпайларды абайлап өңдеу қажет. Осы шкалалар шегінен тыс жатқан факторлар саны өте көп, бірақ стресспен кездескен кезде қолданатын тәсілдерге әсер етіп отырады. Факторлар санының көптігі сонша, ұпай саны бірдей екі адам қысымның түрлі деңгейін сезінуі мүмкін.

Стресс шкаласы бойынша алынған ұпайларды абайлап өңдеу қажет. Осы шкалалар шегінен тыс жатқан факторлар саны өте көп, бірақ біз стресспен кездескен кезде қолданатын тәсілдерге әсер етіп отырады. Факторлар санының көптігі сонша, ұпай саны бірдей екі адам қысымның түрлі деңгейін сезінуі мүмкін.

0-15 ұпай – стресс сіздің өміріңізде мәселе емес. Айтылғандар сіздің деңгейіңіз жұмысбасты және қанағат күйлерін сақтауыңызға болмайды дегенді білдірмейді. Берілген шкала стресске деген жағымсыз жауапты бағалауға ғана арналған.

16-30 ұпай – көп жұмыс істейтін маман үшін стрестің орташа деңгейі. Сонда да жағдайды алдын-ала талдап, стресті мүмкіндігінше азайтуға тырысу қажет.

31-45 ұпай – стресс шартты мәселе туғызады. Түзету жұмыстарының қажеттігі байқалып тұр. Стрестің осы деңгейінде одан әрі жұмыс істеу қиындықтар туғызады. Бұл өзіңіздің кәсіби өміріңізді жақсылап таразылау үшін жақсы себеп.

46-60 ұпай – бұл деңгейде стресс басты мәселені көрсетеді және бір нәрсе жақын арада болуы мүмкін. Сіз жүдеу сатысынан өте жақынсыз. Қысымды азайтуға тырысыңыз.

Тапсырманы өңдеу барысында практик дәрігер іс-әрекетінде бейімделген стресс төменгі деңгейде көрінді: – стресс өмірде мәселе емес, оны жою жолдары бар. Ол тек қорқыныш. Іс-әрекетке психологиялық даярлық деңгейінің төмендігі. Айтылғандар ұпай жұмыс басты және қанағат күйлерін сақтауға болмайды деген.

Орта деңгей – жұмыс істейтін маман үшін стресстің орташа деңгейі. Сонда да жағдайды алдын – ала талдап, стрессті мүмкіндігінше азайтуға тырысу қажет.

Жоғары деңгей – стресс шартты мәселе туғызады. Түзету жұмыстарының қажеттігі байқалып тұр. Стресстің осы деңгейінде одан әрі жұмыс істеу қиындықтар туғызады. Бұл өзіңіздің кәсіби өміріңізді жақсылап таразылау үшін жақсы себеп.

Мұндай қиындық ақыл-ой қабілетінің жетіспеуінен емес, тұлғалық-психологиялық даму деңгейінің жетіспеушілігі себебінен туындайды. Егер, керісінше, тура сол тест тапсырмаларын ойын түрінде ұсынатын болсақ, бала жайлы шынайы мәлімет алуға болады.

Бұл жағдайда жас мамандардың жаңа еңбекке келген, әсіресе ең алғашқы аптада диагностикалауда міндетті түрде ескерту қажет. Ескеретін жайт, күшті мотивация, қызығушылық, тестілеуге белсенді ұмтылыс болса, оның нәтижелері де қадағаланды.

Психодиагностикалық тестілеу нәтижелері сенімді және шынайы болуы үшін психодиагностикалық әдістерді келесі жүйе бойынша жүргізу тиімді:

- Бейімділік.
- Мотивация.
- Эмоционалды-еріктік өріс.

Тұлғалық ерекшелік қасиеттері.

Тұлғааралық қарым-қатынас.

Білімі /мамандық саласы/.

Осылардың көмегімен жас маманның кәсіби іс-әрекетке қай жағынан дайындығын, оның еңбекке қаншалықты психологиялық ерекшелігін нақты анықтауға болады.

Анықтаудың нәтижесінде жас мамандардың стреске берілу басымдығы, жұмысқа жаңа орналасуы болуы мүмкіндігі, әлі бейімделу процесінің аяқталмағанын анықтадық.

Жас мамандардың кәсіби іс-әрекетке бейімделу көрсеткіштері:

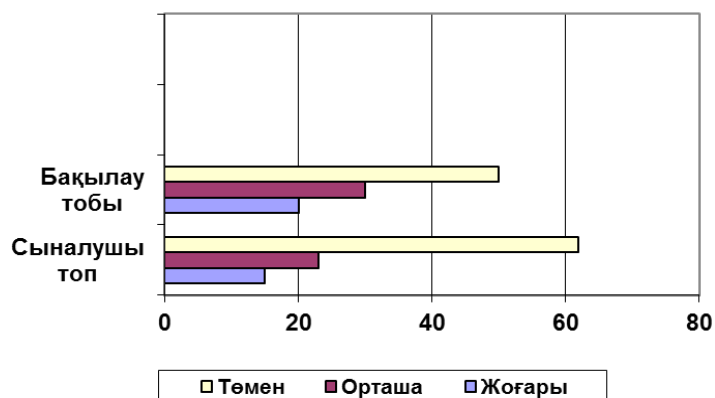
Бақылау тобындағы мамандар: 20 % – жоғары деңгей / 2 жас маман / 30 % – орташа деңгей / 3 жас маман / 50 % – төмен деңгей / 5 жас маман/.

Сыналушы топтағы мамандар: 15 % – жоғары деңгей / 2 жас маман / 23 % – орташа деңгей / 3 жас маман / 62 % – төмен деңгей / 8 жас маман/.

Нәтижесі гистограмма арқылы белгіленді.

Диаграмма 1

Жас мамандардың кәсіби іс-әрекетке бейімделу деңгейінің көрсеткіштері (Анықтау эксперименті)

Жас мамандардың еңбек әрекетінде көптеген қиыншылықтардың кездестінінен байқадық. Дәрігер мамандығы өте жауапты іс-әрекет болғандықтан күнделікті іс-әрекетте әр түрлі жағдайлар жас

мамандардың кәсіби іс-әрекетке психологиялық даярлығының төмендігін көрсетті.

«Егер сіздің өміріңізде конфликт болмаса, қан соғуыңыз барма – соны тексеріп көріңіз», – деп У. Диксон айтқандай адамның әлеуметтік ортада өмір сүруі, әр түрлі әрекет түрлерімен шұғылдануы үнемі қоғамдағы өзге адамдармен қарым-қатынаста болып отыратындығын көрсетеді. Қақтығысу, бір-бірімен ренжісу әрбір адамның кісілігін, талап тілегін өзгелердің мойындауын, онымен санасуын талап етуден туады [3, 18 б.]. Осы бағытта жаңадан еңбек іс-әрекетіне араласқан жас маман өзінің басқа адамдар алдындағы мұқтаждығын қанағаттандырып, өзгелерге бойындағы күш қуатын, қабілетін көрсеткісі келеді. Міне осындай жағдайлар еңбекке жаңа араласқан жас мамандар арасында да жиі кездеседі. Олардың бірден лидерлікке ұмтылуы, еңбек процесіндегі бәсекелестік, мінез құлқындағы жағымсыз қасиеттері және т.б. жағдайларда әріптестерімен үнемі бір мәмлеге келмейтін кездері де болады. Ол сонымен қатар әсіресе дәрігер мамандардың тек әріптестерімен ғана тіл табысуы ғана емес, олардың жұмыс түрінің де талабы мен қиындығы өте жоғары.

Анықтау экспериментінен кейін сыналушы топтағы жас дәрігер мамандармен психологиялық түзету-дамыту жұмысын жүргізуді жоспарладық.

Эксперименттер арқылы психодиагностика жасалғаннан кейін дәрігер мамандардың кәсіби іс-әрекеттерін ескере отырып, нақты коррекциялық жаттығулар, әдістемелерді іріктеп, ұйымдастырдық. Қалыпқа келтіру экспериментіне 9 маман алынды.

Психологиялық тұрғыда жеке тұлғаның барлық уақытта кәсіби дамуға, біліктілігін жетілдіруге дайын болуы, жаңа білім мен іскерлікті толықтыру әрекеті, өзіндік ынтасы мен талпынысынан көрінеді. Кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру жеке тұлғаның түрлі қасиеттеріне тәуелді, оның қайнар көзі оқу және жеке субъект тәжірибесі болып табылады.

Білім беру мазмұнын кәсіби әрекетке негіздеуде индивидтің жеке қасиеттеріне қарай, біртіндеп бейімдеуден тұрады. Кез-келген әрекетті жеке тұлғаға бағыттауда рухани құндылығына, өмірлік және кәсіби жоспарына, сондай-ақ жеке қасиетіне негізделе, дара және жас ерекшелігін ескеруден тұрады. Кәсіби маман әрекетін жетілдіруде ұжымдағы психологиялық ахуал деңгейі де көп орынға қойылады. Ол екі жағдайда «басшы мен орындаушы» тігінен жүйе бойынша, ал көлденеңінен «әріптес-әріптес» деңгейінде

қарастырылады. Кәсіби құзыреттілікте ескеретін жағдай маманның әлеуметтік ролін дұрыс түсінуі: үй жұмысы, кәсіби және жеке өмірі. Осы шекаралар сақталмаған жағдайда және уақытты бағаламағанда маманды эмоционалды қажуға әкеледі [4, 24 б.].

Әр бір жаттығу жас маманның өзіне деген сенімін оятуға, іс-әрекет бабында кездесетін қиындықтарды жеңуге ықпал жасауға арналды. Берліген әдістемелерді жүргізу барысында қатысушыларға берілген уақытта ойлануға, әңгімені айтуға, аяқтауға көңіл бөлуге. Дәрігерлердің өзіне деген сенімділік деңгейі бізді қанағаттандырды, жақсы нәтиже көрдік.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Ахтаева Н.С., Әбдіғаппарова А.І. Әлеуметтік психология. - Алматы.: Қазақ университеті, 2007.
- 2 Жақыпов С.М., Бизақова Ф.Ә. Білім беру жүйесінде қолданылатын психодиагностикалық тесттер. – Тараз.: Сенім., 2006.
- 3 Жақыпов С.М., Бизақова Ф.Ә. Білім беру жүйесінде қолданылатын психокоррекциялық жаттығулар. – Тараз.: Қорғау Тараз., 2006.
- 4 Жақыпов С.М. Жалпы психологияға кіріспе. – Алматы.: Қазақ университеті, 2007.

ИДЕОЛОГИЯ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ: ОСНОВНЫЕ ЧЕРТЫ

ТУКУЕВА А. Р.

студент, ПГУ имени С. Торайғырова, г. Павлодар

ЖУМАДИЛОВ Н. Ж.

магистрант, ПГУ имени С. Торайғырова, г. Павлодар

Идеология представляет собой систему ценностей, являющей собой особый вид духовности – веру в формате идеологии. Потребность в подобной вере определена развитием и дифференциацией человеческих сообществ, а ее современная дробление обоснована ускорением процессов чередования и умножения социальных кластеров и коммуникационных каналов. Как род научного знания или разновидность религиозного мировоззрения идеология не может быть классифицирована, однако, в ней замыкаются как гносеологическая составляющая – поэтому смело можно заметить, что функционально идеология имеет не однолинейную структуру [1, 9].

Так, недра интеллектуального сообщества являются полем ее начала, становясь со временем и посредством осуществления политической практики неотъемлемой традицией и смыслом во взаимодействии как отдельных социальных факторов, так и групп, становясь, тем самым, новым социально-политическим запросом конкретных участников [1, 13]

Таким образом, идеология есть циркулирующая в недрах самого общества постоянная, определяемая существующим форматом и балансом ключевых общественно-политических ценностей.

Идеология может пониматься наподобие такого явления как «вера», ведь это одна из форм определения и пропаганды истины по объективным основаниям, сообщающим универсальность. Идеология есть всегда попытка ценностной кодификации взглядов на реальность, совокупность способов ее освоения, постижения и возможной будущей трансформации [1, 17].

Несмотря на это ее отличает такая характеристика, как устойчивость: это проявляется в том, что модели субъективных ориентаций достигают определенного уровня прочности предрассудка внутри идеологических концептов. Это свидетельствует о намеренной стереотипности обыденного сознания, что можно принять за итог целенаправленных пропагандистских усилий [1, 21].

Можно выделить следующие константные характеристики идеологии. Системность. Идеология – это вид системного знания, и, как любая системность, она ограничивает себя своими же собственными предустановками. Догматичность – идеологическое сознание является сознанием жестко сфокусированным, отправляющимся от исходных, всегда незыблемых и априорных принципов. Мифологичность. Идеология в определенный момент утрачивает способность реалистичного рассмотрения, и превращается в конструкт, искажающий ценностные запросы индивидов, это особенно касается агрессивно-популистских видов идеологии. Спекулятивность. Идеология – это примат идей, используемых в политическом действии. Авторитарность. Идеологи всегда приписывают своим построениям всеобщность, выдавая свои убеждения-верования за универсально приемлемый и необходимый инструмент социально-политического развития, именно по этой причине идеология повсеместно не терпит инакомыслия и в своем практическом применении всегда агрессивна [1, 29].

Еще одним значимым элементом идеологии, выступающей в качестве атрибута социального бытия, является цикличность

развертывания человеческого духа. Это, в свою очередь, раскрывает связь содержательного поля культуры.

Идеология как атрибут бытия социального участвует в конкретизации самостоятельных духовных образований. При этом, все от нее «производные» образования находятся с ней в единстве [2, 29].

Следует особо выделить тот факт, что субъективное признание ценностей, как оценочный акт, лежит в основе понимания идеологии прошлого и современности. Великое в своем онтологическом основании назначение идеологии есть неизбежное следствие фундаментальной важности для человека следовать и руководствоваться ценностными основаниями. В таком восприятии идеология есть познавательно-оценочный инструмент, используемый людьми для испытания тех или иных ценностных доктрин.

Впрочем, идеология не «вырастает» из науки. Наука – это конструктивное поле теоретических изысканий, имеющих общезначимое назначение, система аргументаций и доказательств, (относительно) независимая мысль. Продукты науки безличны и не направлены на скорейшую экстраполяцию ее достижений на область социально-политического бытия [2, 62]. Идеология – это своего рода подвижничество ради самоутверждения, чувственное «овладение» ценностью, базирующееся на ценностях и субъективной оценке мира, дающее руководство, как и во имя чего жить. Ее принципы действуют частично. Ее принципы составляют не поддающихся сомнению истины и доктринальные установки, обладающие интерпретацией смыслов в зависимости от базовых ценностных установок. Замечательной иллюстрацией здесь возможно привести сходство ценностей общества потребления для обычных граждан и криминалитета.

Большее количество связей, чем при сопоставлении науки и идеологии, мы наблюдаем при сопоставлении онтологической природы идеологии и веры. Здесь мы полагаем, что человечество располагает тремя консолидирующими духовными ресурсами – верой в формате религии, верой в формате идеологии и верой в формате утопии [2, 64].

В социальной реальности для индивидов эти ресурсы представляют и руководство поиска ценностных оснований, и основу массового единения/противостояния.

Идеология не является знанием в научном понимании этого слова, она представляет собой знание, «осеяемое» силой убежденности и направленное на конкретное действие, будь то

идеологемное восприятие действительности или основное поведение. Зачастую идеология как род «нелогического евангелия» оказывается питательной основой всякого рода эсхатологических надежд, в пределах которых развивается смысл всевозможных образующих тезисов и воззваний. Вне убежденности, движимой верой в отстаиваемые взгляды и смыслы, не может быть идеологии (суть теоретизированной модели/интерпретации ценностного восприятия мира). Получается, что этот религиозный характер, позволяет нам считать ее сродни веры.

Однако идеология оставалась бы абстрактной величиной, если бы не предстояла перед нами и в ином своем функциональном качестве – как инструмент макросоциальной коммуникации. Такое качество идеологии, всегда ориентированное на развитие социального взаимодействия в необходимых плоскостях общественной жизни непрерывно и ежедневно актуализируется в современном мире [3, 39]

Мы наблюдали, сколь мощно и быстро идеология показала свою силу в XX веке, и, несмотря на прошедший «Век идеологий», в политической сфере запросы на нее также усиливаются. Она несет в себе концентрацию интеллектуально-духовного опыта людей, раскрываемой посредством политических инструментов воздействия. В силу системности идеология стала феноменом, по своей природе, максималистским, стремящимся заменить собой не только абстрактную теорию, но внеидеологические построения [3, 41].

Значение идеологии для общества, ее подвижнический дух и радикальный характер способны менять и меняют мировоззрение миллионов людей, порой, на долгие десятилетия сделав их заложниками идеологемного восприятия действительности. Будучи деятельным инструментом объединения и просвещения масс, идеология несет в себе и откровенную угрозу свободе мысли и развитию человеческих сообществ, если ее роль сводится к государственному доминированию, что показал опыт существования советских граждан в условия тоталитаризма. Или становясь оружием экстремистских организаций и групп [3, 54].

Дуализм свойственен идеологии больше, чем любому другому социально-политическому феномену Евразийский национальный университет. А философское осмысление этого явления по-прежнему требует изучения наиболее глубоких его основ, трансформирующих и сознание людей, и их образ жизни [3, 67].

В любом случае, следует утверждать, что идеология, ее разновидности, степень воздействия на людей всегда будут отражать состояние того или иного сообщества и всегда могут служить

своеобразным барометром социально-политического развития. Развитие ценностных ориентиров общества способно блокировать воздействие деструктивных идеологий на умонастроения граждан. Ведь именно ценностный аспект лежит в основании самой идеологии, как одного из направлений духовного освоения действительности и своеобразной категории веры.

ЛИТЕРАТУРА

1 Жилина В. А. Онтологические основания цикличности в развертывании человеческого духа // Вестник Челябинского государственного университета. – 2009. – № 11. – с. 11 – 23.

2 Равочкин Н. Н. Проблема восприятия идеологии как типа духовного освоения действительности / Н. Н. Равочкин // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Философские науки. – 2015. – № 1. – с. 60 – 67.

3 Розов Н. С. Сущность криминализации общества и государства: отчуждение от ценностей или утверждение господства? // Философия и общество. – 2007. – № 1 (45). – с. 32 – 68.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ И КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ПОЛИЯЗЫЧНОГО ОБУЧЕНИЯ

УСАХАНОВА А. С., ДАШКЕНОВА А. Ж., АЛДАЖАРОВА А. А.
студенты, ПГПИ, г. Павлодар

Информатизация образовательной и языковой деятельности, в том числе, непосредственно связана с процессом информатизации современного общества, причем не отдельно взятого, но в мировом масштабе. В Павлодарском государственном педагогическом институте с 2005 году были открыты первые мультимедийные лекционные комплексы, сегодня они локализованы в 30 учебных аудиториях. В учебном процессе вуза задействовано 360 персональных компьютеров, имеющих выход в интернет. Распространение и совершенствование современных информационных и коммуникационных технологий (ИКТ) приобретает устойчивый характер. Новые информационные технологии, мультимедийные средства, такие как: ACDSsee, CorelDraw, Ulead, Macromedia Flash,

Microsoft Publisher, Power Point и др., а также учебные Интернет-ресурсы, используемые в изучении стремительно заняли место в повседневной жизни студентов вуза.

Государственная политика в области информатизации гуманитарного и лингвистического образования выдвинули новые требования как к подготовке студентов, так и преподавателей вузов в условиях полиязычия, определяя необходимость совершенствования системы подготовки специалистов, владеющих ИКТ [1, с. 88]. Согласно Е. Ю. Ильиновой и В. А. Брылевой, владение ИКТ преподавателем языкового вуза – это готовность и способность «методически грамотно использовать дидактические возможности ИКТ в обучении». Оно является одной из актуальных задач трёхязычного образования [2, с. 56].

Без достаточной практики диалогического общения сложно представить формирование коммуникативных и иных профессиональных компетенций на иностранном языке. Более того, возникают трудности и с формированием монологического общения, что в свою очередь негативно сказывается на способности самостоятельного мышления вообще и творческого, в частности. Этот факт часто подтверждается в научно-исследовательской деятельности студентов, когда готовые проекты и доклады по схожей тематике заимствуются из сети Интернета. Поэтому полагаем целесообразным использование лишь тех ресурсов, которые не повредят духовному и физическому здоровью студентов и окажутся эффективным средством в процессе овладения знаниями на иностранном языке.

Согласно требованиям новых образовательных стандартов, большая роль в современном учебном процессе отводится организации самостоятельной работы студентов. Среди компетенций, формируемых у студента, можно выделить: способность самостоятельно приобретать и использовать в практической деятельности новые знания и умения, стремление к саморазвитию, способность работать с информацией в глобальных компьютерных сетях [3, с. 8].

Обзор современных педагогических технологий, применяемых в вузе, обнаружил их разнообразие: технологии личностно-ориентированного образования, технологии знаково-контекстного обучения, игровые технологии, активные методы обучения, проблемное обучение, информационные технологии и пр [4, с. 34].

Рассмотрим некоторые из применяемых нами ИКТ, среди них: новостные сайты, блоги, видеоматериалы, виртуальное образовательное пространство, мультимедийные презентации,

отчасти дистанционное обучение и т.д. Особый интерес представляет мультимедийная презентация (МП), целесообразность применения в учебном процессе которой обусловлена специфическими возможностями представления информации: многоканальность, наглядность, интегральность, моделирование изучаемых процессов и явлений, интерактивность, игровая форма, модальность восприятия. Использование МП как одной из форм повышения качества иноязычного образования обусловлено ее полифункциональностью, проявляющуюся в том, что МП выступает как:

- образовательный продукт, состоящий из набора слайдов, на которых информация предъясняется в виде текста, изображения, аудиоматериалов и видеороликов;
- наглядное средство обучения ИЯ, направленное на повышение эффективности учебного процесса;
- средство медиаобразования (направлено на формирование медиакомпетентности студентов, на формирование умений получать, критически оценивать и самостоятельно создавать сообщения);
- средство развития психологических процессов (память, внимание, воображение, восприятие, логическое мышление);
- средство рефлексивного представления полученных результатов познавательной деятельности.

Инновационный подход заключается в рассмотрении МП как подвида компьютерной педагогической технологии, которая основана на применении современных технических средств обучения, одновременно использующих несколько информационных сред (графику, текст, видео, фотографию, анимацию, звуковые эффекты, качественное звуковое сопровождение); обладает особой структурой, учитывающей цель, содержание, этапы обработки информации при конструировании МП, функции, преимущества / недостатки, лингво-методические возможности ее применения; направлена на становление профессионально-творческой компетентности студентов.

При отсутствии достаточных навыков или времени для создания собственных учебных материалов в данном формате, можно воспользоваться ресурсом www.slideshare.net, где можно найти серию слайдов по различной тематике. Например, ресурс «Dreams Travel» можно использовать для развития навыков самостоятельной работы, а именно, попросить студентов выяснить, где находятся представленные достопримечательности, используя поисковые сервисы.

Новостные сайты – частный случай интернет-издания, специализирующийся на размещении новостей в Интернете, где

можно ознакомиться с сообщениями о политике, общественной жизни и происшествиях. Преподаватель может при этом преследовать разные дидактические цели, начиная с элементарного задания – просмотреть последние новости и представить краткий обзор, либо поделиться одной из наиболее заинтересовавших студентов новостей на сайтах (yahoo.fr; news.yahoo.com); дать задание отыскать на сайте news.yahoo.com/odd необычные или забавные новости, тематически схожие с рассматриваемым в учебнике материалом. Кроме этого, можно посетить сайт с новостями о технических новинках (news.com.com) и, проанализировав ряд коротких статей, поделиться с группой своими знаниями. Блоги – интернет-журнал событий, интернет-дневник, онлайн-дневник – веб-сайт, основное содержание, которого составляют регулярно добавляемые записи (посты), содержащие текст, изображения или мультимедиа. Для блогов как для ИКТ, используемых в учебном процессе, характерны недлинные записи временной значимости, отсортированные в обратном хронологическом порядке (последняя запись сверху). Это электронная страничка, содержание которой определяет автор.

С дидактической точки зрения тематическое разнообразие блогов (культура и искусство, политика, общество, юмор, спорт, литература, образование, музыка, бизнес, работа, досуг, развлечения, еда и т.д.) – это еще один инструмент, используемые преподавателями вуза для различных образовательных целей, например, для совершенствования социокультурных, лингвистических и коммуникативных компетенций студентов.

Видеоматериалы – множество технологий записи, обработки, передачи, хранения и воспроизведения визуального или аудиовизуального материала. Это одна из наиболее распространенных ИКТ, используемых в учебном процессе для обучения иноязычному общению ввиду ее аутентичности и полифункциональности, позволяющих формировать и совершенствовать произносительные навыки, вычленивать и активизировать лексико-грамматические модели, извлекать социокультурную информацию. Зрительный ряд видеотекста насыщен дополнительной информацией – кинетической (жесты, мимика, движения) и паралингвистической (высота и тембр голоса, темп речи, голосовые модуляции, интонация и т.д.), что облегчает студентам восприятие иноязычной речи на слух и работу оперативной памяти [5, с. 102]. Ресурсы, позволяющие найти видеоролик на любую интересующую ваших студентов тематику, можно найти по адресу – www.youtube.com, [www.teachertube.com./](http://www.teachertube.com/) www.TV5.com.

org. Например, одно из любимых увлечений современной молодежи – просмотр трейлеров к выпускаемым в прокат фильмам. Предлагаем посмотреть такой ролик на изучаемом языке и ответить на вопросы: Кто главные герои фильма? Где происходят события? Будете ли вы смотреть этот фильм, когда он выйдет на экраны? По такому же принципу происходит знакомство с музыкальными новинками.

Виртуальное образовательное пространство. Все из вышеперечисленных инструментов следует систематизировать и объединить в виде дополнительного ресурса, который студенты посещают с произвольной или заданной преподавателем периодичностью. Для решения данной задачи используют систему дистанционного обучения «МООДУС», которая позволяет создавать как самостоятельные дистанционные курсы, так и организовывать виртуальную консультативную поддержку для существующих курсов. В рамках подобного «виртуального образовательного пространства» преподаватель может предложить следующие виды заданий:

Прослушайте или прочитайте предложенный аутентичный текст и письменно суммируйте изложенную в нем информацию;

Добавьте в глоссарий определения ключевых слов;

Выполните письменное задание творческого характера и др.

Одной из основных ролей в условиях трёхязычия должны стать электронные библиотеки с бесплатным доступом к большому количеству научной и учебной литературы, такие как The New York Public Library, Bibliomania, Internet Archive, ManyBooks.

Лингводидактический потенциал ИКТ в обучении определяется рядом показателей: функциями ИКТ с учетом возможностей варьирования режимов работы и форм организации учебного процесса и сферой их применения. Последнее непосредственно зависит от задач обучения, для решения которых те или иные ИКТ могут быть использованы.

ЛИТЕРАТУРА

1 Сборник нормативных документов. Иностраный язык / сост. Э. Д. Днепров, А. Г. Аркадьев. М.: Дрофа, 2009. – 287 с.

2 Ильинова Е. Ю., Брылева В. А. Рабочая программа краткосрочного повышения квалификации «Инновационные информационные технологии в обучении иностранному языку и культуре». Волгоград, 2011. – 11с.

3 Маханькова Н. В., Фаткулина Р. Ф. Методические рекомендации по применению интерактивных технологий в иноязычном образовании

// Серия «Методическое обеспечение качества иноязычного образования». Ижевск: Изд-во Удм. гос. ун-та, 2013. – 48с.

4 Маханькова Н. В. Педагогические технологии развития критического мышления студентов // Вопросы филологии. М., 2011. С. 308-309.

5 Фаткулина Р. Ф. Педагогические условия развития общительности у студентов-первокурсников: дис. ... канд. пед. наук. Ижевск, 2004. 222 с.

6 Stotz, Daniel. «Breaching the Peace: Struggles Around Multilingualism in Switzerland» Language Policy 5, no. 3, 2006.

ON THE ISSUE OF COPING IN THE MODERN STUDENTS' LIFE

SHAKAI A., KARSHIGAEVA Sh., ZHASTALAP D.
students, S. Toraighyrov PSU, Pavlodar
KOZHIKOVA A.
teacher, S. Toraighyrov PSU, Pavlodar

Student society is full of bright and unpredictable deeds and reactions to this or that event occurring in educational institutions. This article covers the question or issue of students coping behavior which is conveyed by different stress situations associated with both the studying process and their privates relationships.

The importance of the study of coping behavior of students due to the fact that a college education is accompanied by a variety of experience stress associated with both the educational process and to personal relationships. The most difficult is the adjustment period, when there is a new entry into the social situation of development. A crisis of this period is confirmed by objective measures, such as greater number contributions of students, as well as subjective – it's the experiences of young people difficulty or inability to reorganize the school system of teaching at university, change the learning activities according to the requirements of teachers to absorb a greater amount of knowledge embedded in new team in.

Coping (coping) behavior is an individual process of human interaction with difficult situations, where requirements exceed the resources of the individual. It is a combination of conscious cognitive, behavioral and emotional mistakes which aimed at changing / emergency permit or allow to get used to it, to endure its effects or evade requirements that it imposes.

In general, coping behavior is by far one of the most urgent and actively developed in modern psychology. Coping or «coping» comes from the English «cope» - overcome (at least - to fight, fight). Modern life is so dynamic, complex and contradictory, that man constantly have to overcome all sorts of obstacles and challenges, adapt to the situation, to find the most profitable way out of difficulties. In this regard, a person needs to use all possible resources to be adaptive and feel more or less secure. Psychological coping purpose is to best adapt to the demands of the current human difficult situation. Coping is a cognitive and behavioral dynamic personality efforts aimed at the management of external or internal factors, which are measured as the corner of her giving birth.

As part of the problems of coping great theoretical and practical interest is the search for answers to the questions: what ways people cope with everyday challenges, including stressful events in their lives and how it resolves them.

Most research on coping performed abroad (Kanner A. D., 1981, Lazarus R. S. 1984 1987, 1970, 1988, Folkman 1991, Carver C. S. 1989, Billings A. G. 1984 and many et al.) [1-7]. In psychology, the study of domestic problems coping began relatively recently, however, a number of Basic Research on this subject (T. L. Kryukov, 2003, 2004, 2004a, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010 Antsyferova L. I., 1994 N. Belorukova O., 2005 Tashimova F. S. 2011, Daniel T. A., 1992, M. Zamyshlyaeva S. 2006, Saporovskaya M. B., 2002, 2007 and others.) [8-20].

They established a relationship of coping on the characteristics of the family, intra-family relationships. They justified the idea that coping behavior is the result of social inheritance.

It should be noted that this is a new theme in the study of psychology in the Kazakh. Much work in the study of coping was held Kazakh psychologist Tashimovoy F. S. (Tashimova F., 2011, 2012, 2012a, 2012b, 2012v, 2012, 2013) [21-25]. Based on her work coping behavior depends on the characteristics of meaning provided by the co-creation of the subject of a variety of intimate personalities living in the inner world of man, the characteristics of the representation of teachers, parents. From features of coping depends on the understanding of happiness and self-actualization processes.

Based on an analysis of foreign and domestic works can be concluded that the researchers describe a variety of coping strategies implemented by people in difficult life situations and revealed quite a variety of factors affecting coping behavior.

Researchers coping arguing is that the conscious formation of coping strategies accounted for adolescence. This period in the life of a person is considered to be the most creative and at the same time the most difficult, Cree matic and quite controversial, due to the peak moment of intellectual development, high sensitivity and Sensitive to different processes occurring in the world. Increased independence, the search for his place in the world encourage it to solve many of the problems facing them. All these processes are more sharpens, especially in the nature of the modern world, requiring mobility and high self-efficacy in the integration processes of globalization.

Students - one of the most advanced layers of the youth, which determines the future of the country. In this regard, the problem of our study is to identify the characteristics of coping behavior of students and the factors influencing its features.

Based on the work of researchers coping as a dependent on their parents and living conditions in the family (T. L. Kryukov, 2004, 2007) [9, c. 376, 10, c. 118], on the characteristics of meaning, which is regarded as the subject of cooperation with many intimate personalities of his inner world (Tashimova F. S., Rizulla A. R. 2012) [21, c. 385], and in view of adolescence, with a typical extension of their submissions, as well as the principle of subjective reflected formulated by A. V. Petrovsky (Petrovsky A. V., 1984) [26, c. 272] and V. A. Petrovsky (Petrovsky V. A., 1981, 1985, 1993, 2009) [27-28], we arrive at a position that is as a person, and reflects the surrounding mediated social world determines subjective picture of the world controlling behavior and activities, as well as stimulating the adaptive resources, in particular defines the ways of coping with the stresses and challenges of life.

REFERENCES

- 1 Kanner A. et al. Comparison of two modes of Stress measurements: Daily Hassless and uplifts versus major life events // J Behav. Med. – 1981. – № 4. – P. 1 – 39
- 2 Lazarus R. S. Folkman S. Stress, appraisal and Coping. N.Y. Springer publishing Company, 1984. – 169 c.
- 3 Lazarus R. S. Transactional theory and research on emotions and coping / Lazarus R. S. and Folkman S // European journal of personality, 1987. –№ 1. – P. 141–169.
- 4 Lazarus R. S. Manual for Ways of Coping Questionnaire. – Palo Alto, CA: Consulting Psychologist Press, 1988. – 160 p.

- 5 Folkman S. Coping and emotion / S. Folkman, R. S. Lazarus // Stress and Coping / eds. A. Monat, R. S. Lazarus. – N. Y.: 1991. – P. 207 - 227.
- 6 Carver C. S., Scheier M. F., Weintraub J. K. Assessing Coping Strategies: A theoretically based approach // J. Pers. and Soc. Psychol., 1989. – V. 56. – P. 267 - 283.
- 7 Billings A. G., Moos R. H. Coping, stress, and social resources among adults with unipolar depression // J. Pers. and Soc. Psychol. – 1984. – Vol. 46. – P. 877-891
- 8 Крюкова Т. Л. Роль когнитивного оценивания в психологическом совладании личности / Т. Л. Крюкова. // Творческое наследие А. В. Брушлинского и О. К. Тихомирова и современная психология мышления (к 70-летию со дня рождения) / Отв. ред. В. В. Знаков, Т. В. Корнилова. – М.: Изд-во ИП РАН, 2003. – С. 86 - 89.
- 9 Крюкова Т. Л. Психология совладающего поведения / Т. Л. Крюкова. – Кострома: КГУ им. Н. А. Некрасова, 2004. – 376 с.
- 10 Крюкова Т. Л. Психология совладающего поведения: Монография. – Кострома: КГУ им. Н. А. Некрасова – Студия оперативной полиграфии, Авантитул, 2004а. – 118 с.
- 11 Крюкова Т. Л. Психология совладающего поведения в разные периоды жизни: автореф. дис. д-ра психол. наук. – М.: 2005. – С. 12-14.
- 12 Крюкова Т. Л., Петрова Е. А. Семейные ресурсы совладающего поведения: значение прародителей и предков // Психология и практика: Сб. научн. статей / Под ред. Т. Л. Крюковой, С. А. Хазовой. – Кострома: Изд-во КГУ им. Н. А. Некрасова, 2006. – С. 12 - 23.
- 13 Крюкова, Т. Л. Методы изучения совладающего поведения: три копинг-шкалы / Т. Л. Крюкова. – Кострома: Изд-во КГУ им. Н. А. Некрасова, 2007. – С. 70 - 74.
- 14 Крюкова Т. Л. Психология совладающего поведения: современное состояние, проблемы и перспективы // Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова. – 2008. – № 4. – Т. 14. – С. 147 - 153.
- 15 Крюкова Т. Л. Стили совладающего поведения в трудных жизненных ситуациях // Актуальные проблемы психологии труда, инженерной психологии и эргономики / под ред. В. А. Бодрова, А. Л. Журавлева. – М.: Институт психологии РАН, 2009. – Вып. 1. – С. 298 - 316.
- 16 Ташимова Ф. С. Психологический анализ субъектной детерминации смыслов. Монография. – Алматы: «Казак университеті», 2011. – 286 с.
- 17 Данилова К. Н. Психофизиологическая диагностика функциональных состояний / Н. К. Данилова. – М.: Изд-во МГУ, 1992. – 192 с.

18 Замышляева М. С. Оптимизм в структуре психологического совладания личности: дис. канд. психол. наук. (На правах рукописи) – Кострома: КГУ им. Н. А. Некрасова, 2006. – 56 с.

19 Сапоровская М. В. Детско-родительские отношения и совладающее (копинг) поведение родителей как фактор школьной адаптации первоклассников. Дисс. канд. психол. наук. – Кострома: 2002. – 73 с.

20 Сапоровская М. В. Межпоколенное наследование совладающего поведения в семье // Психология совладающего поведения: Материалы междунар. науч.-практ. конференции / Отв. ред. Е. А. Сергиенко, Т. Л. Крюкова. – Кострома, 2007. – С. 409 - 411.

21 Ташимова Ф. С., Ризулла А. Р. К проблеме смыслообразования субъекта как многоликого мира. Saarbrücken, Deutschland: Lap Lambert Academic Publishing GmbH & Co. KG, Germany, 2012. – 385 с.

22 Tashimova Fatima, Ismagambetova Zukhra, Ibrayeva Galiya. Impact of personal features of the teacher on coping behavior of students. // 3RD International Conference on Education & Educational Psychology. 10 – Istanbul Turkey: Proccdia- Sociala end behavioral sciences 69, 2012. – P. 1014 - 1020.

23 Tashimova Fatima Happiness Understanding Depending on Features of Coping Behavior WASET – International Conference on Behavioral, Cognitive and Psychological Sciences to be held in Amsterdam, The Netherlands, 2012. – P. 26 - 28.

24 F. Tashimova, A. Mirzabekova, Z. Ismagambetova, Y. Massanov, Z. Gabit. Dependence of Virtual Subjects Reflection from the features of Coping Behavior of Students // WASET – International Conference on Behavioral, Cognitive and Psychological Sciences to be held in Amsterdam, – The Netherlands: 2012. – P. 119 - 121.

25 Tashimova Fatima, Rizulla Aidana, Ismagambetova Zukhra Happiness understanding and dependense of sense formations features. // 30 international congress of psychology. – Cape Town: 2012. – 727 p.

26 Петровский А. В. Вопросы истории и теории психологии.: Избранные труды. М.: Педагогика, 1984. – 272 с.

27 Петровский В. А. К пониманию личности в психологии. // Вопросы психологии, 1981. – № 2. – С. 40 - 46.

28 Петровский В. А. Семь пространств существования личности: формальные модели состоятельности. // Мир психологии, 2009. – № 1(57). – С. 25 - 43.

1.1.3 БАҚ дамуының үрдісі және журналистикадағы заманауи медиатеchnологиялар

1.1.3 Тенденции развития СМИ и современные медиатеchnологии в журналистике

БҮГІНГІ ҚОҒАМ ЖӘНЕ ЖУРНАЛИСТ МӘРТЕБЕСІ

АЙДАРҒАЗЫ Ж.

студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

МАНАМБАЕВ Ж. И.

ф.ғ.к., қауымд. профессор, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Тәуелсіз Қазақстанның даму үдерісіндегі саяси жүйесін бұқаралық ақпарат құралдарының қатысуынсыз елестету мүмкін емес. Қазіргі әлемдік өзгерістерді жасап отырған жаңа технологиялар мен ақпараттық кеңістік жаһандық тұтастықтың негізгі себепкері де болып отыр. Саяси жүйедегі БАҚ-тың жаңа өзгеріс үдерісі жүріп жатыр. Бұл сала жаңа технологиямен байланысты болғандықтан да аса маңызды. Ол көпсалалығымен, көпқырлығымен әлеуметтік-саяси, ақпараттық функцияларды атқаратын демократиялық, азаматтық, саяси және идеологиялық қызметтің алуан түрін білдіретін құрылым ретінде қайта жасалуда.

БАҚ саяси жүйелер теориясында құрылым түсінігіне және категориясына қойылатын іргелі талаптар мен сипаттарға жауап береді. Бұл жердегі құрылым – демократиялық саяси жүйеде қоғамының заңдары немесе ғұрыптары арқылы анықталған қоғамдық ұйымның іргелі нысандарының үйлесімді жиынтығы. Бүгінгі бұқаралық-ақпарат құралдары – өз бойына адамдар тәртібінің қоғамдық нормалары мен ережелерін тоғыстырған, қоғамның әлеуметтік, экономикалық, рухани, саясат саласындағы белгілі бір қатынастар мен іс-әрекеттерді ұйымдастырушы.

Бүгінгі жаңа журналистика, соның ішінде журналист мәртебесіне қатысты бірнеше сипатты анықтауға болады.

1 Билік пен басқаруға қатысты адамдар арасындағы, адам мен ұжымның арасындағы байланыстарды, ортақ құндылықтарды, ұйымдық құндылықтарды қолдаушы қатынастар мен ережелердің идеалды моделі бола алады.

2 Адамдар ұйымдасуының биік деңгейіне жеткен, ұжымдық ерікке, мақсатқа және өмір тіршілігінің ортақ мүдделері мен қажеттеріне негізделген адамдардың ерекше құрылымы.

БАҚ-тың басты функциясы – саяси қатынастардың белгілі саласын реттеу. Осы тұрғыдан келгенде БАҚ саяси қызметке қойылатын негізгі талаптар мен ұстанымдарға сәйкес келеді деп тұжырымдауға негіз бар. Саяси құрылымдар мен ұйымдардың жалпы теориясына сәйкес олардың пайда болуы, қалыптасуы және қызмет жасауының өзіндік қоғамдық-саяси алғышарттары мен себептері болады. Саяси институттар мен ұйымдар туралы қазіргі заманғы теорияларға жүгінсек, олар негізінен мыналарды қамтиды:

– әлеуметтік маңызы: яғни құрылым мақсаты, қызметі және оның нәтижесі нақтылы әлеуметтік сипатта болады;

– идеологиялылығы: саяси институт қалыптасуы, қызмет жасауы және дамуы белгілі бір әлеуметтік идеяларға, көзқарастарға және құндылықтарға, яғни идеологиялық сұраныс пен қажеттілікке негізделеді;

– демократиялылығы: – БАҚ құрылым ретінде демократиялық бастауларға сүйеніп, оның қызметі жергілікті немесе төменгі ұйымдардың бастамалары мен белсенділігіне сүйенеді;

– жариялылығы: өзінің бүкіл қызметін ашық, жариялылық, бұқарамен кең байланыс, ақпараттық кеңістікті мүмкіндігінше кең пайдалануға ұмтылып, басқа да бұқаралық ақпарат құралдарымен тығыз, көп салалы байланысты өз қызметі мен беделінің басты бағыты деп есептейді;

– тарихи қажеттілігі: – қоғам алдында тұрған көп салалы, тарихи, саяси-әлеуметтік және қоғамдық терең қажеттіліктен туады, оның бүкіл қызметі сол тарихи дәуірдің ішкі қажеттерінен, эволюциялық дамуынан қалыптасқан құбылыс;

– әлеуметтік базасының болуы: әрқашан кең әлеуметтік топтар мен жіктердің қолдауына сүйенеді және оның шығармашылығы мен мүдделері есебінен өз жұмысының мазмұнын байытып, кеңейтіп отырады. Осындай қоғамдық талаптар тұрғысынан келгенде БАҚ Қазақстанның қоғамдық құрылымының ажырамас және маңызды саласына айналды.

Қазақстандағы қазіргі кезеңдегі саяси үдерістерде БАҚ өздерінің көп мазмұнды және кең ауқымды функциялары арасында араласпайтын қоғамдық өмір саласы жоқ. Ол демократиялық сипатта, әлеуметтік жауапкершілікті сезіне отырып, әрекет етуде. БАҚ мазмұны мен құрылым осы мақсатты толығымен оындай алуда деуге болады. Бұл қызметі әр қырынан, әр саладан, әр деңгейден көрінеді.

Саяси және әлеуметтік, экономикалық-нарықтық, этносаралық, дінаралық, қатынастар, білім, денсаулық, тіл саясаты, төтенше оқиғалар, үлесшілер мүддесі, жарнама, сыртқы қатынастар – осылардың ешқайсысы да қазақ бұқаралық-ақпарат құралдары назарынан қалған емес.

Бүгінгі еліміздегі жуналистика, соның ішінде блоггерлік әлемдегі демократиялық елдердегі азаматтық журналистиканың әр түрлі, көпсалалы функцияларын барлығын дерлік атқаруда. Жалпы бүгінгі қазақ блогі өзінің азаматтық ұстанымында ұлттық және әлеуметтік-халықтық сипатты көтеруімен ерекшеленіп отыр. Жалпы саяси жүйелердегі БАҚ функциялары туралы қалыптасқан, бір жүйеге түскен ортақ пікір жоқ. Оның рөлі туралы әр түрлі пікір, талдаулар бар. Бұқаралық-ақпарат қоғамдық қызметі туралы айтқанда ең бастысы қоғамның саяси, әлеуметтік, дәстүрлі, шаруашылық, тұрмыстық, салалық, экономикалық, рухани т.б. құрылымдары ескеріледі. Сондықтан да бұқаралық ақпарат құралдарының қызметі туралы зерттеулерде негізгі жиырмаға жуық функциясы көрсетіледі.

Ең бастылары:

- 1 Ақпараттық-сараптамалық;
- 2 Қоғамдық сананы қалыптастыру және дамыту;
- 3 Қоғамды әлеуметтендіру;
- 4 Білім беру, денсаулық т.б.;
- 5 Әлеуметтік байланыс, сабақтастық және мәдени-көңіл көтерушілік;
- 6 Сыни, бақылау, мүдделерді артикуляциялау;
- 7 Интеграция, инновациялық қызметтер;
- 8 Қоғамдық пікірді қалыптастыру, жұмылдыру т.б.;

Бұл қызметтері:

- 1 Ақпараттық;
- 2 Талдау-сараптама (аналитикалық);
- 3 Көңіл көтерушілік (развлекательная) функциясын бөліп көрсетуге болады.

Бүгінгі БАҚ-тың негізгі, басты функциясы адамдарда азаматтық қоғам талаптарына сай келетін әлеуметтік-психологиялық сапаларды тәрбиелейтін сананы қалыптастыру және дамыту деп есептейді.

БАҚ-тың коммуникативтік, байланыстар мен қарым-қатынасты қалыптастыру функцияларының ең бір маңыздысы бұқаралық сананы қалыптастыру (идеологиялық немесе әлеуметтік бағдар беру) екіні анық.

Бұл деректер, оқиғаларды хабарлаудан, қоғамдық пікірге ықпал етуден бастап, аудиторияның құндылықтарды таңдауына, идеалдарына, дүниетанымына дейін әсер етуді қамтиды деп есептейді БАҚ-ның жоғарыда келтірілген функциялары бізге мынадай қорытындылар жасауға негіз болады.

1 БАҚ қызметі өзгеріп, дамып отырады. БҰҚ-тың талдау нысаны – қоғамның өзі өзгеріп отыратын, динамикалық сипатынан, қоғамдық үдерістердің үнемі бел ортасында тұратындығында жатыр.

Қазіргі ақпараттық тұрғыдан толысқан тұрған (насыщенный) қоғамда БАҚ өткен ғасырдың екінші жартысындағы рөліне қарағанда әлдеқайда дамуы қарқынды рөл атқарады. Бұл құбылыс Қазақстанға да тән. Осыған байланысты оның функцияларының да түрленіп, толысып кеңеюі – табиғи құбылыс.

Бүгінгі қазақ журналисінің функциялары:

- 1 Жаңару үстіндегі Қазақстанның қоғамдық шындығы;
- 2 БАҚ-тың өскелең рөлін әсіре бағалап, оны тікелей бір ортаға байлау тармағы;

3 Саяси жүйенің бір құрамдас бөлігі ретінде БАҚ ең алдымен азаматтық қоғам құрылымы екендігі;

4 Коммерциялық құрылым деп те қарауға болмайды, оның басты функциялары қоғамды интеграциялау, ұйымдық, ақпараттық-әлеуметтендірушілік қызмет атқару.

Саяси жүйе ретінде демократиялық үдерістерде БАҚ-тың қоғамды интеграциялаушы рөлі ерекше маңызды.

Журналистика жанрлары азаматтарды қоғамда болып жатқан неғұрлым маңызды үрдістер мен құбылыстардан, азаматтарды толғандырып отырған сұрақтар мен мәселелер турасында биліктің іс-әрекеттері мен көзқарастары туралы неғұрлым толық ақпарат беру арқылы осы үдерісті ақпараттық қамтамасыз етудің негізгі кепіліне айналды.

БАҚ бойындағы демократиялық әлеуметтің екінші бір құрамдасы – бизнес немесе билік құрылымдарының, әлеуметтік іс-әрекеттеріндегі заңдардан, қоғамдық моральдан ауытқудың қандай да болсын көріністерінің бүкіл халықтың хабардар болуын қамтамасыз етеді. Қоғамдық жатымсыз құбылыстар төңірегінде ымырасыз, сыни қоғамдық пікір қалыптастыруында жатыр.

Журналистика тіршілігіне саясаттану теориясындағы құрылым міндеті мен функциялары тұрғысынан қарасақ, олар Қазақстанның саяси жүйесінде: ақпараттық, қоғамды топтастыру

және әлеметтендіру, танымдық және білім берушілік, қоғамдық мүддені қалыптастыру сияқты аса маңызды функцияларды атқарады.

Саяси жүйе аясында билік органдары мен блог арасындағы өзара байланыс – қоғамдық қатынастардағы күрделі салаларының бірі. Қазіргі жаһандану және ақпараттану үрдістері рөлін көтеріп, олардың қоғамдық үдерістерді демократияландыру, қоғамдық пікірді қалыптастырудағы мүмкіндіктерін одан әрі арттырып отырған жағдайда мемлекеттік билік органдарының жұртшылықпен байланысының аса маңызды арнасын блог құрып отыр.

Қоғам мен БАҚ-пен арақатынасы бұрынғыдан да күрделеніп, қоғамдық маңызы артып, көп қырлы сипат алып отырғаны белгілі. Бүгінде еліміз Конституциясы бойынша цензураға тыйым салынғанда, кім және не туралы болса да бәрін айтуға болатындай ахуал қалыптасты. Саясат және билік туралы да бұрынғыдан да кең түрде жария бола бастады.

Журналист қызметінің басты еркшелігі қай кездегіден де ашықтықты, аудиторияны игере, басқара, меңгере, ұйыта білу шеберлігін қажет етеді. Жариялылықтың, сөз бостандығының дәмін татып, қашаннан сөз өнерін ерекше қадірлеп, қастерлейтін, қашанда халық түсінігі нағыз жария журналистреді, блоггерлерді күтіп отыратынын ерекше есте ұстаған қоғам туды.

БАҚ – телевизия, қоғам, мемлекет, оның құрылымдарының қызметі туралы ақпараттың негізгі көзіне айналды. Мәселенің үлкен қоғамдық мәні, ауқымы және әлденеше қыры бар.

1 Бүгінде бұқаралық ақпарат құралдарынсыз еліміздегі қоғамдық-саяси жүйенің қалыпты қызмет жасауы мүмкін емес.

2 Қоғамның демократия, парламентаризм, азаматтық қоғам жолымен дамуының аса маңызды құралы болып табылады.

3 Қоғамның демократия мен азаматтық қоғам, құқықтық және әлеуметтік мемлекет үрдісінде дамуы бұқаралық ақпарат құралдарына да кең құқықтық өріс ашып, бүкіл тіршілігін заңмен реттеуге мүмкіндік алды.

Қазақстанның жан-жақты жаңару кезеңіндегі саяси жүйесіндегі БАҚ-ның орны туралы, блоггерліктің демократиялық, әлеуметтік жауапкершілікті орнықтырудағы қызметіне келесі сипаттарды белгілеуге болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Кройчик Л.Е. Система журналистских жанров [Электрондық ресурс]. – Көру режимі: <http://evartist.narod.ru/text5/64.htm>

2 Гуревич С.М. Особенности жанров газетной публицистики [Электрондық ресурс].

3 Салғарин Қ. Елдік негіздері // «Егемен Қазақстан» газеті 12 наурыз, 2010. 3-4 б.б.

4 Чеснаков А.А. Ресурсы ИНТЕРНЕТ и российские политические технологии: состояние и перспективы развития // Вестник МГУ. Сер. Социология и политология. - 1999. - № 4. - 65-66 с.

5 Песков Д.Н. Интернет в российской политике: утопия или реальность // Полис. - 2002. - № 1. - 37 с.

ҚАЗАҚ БАСПАСӨЗІНДЕГІ МӘДЕНИ-АҒАРТУШЫЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАР

ДЖАНСАРИНОВА А.

студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

ҚАНАПЬЯНОВ Қ. Н.

ф.ғ.к., қауымд. профессор, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Қазақ қоғамының барлық рухани, материалдық құндылықтарын көтеріп, ұлт санасын көтерген ақпараттық әлемнің тарихы әлі де болса терең зерттей түсуді қажет етеді. Қазақ мерзімді баспасөзінің Қазан төңкерісіне дейінгі кезеңін қайта қарау – уақыт талабы. Төл баспасөзіміздің Алаш кезеңі еліміз тәуелсіздік алғанға дейін ғылыми тұрғыдан бір жақты ғана бағаланды. Әлі де терең қарастыратын тұстар мол. Бұның бірнеше тұстарын атауға болады.

1 Қазан төңкерісіне дейінгі қазақ мерзімді баспасөзі ұлттық мүддені көтеріп, соның ішінде халықтың мәдени-ағарту мәселелеріне насихаттау құралына баспасөзде айналдыру қажеттігін ұқты. Бұл ұлттың дамуы мен ілгері басын, өзгелермен теңелуін қалаған империялық идеологиясы қайшы келген еді. Сондықтан да ұлт зиялылығының елдік бағыттағы басылымдарға тарихи шындық тұрғысынан зерттеу жүргізуге тыйым салды. Баспасөздегі ұлттық мүдденің басты белгісі – мәдени-ағартушылық бағытты көтерген зерттеушілер мен ғалымдарға түрлі тосқауылдар қойды. Ел таихындағы бұл бағыттағы зерттеушілер «ұлтшыл» деп айыпталып, қуғын-сүргінге ұшырады.

2 Қазан төңкерісіне дейінгі газет-журналдардың толыққанды зерттеу жасау мүмкіндігі болмауының келесі бір себебі – қазақ жазуының ғасыр басында бірнеше рет өзгеруі де себеп болды. Ұлт әліпбиі (графикасы) арабшадан латыншаға (1929), одан кириллица

жазуына (1940) көшірілді. Бұл – тарихи құнды мұраттарды ұлт игілігіне жаратуда үлкен кедергілердің бірі. Өліпбидің ауысуы кейінгі ұрпақ үшін мұрағат материалдарын түпнұсқалық негізде оқуға қиындық келтіріп отыр. Қазақ жазуының бірнеше рет өзгеруінің өзі де ұл мәдениеті мен рухани дамуына деген үлкен тосқауыл болатын. Алдыңғы кезеңдердің бай мәдени-ағартушылық тіректерінен айырды.

3 Ұлттың құнды мәдени-ағартушылық, саяси, рухани мұрасы болып табылатын Алаш баспасөзінің материалдары мұрағаттарда әлі де көпшілігі ашыла қойған жоқ. Халықтың асыл мұралары кеңес елінің әр қиырынан толық жинала қоймағаны белгілі.

Алғашқы қазақ мерзімді баспасөзі туралы мәселе көтерген ұлт қайраткерлері М. Дулатов, С. Сәдуақасов, М. Әуезовтер екені анық.

М. Дулатов «Еңбеші қазақ» газетіне жариялаған «Баспасөзіміз не күйде» атты мақаласында Қазақстанда шығатын газет-журналдардың арасынан жастардың «Өртең» газетін атап, жалпы баспасөзді дамытудың әдіс-амалдарын көтереді.

С. Сәдуақасов өзінің ғылыми-публицистикалық «Жастарға жаңа жол» деп аталатын еңбегінде Қазан төңкерісіне дейін жастардың «Бірлік» ұйымының «Балапан» жазба журналын шығарғандығы жөнінде мәліметтер келтіреді.

Баспасөздің рөлін арттыру үшін РК(б)П Қазақ өлкелік комитетінің секретариаты мен ұйымдастыру бюросы 1925 жылы наурыз және қазан айларында, 1926 жылы 2 сәуірде «Жетекші қазақ баспасөзі» деп аталатын қаулы сегіз қабылдайды. Осы қаулыларды негізге ала отырып, партия органдары баспасөзге басшылық жасап, газет, журнал редакцияларына партияның саясатын насихаттауға қабілетті қоғам қайраткерлерін тартты. 1926 жылы 10 мамырда өлкелік партия комитетінің жаңадан құрылған баспасөз бөлімінің меңгерушісі болып Т. Рысқұлов тағайындалады. Қазақстанда баспасөз саласын дамыту жайында бірқатар мақалалар жазып, жастар баспасөзін дамыту мәселелерін жан-жақты талқылады.

Бұл ұлт қайраткерлерінің көтерген басты мәселесі – халықтың дамуы үшін қажет оқу-білім, ағарту, мәдениеттің жаңа үлгілерімен ұсынуында. Қазақ баспасөзі ұлт қайраткерлерінің мәдени-ағарту туралы түрлі ойлары мен тұжырымдарын, пікірлері мен көзқарастарын жариялап отырды. Солардың ішінде А.Байтұрсыновтың «Қазақ» газетінде жарияланған «Қазақтың бас ақыны» деп аталатын мақаласын атауға болады.

«Абай көп нәрсені білген, білген нәрселерін жазғанда, «мынау халыққа түсінуге ауыр болар, мынаның сыпайышылыққа кемшілігі болар» деп, таяқтан тартынбаған. Хақиқатты хақиқат қалыбында, тереңді терең қалпында жазған. Хақиқатты тануға, тереңнен сөйлеуге, бойына біткен зеректіктің үстіне, Абай әртүрлі Еуропа білім иесілерінің кітаптарын оқыған. Тәржіма халін, жазушы Ғалихан Бөкейхановтың айтуына қарағанда, Абай Спенсер, Луис, Дрепер деген Еуропаның терең пікірлі адамдарының кітаптарын оқыған. Өлең жазушылардан орыстың Лермонтов деген терең пікірлі ақынының өлеңдерін сүйіп оқыған» [1, 121].

Қазақ халқы тарихының кейбір мәселелерінің баспасөзде көтерілуіне, халықты білімге, өнерге баулып, олардың рухани дүниесінің өсуіне ұлт зиялылары, ағартушылар, ақын-жазушылар өз үлесін қосып отырған.

А. Байтұрсынов – Абайдың ағартушылық қызметін алғаш көрсеткен қайраткер. Сонымен бірге ұлы ақынның С. Мұқановтың «Қазақ халқының мақтанышы» атты мақаласында қазақ халқының өнер-білімге жетудің, оны меңгерудің жолын сызған қазақ тарихында Шоқан, Абай, Ыбырайлардың еңбектері айтылады. Олардың кейінгіге қалдырған насихаттары оқу-білім үйі Евразийский национальный университет, жаңа заман жаршысы болу екендігін айтады. Біздің заманда өнерлі, білімді болам деген адамға, соған апаратын жол атаулының бәрі де жарқын, даңғыл екендігіне жар етіп, соын мақтан еткен жазушы С. Мұқанов халықты білімге, өнер шыңына өрлеудің жолын көрсетеді. Бұл қазақ баспасөзінің тарихында насихат, үгіт, ақыл беру дәстүрінің үздік үлгісі болып қала береді.

«20-ғасырдың бас кезінде, яғни 1911 жылдың январынан бастап, 1915 жылдың сентябрь айына дейін Троицк қаласындағы «Энергия» баспаханасында қазақ тілінде үзбей шығып тұрған «Айқап» журналы халқымыздың әлеуметтік, саяси өмірінде, әдебиет пен мәдениетімізді насихаттап, таратуда елеулі роль атқарды» [2, 13], – дейді баспасөз тарихшысы, библиограф Ү. Сухбанбердина.

«Айқап» бетіндегі мәдени-ағартушылық тақырыптарды қозғаған, қозғап қана қоймай өз ойларын халықпен бөлісіп, ұлт жүрегіндегі пікірді айтқан – 20-ғасыр басындағы ұлт зиялылары. 20-ғасыр басындағы қазақ руханиятындағы ұлы тұлғаларымыз Шәкәрім Құдайбердіұлы, Мәшһүр-Жүсіп Көпейұлы, Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов, Сұлтанмахмұт Торайғыров, Сәкен Сейфуллин, Бейімбет Майлин, Жұмағали Тілеулин, Қошқе

Кемеңгеров және т.б. туындыларын осы басылым арқылы жеткізді. 20-ғасырдың бас кезінен басталған қазақ баспасөзі 20-жылдардың басында өркен жайып дамыды. Қазақ баспасөз саласын дамытуға қазақ зиялылары А. Байтұрсынов, М. Сералин, М. Қаратаев, М. Әуезов, Н. Құлжанова, М. Дулатов, М. Қазанғапов, А. Асылбеков, Ш. Тоқжігітов, Т. Рысқұлов, Б. Майлин, Ж. Аймауытовтар және т.б. белсене қатысты.

Қазақ баспасөзінің мәселелері «Қазақ», «Айқаптан» басталып, «Еңбекшіл қазақ», «Қазақ тілі» газеттері мен «Қызыл Қазақстан», «Шолпан» журналдарында және басқа мерзімді басылымдарға жарияланған мақалаларында айқын көтерілді.

Мерзімді баспасөз тарихы ғалым С. М. Бабинцев пен А. Сексенбайұлының еңбектерінде қарастырылып, 20-ғасыр басындағы кезеңі әсіресе 20-30-жылдардағы мерзімді баспасөз, яғни қазақ және орыс тілдерінде шығып тұрған газеттер мен журналдар туралы құнды мәліметтерге талдау жасалды.

Кеңес өкіметі 20-ғасыр басындағы қазақ мерзімді баспасөзінің көптеген басылымдарын жауып тастады. Ұлттық құндылықтарды көтеріп, халық тілегін жазған газет-журналдарға «ұлтшыл» айыбымен зерттеуден тыс қалды. «Қазақ», «Алаш», «Сарыарқа», «Ұран», «Бірлік туы», «Жас азамат» сияқты газет журналдарда жарық көрген А. Байтұрсынұлы, М. Дулатұлы, Ә. Бөкейхан, М. Шоқай, Х. Досмұхамедұлы, М. Тынышбайұлы, Х. Ғаббасұлы, С. Қожанұлы, Н. Төрешұлы, Т. Шонанұлы т.б. еңбектерінде ұл қайраткерлерінің халық тілегі, ұлттық мүддені көтере жазған публицистикалық мақалалары зерттеуден тыс қалды. Тек тәуелсіздіктен кейін ғана ғылыми айналымға түсіп, өзінің тісті бағаларын алып та үлгерді.

Қазақ баспасөзіндегі мәдени-ағартушылық контенттің берілу үлгілеріне қатысты деректерді Кеңес өкіметі Коммунистік партиясының съезд, плевразийский национальный университет, конференциялары қаулы-қарарлары және баспасөз мәселелеріне қатысты құжаттар мен материалдарынан, статистикалық жинақтардан, баспасөз материалдары мен мұрағат құжаттарынан, ғылыми және саяси әдебиеттерден кездестіруге болады. Төл баспасөзіміздің тарихын ежелгі тас ескерткіштердегі ақпарат үлгілерінен бастап, 19-ғасырдың екінші жартысына дейінге аралықтағы түрлері Кеңестік дәуір (1917-1990) мен 1991 жылдан басталатын тәуелсіздік жылдарына дейінгі қалыпта қоғаммен байланыста көп өзгешелік бар екені белгілі.

Қазақ баспасөз тарихын зерттеу журналистикада да өріс алды. Бұл зерттеулердің басты кемшілігі қазақ баспасөзінің қалыптасуы мен дамуы таптық тұрғыдан қарастырылды. Баспасөз дамуы коммунистік идеологияны дәріптеуіне қарай түсіндірілді.

Ғалым өзгерген қоғамның 6 түрлі дерек пен ақпарат түрлерін анықтап көрсетеді.

1 Ақпараты жоқ қоғам – әрекетсіз қоғам.

2 Ақпарат қоғамның негізгі шындығын, түйіндерін, басты мәселелерін шеше алмайды.

3 Ақпарат қоғам шындығын әдеппен, барынша салқынқандылықпен жеткізеді.

4 Ақпарат қоғамның шындығын түрлі көзқараспен, сан алуан пікірлермен, бірнеше ойлармен береді.

5 Ақпарат қоғам шындығын қоғамдағы бар қалпынан да көркем жеткізеді, шынайы суреттейді.

6 Ақпарат берушілер дерек пен жағдайда өздері жасайды, болар жағдайды, айтар жаңалық, хабарды өздері түсіреді, өздері қолдан жасайды.

Бұл біздің бүгінгі қоғам үшін де ақпараттық контентте мәдени-ағартушылық контенттің басшы мәселе екендігін ашумен бірге, оның ұлттық-халықтық, дәстүрлі қалыптарды ескеруін де талап етеді. Жаңа жаһандық дамуда қазақ баспасөзінің өз орны болуы үшін баспасөзде нақты ұстанымдарға бағынатын, әлемдік мәдени-ағартушылық контенттің ең қажеттісін алатындай сүзгіден өткізудің де мәнін аша түседі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 «Қазақ» газеті // Құрастырушылар: Субханбердина Ү., Дәуітов С., Сахов Қ. - Алматы: Қазақ энциклопедиясы Бас редакциясы, 1998 -560 б.

2 «Айқап» газеті // Құрастырушылар Сухбанбердина Ү., Дәуітов С – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1995 – 366 б.

3 Барманкулов М.К. Журналистика для всех (Общность и специфика жанров печати, телевидения и радиовещания). – Алма-Ата: Казахстан, 1979. С. 320.

РАЗВИТИЕ МЕДИА- И БЛОГОСФЕРЫ. PR-УСЛУГИ

ДЖЕМБЕТОВА В. В.

студент, кафедра «Журналистики», ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Поступив на кафедру журналистики в ПГУ имени С. Торайгырова, я столкнулась с тем, что приходится часто искать информацию о будущей профессии, о развитии медиасферы и тенденциях СМИ. К сожалению, не всегда получается с первого раза найти достоверную информацию, написанную компетентными специалистами. В связи с этим, у меня появилась идея создать сайт или же мобильное приложение, где можно будет найти проверенную, свежую информацию о журналистике Казахстана и, возможно, всего Мира, комментарии учёных и опытных журналистов. На данный момент, идея существует только частично на «бумаге». В этой статье собрана, на мой взгляд, более нужная и проверенная информация о развитии журналистики, которая может пригодиться студентам.

Развитие медиа

В XXI веке мы больше не понимаем под медиа только средства массовой информации и интернет. Медиасреда – это всё пространство коммуникаций, которые окружают человека. Новые типы медиа повлияли на то, как мы общаемся, как мы производим, как потребляем, и даже на иерархию в современном обществе.

По мнению руководителя программы медиаменеджмент МВШСЭН, директор программ бакалавриата Института общественных наук РАНХиС (Российская Федерация) Андрея Фетисова, многое, что нас окружает, приобретает цифровой формат.

Речь идёт не только о том, что цифровые технологии позволяют нам воспроизводить наши коммуникации, артефакты культуры, произведения искусства, книги и так далее, но и меняют наше сознание и способы работы. XX век дал нам новые технологии управления социумом, бизнесом, корпорациями и, к сожалению, сознанием. Это сочетание современных управленческих технологий и медиатехнологий создаёт совершенно новую реальность, которую часто называют виртуальной. Это реальность, где всё возможно [1, с. 1]

Из истории печатных СМИ

Печатные периодические издания возникли после изобретения книгопечатания (в 1450 г. Иоганн Гутенберг в Германии предложил наборный шрифт вместо традиционной доски, на которой вырезали буквы).

Год рождения газет – 1609, когда вышли «Relation Adler» (Страсбург) и «Aviso-Relation der Zeitung» (Аутсбург), Само слово «газета» – итальянское. «Gazzeta» называлась мелкая монета, составляющая пЕвразийский национальный университет письменного сообщения о какой-либо торговой новости. В Венеции, городе, который в XVI веке был одним из центров мировой торговли, собирались известия со всех сторон света. Предприимчивые писцы размножали от руки эти сообщения и продавали их деловым людям, требуя за каждый экземпляр «gazzeta».

Кроме материально-технических предпосылок были и актуальные потребности в зарождение журналистики: политическая – в средстве управления обществом и государством, идеологическая – в эффективном инструменте идеологической борьбы, экономическая потребность – в источнике коммерческой информации. Рубеж XVI-XVII веков был временем формирования капиталистических отношений, роста международной торговли, развития науки и культуры, распространения грамотности, развития сети коммуникаций, централизации почты. Важность прессы признавалась повсеместно.

«Четыре газеты смогут причинить врагу больше зла, чем стотысячная армия», – утверждал Наполеон. В каждой из завоеванных стран он немедленно основывал официальный рупор: «Газетт де Мадрид», «Газетт де Берлин», «Журналь дю Капитоль» (Рим) и др. «Завладейте газетами и управлением» – твердит Наполеон Мюрату в начальный период, завоевания Пиренейского полуострова.

История СМИ

Конечно, потребность в обмене информацией между людьми возникла еще в глубокой древности. Особенно она усилилась после изобретения письменности – могущественного средства общения на дальние расстояния (считается, что первый письменный текст появился в различных странах 8-6 тысячелетий до нашей эры). Обращение к новому типу общения – знаковому письму, связанное с нарастанием сложности в экономических и политических отношениях родоплеменных сообществ, усилилось в период формирования государственности, когда надо было фиксировать товары, налоги, учетные и обменные операции. С образованием государства развиваются устные формы распространения информации, огромную роль играют ораторы, воздействующие на мнение и поведение слушателей. Например, весьма различались стили выступлений грека Демосфена и римлянина Цицерона. Когда выступал Цицерон, народ

ликовал: «Как красиво говорит Марк Тулий!». А когда слышал «филиппики» Демосфена, речи, направленные против македонского царя Филиппа, то кричал: «Войну – Филиппу!». Информацию распространяли и правительственные гонцы, глашатаи, герольды, дыяки, зачитывая послания, реляции, рескрипты, буллы.

О пражурналистских явлениях древности ныне напоминают слова «форум» (площадь в Риме), «трибуна» (выборная должность, а затем место произнесения речи), «вече» (собрание у славян, от старославян вет – совет), и следы этих явлений можно найти в названиях или частях названий газет – «трибун», «курьер», «почта» и т.д. К примеру, в кратком справочнике «Зарубежная печать», изданном в 1986 г., можно найти 19 газет, в названии которых есть слово «трибуна». Газеты «Трибуна» издаются в Гондурасе, Парагвае, Чехии и т.д.

В XVII веке печатные газеты возникают во многих странах Европы: Австрии, Голландии, Италии, Франции и др. Рассчитанные на купцов, отвечающие запросам молодой буржуазии, утверждающейся в экономической жизни, они вскоре стали публиковать и политические новости, превращаются в орудие политической и идеологической борьбы, используемое не только буржуазией, но и феодально-клерикальными кругами. Одним из отражений этой борьбы стали политические памфлеты, порожденные английской буржуазной революцией XVII века.

Вскоре появились и журналы. Первый из них «Journal des Swavants» («Журнал учёного») вышел в 1655 году в Париже [1, с. 11-15].

Культура казахского народа имела прямую преемственность с культурой прошлых эпох, с её лучшими традициями и обычаями. Способами накопления, обработки, подачи и распространения информации в степи стало устное народное творчество. Деятельность акынов и жырау охватывала самые разнообразные темы, сохраняя в то же время ранние жанры и их художественную ценность. Вместе с этим, благодаря своему таланту и авторитету среди народа, их деятельность являлась могучей идеологической силой, оказывавшей большое влияние на общественное сознание людей. Следует отметить, что в XVIII веке в устном народном творчестве Казахстана всё явственнее отражалась борьба казахского народа против угнетателей и усиливающейся феодальной эксплуатации. Зачатки публицистики выражались в фольклорной форме. Небезызвестный «узун-кулак» – «длинное ухо» явился прообразом «информационной службы».

Героический эпос, сказки, пословицы, поговорки, исторические песни – всё это следует считать источником первоначального становления и развития публицистических форм творчества. Немаловажен в этом плане тот факт, что в основе эпических произведений, эпосов, героических рассказов всегда лежал реальный факт, даже если устные произведения видоизменялись и перестраивались. Фольклорные образцы, рожденные в XVIII веке, характеризуют духовную жизнь народа того периода, образцы народной литературы убеждают в мудрости народа, удивляют его умением давать безошибочную оценку историческим событиям. Многие из поэтов и акынов были смелыми воинами, сражавшимися за независимость своего народа, родного края. Их произведения звучали не только как лучшие образцы народной литературы, но и как призыв к национальному самоопределению, к подъему духовного и культурного уровня, задачи, о которых никогда не забывала казахская интеллигенция.

Распад патриархально-феодальных отношений в Казахстане во второй половине XIX века, развитие капиталистических отношений имело значительное влияние на развитие общественного мнения. Основоположниками национальной журналистики, её первыми талантливыми мастерами, подлинными трибунами народных чаяний выступили казахские просветители Чокан Валиханов (1835-1865), Ибрай Алтынсарин (1841-1889), Абай Кунанбаев (1845-1904). Просветительская деятельность передовых интеллектуалов казахской общественности выступила как фактор формирования национального самосознания. Понимание исторической необходимости привело к использованию такого оружия, как публицистическое слово, для защиты интересов народа, угнетенного феодально-байскими порядками и царскими колонизаторами, для его социально-политического просвещения, для последовательной борьбы за будущее. В силу социальных и исторических обстоятельств первые казахские просветители использовали такие формы публицистических выступлений, которые являлись в то время единственно возможными.

Блогосфера

Развитие блогов является одним из трендов общего развития интернета – так называемый Web 2.0. Основная идея его состоит в том, что содержание сайта наполняют не специальные люди, а сами пользователи.

Успех видеосерверов Youtube и Rutube, где уже сконцентрированы миллионы роликов, и где можно найти практически всё, говорит о том, что данная тенденция вполне обоснованна и видимо в недалёком будущем будет определять развитие Сети, а, в конечном счете, и всей информационной среды человечества.

КазНет в последнее время растёт бурными темпами и поэтому стоит ожидать и, соответственно, бурного роста блогов, а, следовательно, развития и этой информационной среды, к которой может присоединиться каждый

Блог – это сокращение от «отчётов о сайтах» (web-log), представляет собой непрерывную ленту записей в обратном хронологическом порядке (самая поздняя в самом верху). Ведёт её обычно один пользователь – блоггер, зарегистрированный на каком-либо блогосервисе, с которым заключается пользовательское соглашение [3, с. 97-99].

В настоящее время статус блогов не определён – они считаются обычными интернет-сайтами, а, следовательно, опять же в силу неясности законодательства считаются средствами массовой информации. Поэтому за пост или даже комментарий в блог пользователь может быть осуждён, чему есть соответствующие прецеденты, как в России, так и в Казахстане.

Блог может служить своеобразной «записной книжкой» для журналиста - там можно размещать мысли, наброски статей, заинтересовавшие факты. Исходя из обсуждения, можно уже и написать полноценную статью или цикл статей. Кроме того, для начинающих журналистов будет полезным отработать приемы написания и получить оценку читателей [3, с. 105].

Развитие журналистики происходит в зависимости от подробностей человечества, с каждым разом приобретая новые грани возможностей. Если же раньше СМИ нужны были только для передачи данных, освящения тех или иных событий, то в настоящее время, особенно с появлением интернета, журналистика может быть, как самостоятельный бизнес по разным направлениям.

Сейчас всемирную сеть, а в частности и блоги, активно используют в качестве рекламы, зачастую даже бесплатной. Каждый пользователь может размещать на своей страничке в социальных сетях или блогах информацию о пресектах, ценовых предложениях продукции.

Так как блогосфера является одним из наиболее динамичных секторов интернета, внимание рекламодателей обращено и на

неё. Также в блогах может использоваться и скрытая реклама (проплаченные посты) и вирусная реклама. В этом случае выгоду получает как сам рекламодатель, так и блоггер. Но получать нормальные деньги за рекламу могут только очень популярные авторы.

PR-услуги в Казахстане

PR (Public relations, PR) – разновидность маркетинга, заключающаяся в стимулировании спроса на товар определенной фирмы путем формирования благоприятного общественного мнения об организации и её продукции в целом.

Целью любого вида деятельности является результат, который должен быть получен в процессе данной деятельности. Достижение цели происходит путём решения поставленных задач и выполнения определенных функций.

Основополагающей целью PR является формирование ситуации успеха организации (или объекта PR) в обществе, формирование эффективной системы коммуникаций социального объекта с его общественностью, которая обеспечивает оптимизацию социальных взаимодействий с важными для него сегментами общества.

Агентство Grey Cardinals опубликовало результаты исследования по рынку PR-услуг в Казахстане по итогам 11 месяцев 2016.

По итогам исследования можно сказать, что, несмотря на тяжёлую экономическую ситуацию, как в стране, так и в мире, спрос на PR-услуги в Казахстане есть, и компании прибегают к работе с агентствами.

Как отметили управляющие партнёры агентства Александр Керимов и Ольга Каленичук, история отечественного PR недолгая, но динамично развивающаяся. О масштабности перемен, произошедших на рынке PR-услуг, доказывает хотя бы тот факт, что теперь в выборе PR-агентства принимают участие первые руководители компаний и всё меньше приходится объяснять, в чём различие между маркетинговой активностью и действиями, направленными на взаимодействие с общественностью, коротко говоря – PR.

Для более объективной оценки ситуации, сложившейся на рынке PR-услуг, было проведено исследование, в котором приняли участие 75 респондентов, являющихся руководителями пресс-служб, PR – менеджерами и специалистами в области внешних коммуникаций крупных казахстанских компаний. Метод исследования является количественным, так как был проведен анализ данных официальной

статистики и опросных данных. Опрос респондентов был проведен как напрямую по электронной почте, так и конфиденциально на платформе Survey Monkey.

По результатам проведенного исследования, 40 % респондентов против 30 % пользуются услугами PR-агентств на постоянной основе. Еще 20 % прибегают к использованию PR-услуг время от времени, и не оказалось ни одного респондента, который не имел бы представления о деятельности PR-агентств. Здесь, конечно, стоит учесть, что в опросе принимали участие только профессионалы этой сферы.

В век электронных технологий PR-агентства стали включать в свой портфель услуг и digital-инструменты. В первую очередь, это ведение страниц компании в социальных сетях. Эффективность услуг SMM обусловлена своей таргетированностью: медиаканалы всемирной сети зачастую четко подразделяются по интересам, тематике, а порой и по роду деятельности.

Большинство компаний имеют возможность активно обращаться в сети именно к своим покупателям, доносить до них свой месседж, реализовывать медиа- и PR-программы, и, что более важно, получать полноценную обратную связь на каждом этапе. И все прогнозы гласят о росте востребованности данных услуг вместе с ростом нынешних поколений Y и Z и вхождением их в основной пласт потребителей товаров и услуг.

2016 год показал рост спроса на услуги в области SMM, 60 % респондентов используют SMM как канал продвижения своей компании и считают его востребованным. 10 % компаний работают с социальными сетями время от времени. На удивление, 10 % не знакомы с таким инструментом как Social Media Marketing.

Что касается эффективности медиаканалов, то наблюдается интересный тренд. Если ранее, по мнению специалистов отрасли, телевидение было наиболее эффективным каналом коммуникации, то, согласно данным исследования, в этом году 70 % респондентов считают наиболее эффективным интернет.

Из-за экономического спада сеть становится практически идеальным по эффективности инструментом ведения бизнеса и, возможно, именно благодаря этим условиям и получает активное развитие. Ведь сегодня интернет – единственный постоянно растущий медиаканал в Казахстане, охват которого продолжает в разы превышать охват печатной прессы. Тем более, что эффективность

стандартных эфирных СМИ с учетом невысокого процента населения на единицу территории в Казахстане весьма относительно.

Если не учитывать девальвацию национальной валюты, которая снизила показатели по отношению к общемировым PR-бюджетам, то наблюдается рост в «бюджетном» сегменте, где клиенты готовы платить не более 300 тыс. тенге в месяц, и, как и прежде, в более дорогом сегменте – от 500 тыс. до 1 млн тенге. Средний сегмент, скорее, «просел» в пользу бюджетных вариантов, что в целом характерно для рынка, переживающего не лучшие времена.

Нельзя было не затронуть вопрос касательно того, как респонденты оценивают PR-рынок в Казахстане. В целом, на сегодняшний день респонденты оценивают рынок казахстанских PR-услуг как неразвитый. Однако общее сокращение рынка должно неизбежно привести к усилению конкурентной борьбы между игроками индустрии и, соответственно, к повышению качества оказываемых услуг и росту профессиональных качеств отечественных специалистов. На рынке как никогда будут востребованы креативные высококвалифицированные специалисты, что, конечно же, хорошо отразится на отечественной PR-отрасли в перспективе. Поэтому «рефлексию» в отношении собственной деятельности PR-специалистам сегодня следует вывести в число наиболее приоритетных личных навыков.

Подводя итоги краткого анализа PR-рынка Казахстана, можно сказать, что, несмотря на то, что в целом бюджеты на PR сократились в среднем на 20-25 % по отношению к 2015, услуги в данной сфере по-прежнему востребованы. Крупные компании и МСБ понимают, что продажи зависят не только от правильно выстроенных технологий продаж, но и от восприятия имиджа компании.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Ворошилов, В. В. Журналистика / В. В. Ворошилов. – М.: Издательство КноРус, 2010. - 1 с. 11-15 с.
- 2 <http://polpoz.ru/umot/istoriya-kazahskoj-jurnalistiki/>
- 3 Практическая журналистика в Казахстане. – Алматы, 2008. – 97-99 с. 105 с.
- 4 <https://forbes.kz/stats/press-reliz>
- 5 <https://postnauka.ru/video/30224#!>

ИНТЕРНЕТТЕГІ БАҚ ЖҮЙЕСІ ЖӘНЕ АВТОРЛЫҚ ҚҰҚЫҚ

ЕЛАМАН А.

студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.
 МАНАМБАЕВ Ж. И.

ф.ғ.к., қауымд. профессор, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Қоғамның ақпараттық кеңістігіндегі Интернет журналистиканың орны күннен-күнге маңызды болып келеді. Интернет порталдар мен сайттардың ақпаратты тараудағы мол мүмкіндігі әлеуметтік желілердің ықпалымен де артып отырғаны белгілі. Сондықтан да Интернеттің авторлық құқығы туралы мәселе қоғамдағы өзекті тұс болып саналыры анық.

Интернеттегі авторлық құқық жалпы Негізгі заң Конституциямен бірге «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар» туралы Заңымен реттеледі. Заңда интернет шартты түрде ақпарат құралы ретінде қарастырылмайды. Дегенмен талаптары, ортақ міндеттері Интернет ақпараттарын қорғаумен ыңғайласа келетіндігі белгілі. Интернеттегі бұқаралық-ақпарат құралдарына сәйкес келетін Заңның 6 бабының 1-тармағы [1] Бұнда: «Авторлық құқық мақсатына, мазмұны мен маңызына, берілу әдісі мен нысанына қарамастан, шығармашылық еңбектің нәтижесі болып табылатын ғылым, әдебиет және өнер туындыларына қолданылады» [1].

«Кез келген сайт шығармашылық туындысы болғандықтан, интернеттегі сайттардың барлығына осы заң қолданылады» [1]. Осы баптың 2 тармағында: «Авторлық құқық белгілі бір объективті түрге ие болған: жазбаша (қолжазба, машинкаға басылған, нотаға жазылған және сол сияқты); бейнелеу (сурет, нобай, көркем сурет, жоспар, сызба, кино, телебейне не фотокадрлар және сол сияқты) көлемді, кеңістікт (мүсін, үлгі, макет, ғимарат, сол сияқты) түріндегі жарияланған туындыларға да қолданылады» – делінген. 48-бапта «заңда көзделген авторлық және сабақтас құқықтарды бұзғаны үшін Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес азаматтық, қылмыстық және әкімшілік жауаптылық туындайды» [1] – деп көрсетілген.

Бұл кез келген сайттың шығармашылық туындысы екендігін жоққа шығармайды. Сондықтан да интернеттегі сайттардың барлығына осы заң қолданылады. Бірақ бүгінгі күні Интернетке қатысты заңдарды әлі де жетілдіру қажеттігін байқатады. Интернет басылымдары, Интернет жарнама, Интернет дизайнерлері, шығармашылық ұжымына қатысты жеке реттелетін тұстардың қажеттілігі байқалады.

Бүгінгі әлем жаһандық өзгерістерімен өзгеше. Әлемде ақпарат тарату, хабарласу мақсаттарында құрылған баспасөз бүгінде өзінің барлық сыртқы формасын толығымен өзгертті. Баспасөздің міндеті тек хабар беру, насихат тарату емес, ендігі кезеңде әлемді, жаһанды біріктіру мақсатын орындап отыр.

Интернеттің пайда болуымен бірге ақпараттық салада журналистиканың жаңа түрі пайда болды. Бұл азаматтық журналистика деген атпен белгілі.

Интернет журналистика – қоғамның барлық саласын қамти алатын, әлеуметтік саланы тұтасымен біріктіретін журналистика саласы ретінде әйгілі болып отыр. Сондықтан да бүгінгі күні бұл салаға мол екіпін қойылып отырғаны мәлім. Интернет журналистиканың негізгі қызмет түрлері:

- 1 Ақпарат жинау.
- 2 Қоғам құбылыстары, түрлі іс-әрекеттерге есеп беру.
- 3 Әлеуметтік топтар мен қоғам мүшелері талаптарына қарай, сұраныстарына қарай сараптама жасау.
- 4 Жаңалықтар тарату қызметтерін атқарады.

Бүгінгі қоғамда азаматтық журналистиканың қызметі мен әректі барынша жанданып келеді. Бұған себеп – қоғамдағы әлеуметтің белсенділігінің күшейіп келе жатқандығында. Қоғам мүшелері ақпаратты, хабарды тек тыңдаушы, қабылдаушылар емес, соны өңдеушілер мен талдау жасаушылар, сараптама жасап, өз материалдарымен толықтырушылар. Алғаш Интернетті бақылау, шектеу жүйесі 1999 жылы «Евразия» сайтына 6 қатысты іске тіркеліпті. Осы жылдан бастап Қазақстан Республикасы Үкіметінің 1999 жылдың 25 қарашасындағы қаулысымен қазақстандық сайттарды тіркеу қатаң тексеруден кейін жүзеге асатын болды.

АҚШ-тың арнайы ақпаратты инфрақұрылымды дамытудың ұлттық бағдарламасы қабылданды. Мемлекеттің соңғы жылдардағы ең ұтымды және сәтті шешімдерінің бірі деп саналады. Бұл бағдарлама Еуропада қолдау тауып, сол негізде еуропалық комиссияның ақпараттық-қауымдастық тұжырымдамасы жасалды. Интернетті АҚШ тұрғындарының 90 пайызы қолданады. Жүйе арқылы үкіметінің немен айналысып отырғаны және қандай қаржыны қандай мақсатқа жұмсалғаны туралы мәліметтер еркін таратылады. Бұл автокөліктерді тіркеу, салық та жүйе арқылы төлене алады.

Дәстүрлі журналистикадағы жанр түрлерін кең қалыпта дамытуға, оның жаңа түрлерінің пайда болуына азаматтық

журналистика ықпал етті. Оларды жіктеу түрінің көптігіне қарамастан, журналистер мен зерттеушілер жанрларды қарастырудың дәстүрлі тәсілін қолдануды қалайды:

1 Ақпараттық: хроника, ақпарат, кеңейтілген ақпарат, мақала, сұхбат, есеп, репортаж, арнайы репортаж, баспасөз сауалы және т.б.;

2 Сараптамалық: корреспонденция, түсініктеме, мақала, хат, рецензия, әңгіме, тәжірибе, рейтинг, шолу, мемуарлар және т.б.;

3 Көркем-публицистикалық: суреттеме, эссе, очерк, пасквиль, фельетон, памфлет, тарих, некролог және т.б.;

4 Шоу-жанр: ойындар, байқаулар, реали-шоу, ток-шоу және т.б.

Уақыттың өту кезеңдеріне қарай кейбір жанрлар басқа жанрларға үстемдігін жүргізуі мүмкін. Мәселен, Интернет-журналистиканың дамуына байланысты бірінші орынға ақпараттық жазбалар шықты. Көркем-публицистикалық жанрлардың басым көпшілігі тарихта қалды.

Ресейде жағдай 1999 жылы қолға алынды. Ресейде Интернет БАҚ құқығын Ресей президенті әкімшілігі жанындағы ақпараттық технологиялар жөніндегі тұрақты кеңес мамандары жүргізеді.

Интернеттегі сайттардың барлығын БАҚ деп қарауға болмайтыны анық. БАҚ болудың басты белгілері – мерзімділігі мен жаңартылып отыратын жиілігі және сайтқа келушілерді тіркеп отыратын ақпараты. 2005 жылы мамыр айында Еуропа кеңесі «Интернет арқылы ақпарат алмасу еркіндігін» жариялаған болатын. Онда дәстүрлі ақпарат құралдарына қойылатын талаптарды интернетке қатысты қолдануға және интернет провайдерлерін әр түрлі арналар арқылы өтетін ақпараты үшін жауапқа тартуға, сайттарды блокировка жасауға болмайтындығы айтылған».

Қазіргі таңда интернет журналистиканың жаңа бағыты – блогинг дамуы да авторлық құқықты реттеуді талап етеді. Бұл әрбір адам блог ашып, жеке күнделік жүргізуде оның мүмкіндігі мен заңдық сипаты қандай болуы керек деген сұраққа жауап беруді қажет етеді. Интернет кеңістігінде орындалатын заңдық нормалар, құқықтық аспектілерді толығымен орындалатын бірыңғай жүйенің қажеттігі сезіледі. Бұған жасалып жатқан алғашқы қадамдар да бар [2].

Қазіргі таңда біршама ресейлік, «Петербург Линк», «СовНет» сияқты провайдерлік компаниялар өз тұтынушыларына өздерінің веб-беттерінде материалдың қайдан алынғаны туралы сілтемелер, анықтамалар көрсетіп отыруларын айтады. Бұл Интернетте өз материалдары қолданылатын жеке меншік емес авторлардың құқығын қорғау үшін де жасалған шара.

Бүгінде жаһанды ақпарат нарығы билеп отыр. «Кім ақпараттан құлағдар, сол әлемнің қожасы» деген сөздің түп-төркінінің қайдан шыққаны белгілі. Қоғамды жан-жақты ақпаратпен қамтамасыз етіп отырған бұқаралық ақпарат құралдарының жүйелі түрде күнделікті қалың қауыммен қауышуы, оны жеке тұлғаны әлеуметтендіруші алғашқы институттар - отбасы, дін, мәдениет ошақтарымен қатар бір орынға қойды. БАҚ арқылы қоғам әлеуметтік, әрі әлемдік үрдістердің бір бөлшегі ретінде көрінеді. Интернет БАҚ әрбір адамның қоғамға, мемлекетке, саясат әлеміне қатысы бар екендігін көрсетеді [3]. Авторлық бағдарламалардың жасалу технологиясының қорғалуында Интернеттің таратылым сипаты бөлек. Сондықтан да бұқаралық ақпарат құралдарының арасында қоғамның ерекше назарындағы ақпарат саласы. Қазіргі кезде аудитория сұранысының өсуі, Интернет сайт, порталдар, әлеуметтік желілер мен блогтардың санының артуы, техниканың жаңашылдығы жоғарылаған сайын ақпарат пен бағдарламалардың да жасалу технологиясы мен берілу формасы да өзгеріп, даму үстінде

Журналистика дегенде біз журналистер мен оқырман, тыңдарман, көрермен көмегімен пайда болған туынды немесе журналистердің оқырманмен санасып, оларды толғандыратын мәселелердің мәнісін ашу деп түсінеміз [4, 66-67 с.].

Авторлық құқық бүгінгі журналистикада кез-келген адам дәстүрлі БАҚ-тан тәуелсіз өз үлесін қоса алады, әрі журналист үшін альтернативті ақпарат көзіне айналып, жаңа медиа механизмінің элементі, қажетті бөлшегі ретінде қызмет атқара алатынын көріп отырмыз. Бұған біріншіден үздіксіз ақпарат толқыны мен жаңа технологиялардың дамуы себепкер болды. Алғаш жазу-сызу пайда болған кезден бұрын, тіпті адамзат баласы жаралған тұстан, оның санасының жетілу деңгейіне сай азаматтық журналистика көріністері туындады десек артық айтпаған болар едік [5, 402 с.].

Бүгінгі Интернет журналистика қоғамдағы орнын анықтауда заңды тұрғыдан бірнеше тұстарын белгіледі тура келеді.

1 Классикалық журналистикаға бәсеке немесе оны толықтырушы журналистиканы – Интернет журналистика деп атап, оның дамуына қоғамның барлық сала мамандары қатысып келеді. Ендеше бұның қандай ерекшеліктері бар екендігін заңды тұрғыдан айқындаудың мәні зор.

2 Интернет журналистика немесе блогтардың тақырыбы – қоғамдағы әлеуметті біріктіретін тақырыптар. Осы тақырыптарды ашу арқылы қоғамның ақпараттық, сана, талап қалпы айқындалады.

Блоггерлер осы мәселені шеше алама деген сұраққа жауап іздеудің де қажеттілігі бар екені белгілі. Сайттар мен порталдар, блогтар мен жеке парақшалар, әлеуметтік желілердегі көзқарас, пікірлердің қорғалуын бақылауды да заңды түрде реттеудің уақыты келді.

3 Әлем ақпараттың мол кеңістікті алып жаһандық тұтасуларды жасап өйткені блоггерліктің қазақ журналистикасындағы дамуы қандай деген сұраққа жауап беру үшін оның қоғамда заңды қорғалуын да назарға алған тұста сол жаһандық ортаға өнеміз.

4 Бүгінгі блоггерлердің қажеттілігі неде, кемшілігі қай тұста деген мәселені айқындауда біз заңбен реттегенде жете аларымыз анық.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z960000006>

2 Еркімбаев А. Жаңа медиа: монологтан диалогқа – Алматы: ПСТК, 2012, - 205 б.

3 Ефимов Е. Г. Небыков И. А. Блоги как вид социальных сетей (гендерные аспекты) // Известия Волгоградского государственного технического университета. Т.3. № 10. 2012

4 Максим Капинус Открываем блог: секреты и советы // Домашний ПК : журнал - 2011. - № 6 (150). - С. 66-67.

5 Волохонский В. Л. Психологические механизмы и основания классификации блогов // Личность и межличностное взаимодействие в сети Интернет: Блоги: Новая реальность. /Под. Ред. Волохонского В.Л., Зайцевой Ю.Е., Соколова М.М.. СПб.: Издательство: СПбГУ, 2006 – 402 С.

ТЕЛЕВИЗИЯЛЫҚ БАҒДАРЛАМАЛАРДЫҢ СЦЕНАРИЙ ДАЯРЛАУДАҒЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ПЕН ТӘЖІРИБЕЛІК АСПЕКТІЛЕРІ

ЖУМАБЕКОВА Д. А.

студент, «Журналистика» мамандығы,
С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.
ЕЛІҚПАЕВ С. Т.

ф.ғ.к., профессор, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Сценарий сөз өнері жанры ретінде 20-шы ғасырда дамыды. Ол кино және теледидар сценарийі болып екіге бөлінеді. Киносценарий 20-шы ғасырдың 20-шы жылдарында қалыптаса бастады. Алғаш ол

мылқау фильмдердегі оқиғалар желісін тізбелеу қызметін атқарған. Кейін кинодраматургияның эстетикалық шығармалар принциптері түзіліп, әдеби драмалық тұрпаты анықтала түсті. Киносценарий орындалу техникасына, жүзеге асырылу кезеңдеріне, құрылымына байланысты синтетикалық және ұжымдық шығарма болып табылады. Мұнда сөз, музыка, бейнелеу өнерлерінің жанрлық элементтері біріккен. Киносценарийдің 4 негізгі элементі: 1) баяндау бөлімі немесе сценарлық проза (ремарка); 2) диалог; 3) кадр сыртындағы дауыс; 4) титрлар. Сценарий жүзеге асу барысында оператор, режиссер, актерлер қатынасады да, сюжеттің бастапқы драматургиялық сипаты күрделілене түседі. Сценарийде автор сөзінің (кадр сыртындағы сөз), төл сөздің (диалог, монолог), ремарканың (суреттеу, тәптіштеу), әр алуан түсініктемелердің тұтастығы қатан ескеріледі. 80-беттік сценарий – бұл шамамен 2600 метр киноплёнка, яғни бір сериялы фильм, онда 4-5 мыңдай диалог кездеседі. 120 бет – 4000 метр, бұл шамамен екі сериялы фильмге сай келеді. Кинематографияның бейнелі қалпында жүзеге асуы мен мәтіннің жанрлық табиғатын ұйымдастыру төрт құрылымдық компонентке негізделеді. Фильмнің жанрына байланысты (детективті, деректі, тарихи, фантастикалық, т.б) төрт құрылымдық компоненттің бірі алдыңғы қатарға шығады. Мысалы, деректі фильмде комментатор дауысы немесе түсіндірме жазбалар маңызды роль атқарады. Ойындық фильмдерде бейнелілігі мен айқындығы тұрғысынан алғашқы қатарға кейіпкер әрекеті, монолог, диалог және ремарка шығады. Сценарийлердің көп бөлігі (триллер, модернистік, мистикалық фильмдер сценарийлері) арнайы эффектілерден, яғни бейнелілікті толықтырушы (компьютерлік) қалыптардан тұрады. Кинодағы сценарийдің түрлері: киносценарий, режиссерлік сценарий, экспликация, режиссерлік экспликация [1, 121 б.]. Теледидарлық сценарийлер де кеңінен дамып, ішінара жанрлық өзгерістерге ұшыраған. Мысалы, шоу, полемика, КВН, теледраматургия, публицистикалық, саяси, тарихи, деректі бағдарламалар. Теледраматургия айқындық, ақпараттық және бейнелердің түсініктілігі, қысқалық секілді талаптарды қажет етеді. Теледидарлық сценарийде публицистикаға, айқындыққа, технологияға бет бұру, театрланған бағыттар байқалады. Опералық, балеттік, пантомималық сценарийлер либретто деп аталады. Либретто – ірі вокалдық (тек вокалдық қана емес) шығарманың әдеби негізі (оратория, мюзикл, балет, опера, кантата, оперетта). Олар өлең түрінде жазылады, көбінесе ұйқасқа негізделген. Либреттоның сюжеті – музыкалық-сахналық талаптарға сай өзгертілген әдеби шығармалар [2, 166 б.].

Теледидардағы көрініс пен сөздің бірлігінде «телесценарий» маңыздылығы ерекше. Сценарий ұғымы алдымен театр койнауында пісіп-жетіліп, содан киноға ауысты. Теледидардың алғашқы қалыптасу шағында іс-әрекеттің шағын сценарийлік жобасы жазылып, ол өтетін оқиғадан көрерменді хабардар етті. Кейін болашақ хабардың оқиғасы, кейіпкерлер әрекеті, оқиға өтетін орта, айналадағы және табиғат көріністері, ондағы нысандар мен сөйленетін сөздер нақтыланып, әдеби сценарийге айналды. Осы әдеби сценарий негізінде режиссерлік сценарий немесе режиссерлік экспликация түзіліп, онда режиссер болашақ хабарды секунд, минутына дейін жүйелеп, бөліп, студия мен студиядан тыс жердегі оператор камерасының қай планы қай кезде алатын мерзіміне дейін алдын-ала ойша құрастырып шығарады. Кадрлардың мазмұны, ұзақтығы, іс-әрекеттің, өзара тілдесулердің, фильмді әрлеу үшін қолданылатын дыбыстар мен музыканың сипаты, мизансцена және декорациялар, әрбір бөлшекті түсіруге қолданылатын техникалық әдістер мен фильмнің монтаждық құрылымы тәптіштеп дәлме-дәл анықталады. Телесценарий экрандағы болашақ туындының идеялық-көркемдік негізі ретінде, автордың сценарий жолдарын теледидар тілімен, бейнелі, көркем, әсерлі жеткізуін қалайды. Автордың қоюға жарайтындай сценарий жазу үшін көрерменді экран арқылы қандай әдіс-тәсілдер көмегімен тебірентуге болатынын жақсы білуі қажет. Демек, сценарий авторы кейіпкерінің жан әлемін, сезім дүниесін, ішкі арпалысы мен оның бет-жүзін, психологиялық сәттегі құбылысты да бақылап - байқауы шарт екен. Сценарийдегі жолдар – көрерменді тебірентетін экрандағы әдіс-тәсіл, айтылған сөз. Көпшілікке кадрдегі сөз белгілі бір көрініс арқылы жетеді. Режиссерлік сценарийде кадрден тыс оқылатын мәтін, кадрдегі жүргізуші сөзі, музыкамен сүйемелдеу, көрініске орай әр түрлі дыбыстар, кейіпкерлердің іс-әрекеті, мизансценалар, оқиға өтетін орта (студия не табиғат, әлде өндіріс не егін алқабы т.б) бәрі-бәрі әрбір бөлшегіне дейін түгелдей ескерілуі қажет [3, 352 б.].

Сценарий жазу публицистикалық шығарманы тудырудағы шығармашылық үрдістің бір кезеңі. Сценарий – экранға шығатын хабардың әдеби және дыбыстық көркем жазбасы. Сценарий бір-бірімен байланысты екі сәт: журналистің қандай да бір өмір шындығын зерттеп, экран туындысы ретінде ойлап шығарудағы автордың күрделі де, қиын ізденісінің нәтижесі.

Сценарий деген түсінік ежелден келе жатқан ұғым. Алғашында оны «план», «драмалық шығарманың конспектісі»

деп атады. «Сценарий» сөзі театрдағы «scenarius» терминінен келген – «әртістердің сахнаға ретімен шығуларын реттеуші» дегенді білдіреді. Дамудың нәтижесінде «сценарий» термині театрдан кинематографияға келді. Ал 20-шы ғасырдың басынан сценарийге «кадрлардың ретімен орналасуы» деген көзқарас қалыптасты.

Сценарийді ең алдымен теледидар радио тұрғысынан алып қарайық. Радио шығармаларындағы сценариймен жұмыс істеу барысында Н. Омашевтың айтуынша, радиохабарлар есту арқылы берілетін болғандықтан мәтіннің немесе сценарийдің айтылатын әңгімеге, сөйлейтін сөзге айтылу үлгісіне айналуына аса зор мән берілуі керек. Сондай-ақ ғалым радиохабарды дайындауды күрделі үрдіс деп қарайды. Күрделі үрдіс болғандықтан ол бірнеше шығармашылық кезеңдерден тұрады. Осыдан барып сол жұмыстардың реттілігін, қатысу заңдарын белгілеу қажеттілігі шығады. Бұл қажеттілікті сценарий жүзеге асырады. Одан әрі қарай ғалым радионың бейнелеу құралдарын екіге бөледі. Біріншісі, құбылыстың акустикалық көшірмесі сөз, шу, музыка. Екіншісі, техникалық бейнелеу құралдары – түрлі монтаж, жаңғырық, сөзді жылдамдату немесе баяулату. Осыларды орынымен реттейтін – сценарий.

Электронды ақпарат құралдарының екінші өкілі – теледидар. Оның көркемдік фильм жасау тәжірибесінен сценарий дамыған. Мұндағы мәселе ықпал жасау мынандай сұрақтарға жауап беруі тиіс: сценарийді дайындап, оны өндіріске енгізуде қандай қандай нәтижеге жетті, қандай ізденістермен келді? Бұл мәселе екі бағытта зерттеледі. Біріншісі, ой-толғау, пікір-талас нәтижесінде фильмнің қағаз күйінде танымдық талдаудан кейін сценарийге келу, оны жазу шарттары. Екіншісі, сценарийден бейне көріністік жолға көшу. Яғни, жазба нұсқасын экран тіліне айналдыру. Ол келесідей жоспарда іске асырылады:

1 Фильмге ұсыныс пікірмен сценарийдің жазылу жолдары, баяндау тәсілдері нақты талдаулар арқылы көрсетіледі.

2 Сценарийге қойылатын талаптардың мәні түсіндіріледі. Оларды орындау жолында ізденістер ұсынылады. Қағаз жүзіндегі кино фазаларындағы кезеңдерінің жетекші рөлі сарапталады.

3 Жазба сценарийден көркемді ақпаратты кадрлар түсіру сырлары ашылады.

4 Телефильмнің зерттеу нысанын талдай келе ондағы озық тәсілдері телепублистикаға жиі ықпалы анықталады.

Сценарий теледидарда: а) әдеби сценарий – онда әрекеттегі тұлғаның диалогы мен монологы, сюжеттің өрбуі, ой жүйесі камтылады. Әдеби сценарийде автордың ойы түрлі әдіс-тәсілдердің

көмегімен өрбіп, көрініс табады. Теледидар құралдарының көмегімен хабарда көркемдік драматургияның қабысуы әдеби сценарийдің негізін құрайды; ә) режиссерлік сценарий – хабардың режиссері әдеби сценарий негізінде суретші, телеоператор, редактор және автормен бірлікте әрі бейнеинженердің қатысуымен жазудың алдында даярланады. Онда қосымша мәліметтер: көрініс ауқымы, камера, характер қозғалысы, жазу кезіндегі монтаж, алдын-ала даярланған материалдар жүйелілігі, дыбыс және эффектілер жиынтығы, музыка, шу және дыбыстың өрбу жүйесі қамтылады. Режиссерлік сценарий студияда немесе хабарға даярлық кезінде нақтыланады. Режиссура негізінде режиссерлік ой, талғаммен таңдалған фактілер, айқындалған принцип және шабыт жатады [4, 252 б.].

Жазба шығарманың пайда болу тарихында кино түсіру жұмысы кино аппарат жасаудан басталған болатын. Алғашқы кинолар сценарийсіз түсірілді Ресейлік А. Дранков пен А. Кожанковтың бастамасымен кино жасау үрдісін арнайы жазба шығармалардан бастау керектігі алға қойылды. Сөйтіп, XX ғасырдың 10-жылдығында сценарий жазу ісі қолға алына бастады.

Ал кино өнері өз тарихының үшінші 10-жылдығында көрерменге идеялық, эстетикалық ықпал жасайтындай етіп кино жасай бастады. Киноны өнер дәрежесіне дейін көтеру жолына түсті. Осылайша, киносценарийді жетілдіру шараларына ие болды. Фильм жасаудың объектісі мәселесін шешу үшін шығармашылық шындалу үрдісі қажет болды. Оның бәрі сценарийге келіп, тоғысты. Ол мәселе тұрғысынан жетілдіруді 2-ге бөледі.

Көрерменнің талап талғамына байланысты фильмнің көркемдік-идеялық дәрежесін арттыру үшін жұмысты жан-жақты ойластырған сценарийден бастау керек. Киноға сұраныстың көбейуіне орай шығармашылық артады. Ал ол кино жасаудың санын көбейтеді. Фильм сценарий жазудан басталатындықтан бұл беки түсті. Сценарий – болашақ фильмнің әдеби жазба нұсқасы. Ғылымның тілі бойынша: «Болашақ экрандық берілімді бейне көрініс пен жазба арқылы көркем тілмен суреттеу. Суреттеуде көріністер тізбегі оқырманның көз алдына елестеп отыруы шарт [5, 12 б.].

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан ұлттық энциклопедиясы. – Алматы; 2007. – Т. 8. – 121б.

2 Литературная энциклопедия терминов и понятий. – Москва; 2001. – 166 б.

3 Тұрсын Қ. Қазақ тележурналистикасы: қалыпташу, даму проблемалары / Қ. Тұрсын. – Алматы: Білім, 2006. – 352б.

4 Тұрсын Қ. Тележурналист шеберлігі / Қ. Тұрсын. – Қазақстан Жоғары мектебі, 2003. – № 3. – 252 б.

5 Сиранов У. Кино, жылдар / У. Сиранов. – Алматы: Өнер, 1981. – 12б.

Ж. АЙМАУЫТОВ «МАҒЖАННЫҢ АҚЫНДЫҒЫ ТУРАЛЫ»

ИСЛАМ А.

студент, «Журналистика» мамандығы,

С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

ҚАПАСОВА Б. Қ.

ф.ғ.к., профессор, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Ж. Аймауытовтың «Әдебиет мәселесі» мақаласы 1925 жылы «Ақ жол» газетіне басылған. Мақалада сол кезде жүріп жатқан пікірталасқа үн қосып, «әлеуметтің зор құралы, тап тартысының құралы – әдебиеттің» сауалдарына жауап берушілік бар.

«Төңкерістен бұрынғы қазақ әдебиетінің бағыты – ұлт теңсіздігіне, мәдениетке талпыну, ішкі мазмұны – қазақтың халіне қайғыру, патша өкіметінің отаршылдық саясатына, қала берсе орыс атаулыға ереуіл жасау еді. Қазақ әдебиетіне төңкеріс бір жағынан жалынды үмітті желдеткен үндеу кіргізсе, екінші жақтан уайым-қайғы, торығу кіргізді. Әдебиетіміздің ендігі беті төңкерісшілдік, бұқарашылдық болу керек. Бұрын оянған ұлт сезімін тұншықтыру емес, тегістік, теңдік жолына икемдеп, дұрыс жүйеге, қалыпқа түсіру болу керек».

Ж. Аймауытов – сан қырлы талант иесі. Жазушы, драматург, аудармашылығымен қоса 1926 жылы жазған «Психология», «Жан жүйесі және өнер таңдау» зерттеуі – қазақ ғылымында маңызын жоймайтын туындылар. Көптеген сын мақалалары бар («Абайдан соңғы ақындар» (1918 жылы М. Әуезовпен бірігіп жазған), «Мағжанның ақындығы туралы» (1923). Жазушы шығармашылығының келесі бір тобы – аудармалар. Н. Гогольдің «Ревизорын» («Бақылаушы»), А. Пушкиннің «Тас мейман», «Сараң сері», А. Дюманың «Дәмелі», Дж. Лондоннан «Телегей теңіз» т.б. аудармалары қазақ әдебиетіндегі көлемді прозалық шығармаларды аударудың алғашқылары болуымен де мәнді.

Ж. Аймауытовтың сан салалы шығармашылық қызметі заман талабынан туды. Қазақ әдебиеті мен мәдениетіне, руханиятына

кажет деген тұстардың барлығын дерлік қаламгер өз туындыларында қамти алды. Бұл сол кезеңдегі қазақ зиялыларының барлығына дерлік ортақ сипат болатын. Әр саланың өз мамандары жоқ кезде қоғам қажетін өтейтін тұстар назардан тыс қалған жоқ. Сондықтан да, жазушы, ақын, драматург, аудармашы, сыншы, ғалым да болды. Бұндай кең ауқымды шығармашылық әлем талатнт пен дарынды, еңбек пен білімді қажет етері сөзсіз.

Ж. Аймауытов та – сол кезеңдегі қазақ зиялыларынан шыққан таланты мен дарынын, еңбегі мен қажыр-қайратын тек халқына арнаған ұлдарының бірі.

1917 жылғы Қазан төңкеріснен кейін қазақ даласында тапқа бөлу, ұлтты өз ішінен бөлшектеу саясаты қолға алынды. Осы тұста оқыған, білімді, талантты адамдарды түрлі белгілермен, ғасырлар жасалған ұлттық танымымнан ажыратып бөлу мақсаты қойылды.

«Мағжанның ақындығы туралы» мақаласы 1926 жылы жазылған. Жүсіпбек Аймауытов ақын Мағжанның ақындығы туралы баяндаманы Ташкенттегі қазақ студенттерін баяндама ретінде дайындайды. Ж.Аймауытовтың ақын жырлары туралы жастар алдына шығып, сөз сөйлеп, кең көлемде баяндама жасауының бірнеше себептері болды.

1 Жаңа қоғам қазақ танымына, сол танымды ұлттық өрнек, халықтық түсінік табиғатымен келесі ұрпаққа аманаттауды мақсат еткен ақынға да оңай болмағаны анық. Халық басындағы мұң мен арманды, ел болашағына қажет мүддені көтерген Мағжан жырлары туралы даулар да аз болмады.

2 Ақын жырлары ұлтының құндылығы, халқы түсінгенде маңызды екендігін жеткізу.

3 М. Жұмабаев шығармашылығын алдыңғы, сол, кейінгі заманы көзқарастарымен таразылау.

4 Мағжан арқылы жалпы қазақ өнерінің, мәдениеті мен құндылықтарының бағасын беру.

5 Болашақ ел назарында қандай құндылықтарды ұстаудың қажеттігін ескеру.

Ақынның шығармаларын толық тануға уақыт керектігін, заман өткен сайын мән мазмұны тереңдей түсетіндігін жазды. Мағжан ақынды қорғаған Жүсіпбек оның ақындық талантын анық ашып көрсетті. Ақын өлеңдерінің сыршылдығы және суреткерлік шеберлігін жеріне жеткізіп, терең талдады. Елін, жерін еміреңе сүйіп, емешегі үзіліп тұратын ақынның ұлтшылдық қасиетіне ерекше тоқталды. Оқушының жүрегіне әсер ете алмайтын құрғақ өлеңдердің Мағжан поэзиясында кездеспейтінін дәлелдеді. Суреткерлік

шеберлігі жағынан Мағжанды Пушкинге теңеуге болатынын батыл жазды. Бұл туынды – қазақ әдебиетінде сынның алғашқылары әрі дәл, уақытында айтылған классикалық үлгісі.

Ж. Аймауытов 20-ғасыр бас кезінде әдебиет кімге қызмет етуі тиіс. Ел әдебиеті қандай болуы керек, суреткерлік шеберлік деген кімге қызмет етді деген мәселелерді анықтайды.

1 Әдебиетті қоғам жасайды.

2 Қоғам әдебиетті жасайды.

3 Әдебиет қоғамға қатыссыз дамуы тиіс. Осы үш сұрақты қоғамның алдына қояды. Қазақ қоғамы танымы мен талғамыны, руханияты мен барша құндылықтарын таңдап жатқан тұста ел деп жырлаған, қадлың жұрттың тең көрген Мағжан ақынды кім, қандай екен деген сұрақтармен алға шығарады.

«...Ақын қандай әлеумет ортасында туып, қандай ортада жүріп, тәрбие алды? Қандай тұқымнан, қандай таптан жаралды? Оның пікірі де сол әлеуметтің құрылысына байланысты. Әлеумет құрылысының негізі не? Негізі – адамның тіршілік ететін кәсібі, шаруа түрі. Шаруа түрі деген сөзді түсінікті қылып айтсақ, бір әлеумет аңшылықпен, екіншілер бақташылықпен, үшіншілер диқаншылықпен, төртіншілер фабрика, завод кәсібімен күнелтеді – міне, шаруа түрі деп осыны айтамыз. Әрине, бұл жұрттың шаруа түрі түгелімен бір-ақ түрде бола бермейді, кейде мал бағумен егін салу аралас, кейде егіншілікпен өндіру кәсібі аралас болатын жұрттар бар. Бірақ әлеуметтік шаруа түрі дегенде, көпшіліктің кәсібін еске алу керек. Мәселен, Ресейді диқаншы мемлекет десе, қазақты мал бағушы халық деп атаймыз.

Адамның пікірі қай уақытта өзгереді? Әлеумет құрылысы, әлеумет ортасы өзгерсе. Сонда әлеумет ортасы қашан өзгереді? Әлеуметтік шаруа түрі, күнелту кәсібі жаңа қалыпқа түскенде өзгереді. Мәселен, қазақтың шаруа түрі мал бағудан шығып, диқаншылыққа, не кен қарау, фабрика, завод кәсібіне айналса, қазақтың бүгінгі әдет-ғұрпы, салт-санасы мүлде өзгеріп кетеді» [1, 408].

Ж. Аймауытовтың сан салалы шығармашылық қызметі заман талабынан туды. Қазақ әдебиеті мен мәдениетіне, руханиятына қажет деген тұстардың барлығын дерлік қаламгер өз туындыларында қамти алды. Бұл сол кезеңдегі қазақ зиялыларының барлығына дерлік ортақ сипат болатын. Әр саланың өз мамандары жоқ кезде қоғам қажетін өтейтін тұстар назардан тыс қалған жоқ. Сондықтан да, жазушы, ақын, драматург, аудармашы, сыншы, ғалым да болды. Бұндай кең ауқымды шығармашылық әлем талатнт пен дарынды, еңбек пен білімді қажет етері сөзсіз.

Ж. Аймауытов та – сол кезеңдегі қазақ зиялыларынан шыққан таланты мен дарынын, еңбегі мен қажыр-қайратын тек халқына арнаған ұлдарының бірі.

«...Бәрімізге белгілі Мағжанның туып-өскен, тәрбие алған әлеуметі – қазақ. Мағжан тұсындағы қазақтың әлеумет құрылысы қандай еді? Ата-анаға, ру-руға бөлініп, руды ақсақал, би, болыс, тілмаш билеген, орысша айтсақ, «патриархат» құрылыс еді. Арғы заманда қазақ еркін жүріп, ен жайлап, өзінен шыққан хандары, батырлары, билері, шешендері болып, онда да бір кісінің аузына қарауды әдет қылды. Жан-жағынан жау қысып, өз ішінен ала ауыздық шығып, қазақ берекеден айырылып, орысқа қарады. Орысқа бағынғанмен де қазақтың бұрынғы әлеуметтік қалпы өзгере қойған жоқ, әлі де хандардың, билердің, аталы ауылдың тұқымы билейтін болды. Солар – дуан бас, солар – советник, солар – қазы, солар – болыс, би болды. Кәсібі мал баққан, әлеуметі ру басыға бағынған жұртта тап жігі, байлар, кедейлер табы деген нәрсе анық болмайды» [1, 408].

Жүсіпбек алдыңғы қоғамды даттамайды, келешек қоғамға сәуегейлік жасамайды. Ақын танымына қалдырады. Жазушы Мағжан ақынның тілі, жыры арқылы оның шеберлігін көтерді, ақынның қалың қазақтың жырының маржаны екендігін дәлелдеді. Сонымен бірге Мағжан жыры арқылы жалпы қазақ құндылықтарын көрсетті. Халықтың бөлінбеуін, бір ортаға ұласуын қалады. Бір мақаласы, баяндамасы арқылы талай ұлы құндылықтарды біріктіріп кетті.

Мәдениеттің, руханияттың ұлттар үшін жақсылыққа бастар ортақ арнасын көрсетеді. Сондықтан да Мағжан үшін жалпы адамзат мұраттарын айтқан ақын-жазушының жаттығы жоқ. Жүсіпбек адамзатты ұлтқа бөлуді емес, жалпы адамгершілік, ұлтжандылық белгілермен, қасиеттермен анықтайды.

«...Мағжан орыс әдебиетімен таныс болған соң Шекспир, Гейне, Гете, Байрон, Пушкин, Фет, Бальмонт, Максим Горький, Александр Блок сынды жеке адамды дәріптегіш, дарашыл ақындарға мұрит болған, солардан тәлім алып, соларға еліктеген. Ол ақындардың бәрі идеализм жолын тұтынған болатын. Бір жағынан үй-іші – әкеге, әлеумет – ру басыға бағынған, тапқа, жікке бөлінбеген, қазақ ішінде туып-өскен болса, екінші – татар медресесінде оқып, түрікшілік, исламшылдық рухында тәрбиеленсе, үшінші – патша саясаты шымбайға батып, отаршылдық зардабы қазақтың ұлтшылдық сезімін оятқан дәуірдің ұлы болса, төртінші – орыс зиялыларының қаймағы бұқарашыл, халықшыл болып жатқанын сезіп білсе,

бесіншісі – батыстың, қала берсе орыс ақындарының санашылдық (идеализм), дарашылдық школынан сабақ алса, енді Мағжан қай пікірдегі ақын болып шығу керек? Сөз жоқ, Мағжан ұлтшыл, түрікшіл, санашыл, дарашыл ақын болып шығу керек. Олай болып шықпау мүмкін емес»

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Аймауытов Ж. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1989. – 512 б.
- 2 Жұмабаев М. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1989. – 483 б.

20-ҒАСЫР БАСЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ САЯСАТ ЖӘНЕ А. БАЙТҰРСЫНОВ ПУБЛИЦИСТИКАСЫ

МУСИНА А.

студент, «Журналистика» мамандығы,

С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

ҚАПАСОВА Б. Қ.

ф.ғ.к., профессор, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

20-ғасыр басындағы қаламгерлер – әдебиет өкілдері ғана емес, ұлтты жеке ел болуға бастаған Алаш зиялылары. Ұлттың болашағын әдебиетпен байланыстырған А. Байтұрсынұлы, М. Дулатұлы, Ж. Аймауытұлы, М. Жұмабаев шығармалары ел тарихының бір кезеңін суреттеп қана қойған туындылар емес. Олар өз шығармалары арқылы ұлттың өркендеуі мен болашағы үшін қажет тақырыптық-идеялық тұстарды көтерді. Алаш зиялылары көтерген ұлтжандылық, елшілдік, халық жақсылығы үшін күрескерлік идеялары тек 20-ғасыр үшін ғана емес, бүгінгі әлем жаһандық тұтасуға бет алған шақта да өзекті болып қала береді.

А. Байтұрсынұлов – ақын, публицист, қазақ тіл білімі мен әдебиеттануынан тұңғыш еңбек жазып, осы саланың ғылыми негіздерін алғаш жасаушы.

Қазақ тарихындағы алғашқы журналист еңбектерінің ең бастысы – «Қазақ» газетінде жарияланды мақалалары. Бұл мақалаларда ұлт қайраткерінің ел мен жерге, ұлттық саяси, әлеуметтік, рухани-мәдени тұстарға, ең өзекті деген мәселелерге қатысты мақалалары жарияланды. «Аталы жұртымыздың, ауданды ұлтымыздың аты деп, газетіміздің есімін «Қазақ» қойдық. Ұлт үшін деген істің ұлғаюына күшін қосып, көмектесіп, қызмет ету қазақ баласына міндет. Халыққа қызмет етемін десеңдер, азаматтар, тура жолдың бірі осы. Жол ұзақ,

ғұмыр қысқа, қолдан келгенін ғұмыр жеткенше істеп кетелік. Малша оттап, асап ішіп, халық үшін қам қылмай, қарын тойғанынан мөз болып, мал өлімінде өлмейік» [1, 560 б.].

1913 жылы Орынбор қаласында А. Байтұрсынов пен М. Дулатов ұлттық-демократиялық бағыттағы «Қазақ» газетін шығара бастады.

А. Байтұрсыновтың публицистикасының басы «Қазақ» газетіндегі мақалаларын бірнеше тақырыптарға бөлуге болады.

1 Саяси-әлеуметтік тақырып.

2 Оқу-ағарту мәселелері.

3 Рухани-мәдени тақырыптар.

4 Ел ішіндегі оқиғаларға қатысты қаламгер талдаулары мен пікірлері.

5 20-ғасыр басындағы оқиғалар және қазақ өмірі.

6 Терең талдамалы ғылыми мақалалары.

А. Байтұрсыновтың журналист, қоғам қайраткері ретіндегі еңбегі – өз кезіндегі оқиғалар мен әр іс жайына көзқарас, баға беруде ұлт мүддесі тұрғысынан шешілуін алдыңғы орынға шығаруында.

1913 жылы «Жауап хат. Құрметті Жанша Жаһанша мырза!» деп басталатын мақаласын: «Сіздің де, біздің де ойлағанымыз қазақтың азып-тозбасы ғой. Сіздің де, біздің де ниетіміз – қазақ азып-тозбасына қызмет ету. Тілегіміз қазақ халқы басқа халықтармен қатар жұрт қалыбында ғұмыр шегуге басқаларға теңелсек екен деген. Сол үшін әркім білгенін, қолынан келгенін істеп жатыр», – деп жалпы жұртты өзімісіну мен бауырға басқан А. Байтұрсынов мақалаларының басты сипаты баршы қазақты тапқа да, топқа да бөлмей – тең көру.

А. Байтұрсынов еңбектерінің ішінде халыққа жолдаған ашық хаттар көп. Қаламгер халықтың бірігуін, ортақ пікір, көзқарас пен ойларға мүдделі болуын қалайды.

«Петроград хаты» бірнеше хаттардан тұрады. Бұл хаттардың соңына Ә. Бөкейханов, М. Дулатов пен А. Байтұрсынов аттары жазылған. Қазақ халқының азаттығы мен тәуелсіздігі жолында бірігіп іс қылған, тізе қосып күрескен Алаш қайраткерлерінің біріге жазған ойларының өзі ұлттың біріге алуын, ортақ мақсатқа ортақтаса алуының үлгісі болды.

«Қазақтан әскер алу жұмысы соғыстан кейінге қалғанмен заңоны қазір шығып қалуы ықтимал екені өткен хатта айтылды. Түбінде алуынан қазірге шығатын заңның шығып қалуында мән көп. Қазақтан қандай әскер істеу үкімі қазір жасалып, пішіліп-кесіліп қалмақшы. Осы шығатын заңда қалай пішіліп-кесілсе, түбінде қазақты сол түрінде әскерге алмақшы. Әскерліктің түрі бірдей емес.

Жаяу әскерлік бар, атты әскерлік бар» [2, 368 б.], – деп қазақтан әскер алу турасында талдау жасап береді. Бұл мақалада халыққа қажет бірнеше маңызды мәселелер қамтылған.

1 Қазақтан патшаның әскер алмай қоймайтындығы.

2 Әскердің қандай түрлері бар екендігі.

3 Атты әскердің екі түрі: кавалерист пен «казак».

4 Жаяу әскер жайы.

5 Қазақтан әскер алуда патшаның ұтары.

6 Қазақтардың атты әскерге жарамдығы.

7 Халықтың өзге ауаға бейімделуінің жайы.

Осындай тұстарға жан-жақты талдау жасай келе, автор мақаласында қазақ үшін ең қолайлысы «казак» болу екендігін айтады. Бұның халыққа да мектеп боларына анық сенеді.

Мақаладағы тағы да бір өзгеше халық тілегін қалаған, болашағы үшін қажет іс-метірге түзудің айтылуы. Бұл халықтың бірлесе, қоғамдаса қимылдауына ыңғай беретін іс болатын Метірге түзуді қолға алса, қазақ арасындағы 1916 жылғы ұлт-азаттық көтеріліске себеп болған билігі барлардың қоныштарынан басып, өзінің жасын өсіріп не кемітіп, өзгенің жасын әскерге жарамды етіп жалған жазған ақпараттар болмас еді.

Қаламгер мақаласында «Бұл барша қазақтың басындағы іс. Мұнда партиялық алалығы жоғаларға керек. Және де бүгін болмаса ертең істерміз деп, кейінге қалдырылып, кешіктіретін сітің түрі де бұл емес. Осыны ұғып, осы сөз жеткен жерлер, осы бастан істі қолға алуы тиіс» [3, 352], – деп үлкен істі шешерде халық бірлігі мен бүтіндігі, ой ортақтығы қажеттігін айтады.

Мақала қазақтан солдат алады екен деген сөз шыға сала жазылған. Қаламгердің тек журналист ретіндегі көзқарасы ғана емес, ұлтжанды азамат ретіндегі, қоғам қайраткері, саяси басшы ретіндегі пікірі анық байқалады.

Осы хаттың жалғасы келесі санында жарияланған. Бұнда «Россияда 20 миллион мұсылман бармыз дегенде, яки 6 миллион қазақпыз деп аузымызды толтырып сөйлегенде топ-толық сияқты көрінеміз. Іске келгенде пыштай болып сеніп, ол толықтығымыз жоғалады. 5 миллион еврей түгіл, 1 миллион армяндардың істеп отырған ісін істей алмаймыз» – деп нақты деректермен береді. А. Байтұрсыновтың публицистикасының басты ерекшелігі мәселені терең талдауда халықтық тіл стильдерін, ауызекі тіл стильдерін ұтымды қолдануын айтуға болады.

«Тентекті тентек десе, бөркі қара қазандай болады» деген бар. Біз қараңғымыз, біз саңылауымыз деп қараңғылыққа сүйене берсек, сол қараңғылықпен қалыптасып қатып қаламыз. Қараңғылық құдайдың мойнымызға байлап, арқамызға таңып қойған нәрсесі емес қой. Баяғыдан бері қараңғылық, қараңғылық деп келдік, енді жарыққа жармассақ, қараңғылық өкпелей қоймас».

«Адамзаттың бәрін сүй, бауырым» – деп деген ұлы Абай дәстүрін үлгі етіп шыққан А. Байтұрсыновтың публицистикасында қазақтың елге қызмет еткен бар тұлғаларын өзінің жақын тартқан дарқан пейілі де көрінеді. Соның бірі – Қарқаралыдан Ержан Аманұғлының дүниеден өткені туралы алған хабарға толықтырулар жазғанын алуға болады. Е. Аманұғлының қазақтан шыққан аз ғана мұғалімдердің бірі екендігін, ұлтын надандықтан шығарып, жарық сәуле берем деген жолда тапқан көкірек аурунан қайтыс болғандығын жазады.

«Қарқаралы ауасы анау-мынау көкірек ауруды жазарлық жайы бар ауа. Құрғақ ауа һәм қарағай ағаш көкірек аурулы адамдарға іздегенде таптырмайтын жер. Ержан сол ауада тұрды, қысы-жазы қымыз ішті. Сонда да болмай ауруының күшейгені істеген қызметінен. Бала оқитын үй нағыз денсаулыққа жағымсыз үйдің бірі болды. Әуелі, үйі жайлы школ орыстың Қарқаралы сияқты шет қалаларында аз болады. Екінші, школ үйінде адам көп. Үшінші, школдағы балалар ойнаған-жүгірген аяғынан тозаң болмай тұрмайды. Осындай кемшіліктің үстіне Қарқаралы школында тағы бір кемшілік болды. Школ жалдаған үйлерде болды. Ол үйлер әуелінде көп адамға арнап салған болмаған соң әрине жайсыз болмақ» [4, 235 б.], – деп әлеуметтік тақырыптың ең бір түйткіл тұмсын назарға салады.

«Тағы да народный сот турасында» деп аталатын мақаласы «Айқап» журналында басылады. Бұл мақалада журналист, қайраткер қазақтың басындағы ең бір үлкен түйткіл мәселе – теңдік, тәуелсіздік пен қазақ қатынасын, ұлт мінезін сараптайды. Сайлаудың сол кездегі сипаты мен мәнін түсіндіреді. Халықтың сол сайлауды қалыткенде өзінің пайдасына шеше аларын талдайды.

«Сайлау көп үшін берген нәрсе, көп пайдасын көздеп сайланса, яғни мынау халыққа тынышты, пайдалы залалсыз адам, анау бұзақы, залалды, зорлықшыл, қиянатшыл адам деп тексеріп, таңдап сайласа сайлау дұрыс өз мағынасында болғаны. Халықтың пайдасы, залалаы қаралмай, мынау менің туған-туысқаным, я құда-құрмаласым деп, яки мынау анадан пәлендей сомын артық беріп тұр ғой деп сайланса, ол

сайлау емес, құр ерегес, құр талас, я сауда. Талас болған соң таласқан ит бірін-бірі аяй ма? Сол сықылды жеңген ит жеңілген итті қандай талайды, талас біткеннен соңғы қазақтың істейтін істері де сондай болады» – деуі, сол кезеннің шындығы ғана емес, ауруы да болатын. «Қазақ пайдасындағы жерді алу турасындағы низамдар, бұйрықтар» деген мақаласының мақсаты – отаршыл патша үкіметінің қазақ даласына қатысты заңдарын түсіндіру.

«Қазақ пайдасындағы жердің артығын алу турасында шыққан низам, бұйрықтардың ең әуелі білуге керегі: 1909 жылы 9 июньде, министрлердің Советі ұнатып шығарған насихат – бұйрық. Бұл бұйрық қазақ жерінің артық қарастырып шығаратұғын мекемелерге көрсететін көшесі, жолы.

Бұл бойынша істеген істер жолды, мұнан тысқары істелген істер жолсыз болсын деп 9 июньнің бұйрығы 22 пунктқа бөлінеді. Қай пунктте қалай етпек жол айтқанын төменгі жазылғандардан қараңдар. Түсініксіз жері болса, «Айқап» арқылы әркім сұрасын. Ауған мұжықтарды қондыру үшін һәм мемлекеттің басқа керегіне қажет орында олар үшін Ақмола, Семей, Торғай, һәм Орал облыстарындағы жерлердің шамасын білмекке жасалып, 1909-ыншы жылы 9 июньде, министрлер Советі ұнатып шығарған инструкция, яғни насихат бұйрығы:

1) Пункт: қазақ пайдасындағы жердің артықтарын мұжықтарға я патшалық керегіне шығару жолы Тоблск, Томск, Енесейск, һәм Иркутск губерналарда жер кесуге шығарған низамның 124, 1276 129, 130, 134, 154-інші статьяларының жөнімен болып, осы насихат бұйрықтың 2 пунктінен бастап, 19 пунктіне шейін айтылған жолдардан тысқары кетпеске». Ғасыр басындағы ұлт зиялыларының ерлігі мен еңбегі басқа «форматта», бірақ ұлт мүддесі үшін қайта жанданды. А. Байтұрсынов, М. Дулатов, М. Сералиндер басылымдардың ұйымдастырушысы да, редакторы да, авторы ретінде ауқымды жұмыстар атқарды. Алғашқы қазақ басылымдарының хал-ахуалы, бағыт-бағдары, көтерген мәселесі, халық арасына таралымы туралы А. Байтұрсынов бірнеше мәрте қайыра жазды [5, 815 б.].

А. Байтұрсынов – қазақ тарихындағы тұңғыш тіл ғалымы, тұңғыш әдебиет зерттеушісі, тұңғыш ұлт мүддесін көтерген кәсіби газетті ұйымдастырушы және сол газеттің халық мақсат-мұраттарына жұмыс істеуіне, жұрт тілегіне бар ғұмырын арнаған адам.

Қазақ даласын отарлауды толығымен аяқтаған Ресей патшасының саясатының түпкі құйтырқы қалпы да – халықты өз

ішінен іріртп, біріне-бірін қарсы салып, бөлшектеп билеу мұраты болды. Сол құйтырқы саясаттың құрбаны болып отырған қазақтың жайын талдап береді. Қайраткер қазақ даласына тәуелсіздіктің алғашқы үлгілерін ұсынды. Бұл тәуелсіздік басыт мақсаты – ел бүтіндігі мен халықтың барлық қабаттарының бірлігі деген идеяны мүдде етіп көтерген А. Байтұрсынов осы жолда адал, тура, шын ниетті істі қолдайды, сол жолды насихаттайды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 «Қазақ» газеті // Құрастырушылар: Субханбердина Ү., Дәуітов С., Сахов Қ. - Алматы: Қазақ энциклопедиясы Бас редакциясы, 1998 -560 б.

2 «Айқап» журналы // Құрастырушылар: Субханбердина Ү., Дәуітов С.- Алматы: Қазақ энциклопедиясы Бас редакциясы, 1995 - 368 б.

3 Қазақ журналистикасы. 3 томдық. – 1-т. Қазақ баспасөзі. – Алматы: Таймас баспа үйі, 2008. – 352 б.

4 Смагулова С.О. «20-ғасырдың 20-30-жылдарындағы қазақ мерзімді баспасөзі: шығу тарихы мен деректік маңызы». Тарих ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның Авторефераты. – Алматы, 2010 – 235 б.

5 «Дала уәлаятының газеті» // Құрастырушы: Субханбердина Ү. – Алматы: Ғылым, 1994 – 815 б.

ҚАЗАҚ РАДИОСЫ ЖУРНАЛИСТИКА ЗЕРТТЕУІНДЕ

ОСПАНОВА Н.

студент, «Журналистика» мамандығы,
С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

ҚАПАСОВА Б. Қ.

ф.ғ.к., профессор, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Қазақ радиосы – бұқаралық-ақпарат құралдарының ішінде ерекше өз орны бар сала. Қазақ радиосының ғасырға жуық тарихында қоғамның бар сыр-сипатын ашып, әлеуметке ақпарат таратып қоймай, мәдени-рухани құндылықтарды тартып, экономикалық-шаруашылық негіздерін қалыптастыруға, әр кезеңдердегі қоғам өзгерісіне бейімделуіне зор ықпал еткен орта ретінде де қымбат.

Қазіргі қазақ журналистикасындағы зерттеулер БАҚ тарихын жеке терн зерделеген ғалымдардан бастып, әр саласын талдап,

тарамдап қараған зерттеушілерге де жіктеледі. Қазақ телевидениесі деген тұста еске ғалым М. Барманқұлов түссе, радиожурналистика дегенде ғалым Намазалы Омашев аты аталады.

Радиожурналистика тарихы қазақ журналистикасының тарихымен бірге алынары сөзсіз.

Қазақ журналистикасының тарихына қатысты зерттеулердің өзін бірнеше салаға бөлуге болады. Қазақ журналистикасы тарихының әр саласын жеке-жеке іргелі зерттеулерге айналдырған ғалымдар Б. Кенжебаев [1], Қ. Бекхожин [2], Т. Амандосов [3], Т. Қожакеев [4], Қ. Алдабергенов [5], [6], [7] еңбектерінде де қазақ радиожурналистикасына қатысты мағлұматтар бар. Жалпы қазақ журналистикасы және оның әр салаларын байланыстырушы құрал ретінде де радиожурналистикаға соқпай кетпейді.

Радиожурналистиканы жалпы журналистикадан бөліп алуға болмайтындықтан, бұқаралық-ақпарат құралдарына қатысты деректер мен зертеулерді Р. Сағымбеков, М. Барманқұлов, С. Қозыбаев еңбектерінде жанрлық салыстыру, тарихи сипаттама беру үшін де радиожурналистиканың мәселелері мен түрлеріне оралып отыратын жерлер мол.

Радиожурналистикадағы алғашқы зерттеу – 1979 жылы шыққан Р. Сағымбековтің «Алматыдан сөйлеп тұрмыз...» [8, 476 б.] еңбегі. Бұл еңбегінде ғалым қазақ радиосы 1912 жылдан басталды деген пікірді айтады.

М. Барманқұлов қазіргі кең тараған жанрлардың бірі – интервьюге қатысты тұста телевизиялық жанрлық сипаттарды газетпен, радиомен салыстыра алады. Интервью жанрының қалыптасуына радиобағдарлардың ықпалы ерекше болғаны белгілі.

Радиобағдарларда басталған интервью кейіннен дыбыстық өңдеуден кейін жаңа серпіліске ие болды. Бұл газет интервьюлеріне жақын, бірақ радио арқылы тарайтын интервью өз кезінде бұқаралық-ақпарат құралдары үшін жаңалық болды. Газет интервьюлеріне ұқсас болып келетін радиодағы интервьюдің өзіндік ереушеліктері радио бағдарламаларының, хабар, ақпараттарының сипаттарынан шығады.

Радионың газеттегі интервьюден айырмашылығы сияқты телевизиядағы интервью келесі өзгешеліктерімен анықталады:

1 Терен монтаждауды қажет етеді.

2 Түсірілімдегі артық жауаптар алынып, қысқартылады.

3 Сұраққа жауаптың ең бір анық, жарқын тұстарына екпін түсіріле қайта өңделеді.

Осындай сипаттарына қарай ғалым М. Барманкүлов интервьюдің алғашқы басталған кезінен бергі даму, әдіс-тәсілдерінің жаңару сипаттары мен жанр туралы айтылған түрлі пікір мен ой-тұжырымдарды толық талдау жасайды.

«Парижская газета завела у себя новую рубрику: радио-интервью с лицами, слова и деяния которых на очереди дня, – писал Е. Дмитриев в статье «Радио-интервью и радио-мечта» в «Журналисте» за 1927 год – Эта, рубрика, кажется, первая в своем роде: во всяком случае, это нововедение во французской прессе» [9, 131].

Қазақ бұқаралық-баспасөз тарихында алғашқы радио тарихын Р. Сағымбеков зерттесе, кейіннен радиожурналистика тарихын тереңдеп қарастырған – ғалым Намазалы Омашев.

Ғалым Намазалы Омашев қазақ журналистикасын зерттеген саласы – радиожурналистика. Осы салаға қатысты теориялық, тәжірибелік мәселелр мен бірге қазақ радиосы тарихына қатысты да бірнеше деректер келтіреді. Бұл деректер кейінгі зерттеулерге негіз болып, қазақ ғылымынадағы келесі зерттеулердің айналымға түсуіне ықпал етті.

Ғалымның алғашқы «Радиожурналистика жанрлары мен формалары» атты 1978 жылы шыққан еңбегінен бастап, кейінгі «Қазақ радиожурналистикасы» атты монографиясына дейінгі аралықта елімізде радиохабар тарату ісінің қалыптасуы мен дамуын тарихи деректер негізінде жүйелеп, кезендерін айқындап, жанрлар мен пішіндер эволюциясын көрсетіп береді. Ғалым зерттеулерінде радиожурналистика іргелі ғылым саласы ретінде өзіндік тұжырымдары бар, БАҚ құрылымы болып, тиісті бағасын алды. Соңғы жылдары ол жаңа деректер негізінде Қазақ радиохабарын бұрынғыша 1931 жылдан емес, 1921 жылы хабар тарата бастаған Орынбордағы өлкелік радиостанциядан бастау алатындығын дәлелдеп шықты.

1928 жылдың шілде айында Еңбек және қорғаныс кеңесі «Радиохабар таратуды қайта ұйымдастыру туралы» деген құжатты қабылдады. Осыдан кейін алдыңғы құрылған акционерлік қоғам 1931 жылы таратылды. Орнына Бүкілодақтық радиокомитет болып қайта құрылды. Жаңа құрылған Кеңес өкіметінің саяси бағыттарына сәйкес Қазақстанда да одақтық радиокомитет ашылды. Тұңғыш төрағасына Айтбай Хангелдин тағайындалды. Кейіннен Б. Кенжебаев, Е. Арысұлы, Қ. Орманов, М. Сағатов сынды радиожурналистер ұлттық радионың дамуы үшін қызмет етті. Жоғарыдағы ғалымдар, журналистер болып қана тарихта қалған

жоқ. Олардың есімдері қоғамдық-әлеуметтік, мәдени-рухани, оқу-ағарту, ғылыми, экономикалық салаға үлес қосқан, пікір, ой айтқан қайраткерлер ретінде де ел есінде қалды.

1931 жылдан бастап алғашқы радиоүндесулер өткізілді. Радиоочерктер жазыла бастады. Қоғамдағы радионың маңызы күннен күнге арта түсті. 1930-1940 жылдар радиосының ерекшелігі – ақпараттық хабарлар, газет мақалалары баспа мәтіндерін дайындау дағдыларын игеруі. Радиожурналистика жанрының негізгі өзегі – радиодерек.

1930 жылы ДнепроГЭС құрылысы туралы радиодеректен репортаж жасалды. ДнепроГЭС құрылысы үшін 6 микрофон, 11 дыбыс күшейткіш қойылды. Хабар үзіліссіз, екі сағат тікелей эфирден берілді. Тікелей эфир арқылы өткен өзекті хабарлардың бастысы болды. Жалпы 1930-жылдардағы радиожурналистикадағы басты қол жеткен жеміс – радиодеректер. Осы алғашқы радиодеректен бастап Қазақ радиосының «Алтын қоры» басталады.

1941-1945 жылдардағы Ұлы Отан соғысы кезеңіндегі радио негізгі насихат орыны болды. Ұлы Отан соғысының алғаш басталған күнінен бастап хабар таратушы радио-станцияларды батыстан шығысқа көшіру бірінші кезектегі міндетке кірді. Елдің соғысқа қатысу жағдай әскери кезең екендігі ескеріліп, радиостанциялар қысқа толқынға және үш арнадан бір арналы жұмыс істеу кестесіне көшті.

Ұлы Отан соғысы кезіндегі берілген басты хабар – «Соңғы хабар» деп аталды. «Соңғы хабардың» ең алғашқысы Германияның КСРО-ға басып кіргені туралы үкіметтің арнайы хабарламасынан кейін 45 минуттан кейін эфирге шықты. Жедел ақпарат тарата алған Ресей радиостанциялары 1943 жылы 1941 жылға, соғысқа дейінгі деңгейінен ақпарат, хабар тарату жағынан арта түсті. Бірінші берген ақпараттан бастап соғыстың соңына дейінгі «Кеңестік ақпарат бюросының» («Совинформбюроның») 7000 корреспонденциясы беріліпті. Бүкілодақтық радионың шығысқа көшірілуі Қазақстандағы радио қызметінің кең қанат жаюына жағдай жасады. Қазақ жеріндегі халықтың майдан хабарларын көруі жиіледі. Жиі жүргізілген хабар, ақпарат олардың сапасына да әсер етті. Хабар, ақпарат тарату мәдениеті көтерілді. Журналистік шеберлік арта түсті. Қазақ радиожурналистикасының барлық салаларын терең зерттеген ғалым еңбектерінің осы саладағы зерттеулерінің өзін бірнеше ерекшеліктерімен атаған дұрыс. Намазалы Омашевтің зерттеулерінде радиожурналистиканың бірнеше сипаттары назарға алынады.

1 Радиожурналистиканы зерттеу тек қана бұқаралық-ақпарат құралдарының бір саласын зерттеу ғана емес, жалпы журналистикаға қатысты тұстарды толық қамтуды да қажет етеді.

2 Радиожурналистика – бұқаралық ақпарат құралдарының басты түрі. Оның өзіндік ерекшелігі мен табиғаты, әдіс-тәсілдері мен қырлары қоғам өзгерген сайын зерттеуді, қайта қарастыруды талап етеді.

3 Радиожурналистика бүгінде салааралық ғылым қатарында да қарастырылады. Тіл білімі мен сөйлеу мәдениетін, психология мен әлеуметтану, тарихи деректер мен философияны және коммуникастиканы бір арнаға жинайды.

4 Радиожурналистиканың қоғамдық қарым-қатынастарды реттеуші, ортақ мұраттарды насихаттаушы, сананы ортақтаушы ретінде өзіндік негіздері, бірыңғай заңдылықтары бар. Бұл заңдылықтар жеткілікті жүйеге түскен.

Қазақ радиосынан саясат, экономика, ауыл шаруашылығы, ұлтаралық келісім, мәдениет, білім тақырыптарына топтастырылған «Қоғам және таным», «Экономика және әлеумет», «Руханият», «Заман біздікі», «Балауса», «Түнгі толқын», «Өнер адамы», «Алтын дауыс», «Күй-шежіре» т.б. сияқты бағдарламаларды тыңдауға болады. Сала-саланың өзекті мәселелері журналистік зерттеулер арқылы жан-жақты талданады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Кенжебаев Б. Қазақ баспасөзінің тарихынан мәліметтер. – Алматы:,1956, –156 б.

2 «Айқап» газеті // Құрастырушылар Сухбанбердина Ү., Дәуітов С – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1995 – 366 б.

3 Амандосов Т. Жанры казахской советской печати: Оқу құралы. – Алматы: Мектеп, 1968.– 243 с.

4 Қожақеев Т. Шығармалары. 2-том, - Алматы: Айғаным, 2014. – 283 б.

5 Аллаберген Қ. Тарих және баспасөз. Қазақ журналистикасының тарихы. Екінші кітап, - Павлодар, 2012 <http://library.psu.kz/fullt 2.76 Mb>.

6 Аллаберген Қ., Нұсқабайұлы Ж., Оразай Ф. Қазақ журналистикасының тарихы (1870-1995) – Алматы: Рауан, 1996, – 217 б.

7 Аллаберген Қ., Нұсқабайұлы Ж. Алты алаштын ардақтылары. 1-кітап. – А., 19

8 Сағымбеков. Р. Алматыдан сөйлеп тұрмыз [мәтін]: монография.- Алматы: Қазақстан, 1979. – 476 б.

9 Барманкулов М.К. Общность и специфика документальных жанров печати, телевидения и радио. – Алматы: 1990. – 131б.

ҚАЗІРГІ БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР

СОЛТАНОВА З.

студент, «Журналистика» мамандығы,

С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ

ЕЛІҚПАЕВ С. Т.

ф.ғ.к., профессор, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ

Өркениет пен жаңа технологиялардың дамуындағы дағдарыс үдерістері мен құбылыстары өрши түсуде. Қазіргі еліміздің саяси, экономикалық, әлеуметтік, мәдени салаларының өзгерістеріне ұшырауы заңды құбылыс ретінде бағаланады. Бұл тұста әлемдік руханияттың және қоғамдық қозғалыстың бөлігі болып саналатын журналистиканың қоғам үшін орны ерекше екені анықталып отыр.

Бүгінгі әлемдік журналистика – шығармашылық пен саясаттың да феномені. Қазіргі өркениеттің маңызды тұстарын қосып қамтитын жүйе. Осы тұста журналистиканың әлеуметті тұтас қамтып, бүгінгі күндегі өзекті мәселелер қатарын оқиғалар, бағалау және түсініктемелер арқылы жеткізеді. Бұл жеткізуде басты мақсат – әлеуметтік топтар дүниетанымына ықпал жасау. Олардың қызу пікірталасын тудырып, өз ойларын ортаға салуға ықпал жасау, өздерін қатыстыру.

Гуманитарлық ғылымдар саласындағы журналистиканың маңыздылығы ерекшелігі осындай сипатымен айқындалып келеді.

Қазақ журналистикасының ғылым ретінде қалыптасуы 20-ғасырдың алғашқы ширегінен басталды. Алғашқы кезеңде журналистиканың теориясы мен тәжірибесі, тарихы, қазіргі қоғамдағы орнын анықтауға бағытталған еңбектер маңызды болды. Бүгінгі қазақ журналистикасында бұқаралық-ақпараттық құралдарының ұлттық терминологиялық аппаратына қатысты тұстары әлі де бар. Әлемдік журналистикада саясаттану, әлеуметтану, психология тіпті жаратылған секілді басқа да ғылым салаларында кеңінен қолданылатын құндылықтар жиі пайдаланылады.

Төртінші билік саналатын журналистиканың тарихы тереңде жатыр. Ұғымның негізі ақпарат, сондықтан да ал мақсаты –

ақпаратты көпшілікке жеткізу. Қазақ қоғамында да басқа үлгідегілер сияқты алғашқы түрлері ауызша таратылды.

Қоғамның әлеуметтік сипаты, саяси құрылымы, рухани қалпы ақпаратты жеткізудегі негізгі тәсілдерді, мазмұн мен форманы белгілейді. Жарлық пен жаңалықтарды жеткізу Еуропада глашатайлардың [1] міндеті болды. Қазақ қоғамындағы хабар жеткізуді жаушыны атқаратын. Жаушының өзі таңдалып алынып, оның ақпарат, хабар жеткізуі үшін жеке қасиеттері мен мүмкіндігі, мінезі мен әлеуметтік тегі ескерілетін.

Бүгінгі журналистикадағы құндылықтар туралы насихаттайтын мамандардың да мінез, білім, адамшылық қалыптары т.б. сипаттары ескерілуі тиіс. Себебі ғасырдан ғасыр өте журналистиканың маңыздылығы жоғарылап келеді.

1 Қоғаммен жұмыс істейтін, әлеумен тікелей араласатын азаматтық журналистика әлеуметті идеологиялық күшке айналып келеді.

2 Журналистика қоғамдағы бедел мен жоғары қалып, мінез сипаттарын жасаушы (брендтер қалыптастырушы) қызметін де атқарып келеді [2].

Журналистика қоғамдық ойдың эволюциясына, экономикалық дамуына ықпал жасайды. Мәдениеттің ерекше бөлігі саналатын журналистика рухани және материалдық мәдениеттің дамуына әсер етеді.

3 БАҚ-тағы құндылықтар ұғымы ғылым мен технологиялар процесінде өңделген нәтижелер көрінісін білдіреді.

Журналистиканың басты мазмұнын, құрамдас материалдары әлеуметтік желілер пікірлері немесе блогқа арналған мақалалардан ғана тұрмайды. Оның негізгі белгілері тіпті журналдардағы мақалалар мен конференциялар баяндамаларды таңдап, талған қоя білуімен де айқындалады.

4 Бүгінгі құндылықтар жүйелік талдауға байланысты қоғамның басты нысаны ретінде қарастыруға мүмкіндік бертеін өз жүйесі мен өзге жүйелермен байланыс қызметі бар. Оның әлеуметтік институт, мамандық жиынтығы; материалдар жүйесі, мәтіндер құру, бұқаралық коммуникациялар жүйесімен байланысы, т.б. белгілері медиа индустриясының бөлігі ретінде тануды талап етеді.

5 Құндылықтар тақырып бойынша өзекті саналатын мәселелері қатарында төмендегі түсініктер көбірек назарға алынады.

Ұлттық құндылық – ұлттың құрамындағы халықтардың шаруашылығы, тұрмысына қарай өздеріне тән халықтық рухани-

мәдени және материалдық құндылықтарын сақтай отырып, ұлттың ілгері дамуын, өмір сүруін қамтамасыз ететін, сол мақсатты көздейтін негізгі нысаналы ортақ мақсаттары. Сондықтан да ұлттық құндылық қоғамның бар саласында бірінші кезекте тұруға тиіс. Саясатта да, экономикада да, мәдениетте де, таным-талғамда да, яғни қоғамның бар жасалынатын іс-әрекеттерінің бәрінде де мәселе ұлттық талабы тұрғысынан шешілсе, халықтың болашағының бар екендігі.

Ұлттық құндылығы – елдің тұрақты өркендеуінің, мемлекеттігінің нығаюының басты кепілі болып табылады. Қоғам мүшелерінің ұлттық мүддені қорғауы бүгінгі күні бірдей ортақ қажеттілікке айналады. Ұлттық құндылықты қоғам, әлем талабына қарай ыңғайлау, белгілі бір мақсаттарға бағыттап отыратын пәрменді тетік мемлекеттік институттар екені сөзсіз. Бірақ бүгінгі қазақ қоғамы мемлекет тарапынан әлеуметті әрекетті көре алмай отыр. Мемлекет тарапынан ұлттық құндылықтарды сақтап, халықтық мүддені қорғай ұстанымы пәрменді жүргізілмейтіндігі азаматтық журналистиканы көп жазылады.

Бүгінгі азаматтық журналистика қоғамды бар мәселені ұлттық құндылық тұрғысынан шешіп, халықтық таным тұсынан тосу керектігін айтады. Осы мақсатта халықты топтастыра алып отыр.

Бүгінгі билік басындағылардың да, тәуелсіздігі қолына тиіп, ертеңінен үлкен үміт күтіп отырған жалпы қазақ жұртының да ұлттық құндылықтарды ұмытып, уақытша табыстың қызығына берілуінің соңы өкінішке ұрындырары анық екендігін айтады.

Бүгінгі қоғамдық құндылықтар көпқабатты, көпқырлы өзгеріске түсуі мүмкін үрдіс. Бірақ ұлттық мүдде өзінің тірек негізін ұлт үшін қызмет, ұлт үшін мұратты істер, ұлт құндылықтарын сақтауға бағытталады. Ол өзіне дейінгі болып өткен қоғамдық мүдделер негізінде қалыптасады. Бүгінгі қоғамдық мүдде ұлттың өткенінен туып, келешекке ұласатын қозғалыстағы объективті мүддесі болуымен тұрақты. Яғни бір кезендік емес, ұлттың өз болмысын, табиғатын кеше сақтаған, бүгін сақтап отырған және ертең сақтайтын мүддесі болуымен құнды.

Ұлттың құндылығы қазіргі қоғамдық болмыс шындығының құрамдас бөлшегі, сегменті.

Ұлттың құндылығы мен қоғамдық пікірдегі блоггерлік тақырыптардың бірі – экономикалық тәуелсізді, ұлттық экономиканың дамуы.

Бүгінгі қазақ тілді журналистердің ұлттық құндылық пен қоғамдық пікір тудырудағы жекелік сипат арқылы көптің тілегін

білдіру мақсатын орынды жүргізе алып отырғандығын айтуға болады.

Бүгінгі қазақ қоғамының санасы елдегі саяси, әлеуметтік, экономикалық және басқа да ұлтқы қажет тұстарда белсенді. Осы белсенділікті жинақтау, топтау, ортақ пікірмен түйіндеу мәселелерінде қазақ журналистерінің түрлі жанрды қажетіне қарай пайдалана алатындығын байқауға болады.

Сонымен қатар, өзінің негізгі әлеуметтік бағытына қарай құндылықтардың көтерілу саласын келесі топтарға бөлуге болады.

- 1 Саяси;
- 2 Халықаралық;
- 3 Искерлік журналистика.
- 4 Салалық.
- 5 Тақырыптық.
- 6 Музыкалық.
- 7 Спорттық.
- 8 Ғылыми-танымдық.
- 9 Экономикалық.
- 10 Діни т.б.

Қорыта айтқанда, ұлттың құндылықтары заманауи қоғамда көркем-әдеби, саясаттанулық, мәдениеттанулық, тарихи, әлеуметтанулық ғылымдарды толық қамтитын және қоғамдық үрдістердің өзгерістеріне ықпал ететін жүйе болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Иватова Л.М., Насимова Г.Ө., Насимов М.Ө. Саяси жарнама: теория және тәжірибе. – Алматы, 2008. – 37 б.

2 Nassimov M.O., Paridinova B.Zh. International image and national brands of the Republic of Kazakhstan // The Strategies of Modern Science Development: International scientific-practical conference. Science Book Publishing House, Yelm, WA, USA, 29-30 March 2013. P. 199-204.

«АҚЖОЛ» БАСЫЛЫМЫ: БАҒЫТЫ МЕН ҚОҒАМДЫҚ ҚЫЗМЕТІ

ХАМЗИН А.
студент, «Журналистика» мамандығы,
С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.
ЕЛІҚПАЕВ С. Т.
ф.ғ.к., профессор, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

1917 жылғы Қазан төңкерісінен кейін жаңа өкімет өз саясатын жүргізе бастады. Кеңес өкіметінің саясатын қолдайтын, жаңа өмірді дәріптейтін басылымдар шығаруды қолға алды. Бұл үгіт-насихат жұмыстары деп, БАҚ арқылы жүргізілді.

1920 жылы сәуір айында Ташкентте «Қырғыз-қазақша» аптасына екі рет шығатын, саяси және шаруашылық бағыттағы «Жаңа Өріс» газеті жарыққа келді. Газет Ресейлік еншілестер табының кеңесімен Түркістандық кіндік Атқару Кеңесі мен Түркістан соғыс майдандарының саяси бөлімі атынан шығады деп жарияланды.

«Жаңа Өріс» алғаш тегін таратылды. Оның шет елдерде, Кеңестер ішінде, аймақ хабарлары деген бөлімдері болды. Өз оқушыларын ішкі, сыртқы жаңалықтармен таныстырып отырды. 1920 жылғы 27 шілдеге дейін «Жаңа Өрістің» 14 нөмері жарық көрді. Ал 1920 жылдың желтоқсанынан бастап «Жаңа Өріс» негізінде Түркістан орталық партия комитетінің тілі «Ақ жол» газеті шығарылды.

Түркістан Компартиясының Орталық Комитетінің Атқару бюросының № 20-шы 1920 жылғы 19 қазандағы хаттамасының көшірмесінде төмендегідей мәліметер беріледі.

«Слушали: О киргизской газете. Постановили:

1 Газету издавать под названием «Ақ-жол» (Светлый путь) как орган ЦК КПТ и ТуркЦИКа.

2 Газета выходит не менее 2-х раз в неделю в размере пол печатного листа.

3 Тираж 18 000 экз.

4 Ответственным редактором назначить тов. Султанбека Ходжанова, ответственным секретарем Мир-Якуб Дулатова.

5 Штат: Редактор, секретарь, Заведующий редакцией, делопроизводитель, Архивариус, конторщик, бухгалтер, казначей, экспедитор, рассыльный, кучер, сторож, уборщица.

6 Все служащие редакции должны пользоваться пайком и обмундированием наравне с работниками ударно-производительных предприятий.

7 По представлении сметы открыть кредит при народном банке.

8 На средства редакции определить открытые курсы для подготовки наборщиков 10 из киргиз.

Отв. Секретарь ЦК Компартии Туркестана. Подпись Н. Тюрякулов» [1].

Алғашқы редакторы болып С.Қожанов сайланды. Газеттің негізі бағыттары:

- 1 Ішкі және сыртқы хабарлар;
- 2 Сауатсыздықты жою;
- 3 Оқу-білім, әдебиет, мәдениет мәселелері;
- 4 Әйел теңдігі;
- 5 Бұйрық-жарлықтар, партия талаптары;
- 6 Шаруашылық жағдайынан мәліметтер.

Мысалы, оқу-ағарту мәселелеріне қатысты «Қазақстанда әдебиет оқу кітаптарын шығару туралы» («Ақ жол» (Ташкент), 1921, 17 февраль Келден. Қазақ-қырғыз білім комиссиясы – «Ақ жол» 1921, № 122, 123 декабрь; 1922, № 126, 128, 129 январь. Сондай-ақ Оспанов С. «Әубәкір Ахметжан ұлы Диваевтың 40-жылдық юбилейі» «Ақ жол» (Ташкент), 1923, № 288, 29 март. Ташкентте «Талап» төңірегінде», «Б. Алтынсарин һәм Абай туралы», «Ақ жол» Ташкент, 1923, № 288. 29-март. Саади. А. (Абдурахман). Абай «Ақ жол» 1923 № 355, 356, 359, 363, 369, 372. Сәрсенби Ж. (Жакен), «Театр керек», «Ақ жол» Ташкент 1923, № 377, 378. «Білім комиссиясының бір мүшесі қисынсыз жала», «Сәкен жолдасқа жауап», «Ақ жол» (Ташкент). 1924 № 417, 22 март. Темірбай. «Қазақ әдебиеті тарихынан әңгіме» «Ақ жол» Ташкент 1924 № 412, 5 март. Тоқпақ (С. Ходжанов). «Жақындық па, жалақорлық па?» («Еңбек» қазақтың № 128, 19 февральда шыққан «Қазақ әдебиетінің қысқаша тарихы» деген мақалға сын). «Ақ жол» (Ташкент). 1924, 421. б. 3-4. деген мақалалар «Ақ жол» газеті бетінен жарық көрген. Түркістан өлкесінде шығып отырған мерзімдік басылымдарға мынандай анкеталар да толтырып отырған [2].

«Мерзімдік басылымдар анкетасы: «Ақ-жол» газеті – қазақ тілінде.

Адресі: Ташкент қаласы. К. Маркс көшесі 41.

1920 жылдың 7 желтоқсанан бастап, үзілістер 8 тамыз 1923 жылдан 28-не дейін себебі: қаржының жетіспеуінен.

Бағдарламасы-партиялық-саяси, экономикалық және ғылыми әдебиеттер.

Мерзімділік уақыты – аптасына 3 рет Тираж – 1800 дана.

Қызметкерелері:

- 1 Тохтыбаев Иса Тоқтыбаевич-жауапты редактор
- 2 Алиев Хасан Шаяхметович
- 3 Байтасов Абдулла Баитасович
- 4 Ходжиков Кангиркожа Ходжикович
- 5 Илаев Хади Илаевич
- 6 Алпаров Гибат

Жетісу мен Сырдария облыстары Қазақ АССР-іне қосылады, осыдан кейін Ақ жол газеті 1925-1927 жылдары Қазақстанның Сырдария облыстық партия, кеңес мекемелерінің органы болып Шымкентте шығып тұрды.

«Ақжолдың» әдеби тілді қалыптастыруға қосқан игі қадамының бірі-саяси-әлеуметтік маңызды терминдерді дәуір талабына сай бір жүйеге түсіріп, қолдану жөнінде пікір қозғауы болды. Сәкен Сейфуллин өзінің «затқа іздеу, ұғынысқа сөз іздеу»? деген мақаласында әңгіме етеді. Мұнда ол аударуға келмейтін терминдерді сол қалыпында алуды қолдап, одан тілдің бай түспесе, зиян шекпейтінін айтады. Ол «басқа көп халықтарға аты да, заты да бірдей сөздерді қазақшаға аудармай-ақ алу керек» деген ұсыныс жасайды.

Сауатсыздықты тез арада жоюдың озық әдістері баспасөз беттерінде кең таралды. Сауат ашуда өте ұғымталдылық көрсеткендер жұртшылыққа жария етілді. «Ақ жол» газеті сауат ашу ісі жөніндегі осындай игі шараларды көтеріп, бұл науқанның сәтті жүргізілуіне үлесін қосады. Қазақ, қырғыз сияқты көшпелі мал шаруашылығымен айналған ел жағдайында сауат ашудың тиімді жолы хат танытын адамнан үзбей оқу екенін, курсты осылай ұйымдастырғанда мұғалім іздеу мен класс дайындау сияқты қиындықтан құтылуға болатынын жазады газет. Сауатсыздықты жою курстары жер-жерде құрылғанын, олардың өз бағдарламасы көлеміндегі оқуын бітіріп еңбекшілердің сауатын ашып жатқанын «Ақжол» қысқа хабар, кейде тәжірибе түрінде дәйекті жариялап отырды. «Ақ жол» 1924 жылы 9 қазан нөмірінде Жетісу облысында 3520, Сырдария облысында 970 адамның сауатсыздықты жою мектептерінде оқып жатқанын хабарлайды. Мұнымен қатар «Қосшы» одақтарының жанынан ашылған курстардың жемісті жұмысы жайлы да мәлімет беріп отырған.

«Ақ жол» газетінің 1921 жылғы 22 ақпанындағы нөмірінде «Шолпан» журналы деген хабар шықты. Октябрьден бастап Ташкентте қырғыз-қазақ тілінде «Шолпан» атты жаңадан айлық журнал шыға бастады. Журналда саясат, әдебиет, білім һәм шаруашылық жайынан сөздер жазылып тұратын көрінеді. Бас шығарушылар: Рысқұлов, Қожанов, Төреқұлов, Тоқтыбаев, Досмұхаммедов, Ә. Диваев, Жандосов, Бөриев һәм басқалар [3].

«Шолпан» журналы Түркістан Орталық партия комитетінің органы болып Ташкентте шығарылды, қазақ тілінде айын бір рет шығатын саясат, шаруашылық, білім, әдебиет журналы деп аталды. Ол 1922 жылдың қазанынан 1923 жылдың мамыр айына дейін шығарылып тұрды. Журнал 58 беттік болып, 25 беті қазақ-қырғыз, 24 беті өзбек, 8 беті түркімен тілінде болмақ.

Сталиннің 1925 жылғы маусымдағы «Ақжол» газетіне байланысты жорлдаған хатындағы партияда жоқ интеллигенцияға байланысты айтылған пікірлерді өзінше түсініп, басшылыққа алған Ф. И. Голощекин қоғамдық-саяси өмірден қол үзбеген ұлттық интеллигенцияның алғашқы буын өкілерін «буржуазияшыл-ұлтшыл», «алаштық интеллигенция» деп жариялап, соңына түсіп, саяси қудалау және репрессиялық шараларды іске асырды [4].

А. Байтұрсынов 1913 жылы «Қазақ» газетінің бірінші нөміріндегі оқырмандарға арнау сөзінде басапәсөздің қажеттілігі туралы былай айтып өткен болатын: Әуелі, газета- халықтың көзі, құлағы, һәм тілі... Екінші, газет-жұрттың уланбасына медет нәрсе. Олай болатын мәнісі жұрттың білімді, пікірлі, көргені көп көсемдері, оқығаны көп ғалым адамдары газета арқылы халықтың алдына түсіп, жол көрсетіп, жөн сілтеп басшылық етіп тұрады. Үшінші, газет – халыққа білім таратушы... Төртінші, газет-халықтың дауысы» [5].

Қазақ зиялылары мерзімді басылымның халықтың санасына әсер ете білетін қуатты күшін сезіне алды. Қазақ оқығандары бұл саясатты Кеңес өкіметі кезінде де жүргізді. Кеңес белсенділерінің қарсы тұруы оларға кедергі бола алмады. Тарихшы М. Қойгелдиев бұл кезенді былай көрсетті: – Голощекин мен оның төңірегіндегілер алаштық интеллигенцияға қырғи қабақ танытқанымен, С. Садуақасов, жаңа жағдайға бейімделіп, олардың халықтың рухани өмірінде алатын табиғи орнына дақ түсірерлік жарты сөз айтқан емес. Керісінше, ол ескі интеллигенция өкілдеріне шамасы келгенше көмегін берді, өзі редакторлық жасайтын басылым арқылы алаштық интеллигенцияға да пікір білдіруге жағдай жасады. Бұл хат дәл сол уақытта іс жүзінде жүзеге асты деп айта алмаймыз. Себебі

баспасөзді идеологияландыратын зиялы қауым әлі қалыптаспаған еді. Ал баспасөз редакторлары, ұйымдастырушылары көрнекті қазақ зиялылары еді. Сондықтан 1925 жылға дейінгі аралықта коммунистік, партияның бұл саладағы қызметі толық жүзеге асқан жоқ. Тек алашордашыларды ашық қудалау ғана цензураны орнатты.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 ААП РУз, ф.60, оп.1, д.421, л.194, 194 об
- 2 ӘРОМА Ф.И-34-қор.1-іс.2641-тізе. 58-59-п.
- 3 Қожакеев Т. Жыл құстары – Алматы. 1991- 57 б.
- 4 Нүрпейісов К. Қазақ интеллигенциясының әкімшіл-өміршіл жүйеге ғылым мен мәдениет саласындағы қарсылығы (20-30 жылдар мысалында) // Столичное обозрение - 1998. - № 7.
- 5 «Қазақ» газеті // Құрастырушылар: Субханбердина Ү., Дәуітов С., Сахов Қ. - Алматы: Қазақ энциклопедиясы Бас редакциясы, 1998 -560 б.

1.1.4 Павлодар облысы белгілі тумаларының мәдени және рухани мұрасы

1.1.4 Культурное и духовное наследие знаменательных выходцев Павлодарской области

ЖАЙЯУ МҰСАНЫҢ ӨМІРБАЯНЫНАН ҮЗІНДІ

БЕГЕЖАНОВ С.

студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

МЕРГАЛИЕВ Д. М.

о.ғ.к., С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Алғаш келгенде көзіне оттай басылып дүниедегіен үлкен қала көрінген Қызылжар, енді үйреншікті болып, жиі кездесіп тұратын жаңалығы жоқ қала, Мұса үшін де өмір ырғағы біркелкі, мәдени оқиғалары сирек, ауылға қарағанда ғана шулы болып көрініп, бара-бара мұндағы тіршіліктің тым қызықсыз екені біліне береді. Жаны бай Мұса әлде не іздейді. Қаланың бар мәдениет мүмкіншілігі оны қанағаттандырмайды. Бұлай, кеше ғана сырттан келген жалаңаяқтың рухани тілегінің оның сырт түріне лайық келмеуіне себеп – Мұсаның газет-журналдар оқу арқылы Омбы қаланың өмірімен танысуы болды. Тынымсыз жан Қызылжардың оқуын тауысқандай, енді

Омбыға баруды аңсайды. Бір ғана Мұса Байжанов емес, қазақ балаларының орысша сауатын ашып, мәдениетке талпынуында Қызылжар қаласының рөлі зор болғаны кейбір деректерде кездеседі. Осы бір уездік қалада тіпті XVIII ғасырдың екінші жартысында балаларға арналған орыс мектебі, кейінірек бірлі-жарым орыс-қазақ мектептері де болады. Қалада қазақ балаларына арналған интернаттар, ал жиырмамыншы ғасырдың бас кезінде бастауыш мектептер мен реальдық училищелер ашылады [1].

«Ауылға барсам жібермей қояр» деген оймен Мұса Қызылжарда қысы-жазы шықпастан үш, төрт жыл болады. Бұл уақыт ішінде орыс тілін жақсы меңгеріп, белгілі қала адамы болып кетеді. Өмір тауқыметін тарту, оқу-білім алу өзінің «ет тірлігінің» арқасында үсті-басып да жөндеп алу, домбыра, сырнай, скрипка тартуда қала жастарының алдыңғы қатарында болып кету – Мұсаның беделін күннен-күнге асыра түседі. Мұса енді сауық кештердің «жаны», бастаушылардың бірі болып кетеді. Қысқасы – Мұса алған білімімен қатар музыкалық қабілет, орындаушылық жетістік жақтарынан да көзге түседі. Ол біртіндеген сықақ өлеңдер де шығарып қояды. Мұсаның, осылай ауылда болса «бұғып жата беретін» қасиеттері ашыла бастайды.

Енді 1855-1856 жылдар шамасында Мұса Омбы қаласына келеді. Көптеген қиыншылықтардан кейін ол орыс мектебіне түсіп оқиды. Кейбір әңгімелер бойынша, Мұса Омбыда Шоқан Уалиханов, Сұлтанғазы Аблайхановпен танысып (біреулер тіпті Сұлтанғазының үйінде жатып оқыған дейді), солардың көмегімен екі кластық орыс мектебінде екі-үш жыл оқыған. Жоғарыда баяндалғандай, Мұсаның жазу сауатына қарағанда бұл рас болуы мүмкін. Күн көріс табу мұнда Қызылжарға қарағанда қиынға соғады. Белгілі кәсіпшілік мамандығы жоқ адамға үлкен қалада бірыңғай жұмыс болмай, кездейсоқ табыс қууға тура келеді. Мұсаның халі қиындайды. Сонда да жасынан «тесік өкпе» болып қалған шыныққан дене, алған бағытынан қайтпайтын жалынды жүрек, бәріне де төзіп оқу білім жұмысын үздірмейді. Жас талапкер күн санап орысша жазу-сызуға төселе түседі. Әрине, Омбының мектебі де, оқушылары да «мінез-құлықтары» жағынан өзгеше болады.

Оқу жағы үлкен қиындықпен болса да оңға басумен қатар, Мұсаның өнерге деген талабы да жана бастайды. Генерал-губернатордың тұрағы болған Омбы мәдени-тұрмыс жағынан Қызылжарға қарағанда жоғарырақ болады. Белгілі әскери бөлімдер, қала гарнизонының болуымен байланысты, мұнда үрлеп ойнайтын

аспаптар оркестрлері, оқу орындары жанында хор, драма, музыка үйірмелері болады. Қалалық бақта ашық концерттер, өнерпаздар спектакльдері болып тұрады [2].

Омбыға жиі-жиі гастрольдер келеді. Олардың ішінде профессионалдар да кездеседі. Әншілер, скрипка, фортепьяно және басқа жеке аспаптарда шебер орындаушылар кештері болып тұрады. Мұнымен қатар анса-санда болса да симфониялық концерттер көрсетіледі. Мұса Омбының кітапханаларында болып, Петербург, Москва, Орынбор, Ақмола, тағы басқа қалаларда шығып тұратын газет, журнал, кітаптар мен ведомостар оқиды. Соның арқасында, Мұса, патшашылдықты мадақтайтын бірыңғай ресми мақалалармен қатар, бұқара тұрмысын шындық тұрғысынан қарайтын, демократиялық түйінде жазылған мақалалар да кездестіреді. Өзі араласып, әңгімелесіп жүрген үлкен, кішінің арқасында социалистік көзқарастары үшін Омбыға айдалып келген адамдар жәйінде әңгімелер естиді. Осылай Мұсаның дүние тануында жаңа қоғам лебімен танысуы басталады. Оның үстіне Омбыда оқып жүргенінде жаз айларында жиған-терген қаржысымен елге барып-қайтып жүргенінде, ауылдағы болып жататын түрлі оқиғалармен танысады. Байлардың, әкімдердің еңбексіз тұратынын, кедей, жалшылардың халдері нашар екенін көреді. Осының бәрі Мұсаға ой салады. Бұл әділетсіздік жөнінде өзінің қолынан келетін шарасын қолдануға бел байлайды. Мұсаның топшылауынша ауылда болып жатқан әділетсіздікті жоғарғы әкімшілік орындары білмейді, алдымен соларға жеткізу керек, – деп ойлайды. Болып жатқан жайларды баяндап, ұлыққа арыз жазу керек деген шешімге келеді. Сондықтан, ол елге барып қайтқан сайын дәлелге керекті деген материалдар жинап жүреді.

Омбы дәуірінде Мұса өлең жазумен қатар ән шығаруға да талаптанады. Баста мектеп жанындағы өнерпаздар үйірмесінің бір кешінде Мұса домбырада, гармоньда, скрипкада қазақ, татар, орыс әндерін кезек тартып, оны сахнадан жібермей қойғансын, өз жанынан қыздарға арнап шығарған өлеңін белгілі бір әнге қосып айтып жүреді. Кейін сол өлеңіне өзі ән шығарып, жастарға сынаатады. Ән бірден тыңдаушылардың құлағына жағып, «Қыздар-ай» деген атпен тарап кетеді. Сөйтіп Мұсаның тырнақалды музыкалық туындысы жарыққа шығады.

Бір күні Жаяу Мұса Шормановтар ауылына жақын жерден өтіп бара жатқанда, оны ұстап алып, астындағы атын тартып алып, өзін көкала қойдай етіп сабап жібереді. Мұса оған да қарамайды (әрине,

атын қайтара алмайды, өйткені – Шорман ауылы ешкімге де теңдік бермейді) қала әдетінше киініп, а орнына қолына таяғын алып, жаяу-ақ ел аралай береді. Кәсібін тоқтатпайды. Осы арада келіп «Ақсиса» әні шығады. Шормановтар Мұсаны қаншама қудалағандарымен атын алып, «Жаяу» Мұса атандырғандарымен, өктем әнді тоқтата алмайды. «Ақсиса» радио толқынындай қапелімде айналаға жайылып, еңбек жеуші тапқа айтқан лағнет гимніндей болып кетеді [1].

«Ақсиса» композитордың күрделі шығармаларының бірі. Бұл әлеуметтік теңсіздікті, зорлықшыл, қиянатшыл үстем таптардың іс-әрекеттеріне деген наразылық пен жан ашуының уытты күшін көрсететін ән.

Жаяу Мұса мына зорлықты тек әнге қосып қоймай, бұрынғы жинап жүрген деректерімен қоса Омбының генерал-губернаторына Шормановтардың үстінен арыз жазады. Ол әділдік жолын осылай іздеп отырғанымен оның қозғаушы күшінің неде екеніне әлі көзі жетпейді. Бұл әділетсіздіктің түбі сол генерал-губернаторда, арғы жағы патшаның өзінде екенін білмейді. Шормановтар да қарап жатпайды. Олар да Жаяу Мұсаның үстінен приговор жасау үшін материал дайындайды, бір шегін генерал-губернаторға да білдіреді. Жан-жақты адамдар, Жаяу Мұса сияқты арызды почтамен жіберіп отырмайды, Омбыға кісі шаптырады, пара береді, жоғарғы әкімдердің аузын алады. Соның нәтижесінде Мұса Байжановтың арызы аяқсыз қалып, Шормановтар, оның ішінде, әсіресе, Мұстапа басымдығын көрсетіп, «патша үкіметіне қарсы шықты, қазақтар арасында патша санатына наразылық күшейту үшін үгіт жұмысын жүргізіп жүр» деген приговор жасатып, Жаяу Мұсаны бірнеше жылға Тобылға (Тобольск) жер аудартады. Бұл – 1860-1861 жылдар шамасы болады. «Қазан дәптеріндегі», «Мекен-жай оның жүрген Омбы болды, Тобылды тауық жылы барып көрді» деген жолдары осы мезгілге келеді.

Осы айтылғандармен бірге Мұса Байжановтың жер аударылуындағы тағы бір себеп мынадай жағдай болыпты: «Жаяу Мұса бір күні Құдайбергенов деген көңіл жақын адамның ауылында қонақ болып отырып, Александр П-нің портретін көреді. Патша десе төбе шашы тік тұратын Жаяу Мұса сол жерде портретті алып жырттып тастайды. Мұндай сәтті кезенді пайдаланып, бай, болыстың өкілдері болған іс туралы дереу Дала генерал-губернаторына жеткізеді. «Мұса Байжановпасыздық іс жасады, патшаның арын аяғына басты», – дейді. Мұндай хабарды естіген князь жарылып

кете жаздайды. Князь өзінің ел тонаушы жеңдеттеріне Байжановты Баянауылдан Омбыға дейін тез жеткізулерін және қалай болмасын жаяу түрде әкелілерін бұйырады. Патша жеңдеттері жолда әбден сілесі қатып шаршаған Жаяу Мұсаны генерал-губернатордың алдына алып келеді. Омбының облыстық администрациясы Мұса Байжановтың наразылық шағымымен есептеспей құдіретті патшаның қадірін кетіргені үшін Жаяу Мұсаны он жыл қаторғаға жіберуге үкім шығарады» [3].

Сөйтіп, Жаяу Мұса екі жылдай Тобыл түрмесінде жатады. Даланың еркін ұшқан құсы, еріксіздік қапаста қиындыққа ұшырайды. Бірақ, өмірдің не бір тауқыметін жастайынан тартып, шыңдалып қалған адам, мойын қоймайды. Сол қаторғадағы істің мән-жайын түсінетін адамдармен ақылдасып, сөйлесіп бостандыққа шығуға талаптанады. Айдауда жүрген орыстың көзі ашық адамдарының ақылы бойынша «Мені әскер қатарына алсаңыз екен» деп ұлықтарға арыз жазады (біреулер генерал-губернаторға дейді, екіншілер – тура патшаның өзіне дейді, анығы белгісіз) қалай дегенмен Жаяу Мұсаның өтініші қабылданып, ол сапар шегуге шығады. Сол арадағы бір әскер бөліміне қосылып, Жаяу Мұса Польша, Литва елдеріндегі халық көтерілісін басуға қатысады. Осы Тобылда болған жылдарында композитордың «Сүйіндік» әні шығады.

Жаяу Мұса әскерге аланып Тобылдан шыққан жорығында Орынбор арқылы Қазанға келеді. Өзінің «Дәптеріндегі» жазуы бойынша ол Қазанда бір ай болады.

Әрине Жаяу Мұса сияқты адам осы уақыт ішінде Қазан өмірімен танысқан болу керек. Композитордың «Қазан қыздары» әні осы сапарының жемісі болса керек. Әнінде автор татарлардың өнер-білімге ерте жетіп, халқының мәдениетті екенін үлгі етеді. Деректерге қарағанда ән 1880 жылдары туған.

Жаяу Мұсаның көп жылдар бойы елінен тыс жерде жүріс-тұрыстарда болуымен, қолының қысқалығы – кедейлігіне байланысты жайлармен кешігінкіреп барып үйленеді. Сондықтан да Жаяу Мұсаның үйлЕвразийский национальный университеті композитор өміріндегі мәні бар кезең екенін айтпасқа болмайды. 1875 жылдары Жаяу Мұса Ақмола уезіне қарасты, Есіл бойын мекендейтін Құлбай деген байдың немере қызы Сапармен танысады [2].

Азамат ақын, дарынды композитор Жаяу Мұса Байжанов 1929 жылы 31 июнь күні 94 жасында дүниеден қайтты. Сүйегі өзі айтқан Ақшоқы тауының бауырына жерленді. Композиторды

ақырғы сапарға шығарып салғанда оның қабірінің басында тұрып, замандасы Тыныштығұл деген акын мынадай өлеңін Жаяу Мұсаға арнапты.

Сен едің асқар тауы Сүйіндіктің,
 Әніңмен бай, болыстың үйін жықтың,
 Жасыңнан зөбірлінің қамын ойлап,
 Өткіздің көп өмірді қиындықпен.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Молдайып С. Ұлы тойдан ұлағат із қалады: [Қасиетті Баян жері өзінің тағы бір талантты ұлының - атақты Жаяу Мұса Байжанұлының 170 жылдығын атап өтті] // Сарыарқа самалы.- 2005. - 22 қыркүйек. - 1, 16 б.

2 Мұзапарұлы Қ. Баянның асқақ шынары (Жаяу Мұса Байжанұлының туғанына 170 жыл толуына орай) // Сарыарқа самалы.- 2005. - 8 қыркүйек. – 16 б.

3 Сагитова А. Жаяу Мұса - певец степей: [композитор, певец, поэт Жаяу Мұса Байжанов - 170 лет] // Звезда Прииртышья.- 2005. - 24 сент. - С. 8.

4 Тоқсанбай Қ. Бүгінмен табысу (Жаяу Мұсаға ескерткіш орнатылды): [жақында Елордада Ж.М.Байжанұлына ескерткіш орнатылды] // Егемен Қазақстан. - 2008. - 31 желтоқсан. – 12 б.

ОБРАБОТКА КАЗАХСКИХ КЮЕВ – КАК ЖАНР ИНСТРУМЕНТАЛЬНОЙ МУЗЫКИ

БЕЙСЕНОВ Д.

студент, Казахская национальная консерватория
имени Курмангазы, г. Алматы

СМАКОВА З. Н.

доцент, Казахская национальная консерватория
имени Курмангазы, г. Алматы

Пророческие слова академика А. Жубанова о том, что «Казахская народная музыка со временем превратится в профессиональное большое искусство» находят свое подтверждение в характеристике уровня развития современной музыкальной культуры Казахстана. Развитие и становление казахстанского инструментального исполнительского искусства началось с творчества выдающегося ученого этнографа, собирателя казахского музыкального фольклора

А. В. Затаевича. Бесценные сокровища казахской народной музыки стали плодотворной почвой для развития национального оперного искусства, симфонической и инструментальной музыки, а также концертного и педагогического репертуара для фортепиано, струнных, и духовых инструментов, баяна, аккордеона. Так транскрипции, обработки, авторские сочинения, основанные на фольклорном материале, заняли достойное место в репертуаре казахстанских музыкантов – инструменталистов.

В середине прошлого столетия академик Ахмет Куанович Жубанов написал пророческие слова: «Казахская народная музыка со временем превратится в профессиональное большое искусство, в ней заложена богатая основа, которая ждет только своего дня возрождения и расцвета во всех жанрах». Эти слова находят свое подтверждение в современном уровне развития музыкальной культуры Казахстана. За сравнительно короткий период в республике происходит становление и развитие таких европейских жанров как опера, балет, симфония, кантата и др.

Характеризуя современное состояние казахстанского народного музыкального искусства, следует подчеркнуть, что наряду с традиционными формами бытования появляются новые, это ансамблевое и оркестровое исполнительство. Основу репертуара сольного и коллективного музицирования современных исполнителей на народных инструментах составляют кюи. Являясь древнейшим видом музыкально-импровизационного инструментального творчества, они аккумулируют в себе вековую мудрость народа, представляют большую историческую, художественную и научную ценность. Они выражают философские и эстетические идеи, отображают исторический быт, мировоззрение и чаяния народа.

Делу собирания и изучения казахского народного творчества многие годы посвятил А. В. Затаевич. В собранных им записях мы находим веками хранившиеся в народной памяти кюи и песни на эпические темы, на сюжеты из древней истории. Так, например, песня «Ескендер» относится к периоду Александра Македонского, кюй «Аксак кулан» – ко времени монгольского ига, кюй «Жетым кыз Кунаим» возник в эпоху национально-освободительных войн казахского народа против джунгарских завоевателей и т.д. Отдельные фрагменты из собранного им бесценного материала были использованы в творчестве таких композиторов, как Н. Я. Мясковский, С. С. Прокофьев, М. М. Ипполитов-Иванов, А. Ф. Гедике, Н. П. Иванов-Радкевич и многих других.

Одной из граней творчества А. В. Затаевича было создание фортепианных произведений на основе музыки казахских народных композиторов, казахских кюев, тем самым, он начал процесс создания национального репертуара. Так появились его сборники фортепианных пьес на казахские народные темы, изданные в 1925-1930 г.г. в пяти сериях. В своих транскрипциях он впервые использовал многоголосную фактуру, порой с элементами полифоничности, отличающуюся сложностью гармонического языка и развитостью музыкальной формы. Он часто использует аккордовую технику, сочетание контрастных регистров инструмента, достигая в своих транскрипциях яркой красочности звучания.

Начинания А. В. Затаевича в области фортепианных транскрипций и обработок кюев продолжили композиторы А. К. Жубанов, Б. Г. Ерзакович. В дальнейшем традиционная казахская музыка находит новое преломление в творчестве Г. Жубановой, Е. Рахмадиева, Н. Мендыга лиева, А. Исаковой, Т. Кажгалиева, Ж. Дастенова, А. Серкебаева, С. Еркимбаева, А. Бестыбаева.

Созданные за последние десятилетия произведения для народных инструментов по структуре, методам развертывания формы, музыкальной фактуре и интонационному развитию, главным образом, опираются на кюи.

Таким образом, в репертуаре инструменталистов заняли достойное место обработки, транскрипции произведений казахской народной музыки.

Наряду с композиторским творчеством, плодотворным результатом в этом направлении явилась работа отдельных талантливых исполнителей-инструменталистов. К жанру переложения кюя обращались И. Коган, создавший ряд концертных транскрипций для скрипки с фортепиано, К. Андарбаев и Д. Баспаев – для виолончели, А. Бектаев для ксилофона и др. Аранжировки кюев для ансамблей и оркестров народных инструментов неизменно пользуются успехом у слушателей. Большой вклад в создание оркестровых переложений кюев внесли А. Жубанов, Л. Хамиди, Н. Тлендиев, Ш. Кажгалиев, А. Мурзабеков, М. Аубакиров, А. Жаимов.

Яркими образцами переинтонирования домбровой музыки являются симфонические кюи Е. Рахмадиева «Дайрабай», Г. Жубановой «Праздничный кюй» и симфония «Жигер». Ряд кюев получил новую жизнь, оригинальное звучание в хоровом исполнении («Кобик шашкан», «Кайран шешем» Курмангазы). Наиболее полнокровно звучат

аранжировки кюев в оркестрах народных инструментов, фольклорных ансамблях. Интересным, на наш взгляд, является использование специфики формы и тематизма кюев в джазовых композициях Г. Метаксы, в джаз-рок сочинениях А. Бестыбаева.

Как известно, переложения и транскрипции в репертуаре инструменталистов (скрипачей, пианистов, органистов и др.) занимали определенное место. Так, в репертуаре казахстанских баянистов, где почти отсутствуют оригинальные сочинения на народной основе, жанр аранжировки приобретает особое значение. Баян и аккордеон, как инструменты из семейства гармоник, получившие распространение во многих странах мира, являются инструментами интернациональными по своей сути. Отсюда, очевидно, насколько актуальной является проблема создания репертуара с использованием образцов национальной музыки. В этом контексте, аранжировки и обработки кюев для баяна успешно выполняют эту важнейшую задачу. Включение их в современный педагогический и концертный репертуар представляется необходимым.

За последние десятилетия создан ряд аранжировок кюев для баяна. Достаточно назвать широкий круг авторов, обращающихся к этому жанру: К. Ошлаков, Ф. Легкунец, В. Басаргин, В. Холопайн, Н. Николаиди, А. Илюхин, Д. Гузинцов, М. Коньсбаев, С. Сейтханов, О. Абдуллаев, Д. Туякбаев, А. Гайсин, З. Смакова, В. Демченко и др. На сегодняшний день издательствами страны выпущены переложения и обработки для баяна лучших образцов казахской музыки.

Отмечая большее количество переложений кюев в учебной и концертной практике, следует сказать об их различном качестве. Многие из рассматриваемых здесь аранжировок наиболее исполняемы, но есть и такие, которые, не являясь бесспорно удачным переосмыслением кюя в целом, повлияли на общее развитие баянной музыки в Казахстане.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Антология казахстанской литературы для баяна. 3 часть. Составители З. Смакова, А. Гайсин, Д. Мергалиев. – А., 2016.
- 2 Аравин П. В. Степные созвездия. – А., 1979.
- 3 Виноградов В. С. Музыка советского Востока. От унисона к полифонии. – М., 1968.

- 4 Гайсин Г.А. Гармоника и ее разновидности в музыкальной культуре Казахстана. Автореферат дис. кандидата искусствоведения. – Л., 1986.
- 5 Гайсин А.М. О переложении произведений казахской народной музыки для баяна. – А., 1985.
- 6 Елеманова С.А., Омарова Г.Н., Раимбергенова С.Ш., Шегебаев П.Ш. Казахская музыкальная литература. – А., 1993.
- 7 Жубанов А.К. Ғасырлар пернесі. – А., 1975.
- 8 Жубанов А.К. Соловьи столетий. – А., 1967.
- 9 Затаевич А.В. 500 казахских песен и кюев. – А., 1931.
- 10 Затаевич А.В. 1000 песен казахского народа. – А., 1960.
- 11 Сарыбаев Б.Ш. Казахские музыкальные инструменты. – А., 1978.
- 12 Смакова З.Н. Некоторые особенности переложения казахских кюев для баяна. Научно-методическая работа. – А., 1988.
- 13 Смакова З.Н., Туякбаев Д.Х. Пособие по аранжировке казахских кюев для баяна. – А., 1999.
- 14 Туякбаев Д.Х. Методические рекомендации по исполнению казахской народной музыки и произведений композиторов Казахстана на баяне. – А., 1986.

ВЕЛИЧАЙШИЙ АКАДЕМИК, ВЫХОДЕЦ ПАВЛОДАРСКОЙ ОБЛАСТИ К. И. САТПАЕВ

ДЮСЕКЕЕВА С. Т.
студент, Медицинский высший колледж, г. Павлодар
АХМЕДЬЯНОВА А. К.
преподаватель, Медицинский высший колледж, г. Павлодар

Известно, что каждая выдающаяся личность оставляет после себя след в истории. Огромен вклад академика Каныша Имантаевича Сатпаева в отечественную науку. Велики его заслуги перед страной. В деятельности К. И. Сатпаева по руководству наукой в военные годы проявился его талант организатора, интуиция ученого, умение видеть перспективу развития республики, ее народного хозяйства и культуры. Можно только удивляться, как в тяжелейшее военное время, в условиях тотального дефицита производственных помещений, жилья, оборудования, приборов и прочего Каныш Имантаевич Сатпаев стал собирателем научных сил в Казахстане, в сжатые сроки создавал новые научные учреждения, укомплектовывал

их кадрами. Открыл крупнейшие месторождения медной руды: Балхаш, Жезказган, Карсакапай и другие месторождения цветных металлов. Под руководством Сатпаева созданы Бухтарминская гидроэлектростанция, канал Моинты-Шу, Капшагайское озеро.

В студенческие годы начало формироваться научно-инженерное мировоззрение Сатпаева под благотворным влиянием сибирской школы геологов и особенно его любимого учителя и наставника профессора М. А. Усова, глубокие научные идеи и знания которого позже легли в основу всей творческой деятельности Сатпаева. Больше всего Каныш Сатпаев любил лекции Усова. Из статьи К. И. Сатпаева и И. И. Бока «Деятельность М. А. Усова, его прогрессивные идеи и теории в геологии»: «Как лектор М. А. Усов буквально покорял аудиторию. Его лекции, продолжавшиеся обычно с небольшими перерывами два или четыре часа, было легко записывать, они очень хорошо воспринимались слушателями».

Молодой геолог Сатпаев первый интуитивно назвал Карагандинское месторождение бассейном, первым увидел Центральный Казахстан, Караганду, как центр черной металлургии. И всю свою жизнь он претворял эту прогрессивную идею в жизнь. Работая в Жезказганском районе, он организовал разведку железных руд в районе Карсакапая [1].

Выявление подлинной ценности Джезказганского рудного района является подвигом всей жизни К. И. Сатпаева. – Благодаря поискам геолога Сатпаева Улугтау-Жезказганский регион с 40-х годов был признан одной из трех уникальных медных мировых провинций, с тех пор этот край стал притягательным для десятков тысяч людей, сюда пришла современная индустрия, – писал в 1965 году профессор геологии В. С. Коптев-Дворников [2]. Каныш Имантаевич Сатпаев говорил: «Если во всех точках на карте, где отмечены найденные в последние десятилетия в Казахстане месторождения полезных ископаемых, зажечь электрические огни, их будет так же много, как звезд на небе».

Больше всего К. Сатпаев любил поездки по бескрайним землям Центрального Казахстана, раскрывая их тайны. Молодой геолог Каныш Сатпаев тщательно изучал выхода рудного тела на поверхность, геологию Жезказганского и других месторождений полезных ископаемых Карсакапайского района. Его интересовало буквально все – и география, и археологические находки. Уже вскоре, 26 января 1927 года К. И. Сатпаев написал свою первую статью «Карсакапайский район и его перспективы», в которой

наряду с краткими сведениями о географии и экономике, рассказал о его полезных ископаемых, богатствах его недр, впервые поднял вопрос об огромных потенциальных возможностях Жезказганского района и необходимости развивать здесь металлургическую промышленность. Он отмечал, что строящийся Карсакапский комбинат является только началом индустриализации региона. Он провидчески писал: «Джезказган представляет в потенции одну из богатейших мировых провинций меди, в пользу которой в будущем уступят пальму первенства большинство известных медных провинций Америки». Для планомерного и комплексного изучения минеральных богатств района К. И. Сатпаев обосновал необходимость наращивания геологоразведочных работ, развития сельского хозяйства, создания продовольственной базы для будущего индустриального центра. Статью о Жезказгане К. И. Сатпаев закончил словами: «Когда над Улутау впервые пронесется гудок заводской сирены, то он, несомненно, найдет свой мощный отклик далеко во всех уголках Казахстана. Усилителем же этого «эха» будут: историческая популярность Улутау, его центральное местоположение, любознательность казахского народа и даже его природная склонность к песнетворчеству, причем в новых песнях, несомненно, будут звучать уже не былые ноты тоски и отчаяния, а другие, более бодрые ноты, полные мощи и отваги. То будут песни нового, нарождающегося индустриального Казахстана». В этих словах молодого геолога проявилась его огромная любовь в родной земле и народу, его страстное желание видеть Казахстан индустриальным. И в последующие годы он отдавал все силы, чтобы свои мечты воплотить в жизнь.

Мечты К. Сатпаева сбылись: по его поручению и под его руководством в 40-е годы в Казахстане было открыто и разработано Джездинское месторождение марганцевых руд, позволившее Советскому Союзу в годы Великой Отечественной войны, несмотря на потерю украинского Никополья и Чиатурского месторождения в Грузии, продолжить выпуск броневой стали. В годы войны 70,9 процента марганцевой руды СССР были получены на данном месторождении. Каныш Имантаевич всегда был убежденным оптимистом, никогда не терял веры в себя и стойко боролся за правду. Основными направлениями в практической деятельности Каныша Имантаевича того времени и всегда позже был комплексный подход к изучению месторождений полезных ископаемых всего Джезказганского района и прилегающих к нему площадей,

стремление дать экономическую оценку запасов минерального сырья, привлечь их в самый короткий срок на службу страны. Эти направления оставались главной линией во всей его дальнейшей обширной деятельности геолога.

Осенью 1941 года Сатпаев был назначен заместителем председателя, а через год председателем Президиума Казахского филиала АН СССР. Среди важнейших проблем, решенных геологами республики под руководством Сатпаева в военные годы, было бесперебойное снабжение фронта металлом, углем, нефтью. Значение казахстанской помощи фронту и роль в этом Сатпаева были, безусловно, громадными. С понятной гордостью он не раз говорил: «Девять из десяти пуль, разящих гитлеровских оккупантов, отливается из свинца, добытого в Казахстане» [1]. Война с фашизмом потребовала перестройки деятельности Казахского филиала Академии наук, руководителем которого являлся Сатпаев. В это тяжелое время по его инициативе наращивается выплавка меди на Балхашском заводе за счет вовлечения в переработку руд Жезказгана, он умело направлял деятельность отечественных исследователей и активно участвует в работе по расширению и оптимизации сырьевой базы металлургических предприятий Рудного Алтая и Южного Казахстана. В суровые военные годы Сатпаев и его соратники совершили настоящий научный подвиг, когда враг захватил единственное действующее тогда Никопольское марганцевое месторождение на Украине, перекрыл дороги к Чиатуре на Кавказе и уральские танковые заводы оказались без сырья для производства броневой стали.

Так, в начале 1942 года была получена шифрованная телеграмма за подписью председателя Государственного Комитета Оборона И. Сталина, обязывающая геологов срочно найти месторождение марганца, требовавшегося для выпуска броневой стали. В тот же день в Дом правительства пригласили всех геологов и ученых, находившихся в Алма-Ате, дали от имени первого секретаря ЦК задание – к утру следующего дня прийти с готовыми предложениями по этому поводу. Каково же было удивление повторно собравшихся специалистов, молчаливо сидевших в зале, когда с места поднялся их коллега Сатпаев и вполне ответственно заявил о том, что нужная для фронта ферромарганцевая руда в достаточном количестве имеется в местечке Жезды, всего на расстоянии 45 километров от станции Жезказган. После недолгой проверки рудных образцов доселе неизвестного месторождения началась подготовка к добыче руд,

не прерывавшаяся ни на минуту круглые сутки. На строительных площадках трудились тысячи людей, была сконцентрирована разнообразная техника. За 38 дней был сдан в эксплуатацию Джездинский марганцевый рудник, поскольку вся добыча этого металла осталась в зоне оккупации, а без марганца было невозможно изготовление высоколегированной стали.

Напряжение нарастало с каждым днем. Государственный комитет обороны, как с фронта боевых действий, ежедневно получал сводки от строителей Жезды. В результате принятых жестких мер и героических усилий жезказганцев через 38 дней с начала подготовительных работ были отгружены первые тонны драгоценной марганцевой руды, за три месяца была завершена постройка железной дороги, заодно рудника и рабочего поселка.

Для военного времени стало ясной необходимостью усиление работ всех научно-исследовательских учреждений Казахстана для нужд обороны страны с координацией их в каком-то едином центре. По предложению К. И. Сатпаева с этой целью был создан научно-технический центр при Госплане Каз ССР.

Учитывая острую нехватку металлов в период войны и значение развития черной металлургии в пределах Казахстана, в правительственных органах страны в начале 1942 г. прорабатывался и был поднят вопрос о скорейшем строительстве крупного металлургического завода в республике. В связи с этим в геологическом институте были организованы обширные исследования с целью расширения запасов железных руд для будущего завода и обеспечения его всеми другими видами минерального сырья. Летом 1941 г. Каныш Имантаевич участвовал в работе Правительственной комиссии по выбору места строительства этого завода; такая площадка была выбрана в урочище Темир-Тау, близ Караганды. В 1942 г. он завершил монографию «Месторождения железных и марганцевых руд в Казахской ССР». Однако, по условиям военного времени работа своевременно не была опубликована.

С весны 1942 г. коллектив Геологического института провел детальную ревизию месторождения меди и свинца в Центральном Казахстане и открыл ряд новых месторождений редких металлов. Для увеличения выплавки свинца, олова, молибдена и других металлов вносились практические актуальные предложения по линии развития местной промышленности республики.

Громадный толчок к росту и развитию КазФАН СССР давали срочные запросы на местные виды строительного и

подсобно-металлургического минерального сырья со стороны эвакуированных в Казахстан предприятий. Ученые филиала оперативно решали эти вопросы. Все практические предложения филиала быстро внедрялись в производство.

В годы войны в Казахстан было эвакуировано большое количество научных учреждений, деятелей науки культуры из Москвы и Ленинграда.

В 1942 г. за работу «Рудные месторождения Джезказганского района» К. И. Сатпаеву была присуждена Сталинская премия СССР второй степени, позже называемая госпремией СССР. К этому времени Каныш Имантаевич завоевал уже прочный авторитет, что дало возможность в 1942 г. по совокупности работ и за большие заслуги в организации науки, по специальному ходатайству ИГН АН СССР, присудить ему учЕвразийский национальный университету степень доктора геолого-минералогических наук.

В апреле 1943 г. в жизни Каныша Имантаевича произошло важное событие – он был принят кандидатом в члены Коммунистической партии, а год спустя – в 1944 году стал членом КПСС. Он с величайшей ответственностью готовился к вступлению в ряды Ленинской партии, он был очень требователен к себе и постоянно стремился быть подлинным коммунистом-ленинцем во всем. К его многочисленным обязанностям теперь прибавились новые ответственные поручения, которые неизменно выполнялись с присущей ему энергией и интуиизмом. Он был членом Антифашистского комитета, Комитета по координации науки, Комиссии АН СССР по мобилизации ресурсов Урала, Западной Сибири и Казахстана на нужды обороны, Всесоюзной комиссии по запасам и выполнял много других государственных и общественных поручений.

Каныш Имантаевич с необычайной ясностью видел стоящие перед страной задачи, знал пути их решения и умел увлечь и вдохновить весь коллектив. Трудности, стоявшие на пути развития науки в Казахстане, ни на минуту не останавливали его. Он умел их преодолеть и вскоре возглавляемый им Казахский филиал АН СССР стал крепнуть и развиваться, открывая широкие горизонты для дальнейшего развития науки в Казахстане. Осенью 1943 года Каныш Имантаевич за заслуги в развитии науки в Казахстане и большие научные достижения был избран в члены-корреспонденты АН СССР.

В конце войны директором Магнитогорского металлургического комбината Г. И. Носовым был поставлен вопрос о расширении

рудной базы этого предприятия. К. И. Сатпаев предложил Аятское железорудное месторождение в Кустанайской области, которое было исследовано сотрудником Института геологических наук А. Н. Волковым. Правительственная экспертная комиссия по изучению под председательством академика И. П. Бардина и при участии К. И. Сатпаева признала Аятское месторождение перспективным. К. И. Сатпаев в научном труде «Форсировать освоение Аятского железорудного бассейна» писал: «История геологического изучения Аятского бассейна, изучение вопросов технологической переработки его руд, обнимающая сравнительно короткий период – пять лет, является поистине одной из ярких страниц творческого развития советской инженерно-технической мысли. За указанный рекордно короткий срок в результате комплексных и интенсивных исследований оконтурены границы промышленных руд, развернуты многогранные технологические исследования по установлению наиболее экономичных методов технологической переработки руд» [3].

Сатпаев был великим и одновременно простым, доступным, скромным человеком. Природа наделила его красноречием, высоким ростом, благородной осанкой, большой головой (размер шапки – 62-ой). Он выделялся в любой толпе, его замечали всегда первым и запоминали. Был, например, такой случай в Англии, в 1947 году, когда Казахский ученый посетил эту страну в составе советских парламентариев. Во время неофициального приема У. Черчилль, экс-премьер-министр Великобритании, задал ему шуточный вопрос: «Все ли казахи такие, богатырского сложения, рослые, как вы?» – «О нет, господин Черчилль, среди казахов я самый маленький, мой народ выше меня!» – ответил академик Сатпаев.

Заслуженно многие годы ученый был в центре всеобщего внимания. Он неоднократно избирался депутатом в Верховные Советы страны и республики, удостоивался высоких наград. Только лишь орденом Ленина он был награжден четырежды! Ему присуждались Ленинская и Государственная премии, он избирался действительным членом союзной и Казахской АН, почетным академиком Таджикской АН, членом многих общественных организаций Союза и мира. Великий русский поэт Сергей Есенин сказал: «Лицом к лицу лица не увидать – большое видится на расстоянии».

«Чем дальше уходит от нас «сатпаевский период» развития науки и общества, тем зримее становится величие его фигуры как

выдающегося ученого, государственного и общественного деятеля, гражданина и патриота своей страны, совершенный им вклад в развитие и процветание нашей Родины. Имя его навечно останется в памяти нашего народа, золотыми буквами увековечено в его истории» [4].

ЛИТЕРАТУРА

- 1 С. Ж. Даукеев «Выдающийся геолог и ученый»
- 2 Сарсеке М. Сатпаев. – М.: Молодая гвардия, 2003.
- 3 Сборник статей «Мир Сатпаева» / Составители: Каменев Е.А. и др. - Алматы: Шартарап С, 1999
- 4 Н. А. Назарбаев «Великий сын земли казахской»

МАЙРА ШАМСУТДИНОВА

ЖАРЫЛГАСОВА Н.
студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар
АБДАЛИМОВА Ж. С.
магистр, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар
МЕРГАЛИЕВ Д. М.
к.иск., ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Майра была личностью щедро одаренной композиторским талантом и исполнительской способностью доведенной до уровня профессионализма. Прекрасные вокальные данные, низкое и очень красивое контральто, большой диапазон голоса давали ей возможность исполнять трудные характерные для мужчин песни.

Широкий диапазон голоса позволял ей исполнять классические, народные песни, сочинения современников и собственные произведения.

Она мастерски пела на казахском, татарском и русском языках. Демонстрировала своё искусство на Баянаульской и Кояндынской ярмарках вместе с Исой Байзаковым и Амре Кашеубаевым.

В 1926 году певица встретилась с известным музыкантом и этнографом А. В. Затаевичем, который записал в её исполнении 13 народных песен, в том числе её собственного сочинения.

Большую популярность получила песня «Майра» (другое названия – «Убайра», «Райра», «Хару-раку-райра») – своеобразный музыкальный «автопортрет», сочинённый в традициях искусства акынов [1].

Казахские девушки были забиты, бесправны, искусство в основном им было противопоказано, но тем не менее, история знает не мало казашек, певиц и музыкантов, еще в те годы сбросивших с себя тяжкие оковы мусульманского шариата. Айжан-кыз, Алтынай, Дина, Карылак, Косан, Сары-айгыр – вот несколько имен из плеяды смелых и одаренных казахских женщин. Они высоко носили головы, и даже выйдя замуж, не позволяли мужьям и их родственникам унижать их человеческое достоинство. Видимо, о таких женщинах говорит народная поговорка: «Хоть вы и старший деверь, но принесите с улицы ступку».

В своих размышлениях у подножия горы Улытау Глава государства подчеркнул необходимость глубокого изучения национальной истории, ее основ, уходящих вглубь веков.

Родилась в 1890 году в городе Павлодар. Дочь-татарина борикши и казашки, училась грамоте, рано начала играть на гармонии. С тринадцати лет стала известна как певица с прекрасным слухом и голосом [1].

«Недаром говорят, что чем глубже пущены корни дерева, тем лучше оно может противостоять любой буре», – привел замечательные слова Президент. «Приезжая в старый славный город Павлодар, всегда вспоминаю знаменитую казахскую певицу Майру Шамсутдинову. Один из самых замечательных фактов из ее биографии, на мой взгляд, заключается в том, что смелая и жизнелюбивая Майра стала первой в истории казахского драматического театра женщиной-актрисой. А еще в том, что благодаря ее таланту в Казахской степи прославилась и стала популярной гармонь, под которую она так любила петь. Благодаря своему композиторскому и исполнительскому таланту Майра стала известна за пределами Казахстана» цитата музыковеда, заслуженного деятеля искусств РК, кавалер ордена «Парасат» Юрий Аравина [2].

Творчество Майры Шамсутдиновой сегодня занимает почетное место в музыкальной культуре Казахстана. Родилась она в 1890 году в Павлодаре (в те годы город Кереку) в бедной семье татарина и казашки. Майра была единственным ребенком, и отец не мог ей отказать, когда подростком она попросила купить гармошку. Уж очень хорошо она пела казахские, татарские и русские песни, а под аккомпанемент гармонии они звучали еще лучше. И Майру стали приглашать на все праздники. Репертуар красивой и юной певицы состоял из павлодарских, семипалатинских, баянаульских песен, которым она училась во время кояндинских и баянаульских

ярмарок. И здесь она познакомилась и подружилась с известными певцами Исой Байзаковым, Кали Байжановым и Амре Кашаубаевым. Неудивительно, что Мухтар Ауэзов пригласил Майру вместе с ними к участию в большом концерте народных талантов, который он организовал в 1924 году в Семипалатинске.

Самый удобный путь, соединяющий Кереку и Семипалатинск, – по Иртышу на пароходе, пассажиры которого к тому же были благодарными слушателями. Тем более, когда песни исполняла Майра под гармошку. Гармонь быстро завоевала симпатии казахского народа и стала популярной именно благодаря незаурядному таланту таких народных исполнителей, как Нартай, Шашубай и, конечно же, Майра. Интересно, что именно на пароходе в 1926 году состоялась знаменательная встреча Майры с выдающимся фольклористом, тонко чувствующим и понимающим народные кюи Александром Викторовичем Затаевичем [2].

Он по достоинству оценил талант певицы и во время нескольких дней общения смог записать 13 песен Майры, которые опубликовал в своем сборнике «500 казахских песен и кюев». Там же в примечаниях Затаевич дал словесный портрет Майры и свои восторженные впечатления от ее пения под аккомпанемент гармоник. И он первым отметил незаурядные артистические дарования самобытной исполнительницы.

Поэтому совершенно понятно, что как только ей представилась возможность выйти на сцену Евразийский национальный университет не только певицей, но и драматической актрисой, Майра сразу этим воспользовалась. В 1926 году в Кереку как раз организовали драматический кружок, впоследствии выросший в драматический театр. Так Майра Шамсутдинова стала первой из казахских женщин актрисой.

Дело в том, что по традиции народной эстетики женские роли в театре на Востоке исполняли юноши, подражавшие женским манерам. Майре несложно было играть женские роли. Но ей потребовалась большая смелость, чтобы первой из женщин выйти на сцену Евразийский национальный университет в роли актрисы. Надо признать, что здесь ей во многом помог уже заслуженный ею авторитет певицы. И к тому же с еще экзотическим для тех времен инструментом в руках – гармоникой.

Особой популярностью пользовались ее собственные песни, такие как ставшая широко известной «Майра», представляющая классический жанр автопортрета певца, поющего о себе. В классику

песенной лирики вошла и ее песня «Бакша» («Сад»), покорившая прекрасной мелодикой и проникновенной любовной поэзией. О высокой любви народа к певице свидетельствует присвоение ее имени улицам в Павлодаре и Алматы. Кроме того, в Павлодаре с большой любовью создан дом-музей народного творчества имени Майры. В Казахском государственном женском педагогическом университете ежегодно проводится конкурс молодых певиц, аккомпанирующих себе на гармонии, баяне и аккордеоне. Причем участвуют в нем не только юные казахстанки, но и девушки из Татарстана, Башкирии, других регионов России, приезжают певицы из Китая.

В Павлодарском областном историко-краеведческом музее есть изумительная панорама кояндинской ярмарки с ее ярким персонажем – Майрой Шамсутдиновой с гармоникой в руках. Красивый неповторимый костюм певицы и ее тульская гармошка и сегодня продолжают вызывать восхищение и интерес многочисленных поклонников ее таланта.

Ярким примером таких казахских девушек Павлодарской области была Майра Шамсутдинова. Майра рано пристрастилась к песням, к музыке. Особенно любила она играть на гармонии. Не только в городах, но и в казахской степи, гармоники с колокольчиками – «тальянки», как их еще называли, получили в те годы широкое распространение. Отец Уали купил своей дочери одну из таких тальянок. Майра училась совершенно самостоятельно и вскоре стала неплохой гармонисткой. Конечно, тогда нотная грамота не входила в музыкальное меню. Считалось большим достижением, если музыкант мог подбирать мелодию на слух. Особенно, если принять во внимание, что Майра была казашкой, то ее умение играть на гармонии было действительно значительным успехом.

Данный работа выполнена в основном по материалам, собранным крупным знатоком казахского народного искусства, писателем, поэтом Сапаргали Бегалиным. Он изъездил вдоль и поперек родные места Майры, разыскал ее современников, беседовал с близко знавшими ее людьми, сфотографировал дом, в котором жила певица, и ее могилу.

Могилу Майры указал житель города Павлодара Садык Торсыкбаев. Дом его находился рядом с домом Майры. Он хорошо помнил детские и отроческие годы певицы, присутствовал на похоронах. Среди тех, кто провожал Майру в последний путь, находился и ее муж, русский по национальности. (К сожалению, нам не удалось выяснить имя и фамилию этого человека). Даже

в своей личной жизни певица смело отвергла всякие религиозные предрассудки, нарушила искусственные преграды мусульманского шариата. Последний ее муж работал в книжной торговле, был образованным, культурным человеком, очень ценил Майру. О жизни Майры в ауле Чормановых много рассказал житель Баянаула Бисембай Байгазин. До знакомства с Заржаном Майра жила в Баянауле в доме Каримжана Баймуратова. Кроме этих названных лиц С. Бегалин встречался и беседовал со многими людьми. Рассказы и воспоминания современников воссоздают трудную жизнь знаменитой певицы. Мы надеемся, что эти материалы со временем будут значительно дополнены.

Творчество Майры занимает почетное место в музыкальной культуре Советского Казахстана. Одну часть большой симфонии «Возрожденный Казахстан» композитор А. Зильбер целиком построил на основе песни «Майра». Эта песня в обработке многих композиторов вошла в репертуар большого числа певцов. Писатель, поэт, драматург Абдильда Тажибаев написал пьесу «Майра», которая в постановке Казахского академического театра драмы им. Мухтара Ауезова пользовалась неизменным успехом у зрителя. Образ Майры был создан драматургом с большой реалистической силой. Мы надеемся, что яркий образ Майры вдохновит наших писателей, поэтов, композиторов на новые выдающиеся произведения.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 <http://www.gpedia.com/ru/gpedia>
- 2 <http://www.kazpravda.kz/articles/view/garmon-mairi-shamsutdinovoi/>

КОМПОЗИТОР ЖАЯУ МҰСА БАЙЖАН ҰЛЫ – КЕРЕКУ ӨҢІРІНІҢ ТУМАСЫ

ЖУМАДИЛОВА Ж.

студент, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

САБЕКОВА Р. А.

аға оқытушы, С. Торайғыров атындағы ПМУ, Павлодар қ.

Жаяу Мұса қазіргі Павлодар облысының Баянауыл ауданы, Ақшоқы деген жерде 1835 жылы туған. Әкесі Байжан, молда шақыртып, азан айтқызып жататын шамасы жоқ, аузына «күдай салған» бір атты қоя салады. Нәрестенің аты Мұса болды.

Мұсаның анасы Нақыш ертеректе өліп, Байжан екінші әйелге үйленеді (кейбіреулер Нақыштың үстіне тоқал алған дейді). Өгей шеше Балжан мінезі шөлкес, жайсыз, Мұсаны балам деп баурына тартпай, бойын аулақұстайды. Ал, үй шаруасын келістіруден әрі аспайтын момын Байжан Балжанның ыңғайынан ешқайда шыға алмайды. Кішкене Мұсаға жаны ашып – ақтұрса да тоқалының өктемдігінен баланы арашалап ала алмайды [3].

Бұл жәйдің бәрін күнде көріп жүрген – Байжанның інісі Тайжанның әйелі – Сәтбала да жас жетімнің тағдырына араласуға бел байлайды. Нақыштың көзін көріп қалған, өткен аз жылдар ішінде тату-тәтті, абысын-ажынды болып өскен Сәтбала, Нақыштың әруағының алдында өзін борышты санайды. Оның үстіне, жаратылысынан, Сәтбала ақкөңіл, мейірімді, пейілі кең, дүние үшін күйіп-піспейтін, аса орнықты адам болыпты.

Ол Мұсаны кішкентайынан өз тәрбиесіне алады. Әке-шешесінің жылы сөзін, жұмсақ құшағын көрмесе де, аюдай ақырған Балжанның не бір сүйектен өтетін былапыт сөздеріне Мұсаның еңсесі түспейді, қажымайды. Ескерімді, бір айтқан әңгімені қайталап ұғып алатын зерек, бір есіткен енді «қағып алатын» құлағы түрінкі болады.

Сәтбала Мұсаның көп тентектің бірі емес, талапты жас екенін сезеді. Оның, танымаса да, қағаз, кітап қарауға құмарлығын көріп тағы қуанады. «Өзіміз қара надан қалсақ та, мына талапкерді оқытайық» деген түйінге келеді. Сөйтіп Мұсаны жеті, сегіз жасында ауылдағы Тайжан деген молдаға береді. Жас баланың бақытына молдасы хат білетін болады (өйткені ауыл молдаларының оқи біліп, жазу білмейтіндері де болған). Оқыту әдісі қаншама ескірген болса да, молданың басқа діни ақылдарын тыңдай отыра, ұқыпты жас – Мұса тез хат танып кетеді. Асты-үстімен оқитын әптиеқ, құран сияқты «минимумдарын» өткеннен кейін, енді түрік, шағатай аралас кітаптарды, қиссалар тауып оқиды. Онымен де місе тұтпай, көзіне түскен газет-журнал кеңсе қағаздары болса да реті қалса жібермей, бір шалып өтеді.

Мұсаның тез хат танып кетуі Сәтбаланы қатты қуантады. Оның үстіне, жас та болса қырағы көзді Мұса, сол айналада қала мектептерінде оқып жүрген ұлықтардың балаларын көріп, олардың киген ықшамкиімдеріне, тазалықтарына, ауыл жастарынан өзгеше жүріс-тұрыстарына, өзі түсініп тұрмасада олардың орыс тілінде сөйлейтіндеріне қызыға қарайды. Ішінен: «Әттең, қолдың қысқалығы-ай! Әйтпесе мен де осылардан кем соқпас едім, қалаға барып оқуға түсе алсам», – деп армандайды. Танымаса да солардан сұрап алып

келген орысша газеттерді қызықтап, ұзақ уақыт ерінбей, қарайды. Мұсаның қас-қабағына қарап отыратын Сәтбала баланың мінез-құлқында туған өзгерістің барын да байқайды. Ауылдан ешқайда шықпай «үй күшік» болып қалған Сәтбала Мұсадай бауырына басқан балапанын көзінен таса қалғысы келмейді. Мұсаның басқа еркеліктеріне көнгенімен қалаға жібергісі келмейді [2].

Мұса ауылда домбырасын тартып, әнін салып, оқыған кітап, газеттеріндегі әңгімелерін айтып, ауыл жастарының, қарттардың ықыластарын өзіне аударады. Мұса өзі қатарлылардың арасында сауаттылығы, ән-күйге деген қабілетімен көзге түседі. Ауылда дәулетті үйлерге келіп-кетіп жүрген әнші-күйшілердің өнерін көріп, тыңдап халық музыкасының, орындаушылықтың неше алуан түрлерімен танысады. Молданың іш пыстыратын, өмір мұқтажына жанаспайтын оқуынан бір мезет «демалғысы» келгенде Мұса қолына домбырасын алады. Бұл аспапты ойнауды қатты меңгеріп кете қоймағанымен ән қосуға жарайтындай дәрежеде шығарды. Бірақ есі-дерті ауылдан кетіп, қалаға жету, қатардан қалмай оқу, көзін ашу, оның ішінде орыс тілін білу арманы мазасын ала береді. Күндіз-түні, «қалаға қалай кету» жоспары өзінше сызылады. Сөйтіп, күндердің бір күнінде Қызылжарға кіре айдайтын көрші ауылдың бір кісісімен келісіп, Мұса ешкімге білдірмей үйден қашып кетеді, «Қазан дәптеріндегі», «Үйінен өнер іздеп кетті қаша» – деуі жәй, өлең ұйқасы үшін жазыла салған жол емес. Осыған қарағанда мұсаны ешкім де «аттандырып» салмаған. Бұл – 1851-1852 жылдардың шамасы болса керек [3].

Қалаға келгеннен кейін де ол бір жағынан қолынан келген жұмысын істеп, тамағын асырап, екіншіден негізгі арманы оқу орнына түсуді көздейді. Бірақ қолында ешбір жолдама жоқ, өз бетімен келген қазақ баласына мектепке түсе қою оңай болмайды. Сондықтан Мұса бір жылдай орыс тілін шатпақтап үйреніп, біраз көзін ашады.

Көпшілік пікір бойынша, Мұса белгілі мектепте оқымаған, оның орыс тілі айналасындағы білгенінің бәрі өз бетімен жүріп алған. Бірақ архивтен табылған, түрлі әкімдерге жазған арыздары, жазуының аса көркемдігін былай қойғанда, сауаттылық жағынан жоғары дәрежеде. Оның үстіне, Мұсаның, орыстың сол кездегі аттары әлемге әйгілі жазушыларының, ақындарының шығармаларымен таныс болуы, тіпті, соларға еліктеп өзінің шығарма жазуы, оларға өзінің туындыларының бірқатарын бағыштауы – ешбір басшылықсыз, тек өз бетімен хат таныған адамның қолынан

келеді деуге сиыңқырамайды. Ұйқыда жатқан ауылға қарағанда, қаланың өмір өзгешелігін Мұса бірден сезеді. Бар кісінің баласындай бара сала қала адамынша киініп кетуге мүмкіншілігі болмай, біразға шейін ауылдан барған киімімен жүреді. Бара-бара ықшамданып, жартылай болса да орысша киіне бастайды. Зейінді Мұса алғашқы жылдың өзінде-ақ орыс тілін ауызша біраз меңгеріп алады. Қалай дегенмен оның мұсылманша («қазақша» деу қиын) хат білуі орыс әріптерін ежіктеп оқи бастап, тез жүргізіп кетуіне себеп болады. Мұса орысша жазуды оқи бастағанда оның алдынан өзінің ауылда жүріп арман еткен жаңа дүниенің, ертегідегідей, алдынан алтын қақпа ашылғандай болады. Біресе пәтер ұстап, қалаға келген қазақтарды түсіріп, олардан «отын ақы», «шәй ақы», «жамбас ақы» алуды кәсіп етіп отырған татарлардың самауырыншысы, реті келген жерде арбаға шөп, отын тиесіп те жіберетін өзінің мәзсіз міндеттерін де, жаңа бір әріп таңбасын қағаз бетіне түсірген күні, желе-жортып, әндете жүріп орындайды. Алдына қойған ұлы мақсат жолында қандай бейнет кездесе де тартынбайды. Бір жағынан адал еңбегімен тамақ, киім, жатар орын ақысын тауып, екіншіден орысша хат тану арқасында жылдай-жыл өте жалпы дүние тану шеңбері кеңейе түседі [1].

Қызылжарда тұрып, Мұса қала халқының неше алуан топтарын кездестіреді: ірі саудагерлер, ұсақ-ұсақ алыпсатарлар, олардың арасында жүретін мақлерлер, ірілі-уақты дүкен иелері, қасапшылар, тігінші, етікші, ағашшы, темір ұстасы сияқты ұсақ кәсіпшілер елге шығып, қазақ байларымен жалғасып алмастыру саудасын жасап жүрген қаланың татар байлары, тағы тағылар. Бұлардың өмірлік мақсаттары «бес тиын кір, бес тиын шық» дегеннен аспайтын, олардан рухани азық алуға болмайтынын түсінеді. Екінші жағынан бірлі-жарым да болса қаладағы мектептерде, клубтарда үлгі аларлықтай оқу жұмысы, сауық кештерінің өтіп тұратынын көреді. Мүмкіншілігі болғанша ондай мәдени оқиғаларды жібергісі келмейді. Ал, анса-санда өзі отызыншы, самауырыншы болып жүрген пәтерге елден аты әйгілі әнші келсе, Мұсаның «күдайы беріп қалады», тыңдап рахаттанады. Кейде кешқұрым бір топ жастарды бастап «тальянка» тартқан татар гармоншысының соңынан қалай еріп жүре бергенін өзі де сезбей қалады. Сөйтіп, талапкер Мұса «тамақ асырау» мен орысша оқу арасында музыка дүниесіне де араласып қояды. Терлеп-тепшіп, күндіз-түн демей, неше түрлі жұмыстар орындап, тамақтан ауысқан ақшасына ұсталған гармонь, футлярсыз, ысқышсыз скрипка сатып алады. Енді бос уақытында екі аспапты кезек ойнап, естілген

ән, күйлерді өздігінше түсіре бастайды. Мұсаның қолында, сонымен домбыра, гармонь, скрипка үшеуі бірдей болып, музыканың неше түрін болса да «түсіріп» алатын құралдары сай болады.

Сонымен Мұса өзінің зеректігі, ізденгіштігінің арқасында білім алумен қатар сүйікті музыка өнерінен де ой-өрісін кеңейтуге талаптанады. Түрлі ойын-сауық кештерінде болып, сирек те болса Қызылжарға келіп-кетіп тұратын оркестрлердің, әнші музыканттардың орындауларындағы концерттерді қызыға тыңдайды. Мұндай жағдай жас талапкерге жақсы мағынада есер тигізеді. Оның музыкаға деген қадамын қанаттандыра түседі. Болашақ композитордың творчестволық жолында белгілі бір жол, бағыт болып, кейін оның кейбір шығармаларына тікелей ықпал жасайды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Байжанов Жаяу Мұса. Ақ сиса: (Әндер мен күйлер); Құрастырылып, алғы сөзін жазған және музыкалық редакциясын жүргізген Зейнұр Қоспақов. - Өңделіп, толықтырылып 2-басылуы. - Алматы: Өнер, 1985. - 110 б.

2 Байжанов Жаяу Мұса. 9 - кітап / С. Торайғыров атындағы МУ-нің Е.Бекмаханов атындағы «Өлке тарихы мен этнографиясын зерттеу орталығы». Орт. дир. А.Ж. Құдабаев; Бас ред. Е. Арын-Павлодар: ЭКО, 2003. – 166 б.

3 Жаяу Муса Байжанов // Павлодарское Прииртышье: Энциклопедия. – Алматы, 2003. – С.266

ТВОРЧЕСКИЙ ПУТЬ КОМПОЗИТОРА ПАВЛОДАРСКОГО ПРИИРТЫШЬЯ - ИМАНЖУСУП КУТПАНУЛЫ

КАСЕНОВА Т. М.

студент, ПГУ имени С. Торайғырова, г. Павлодар

АНИШЕВА Г. М.

ст. преподаватель, ПГУ имени С. Торайғырова, г. Павлодар

Народный композитор, акын-импровизатор Иманжусуп Кутпанулы родился в Ермаковском (ныне Аксуском) районе Павлодарской области. Его юность прошла в Акмолинской области. Предки Иманжусупа были свободомыслящими людьми, мечтали о независимой жизни. Его отец Кутпан участвовал в восстаниях, сыграв значительную роль в героическом движении

Кенесары Касымов. Уже ребенком Иманжусуп отличался большой физической силой, желанием во всем быть первым. С юных лет у него было два увлечения, одно из них – любовь к песням, поэтическим импровизациям. Он увлекался песнями, сказаниями, риторикой. Познакомился с творчеством Биржан-сала Кожажулова, Ахан-сере Корамсина, Укили Ибрая, Балуана-Шолака Баймурзина, Мади Бапиулы, был в дружбе с Жарылгапберды, Естаем и другим певцами. Встречался с Жаяу Мусой Байжановым, который оказал влияние на его мировоззрение и становление как акына-импровизатора [1].

В своих произведениях следовал традициям народных певцов, разоблачал несправедливость феодальной знати, ханов и султанов по отношению к народу. И неоднократно преследовался за свои свободололюбивые взгляды. Являясь защитником всех слабых и обездоленных, он часто конфликтовал с властями, будь то – аульный начальник или царский чиновник, иногда даже прибегал к физическим расправам. Иманжусуп был против политики экспансии России по отношению к Казахстану, вел активную борьбу против ущемления прав казахов. Он принял Советскую власть в надежде, что наступит время независимости, свободы и равенства. В этом отношении на него сильно повлияла дружба с Хаджимуканом Мунайтпасовым и Сакеном Сейфуллиным.

Когда началось повсеместное раскулачивание и конфискация имущества, Иманжусуп жил в Джамбульской области. Он видел, что жертвами этих реформ стали не только баи, но и простые люди. Известно, что в это время он начал поднимать народ против несправедливых реформ. Разочарование в советской власти привело его и его соратников в борьбе против несправедливости к забастовке в Мойынкумах, где участвовали около 2000 человек. Но восстание было подавлено, и Иманжусуп снова стал гоним.

20 декабря 1930 года его схватили и посадили в тюрьму, а весной 1931 года он был расстрелян на окраине Аулие-Аты. В 1960 г. дело Иманжусупа Кутпанулы было пересмотрено, и с него частично сняли вину, а в 1990 г. признали полностью невиновным.

К сожалению, сохранилась лишь малая часть творческого наследия акына. Долгое время запрещалось не только исполнение его песен, но и упоминание его имени. До нас дошли песни «Сарымойын», «Сарыарка», «Әкем Кұтпан», «Сарыбел», «Бұғылы-Тағылы», «Ерейментау», «Сейфіл-Мәлік». Еще четыре песни композитора вошли в сборник А. В. Затаевича «Тысяча песен казахского народа» под названием «Иманжусуптің әні».

Песни Иманжусупа были популярны в народе, они свидетельствуют о высокой гражданственности певца. Автобиографические мотивы и природные зарисовки в его песнях находятся в неразрывном единстве, личные переживания переплетаются с обращением к родным местам, которые ассоциируются с образами близких друзей. Эта взаимосвязь является одной из специфических черт творчества Иманжусупа.

В своих произведениях Иманжусуп следовал традициям народных певцов, разоблачал несправедливость феодальной знати, ханов и султанов по отношению к народу. И неоднократно преследовался за свои свободололюбивые взгляды. Являясь защитником всех слабых и обездоленных, он часто конфликтовал с властями, будь то аульный начальник или царский чиновник. Иманжусуп принял Советскую власть в надежде, что наступит время независимости, свободы и равенства. В этом отношении на него сильно повлияла дружба с Қажымуканом Мунайтпасовым и Сакеном Сейфуллиным.

О творчестве Иманжусупа Кутпанова сказ особый и при этом без ссылки на исследования в этом направлении его внучки доктора философских наук, профессора академии Раушан Кошеновой не обойтись. Не обойтись без того, что она написала о всем знаменитом предке и что при этом писали о ней. Прежде, что пишут о ней? «... На земле Жетісу и в Восточном Казахстане семья Кутпановых провела в ссылке 8 лет. В Государственном архиве сохранились материалы по делу Кутпановой Зейнеп, жены Иманжусупа, которая написала 5 писем на имя генерал-губернатора с просьбой освободить мужа Иманжусупа... Сегодня подвиг отважной Зейнеп повторила ее внучка Раушан Кошенова, посвятив свою жизнь исследованию жизни и творчества Иманжусупа. Ею написано около 200 статей, более 30 книг, защищена докторская диссертация «Культурно-исторический портрет Иманжусупа». Создано около 500 передач на республиканском радио, более 200 телефильмов и программ». А теперь, что она пишет сама о творчестве своего деда Иманжусупа. «К сожалению, сохранилась лишь малая часть творческого наследия акына. Долгое время запрещалось не только исполнение его песен, но и упоминание его имени. Каждая страница, каждая строка сборника «Тысяча песен казахского народа» – это неиссякаемый родник, из которого всегда можно утолить жажду холодной живительной влагой народного духа и силы...

Песни Иманжусупа действительно были и будут популярны в народе, они свидетельствуют о высокой гражданственности

певца. Автобиографические мотивы и природные зарисовки в его песнях находятся в неразрывном единстве, личные переживания переплетаются с обращением к родным местам, которые ассоциируются с образами близких друзей. Эта взаимосвязь является одной из специфических черт творчества Иманжусупа.

Кстати, о популярности и долголетию стихов и песен Иманжусупа. В разговоре его известная внучка Раушан Кошенова привела такой факт из биографии деда: «Конец двадцатых годов, как известно, в это время людей повсеместно косил голод. Деда во главе делегации отправили за помощью в город Акмолинск (ныне Астана). Здесь он встретился с состоятельными людьми, обрисовал им бедственное положение соплеменников и задаром получил целый обоз хлеба. Пока ехал до своего рода-племени, помогал хлебом всем встреченным им людям...» [2].

Своим творчеством, как и тогда хлебом он учит мудрости. Зерна его доброты проросли нетленной людской памятью, стали частью последующих пламенных речей, романов, повестей, рассказов, стихов и песен. То есть его творение – бесценный родник вдохновения, а его имя название ему.

О Иманжусупе в народе и всегда будут помнить. Его именем названы улицы в Акмолинской, Южно-Казахстанской, Кзыл-Ординской областях. Вот и вечер памяти был проведен в прекрасной школе, которая носит его славное имя и дети гордятся этим. Программа была достаточно насыщенной и разнообразной.

В заключение хотелось бы сказать, что благодаря юбилею, еще более ярким светом засияла на национальном небосводе звезда Иманжусупа Кутпанова, по-новому люди расслышали его слова – призывы к добру и всеобщей справедливости, крепче, надежней стал и крылья его песен.

Памяти великого сына казахского народа, композитора и поэта, героя народно-освободительного движения Иманжусупа Кутпанулы была посвящена международная научно-практическая конференция, состоявшаяся в Павлодарском государственном университете имени С. Торайгырова. В этом году на родине отметят 150-летие со дня рождения известного казахстанца, ставшего жертвой Сталинских репрессий. «Жизнь Иманжусупа Кутпанулы - высокий пример служения родной земле, родному народу, его высокая и вместе с тем трагическая судьба является духовным ориентиром для всех поколений казахстанцев» [3].

ЛИТЕРАТУРА

1 Шашкова Л. Иманжусуп: возвращенная память : интервью с Раушан Иманжусуп / Л. Шашкова // Казахстанская правда. 2016. 28 мая. - С. 7.

2 Кошенова Р. Второе рождение Иманжусупа [Text]: поэт, певец, композитор репрессированный Иманжусуп Кутпанов / Кошенова Р. // Нива. 2001. № 3. - С.144-154

3 Кошенова Р. Неопалимая купина: об И. Кутпанове, выдающемся композиторе, поэте и певце // Казахстанская правда. 2013. 6 декабря

РОЖДЕН ДЛЯ ПОДВИГОВ И ПЕСЕН

ОМАРОВА М. С.
студент, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар
НЕГМАНОВА У. К.
доцент, кафедра «Исполнительское искусство»

Иманжусуп был рожден для подвигов, для ратных дел. Эта участь была уготована ему судьбой. С детских лет он слышал рассказы о героической жизни своего отца, о сражениях и битвах, о Кенесары и Аблайхане. Он вырос, мечтая о подвигах, желая повторить их, он готовил себя к ним, да и природа, казалось, выделила его из тысячи других, наделив его могучей силой, исполинским ростом, к физическим данным присовокупив еще и замечательный музыкальный дар, мощный, необыкновенно проникновенный голос. Одаренный щедро природой, он и силу свою, и свой талант музыканта отдал на службу родной земле, людям. Главной чертой его характера было чувство собственного достоинства, желание справедливости. Он пришел на эту землю, чтобы возродить былую славу предков, былое величие своего народа, и каждый, кто препятствовал ему на этом пути, становился ему врагом. Чести и свободы его никто не мог отнять. Вот почему он с юных лет был любимцем всей округи. В семье Кутпановых был культ Кенесары Истоки героизма, отваги Иманжусупа надо искать в его времени, в среде, которая его окружала, в семье, где был культ Аблая и Кенесары. Отец Иманжусупа Кутпан с 17 лет был в ополчении Кенесары. После подавления восстания, скрываясь от преследований, пришел на берега Иртыша, нанялся батраком к известному баю, а через десяток лет обзавелся хозяйством, женился,

стал известным, почитаемым человеком в округе. После рождения младшего из четверых детей – Иманжусупа, он, взяв разрешение, переехал в родные места, на Акмолинщину. Этот период его жизни достаточно подробно описан в романе Зейтина Акишева «Иманжусуп».

Кроме того, в государственном архиве РК хранится текст прошения Кутпана Дайрабаева на имя Степного генерал-губернатора, где он упоминает о том, что прежде жил по Иртышу, в станице Песчаной Павлодарской области. Кутпан часто рассказывал сыновьям о Кенесары, о битвах и сражениях, в которых ему приходилось участвовать, о гибели отца Дайрабая в одной из первых стычек с царскими войсками, о том, как Кенесары поднимали на белой кошке, провозглашая ханом. А он, Кутпан, выехавший со своими молодыми друзьями в поисках достойной невесты, стоял в толпе и восхищенно смотрел на внука Аблайхана. И когда после аса по своим предкам Кенесары призвал всех стать воинами в его войске, Кутпан, не раздумывая, остался в лагере ополченцев. Вскоре в лагерь прибыл и знаменитый батыр Дайрабай, отец Кутпана. Конечно же, дети Кутпана, в особенности Иманжусуп, выросли, мечтая о подвигах. Для них и Абылайхан, объединивший три жуза казахов в борьбе против 151 джунгаров, и Кенесары, вступивший в схватку с царем за свободу родной земли, были теми людьми, которых они боготворили, на которых хотели быть похожими. Не случайно образ Абылайхана не однажды появляется в песнях Иманжусупа [1].

И не случайно Иманжусуп в 1913 году принимает приглашение кипчаков с берегов Сырдарьи и откочевывает в местечко Жезкен Тамы и живет там пятнадцать лет, до начала конфискации. Он так же, как и Кенесары, хотел возродить былую славу своего деда Турганбая. А сородичи его видели в нем продолжение героической фигуры датки, им нужен был заступник и защитник, им нужен был человек, который принял бы на свои плечи груз их страданий и печалей, человек который бы не побоялся встать на защиту их интересов, на защиту слабых и сирых. И Иманжусуп оправдал их надежды. И вполне закономерно, что слава о Иманжусупе началась с истории о том, как на Кояндынской ярмарке два офицера, подвыпив, прикрепили к ветке дерева портрет Кенесары и стали стрелять в него из пистолетов. Вдруг из толпы вышел громадного роста молодой парень–казак и, схватив стрелков за шиворот, стукнул их лбами друг о друга, а потом отшвырнул в разные стороны. Началась паника, крики, шум, а неизвестный исчез, только его и видели. В 90-е годы

теперь уже прошлого века я встречалась с аксакалами, видевшими живого Иманжусупа, слышавшими от своих отцов рассказы и об этом эпизоде, и о многих других подвигах их кумира. Кроме того была жива дочь Иманжусупа Кулянда, 1900 года рождения. Именно она сохранила в своей памяти кызылординский период жизни Иманжусупа, его поездки в Бухару, в Шилик, на место гибели его деда Турганбая. Помнила она также и о том, как в 1916 году, в год мобилизации казахов на тыловые работы, Иманжусуп, собрав тысячу молодых кипчаков призывного возраста, откочевал с ними в Бухару и вернулся в Шиели только в семнадцатом году, после революции. И, конечно же, если говорить об истоках формирования личности Иманжусупа, необходимо в первую очередь говорить о том влиянии, которое оказали на него образы Абылайхана и Кенесары. К сожалению, о Кутпане Дайрабаеве сохранилось не очень много сведений. Но даже то, что он был сарбазом Кенесары, прошел с ним путь от начала до конца и чудом выжил, потом отправился вслед за сыновьями в ссылку и пробыл там шесть лет, говорит о его богатырской силе, о могучем духе борца за независимость и свободу. Он жил, оставаясь непокоренным, воспитывал детей на примере Кенесары, считая главной ценностью свободу и независимость родной земли. Кутпану было судьбою назначено иметь двух отцов – батыра Дайрабая, воина Кенесары, и пансата Турганбая, наместника Туркестана, погибшего в борьбе за освобождение родного края от кокандского ига. И та же судьба подарила ему сына Иманжусупа, повторившего подвиги своих предков. Так о чем же могли говорить долгими вечерами в доме Кутпана. Каким представал в воображении детей кумир их отца – Кенесары. Прежде всего, рассказы о Кенесары начинались с преданий о деде его Абылайхане. Кенесары считал себя законным его наследником, мечтал вернуть принадлежащие его деду земли. То, что делали царские чиновники в степи, приводило Кенесары в ярость. Они, упразднив ханскую власть в 1822 году, ввели согласно уставу о сибирских киргизах, округа.

В 20-30-х годах царские войска, наступая с двух сторон – со стороны Сибири и Оренбурга, захватывали лучшие земли, строили военные укрепления, крепости, оттесняя казахов в пески и безводные пустыни. Кенесары в своих прошениях царю говорил о том, что хочет стать ханом в рамках российской империи, но свободным ханом, жить на равных правах с русским народом, жить в дружбе. Но для царя это предложение Кенесары было неприемлемо. И в 1840 году был обнаружен царский указ: «все киргизы оренбургского

ведомства, кочующие на землях Киргиз-Кайсацкой степи, составляют неотъемлемую собственность Российской империи, платят по одному рублю пятьдесят копеек с кибитки». Ханская власть в том царском указе упразднена окончательно. Правители теперь избирались не народом, а царскими чиновниками. И тогда Кенесары объявляет себя ханом и собирает войско. Так Кутпан становится на долгие десять лет сарбазом Кенесары и, сам того не ведая, повторяет судьбу своего отца, настоящего, а не отчима, хотя и отчим его был выдающейся личностью, знаменитым батыром, и он тоже одним из первых примкнул к повстанцам Кенесары. А настоящий отец, о котором услышит Кутпан уже в старости, наместник при кокандском ханстве Турганбай Сиргебаев, погибнет, стараясь отвоевать земли Туркестана в одном из боев с кокандцами. В истории этот эпизод известен как Шиликское событие [2].

В 1916 году в газете «Казах» была опубликована статья Калжана Конратбаева «О Турганбае и его пропавшем сыне». Автор пишет: «Через много лет благая весть о том, что у Турганбая есть потомки, дошла до всех. Пришла она и к нам в Торттобе. В 1911 году в Куйгенжар был отправлен с письмом близкий родственник датки. И вот осенью 1913 года самый младший из сыновей Кутпана – Иманжусуп, приняв наше приглашение, приехал в Шиели. В наших краях имя Турганбая у всех на устах. Помнят сородичи о былой его славе, и каждому дорог его образ. Кто бы мог подумать, что отыщется семья Турганбая, что мы будем иметь счастье лицезреть его внука. Вот потому-то приезд Иманжусупа для нас – значительное событие, это праздник для всех казахов, и вот почему из наших глаз льются слезы радости, и нет человека, кто остался равнодушным к этому событию. «Пусть умрет отец, но до тех пор, пока живы те, кто знал его, он будет среди нас, как живой», гласит казахская пословица. И в самом деле, Турганбай жив в нашей памяти, пока живы мы, хранящие память о нем, и наш долг передать эту память его прямым потомкам. Внук Турганбая приехал к нам на паре лошадей, а возвратился в Куйгенжар с целым табуном. «Истинный тулпар, найдет в конце концов свой косяк, каким бы долгим и трудным не был путь к нему», – говорится в пословице. И заметим, вполне справедливо, ибо Иманжусуп переехал к нам навсегда, на постоянное место жительства. И на этот раз его встречали с не меньшим почетом и радостью. По традиции новоселам полагается всемерная помощь со стороны аулчан, ерулик. Сородичи наполнили двор Иманжусупа скотом, следуя традиции, привели и верблюдов,

и баранов, и лошадей. Иманжусуп оказался достойным преемником славного деда своего Турганбая датки.

И вслед за Калжаном Конратбаевым, который ровно сто лет назад делился радостью по поводу того, что внук знаменитого Турганбая поселился у них, и он оказался достойным преемником датки, и что теперь у народа появился заступник и защитник. Их возвращение стало возможным в год обретения Казахстаном Независимости. Той самой независимости, о которой мечтали три поколения одной семьи, герои, сложившие головы в борьбе за свободу родной земли. И как бы ни суровы были запреты и желание власть предержащих предать их имена насильственному запрету, клевете и наветам, рассказы об их благородстве и мужестве героев сохранились в благодарной памяти потомков. И память эта увековечена ныне уникальным монументом, возведенным на месте бывшей ставки Турганбая датки – в селе Шилик Южно-Казахстанской области известным в республике меценатом, ученым, предпринимателем Серикжаном Сеитжановым. На десятиметровой гранитной плите высечены барельефы династии освободителей, устремилась ввысь тридцатиметровая белая стела, олицетворяя собой торжество добра над злом. Николай Тихонов, который когда-то от имени всех репрессированных обратился к людям: Наш век пройдет, откроются архивы, И все, что было тайной до сих пор, Все тайные истории извивы свои покажут славу иль позор. Богов иных тогда померкнут лики, И обнажится всякая беда, Но то, что было истинно великим, Останется Великим навсегда.

ЛИТЕРАТУРА

1 Шашкова Л. Иманжусуп: возвращенная память : интервью с Раушан Иманжусуп / Л. Шашкова // Казахстанская правда. 2016. 28 мая. - С. 7.

2 Кошенова Р. Второе рождение Иманжусупа [Text]: поэт, певец, композитор репрессированный Иманжусуп Кутпанов / Кошенова Р. // Нива. 2001. 3. - С.144-154.

ПАВЛОДАР ӨҢІРІНДЕГІ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІНІҢ ДАМУ ТАРИХЫ

САРСИМБАЕВА К. Т.
студент, ПМПИ, Павлодар қ.
БЕКТУРҒАНОВА И. Ш.
аға оқытушы, ПМПИ, Павлодар қ.

Бейнелеу өнері (ағылш. Visual arts) – дүниені көзбен көріп, түйсіну негізінде бейнелейтін пластикалық өнердің бір саласы. Бейнелеу өнеріне негізінен кескіндеме мүсін, графика жатады. Бейнелеу өнерінің белгілері архитектура, безендіру және қолданбалы өнерде көрініс табуы мүмкін. Сондықтан шартты түрде оларды да бейнелеу өнері қатарына жатқызады. Сондай-ақ, театр, кино, теледидардағы безендіруді, көркем дизайнды да бейнелеу өнері ретінде таниды. Бұл өнердің де негізінде адам, табиғат және заттық әлемді тұтастықта, бірлікте қарастыру жатыр. Бейнелеу өнері дүниені байқау, бақылау, көру нәтижесінде оның көркем бейнесін жасайды.

Әр ғасыр, дәуір, кезеңде пайда болған бейнелеу өнерінің туындылары өзіндік бейнелеу жүйесі мен көркемдік үндесудің түрлі типтерін құрайды. Бұл өнер танымдық, құндылық және қарым-қатынастық қызметімен де ерекшеленеді. Уақыттық даму процесі басқа өнер түрлеріне (әдебиет, музыка, театр, кино) қарағанда бейнелеу өнерінде шектеулі, ол негізінен кеңістіктік ауқымымен ерекшеленеді.

Суретші өз көзімен көріп, түйсінген шындығын сол сәттегі қалпымен көрсетуге ұмтылады. Өмір құбылыстары типтік жағынан таңдап алынып, заманның тірлік-тынысы жан-жақты көркемдік қуатпен беріледі. Бейнелеу өнерінің көркемдеу құралдарына сурет, түрлі түс, пластика, жарық пен көлеңке, композиция, ырғақ жатады. Шығармалар заттық материалдан дайындалатындықтан оған пәндік, заттық болмыс тән. Бейнелеу өнерінің әр жанры қоршаған әлемнің бейнесін түрліше береді: кескіндеме түрлі түрлі-түсті бояуды, графика түрлі сызықтардың қиылысуын, көлеңке мен жарықтың астасуын, мүсін пластикалық үш өлшемді (биіктік, ендік және аумақтық) пайдаланады.

Бейнелеу өнерінің барлық жанрындағы шығармалары мазмұнына қарай монументальді-сәндік және қондырмалы болып екіге бөлінеді. Қондырмалы шығармалар негізінен музейлер, галереялар немесе үй интерьерлерін безендіріп, сол жерлерде орналасады. Монументальді кескіндеме ғимараттардың ішкі қабырғаларында,

интерьерде және экстерьерде жазылады. Монументальді мүсін архитектуралық кешендерде, қала көшелері мен аландарда, мекеме ғимараттарының қасбеті мен интерьерлерінде орналасады. Шығыс және батыс Бейнелеу өнеріне тарихи даму процесі барысында қалыптасқан портрет, пейзаж, натюрморт сияқты жанрлар ортақ. Бейнелеу өнері тарихы адамзат тарихымен қатар басталған. Көне дәуірден біздің заманымызға дейінгі жер бетінде болған небір өркениет пен мәдениеттің іздері осы өнер арқылы таңбаланып, бізге жеткен. Бейнелеу өнерінің даму жолы шартты түрде бірнеше кезеңге бөлінеді: алғашқы қауымдық өнер, ежелгі дәуір өнері, орта ғасыр өнері, қайта өркендеу дәуірі, жаңа дәуір өнері, қазіргі заманғы өнер. Жер шарының әр аймағындағы ежелгі адамдар тұрағынан Бейнелеу өнерінің алғашқы үлгілері табылған. Қазақстан аумағындағы алғашқы қауымдық өнердің ірі-ірі кешенді түрлері Тамғалыда, Ертіс аңғарында, Орталық Қазақстанда сақталған [1].

Қазақ бейнелеу өнерінің бұқаралық ең ежелгі түрі – халықтың қолөнері болып табылады. Әдебиет пен музыкаға қарағанда, кәсіби қазақ бейнелеу өнерінің қалыптасу және даму жолы өте күрделі болды. Оның бастауында этнограф-ғалым Ш. Уәлиханов тұрды. Кейінгі зерттеулер Шоқан туындыларынан (әсіресе, графикалық суреттері), «Потанин», «Тезек төре», т.б. портреттік жұмыстарынан оның кәсіби суретшілерге тән шеберлігі байқалатынын анықтады. Шоқанның қас-қағым сәтте салған графикалық долбар суреттері қайта өрлеу дәуірі өкілдері (Леонардо Да Винчи, Рафаэль Санти) шығармаларымен сабақтасып жатыр («Аға сұлтан портреті», «Бақсы», «Қазақ музыканттары», «Шығыс ұйғырларының киімі», т.б.). Шоқан Қазақ Бейнелеу Өнерінің графикалық саласында ғана емес, сонымен қоса, кескіндеме саласында да жоғары шеберлікке жеткен («Алатау көрінісі», «Жатақ»). Қазақстанда бейнелеу өнерінің кәсіпқой шеберлерін даярлайтын студия 1920 жылы ұйымдастырылып, онда Н. Г. Хлудов, Н. Антонов және мүсінші А. С. Пономарев сабақ берді [2].

Павлодар өңірлік бейнелеу өнерінің елу жылдан астам тарихы бар. Осы жылдар ішінде павлодарлық суретшілер терең кәсіби тәжірибе негіздерін қаласа, тәуелсіздік жылдарында – рухани еркіндік пен шығармашылықтың жаңа көкжиектерін ашты.

Ескен Аманжолұлы Сергебаев (19.05.1940 ж.т., Алматы) – мүсінші, Қазақстанның еңбек сіңірген өнер қайраткері (1992). 1969 ж. қазіргі Санкт-Петербург қаласындағы кескіндеме, мүсін және архитектура институтын бітірді. 1969-74 ж. Алматы көркемсурет

училищесінде, 1978-93 ж. Алматы театр және көркемсурет институтында, Қазақ көркемсурет академиясында сабақ берді. 1986-88 ж. Қазақстан Суретшілер одағы басқармасының хатшысы болды [3].

1960 жылдан бастап жасаған мүсіндерімен көрмелерге қатысып келеді. Ол қондырғылы, монументті, монументті-безендіру мүсін саласымен айналысады. Абай (1963, ағаш), М. Әуезов (1977, мыс), Әл-Фараби (1986, мыс; Оңтүстік Қазақстан облысы Отырар мұражай-қорығы) мүсіндерінің авторы. Сондай-ақ, қола мен граниттен Әуезов ескерткішін (1980, Алматы; Қазақстан Мемлекеттік сыйл., 1982), халық ақыны Н. Байғаниннің (1972, бетон; Ақтөбе облысы Байғанин ауданы Қауынкелді) І. Жансүгіровтің (1973, қола, бұрынғы Жансүгіров), т.б. ескерткіштерді жасады. Монументті-безендіру саласында еңбек етіп: «Шопан мен күрішші» (1975, Қызылорда қ.), «Ф. М. Достоевский» (1975, Семей қ.), «Қазақ эпосы» (1977, Атырау қ.), т.б. жасады [2].

Мүсіндеу – көркемөнердің бір түрі. Мүсін өнері – латынша кесу, шабу, жону деген мағынаны білдіреді. Мүсіндеудің сызба мен кескіндемеден айырмашылығы – барлық көлемін, пішінін анық көрсетеді. Мүсіндеудің негізгі объектісі – адам. Мүсін өнері ежелден келе жатқан көне өнердің бір түрі болып табылады. Ол тас дәуірінен бастап қалыптасқан, өңделе келіп классикалық өнерге айналған.

Мүсіндеме тарихы ертеден бастау алады. Алғашқы қауымдық құрылыс кезінде жауынгерлерді, балалы ананы бейнелейтін тас мүсіндер кеңінен тараса, біздің заманымыздан бұрын 8-2 ғасырларда дамыған «Аң стилі» ежелгі мүсіндеменің көрнекті мысалы бола алады. Көктегі күш пен жердегі билеушілердің күдіретін бейнелеу үшін жасалынған Мүсіндеме ежелгі дәуірдегі өркениеттердің (Грекия, Рим, Ассирия, Вавилон) ажырамас бөлігіне айналды. Көлемдері өте үлкен, тылсым күшті сипаттаған және ғұрыптық бағыттағы мүсіндеме тек құдай мен билеушілердің, жеке тұлғалардың, аңыздық кейіпкерлердің (Мирон, Скопас, Геркулес, Циклоп, тағы басқа) бейнесін жасауға бағытталды. Орта ғасырлардағы мүсіндеменің негізгі бағыттары шіркеулерді, ғибадатханаларды көркемдеуге (Құдай ана ғибадатханасы, Париж; Буддистік шіркеулер, Үндістан) арналды. Қайта өркендеу дәуірінде, Мүсіндеме адамзаттың ерлікке, еркіндікке деген ұмтылысын, тұлғалық қасиеттерін, табиғат сұлулығын бейнеледі. Донателло, Микеланджело, Гужон, Пилон, тағы басқа туындылары соңғы орта ғасырларда және жана дәуірде Еуропаның көптеген қала-қамалдарының іші-сыртын көркемдеу үшін кеңінен қолданылды. Мүсіндеудің түрлері: монументті мүсіндеу

және рельеф. Монументті мүсіндеуде оның барлық жағынан қарауға болады. Рельефті мүсіндеуде жазықтық бетінде орындалады.

Қазақ мүсін өнерінің қалыптастырушысы Хакімжан Наурызбаев (1925-2009 ж.) Парасат кавальер орденінің иегері. 300 ден астам жұмысы бар. Солардың ішінде ең танымал жұмыстары: «Абай Құнанбаев» (1960) ескерткіші, «Ш. Уәлиханов» (1969) Қазақстан Ұлттық Ғылым Академиясының алдында орналасқан биіктігі 8 м, «Ж. Жабаев» ескерткіштері тұлғалық мүсінге жатады. Астана қаласындағы Есіл өзені арқылы өтетін көпірлерде орналасқан Төлеген Досмағанбетовтың «Барыс» мүсіндері, бұлар да сәндік монументальды мүсінге жатады. Мүсін тек бір ғана фигурадан емес екі немесе одан да көп фигурадан тұруы мүмкін. Солардың бірі, біздің қаламызда Достоевский мұражайының іргесін де орналасқан қоладан жасалған «Ш. Уәлиханов пен Ф. Достоевский» мүсіндері. Бұл мүсіндердің авторы Мәскеулік мүсінші Д. Г. Эльбакидзе. Д. Г. Эльбакидзненің Семей қаласындағы тағы бір жұмысы 1972 жылы жасалған Абай көшесінде орналасқан «Абай» ескерткіші.

Рельефті мүсін белгілі бір жазықтық бетінде орындалады, ғимараттар қабырғаларында, тыйынның бетінде.

2000 жылы Павлодар қаласында ақын Сұлтанмахмұт Торайғыровқа ескерткіш ортанылды. Мүсіндік композиция Торайғыров көшесі бойындағы облыстық көркем сурет мұражайы алдында жайылған, 2009 жылы ескерткіш Академик Сәтбаев көшесіндегі фонтан жанына апарылған 1-суретте берілген. Ескерткіш авторы – мүсінші Е. Сергебаев.

Сурет 1 – Сұлтанмахмұт Торайғыровтың ескерткіші

Қажыбек Баймулдиннің кескіндемелік шығармалары гармониялық әлем тұтастығының белсенді жеке танымымен қызықтырады. Суретшінің колористік ізденістері түстердің күрделілігі мен үндес тұтастығында көрініс тапқан. 2000-жылдардың алғашқы он жылдығында Қ. Баймулдин ұлттық-эпикалық дәстүрлерге аса көңіл бөледі.

Қажыбек Баймулдин 2012 жылы Павлодар қаласында бой көтерген Қазақстан бойынша алғаш рет ұстазға арналған керемет ескерткіштің авторы 2-суретте берілген. Бұл сәулет өнері мұғалімнің бейнесін айқын аша түскендей. Жалпы биіктігі 4 метрлік, салмағы 1 тонна болатын ескерткіште ұстаз бен екі оқушы бейнеленген. Олардың бірі гүл шоғын, екіншісі әліппе ұстап тұр. Бұл ғажап мүсін оқушылар сарайының алдындағы аллеяға орнатылған. Ескерткішті тұрғызуға 25 миллион теңге жұмсалыпты. Бұл қаржыны осы өңірдегі 55 жылдық тарихы бар жоғарғы оқу орнының қызметкерлері жинап берген. Яғни, олар арнайы ашылған есеп-шотқа бір күндік жалақыларын аударған. Жобаға қаланың бірқатар мектеп ұжымы мен кәсіпкерлер де ат салысыпты.

2011 жылы 23 қыркүйекте Павлодар қаласында танымал евразиялық ақын Павел Васильевтің (1910-1937) мүсіні мен оның атындағы сквердің ашылу рәсімі өтті. Сөз шеберінің қола мүсіні қызыл-қара граниттен соғылып, қаланың жаңа бағының ортасына қойылған. Ескерткіштің конструкциясы ерекше – онда параллель сызықтар жоқ, қуғын-сүргін жылдары қаза болған ақынның трагедиялық тағдырын білдіру мақсатында мүсіннің шеттері сындырылған 3-суретте берілген.

Сурет 2 – Тұңғыш ұстаз ескерткіші

Сурет 3 – Павел Васильевтің ескерткіші

Ескерткіш авторы – Қазақстан суретшілер Одағының облыс орталығындағы бөлімнің төрағасы Қажыбек Баймолдин.

Павлодарлықтар Павел Васильев есімін құрмет тұтады. Оның атында көше, орталық кітапхана бар, ал ақынның мұражай-үйі оның асыл мұрасын зерттеп, сақтау бойынша белсенді жұмыс жасауда.

2012 жылдың 12 сәуірінде академик, Қазақстан Ғылым академиясының президенті Қаныш Имантайұлы Сәтбаевқа ескерткіш Павлодар қаласының орталығында, қала әкімдігінің жанынан орнатылды. Мүсін мен тұғырнаманың ортақ биіктігі – 8,5 метр 4-суретте берілген. Ескерткіш авторы – мүсінші, ТМД және Қазақстан суретшілер Одағының мүшесі, Шоқан Уәлиханов атындағы мемлекеттік сыйлық лауреаты, Қазақстан Республикасы көркемөнер академиясының академигі Ольга Прокопьева. Тұғырнама авторы – еліміздің еңбегі сіңген сәулетшісі Кацев.

Сурет 4 – Қаныш Имантайұлы Сәтбаевтың ескерткіші

Өсербай Шоранов XX ғасырдың басы мен XXI ғасыр – қазіргі заманғы Қазақстан көркемөнерінде беделді орны бар павлодарлық суретшілер шоғының қатарында. Өсербай Шорановтың кескіндемелік әлемі, бұл – қазақ халқының мәдени мұрасының бүгінгі мен кешегісінің үйлесімді байланыс әлемі. Өсербай Шорановтың шығармаларында философиясы мен поэтикасы тәмамдалған әлемнің терең дара тұжырымдамасы құрылған. Түп-тамыры қазақ халқының мәдени мұрасымен байланысып, шығармашылық үлгісі қазіргі заманға лайықталған суретші өнерде тұлға ретінде қалыптасқан жан.

Қазаққа «Қартқожа», «Ақбілек» сынды тұңғыш роман жазып қалдырған, қазақ әдебиетінің негізін қалаушылардың бірегейі, Алаш қайраткері Жүсіпбек Аймауытовтың 125 жылдығына орай 2014 жылы Павлодар қаласының қақ ортасында биіктігі тұңғышымен қоса есептегенде 6,5 метр болатын зәулім ескерткіші орнатылды 5-суретте берілген. Қазақтың ардақты ұлының бейнесін жасаған мүсінші Тоқтар Ермеков Аймауытовтың сәнді киініп, түреге түрған түрін таңдаған екен.

Сурет 5 – Жүсіпбек Аймауытовтың ескерткіші

Ғалым Қаржасов кескіндемелік тақырыбын сюжетті символдық түйіндеу мен оны ырғақты бейнелуді ертеден айқындады. Модерннің көркемдік заңдылықтары мен ұлттық оюлар үйлесімі Ғалым Қаржасовтың шығармашылығында көркемдік негізге айналды. 2000-жылдардағы кескіндемелік шығармалар Ғалым Қаржасовты қазіргі заманғы Қазақстанның алдыңғы қатарлы кескіндемешісі деп атауға мүмкіндік береді.

Андрей Оразбаев көне мен жаңа арасында таңдау жасай алу мүмкіндігі бар жас суретшілердің қатарында. Суретші ойының қалыптасуында индуизмге деген айтарлықтай көзқарасында көрініс тапқан шығармашылық және интеллектуалдық ізденісі маңызды роль атқарды. Суретшінің шығармашылығының негізі болып табылатын символикалық шығармалар. Оның ерекшелігі терең философиялық толғануында, сюжеттердің күрделілігінде, композициялық ықшамдылығы мен түйінділігінде, сызықтарының әсемділігі мен анықтылығында.

Бота Машрапов монументальдық ескерткіштер жасап, мүсіндемемен белсенді айналысты. Бота Машраповтың кескіндемелік стилі бірден қалыптасқан жоқ. Суретшінің туындылары, ол – қазіргі заман мен отанының тағдыры жайлы ойлардың нәтижесі.

Валерий Приходько 2000-жылдарыдан бастап кескіндемесіне бейнелі тұжырымдамасын енгізеді Суретшіні аңыздар, таурат сарындарының метафоралары, кеңістік пен уақыттың шиеленесу себептері мен қайшылықтары қызықтырады.

Реалистік мектебінің дәстүрінде кескіндемешілер Зоя Соболева, Камиль Катлеев, Қарасай Нұркенов, Сейсен Тіленбаев, Тұрат Төлеевтер портреттер жазып, Баянауылдың, Ертіс өңірінің табиғатын бейнелейді. Валерий Шпиевтің кескіндемедегі шығармашылық ізденістері ерекше.

Қорыта айтқанда, Павлодарлық суретшілердің туындыларында бағыт мен мәннің алуан-түрлілігімен, философиялық-бейнелердің нақты шешім табуымен, тарихпен тығыз байланысуымен сипатталады.

Олардың қолтаңбасы – жанрлардың алуан-түрлілігімен, жаңа техникалық тәсілдерді енгізуімен, шығармашылық, көзқарас еркіндігімен ерекшеленеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия/Бас редактор Ә. Нысанбаев. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998.

2 Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Аруна Ltd.» ЖШС, 2005.

3 Қазақстан Республикасында кімнің кім екені. – Алматы, 2011.

ФОЛЬКЛОРЛЫҚ АНСАМБЛЬДЕР

СУЙЕКЕНОВА З. Ж.

студент, Казахская национальная консерватория имени Курмангазы, г. Алматы

СМАКОВА З. Н.

доцент, Казахская национальная консерватория имени Курмангазы, г. Алматы

МЕРГАЛИЕВ Д. М.

к.иск.н., ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Қазақ халқының ең жоғарғы рухты құндылығының бірі болып, ұрпақтан – ұрпаққа жалғасып келе жатқан, ғасырлар бойы халық жадында сақталып қалған – өнер.

Ансамбль «орындаушылармен бірге бірлесе отырып жұмыс жасайтындар» деген ұғымды білдіреді. Фольклорлық ансамбль – ұлттық музыкалық аспаптарда түп нұсқасында немесе қайта түзетілген түрлерінде ойнайтын орындаушылардың ұжымы болып есептеледі. Фольклорлық ансамбльді ұйымдастыру кезінде, өнердің эстетикалық құндылығын ұғынуда, халықтың дәстүрлі ұлттық негізі ретінде оның фундаменти болып «фольклор» табылады.

Фольклор – халықтық музыкалық өнер арқылы, тұлға бойына нақты оқу көзі ретінде, жақсылықпен зұлымдықтың айырмашылығы ретінде, халықтық түсінікті қалыптастыруда, туған тілді тану құралы болып есептеледі. Фольклор – ұлттық дүниетанымдықты қалыптастырады, әлемге халықтың көзімен қарауға үйретеді [1, 238 б].

Қазақстандағы фольклорлық ансамбльдер қазіргі таңда қарқынды даму үстінде және де қазақтың ұлттық мәдениетінің жарқын болашағын көрсетеді. Фольклорлық ансамбльдің кішігірім және ұйымдасқан ұжымы әрбір музыкалық аспаптың жеке – дара тембральді бояғыштарының қайтпас байлығын және олардың үйлесімділіктерінің адам бойына сіңе алатындай мүмкіндіктер береді. Қазақстандық ансамбльдердің жетістігі – қазақ музыкасындағы дауыс ырғағының үндестігін бере алу бірегейлігі болып табылады.

Елбасымыз Нұрсылтан Әбішұлы Назарбаевтың қолдауымен «Мәдени мұра» бағдарламасы бойынша дәстүрлі қазақ халқымыздың фольклорлы аспаптарын дәріптеу мақсатында түрлі іс-шаралар белен алуға, жас ұрпақтың өнерге деген қызығушылығын ояту мақсатында жасалатын бұл дүниелер арқасында көптеген өнерпаздар, талантты музыканттар қазақ халқының мәртебесін көтеруде.

Жалпы, қазақ халқының тарихы оқиғаға толы. Ондай оқиғалар адамның жүрегінде өшпес із қалдырады. Қазақ музыкалық аспаптардың аспаптану ғылымы Ұлы Қазан социалистік революциясынан кейін ғана жаңаша даму жолына түсті. Оның дамуына үлкен үлес қосқан А. Затаевич, академик А. Жұбанов, В. Беляев, көне аспаптарды жаңғыртып оларға дем берген өнертану кандидаты Б. Сарыбаев есімдерімен тығыз байланысты, халық шеберлері атанған И. Романенко, Қ. Қасымовтар болды [2, 65 б.].

Фольклорлық ансамбль – өте күрделі және толыққанды ұжымды қамтитын музыканың бір өнері болып табылады. Фольклорлық ансамбльді ұйымдастырмас бұрын, ең алдымен оның мақсатын айқындау, репертуар, топтың құрамын анықтап алады. Ансамбльдің нақты жұмыс атқаруы оның ұйымдастырылған жұптық ұжымына байланысты.

Ғасырлар бойы музыкалық фольклордың дамуы мен өзгеру үстінде, себебі қазіргі уақытта көне музыкалық аспаптарды жаңғырту қолға алынды. Музыкалық – фольклорлы ұжым, өзінің тыңдаушыларымен орындаушыларының мәдениетінің дамуына алдағы уақытта үлес қосатыны айқын. Қазақстанның қазіргі таңда қоғамдық әлеуметтік – саяси болып жатқан өзгерістері фольклорлық ұжым дамуының өмірлік мүмкіндіктерін жақсартады.

Қазіргі таңда Қазақстан аумағы бойынша көптеген ел білетін және де енді талпынып өз тыңдармандарын тауып келе жатқан фольклорлы ансамбльдер бар. Халықтың дәстүрлі ән мен күй өнерін дәріптеп, заман ағымына сәйкес музыканы түрлендіре орындау арқылы және де фольклорлы сөзге лайық болып көне аспаптарды жаңғырту мақсатында өз еңбектерімен бөлісіп жүрген топтарды біз сеніммен айта аламыз. Олар: «Сазген сазы», «Сарын», «Адырна», «Мұрагер», «Тұран», «Дидар», «Сазген», «Сарыарқа» және т.б. аспаптық ансамбльдер.

Қазақтың халықтық музыкалық аспаптарын қайта жаңартудағы фольклорлы ансамбльмен байланысты кезіндегі тарихи үрдісіне назар салсақ. Этнографтармен мұражай үлгілері бойынша 50-ден астам музыкалық аспаптар қайта жаңартылған. Қазақтың музыкалық аспаптарының тарихын ұғынуда, үйрЕвразийский национальный университетде, қайта жаңғыртуда Қазақстанның әйгілі композиторы А. Жұбанов, этнограф Б. Сарыбаевтар өмірлерін арнаған болатын.

Б. Сарыбаевтың еңбегі негізінде ежелгі халықтық музыканы жаңғыртқан көп санды музыкалық аспаптары қазақтың ұлттық мәдениетіне енген. Сонымен қатар, ұмытылып бара жатқан

орындаушылық дәстүрлерді қайта жандандыруға себепші болған. Б. Сарыбаев «Қазіргі заманғы концерттік тәжірибенің сұраныстарын есепке ала отырып, музыкалық шеберлердің ежелгі қол өнерін қайта жаңғырту қажет болатын. Әуеннің жақсы дыбысталуы, аспаптардың техникалық мүмкіндіктерін кеңейту, ойын түрлерін қабылдау мен тембрін күшейту талап етілген» деп жазған [3, 28 б].

Көне аспаптарды жаңғыртуда еңбектеніп, халықтың қошеметіне бөленіп жүрген ансамбльдер бар. Аспаптық құрылымында мынандай аспаптар кездеседі: адырна, жетіген, сыбызғы, домбыра, қобыз, қыл қобыз, шертер, бас домбыра, дауылпаз, сырнай, шаңқобыз, сазсырай, бұғышақ секілді көне аспаптарды дамытып келеді.

Әр ансамбльдің өзіндік репертуары қайталанған мен, олардың ансамбльдік ауқымдылығына байланысты гармониялық, үйлесімділік, өзгешелік әуендері қосылып, аспаптандырудағы ойы өзгеше көрінеді.

Фольклорлық ансамбль жұмысына қала немесе кент ішіндегі музыкалық ұжым арасында өткізілетін конкурстар, өнер фестивальдері, концерттік бағдарламалар мен шығармашылық көрмелер көп септігін тигізеді. Осындай конкурстар ансамбльдің шығармашылық мүмкіндіктерінің даму факторы бірі болып саналады. Оған қатысатын музыкаттардың орындау деңгейін жоғарылатуда және қоғамдық маңызы бар істердің маңыздылығын түсінуге көмек көрсетеді. Мұның бәрі олардың атқарған шығармашылық істерінің деңгейін жоғары дәрежеде болғанын мақтанышпен көрсетеді.

Фольклорлық ансамбльдің жетекші функциясы – өнерлі – орындаушылық қызметтің көп қырлы мәдени процесін жоғалтпайды. Мысал ретінде, музыкалық орындаушылық қабілетінің жоғары болуы және көрермендердің, қазақтың музыкалық мәдениетінің образды жақсы үлгілерін қамтамсыз етуі сараланады.

Фольклорлық ансамбль – өзінің репертуары негізінде, орындаушылық әрекетті, киген ұлттық киімдерімен өз халқының мәдени ерекшелігін көрсетеді. Мұндай қырда фольклорлық ансамбль ұлттық және эстетикалық құндылықтың нышанын өзі жүктейді.

Қазақстандағы фольклорлық ансамбльдің ұйымдастырушысы тарихи қызығушылықпен қазақтың ұлттық мәдениетінің жарқын болашағын көрсетеді. Фольклорлық ансамбльдің кішігірім және ұйымдасқан ұжымы әрбір музыкалық аспаптың жеке – дара тембральді бояғыштарының қайтпас байлығын және олардың үйлесімділіктерінің адам бойына сіңе алатындай мүмкіндіктер береді.

Қазақстандық ансамбльдердің жетістігі – қазақ музыкасындағы дауыс ырғағының үндестігін бере алу бірегейлігі болып табылады.

Қазақ мәдениетіндегі фольклорлы – этнографиялық ансамбльдің тұлғалық қызметі «Отырар сазы» ансамблі болып табылады. Бұл ансамбль 1979 жылы Жамбыл атындағы Алматы филормониясы негізінде этнограф Болат Сарыбаев ұйымдастырған. Ансамбльдің негізі тапсырмасы – ансамбльді насихаттау мен қазақ әндерін жұртқа тарату болған. Ансамбльдің репертуарына қазақ халқының әндері мен күйлері, кәсіби композиторлардың күйлерімен қазіргі заманғы композиторлардың күйлері енген. 1982 жылғы қазан айында осындай ансамбльдің негізінде Мемлекеттік оркестр құрылған болатын. Бұл оркестрдің жетекшісі және бас дирижері Нұрғиса Тілендиев болған. Б. Сарыбаевтың ісін жалғастыруда, ансамбльге ежелгі аспаптарды енгізген, қазіргі заманғы мәдениетте қолданылмайтын: саз сырнай, үскірік, жетіген, шертер, сыбызғы, мес-қобыз, шаңқобыз, асатаяқтардың әртүрлісі, және т.б.

Қазақ халқының ұлттық аспаптарын насихаттауда еңбектерін сіндіріп жүрген ансамбльдер ішінде Сазген Сазы ұжымын ерекше атап өтуге болады. Қазақтың ұлттық аспаптарын, ғасырдан ғасырға жалғасып келе жатқан ұлттық киімдерімізді ерекшелігін жоғалтпай, дәстүрді сақтап келе жатқан ансамбль. 1981 жылы Ықылас атындағы Республикалық халық аспаптар мұражайы жанынан – ұлы қоғам қайраткері, тарихы, өнер зерттеушісі және мемлекеттік қайраткері, ғалым-этнограф Өзбекәлі Жәнібековтың ұйымдастырылуымен құрылған ансамбль еді. Алғашында «Сазген» деп аталатын бұл топ, кейін 2003 жылы «Сазген сазы» фольклорлық-этнографиялық ансамбль деген атпен елге танылды. Бұл ансамбльде: домбыра, қобыз, қыл қобыз, адырна, жетіген, сазсырай, шертер, сырнай, шаңқобыз, бас домбыра, сыбызғы, шіңкілдек, дауылпаз аспаптар бар.

Сазген сазы ансамблінің репертуарында халық шығармаларынан және де халықтың кәсіпқой сазгерлерінің туындылары, Құрманғазы, Тәттімбет, Сүгір шығармалары, классикалық, джаз стилінде бірнеше шығармалар қатарымен толысқан. Өз тындармандарының қошеметіне бөленіп жүрген ансамбль шет елдердегі гастрольдік сапарлармен елді аралады. Америка Құрама Штаттарынан бастау алып, Түркия, Германия, Жапония, Корея, Голландия, Италия, Испания, Қытай, Австрия, Греция, Франция елдерінде қазақтың көне аспаптарын таныстырып, ұлттық музыкамыз бен салт-дәстүрімізді насихаттап жүр.

Қазақтың фольклорлы аспаптарын бізге жинақтап берген Б. Сарыбаев ағамыздан қалған мұраны, әлемге танытып, заманауи дыбыстық үлгімен танытып жүрген этно-фольклорлы топтарымызда бар.

Фольклорлы бағыт – репертуары халық әндерімен аспаптық шығармаларадын құралған солисттермен ансамбльдер [4, 25 б.].

Аталаған топ бойынша аспаптарды бір біріне байланыстыра зерттеп, бақсылық сарыннан бастау алатын күйлерді, шығармаларды бір-біріне байланыстырып жүрген топтарды ерекше атай аламыз. Жалпы, оркестр мен ансамбльдерде ең алғаш фольклорлы аспаптарды қолдана бастады. Дегенмен, ерекше гармониямен орындайтын, өзіндік стилі бар. Қазақтың заманауи үлгісі арқылы жарық көрген ұжымдарымызда жетерлік.

Қазақ музыкасын әлемге танытып жүрген топтардың бірі «Тұран» тобы. Фольклорлы-этнографиялық «Тұран» ансамблі 2008 жылы құрылған. Топ мүшелерінің барлығы Құрманғазы атындағы Қазақ Ұлттық консерваториясының түлектері.

«Тұран» - қазақ халқының көнеден келе жатқан төл музыкалық өнерін қазіргі заман ұрпағының талғам-таным таразысымен қайта жаңғыртуды мақсат тұтқан ұлттық этно-фольклорлық топ.

Бұл топ – ұлттық көне аспаптардың үнін қайта тірілтуді, жаңа үндестік пен әдіс-тәсілдерді тауып қолданысқа енгізуді көздейді. Ансамбльдің қолданысында отыздан астам қазақ халқының ұлттық аспаптары болса, музыканттардың әрқайсысы солардың бірнешеуінде ойнауды меңгерген. Солардың ішінде, сыбызғы, сазсырнай, домбыра, жетіген, қылқобыз, шаңқобыз, шертер, шіңкілдек, көмеймен қайлау, күркіреме дәстүрі.

Қазақ даласында көне аспаптардың есімі Болат Сарыбаевпен тығыз байланысты. Көне аспаптардың атауының мағынасына үнілсек.

Дабыл – біріншіден, жорыққа аттанарда пайдаланылады, екіншіден оның аты кісі алдында, ердің қасында ұстайды. Үшіншіден үні зор, дыбысының жер жаңғыртар дүмпі бар.

Қобыз – біріншіден ішегі қыл, екіншіден ішекке тұтқырлығын арттыру үшін қарағайдың шайырын жағады.

Домбыра – той-думанда, сән-салтанатта тартылады, оны жыршы, жыраулар да пайдаланған.

Ұран – қос мүйізден жасалған көлемі әр түрлі. Сондықтан да екі мүйізі де бір-бірімен ақылдасқандай үн шығарады.

Сырнай – керней шеру кезінде тартылатын аспаптар, екеуінің үнемі қатар айтылуына қарағанда, ең көп қолданылған

үрмелі аспаптар екен. Бұл дерек көздері ескі жазбалардағы сазды аспаптардың тарихы жайлы еңбекте жазылды [5, 14 б].

Сыбызғы – үрмелі аспаптардың ең көне түрі, оның жасалуы қурайдан жасалынады. Оны тау бөктерінде, ойлы-қыраттарда жүретін малшылар көп пайдаланған. Ертеде сыбызғышы қолының ұзындығына байланысты аспапты жасап алатын болған.

Сазсырнай – археологиялық қазбалардан табылған, ең көне аспаптардың түрі. Саз балшықтан, ағашта, темірден, қыштан адамның тұрмыс-тіршілігіне байланыстыра отырып жасаған бұл аспап әл-Фараби заманында халық арасында кең тараған екен.

Шаңқобыз – ойналуы ерекше, тілмелі аспап. Түрлі оркестр, ансамбльдерді кеңінен қолданып келе жатқан, ерекше үнге бай аспап түрі. Шаңқобыз ағаш және темір шаңқобыз болып бөлінген.

Керней – түркі халықтар арасында кең тараған үрмелі аспаптың бірі, дабыл қағып, жиналысқа немесе жорыққа шақыру үшін жиі қолданылған. Жасалуы сыбызғыға жақын.

Ұран – шабуылға шыққанда, жауынгерлерді хабардар ету немесе рухтандыру үшін пайдаланылған аспап. Ең көне толық зерттеуді талап ететін аспап.

Бұғышақ – қазақ аңшыларының арасында кең пайдаланылған, сыбызғыға ұқсайтын жалғыз ойығы бар аспап. Кейде дыбыс еркін, күшті шығуы үшін ұшына мүйіз түтік жалғайтын болған. Маралдың, бұғының дауысына келтіруге де бейім.

Сабыз – басқа халықтардың аспаптарына ұқсас болып келетін аспап.

Желқобыз – қарынға немесе иленген тері торсыққа екі-үш түтік-сырнай орнатылады. Мес немесе қарын – үрленген желді толтыруға арналған, түтік аузынды ашып, жабылатын тілшесі бар, үрленген желді шанақтың бағыттау қызметін атқарады [3].

Қазақтың дәстүрлі аспаптық музыкасы ата-бабаларымыздан қалған көркемдік мұра ретінде халықтың философиялық дүниетанымы ретінде мен рухани мәдениетінің феномені болуымен қатар, оның өнегелі үлгілерін сақтауға шақырады. Сөйтіп алдыңғы қатарлы технологиялар ХХІ ғасырда этика мен эстетика мәселелеріне зәру әлеуметтік қоғамда өмір сүретін адамның рухани қажеттілігін өтеу үшін өзінің өзектілігімен ерекшеленеді.

Сахна – адам баласының рухани нәр алатын көркемдік тұрғыдан сусындатып, жанын жадыратар, сезімін күшейтіп, өнер ордасының киелі ордасы деп айтсақ қателеспейміз [5, 605 б.]. Қазақ елінде қаншама талантты өнер иелері бар. Жалпы, қазақ халқы өнерге бай.

Халықтың рухани құндылығының бірі – халықтың аспаптық өнерінің көрнекті саласы – заманауи музыканың дамуына әрқайсысы өз орынында елеулі еңбек етіп жүрген жеке орындаушылар, топтар, ансамбль мен өнер қайраткерлерінің жұмысы арнайы зерттеуге әбден лайық.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Қазақ өнері Энциклопедиясы. (бас ред. Арын Е.М) Алматы. – Қазақстан даму институты. 2002. – 1000 б.
- 2 А.Қ. Жұбанов. Жүзжылдық ғасырлар. 1958 жыл. 298 б.
- 3 Сарыбаев Болат «Қазақтың музыкалық аспаптары». – Алматы: Өнер, 1980. – 208 б.
- 4 Бейсенбек ұлы О. «Сазды аспаптар сыры», «Ана тілі» баспасы. Алматы, 1994.
- 5 Тұранқұлова Д. Сахна тілі. Оқулық. – Алматы: «Білім». 2011. 264 б.

МАЗМҰНЫ

С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университетінің ректоры, с.ғ.д. А. Орасариевтің алғы сөзі3

1 Секция. Адам потенциалының жағдайы мен дамуы 1 Секция. Состояние и развитие человеческого потенциала

1.1 Интеллектуалды және мәдени-рухани даму 1.1 Интеллектуальное и культурно-духовное развитие

1.1.1 Қазіргі кезеңдегі білім беру үрдісінің барысы 1.1.1 Современный образовательный процесс

Абулгожинова Н. К., Едігенова А. Ж. Агрессиясының сипаты мен көріну ерекшеліктері.....	5
Аврайхан Е., Советханова Б., Шаймерденова А. К. Бастауыш сынып оқушыларын бейнелеу өнері арқылы эстетикалық тәрбиеге баулу	13
Аксёнова А. И., Суханинская У. И. Особенности формативного оценивания на уроках русского языка	19
Алтынгазинова А. С., Досымжанова С. Р., Қанатұлы М. Дуалды оқыту жүйесі – сапалы білім және маман кепілі.....	24
Амангельды А. М., Коровайко И. В. Социально-педагогическая поддержка детей и подростков с девиантным поведением	31
Байшукирова Н. А., Маралбаев А. Қ., Жергасинова Г. Е. Мектепте оқу үдерісіне өзгеріс енгізу амалдары.....	35
Балагазинова А. С., Дөненқұлова Р. Ғ. Шет тілі сабақтарында оқылымға үйретудің әдістері.....	41
Бейсембаева М. Е., Кудиярбекова Г. К. Творческий урок технологии в современной школе	49
Бердугожина Р. А., Билялова А. Б. «Электр өрісі» тарауын оқытуда CLIL әдістерін қолдану.....	56
Вайгандт Е. В., Коровайко И. В. Особенности социализации детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей	60
Жунусбекова А. С., Амзина Г. С. Молодёжь – настоящее и будущее страны	64
Иманбекова Ж. Д., Шаймерденова А. К. Дарынды балалармен жұмыс жүргізудің ерекшеліктері	70

Кенжебекова А. Ж., Карибжанова А. К. «Электр және магнетизм» тарауы бойынша зертханалық жұмыстар өткізуде оқушылардың тілдік дағдаларын дамыту мақсатында көптілді оқытуды қолдану.....	77
Кенжебекова А. Ж., Анаева Э. Ш. 8 сынып физика курсындағы «Электр құбылыстары» тарауын оқыту кезінде физикалық терминдерді ағылшын тіліндегі аудармаларын есте сақтау әдістері	83
Коригова Л. Б., Оспанова А. Н. Сотрудничество Казахстана и США в сфере образования	87
Кулаковская В. П., Исмагилов Р. М. Некоторые направления организации самостоятельной работы студентов....	94
Қабылбек А. Е., Дуненкулова Р. Г. Шетел тіліндегі жаттығулардың типологиясы мәселесі	100
Мамбетова А. А., Кисабекова А. А. CLIL әдістемесін мектеп курсында «Оптика» тарауына қолдану	105
Мұқат Г. Н. Балалардың мектепке дейінгі жастағы эстетикалық тәрбиесі.....	109
Мұханқызы А., Маймакова Л. К. Мектепалды білім беру мекемелерінің музыка сабағындағы ән өнерінің тәрбиелік мәні	114
Abisheva A., Nurgozhina A. Experience of integration of a multilingualism into educational process in the conditions of comprehensive school.....	120
Нуртаева Н., Маймакова Л. К. 12-летнее образование в школе: поиск новых дидактических возможностей в системе образования	122
Нұрдыбекова Ж. Ж., Едігенова А. Ж. Ойынның пайда болу тарихы және өзіндік ерекшеліктері	128
Сагинова А. Е., Сивакова И. В., Темирбулатова А. А., Тегюхина Т. А. Механизмы лингвистической обработки учебного материала для двуязычного обучения неязыковым предметам	134
Сарсенова А. Е., Кудиярбекова Г. К. Формирование культуры безопасности в современной школе.....	142
Сысоева К. Н., Ключина З. В. Определение уровня сформированности коммуникативной компетенции у младших школьников	146
Шайкенова А., Сәрсенбаева Б. Ф. Рухани-адамгершілік тәрбиеде дала даналардың алатын орны.....	152
Шайхислам С. А., Щерботаева Н. Д. Формирование творческого мышления у учащихся 5-6 классов на уроках музыки в общеобразовательной школе	157
Шакиева Э. К., Дуненкулова Р. Г. Шетел тіліндегі біліктілікті тексерудің түрлері	163

Шарипова Н. Б., Кулахметова М. С. Плюсы и минусы преподавания географии на иностранном языке в университете.....	167
Сератчидинова Г. Т., Шокубаева З. Ж. Инновационные технологии в современной системе образования	172

1.1.2 Психология ғылымы дамуының мәселелері. Көшбасшы психологиясы 1.1.2 Проблемы развития психологической науки. Психология лидерства

Абилядаева Б., Абдрахманова А. Т. Студенттердің мазасыздану мәселелерін қарастыру	180
Абильдинова М. Х. Психологические аспекты детско-родительских отношений	187
Амангельдинова А. С., Ахметжанова С. М., Кударова Н. А. Психологические особенности отклоняющегося поведения в подростковом возрасте	192
Байман М. С., Махметова Н. К. Компьютерлік ойындардың балалардың психикасына әсері.....	198
Балташева Ж. Е., Коровайко И. В. Проблема юного материнства в обществе	204
Басхан Ж., Алибекова Н., Аяпбергенова Г. С. Жайлы және жайсыз отбасындағы жеткіншектердің зорлыққа деген көзқарасын зерттеу	210
Басхан Ж., Аяпбергенова Г. С. Жастардың мамандық таңдауда құндылықтары мен өмірлік мән бағдарының өзгеруін зерттеу	217
Бутякова А. В., Сатыбалдина А. А. Гендерное равенство в современном Казахстане.....	224
Василенко Ю. А., Демиденко Р. Н. Использование игровой деятельности для развития интеллекта у детей младшего школьного возраста	229
Gazizova A. S., Demidenko R. N. Features of the development of the cognitive sphere preschool children.....	234
Галямова А. К., Коровайко И. В. Особенности социальной защиты трудовых мигрантов в Казахстане	239
Дворниченко Л., Демиденко Р. Н. Исследование влияния темперамента на характер и поведение подростков	242
Жагипарова А. Т., Тулжова Г. М. Психологический анализ исследования представлений «Я- концепции» у женщин	248
Жақубалдина Б., Демиденко Р. Н. Диагностика личностных склонностей и способностей учащихся	253

Жамбыл М. Ж., Бостан М. М., Үсенова С. М. Бастауыш сынып оқушыларының танымдық іс-әрекетінің дамуында этностық сана сезімнің психологиялық маңыздылығы.....	259
Жылқайдарова С. Б., Аплашова А. Ж. Жасөспірімдерде агрессия мәселелері	266
Иманкулов А. К., Кударова Н. А. Көшбасшылықтың гендірлік ерекшеліктері.....	272
Камша С. С., Коровайко И. В. Системы социального обслуживания в сельской местности: проблемы и пути решения	276
Құсманова А. Ш., Кударова Н. А. Көшбасшының күзiреттілік қасиеттері	280
Манатов А. А., Саркисян Ш. В. Психологические особенности жизнестойкости осуждённых	283
Миранович В. А., Жанзакова Д. М., Коверко И. А. Информационно-коммуникационные технологии как метод формирования образа мира	289
Мұқашева І. Б., Бейсембекова Н. Д., Қанатұлы М. Оқу мен тәрбие үрдісінде психологиялық тренинг сабақтарын пайдаланудың тиімділігі.....	294
Негаева Н. Т., Демиденко Р. Н. Особенности интеллектуального развития детей	300
Орман Н., Ералы Ә., Сарыбекова Ж. Т. Қазақ отбасындағы балалардың қарым-қатынастарын қалыптастыру формалары мен әдістері	306
Садвокасова А. К., Тулекова Г. М. Сиротство как социальное явление.....	312
Сапарбекова А. М., Тулекова Г. М. Готовность к отцовству	319
Тebірекбай А., Кеңесбек Н., Үсенова С. М. Жас мамандардың кәсіби іс-әрекетке бейімделу деңгейін анықтау	325
Туқуева А. Р., Жумадилов Н. Ж. Идеология в современном обществе: основные черты.....	330
Усаханова А. С., Дашкенова А. Ж., Алдажарова А. А. Использование информационных и коммуникационных технологий в учебной деятельности высшего учебного заведения в условиях полиязычного обучения	334
Shakai A., Karshigaeva Sh., Zhastalap D., Kozhikova A. On the issue of coping in the modern students' life.....	339

1.1.3 БАҚ дамуының үрдісі және журналистикадағы заманауи медиатехнологиялар

1.1.3 Тенденции развития СМИ и современные медиатехнологии в журналистике

Айдарғазы Ж., Манамбаев Ж. И. Бүгінгі қоғам және журналист мәртебесі	344
Джансаринова А., Қанапьянов Қ. Н. Қазақ баспасөзіндегі мәдени-ағартушылық көзқарастар.....	349
Джембетова В. В. Развитие медиа- и блогосферы. PR-услуги	354
Еламан А., Манамбаев Ж. И. Интернеттегі БАҚ жүйесі және авторлық құқық	362
Жумабекова Д. А., Елікпаев С. Т. Телевизиялық бағдарламалардың сценарий даярлаудағы технологиялардың теориялық пен тәжірибелік аспектілері	366
Ислам А., Қапасова Б. Қ. Ж. Аймауытов «Мағжанның ақындығы туралы».....	371
Мусина А., Қапасова Б. Қ. 20-ғасыр басындағы ұлттық саясат және А. Байтұрсынов публицистикасы	375
Оспанова Н., Қапасова Б. Қ. Қазақ радиосы журналистика зерттеуінде	380
Солтанова З., Елікпаев С. Т. Қазіргі бұқаралық ақпарат құралдары және ұлттық құндылықтар.....	385
Хамзин А., Елікпаев С. Т. «Ақжол» басылымы: бағыты мен қоғамдық қызметі	389

1.1.4 Павлодар облысы белгілі тумаларының мәдени және рухани мұрасы

1.1.4 Культурное и духовное наследие знаменательных выходцев Павлодарской области

Бегежанов С., Мерғалиев Д. М. Жайыу Мұсаның өмірбаянынан үзінді	393
Бейсенов Д., Смакова З. Н. Обработка казахских кюев – как жанр инструментальной музыки.....	398
Дюсекеева С. Т., Ахмедьянова А. К. Величайший академик, выходец Павлодарской области К. И. Сатпаев.....	402
Жарылгасова Н., Абдалимова Ж. С., Мерғалиев Д. М. Майра Шамсутдинова.....	409
Жумадилова Ж., Сабеева Р. А. Композитор Жаяу Мұса Байжан ұлы – Керекү өңірінің тумасы	413

Касенова Т. М., Анишева Г. М.	
Творческий путь композитора Павлодарского Прииртышья – Иманжусуп Кутпанулы.....	417
Омарова М. С., Негманова У. К.	
Рожден для подвигов и песен	421
Сарсимбаева К. Т., Бектурғанова И. Ш.	
Павлодар өңіріндегі бейнелеу өнерінің даму тарихы	426
Сүйекенова З. Ж., Смакова З. Н., Мерғалиев Д. М.	
Фольклорлық ансамбльдер	434

**ЖАС ҒАЛЫМДАР, МАГИСТРАНТТАР,
СТУДЕНТТЕР МЕН МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ
«XVII СӘТБАЕВ ОҚУЛАРЫ» АТТЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ
МАТЕРИАЛДАРЫ**

8 ТОМ

Техникалық редактор З. Ж. Шоқубаева
Корректорлар: Б. Б. Ракишева, А. Р. Омарова
Компьютерде беттеген Б. Б. Ракишева
Басуға 03.03.2017 ж.
Әріп түрі Times.
Пішім 29,7 × 42 1/4. Офсеттік қағаз.
Шартты баспа табағы 25,\
. Таралымы 500 дана.
Тапсырыс № 2981

«КЕРЕКУ» баспасы
С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті
140008, Павлодар қ., Ломов к., 64.